

नवयुग प्रवर्तक, शुद्धेव, स्व शास्त्रविशारद ज्ञानाचार्य

श्रीविद्यार्थभूषि महाराज

A M A N I, H M A N I, H V O S

શ્રી વિજયધર્મચૂરિ જૈન ગ્રંથમાળા પ્ર. ૫૩

મારી સિંધયાત્રા

લેખક :
મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી

૧૨ મે, ૨૦૧૪

૬૫ મે. ૧૧

૧૧ મે ૧૧૧

મૂલ્ય ૨-૮-૩

મુનિરાજ શ્રીવિદ્યાવિજયજી

કંઈક કથની

પ્રસ્તાવના લખવાનો બોલો મારા માથેથી ઉતર્યો છે, એટલા માટે કે આ પુસ્તકનું ‘આમુખ’ પ્રસિદ્ધ સાક્ષી શ્રીનુત કુમરશીભાઈ સપો લખ્યું છે પુસ્તકના અંગે થોડીક કંથની મ્થવાની છે, તે મુદ્દા છું.

શ્રી અરવિન્દ વોષે, પોતાને સન ૧૯૦૮માં જોલમાં મહેનાનો કંઈક સમય મળતા જોવા એકાન્ત જીવનમાં આધ્યાત્મિક પ્રેરણા મેળવી લોકમાન્ય તિરુક જેના જીવનમાં ‘ગીતા રહસ્ય’ લખ્યું આમ અત્યંત મહાનુભાવોએ જોલના એકાન્ત જીવનમાંથી એક અથવા બીજી રીતની પ્રેરણાઓ મેળવી છે, અથવા પોતાના વિષયને લગતું કંઈક મ્દ સાહિત્ય સર્જ્યું છે - આ પુસ્તકની ‘જન્મકથા’ પણ એવાજ સંયોગવાળી છે

૩૭ મા પ્રકરણમાં મહેવામાં આન્યુ છે તેમ જના લાગવા મહીનામાં આ શરીર બિમારીના પાત્રમાં સપડાયું તે દિવસથીજ ડોક્ટરો અને શુભેચ્છકો તમ્મથી એકાન્તવાસની ને તમામ પ્રવૃત્તિથી દૂર મહેવાની ‘સામ સમ’ મળી બે નયુ મહીના આ સન્ન કરોર રીતે બોગની તે પડી જોવો (ડાક્ટરો) તમ્મથી કંઈક છૂટ મળી, પણ સર્વથા ‘કારાવાસ’માંથી મુક્તિ તો નહિજ પણ જે થોડી છૂટ મળી એના ઉપયોગ (ડાક્ટરોના દિસામે તો દુરુપયોગ) લેખન કાર્યમાં જાની જાની રીતે પ્રવાનું ચરુ થયું સ્વયં હાથથી તો કંઈ લખી શકાય તેમ હતું નહિ એને મારા પ્રિય શિષ્ય પ અમૃતનાન તારાયદ દોરતો ઉપયોગ લખાવવાના પ્રમમાં કર્યો સાગ નસીમે માગ જેનું મ્યાન જોવોએ બદલ્યું સિધી દાયોનીમાં એક લના પ્રમમાં કર્યો સાગ નસીમે માગ જેનું મ્યાન જોવોએ બદલ્યું સિધી દાયોનીમાં એક લના સિધી મુસ્ત્ય જે ગાધાકિલનજ પાર્શ્વનજના બગનામાં મને રાખવામાં આવ્યો આ એકાન્તવાસ માન કાર્ય માટે મને અનુકૂળ થયો જો કે એ પશ્ચિમના પશ્ચિમને વારવાર થતા દુઃખમાંથી

જેલરોને (ડાકટરોને) જરૂર આશ્ચર્ય થતું. પણ એમને ક્યાં ખબર હતી કે આ કેદી (રોગી)
 જાનો જાનો શું કરી રહ્યો છે ? જો કે ધીરે ધીરે તો એમને ખબર પડી જ ગઇ. ૭ મહીના
 સિંધી કેલોનીમાં અને એક મહીના શેક છાટાલાલ ખેનશીના બંગલે શાન્તિ માટે રહેવાનું થયું.
 આ સમયના એકાન્તવાસમાં અનેકવાર હુમલાનો ભોગ થતાં થતાં પણ જે કંઈ કાર્ય થઇ
 શક્યું, તેજ આ પુસ્તક અને તેજ આ પુસ્તકની જન્મકથા.

ધણી વખત આપણે કહીએ છીએ કે ‘ જે થાય છે તે સારને માટે.’ આ કથનમાં કંઈ
 સર્વથા અસત્યતા તો નથીજ. જિભાર ન પડ્યો હતો તો ખીજુ ચોમાસું પુરું કરી વિહાર જરૂર
 કર્યો હતો. સિંધ છોડ્યા પછી ન સિંધના ઇતિહાસ સંબંધી સામગ્રી ભેગી કરી શકત, ન મારો
 ઉત્સાહ રહ્યો હતો, અને ન આ પુસ્તક લખી શકત. સાધુને તો નવા નવા દેશોમાં નવું નવું
 જાણવાનું જોવાનું મળે, એટલે પાછતું પાછતું ભૂલાતું જાય અથવા ઉતરડે ચઢાવાતું જાય.
 એટલે મારી જિભારી આ રીતે જેમ લાભકર્તા થઈ છે; તેમ પ્રવૃત્તિ માર્ગમાંથી નિવૃત્તિ માર્ગમાં
 જવા માટે અને ‘આત્મિક શાંતિ’ લેવા માટે પણ ઉપકારી થઈ છે. પૌદ્ગલિક દૃષ્ટિએ જોઈએ તો
 પુદ્ગલની અતિમાત્રા પણ દુર થઈ, એ પણ ખરી રીતે લાભમાં જ લેખું છે.

પુસ્તકનાં પ્રકરણો જોનાર, જોઈ શકશે કે પ્રારંભનાં કેટલાંક પ્રકરણોમાં સિંધ અને
 ખાસ કરીને કરાચી પહોંચવા સુધીના જુદા જુદા પ્રાન્તોનો પરિચય છે, સિંધનું ભૌગોલિક અને
 ઐતિહાસિક વર્ણન છે, તે પછીનાં પ્રકરણોમાં સિંધમાં વસતી કેમો, ગુજરાતીઓ, જૈનો
 વિગેરેનો ભૂત અને વર્તમાનકાલીન ઇતિહાસ છે. પાછલાં પ્રકરણોમાં કરાચીમાં કંગએસી અમારી
 પ્રવૃત્તિનું વર્ણન છે.

પ્રવૃત્તિનું વર્ણન એટલા માટે આપવામાં આવ્યું છે કે સિંધ, કાર્યકર્તાઓને માટે કેટલું
 વિશાળક્ષેત્ર છે, ગમે તે ધર્મના અને ગમે તે સમાજના કાર્યકર્તા સાધુઓને માટે લોકોની કેટલી
 ઉત્સુકતા છે અને સરળતા પૂર્વક લોકો કેટલો સાચા આપવાને તૈયાર છે, તે જાણી શકાય.

જૈનસાધુ એટલે એક ત્યાગી, સંયમી અને આત્મિક સાધુ. જૈનસાધુ એટલે નિરપૂઠ
 સાધુ. એને પોતાને માટે કંઈપણ સંકલ્પવાનું કે લેવાનું ન હોય. આવા સાધુને સાધુતામાં રહીને
 ગમે તે પ્રથરત પ્રવૃત્તિ કરવામાં સક્ષેલનું સ્થાનજ નથી. એના માટે કોઈનો તિરસ્કાર નથી.
 અદિક કોઈપણ જાનના અંગત લાભોને જતા કરી, કેવળ લોકકલ્યાણને માટે પ્રવૃત્તિ કરનાર
 સાધુને ગમે તેવો નારિતક પણ શિર ઝુકાવ્યા વગર નહિ રહે. અને કદાચિત્ ભગવાન્
 મહાવીરના ગોશાળા ને છુદ્ધના દેવદત્તની માફક કોઈ નીકળે, તો તેની તેને પરવા પણ ન
 હોય. સાચો સાધુ એવાઓની બાવધ્યા જ ચિંતવે. ‘કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે’ ના સિદ્ધાન્ત
 ઉપર રહેનારને સાચા આપનારા હજારો ‘માઈના લાલો’ નિકળ્યા આવે છે. સાચી સાધુતા
 જોઈએ. સાચો આત્મવિશ્વાસ જોઈએ. સાધુ ઉપદેશ આપવાનો અધિકારી છે.
 ગ્રંથોને દાન, શીયલ, તપ, ભાવ દારા એના કંયાણોના માર્ગ ખતાવવો, એ

સાધુનો ધર્મ છે. એ ઉપદેશનો આદર ગૃહસ્થો કરે કે ન કરે, એમાં સાધુને કંઈ લેવા દેવા નથી. ગૃહસ્થો જે કંઈ કરે, તે પોતાના કથ્યાલુને માટે, નહિ કે સાધુ ઉપર ઉપકારને માટે. મમત્વ રહિત, તટસ્થ વૃત્તિથી ઉપદેશ આપનાર સાધુ તો હંમેશા મસ્તજ રહે છે.

જેન સાધુઓને માટે કામ કરવાનું આ ક્ષેત્ર ઘણું સુંદર છે, વિશાળ છે. પણ આ દેશમાં કેવળ કરાચી કે હાલા-હૈદરાબાદને છોડી ક્યાંય જૈનોની વસ્તી નથી. હાલા-હૈદરાબાદની વસ્તી પણ લગભગ નહિં જેવીજ છે, અને તે કરાચીથી તો ૧૨૫-૨૦૦ માઈલ દુર છે.

આ સ્થાનો સિવાય ક્યાંય બિશ્વા માટેનાં સાધનો નથી. ચારે તરફ માંસ-મજ્જી ના ઢગલા નજરે પડે છે. માંસોના માંસો કાપીએ ત્યારે ઉતરવાનું કાંઈ સ્થાન મળે. કાંટાને કાકરા, રેતી ને સાંધો, અને પાણીને અખાવ જ્યાં ત્યાં નજરે પડે છે. આવા દેશમાં, ૨૫-૫૨ શાઓના જાણુ, બધવહાર કુશળ, કંઈએને સહન કરવામાં ખૂબ ખડતલ, અજૈનોમાં જેન ધર્મની ભાવના ફેલાવવાની તેમજ માંસાહારીઓમાં અહિંસાનો સંદેશ પહોંચાડવાની તમજા રાખનારા સાધુઓ જ વિચરી શકે છે. એવા સાધુઓએ વિચરવાની ઘણી જરૂર પણ છે. આવા સાધુઓને મારું આશ્વાન છે—સિંધમાં પસારો અને જૈનધર્મની—અહિંસા ધર્મની વિજયપતાકા ફરકાવો. કરાચીનો સરળ, શ્રદ્ધાળુ અને ભક્તિવાળો સંઘ તમારું જરૂર સ્વાગત કરશે, ને ભક્તિ કરશે.

મુનિરાજ્યોને સિંધમાં આવવાના જુદા જુદા માર્ગ બતાવનારો નકશો આ સાથે મોજૂદ છે. ગુજરાતના રાધનપુર અને ખાલનપુરથી નંધરપારકર યાત્રે સિંધમાં આવી શકાય છે. પણ હલેવાય છે કે આ માર્ગ ઘણો રેતાળ છે. પગે ચાલનારાઓને રેતાળ પ્રદેશમાં ચાલવું જરા કઠીન તો પડે. ગુજરાત કે કાઠિયાવાડથી (૩૨૭) ભુજ અથવા નખત્રાણા યાત્રે અમલીખંદર અને બદીન યાત્રે સિંધમાં આવી શકાય છે. મારવાડથી આવનારા ખાલોતરાથી રેલના રસ્તે ૬૬ હૈદરાબાદ અને કરાચી આવી શકે છે. દૂકામાં દૂકો, સારામાં સારો અને થોડાં કંઈ વાળો રસ્તો, તે કચ્છથી અમલીખંદર, બદીન યાત્રે કરાચી આવવાનો છે.

ગમે ત્યાંથી આવનાર જૈનસાધુથી ગૃહસ્થોની સહાયતા સિવાય આવી શકાય તેમ નથી, એ વાત બુલબી જોઈતી નથી. આટલું પ્રાસંગિક નિવેદન કાંઈ છે.

આ પુસ્તકને લખવામાં જે જે પુસ્તકાદિની સહાયતા લેવામાં આવી છે તે આ છે:-

- ૧ સિંધ પ્રાંતની સહૈલી જૂલોળ. લેખક:-અનન્ત દરિ હોત્રા અને દલપતરામ બટ
- ૨ સિંધનો નવો ઇતિહાસ. તેજ લેખક
- ૩ સિંધના ઇતિહાસની સહૈલી સચિત્ર વાર્તાઓ. લેખક:-ધીરજલાલ અને પુરુષોત્તમ અમૃતલાલ બટ.
- ૪ શ્રી કરાચીના દહેશસરનો ઇતિહાસ. યુવક અંબજીદાસ પ્રકાશિત.

૫ 'મહાગુજરાત'નો દાખોત્સવી અંક (સ ૧૮૯૨નો)

૬ સાહિત્ય કળા મહોત્સવ અંક બાઈ હીરાલાલ ગણુવા દ્વારા પ્રાપ્ત

૭ Mohon—jo—Daro લેખક પ્રોફેસર મેરુમલજી

૮ Gazetteer of the Province of Sind સમાહક E H Aitken

આ સાધનો માટે તે તે લેખકોનો અને પ્રાપ્ત મ્હી આપનારાઓનો આભાર માનું છું

આ સિવાય વિદ્વાન મુનિરાજશ્રી જ્ઞાનસુદરજી અને ઇતિહાસપ્રેમી શ્રીયુત અમગચદજી નાહગચે સિંધ સાથે સમન્થ રાખનારી કુળીક પ્રાચીન જૈન ઐતિહાસિક માદિની મોકનવા માટે તેમનો પણ આભાર માનું છું

મારી આખી યે પ્રગતિમા કરાચીના બન્ને જૈન સંઘોએ જૈનેતર બાઈઓએ પત્ર કારોએ અને બીજા જે જે ભાઈઓ બહેનોએ એક અથવા બીજી રીતે સાથ આપ્યો છે, તેઓનો આ રથજે ફરીથી પણ આભાર માનું છું અને અત કરણથી આશીર્વાદ આપું છું

'આમુખ' લખી આપવા માટે પ્રસિદ્ધ લેખક અને સાક્ષર શ્રીયુત કુગરશીભાઈ સપટનો આભાર માનું છું મારા પ્રિયશિષ્ય બાઈ અમૃતલાલ તાગચદ દોસી બ્યાકરણુનીય' એમણે મારા લેખન અને પ્રુક્તશોધન કાર્યમાં જે મદદ કરી છે, તેને પણ મારા અત કરણના આશીર્વાદ છે

જૈનમંદિર, રણુછાડ લાઇન કંગાચી
દિ આવણુ સુ ૧૫, ૨૪૬૫
ધર્મ સ ૧૭

(વદ્યાવિજય.)

આમુખ

‘મારી સિધ્યાત્રા’ એ પુસ્તક મને ગમ્યુ છે પૂજ્યશ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજનુ શુદ્ધ હૃદય સ્વચ્છ આરીસાની માફક એમા પ્રતિબિબ્બત થએલુ જોવાય છે મહારાજશ્રીએ પ્રનાસમા જે જે જોયુ, જાણ્યુ, અવલોક્યુ, વિચાર્યુ અને સંબધમા આઠ્યા, તેનો સૂક્ષ્મમા સૂક્ષ્મ નિસ્તાર આ અધમા કર્યો છે રસ્તો અતિ વિકટ હતો પ્રવાસ અતિ કઠિન અને દુર્ગમ હતો જીવન અતિશય તપોમન હતુ, આ સર્વે મુશ્કેલીઓ, વિડબનાઓ અને કષ્ટો સહન કરતા મહારાજશ્રી કરાચી પધાર્યા, તેની આ વિતક કથા છે.

‘મારી સિધ્યાત્રા’ એ અનોખુ પુસ્તક છે એમા જ્ઞાનજડાર બરેલો છે વાચકોને બધી જાતની વાનીઓ પીસી છે સિધ સંબધી બધી માહિતી આપી છે સિધનો ઇતિહાસ પણ સક્ષિપ્તમા આપ્યો છે પ્રવાસકથા તો પોતેજ બૂચેળ છે લોકોના રિવાજો, રીતજાતો, પહેરવેશ ધર્મ, નીતિ, મર્યાદા, પ્રસિદ્ધ રથાનોના વર્ણનો, લોકોના સ્વભાવો, પોતાના વિદારો, ને ઉપદેશો રચેલે રચેલે દ્રષ્ટિગોચર થાય છે મહારાજશ્રીનુ પવિત્ર હૃદય, જ્યાં ત્યાં આધ્યાત્મિક દ્રષ્ટિથી બધુ જુએ છે મહારાજશ્રી પ્રસંગોપાત્ત વિનોદી સવાદ પણ મૂકી દે છે કાંઈ કાંઈ રચેલે મીઠા નિર્દોષ કરાણો પણ કરી લે છે ક્યાય ક્યાય તકલીફો વચ્ચે એઓ અગળ આનંદ દર્શાવે છે એમના પ્રવાસમા આટલી મુશ્કેલીઓ છતાં ક્યાયે નિરાશાનો સ્વર નથી ઉલ્લાસ, રફૂતિ, પ્રેરણા, અગતિ એ એમના જીવનસૂત્રો છે પોતે સર્વ જુએ છે, જાણે છે, છતાં અસ્પૃશ્ય રહે છે

મહારાજશ્રીને સિધ તરફ લાવવા કરાચીના જૈનસંઘે બહુ આગ્રહ કરેલો લાગ બળઠ્યો છે કરાચીમા શ્વેતાશ્વર જૈનોની સારી સંખ્યા છે વિદ્વાન્ જૈનસાધુ મહારાજો

સિંધ તરફ પધારતા નથી. મહારાજશ્રી જેવા શ્રેષ્ઠ સાધુવીરને લાવવા માટે એમણે બખ્ષે વાર ડિપુટેશન તરીકે પ્રતિનિધિઓ કેઠ મેવાડ, મારવાડ સુધી મોકલ્યા. એક સજ્જન તો 'સત્યાગ્રહ' કરવા પણ તૈયાર થઈ ગયા. એટલે એમની ભક્તિએ મહારાજશ્રીને 'પીંગળાબા. આ રહ્યા એમના ઉદ્દારો'—

“અમારે ગમે ત્યાં વિચરતો ઉપદેશ આપવાનો છે. પછી સાધુને ગુજરાત શું અને કાઠિયાવાડ શું? સિંધ શું અને પંજાબ શું? મેવાડ શું અને મારવાડ શું? જ્યાં લાલ દેખાય ત્યાં પહોંચી જવું, એ અમારું કર્તવ્ય છે.”

વળી ઉમેરે છે—

“સાધુને વળી ખીજે વિચાર થે શું કરવાનો હોય? કુધાની નિવૃત્તિ માટે પાશરે અન્ન, શરીરને ઢાંકવા માટે બેચાર કપડાં, અને સુવા બેસવા માટે સાડા તથા હાથની જમીન—આટલું જો મળી જતું હોય, તો એક સાધુને માટે—એક મસ્ત ફકીરને માટે ખીજી વસ્તુની જરૂર થે શી છે?”

પોતાના સઘ પ્રત્યેના પત્રમાં પણ તેઓશ્રી જણાવે છે કે—

“હું આવું છું સિંધમાં કાઠ સેવા કરવાને, ભગવાન ત્રી મહાવીરનો સંદેશો સંજ્ઞાવવાને આ કાર્યની સફળતા થોડે ધણે અશી પણ ત્યારેજ થઈ શકશે કે, જ્યારે વ્યવસ્થા અને સંગઠનપૂર્વક કામ ઉપાડવામાં આવશે.”

મારવાડના જન લોકો પૈસાદાર અને ધર્મશ્રદ્ધાળુ છે, છતાં એમનો કુસંપ અને સંગઠનનો અભાવ મહારાજશ્રીને ખૂબે છે. સંસ્થાઓ પૈસા ખર્ચી રચારે છે, છતાં પાઠશાળી સત્તા માટે હોંસાતોસી થાય છે, સંસ્થાઓની કબાલુપ્રવૃત્તિ નગણી બને છે, એ જોઈ મહારાજશ્રીનું હૃદય દ્રવે છે.

મારવાડમાં જૈનબુદ્ધોની પ્રાચીન જહોજલાલી વિશે સામાન્ય અને જાણીતા કિલ્લા વિશે ખાસ ઉલ્લેખ કરે છે. માત્ર જાણીતા કિલ્લામાં પાંચ જૈનમંદિરો છે. મહારાજશ્રી તેને જુના અને દર્શનીય જણાવે છે છતાં નિસ્તેજ અને અશાસ્ત્રનાવાળા જણાવે છે. કારણ પરસ્પરનો કુસંપ. આવા આવાં તીર્થસ્થળો તો મારવાડમાં ઘણા છે. મહારાજશ્રી એમાંથી થોડાનું વર્ણન લખે છે તેરાપથીઓના મનની સકીયતા અને વિચિત્રતા ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

મારવાડના અનેક શહેરો પ્રવાસમાં આવે છે. મહારાજશ્રી પણ પ્રવાસનો થાક એ શહેરો વર્ણન આપી ઉતારે છે. વર્ણન અર્વાચીન તેમજ ઐતિહાસિક આપે છે. રસ્તામાં

રેતીથી ભરેલા રેગીસ્તાનના પ્રદેશનું વર્ણન કરે છે. આવા પ્રદેશમાં પ્રવાસ કેવો કઠણ હતો, એ તો અનુભવીજ બાણે. મહારાજાની કટણ સંયમ, એમનાથી પગરખાં ન પહેરાય, ગાડી કે ખીજા વાહનમાં ન એસાય આવા સખ્ત નિયમોની નીચે આ મરુભૂમિમાં પ્રવાસ કરવો એ ખરેખર તપ છે. વર્ણન એટલું લાયાનક છે કે વાંચતાજ મન કુપ્પ થાય છે. મીરપુરખાસમાં મહારાજાની અને સાર્થકોએ મેલેરિયા સાથે મૈત્રી બાંધી. દુકાળનું વરસ અને અધિક માસ જેવું થયું.

રસ્તામાં ક્યાંય રેતીના ધોરાઓમાં, ક્યાંય પગ લાપ્તી જાય એવા ઉંધા પુલો ઉપર, ક્યાંય કાટાથી ભરેલા માર્ગોમાં, ક્યાંય ધૂળથી ઢંકેલેલા ખાડાવાળા રસ્તાઓમાં, ક્યાંય કીચડવાળા રસ્તાઓમાં, મચ્છર અને ડાંસડાં ભરેલાં સ્થાનોમાં, અને ક્યાંય પાણીથી ભરેલા રસ્તામાં ઉપાડે પગે વિહાર કરવો, એ કેટલી કડીન વસ્તુ છે, તે કલ્પનાતીત છે. એમને જંગલી કુતરાઓનો ઉપદ્રવ નડ્યો હતો, કેટલાક ઠેકાણે તો સર્પો અને વીઝોએ જેવા પ્રાણીઓનો ભયંકર ત્રાસ હતો અને મારવાડ અને સિંધમાં પીવાના પાણીનો ચાલુ અભાવ એ તો જગ-જાહેર વાત છે. હાલામાં શ્રી હિમાંશુવિજયજી જેવા રત્નો હંમેશા મોટે વિયોગ થયો. ધણા સાર્થકો મિમાર પણ પડ્યા હતા. જૂન, તરસ, તાપથી ધણાં ખૂબ હેરાન થયા.

મશીરની ધર્મશાળાના વ્યાખ્યાનમાં મહારાજાની પોતાને સિંધમાં આવવાનું એક કારણ જણાવે છે:-

“અમે કેવળ જૈનોને ઉપદેશ આપવા આવ્યા નથી. બની શકે તેટલા અંશે ભગવાન મહાતીરની અહિંસાનો સંદેશ સિંધમાં ગામડે ગામડે પહોંચાડવા આવ્યા છીએ.”

ત્રિકટ રસ્તામાં જે ગામો આવતાં તેમાં પણ મહારાજાની જ્ઞાનચર્યા અથવા ઉપદેશ ચાલુ આપતા હતા. ઘણે સ્થળે જાહેર વ્યાખ્યાનો પણ દેતા હતા. મારવાડના જૈન બંધુઓને એમણે કુસંપ ટાળવા ખૂબ સહુબોધ આપ્યો જણાય છે. પોતાના સંસ્કારો સુધારવાનો પણ ધણુઓને ઉપદેશ આપ્યો હતો.

કરાચી મહારાજાની આવ્યા. હવે એમની કલમ ખૂબ જોશથી હટાદાર શૈલીમાં ચાલે છે. કરાચીના રસ્તા, મકાનો, ઉત્પત્તિ, જુનો ઇતિહાસ, ગુજરાતીઓનો વસવાટ, પ્રવૃત્તિઓ, સંસ્થાઓ, જાહેર પુરો, ગુપ્તી બંધિતઓ, કેળવણી સંસ્થાઓ, સિંધી બંધુઓ, તેમની વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ, સિંધીભાષિઓના પહેરવેશ, રીતિરિવાજો, રહેણી કરણી, શ્રદ્ધા-ભક્તિ, સિંધના ગામડાઓ એ વિષે ખૂબ રસિક વર્ણનોની છાંયોને છાંયો મહારાજાની પીરસે છે. મહારાજાની ખૂબ શોધખોળ કરીને પ્રુફળ સાહિત્ય સંપૂર્ણ છે.

પાના ૧૩૬, પ્રકરણ ૧૬ મું. ‘ગુજરાતીઓનું સ્થાન’ એમાં મહારાજાની લખે છે કે: “ગુજરાતીઓએ સિંધમાં સવાઓ વર્ષો ઉપર પ્રવેશ કર્યો છે.” પરંતુ ઐતિહાસિક

પ્રસાવે જોતાં સિંધમાં ગુજરાતીઓનો પ્રવેશ ધણા જુના વખતનો હે વો જોઇએ. આ રવાં મારાં કારણો.-

૧ સિંધની સિંધુ નદી ૫૪૧ માઈલ ઉત્તર દક્ષિણ સિંધમાં વહે છે. સેકડો વળે ઉપર આ નદી હમણાંની પેઠે અરબી સમુદ્રમાં ન્હોતી પડતી. પરન્તુ કચ્છના રણવાટે થઇને ખંભાત સુધી પહોંચીને ખંભાતના અખાતમાં પડતી હતી. કચ્છ અને કાઠિયાવાડના એ વિભાગને આ નદીએ ભારે ફળદ્રુપ બનાવ્યો હતો. સીકંદર બાદશાહના ઇતિહાસકારો લખી ગયા છે કે-એ નદીના વહેણની સમીપમાં મોટાં શહેરો ખેતીવાડી, લીલાં ગામડાં બાગબગીચા અને ઘીય વસતી હતી. એ રાજમાર્ગ કચ્છ કાઠિયાવાડ અને સિંધને સાંકળતી કડીઓની પેઠે ગ્રંથી રહ્યો હતો. વેપારી સંબંધ એ ત્રણેય પ્રાંતો વચ્ચે જુનો છે.

૨ કચ્છ, કાઠિયાવાડ અને ગુજરાત અનાવૃષ્ટિના કારણે થોડા થોડા વરસોના આંતરે દુષ્કાળથી પીડાય છે. આવા વિકટ સમયમાં એ પ્રાંતોની ગરીબ પ્રજા અને મુંગા જનવરોને રોજ તથા આતિથ્યનો લાભ ધણા લાખા સમયથી સિંધ આપતું રહ્યું છે. જુનો વેપારી સંબંધ હતો. સિંધના જુના બંદરો 'શાહપુર' અને 'કેડીપુર' સાથે બહુ જુનો માલ મંગાવવાનો સંબંધ કચ્છ-કાઠિયાવાડનાં બંદરોનો હતો.

૩ લખપતથી રણમાં થઇને ખેડના મારફતે સિંધમાં આવવાનો રાજમાર્ગ ધણો જુનો છે. સાધુઓ શ્રીનારાયણ સરોવરની યાત્રા કરી ત્યાંથી આ માર્ગે સિંધમાં દ્વિગળાજના દર્શને "પ્રાઇ પરસવા" જતા હતા.

૪ મરકત અને ધરાની અખાતના બંદરો ખાતે કચ્છ કાઠિયાવાડના વેપારીઓ છેલ્લા ૨૫૦ વરસોથી સંસ્થાનો સ્થાપી બેઠા છે. એમનો સાગરમાર્ગ સિંધના બંદરો થઇને હતો. એટલે સિંધમાં એમની પેઢીઓની શાખાઓ હતી.

૫ સંવત ૧૮૮૫ લગભગ શેઠ સુન્દરાલજી શીવજી સોદાગરની ધણી પેઢીઓ સિંધમાં હતી.

૬ કચ્છ, રાજકોટ, જામનગર, ગોંડલ, મોળ, મોરબી વિગેરેના રાજકર્તાઓ સિંધમાંથી આવ્યા છે. તેમજ ભાટીયા, લોહાણા, ખેળ, પુષ્કરણા, સારસ્વત વિગેરે કચ્છ કાઠિયાવાડની હમણાંની પ્રજા પણ સિંધમાંથી જૂળ આવી છે, તેમ સિંધના ધણા કુટુંબો દસ-બાર પેઢીઓ ઉપર કે તોથી પહેલાના સમયમાં કચ્છમાંથી આવી વસ્યા છે. એટલે એ એ સર્વે પ્રાંતો વચ્ચે વેપારી સંબંધ ધણો જુનો છે. કચ્છી અને સિંધી ભાષામાં બહુજ નજીવો ફરક છે. સિંધના નગરપાકર છુલ્લામાં સેકડો વર્ષો થયા ગુજરાતીઓ રહ્યા છે. હજુ

ત્યાંની વસ્તીનો મુખ્ય ભાગ ગુજરાતીઓનો જ છે. ગુજરાતી ભાષા જ ત્યાંની મુખ્ય ભાષા છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે સિંધ સાથે મદરાગુજરાતનો વેપાર ધણો જુનો હતો.

મદારાજશ્રી સ્પષ્ટ વક્તા છે. પોતાના કરાચીના જૈનોની ખામીઓ પણ દર્શાવતાં વાર લગાડતા નથી. એઓશ્રી, કાષ્ઠપણ જૈનધર્મીકે સામાજિક કે ધાર્મિક, સ્થાયી કાર્ય કે સંસ્થા ઉભી ન કરવા માટે ખેદ જાહેર કરે છે, જૈનો માટે ખાસ હોસ્પિટલ, સેનેટેરીઅમ, સુવાવડખાતું, સરતાબાઝાની ચાલો. હાઉસીંગ સોસાયટી, હાઈસ્કૂલ સ્થાપી નથી, તે માટે શોધ જાહેર કરે છે. તે સિવાય અંધા જૈનો ઉપર સરખી છાપ પાડી શકે એવો વયોવૃદ્ધ, શાનવૃદ્ધ નેતાનો અભાવ પણ દેખાડે છે. જ્યાં એમના ગુણો દેખાય છે, ત્યાં એમની કદર મદારાજશ્રીએ કરી છે. એઓશ્રી કહે છે :

“એકંદર કરાચીની એ સી હુજારની ગુજરાતી વસ્તીમાં સાકા વણ હુજારની સંખ્યા ધરાવનાર જૈનોનું સ્થાન બ્યાવહારિક અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ પણ સમય અને સ્થાનના પ્રમાણમાં ઉંચું ગણી શકાય.”

મદારાજશ્રી એવે વિગળાક શકિત. એમને લોકકલ્યાણમાં આદર અને પ્રેમ છે. ‘મારા હાથથી વ્યક્તિ કે સમગ્રિનું હાનું થાય,’ એવી એમની આંતરિક ઇચ્છા એમના હૃદયમાં જગૃતજ રહ્યા કરે છે. હિંદના દુર્ભાગ્યે આવા લોકનિષ્ઠ સાધુઓ થોડા છે. ભગવાનશ્રી મહાવીરની પેઠે સર્વજ લોકોને સમજાવી ચિનયીને અધિસાને મહિમા પ્રવર્તાવનારા સાધુઓની સંખ્યા હિંદને મોટા પ્રમાણમાં જોષ્ઠએ છીએ. હિંદના યુદ્ધ સાધુઓએ ચીન સિવાય દીમેટ, ઇન્ડોચાઇના, સીયોન, જાના અને શીલીપાઈપ સુધી ધુમીને યુદ્ધ ધર્મ ફેલાવ્યો હતો. તે વાતની હજુ ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે. સ્વામીશ્રી વિવેકાનંદજી કહેતા કે “હવે હિંદને આળસુ, એદી અને સ્વાર્થી” સાધુઓની આવશ્યકતા નથી. હિંદને તો જુખ્યાને અન્ન, તરસ્યાને પાણી, વજ્રવિહો-શ્યાને વજ્ર અને બિમારને ઔષધ પહોંચાડનાર સાધુઓ જોષ્ઠએ છીએ.” સ્વામી શ્રદ્ધાનંદજી જેવા શક્તિશાળી ફરકાર હવેના હિંદને છે. શ્રી વિદ્યાવિજયજી પણ લોક કલ્યાણની બારે ધગરા રાખે છે. લોક કલ્યાણની પ્રવૃત્તિઓ એજ એજ નિહતી માર્ગ છે. આપણા મોપન સાખ સાધુઓ હિંદની કલ્યાણ પ્રવૃત્તિઓ માટે સન્ધાસ લે તો હિંદનો ભાગ્યોદય જરૂર જલદી થાય. આપણા દેશની અજ્ઞાનતા, વહેગો, કુસંધો મટાડવા સાધુઓ કેટલું જીવું કરી શકે ?

મદારાજશ્રી આદર્શ સાધુ છે. એઓ પોતાનાં ધર્મકાર્યો નિયમિત સમાપ્ત કરી લોક-કલ્યાણની પ્રવૃત્તિમાં પડે છે. સવારે વ્યાખ્યાન આપતાં, તેમાં પણ કાષ્ઠના સપ્રદાય કે ધર્મ ઉપર જરા પણ આક્ષેપ કરવો નહિ. જોયો લેખવા, રહૂલી અને અને સંસ્થાઓની સુલાકાતો લેવી, જાહેર પ્રજાજનો આમંત્રણ કરીને લઈ જાય તો ત્યાં વ્યાખ્યાન આપવાં, જિજ્ઞાસુઓની સંકાનિવારણ કરવું. ધર્મવ્યા કરવી, પરધર્મીઓને અધિસાની ખૂળીઓ

સમગ્રવધી, નવી નવી સંસ્થાઓની યોજનાઓ ધડવી, સંસ્થાઓના કાર્યકાનુભવો ધડવા, હેન્ડબુક્સો છપાવવાં, પોતાના પુસ્તકોનું લેખનકાર્ય ચાલુ રાખવું, સૌને મિલવાણીની સંભાળવા. વિરોધીઓનો પણ આદર કરવો, એવી એવી અનેક પ્રવૃત્તિઓ કરાવીમાં એમણે ચાલુ કરી એઓ કયાંય પણ પહોંચી જાય. એમનો ઉદ્યોગ અધ્યયન છે. સારા કાર્યો માટે આર્થિક સહાય કરનાર પણ પ્રુક્ટન નીકળી આવે છે. આ બધાનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ આ ગ્રંથમાં આલેખા-
એલો છે. એટલે વિશેષ કહીશું નહિ.

ખાસ પ્રવૃત્તિઓમાં અહિંસા પ્રચાર માટે એમણે સતત પ્રયત્નો કર્યા છે. પોતાના ગુરુદેવની જયંતીઓના સરસ મેળાવડા કર્યા છે, હોમ્યોપેથિક કોલેજ, જૈનકુળસંસ્થાના વિગેરે સંસ્થાઓ ઉભી કરી છે. 'હિંમંત્રુવિજય ગ્રંથમાળા'નું કામ અને યોજના ચાલુ કર્યા છે, અનેક સત્યુદ્ધારની જયંતિઓમાં અધ્યક્ષપદ દીપાવ્યું છે. આ બધી કયાંયપ્રવૃત્તિઓ આ ગ્રંથમાં સંક્ષિપ્તમાં વર્ણવાઈ છે. મહારાજશ્રી સમદષ્ટિ રાખે છે. બીજા સપ્રદાયો તરફ પણ ગુણુદષ્ટિ રાખે છે. આથી અહિંના સર્વે વિદ્વાનો અને સન્નજનો એમના તરફ પ્રેમ અને આદર રાખે છે. લોકકલ્યાણની કાંઈપણ પ્રવૃત્તિમાં મહારાજશ્રી સદાકાર આપવાની કદિ ના પાડતા નથી ધણી વખત શારીરિક ક્લેશો છતાં એઓશ્રી આવાં કાર્યોમાં લાગ લે છે.

મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીએ અને આ 'આમુખ' લખવાનું માન આપ્યું છે. તે માટે હું એમનો આભારી છું. સિંધ જેવા પછાત દેશમાં એમના જેવા લોકકલ્યાણ વાચ્છુ ધર્મગુરુઓનું ધણું કામ છે. એમણે પ્રવૃત્તિઓ માટે સતત પ્રયત્નો એટલી વિશાળ હદ સુધી કીધા છે કે ઉપરે એમનું આધિભૌતિક શરીર એ ભાર સ્વીકારી શક્યું નહિ. એમણે સખ્ત માંદગી ભોગવી, હજુ એમને આરામની જરૂર છે. પણ આરામ માંધીની દુકાને બીજાઓને મળતો હોય, પણ મહારાજશ્રીને માટે તો વેચાતો નથી.

એમને કરાવીની જનતા ધર્મના ભેદભાવોને બૂધીને કુવું માન આપે છે, તે એમને અભિનંદન આપવાના મોટા મેળાવડા સમયે જણાવું હતું. મહારાજશ્રી જેનોનાજ માનીતા નથી. પરંતુ સૌ કોઈ એમને ચાહે છે.

કરાચી

કુંગરશી ધરમશી સપટ.

૧૭-૮-૩૯

મુનિરાજ શ્રી જયંતવિજયજી

પ્રકાશકનું નિવેદન

આ મંથના લેખક મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીનો પરિચય કરાવવા માટે હવે કલમ કે કિતાબની જરૂર નથી. તેઓશ્રીએ લગભગ ૩૫ પુસ્તકો લખીને જેમ હિંદી ને ગુજરાતી સાહિત્યક્ષેત્રમાં અપૂર્વ નામના મેળવી છે, તેવી રીતે મારવાડ, મેવાડ, મારણવા ધર્મગાળ, મગધ, યૂ. પી. સી. પી. ખાનદેશ, છુ બધ, ગુજરાત, કાઠિયાવાડ, અને હવે સિંધ આદિ દેશમાં હજારો માણસની મુસાફરી કરી પોતાની અસાધારણ વફૂત્વ કળા, ઉચ્ચ ત્યાગ, સંયમ અને જનકથાણના અનેક કાર્યો કરી આમ જનતામાં તેમજ રાજ્યમહારાજાદિ રાજ્યાધિકારીઓમાં પણ અસાધારણ ખ્યાતિ અને લોકચાહના મેળવી છે. અમારી અથમાળા થોડાજ વર્ષોમાં ઉત્તરોત્તર સાહિત્ય જગતમાં જે કંઈ પ્રકાશ પામી શકી છે, એ તેઓશ્રીની અને મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીની કૃપાદષ્ટિને આભારી છે. અમારી અથમાળાનું આ પૃથક પુસ્તક પ્રકાશિત થાય છે. આટલું મોટું અને સર્વોપયોગી સચિત્ર પુસ્તક બહાર પાડવાનું સદ્ભાગ્ય અમને પ્રાપ્ત થાય છે. એ માટે અમે મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજીના વધુ આભારી છીએ.

ફોટાઓની પસંદગીના સંબંધમાં અમારે કહેવું જોઈએ કે પૂજ્ય મહારાજશ્રીની પ્રવૃત્તિમાં ફરાવીના બંને સંધેએ એક યા બીજી રીતે સાચા આધેશ છે, અને ગુરુભક્તિ કરી છે. એ બધાઓના વ્યક્તિગત ફોટા આપવાનું કાર્ય મહુ કપરું હતું. એટલે સધતી ખાસ ખાસ કમિટીઓના ફોટા આપીને અમારે સતેજ વાળવો પડ્યો છે. આવીજ રીતે જૈનેતર ભાઈઓની પણ એટલી બધી સંખ્યા છે, કે તેમના બધાઓના ફોટા આપવાનું કામ અશક્યજ હતું. અને તેથી ચોક્કસ ચોક્કસ વર્ગવાર પસંદગી કરી છે. આશા છે કે જે સેવાભાવી જૈન-જૈનેતર ભાઈઓના ફોટા નથી આપી શક્યા, તેઓ અમને દરજુદર કરશે.

પુસ્તકના પ્રકાશનને અગે બ્લોકિની સામગ્રી પૂરી કરવામાં કરાચી મ્યુનીસિપલ કમિયુનિટીના વડા શ્રીયુત લાગૂ સાહેબ, 'ડીપ્રેસ'ના એડીટર શ્રી તારાપોરવાળા, 'સિધ્ધસેવક'ના અધિપતિ શ્રીયુત ભદ્રશંકર ભટ્ટ, 'આનંદપ્રેસ' ભાવનગરના મેનેજર ભાઈ હરિલાલ શેઠ, 'જૈન-જ્યોતિ' અહમદાવાદના તત્ત્વી ભાઈ ધીરજલાલ ટેકરશી શાહ તેમજ 'ગુજરાત પબ્લીસિટી કોર્પોરેશન'વાળા ભાઈઓ વિગેરે મહાનુભાવોએ પ્રસન્નતાપૂર્વક જે ઉદારતા બતાવી છે, તે માટે અમે તેમનો આભાર માનીએ છીએ. એ સિવાય કરાચીવાળા શ્રીયુત ભાઈ અનુભૂજ વેવજનો પણ આભાર માનીએ છીએ કે જેમણે જુદે જુદે સ્થળેથી બ્લોક મેળવી આપવામાં ખાસ મહેનત લીધી છે.

છેલ્લામાં છેલ્લી ઢબનો પ્રેસકળાનો ઉપયોગ કરીને પુસ્તકને અતિસુંદર તેમજ વખતસર તૈયાર કરી આપનામાં 'મહાત્મ પ્રેસ'ના માલિક ભાઈશ્રી મોહનલાલ દવે અને તેમના પુત્રોએ જે કાળજી રાખી છે, એ માટે અમે તેમના પણ અત્યંત કૃતજ્ઞ છીએ.

સિધ્ધમાં જવા માટે મુનિરાજને ઉપયોગી થઈ શકે તેવા જુદા જુદા માર્ગો બતાવનારો નકશો કરાચીના ઇજ્જનીયર શ્રીયુત ચિમનલાલ કુવાડિયાના પુત્રો ભાઈ નેમિચંદ તથા હસમુખલાલે અતિપરિશ્રમ લઈ બનાવી આપ્યો, તે માટે અમે તેમના પણ આભારી છીએ.

પુસ્તકમાં આવતા નામો ગામો તેમજ ફોટોઓવાળા મહાનુભાવોનો પરિચય ક્યા ક્યા છે? તે જાણવા માટે પુસ્તકની અંતમાં પૃષ્ઠના નંબરો સાથે અનુક્રમિકા આપવામાં આવી છે, તે જોવાથી અનુકૂળતા થશે.

ઉત્તરજન (માળા)

દીપચંદ બાંડીયા

૧-૬-૩૯

મત્રી શ્રી વિ ધ સ્ જૈનગ્રંથમાળા

અનુક્રમણિકા

૧ હિંદમાં સિંધનું સ્થાન	૧	૮ સ્તીકૃતિ અને પ્રસ્થાન	૨૨
૧ જૂનું સિંધ	૧	૪ સાધન અને સહકાર	૨૪
૨ સિંધમાં હિંદુઓની વસ્તી	૨	૧ બચના બાણકારા	૨૪
૩ મુસલમાની સભ્ય	૨	૨ સરવણની શ્રદ્ધા ક્યાં ખૂટી ?	૨૫
૪ સુમરા અને સમા	૩	૩ દદ નિશ્રય	૨૫
૫ અર્ચુનવંશ	૩	૪ સિંધના માર્ગો	૨૬
૬ દુરખાન	૪	૫ શંકાશીલ જગત	૨૭
૭ મોગલસત્તા	૪	૬ સાધનો	૨૮
૮ કલહોરા	૪	૭ સરકારી સહાયતા	૨૯
૯ ખુદાખાદતા હિંદુઓ	૪	૮ કરાવી સંધનો બંદોબસ્ત	૩૨
૧૦ મીરાનો સમય	૫	૫ મારવાડ	૩૩
૧૧ અંગ્રેજી સમય	૫	૧ લોકોનું આશ્ચર્ય	૩૩
૧૨ પરિવર્તન	૬	૨ જોનોની વસ્તી	૩૩
૧૩ પ્રાચીન સ્થાનો	૬	૩ ધોર અચાનતા	૩૪
૧૪ સખખરખરાજ	૮	૪ સંસ્થાઓ	૩૪
૧૫ વિદ્વાનો શું કહે છે ?	૮	૫ જલોરનો કિલ્લો	૩૫
૨ જૈન ઇષ્ટિએ જૂનું સિંધ	૧૦	૬ નાકોડ તીર્થ	૩૭
૧ જૂનાં જૈન સ્થાનો	૧૦	૭ બે કાઉસગીયા	૩૭
૨ જૈન સાધુઓનો વિહાર	૧૧	૮ શવદયા પ્રચારક મંડળ	૩૮
૩ વિક્રમ પહેલાં	૧૨	૯ સિવાજીગઢ	૩૮
૪ વિક્રમ પછી	૧૩	૧૦ તેરાપંથીઓની વિવેકશૂન્યતા	૩૮
૫ ખુલાસો	૧૬	૧૧ આશીર્વાત	૩૯
૩ ઉત્થાન	૧૭	૧૨ રેતી અને બાંકીઆ	૩૯
૧ પચ્ચીસ વર્ષ પહેલાં	૧૭	૬ માલાણી	૪૧
૨ ઉદયપુરમાં ડેપુટેશન	૧૭	૧ માલાણી શું છે ?	૪૧
૩ સ્તીકૃતિ, ખજુ વચમાં ખારી	૧૮	૨ લોકરવણાવ	૪૧
૪ અખિલું ચૂક્યું સો વર્ષ જીવે	૧૯	૩ માલાણીની વસ્તી	૪૨
૫ સત્યાગ્રહની નોટીસ	૨૦	૪ જૈનવસ્તી	૪૨
૬ બીજાવાર ડેપુટેશન	૨૦	૫ જૈનોનું જીવન	૪૨
૭ કર્તવ્યનું સ્મરણ	૨૧	૬ 'સમગત'ની દલાણી	૪૪

૮ નિર્દોષ જીવન	૪૫	૮ ટિકાના	૬૪
૮ લોકસ્વભાવનો એક અનુભવ	૪૬	૯ લોકોની શ્રદ્ધા	૬૫
૯ નવું બાડમેર	૪૭	૧૦ હાથમાં જેનો	૬૫
૧૦ મુખ્ય પરમણી	૪૮	૧૧ બિઓનો વેપ	૬૬
૧૧ વરતી	૪૮	૧૨ એકજ મહોલ્લો	૬૬
૧૨ ઉપજ	૪૮	૧૩ ધર્મમાં કટુતા	૬૭
૧૨ વેપવ્યવહાર	૪૮	૧૪ હાડાનું મંદિર	૬૭
૧૪ જૂનું બાહરમેરુ	૪૯	૧૫ શરીર દિમાંશુવિન્યાસ	૬૮
૧૫ ઉત્પત્તિ	૪૯	૧૬ મહાવીર જ્યન્તી	૬૮
૧૬ કિરાડુ	૫૦	૧૭ હાથના જેનેલું કર્તવ્ય	૭૦
૧૭ વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ	૫૧	૯ સિંધ : હૈદરાબાદ	૭૧
૧૮ રટેશન મારતરોની સમજનતા	૫૧	૧ ઉત્પત્તિ	૭૧
૭ સિંધ : મીરપુરખાસ	૫૨	૨ શહેરું દરમ	૭૧
૧ સ્વભાવ પરિચય	૫૨	૩ સિંધી હિંદુઓ	૭૨
૨ 'સાંઈ' પ્રત્યે શ્રદ્ધા	૫૩	૪ હિંદુ તરીકેનું અભિમાન	૭૨
૩ શુક્રામાંથી લીનું	૫૪	૫ સિંધી લોકોની શ્રદ્ધા	૭૨
૪ ગુજરાતની ઝાંખી	૫૪	૬ વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ	૭૩
૫ ધોરોનારો	૫૪	૭ સાધુ વાસનાણી	૭૩
૬ કરામીના શેડીઆઓ	૫૫	૮ બહેન પારંગતી	૭૪
૭ સાધુઓનું સમિયન	૫૫	૯ જેનોની વસ્તી	૭૫
૮ મુતિપૂજનની અર્થા	૫૬	૧૦ ગુજરાતી સમાજ	૭૬
૯ નહેરાના પુત્રો	૫૭	૧૧ દર્શન-પ્રેમ સ્થનો	૭૬
૧૦ મીરપુરખાસ	૫૮	૧૦ હૈદરાબાદથી કરામી	૭૭
૧૧ વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ	૫૮	૧ વિકટતામાં વજ્રશ	૭૭
૧૨ મેમેરિયા	૫૯	૨ સાપો અને વીઝીઓ	૭૭
૮ સિંધ : હાલો	૬૦	૩ સારાં ગાઓ	૭૭
૧ હાલો તરફ પ્રયાણ	૬૦	૪ સ્વયંસેવકોનો આનંદ	૭૮
૨ રસ્તાની વિકટતા	૬૧	૫ જલદી પહેંચવાની ઉત્સુકતા	૮૦
૩ શિકારી કૂતરાંઓનો ઉપદ્રવ	૬૧	૬ શ્રી સંધને સંદેશ	૮૧
૪ હુવાણા વાણીયા	૬૨	૭ 'સિંધસેવક' ના તત્ત્વ	૮૨
૫ ટટી જતાં પાણીનું કામ નહિ	૬૨	૮ અમે શા માટે આબ્યા છીએ?	૮૩
૬ ઊંટ-ગધેડાની સવારી	૬૩	૧૧ અવેશ	૮૫
૭ ખૂરી આદતો	૬૪	૧ સન્માન કે પરિહ	૮૫

૧૪ ગુજરાતનગર	૧૪૬	૮ પ્રવલો	૧૮૩
૧૭ વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ	૧૪૭	૮ મનુજ રવમાવ	૧૮૪
૧ અશયતા	૧૪૭	૨૦ મૂર્તિ પૂજક નથ	૧૮૫
૨ ડો. ધલા	૧૪૮	૧ સ્થિતિ અને સાધ	૧૮૫
૩ જમરોદ મેલો	૧૪૯	૨ વદિત	૧૮૫
૪ દીનાપાલ ગણના	૧૫૧	૩ સરથઓ	૧૮૭
૫ રવામી બાલકુશ્વરસજી	૧૫૧	૪ ધાર્મિક મનોવૃત્તિ	૧૮૮
૬ એલમ ખરાસ	૧૫૩	૫ સોનો સહકાર	૧૮૦
૭ એમ બી દલાલ	૧૫૫	૬ શ્રદ્ધા અને ભક્તિ	૧૮૧
૮ અન્ય વ્યક્તિઓ	૧૫૭	૨૧ જૈન સરથઓ	૧૮૨
૧૮ જૈનોનું સ્થાન	૧૬૦	૧ જૈન સહાયક મંડળ	૧૮૩
૧ જૈનો ક્યારે આવ્યા ?	૧૬૦	૨ જૈન બ્યાપાર શાળા	૧૮૪
૨ પાળરાપોળ	૧૬૧	૩ રવયસેવક મંડળ	૧૮૪
૩ જૈનોનો વધુ ફાલો	૧૬૨	૪ જૈન લાયબ્રેરી	૧૮૪
૪ મદિર-ઉપાધવ	૧૬૨	૫ જીવદલાની બે સરથઓ	૧૮૫
૫ સગદન	૧૬૩	૬ હોમયોપેથિક હોસ્પિટલ	૧૮૫
૬ ખાસ ગુજરાતીઓ	૧૬૪	૭ જૈન દુધરશાળા	૧૮૮
૭ ધાર્મિક ફિરકા	૧૬૫	૮ બીજી કેટલીક સરથઓ	૧૮૯
૮ આધિક સ્થિતિ	૧૬૫	૨૨ કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ	૨૦૧
૯ ખામીઓ	૧૬૬	૧ સાધુ શુ કરે ?	૨૦૧
૧૦ એક વધુ ખામી	૧૬૭	૨ દોરગી કુનિયા	૨૦૨
૧૧ જાહેર જીવન	૧૬૮	૩ અમારો ઉદ્દેશ	૨૦૩
૧૨ આગેવાનો	૧૬૯	૪ સાધનો	૨૦૩
૧૩ સેવાભાવી મુલકો	૧૬૯	૫ વિધોની પરપરા	૨૦૩
૧૪ બહેનોની પ્રવૃત્તિ	૧૭૦	૬ દૈનિક કાર્યક્રમ	૨૦૫
૧૯ સ્થાનકનાસી સહ	૧૭૨	૭ પ્રવૃત્તિના વિભાગ	૨૦૫
૧ સ્થા સધની સ્થિતિ	૧૭૨	૮ સહકાર	૨૦૬
૨ સરથઓ	૧૭૨	૯ પત્રકારોનો સહકાર	૨૦૭
૩ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ	૧૭૩	૧૦ બહાર પડ્યો	૨૦૭
૪ સાધુ વિહારનો યશ	૧૭૩	૧૧ વધુ સ્થિતિ	૨૧૧
૫ ભક્તિ અને પ્રેમ	૧૭૪	૧૨ અકરમાલ નિવૃત્તિ	૨૧૫
૬ વહિવટ	૧૮૨	૧૩ આભાર	૨૧૬
૭ કુસપ	૧૮૨		

૨૩	અહિસા અચાર	૨૧૭	૭ જનન્યોતિ શુ કહે છે ?	૨૫૬
	૧ અહિસા અચાર	૨૧૭	૮ બીજી જનન્યો	૨૫૮
	૨ ત્યાગ ત્યાગમા ભેદ	૨૧૭	૯ આકર્ષણો	૨૫૯
	૩ સાધનો	૨૧૮	૧૦ વજાતનકાની હરિદ્રાધ	૨૬૦
	૪ સિધી પુરતકા	૨૧૮	૧૧ સર્વાધિકરેપ	૨૬૦
	૫ ઠાપ્પાનો	૨૧૯	૨૮ દીક્ષા પ્રવૃત્તિ	૨૬૧
	૬ સિધી કાલોનીઓમા	૨૨૧	૧ મતભેદ	૨૬૧
	૭ છુત્તક પ્રગતિ	૨૨૩	૨ દીક્ષાનો ઉમેદવાર	૨૬૨
૨૪	વિશિષ્ટ સભાઓ	૨૨૫	૩ સધસતા	૨૬૨
	૧ કુકકનો વિરોધ	૨૨૫	૪ ઉત્સવનો આદેશ	૨૬૩
	૨ શુદ્ધકા કોનકુસ્સ	૨૨૬	૫ રમમા વધુ રમ	૨૬૪
૨૫	નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ	૨૩૩	૬ વરધોડા અને દીક્ષા	૨૬૪
	૧ નવરાત્રિમા પ્રગતિ	૨૩૩	૭ કમનસીમ જન્યાવ	૨૬૫
	૨ ફરોરાના દિવસે	૨૪૨	૨૯ સામાજિક પ્રવૃત્તિ	૨૬૬
	૩ ફરાકડા સબધી	૨૪૨	૧ ગવર્નરની મુલાકાતો	૨૬૬
	૪ કાળી ચૌદશ	૨૪૪	૨ જેન દીરકટરી	૨૭૧
	૫ ધનવાદ	૨૪૪	૩ શ્રીદિમાશુવનજ્યજ્ઞ સમારક	૨૭૨
૨૬	ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ	૨૪૫	૪ સાક્ષરોની કમણી	૨૭૩
	૧ ક્રિયાઓ	૨૪૫	૫ યુનક પ્રવૃત્તિ	૨૭૬
	૨ નોત્યાત્થુ	૨૪૬	૬ યુનકા પ્રત્યે બે બોલ	૨૭૮
	૩ તપસ્યા	૨૪૬	૩૦ ગરીબોને રાહત	૨૮૦
	૪ અકાષ મહોત્સવ	૨૪૭	૧ સખ્યા ઘટે છે કેમ ?	૨૮૦
	૫ શાન્તિરનાત્ર	૨૪૮	૨ લાખોના દાન છતા ગરીબાઈ	૨૮૦
	૬ અજૈનોએ લીધેલો લાભ	૨૪૮	૩ સ્થાપનો મરો	૨૮૧
	૬ ધાર્મિક કસોતી	૨૪૯	૪ સમાજનું શરીર સહે કેમ ?	૨૮૨
	૮ ધાર્મિક સરથાઓના મેલાવડા	૨૫૦	૫ એક ચેલ્મન	૨૮૨
૨૭	શુદ્ધેનની જનન્યોઓ	૨૫૩	૬ ગરીબોનો બેલી	૨૮૩
	૧ કર્તવ્ય પાલન	૨૫૪	૭ કસોતીમા જનુરત	૨૮૪
	૨ જનન્યોઓનો અચાર	૨૫૪	૩૧ બે સરથાઓની સ્થાપના	૨૮૫
	૩ પહેની જનન્યો	૨૫૫	૧ હોમોપેથિક કોલેજ	૨૮૫
	૪ આકર્ષણો	૨૫૫	૨ શેઠ ક જે પાનાચંદુ પ્રવચન	૨૮૬
	૫ કારકર્તા	૨૫૫	૩ મેકર કુર્ચાલસન કાપથુ	૨૮૬
	૬ સર્વાધિક એવ	૨૫૬	૪ નૈનહુનરશાળા	૨૮૦

૩૨ સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ	૨૬૩	૧૦ મીમંસામય કીર્તનકાવ્ય	૩૨૧
૧ બાબુજીભાણા	૨૬૪	૧૧ મિમ માર્ગકૃત	૩૨૧
૨ બીજી ગોમોની વચમાં	૨૬૫	૧૨ મીમં બદેનનાં ભાગનો	૩૨૨
૩૩ શિક્ષાબુનાં ક્ષેત્રમાં	૩૦૧	૨૬ સાર્વજનિક પરિપદો	૩૨૩
૧ સંસ્થાઓની મુલાકાત	૩૦૧	૧ સિંધુસત્તરિદુર્ગમ પરિપદ	૩૨૩
૨ બાબુજીનો	૩૦૩	૨ સરવર્ગ પાંચદ	૩૨૪
૨૪ મહાપ્રજ્ઞાની જ્યોત્તિઓ	૩૦૬	૩ ભોગર કાવ્યસ	૩૨૬
૧ કૃત્ય જાનતી	૩૦૬	૪ આધુર્વદ પરિપદ	૩૩૦
૨ મજીશીત્સવ	૩૧૧	૩૭ મારી જીવનનીકા	૩૩૧
૩ કૃત્ય જાનતી	૩૧૨	૧ મૃત્યુ એ કું છે ?	૩૩૧
૪ જીવોરત જાનતી	૩૧૪	૨ બીમારી શી વસ્તુ છે ?	૩૩૩
૩૫ બહારના વિદ્યાનો	૩૧૫	૩ વિચિત્ર અનુભવો	૩૩૩
૧ અધ્યાપિ હંસરાજજાઈ	૩૧૫	૪ આભાગ	૩૩૫
૨ સાધુ વાસવાશ્રી	૩૧૫	૫ કા. વ્યાસચંદની કાવ્ય	૩૩૬
૩ જર્મન વિદ્યાનું મોમર	૩૧૫	૩૮ કરાચીની કદરવાની	૩૩૮
૪ બે.જી.જી. જર્મનસિદ્ધિ	૩૧૬	૧ ઉદારતાની અવધિ	૩૩૮
૫ મોમરમાર્ગ પ્રાચીન	૩૧૬	૨ સમારકની ચર્ચા	૩૩૯
૬ શ્રી રામચંદ્રજીનો દામરો	૩૧૭	૩ માનવત્વ	૩૪૦
૭ શ્રી મહામુખજાઈ	૩૧૮	૪ માનવત્વની પેઠી	૩૪૮
૮ જમનાદાસ ઉદારી	૩૧૮	૫ દિલ્લેશ્વરનો અમરેખ	૩૪૮
૯ કા. મોમર	૩૧૯	મરિશિષ્ટ	૩૫૧

૧. અમલવાદ તાત્કાલ ગાંધી પામે, અંધમત ગાંધી સિધધારાનું એક લખાની ગણા છે (જીમ રીમા)

૨. ગાંધી ૨૫૨ મુનિ સી દિમાર, ૧૯૪૭

ભારતવર્ષની જે મોટી નદીઓ ગંગા અને સિંધુ. એમાં સિંધુ નદીના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામેલો દેશ તે સિંધદેશ. ૧૮૦૦ માઇલની લંબાઈવાળા સિંધુ નદી ઉત્તરથી દક્ષિણમાં પસાર થતાં, પોતાના કાંઠાના જે દેશને પૂર્વ-પશ્ચિમમાં વહેતી નાખે છે, એ દેશ તે સિંધદેશ. ઉત્તરમાંથી અબુમિસ્તાન, પંજાબ અને લાહોર, પૂર્વમાંથી જેસલમેર અને જોધપુરની રિયાસતોએ, દક્ષિણમાંથી અરબી-મરુદ અને કચ્છના રણ અને પશ્ચિમમાંથી હાલાખરતે જે દેશને ઘેરી લીધો છે, એ દેશ, તે સિંધદેશ. ભારતવર્ષમાં સિંધદેશ પણ પોતાનું અનોખું મ્થાન ધરાવે છે. હિંદુસ્તાનના કાંઈ પણ દેશને વિદેશીઓના હુમલાઓ વધારેમાં વધારે સહવા પડ્યા હોય તો તે સિંધદેશને છે.

એક સમય હતો જ્યારે સિંધની સીમા અત્યાસ્ત કરતાં ધણી નિશાળ હતી. પંજાબ, અફઘાનિસ્તાન, વાયવ્ય સરહદ, જૂનું સિંધ અબુમિસ્તાન, લાહોર, રાજપુતાના અને જેસલમેર-એ દરેકનો થોડો થોડો ભાગ માલીન સિંધમાં લેખા તો. એક માત્ર ઉત્તરનો જ રસ્તો ખુલ્લો હતો, કે જ્યાંથી વિદેશી સેનાઓ પ્રવેશ કરતી અને સિંધ પર હુમલા કરતી. સિંધનો ઇતિહાસ બહુ જૂનો છે. કહેવાય છે કે કૌરવ-પાંડવોના સમયમાં જયદ્રથ રાજા સિંધમાં રાજ્ય કરતો હતો. પવ્થીસસો વર્ષ ઉપર સિંધ એ ધરાનના બાદશાહ કરમચના તાબામાં હતો. કરમચસને એક શ્રીક સરહાર નેકાચલેલો દરિયાઈ કાકુલાથી સિંધુ નદીના માર્ગે હિંદુસ્તાન પર ચડાઈ કરી હતી અને સિંધ અને પંજાબ પોતાને કમળે કપાં હતા. મહાન વિજેતા સિકન્દર પણ જેલમ સુધી આવ્યો હતો અને પંજાબના રાજા પૌરસને છતાં પછી સિંધ કમળે કપું હતું. કહેવાય છે કે મુરોપના લોકોને હિંદુસ્તાન સંજોઈ માદિતી મળવા લાગી હોય તો તે સિકન્દરના આવી ગયા પછીજ. સિકન્દર પછી સિથિયન લોકોએ સિંધદેશ છડ્યો અને તેમણે ગારસો વર્ષ ગળ્યું કપું.

પ્રકરણ ૧ છું
હિંદમા સિંધનું મ્થાન

કેટલાક વિદ્વાનોનું કથન છે કે આ સિથિયન લોકો તે છે કે જેઓ 'સાગ્રી' તરીકે ઓળખાતા હતા. વિક્રમની પહેલાં ઉલ્લેખની ગાદી ઉપર મહાસિંચ રાજા હતા. આ મહાસિંચને ઇબ્રાહીમ 'શક'

ત્યાંથી બેંધુર ગયો, ત્યાંથી ઉમરકોટ તરફ પાછો વળ્યો. ઇ. સ. ૧૫૪૨માં હુમાયુની રાણી હમીદાબેગમે આ ઉમરકોટમાં પુત્રને જન્મ આપ્યો. આ પુત્ર તેજ સમ્રાટ અકબર.

ઇ. સ. ૧૫૫૪થી ૧૫૬૦ સુધી તુરખાન વંશના તુરખાન લોકોએ રાજ્ય કર્યું. તુરખાન એ મોગલોની એક જાત છે. હવે રાજ જાનીબેગ થયો. અને તેના મરણ પછી સિંધની સત્તા અકબરના હાથમાં આવી.

ઇ. સ. ૧૫૬૦ થી ૧૭૩૬ સુધી મોગલોની સત્તા મોગલ સત્તા સિંધ ઉપર રહી. મોગલ સમ્રાટ તરફથી સુબાઓ નવાબો આવતા અને અહિંનો વહીવટ સંભાળતા.

ઇ. સ. ૧૭૩૬થી ૧૭૮૧ સુધી કંહોરા વંશના લોકોએ રાજ્ય કર્યું. કહેવાય છે કે આ કંહોરા અરબોના વખતથી કંહોરા સિંધમાં આવી વસેલા અને એમ પણ કહેવાય છે કે તેઓ મહમદ પયગંબર સાહેબના ઠાકા હજરત અમ્મ્યાસ ના વંશજ હતા. ઇ. સ. ૧૭૮૬માં ગુલામશાહ કંહોરાના વખતમાં અંગ્રેજો પહેલ વહેવાં વેપાર માટે સિંધમાં આવ્યા અને કંહોરા શાહજાદામાં પોતાના રંગ નાખ્યા. ગુલામશાહ શુરવીર અને શુદ્ધિયાળી હતો. તે એક વારાંગનાનો પુત્ર હતો. કંહોરા વંશીય રાજાઓમાં ગુલામશાહ વધારે પ્રસિદ્ધ થઈ ગયેલ છે.

આજનું હિંદુઆદ એ જૂના નક્ષત્રકોટ શહેરની જગ્યા ઉપર ઇ. સ. ૧૭૯૮માં નવેસરથી કિલ્લો બંધાવી ગુલામશાહે ત્રણ શહેર વસાવ્યું તે છે. ગુલામશાહે ખુદાબાદથી હિંદુઆદમાં માદી ફેરવી, તેથી ખુદાબાદના ધણા દિનુઓ હિંદુઆદ આવી વસ્યા.

કહેવાય છે કે હાલનાના છાત્રાના ખુદાબાદમાં આવેલા ગામનાથી ધણા દિનુઓ હિંદુઓ દાસાની પામે આવી ખુદાબાદના દિનુઓ વચ્ચે દગલ જોડે તેમજ જે ગામ વસાવ્યું તેનું નામ પણ ખુદાબાદ નાખ્યું. તે પછી તેઓ ગુલામશાહના વખતમાં હિંદુઆદમાં આવી વચ્ચે દગલ

પ્રકરણ ૧ હું

હિંદમાં સિંધનું સ્થાન

આથી હાલા પામે નવું વસાવેલું ખુદાખાદ પણ ખુદાના જેવું
અદસ્ય થઈ ગયું. વેગન થઈ ગયું. આ દિંદુઓ એક મોટે ભાગે
અત્યારના આગીયો અને ભાઈનધો છે.

હુદાખાદનો કિલ્લો, જ્યાં સુધી બધાઓ નહિ, ત્યાં સુધી
ખુદાખાદના આ દિંદુઓ સિંધુ નદીના કાંઠે રચ્યા હતા. આ દિંદુઓમાં
ગીદુમલ પ્રધાન હતા. ગીદુમલના નામથી સિંધુનો આ કિલ્લો
ગીદુબંદર તરીકે પ્રસિદ્ધ થયો. ગુલામશાહે કિલ્લો બાંધવાનું કામ
દીવાન ગીદુમલને મોકલ્યું હતું. કિલ્લો બધાવા પછી આ દિંદુઓ
હુદાખાદ આવી વસ્યા.

આ પછી મીરાનો સમય આવે છે. ઇ. સ. ૧૭૮૧થી ૧૮૪૩
સુધી મીરાએ રાજ્ય કર્યું. કહેવાય છે કે મીરા
મીરાનો સમય બહુચિસ્તાનથી આવ્યા હતા. આથી તેઓને
બહોલ કહેવામાં આવે છે. આમાં એક ઘણાજાન
નામનો બહાદુર પુરુષ થઈ ગયો. તેથી તેઓ ઘણપુરા કહેવાય છે.
સિંધની સત્તા મળ્યા પછી તેઓ મીર કહેવાયા.

પ્રકરણ ૧ હું
હિંદમાં સિંધનું સ્થાન

ઇ. સ. ૧૮૦૬ માં મીર અને અંગ્રેજો વચ્ચે પહેલ વહેલા
ફરાર થયા. અર્થાત્ તેઓની પહેલી મિત્રતા બધાઈ.
અંગ્રેજ સમય સ્વાર્થની મિત્રતા ક્યાં સુધી રહે? ઇ. સ. ૧૮૪૩
માં મીર નસીરખાન અને અંગ્રેજ લશ્કરની
પયમાં મીયાણી આગળ મોરચાં મંડ્યાં. અંગ્રેજો તરફનો નાપક
સર આર્લ્સ નેપીયર હતો. આ લડાઈમાં અંગ્રેજોની હાર થઈ.
મીર નસીરખાન અને ખીજા મીરા પોતાનાં હથીઆરો મુકી હાથ
નેપીયરની શરણે ગયા. તા. ૧૬-૨-૧૮૪૩ ના દિવસે હુદાખાદના
કિલ્લા ઉપર સર આર્લ્સ નેપીયરે અંગ્રેજ વાવરો ફરકાવ્યો. કહેવાય
છે કે નાઉમલ લોન્ગવાણી નામના કાંઈ પ્રખ્યાત દિંદુએ આ વખતે
અંગ્રેજ સરકારને સારી મદદ કરેલી. ઇ. સ. ૧૮૪૮માં આ સિન્ધ
મુજાદ પ્રલાકા સાથે બેટી પેલામાં આવ્યો. તે પછી ઇ. સ. ૧૯૩૬
ના એપ્રિલથી સિંધ પ્રાંતને એક સ્વતંત્ર પ્રાંત બનાવવામાં આવ્યો.

સિંધના ઇતિહાસની આટલી થોડી પણ ઝાંખી કરવાર કંપના કરી

શકે કે આ દેશ એક વખતે કેવો હોવો જોઈએ ? હમણાં પરિવર્તન હમણાં સુધી પણ લુપ્ત છે. અત્યાચારો, તોફાનો અને કાતોના કિસ્સા આપણે સાંભળતા આવ્યા છીએ, પરંતુ બ્રિટીશ ગવર્નમેન્ટના અધિકાર નીચે છેલ્લા ટ્રેલાક દિવસોથી પહેલાની અસાધિત ધણી શાન્ત પડી છે, એમ સિંધનો કોઈપણ અનુભવી કહી શકે છે. લક્ષરના પાકા અદોળસ્થિતો થયા. દેશી અને અંગ્રેજી ભાષાની શાળાઓ હાલ પ્રભુ સિદ્ધિન થતા લાગી. તાર, દપાલ વાયર્લેસ, રેડિયો આદિ સાધનો વધી જવાથી નુકસાનો નવા ત્યાં નિર્ભયતાથી ધાતું કરતા હતા, તે હવે ડરવા લાગ્યા છે. બંદરી વ્યાપાર વધવાથી તથા વ્યાપારનું સેન વધવાથી લોકોને પેટ ભરવાનું સાધન મળવા લાગ્યું છે. ધાર્મિક નુકસાનો પણ ઓછા થયા છે. ધીરે ધીરે સાહિત્યનો શોખ પણ વધવા લાગ્યો છે. સિંધુ નદીમાંથી ગહેરો કાઢીને જ્યાં ત્યાં પાણીની પુરુષણ છૂટ થઈ ગઈ છે. અને તેના લીધે ખેતી પણ ખૂબ વધી રહી છે મુનિમીપાલીટીઓ અપાઈ ચૂકી છે અને તેથી સ્થાનિક સ્વ-રાજ્યના લાભો મળવા લાગ્યા છે. કોણે કોણે દવાખાનાં ઉધડ્યાં છે.

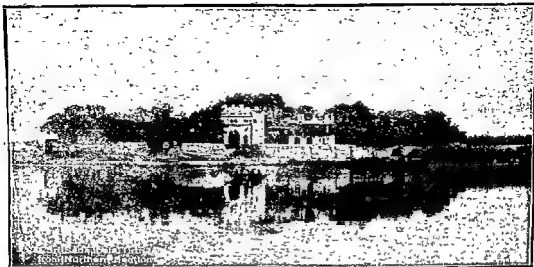
પ્રકરણ ૧ છું.
હિંદમાં સિંધનું સ્થાન

આમ સમજના વહેવા સાથે સિંધની સ્થિતિમાં ધણું પરિવર્તન થતા પામ્યું છે.

આખા સિંધને ગવર્નમેન્ટ આઠ જિલ્લાઓમાં વિભક્ત કર્યું છે—કચ્છી, હાલબાદ, થરપાકર, હાલુ, નવાબસાદ, લારકાના, સખખર અને ઉત્તર સરહદ આઠા કચ્છી, હાલબાદ વિગેરે ટેટલાંક મુખ્ય શહેરો તો ખાસ જોવા લાયક છે. આખા સિંધમાં એક જ દેશી ગભ્ય છે અને તે ખીરપુર.

સિંધમાં અનેક પ્રાચીન સ્થાનો છે, કે જે પ્રાચીન સ્થાનો પુરાતત્ત્વની દ્રષ્ટિએ ધણું ઉચ્ચ સ્થાન ધરાવે છે.

લારકાના જિલ્લામાં બાકરાની ગેરનથી લગભગ ૨૫ માઈલ દર 'મોદન જો ડેરી' નામનું ને સ્થાન છે, એનું ખેદ કામ થતાં એક પુરાણ શહેર ખેડેરે દામ લાગ્યાનું વર્ણવેલા જાહેર થયું છે. જમીનમાંથી નીકળતાં મકાનોનું બાંધકામ અને ધરાની રચના ધણીજ નવાઈ

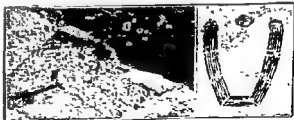

સાધમેલો (સપ્તમ)

મોહન-જો-ટોરો

ગરની રથના

પાથ આવેલી દીવાલ

જવાહીરનો ભાર

મોહન-જો-ટોરો

ઉપજાવે તેવી કહેવાય છે. કહેવાય છે કે ત્યાંની ગટરની રચના તો ઘણીજ અમૂલ્ય બનેલી છે એમાંથી જવાહરત, માટીનાં અને ધાતુનાં વાસણો અને એવી ઘણી ધુગણી અનેક ચીજો નિકળી છે. ઇતિહાસકારો કહે છે કે પહેલાં આર્થલોકોનાં આ નિવાસ સ્થાન હતું.

મોહન જો 'ડેરો' જ્યાંથી ખોદ કામ થયું છે, ત્યારથી પુરાતત્ત્વના શોધાતોમાં ખૂબ જિજ્ઞાસા જાગી છે. આની શોધબોલે તો દુનિયાના શોધકોને ભારતવર્ષની પ્રાચીન સંસ્કૃતિની સંપૂર્ણ ખાતરી કરી આપી છે.

સિધના એક ઇતિહાસકાર પ્રો. લેસ્મથજીએ 'મોહન જો ડેરો' સંબંધી અંગ્રેજીમાં એક પુસ્તક લખ્યું છે. 'મોહન જો ડેરો'નો અર્થ થાય છે 'મુઠાનો ઢગલો.' પ્રોફેસર લેસ્મથજીએ આની ઉત્પત્તિ સંબંધી જણાવતાં બતાવ્યું કે-કુશાવ નામનો રાજા વિવાધિ હતો. તેણે પોતાની ભાણેજ ઉપર કુદૃષ્ટિ કરી રાજાનો નિયમ હતો કે 'જે કન્યાનું ગામમાં લગ્ન થાય તે કન્યાને પહેલી રાતે રાજા પાસે મોકલવી જોઈએ.' ભાણેજને માટે પણ્ય આ નિયમ લાગુ પડતો હતો. તેણે પોતાની બેનને મૂલ્યન કર્યું. બેન સખ્ત નારાજ થઈ, કેદિત થઈ, અને રાજાને શાપ આપ્યો. બેનના આ શાપથી રાજા અને તેનું નગર રસાતળમાં ધસી ગયું. આ ગામનું નામ હતું ઋક્ષનાથાદ. અહિં મુઠાનો જે ઢગલો બન્યો, તેના ઉપરથી 'મહણ્ જો ઘેરો'-'મોહન-જો ડેરો' નામ પડ્યું છે.

બીજું પુરાણું સ્થાન 'સિંહર જો ડેરો'. આ પણ્ લીસકાના છત્તામાંજ છે. અહિંથી ઘણા પ્રાચીન સિક્કા મળ્યા છે.

અને ત્રીજું 'કાહ જો ડેરો' છે. આ સ્થાન મીરપુરખાસની પાસે શોધાયું છે. આઠણ વંશના બીજા રાજા ચંદ્રેરે આ સ્થળે ખોદ ધમના બંધાવેલાં મંદિરો આ સ્થાનમાંથી નિકળ્યા છે.

આ સિવાય ઠંઠા, સાધનેવાલું મંદિર અને તે ઉપરાંત એવાં અનેક સ્થાનો જોવા પ્રાચીન અવશેષો માલૂમ પડે છે અને દર્શનીય મકાનો છે. કોઈ કોઈ સ્થળે ગરમ પાણીનાં કુરો છે, તો

પ્રકરણ ૧ હતું
હિંદમાં સિધનું સ્થાન

કાષ કાષ સ્થળે સુંદર પહાડોની ટેકરીઓ છે. કાષ સ્થળે રંગીરનાન (રેતીનાં સયુ) છે તો કાષ સ્થળે નહેરોનાં ફેલાઓનાં પાણીથી લીલીછમ જમીન આંખને ઈંટક આપે છે.

જૈશ્વર રાબતના રાણપુરથી થોડે દૂર ફરામ નામનું એક ન્હાનું ગામ છે. અહિં સયય ફેકરીનો મકબરો છે. ફરાબીના મેવર લાઇ હાતીમ અલ્લી, તેનું વર્ણન કરતાં લખે છે કે:

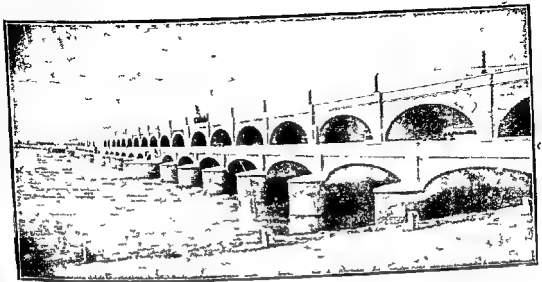
“આ મકબરો એટલો બધો ભવ્ય છે કે અનેક માધલ દુરથી તેના મગનચૂબક મિનારાઓ જોઇ શકાય છે. આ માનારો એક માલ જંગલની વચમાં છે અને રોકડો માધલ સુધી આધુનિક જાંરકૃતિનું એક ચિહ્ન નજરે પડતું નથી”

સયય ફકીર કાણ હતા? તેમનો પરિચય લાઇ હાતીમ અલ્લીએ પોતાના લેખમાં કરાવ્યો છે કે જે ‘મહાયુગરાત’ ના હીરાગી અઠમાં પ્રકટ થયો છે.

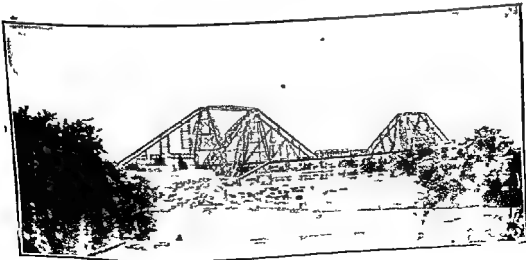
પ્રકરણ ‘૧’ છે.
હિંદમાં સિંધનું સ્થાન

આખા સિંધને લીલીછમ બનાવનાર, એ સમખર ખરાબ છે. સમખર ખરાબ નામનો સિંધુ નદી પરનો બંધ, સમખર ખરાબ એ એક દર્શનીય વસ્તુ કહેવાય છે. કહેવાય છે કે આ બંધની લંબાઈ ૧ માઈલની છે. તેમાં ૬૦ ફૂટ પહોળી એવી ૬૬ કમાનો છે. આ બંધમાં ૧૪૦૦ મણુ વજનનું એક એક ભાર્યું છે. ભારણાની ઉંચાઈ ૧૮ ફૂટ છે. આ દરવાજાઓ દ્વારા નહેરોના જુદા જુદા ફાંટાઓમાં પાણી જાય છે. દરવાજા એવા ભારે છે કે એને માટે વીજળીનાં યંત્રો જોડવામાં આવ્યાં છે. સમખર ખરાબનું એકંદર ખસ્ય ૨૦ કરોડ રૂપિયા ચલાવું કહેવાય છે.

સિંધ ભારતવર્ણના ઇતિહાસમાં એક અનોખું સ્થાન ધરાવે છે. સિંધની પ્રસિદ્ધિમાં રણ (રેતી), ઉંટ અને વિદ્વાનો શુ કહે છે? મહેમને મુખ્ય સ્થાન કેટલાક લેખકો આપે છે. સિંધના જ્ઞાનનાં વખાણ કરતાં, મુજરાતના મહાકવિ નહાનાવાલ કહે છે.—

સામણા બેલાર

સામણાના પૂલ (બેચ ૧૮૧ ૧૧)

“ભાગની નગરવેલી કરતાં સંકુલવાની વનવેલડી અધિકી છે, એમ ત્હમારા દેશ કરતાં જે ત્હમારાં તો રણ અધિકાં, તમારા રણ તો મણે સંજવન પાનારાં. આખ્યા ને અમૃત છાટનારાં” ૧

સિધની પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ ચીનો-રેતી, ઉંટ અને ગધેડાનું પણ ગુપ્તમાઠક દષ્ટિએ મહત્ત્વ બતાવતાં વિદ્વાન લેખક જદુરાય ડી. ખંધડીના કહે છે:—

“એકીસને રેતીમાથીજ કિંમતી અવાજ સોધી કાઢી દોનારાકીની સોધમાં પૂર્યો છે. એ રેતીમા જે રત્ન-કણિકાઓ છે. સોધે તેને જડે. ઉંટ ને ગધેડાને પણ કંઈ નાખી દેવાનાં નથી. સિધની અનેક ત્રેમશીયની કથાઓમાં ઉંટ કિંમતી ભાગ બાજુઓ છે. પવનવેગી સાંઠણીએ ઈતિહાસમાં જમતાંત પ્રકરણો રચ્યા છે. અને સિધને વિકાસ કરવામા પદાર્થો લાવ લઈ ના કરી, બાર વહેનાર અને તે દ્વારા કિંમતી ભાગ લેનાર ગધેડાં અને તેના ગળીળ માલીક દલકા લોક વર્ગના લોકસાહિત્યને આજે નહિં તો ભવિષ્યમા ઉચ્ચ સ્થાન છે.”

પ્રકરણ ૧ છું
કિંદમાં સિધનું સ્થાન

વળી તેઓ સિધની ગોરવગાથા આતાં કહે છે:—

“સિધ આર્યોનું આદિનિવાસ સ્થાન છે. સિધ પાછળ જન્મતા ઇતિહાસ છે. ખંભળ અને અધકપાનિસ્તાનની પડોરામા રહેશે એ પ્રાત અત્યારે ઇતિહાસ રચી રહી છે.” ૨

આમ સિધ, ઐતિહાસિક દષ્ટિએ અને સાહિત્યિક દષ્ટિએ પણ મહત્ત્વનું સ્થાન ધરાવે છે. સિધની અનેક બાબતો છે કે જે ઉલ્લેખનીય છે; પરંતુ અહિં મારો ધરાશે સિધ સંબંધી ટૂંકો પરિચય આપવા પ્રયત્ન હોઈ, આદ્યલેખીજ સંતોષ માનવામાં આવે છે.

જ

૧ જ્યો, ‘શ્રી કરાચી ગ્રન્થ’ સહિત્યકળા મહોત્સવ’ ના પ્રગુળ્પ તરીકેનું તેમનું વ્યાખ્યાન.

૨ જ્યો, ‘કરાચી ગ્રન્થ’ સહિત્યકળા મહોત્સવ’ પ્રસંગને તોળે ‘સિધી સાહિત્ય અને કરાચી બિર કંઈક’ નામનો લેખ

વિચાર્યા હોય, ત્યાં ત્યાં કંઈને કંઈ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓ થઈ હોય, તે પણ સ્વાભાવિક છે.

જેનાચાર્યોએ લખેલી જૂની પદ્ધતિઓ અને પ્રશસ્તિઓમાં એવાં મેકડાં પ્રમાણો મળે છે કે જેમાં જેનાચાર્યોનાં વિક્રમ પહેલાં સિંધમાં વિચરવાના ઉલ્લેખો મળે છે. જૂનામાં જૂનું પ્રમાણ ત્રિ. સં. પૂર્વે લગભગ ૪૦૦ના સમયનું છે, કે જે વખતે રત્નાપ્રભસૂરિના પદ્ધતિ યજ્ઞદેવસૂરિ સિંધમાં આવ્યા હતા. અને સિંધમાં આવતાં તેમને ધણું કષ્ટ ઉઠાવવું પડ્યું હતું. આ યજ્ઞદેવસૂરિના ઉપદેશથી કંઈ નામના એક રાજપુત્રે જેના મંદિરો બધાબધાં હતાં, અને પછી દીક્ષા લીધી હતી.

કંઈસૂરિના સમયમાં મરફોટના કિલ્લાનું બોલકામ કરતાં તેમનાધની મૂર્તિ નિકળી હતી. આ વખતે મરફોટનો માંડણિક રાજા કાઢ્યું હતો. તેણે શ્રાવકોને બોલાવી મૂર્તિ સોંપી દીધી હતી. શ્રાવકોએ એક સુંદર મંદિર બધાવ્યું અને કંઈસૂરિના હાથે તેની પ્રતિષ્ઠા કરાવી.

વિક્રમરાજના ગાદી ઉપર આવ્યા પહેલાંની આ વાત છે.

પ્રકરણ ૨ જી
જેન દષ્ટિએ જૂનું સિંધ

માળવાની રાજધાની ઉલ્જૈનીનો રાજા ગદ્દભિલ્લ મહા અત્યાચારી હતો. જેન સાધ્વી સરસ્વતીને પોતાના મહેમમાં ઉપાડી ગયો. જેન સંઘે ગદ્દભિલ્લને ધણું સમજાવ્યું, પણ તેણે ન માન્યું. તે વખતના મહાન આચાર્ય કાલકાચાર્યે પોતે પણ ધણી કાશિયા કરી. ગદ્દભિલ્લ એકનો બે ન થયો. આખરે કાલકાચાર્યે પ્રતિજ્ઞા કરી કે— 'રાજા! ગાદી ઉપરથી ઉબેરી ન નાખું, તો જ્ઞેન સાધુ નહિ' ત્યાગી જેનાચાર્યથી, પ્રજાના પિતા તરીકે ગણાતા રાજાને આ અત્યાચાર સહન ન થયો. રાજાની પાશવિકતામા પ્રજાની બહેન બેરીઓની પવિત્રતા જોખમમાં આવતી જોઈ કાલકાચાર્યનું ખૂન ઉછળી આવ્યું. તેઓ ઉલ્જૈન છોડે છે, અને અનેક કષ્ટે વડી સિંધમાં આવે છે. સિંધુ નદીને ખાર કરી તેઓ સાખી રાજાઓને મળે છે. આ રાખીઓ તે હોવાનું કહેવાય છે, કે જે સિંધિયન તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. સિકન્દર ખાજી સિંધિયન લોકોએ સિંધ જીત્યો હતો. કાલકાચાર્ય જુદાં જુદાં સ્થાનોમાં કુલ ૯૬ સાખી રાજાઓને મળે છે, અને તેઓને માળવા અને બીજા પ્રાન્તો અપાવવાની શરતે સૌરાષ્ટ્રમાં અને માળવામાં

લઈ જાય છે. ગર્દભિલ્લની સાથે યુદ્ધ થાય છે. ગર્દભિલ્લને ગાદીથી ઉમેડી નાખવામાં આવે છે, અને તે શક રાજ્યોને માળવા તથા જુદા જુદા પ્રાંતો કાલકાચાર્ય બહેચી આપે છે, અને પોતે તો સાધુના સાધુજ રહે છે.

આ પ્રમાણે કાલકાચાર્યનું સિંધ દેશમાં આવવું, એ જૂનું છે, અને જૈન ઇતિહાસમાં એક ગ્ધનોખી વસ્તુ ગણાય છે.

વિ. સ. ૬૮૪માં આચાર્ય દેવગુપ્તસુરિએ સિંધ પ્રાન્તના રાવ કૌસલને ઉપદેશ આપી જૈન ધર્માબ્ધે હતો. આની વિક્રમ પછી ૫૨૫ના વિક્રમની ચૌદમી શતાબ્દિ સુધી સિંધમાં હતી ઉપર તેની પેઠીમાં થયેલો લુણાશાહ નામનો ગદ્ધસ્ય મારવાડમાં ગયો, અને તેનું કુળ એ લુણાસત કહેવાયું.

વિ. સં. ૧૧૩૦ ની લગભગમા મરૂકાટ, કે જે અત્યારે મરોટ કહેવાય છે, ત્યાં જિનવલ્લભસુરિએ એક મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી અને 'ઉપદેશમાળા'ની એક ગાથા ઉપર ૬ મહિના સુધી વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું આ શતાબ્દિમાં જિનલક્ષ ઉપાધ્યાયના શિષ્ય વાચક પદ્મપ્રભ પથ્થ્રિપુરા દેવીની આરાધના કરતાં માટે સિંધમાં આવ્યા હતા. તેઓ હંભરૈલપુરમાં ગયા હતા. જ્યાં નામના એક ઠાની શારંગે મોટા ઉત્સવ કર્યો હતો. અહિંના રાજાએ એક મંદિર બંધાવ્યું અને ઉપાધ્યાયજીએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી.

વિ સં. ૧૨૨૭માં આ મરૂકાટમાં જિનપતિસુરિએ ત્રણ જગ્યાને દોઢા આપી હતી. 'વિઘ્નિતિ ત્રિવેણી' માં મરૂકાટને મહાતીર્થ તરીકે જાળખાવ્યું છે.

વિ. સ ૧૨૮૦માં જિનચન્દ્રસુરિએ ઉચ્ચનગરમાં કેટલાક સ્ત્રી પ્રવેશને દીક્ષા આપી હતી.

વિ. સ. ૧૨૮૨માં આચાર્ય સિદ્ધિસુરિએ ઉચ્ચનગરમાં શાહ લાખાએ કાચેલા મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. આ વખતે ત્યાં ૭૦૦ ૫૨ જોતોનાં દર્તાં.

અકરજી ૨ જી
જૈન દષ્ટિએ જૂનું સિંધ

વિ. સ. ૧૨૬૩માં આચાર્ય કલ્કસરિયું ચોમાસું મરૂકાટ (મારાટ) માં થયું હતું. ચોરડિયા ગોત્રના શાહ કાના અને માનાએ સાત લાખનું દ્રવ્ય ખર્ચાને સિદ્ધાચળાને મધ કાઢ્યો હતો.

વિ. સં. ૧૩૦૯માં શેઠ વિમલચન્દ્રે જિનેશ્વરસરિ પાસે નગરકોટમાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી હતી.

વિ. સ. ૧૩૧૭માં આચાર્ય દેવગુપ્તસરિ સિંધમાં આવ્યા અને રેણુકોટમાં ચોમાસું કર્યું. ૩૦૦ ધર નવાં જોતોના બનાવ્યા, અને મહાવીરલાભીના મદિરની પ્રતિષ્ઠા કરી.

વિ. સ. ૧૩૪૫માં આચાર્ય સિદ્ધિસરિના આરાકારી જપકલશ ઉપાધ્યાયે સિંધમાં વિહાર કરીને ધણું શુભ કાર્યો કરાવ્યાં હતાં.

વિ. સ. ૧૩૭૪માં દેવસજ્જપુરમાં રાજેન્દ્રચન્દ્રાચાર્યનું આચાર્યપદ અને કેટલાકોની દીક્ષા થઈ હતી.

વિ. સ. ૧૩૮૪માં જિનકુસલસરિએ કયાસપુરમાં અને રેણુક-કોટમાં પ્રતિષ્ઠા કરી હતી.

વિ. સ. ૧૩૮૬માં જિનકુસલસરિ સિંધના કેસકેલ નગરમાં સ્વર્ગ-વાસી થયા હતા, અને તેમના શિષ્ય જિનમાણુકપસરિ ચૂરની સમાધિના ફરંન કરવા ગયા હતા. ત્યાંથી જોસલમેર જતા પાણીના અભાવે તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા હતા.

વિ. સ. ૧૪૬૦માં ભુવનરત્નાચાર્યે દોહદ્દામાં ચોમાસું કર્યું હતું.

વિ. સ. ૧૪૮૩માં જયસાગર ઉપાધ્યાયે મમ્મરવાદનમાં ચોમાસું કર્યું હતું.

વિ. સ. ૧૪૮૩માં ફરીધુરથી નગરકોટની યાત્રા માટે એક સઘ નિકળ્યો હતો.

અકરજી ૨ ભું
નેન હથિએ જતું સિંધ

વિ સ ૧૪૮૩માં જયસાગર ઉપાધ્યાય ભાગરખપુરમાં આવ્યા હતા. આ વખતે અહિં શ્રાવણના ૧૦૦ ધર હતાં.

વિ. સં. ૧૪૮૪માં જયસાગર ઉપાધ્યાયે મલીકવાહનપુરમાં ચોમાસુ કર્યું હતું.

વિ. સં. ૧૪૮૪માં જયસાગર ઉપાધ્યાયે કુંગડામાં આગ્નિનાથ ભગવાનની યાત્રા કરી હતી.

ગોળમી શતાબ્દિમાં ચંદ્ર જયેશ જિનચન્દ્રસુરિના શિષ્ય જિનસમુદ્રસુરિએ સિંધમાં પચ્ચાદની સાધના કરી હતી.

વિ સં. ૧૬૫૨માં જિનચન્દ્રસુરિ પંચનહને સાધીને દેરાઉલનગર ગયા હતા, જ્યાં જિનકુસલસુરિનાં પગલાનાં દર્શન કર્યાં હતા.

વિ. સં. ૧૬૬૭માં સમયસુદરજીએ ઉચ્ચાનગરમાં 'શ્રાવક-આરાધના' નામનો ગ્રંથ બનાવ્યો હતો.

મકરણ ૨ જી
જેન દષ્ટિએ જૂનું સિંધ

આ સિવાય મુલતાન, ઝોળવાહન, ખરશુરોડ શેટ, તરવાટક, મલીકવાહનપુર, ચોપાચલપુર, કોટીમગમ, હોશ-ખા-ડેરા, ઇસ્માઈલ ખા-ડેરા, લેહરાનગર, ખારગારા, હુનિયાપુર, સહીનગર નવાનગર, નવરંખખાન, લોદીપુર વિગેરે એવા અનેક ગામો છે, કે જ્યાં અનેક જેન ઘટનાઓ થયાના ઉલ્લેખો, પદ્માવલિયો અને ખીજ અનેક અશ્વેશ્વરી મળે છે.

આ ઉપરથી એ રખત સમજાય છે, કે સિંધમાં એક વખતે સાધુઓનો વિદાર બહોળા પ્રમાણમાં થતો હતો. મહિરો મળ્યાં હતાં. જનકમંડીની બહોજલાલીનાં અનેક કથો થતાં હતાં દીસાઓ અને પ્રતિષ્ઠાઓ થતી હતી.

ઉપરના સંવતો ઉપરથી આપણે જોઈ શક્યા છીએ કે વિ. સ. ૫૧૧ ૪૦૦ થી ત્રિશમી સતરમી શતાબ્દિ સુધી તો જેન

સાધુઓનો વિહાર અને જૈન ઘટનાઓ સિંધમાં બરાબર બનતી રહી છે.

આવી રીતે સપ્તમી ચતુર્થિ પછી સાધુઓ સિંધમાં વિચર્યા હોય, તે સમ્યક્ધર્મ પ્રમાણ જ્ઞાંત્રી ન મળે ત્યાંસુધી આપણે માની શકીએ કે હવેના લગભગ ત્રણમે વર્ષથી સાધુઓનો વિહાર સિંધમાં બંધ રહ્યો હોવો જોઈએ.

એક ખુલાસો કરી નાખવો જરૂરનો છે. ઉપર સિંધનાં જે જે ગામોમાં જૈન સાધુઓના આબ્યાનો અને જૈન ઘટનાઓ ખુલાસો બન્યાનો ઉદ્દેશ કરવામાં આવ્યો છે, તે બધાંયે ગામો અત્યારે સિંધમાં છે, એવું નથી. તેમાંના કેટલાક ગામોનું અત્યારે નામ પણ નથી. કેટલાક ગામો ભાવલપુર રેલ્વેમાં છે. કેટલાક જંગલમાં છે. કેટલાક રાજપુતાનામાં છે, અને કેટલાક ઠેક સરહદ ઉપર છે. આમ હોવાનું એકજ કારણ છે, અને તે પહેલાં પ્રકરણમાં બતાવ્યું છે તેમ, સિંધની હદ અત્યારે જેટલી માનવામાં આવે છે, તેટલીજ પહેલાં ન હતી. જંગલ, અધ્યાત્મિકતાન, વાયવ્ય સરહદ, ખડુચિરતાન, ભાવલપુર, રાજપુતાના અને જેસલમેર, એનો મ્હોરો બાગ સિંધનીજ અન્તર્ગત હતો, અને તેટલા માટે તે બધાં ગામોનો ઉલ્લેખ સિંધમાં કર્યો છે.

પરિણામે, એ કહેવું સરાસર ખોટું છે, કે બધી હજાર વર્ષમાં કોઈ પણ જૈન સાધુ સિંધમાં આવ્યા નથી. એક જ નેમનકાદ કે જે અત્યારે હૈદરાબાદ છે, ત્યાં અથવા એક વખતનું દસ-વીસ મન્ડી-મારાનું ગામકું ધડોળાંદ, કે જે અત્યારે કરાચી તરીકે ઓળખાઈ રહ્યું છે, ત્યાં તો કોઈના આવ્યાનું પ્રમાણ મળતું નથી. બાકી સપ્તમી ચતુર્થિ સુધી સિંધમાં સાધુઓ વિચર્યા છે, એ વાત નક્કી છે.

પચ્ચીશ વર્ષ ઉપરની વાત છે. જગતપ્રખ્ય ગુરૂદેવ
શ્રી વિજયધર્મસરિ મહારાજનું ચતુર્માસ
પચ્ચીશ વર્ષ પહેલાં ખ્યાવર (નવા શહેર)માં હતું. કરાચીના
એક મૂંડરથ ગુરૂ મહારાજને વંદન કરવા
આવ્યા. થોડા દિવસની ઝિયરતા કરી. પરસ્પર પરિચય થયો. તેમણે
સિંધ જેવા અનાર્થ કહેવાતા મૂલકમાં ગુરૂમહારાજને પંધારના માટે
વિનંતિ કરી. “ હમ્મરો વર્ષના ઇતિહાસમાં કાંઈ પણ જૈન સાધુ
સિંધમાં આવ્યા હોય, એવું અમે જાણના નથી. કદાચ છે, પણ
આપજ સાહસ ખેડી શકશો અને સિંધનો દરવાજો ખોલી શકશો ”
આ એમના શબ્દો હતા. તે પછી તો વર્ષો બઢે યુગોનાં બહાણાં
બહી ગયાં. ગુરૂદેવ પણ સ્વર્ગે સિંધાવ્યા, છતાં કરાચીના તે પ્રસિદ્ધ કાર્ય-
કર્તા ભાઈ પોપટલાલ શાહ (પી. ટી. શાહ)ની વિનંતિએ વિરામ ન
લીધો. તેમની વિનંતિ અરાખર આણુ રહી. સિંધમાં પ્રચાર કરી શકે,
કળા સહન કરી શકે, જૈનેતર પ્રજા ઉપર પ્રભાવ પાડી શકે, આવા
પ્રાઇ પણ સમર્થ સાધુને સિંધમાં લાવવાની કોશિશ તે અને તેમના
મિત્રો ખુશાલચંદ વરતાભાઈ વિગેરે કરતા રહ્યા. કરાચીના સંધમાં
પણ તે સંબંધી ઉદ્ધાપોહ નાણુ રહ્યો. ગમે તે ખર્ચે સાધુઓને
સિંધમાં લાવવા, આ લાવના કરાચીના પ્રત્યેક મૂંડરથને ઉત્પત્ત થઈ.
ભાઈ પોપટલાલ તે પછી તો અનેક વખત મળ્યા અને પત્રવ્યવહાર
દ્વારા પણ એમની વિનંતિ આણુ રહી.

પ્રકરણ ૩ થું
ઉત્થાન.

સિંધ એટલે જાણે એક ખીજી દુનિયા, એમ અને સમજતા.
“જૈન સાધુથી સિંધમાં જઈ શકાય નહિ”
ઉચ્ચપુરમાં ઉપદેશન ‘સિંધ તો એક શક્ષી મુલક છે.’ પગે
ચાલવાનું, રેતીના રેણુને રંગોળી આગળ
વધવાનું, સિદ્ધાની દુર્લભતા, જંગલો પસાર કરવાનાં, આવી રિચ્છિતમા
જૈન સાધુનું સિંધમાં જવું વધારે ખતરનાક કહી શકાય. દિવસો
વીતતા ગયા, પરંતુ શ્રી પોપટલાલના શબ્દોનો પ્લ્વિ કાનોમાં અને
દિલમાં અરાખર ગુંગરવ કરતો રહ્યો. તેની સહાએ અવાજ પણ ચલો-
“જે દેશમાં સેકડો વર્ષોથી જૈન સાધુઓનો વિહાર થયો નથી, તે
દેશમાં સૌથી પહેલાં જનાનું સદ્ભાવ્ય સંપડે તો કેટલું સારું ? ”
પરંતુ જે વરતુ જે કાલે જનવાની હોય છે, તેમાં ફેરફાર થઈ શકતો
નથી. ધણા વર્ષો સુધી ગુજરાત કાલિયાવાડને છોડી અંગાળ, મગધ,

મારનાડ, એવાડ, માળવા, યુ. પી., સી. પી., ખાનદેશ આદિ દેશોમાં
અમળ કાં પછી, જ્યારે મારે ગુજરાતમાં જવાનું થયું; ત્યારે પાછું
કરાચીનું પ્રકરણ ઉઘું થયું. કરાચીના જૈન સંઘની વિનતિ શરૂ થઈ.
ધર્મા વર્ગો પછી ગુજરાતમાં જવાનું થયેલું હોવાથી એકદમ ગુજ-
રાતને છોડીને બીજા દેશમાં જવું પણ મારે માટે અશક્ય હતું, છતાં
હવિખના ઉત્તરમાં શું થયું છે, એની કોને ખબર છે? પાટણનું
ચતુર્માસ નક્કી કરી થોડા દિવસ માટે આણુ જવાનું થયું, ત્યાં તે
ઉદયપુરનું ડેપુટેશન આવ્યું. પાટણ અને ઉદયપુરની 'ટગ ઓફ વોર'
માં ઉદયપુર જીતી ગયું. ઉદયપુરના ચતુર્માસના પાછી કરાચીના સંઘની
વિનતિ શરૂ થઈ. એટલુંજ નહિં, પરંતુ આગેવાન ગૃહસ્થોનું એક
ડેપુટેશન ઉદયપુર આવ્યું. આ ડેપુટેશનમાં શેઠ ખીમચંદ જે.
પાનાચંદ, મણિલાલ લાહેરાલાલ મહેતા, શ્રીમુત પી. ટી. શાહ
અને અન્યુજ વેલજી-એ મુખ્ય હતા.

પ્રકરણ ૩ છું
ઉત્થાન.

નવા પ્રદેશમાં પ્રવેશવાની જાવના હદયમાં ઉછળતી હોવા છતાં,
પહેલાં ચાલનારા અચારા જેવા સાધુ-
સ્વીકૃતિ, પણ વચમાં ખારી એના વિહારની વિકટતા સિંધની
ભૂમિ માટે એટલી બધી અપજનાક
લાગતી કે એકદમ 'હા' પાડવાનું મન ન થતું. પરંતુ મનુષ્ય સ્વભાવ
પણ એક ઝીજ છે. કરાચીનો જૈનસંઘ, પોતાના ધર્મની ઉત્તતિ માટે,
સિંધમાં જૈનધર્મનું ઉજ્જવળ મુખ જતાવવા માટે અને ભગવાન
મહાવીરનો અદિંસાનો સંદેશ સિંધના હિંસક અને માંસાહારી
મનુષ્યોના કાનો સુધી પહોંચાડવા માટે હજારો રૂપિયાનો વ્યય કરી
પોતાના ગુરુઓને ગમે તે ભોગે લઈ જવાની તાલાવેલી ધરાવે, એને
સર્વથા નિરાશ કરવાનું સાહસ મારાથી ન થઈ શક્યું. મને લાગ્યું કે
મારા માનનીય બંધુ મુનિરાજશ્રી જયંતવિજયજી જે નિષે આવવાનું
કબૂલ રાખે, તે મારે જવું. મારો નિર્ણય મેં ડેપુટેશનને જણાવ્યો,
અને જ્યાંસુધી શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ તરફથી સ્વીકૃતિનો જવાબ
ન આવે, ત્યાં સુધીને માટે મેં શાંતિનો દમ ખેંચ્યો.

ડેપુટેશન મારવાડના તે ગામમાં ગયું કે જ્યાં શ્રી જયંતવિજયજી
મહારાજ વિચરતા હતા. ડેપુટેશનની સાથે મારી સર્ત હતી કે "શ્રી
જયંતવિજયજી મહારાજ દા પાડે, તોપણ હું એવાડના ઉત્તર-પશ્ચિમ

વિભાગમાં જાઉં છું, ત્યાંથી મારવાડમાં યાત્રા સિંધમાં આવી શકું.”

શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજને હા ભરી. પરંતુ કુલતને કંઈક ઓરજ ગમતું હશે. મેવાડના પહાડી પ્રદેશોમાંથીજ નિકળતાં નિકળતાં મને સમય લાગી ગયો. મેવાડમાંથી છૂટી મારવાડમાં ફરં અને પછી સિંધ માટે પ્રસ્થાન કરું, ત્યાં તો ગરમી એટલી બધી ફાટી નિકળે કે વિહાર થઈ શકિત નહિ. આખરે કરાચીના સંધની સમીપ્તિથી એક ચતુર્માસ મારવાડમાં કરવાનું નક્કી રાખ્યું.

‘અણીનું ચૂક્યું સો વરસ છવે’. જે મુનિરાજને સિંધમાં આવવાની જરાય ઈચ્છા નહતી, અણીનું ચૂક્યું સો વરસ છવે. તેઓ હંડા કાળને શાન્તિ પામ્યા. માલો, આગે આગે ગોરખ જાગે. સીંચાઈ રહેના પાણીમાં મેં ચતુર્માસ ક્યું અને મુનિરાજ શ્રી જયંતવિજયજી આદિએ તેની પાસે જ ઘસાઈમાં ક્યું. અમે જાણ્યું કે, ચાર જ મહિનાની મુદતમાં તો કરાચીના સંધનો, સાધુઓને સિંધમાં લઈ જવાનો ઉભરો સાંત થે થઈ ગયો હશે. પણ સૂખની વેદના જાણે સમય સહન થઈ શકતી નથી. કરાચીના સંધને આકંઠ બૂખ લાગી હતી. એમને મન મુનિરાજનેના દર્શન અને મુનિરાજનું આખ્યાન, એ જીવનની ધન્ય ધરી સમાન હતું. પચ્ચીસ-પચાસ કે સો વર્ષથી દોરી લોટા હાથમાં લઈ કરાચી પેટ ભરવાને આવેલા આજે એક સારી મોટી સંખ્યામાં, જે પૈસે સુખી અને એક સાઈં મંદિર, ઉપાશ્રય, ધર્મશાળા, વાડીઓ વિગેરેના સાધનોથી પૂર્ણ થવા છતાં, ધણીઓને તો જીનસાધુઓના દર્શન સદર્પણ પણ નહિ થઈ હશે. કેટલાકાએ લખાદિ પ્રસંગે દેશમાં જતાં એકાદ વખત ક્યાંય સાધુને જોઈ લીધા હોય, તો જોઈ લીધા હોય. આવી સ્થિતિમાં કરાચીનો સંધ પોતાના ગુરુઓના દર્શન અને ઉપદેશ ત્રણ માટે અતિ ઉત્સુકતા ધરાવે, તો તેમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે ?

મેમાસ ઉત્તરમાંજ પાછો તકાદો સરૂ થયો. સાથેના મુનિરાજને પશું સમજાવવા છતાં તેઓનું દિલ આગળ વધતું ન હતું. એકાદ સાધુની સાથે સિંધ જેવા લાંબા અને વિકરાળ પ્રદેશમાં જવાની

પ્રકરણ ૩ છું
ઉત્થાન.

હિંમત આપતી ન હતી પરિણામે લગભગ અમારા મંડળે એવો નિશ્ચય કર્યો કે 'હવે કરાવીનો વિચાર માટી વાળવો અને કરાવીના સંધને સિંધમાં આવવાની અશક્યતા બતાવી, બીજા કોઇને વિનંતિ કરવાનું જણાવવું'

તા. ૪ જાન્યુઆરીના દિવસ હતો. સત્રિનો સમય હતો મારવાડના ખીવાણી ગામમાં અમારી સત્યાગ્રહની નોટીસ સ્થિતતા હતી. એરણ્યપુરાથી એક સાથે બે તાર મળ્યા. એક તાર કરાવી સંધનો હતો, જેમાં આમહ પૂર્વે વિનંતિ અને ડેપુટેશનની લેવારી જણાવી હતી. બીજો તાર કરાવીના એક વખતના પ્રમિદ્ધ આગેવાન શેઠ કાળા ગયાના પોત્ર ચતુર્ભુજભાઈનો હતો. જેમાં વિનંતિનો સ્વીકાર નહિ કરવામાં આવે, તો પોતે અને બીજાઓ ઉપવાસ ઉપર જશે. એવો નિર્ણય જાહેર કર્યો હતો. ધણી વખત માણસોને એવા ધર્મસંકટમાંથી પસાર થવું પડે છે કે જેનો કંઈ નિર્ણય તેજ સમયે થઈ શકતો નથી ક્યાં તો સિંધના વિચારને દૂર મૂકી નિશ્ચિન્તતા પૂર્વે બીજા તરફનો કાર્યક્રમ ધડાધ ઠહો હતો. અને કયા એકાએક આ બમણાગા ફૂટે. તાર કરનાર અને તેમના મિત્રો ઉપવાસ ઉપર જાય કે ન જાય, છતાં પણ સંધની અને ઉપવાસ ઉપર જવાની નોટીસ આપનાર મુદ્દત અને તેમના મિત્રોની સાચા દિવની વિનંતિ હતી, એમાં તો કંઈ શક નહોતો.

હિલ પીગળ્યું, વિચારોમાં પરિવર્તન થયું, સાથીઓની સાથે મસક્તો કરી કંઈક તેમનાં હિલ પણ દીવાં પડ્યાં. આખરે શિવ-મંજમાં રહીને આઠ દિવસ સુધી વિચાર કરવાનું શબ્દ અને સંધને જવાબ આપ્યો.

આંજળી બતાવીએ, તો પોંચે પકડતાં વાણિયાઓને ક્યાં નથી આવડતું ? વિચાર કરવામાં આઠ-દિવસ અમારા બીજવાર ડેપુટેશન પૂર્ણ ન થયા, ત્યાં તો શેઠ વાપણ ગુવાનચંદ, ગેડ ખીમચંદ જે. પાતાચંદ, શ્રીપુત મણિલાલ લહેરભાઈ મહેતા, શ્રીપુત મુલજીભાઈ છત્રાજ અને ભાઈ કુમર વર્માન-એ મુદરચોનું ડેપુટેશન આપીને ઉભું રહ્યું.

પ્રકરણ ૩ નું
ઉત્થાન.

મારી તો જીવ અચાક હતી. આટલી આટલી કસોટીમાંથી પસાર થયા છતાં, સઘ હજુ પણ અમને લઈ જવામાં મક્કમ છે, એ વિચારે મારા દિનને રંગીની દીધું. “શા માટે કરાવીનો સંઘ આટલો આટલો આમલ કરતો હશે ? શું એમને કંઈ અમારી પ્રામેયી સ્વાર્થ સાધવાનો છે ? ના, એમને એકજ ધ્વજ છે. સિધ્ધિની પ્રગ્વને મહાવીરના ત્યાગી સાધુઓનાં દર્શન કરાવવાં છે. અહિંસાનો સદેશ સંલગ્નાવવો છે. ગુરુ-જોની વાણી સાંભળવાનો દલાવો લેવો છે. ધર્મની ક્રિયાઓ સમજવી છે. આ પારમાર્થિક સિદ્ધિને સાધવાને માટે અગારમાં પ્રાણ સમાન પોતાની લક્ષ્મીનો ભોગ આપવા તૈયાર થયા છે. વિદ્યારમાં સાધુઓને જરાપણ તકલીફ ન પડે, તેટલાની ખાતર પોતાના ધંધા રાજગાર છોડી યુસાફરીમાં કપોને ઉડાવવા તૈયાર થયા છે. જૈનસંઘ આટલો બધો ભોગ આપવાને માટે તૈયાર હોય, તો પછી અમારે સાધુઓએ શું તેમની વિનંતિનો સ્વીકાર ન કરવો ?”

અમારે મને ત્યાં વિચરીને પણ ઉપદેશ તો આપવાનો જ છે. પછી સાધુને ગુજરાત શું અને કંઠિયાવાડ કર્તવ્યશું સ્મરણ શું ? સિધ્ધ શું અને પંચજ શું ? મેવાડ શું અને મારવાડ શું ? જ્યાં લાભ દેખાય, ત્યાં પહોંચી જવું, એ અમારું કર્તવ્ય છે. સંઘમની રક્ષાપૂર્વક બની શકે તેટલું બીજનું હિત કરવું, એ અમારું કામ છે. ભગવાન મહાવીર અને મહાવીરના અનુયાયીઓ અનાર્થ દેશમાં વિચર્યાં છે, ને ભયંકર કપોટા સજાં છે. આજનો ભક્ત વર્ગ પોતાના ગુરુને જરાપણ કષ્ટ ન પડવા દે, એટલી કાળજી અદાપૂર્વક રાખે છે. સાધુને વળી બીજો વિચાર થે શો કરવાનો હોય ? ક્ષુધાની નિગતિ માટે પાશેર અજ, શરીરને નાંકવાને માટે બે ચાર કપડાં અને સુવા બેસવાને માટે સાડા તથા હાથની જમીન-આટલું જો મળી જવું હોય, તો એક સાધુને માટે-એક મસ્ત ફકીરને માટે બીજી વસ્તુની જરૂર થે શી છે ? જ્યાં ભક્તોનાં ટોળાં ખમા ખમા કરતાં ઊભાં રહ્યાં હોય, જ્યાં રાજાને રાજ બે-ડના સરોહાયી સામિયાં થતાં હોય, જ્યાં ભક્તપ્રીતિઓ ચાર ચાર વખત ઇચ્છા મુજબનાં આહાર પાણી વહેરાવવાને માટે તૈયાર રહેતી હોય, જ્યાં ઉંચામાં ઉંચી જાતની મુદ્રામતો અને સેકડોની કિંમતની કામજો ઓઢવાને મળતી હોય, જ્યાં લાખોની કિંમતના આવીસાન મહેલો રહેવાને મળતા હોય અને જ્યાં પગ ઉપર પગ

પ્રકરણ ૩ જી
ઉત્થાન.

ચઢાવીને આખો દિવસ છીંકણીના સપ્તકઓ સાથ ગામ ગપાટા મારવામાં સમય બ્યતીત થતો હોય, એવા સ્થાનોમાં રહીને જીવન બ્યતીત કરવું, એમાં સંવમની શેઠાએ શી છે ? સંવમની કસોટી પે શી છે ? આનંદ ત્યાં છે કે ન્યાં જ્ઞાન કસોટીની કરનારા ચર્ચાવાદીઓ સામે આવીને બેસે છે. આનંદ ત્યાં છે કે ન્યાં ધોર હિસામાં સ્ત્રી પત્ની રહેવા લોકોને અહિંસા દેવીનાં દર્શન કરાવવામાં આવે છે. આનંદ ત્યાં છે કે જેમણે જૈનધર્મનું નામોનિશાન પણ ન સાબળ્યું હોય, તેઓ જૈનધર્મના ગ્રંથોને સાંભળવાથી મંત્રપુજ્ય થતા હોય. આ બધા આનંદની આગળ વિદ્યારનાં કંઠે, એ કંઠે તરીકે નથી દેખાતાં. ખરી વાત તો એ છે કે સાધુ જ્યારથી માતપિતાને, ધરખારને, પુત્ર પરિવારને, ભતિપાતિને, દેશવેશને છોડી સાધુતા સ્વીકારે છે, ત્યારથી જ કષ્ટ એ તો એમને મારે નિર્માણ થયેલી એક વસ્તુ છે. કષ્ટોનો રોધ એજ તપસ્યા છે. અને એ તપસ્યા કરવા માટેજ માણસ સાધુ થાય છે.

પ્રકરણ ૩ થું
ઉત્થાન.

વિચારોનું અદિશન ખૂબ થયું. માનનીય આત્મજી મુનિરાજશ્રી જયંતવિજયજી, મુનિરાજશ્રી વિશાળવિજયજી, મુનિશ્રી હિમાંશુવિજયજી, મુનિશ્રી નિપુણવિજયજી, મુનિશ્રી દ્વાવિજયજી અને મુનિ જીવવિજયજી એમણે સાથ આપ્યો અને સાથે ચાલવા તૈયાર થયા.

સંધ્યા ડુંપુટેશનને અમારો નિર્ણય જણાવ્યો:— “ ચાલો અમે સિધમાં આવવા તૈયાર છીએ ” શ્રી સ્વીકૃતિ અને પ્રસ્થાન જયંતવિજયજી મહારાજને ઉમેર્યું— “ પણ એક સર્ત છે, એક ચોમાસાથી વધારે રહેવાની વિનંતિ તમારે ન કરવી ” શ્રીઆઓએ જવાબ આપ્યો:— “ વિનંતિ કરી એ તો અમારો ધર્મ છે, છતાં આપ અમારા સંઘનું માન રાખો છો, તો ‘અમે’ આગ્રહ નહિ કરીએ ” બવદારકૃષ્ણ ગૃહસ્થોના ‘અમે’ ની શી મતલમ હતી ? એની ખબર તો, કરાવીમાં એક-ચોમાસુ પૂર કરીને વિદ્યારની અનુમતિ માગી, ત્યારેજ પડી કે ‘અમે’ એટલે ત્યાં આવેલા ૫-૬ ગૃહસ્થોજ; બાકી સંધના પંદરસો માણસોને ગમે તેવો આગ્રહ કરવાનો હક્ક હતો. અરજી.

સિંધ તરફ વિદાર કરવાની સ્વીકૃતિ, પેલા ઉપવાસ ઉપર જવાનો નિર્ણય બહાર કરનાર હાથ અતુર્ણ ઉપર આ સુન્દરથી લખી મોકલી :-

“ઉપવાસ ઉપર જવાના સત્યાગ્રહની સૂચનાએ મારા દિલને હચમચાવી મૂક્યું હતું. ત્યારબાદ તમારી અને કરાચીના સમસ્ત શિસંધની-બંધાના મોટા સૌની આંતરિક લામણી અને બક્ષિએ વિલસ મેળવેલા છે. પાલીતાણા જવાની દરભાષના, એકપણ સાધુની સિંધમાં નહિજ આવવાની મહત્તા, આ બધી બાબતોમાં પછટે ખવરાવી રીધે છે-એક માત્ર તમારા સમસ્ત બાહ્યો બહેનોના આંતરિક પ્રેમે-લામણીએ-બક્ષિએ.

“કરાચી આવવાનું નહીં ક્યું” છે. પોપ સુદિ ૪ના દિવસે ખરવાન કરીશું એકાદ મહિનાની અંદર બાહ્યેર પહોચવા મારીએ છીએ. તમે બહુને ખુશી થશો કે, શ્રી જય-તવિન્યજી મહારાજ અને મારી સાથેના બીજા સાધુઓએ પણ સારી આવવા કમલ ક્યું” છે. કલ હ સાત સાધુઓ આવીશું.

“તમે બહુતા હશો કે હું” કરાચી સહેર એવા નથી આવતો. તમારા જેવા બક્ષિઓના ધરની સુદર મોચરીયો બહેરવા નથી આવતો. હું આણું છું સિંધમાં કંઈ સેવા કરવાને, ભગવાન મહાદેવનો સહેલ સંભળાવવાને. આ કાર્યની સફળતા શેઠે મલ્લે અંશે પણ ત્યારેજ થઈ શકશે કે, ત્યારે ભવરયા અને સંગઠન પૂર્વક કામ ઉપાડવામાં આવશે. આ જમાનો પ્રચાર કાર્યનો છે, એ બુલ્લુન ન બોધે.”

તા ૧૬મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૭, મિતિ પોપ સુદિ ૪ સં. ૧૯૬૩ શનિવારનો દિવસ હતો. સવારના સવા નવ વાગે શિવગંજની ચોર-વાડેની ધર્મશાળાથી, સિંધની યાત્રા માટે દેવગુરુ રત્નજી કરી ગમે સાત સાધુઓએ, અન્યમિત સાધુઓની અને મૂરશોની વિદાય લઈ, પ્રયાન ક્યું.

જ

પ્રકરણ ૩ છું
હયાન

પરો ચાલનારા અને બિદ્લાગતિથી નિર્વાહ કરનારા જેનું સાધુઓને સિંધમાં પ્રવેશ કરવો એ કેટલો કઠિન છે, એ પહેલાં બતાવવામાં આવ્યું છે. ધણું વર્ષોથી સાધુઓનો વિદાર બંધ થઈ ગયો હતો, રેગિસ્તાનમાં જવાનું. મુસલમાનોનીજ મેટિ ભાગે વરતી, હિંદુઓ તે પણ મત્સ્ય માંસના ખાનારા, પાણીની મહા કઠીનાઈથી, લોકા તામસિક પ્રકૃતિના, વાતવાતમાં કુદાડીનો ધા કરતાં વાર લગાડે નહિ, કાણું સુંઝ્યું, કાણું લાંબુ પહેરણ અને ખભે કુદાડી લઈને નિકળેલો માણસ જો કોઈ એકવાને જંગલમાં મળી ગયો હોય તો જાતી ધડકા પગર ન રહે. રખેને શું કરશે? આવા મુલકમાં પ્રવેશ કરવો, એ કેટલો કઠિન છે, એ રહેતો સમગ્ર શકાય તેમ છે.

ધણી વખત અજણી વસ્તુમાં ભય વધારે લાગે છે. જ્યારે કેટલીક વખત અજણી વસ્તુમાં, જો કોઈએ લાડકાવ્યા ન હોય તો નિર્ભયતા-પૂર્વક પસાર પણ થવાય છે. પછી ભયેને ભયંકર રમ્તો હોય. આપણી ઉલ્ખુર જતાં એક ભયંકર જંગલમાં અમે ઉતરી પડ્યા, એવું ભયંકર કે આખી છંદગીમાં કોઈ વખત નહિ જોએવું, છતાં નિર્ભયતા પૂર્વક તેમાં આલ્યા ગએલા. એક વખત માત્ર ૬ શીટ ઉપર મેટલો વાધ એકાએક મારી નજરે પડ્યો. જરાક ક્ષોભ થયો, પણ તત્કાળ વાધ ઉડીને યુદ્ધ ફેરવી ચાલતો થયો. જો કોઈએ પહેલાથીજ ડરાવી માયાં હોત, તો વાધ મળત કે ન મળત, પરંતુ આખું મે જંગલ ચારે તરફ આંખો ફેરવવામાં ને જાતીની ધડકામાંજ પસાર થાત.

સિંધના વિહારના પ્રારંભમાંજ ભયના ભણુકાર લોકોએ કાનમાં નાખ્યા હતા ‘સિંધ તો રાક્ષસી મુલક છે.’ ભયના ભણુકાર ‘સિંધમાં સાપોનો એટલો બધો ઉપદ્રવ છે કે ચાલતાં ઉડીને માણસના માથા ઉપર ચડી બેમે અને ફૂક મારી પ્રાણ લઈ ચાલતો થાય.’ ‘રેતીનાં રણ એટલાં બધા જાનવર છે કે એક વટોળાંથી આવે તો જાનનાં ગામ દટાઈ જાય.’ ‘માંસાદાર એટલો બધો છે કે કોઈ નાના ગામમાં તો આપણાથી ઉલ્ખુ પણ ન રહેવાય, આવો પાપી મુલક આ છે.’

એકે તો ઉમેરું કે ‘સિંધની જમિન એવી છે કે તે જમિમાં

મકરણ ૪ છું
સાધન અને સહકાર

પગ મૂકતાંજ શુદ્ધિ ગ્રાપ્ત થયા
સરવણની શ્રદ્ધા ક્યાં ખુટી? વગર રહેતી નથી.' આની પુષ્ટિમાં
સરવણની કથા સંભળાવી.

સરવણ એક કાવડના બે પડલામાં માતાપિતાને એસાડી કાવડ
પોતે ઉપાડી માતાપિતાને સડસડ તીર્થની યાત્રા કરાવવા
લઈ નિકળ્યો. ધણી યાત્રાઓ કરાવ્યા પછી એક વખત
માતાપિતાને ઉપાડી જતાં જતાં એના વિચારોમાં પરિવર્તન થયું.
આ ધરડા ઢાંચાઓને ઉપાડી ઉપાડીને ક્યાં સુધી ફરીશ? ગુરુસામાં
કાવડ નીચે પટ્ટી. માતાપિતાને કંથ્યુ:— 'જાત્રા કરો તો કરો,
નહિં તો પડો ખાડમાં, મારાથી હવે ઉપાડીને ચલાવું નથી.'
માતાપિતાની ભક્તિ માટે મરી પડનારો સરવણ આત્મે વ્યક્તિત્વ
ખન્યો. માતાપિતા રતબધ થયાં. આ વ્હાલા સરવણને આત્મે આ
શું સૂઝ્યું? છેવટની અવસ્થાએ પહોંચેલાં માતાપિતા ગભરાયાં,
સરવણને આજીજી કરી: 'ભાઈ! થોડું ચાલ, પછી જેમ તને ગમે
તેમ કરજે.' મહા મુસીબતે સરવણે કાવડ ઉપાડી અને થોડું ચાલ્યો,
ત્યાં સરવણના વિચારો ફર્યા પોતાની દુર્ભાવના માટે-માતાપિતા
મર્યેના અવિવેક માટે તેણે ભૂરિ ભરિ માફી માગી. અને પશ્ચાત્તાપ
કર્ચો. જે ભૂમિમાં સરવણની શ્રદ્ધા ઓસરી ગઈ હતી, એ ભૂમિ
તે સિંધભૂમિ. થોડું ચાલ્યા પછી દુર્ભાવના દૂર થઈ, તે ભૂમિ તે
મદ્ભૂમિ (મારવાડ). તમે જોશો તો ખબર પડશે કે સિંધમાં
વાણીવા કે બ્રાહ્મણ, કોઈના દિલમાં જન થે અરેકારો નથી ગમે તેવી
અનીતિ કે અધર્મ કરતાં સંકેત્યારો નહિં." વિગેરે.

પ્રકરણ ૪ થું
સાધન અને સહકાર

આવી આવી સિંધ સંબંધી અનેક વાતો અમારા કાનો ઉપર
પડવા લાગી. સુખ દુઃખ કિંવા ભય કે નિર્ભયતા એ
હલ નિશ્ચય બધું માનસિક લાવના ઉપર આધાર રાખે છે. વસ્તુ
એકની એક હોવા છતાં એકને સુખકર થાય છે,
બીજાને દુઃખકર થાય છે. એકને એક સમયે સુખકર થાય છે,
તેનેજ, બીજા સમયે દુઃખકર થાય છે. અમારા જેવા સાધુઓ અને
તેમાં જે અમારી મંડળી, કે જેણે દેશના દેશો ખુંવા છે. ત્રીસત્રીસ
ચાલીસ આવીસ હજાર ગ્રામ્યોની મુસાફરીઓ આ પગેથી થઈ ચુકી
છે, તેમને ગમે તેવા વિકટ પ્રદેશમાં જવામાં, બીજા ભયની તો

જરાપણ પરવા ન રહે. એકજ વસ્તુ વિચારવાની અને તે બિજાની-
જાવરીની, કમમાં કમ દિવસમાં એક વખત આ પેટની કુધાની
નિવૃત્તિને માટે અજ મળી જવું હોય તો પછી બીજી વસ્તુને લેવ
જાખવાનો ન હોય. અને જો આત્મવિશ્વાસ પાકે છે, તો બિજા એ
પણ કોઈ બીજ નથી.

કહેવાની ગતલજ કે લાવજનક અનેક વાતો અમારી પાસે
આવવા છતાં, અમે તેથી બીલકૂલ બેદરકાર હતા. એમાં ત્રણ કારણ
હતાં:—એક તો ‘ગંગોકૃત’ સુરુતિનઃ પરિપાલયન્તિ એ સિદ્ધાન્તમાં
હું માનનારો. બીજું એક નવો દેશ જોવાની તમના. ત્રીજું એવા
દેશમાં જો ગુરૂદેવ કંઈ શક્તિ આપે, તો કંઈક સેવા કરવાની લાવના.
આ ત્રણ બાબતોએ મારા મનને એટલું બધું દબ બનાવ્યું કે ગમે
તે ભોગે સિધ્ધમાં જવું તો ખરૂંજ.

સિધ્ધ તરફ પ્રસ્થાન કર્યાં જોમ જોમ સમાચારો વર્તમાન
પત્રોમાં બહાર પડવા ગયા, તેમ તેમ મિત્રો, રૂનેહીઓ અને લોકતોના
પત્રોનો રોજને રોજ દરોડો પડવા લાગ્યો. એ પત્રોમાં બેજ બાબતો
હતી: અમારા સાદસ માટે અનુમોદના અને કેટલાક તરફથી એવા
દેશમાં નહિં જવા માટેની ભલામણ.

સિધ્ધમાં પ્રવેશ કરવા અનેક સ્તતાઓની સુધિ અમે મેળવી હતી.
ખાસ કરીને ‘ગર્વરમેન્ટ સર્વિસના’ ટ્રીગિનોમેટ્રીકલના
સિધ્ધના માર્ગો સિધ્ધ સુધીના નકશા અમે મેળવ્યા હતા. સિધ્ધમાં
જવા માટે, જુદે જુદે સ્થળેથી અનેક રસ્તાઓ
મોજૂદ છે.

ગુજરાતથી આવનારાઓ માટે વીરમગામથી નગપારકર થઈ
ઈલામકોટ, ચીપી, જુદો, મીરપુરખાસ અને હૈદરાબાદ અને કરાંચી
જઈ શકાય છે.

કાઠિયાવાડમાંથી મોરબી, માળીવાનું રણ, કચ્છ અને કચ્છમાંથી
ખાખડાના રણમાં અને અથવા નખત્રાણા અને બરોડા, ઠંઠા થઈને
કરંચી જઈ શકાય છે.

પ્રકરણ ૪ થું
સાધન અને સહકાર

પંજાબથી જવાવાળાઓને માટે પંજાબથી મારવાડમાં આવવું જોઈએ અને મારવાડથી જોધપુર લાઇને મીરપુરખાસ અને હૈદરાબાદ વિગેરે.

મુલતાન તરફથી આવનારા રેલ્વે લાઇને સકકર (રોહરી) ચકને હૈદરાબાદ આવી શકે છે.

અમારે મારવાડમાંથી સિંધમાં આવવાનું હતું. એટલે શિવગંજથી મારવાડના પ્રાંતને ઉત્કલ ધન કરી ખાસોતરા આવી રેલના પાટાને રસ્તા પકડ્યો, એ અમારો ધરાહો હતો. અને અમે તેજ પ્રમાણે વિહાર કર્યો.

એક ખીંટ ખાખત તેજ પ્રસંગે અમારા ખ્યાલમાં આવી. આ વિહાર એવો નહિ હતો કે એકસા અમે શંકાશીલ જગત સાધુજ હોઈએ. ગૃહસ્થોની પાટીં પણ અમારી સાથે ચાલવાની હતી કરાળીના સંધ તરફથી સ્વયંસેવકો અમારી સાથે રહેવાના હતા. એટલે જેમ માણસની સંખ્યા વધારે તેમ બધરથાનો બદોખસ્ત પણ વધારે હોય, એ સ્વાભાવિક છે. અમારે પગે ચાલતા ચાલતાં ફરેકે રેશને મુકામ કરવાનો હતો. રેશન ન્હાનાં હોય કે મોટાં. કાઇ રથલે ગૃહસ્થોને યોગ્ય સગવડતા મળી પણ શકે અને ન પણ મળી શકે. લિખ લિખ પ્રકૃતિના માણસો પરિચયમાં આવવાના હતા. આજે જગત શંકાના ચક્રોલે ચક્રેલું છે. નાના પ્રકારની શકાઓ કરતા મનુષ્યને વાર લાગતી નથી. અને તેમાં યે સાધુએલુ પોઝીશન તો એટલુ બધુ નીચે પડ્યું છે કે ગમે તેવો શિક્ષિત માણસ પણ એકદમ નિઃસહાય ભાવે તો સ્થાન ન આપે. સી. આઇ. ટી. એ પણ સાધુના વેશમાં ફરે અને ચોર-કાકુઓ પણ સાધુના વેશમાં ફરે. દેશબોલીઓ પણ સાધુના વેશમાં ફરતા રહે અને રાજબોલીઓ પણ સાધુના વેશમાં છુપાતા રહે. આવી સ્થિતિમાં, સારા નરસાનો જ્યાંસુધી પરિચય ન થાય, ત્યાંસુધી સારા ઉપર પણ અજાણ્યા માણસોને તો એકદમ વિશ્વાસ નજ બેમે. રેશનોના રેશન માગતરો શિક્ષિત હોય છે, સમજદાર હોય છે, છતા તેઓ નોકર તો ખસજ. એમને પણ પોતાની નોકરીના અને ઉપરિ અધિકારીનો ખ્યાલ રાખવાની જરૂર ખરીજ. આ સ્થિતિમાં અમારી

પ્રકરણ ૪ થું
સાધન અને સહકાર

પાટી કાઢને પણ ભાર રૂપ ન થાય, અને અમારી પાટી પ્રથે કાઢને અવિવાસ લાવતા જેવું પણ ન થાય, એવો કંઈપણ પ્રબંધ કરવો, મને આવશ્યક નથીયો.

ત્રીસ બત્રીસ વરસની વાત છે. જ્યારે અમે છ માસમાં ગુરૂદેવ શ્રી વિજયધર્મસિંહ મહારાજની સાથે વિચરતા હતા, ત્યારે સાધનો અજળપણા પ્રદેશોમાં વગર સાધને વિચરવામાં કેવી મુશ્કેલી-એ ઉભી થાય છે, એનો ખૂબ અનુભવ થયેલો અને તેમાં ય જ્યારે અમારી સાથે સ્વયંસેવકોની એક સારી ટુકડી સાથે ચાલવાની હતી તો પછી તેમને પણ, તેમની સેવામાં જેટલા અનુકૂળ સાધનો શક્ય હોઈ શકે, તેટલા મેળવતાં, એ જરૂર હવું. અમને ખચર હતી કે જોધપુસ્તાનમાં પાણીની ઘણીજ મુશીબત છે. આખા દિવસમાં એકજ ટ્રેન એવી પસાર થાય છે કે જેમાં પાણીની એક ટાંકી રહે છે અને તે તમામ રેલવેવાળાઓ પોતાને જરૂર પડે પાણી ભરી લે છે. પછી બીજા દિવસે ભરે. તે ફરમિયાન જો કંઈક કાગલુસ પાણી ખૂટી ગયું હોય તો પાણી વિના બિચાર તપસ્યા કરે. આવી સ્થિતિમાં પસાર થતાં જેટલા સાધનો વધારે, તેટલી અનુકૂળતા વધારે એમ લાગ્યું.

પ્રકરણ ૪ થું
સાધન અને સંસ્કાર

સિધનો વિહાર એ કંઈ અમારે માટે જલુ લાખો વિહાર ન હતો. દોઢ-દોઢ કે બપોરે હજાર માઈલની એક સાથે મુસાફરી કરનારને ૫૦૦ માઈલની મુસાફરી એ કંઈ વધારે ન હતી. મુસાફરી થોડી હોવા છતાં મામોની, ભિક્ષાના ધરાની, પાણીની, કંઠેવાનાં મકાનોની, તે દેશના મનુષ્યોના સ્વભાવની-વિગેરે વિગેરે કંઈક અગવડતાઓ નજર સામે આવતી હતી તેમાં જેટલી રાહત મળી શકે, સરળતા પ્રાપ્ત થઈ શકે તેટલી કરી લેવી જરૂરની હતી.

મને જણાવતાં ખુશી થાય છે કે અમારા વિહાર સંબધી 'ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા' તરફથી અને સરકારી સહાયતા. જોધપુર રેલ તરફથી સારામાં સારી અનુકૂળતા કરી આપવામાં આવી હતી 'ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા'ના એસિસ્ટન્ટ પોલીટીકલ મેજિસ્ટ્રી મેન્ડર Gaisford

સાહેબે એક વખત રેકમોન્ડેશન-પરિચયપત્ર લખી આપ્યો હતો કે જેનો ઉપયોગ અમે ગમે ત્યાં, ગમે તે ઓરીસની આગળ કરી શકીએ.

તે પત્ર આ છે:-

This is to state that I have been requested by Muni Vidya Vijayji, a Jain monk, to give him a general letter of recommendation to help him in his Journey on foot from Rajputana to Karachi. Muni Vidya Vijayji has been known to me for several years both in Central India and Rajputana, and enjoys the reputation of being a Sanskrit scholar. He was, for several years, the Principal of the Jain Pathshala in Shivpuri in Gwalior state where I first met him. It is to be hoped that, both he and those friends who accompany him will be afforded every facility in their arduous travels.

P. Gaisford

(Major)

Political Department,
Government of India.

New Delhi.

The 25th. January 1937

આવીજ રીતે જોધપુર સ્ટેટ ગ્રુપ સરકાર દ્વારા અમારી પાટાને ધરણી અનુકૂળતા કરી આપી હતી. એક સત્યના સ્વીકૃતિ-મીનીસ્ટર સાહેબ જોધપુર રાજ્યની હદમાં આવતાં તમામ હાકિમો (પરગણા ઓફીસર)

પ્રકરણ ૪ થી
સાધન અને સહકાર

ઉપર મોકલાવી હતી. બીજી સૂચના બોધપુર રેલવેના ચીફ ટ્રાફિક મેનેજર સાહેબે બાલોતરાર્થી ઠેઠ હૈદરાબાદ પાસેના મીરાની સ્ટેશન સુધીના સ્ટેશન માસ્તરો ઉપર મોકલાવી હતી. અને ત્રીજી સૂચના પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબે તમામ પોલીસ સ્ટેશનો ઉપર મોકલાવી હતી. જે સૂચનાઓમાં અમારી પાટીને બની શકે તે તમામ સગવડ કરી આપવા માટે જણાવવામાં આવ્યું હતું. ચીફ મીનીસ્ટર સાહેબનો જે હુકમ નિકળેલો, તે આ છે:-

No. 4506

From, The chief Minister,
Government of Jodhpur
Jodhpur.

Dated Jodhpur 21st. January, 1937

To,

The Hakim Barmer

Muni Vidya Vijayji accompanied by other Sadhus will leave Sirohi for Karachi shortly on foot and pass through your district. I shall be glad if you will kindly arrange that all possible facilities are afforded to him on the way.

D. W. Field
Chief Minister.

બોધપુર રેલવેના ચીફ ટ્રાફિક મેનેજર સાહેબે જ્યાં સ્ટેશન માસ્તરોને જે સૂચના કરી હતી, તે આ છે:-

Jodhpur Railway

No. C. G. 552 T /2/ 307 Jodhpur dated the 17th. Feb 37.

Re:—Visit of Muni Vidya Vijayji with his party in Rajputana and Sind.

Jain Muni Vidya Vijayji with his Party is leaving Balotra for Karachi shortly and have permission to proceed along the line and to occupy any shelter and shed available at the station. Please render every facility possible.

DRB/IMS

Ag. Chief Traffic Manager.

To,

All station Balotra to Mirani. C/- Chief Minister Jodhpur in reference to his D. O. No. 5744 of 17/2/37 to the Manager.

Jain Muni Vidya Vijayji C/o Head Jain school, Jalor with reference to his D. O. letter dated 1/2/37 to the Chief Minister, Jodhpur.

ઉપર પ્રમાણે બન્ને ગૃહમંત્રેન્દ્રે તરફથી મળેલાં સાધનોથી, અમારી પાટીને ધણીજ અતુકળતા થઈ હતી. ન્હાનાં કે મોટાં તમામ રેલ્વેનો ઉપર સારી રીતે રચાન મળી જતું, તેમજ પાણી વિગેરેની વ્યવસ્થા પણ શુદ્ધરથો આસાનીથી કરી શકતા. જોધપુર સભ્યના હુકમને આધારે બે ઉંદના સવારો તહેસીલ તરફથી, એક ઉંદ

પ્રકરણ ૪ થી
સાધન અને સહકાર

સવાર પોલીસ તરફથી. એમ ત્રણ ઉઠના સવારો હેઠળ જોધપુરની હદ મુધી સાથે રહેતા હતા. આ સિવાય બીજી જે જે કંઈ અનુકૂળતાઓ આવશ્યક જણાતી, તે તે અનુકૂળતાઓ જાદી પ્રાપ્ત થતી. જોધપુર રેલ્વેમાં ઘણું ભાગે સ્ટેશન ભારતરો જોધપુર સ્ટેશનના પાલણી કે કાપરથો હતા. તેઓ પોતે સર્જન હોષ અને એવા વિકટ દેશમાં ત્યાગી સાધુઓનું વિચરું જોઈ ઘણું જુથી થતા અને પોતાવી જની રાક્ષી તમામ ભક્તિ કરવાને તૈયાર રહેતા,

કરાચીના સંઘ તરફથી દસ-દસ પાંચ-પાંચ જણની ટુકડીઓ અવારનવાર આવજવ કરતી હતી. અમુક પ્રધાનથી કરાચીસંઘનો અમુક પ્રધાન મુધી પહોંચાડવાનું કામ તે ટુકડીઓએ બદાખસ્ત જોઈ લીધું હતું. કરાચી સંઘની વ્યવસ્થા બાલો-તરાયી રાફ યજ હતી. શ્રીયુત ભાઈ નરમેરામ નેમચંદ અને ભાઈ જટારાંકર પોપટલાલ એમણે બધી વ્યવસ્થામાં આગેવાની ભર્યો ભાગ લીધો હતો. ભાઈ જટારાંકર પોપટલાલ અને શ્રીયુત મણીલાલ શુભાખચંદ મહેતા, એ બેની વિદ્યાર પાર્દીમાં ખાસ આગેવાની હતી. એ પ્રમાણેની વ્યવસ્થા, સાધન અને સહકારપૂર્વક અમે અમારી યાત્રા લંબાવી હતી

૬

પ્રકરણ ૪ થું
સાધન અને સહકાર

શિ

વિવર્ગજી કરાવી મુધીના લગભગ પાંચસો માણના

વિહાર દરમિયાન જુદા જુદા રીત-
વિહારના પ્રદેશ વિભાગ રિવાજો, જુદા જુદા વેગો, જુદી
જુદી લાવાઓ અને જુદી જુદી
રહેણી કસ્ટોને લક્ષ્યમાં લઈને, એ પ્રતિના વિભાગ કરીએ તો, તેના
અનેક વિભાગો કરી શકાય. 'બાર ગાઉએ બોલી બદલાય' એ કથન
પ્રમાણે અમારી આ આખી યાત્રામાં થોડે થોડે દૂર જતાં કંઈક
નવીન નવીનજી જોવાનું અને જાણવાનું મળતું. આ દૃષ્ટિએ ધણા
વિભાગો પાડી શકાય, પરંતુ તેમ ન કરતાં શિવગંજથી બાલોતરા,
કે જે ખાસ મારવાડી મુલક કહેવાય છે, અને તે પછી બાલોતરાથી
મુણ્યાખાવ, કે જેની અંદર બાડમેરનો સમાવેશ થાય છે, અને જે
'માલાશી'ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. મુણ્યાખાવથી મીરપુરખાસ, કે જે
બાટ અને નારના નામથી જાણખાય છે. મીરપુરખાસથી હાલા,
હાલાથી હૈદાખાલ અને હૈદાખાલથી કરાચી-એ પ્રમાણે અમારા આખા
વિહારને કુ' વિભક્ત કરવા ચાહું છું. જે કે સિંધને મુલક 'માલાશી'
છાડ્યા પછી-એટલે ખોખરેપાર રહેણથી શરૂ થાય છે.

પ્રકરણ ૫ મું

મારવાડ

શિવગંજ છાડ્યા પછી, એ વાત જાહેર થઈ મુઠી હતી કે
અમારો વિહાર સિંધને મારે થઈ રહ્યો છે.
લોકોનું આશ્ચર્ય મારવાડની પ્રગ, કે જે ખાસ ગામડાઓમાં
રહેનારી છે, એને તો અમારું સિંધ જવું
સાંભળીને આશ્ચર્ય થતું. એમના ગામોમાં-મારવાડનાં એ ન્હાનાં
ન્હાનાં ગામોમાંજ સાધુઓ કવચિત્ નજરે પડતા હોય, તો પછી
સિંધ અને કરાચીનું નામ સાંભળીને બિચારા આશ્ચર્ય બની જાય,
તો એમાં આશ્ચર્ય શું છે ?

શિવગંજથી જે જે ગામોમાં થઈને અમે મારવાડનો મુલક ખસાર
કર્યો, તેનાં ગામો લગ્નજી જેનોની વસ્તીવાળાં
જેનોની વસ્તી છે. નજીક નજીક ગામો છે. હજાર હજાર, પાંચસો
પાંચસો કે અઢીસો અઢીસો ઘરો એક એક ગામમાં
જેનોનાં છે. મંદિરો અને ઉપાશ્રયો છે. બહુ શિક્ષિત નહિ હોવા

છતાં, અદાળુ અને ભક્તિવાળા છે, જાદુ સારા પૈમાદાર છે. છતાં આવા ગામેની અંદર પશુ સાધુ સાધ્વીઓ જાદુર ઝોઝા રિચરે છે. સાધુ-સાધ્વીઓના ઉપદેશના અભાવે આવા લોકો વખત જતા ધર્મમાં સિથિય અને અને પદ્ધતિમાં ગણી જાય તો તે ગુનાવા જેમ છે.

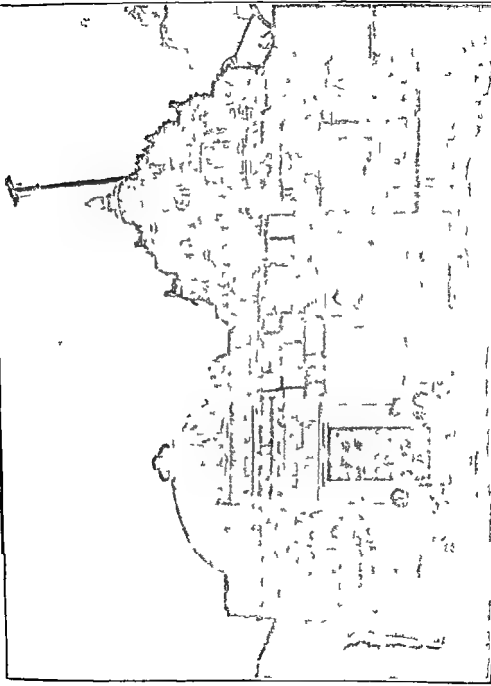
આ દેશના લોકો પૈમાદાર, અને ધર્મના અદાળુ હોવા છતાં, કંઈક જડતાનો ભાગ વધારે માલુમ પડે છે. કાંઈ પશુ ઘોર અજ્ઞાનતા. ગામ પ્રાયઃ ખાલી નદિ હોય, જ્યાં એ કે તેથી વધારે તડ ન હોય. નજીવી બાજતોમાં તડ પાડી નાખવા, એ તો એમને મન સહેવી વાત છે, ભાઈ ભાઈઓમા અગત દેપ હોય, તેનો ઝમટો સમાજમા કે ધર્મસ્થાનકમા લાવીને નાખે અને તેના લીધે આપું જે ગામ ગ્રામમાં સંડોવાયેયું રહે કાંઈ કાંઈ ગામમાં સ્થાનકવાસી અને મંદિરમાર્ગીઓના ગ્રમણ હોય તો કાંઈ ગામમાં સ્થાનકવાસી અને તેગપથી વચ્ચે ગ્રમણ હોય, ત્યાં કાંઈ કાંઈ ગામમાં 'જલુ શુધ' ને 'ચાર શુધ' ના પશુ ગ્રમણ જેવાયા.

પ્રકરણ ૫ શુ
મારવાડ

છેલ્લાં થોડાક વર્ષોથી, આ પ્રાન્તમાં જુદી જુદી પાઠશાળાઓ, બોડિંગો વિગેરે સ્થાપિત થયા લાગી છે, પરંતુ એ સંસ્થાઓ સંસ્થાઓ પણ એક બીજાની કીર્વા અને નિદાના લીધે પ્રગતિશીલ જની સક્તી નથી. જેમને કંઈક આપ હરી શકે એવી એક સરથા આ દેશમાં જેવાણી અને તે ઉમેદગુસ્તુ 'જૈન બાળાશ્રમ'. પરંતુ આ સંસ્થા માટે પશુ ઘણા ગામેમા નિરોધના સુર સંજગાયા. સંસ્થાના વર્તમાન સચાલકો માટે અને સંસ્થાના વલિવદ માટે અનેક વાતો સંભળાઈ; પરંતુ એમાં ફરતું સત્ય હશે એ તો જાની મહારાજ જાણે

આવીજ રીતે આહોરમાં અને જાલોરમાં પશુ જૈન સંસ્થાઓ મોજૂદ છે. જાલોરની સંસ્થા પ્રસિદ્ધ પ્રતિદાસવેના પંન્થાસજી શ્રી કૃત્વાણિજીજીના પરિશ્રમને આભારી છે. આ સરથા માટે પશુ તે પ્રાન્તની જનતામાં એવેવ વિરોધ દેખાયો. જાલોરમાં એક સારામા

જાલોર (ભારતવાડ)ના કિલ્લાનું ચોક્ક પ્રાચીન જ્ઞાનપટ્ટિક

માઝ પુતમનના જે, એ પણ શ્રીકે સાણવિજયનું મહામંત્રને આભારી છે
તીખીમા પણ એક સમ્યા છે આમ માત્રાદી પ્રગ્નની અન્ન
ધાર્મિક અને વ્યવસ્થાપિત શિક્ષણને માટે છુટા છવાયા પ્રયત્નો થા. રજા
કે, એ ખુબી થતા જેવું છે પરંતુ દરેક સરયાની પાછળ કંઈને કંઈ
મનુ ચિત્ત લેખા ખડુ કરેલ છે-માત્રાદી કે આના ધનાઢ્ય અને
જોનાની મેળી વસ્તીવાળા પ્રાન્તમા તો કાંઈ સારા રમણે બંધાઓના
મગકન પૂર્વે એક વિરાળ શુરકુલ ખોલવામા આવે તો થોડા વર્ષોમા
આ દેશ પ્રમસમા આરી શકે પરંતુ ચૌદમી સદીમા જીવી ગહેરી
પ્રગ્ન અને માત્રાતમા જગડા ઉભા કરનારી પ્રગ્ન આટલા સગકનની
સ્થિતિએ આવે એને તો માત્ર મો નાં નેછળે

આ પ્રાન્તમા જેનાકે દશનીય સ્થાનો, ઇતિહાસ અને પુરાતત્ત્વના
જેખીનોને માટે પણ ધણા ઉપયોગી છે આવા
જાલોરનો કિલ્લો સ્થાનોમા 'જાલોરનો કિલ્લો' એ સારામા સાઝ
સ્થાન ગણી સકાર 'જાલોરનો કિલ્લો' એ
ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ એક વખતનો 'મુવર્ણગિરિ' છે જૈનશાસ્ત્રોમા
મુવર્ણગિરિ, કનકમયલ, મુવર્ણચિત્ર મુવર્ણમુલુક કે યાજ્ઞમુલુક
કનકમયલગિરિ, કનકાનિ, મુવર્ણશૈલ વિગેરે અનેક નામોથી ઓતો ઉ નેખ
મળે છે આ પર્વતના ઉ નેખ સાથે જાવાનિપુરનો ઉ લેખ પણ આવે
કે આ જાવાનિપુર એજ આ મુવર્ણગિરિની તળેલીમા વસેલું
અત્યાગ્નુ જાલોર છે

આચાર્ય મેકતુમચરિએ પોતાના નિમારને ૧૧' પ્રથમા મળ
નાદ, ના રાજ્યકાલના વર્ણન લખ્યું છે એમા જણ્યુ મુ છે -

"નાદકે રાજના વખતમા કે લાખ રૂપિયાની
મિલકત ધરાવનારાઓને પણ જ્યા રહેવાને સ્થાન
નહોતુ મળતુ એવા જાલોરની પાસેના મુવર્ણગિરિ
પર્વતના સિખર ઉપર થક્ષવસ્તિ' નામનો મહાવીર
સ્થામિનો મહાપ્રસાદ તેજાર થયો

આ મ્થન માતાથી આવે છે કે એમ રખને આ કિલ્લા ઉપર
પ્રસાદિપતિનોજ ગહેતા હતા

પ્રકરણ ૫ મુ
મારવાડ

ઇતિહાસકારોનું કથન છે કે 'નાહડ' એ વિક્રમાદિત્યની ચોવી પેઢીએ થયો હતો અને તેનો સમય વિ. સં. ૧૨૬૫થી ૧૩૫ સુધીનો છે. એટલે વિક્રમની બીજી યુગાબ્દિની બીજી ૫૨૫૨સીમાં અહિં મંદિર (વક્તવસતિ) બન્યું, એ ચોક્કસ ચાપ છે.

તે પછી વિક્રમની તેરમી સદીમાં 'પાર્શ્વનાથ ચૈત્ય' અને 'અષ્ટાપદ' એ નામનાં મંદિરા બન્યાનો ઉલ્લેખ મળે છે. 'પાર્શ્વનાથ ચૈત્ય' વિ. સં. ૧૨૨૧માં કુમારપાલ રાજાએ બનાવ્યું હતું.

વિ. સ. ૧૩૬૮માં અમલોદીન ખીલજના લશ્કરે જાલોર અને તેની પાસેના સુવર્ણગિરિ ઉપર પોતાનો અધિકાર જમાવ્યો હતો અને જૈનમંદિરોના નાશ કર્યો હતો.

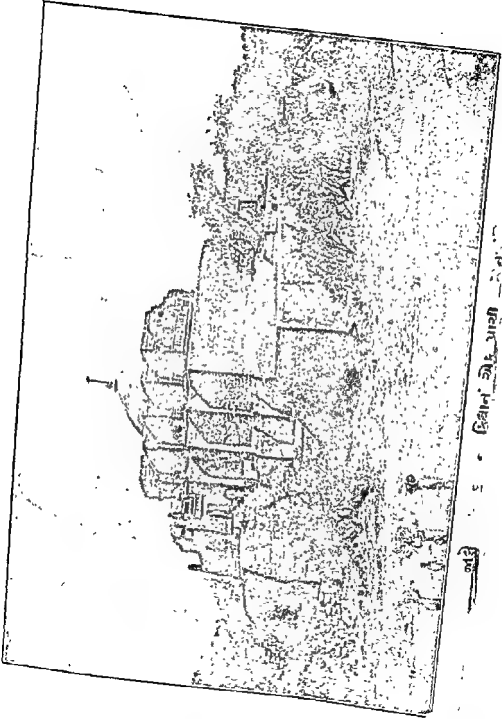
તે પછી વિક્રમની સત્તરમી સદીમાં રાઠોડપત્રીય મહારાજા જગસિંહજીના વખતમાં 'પાણ્ડુ' આ 'સુવર્ણગિરિ' તીર્થે જીવતું જાગતું થતા પામ્યું હતું.

પ્રકરણ ૫ સુ. મારવાડ

વર્તમાનમાં આ તીર્થ મારવાડમાં 'તીર્થ' તરીકે ખાસ્સું પ્રસિદ્ધ છે. ભાદરવા વદિ ૧૦ અને માઘ સુદિ ૧-એમ બે તાર અહિં મેળા લરાય છે. અહિં અત્યારે પાંચ જૈનમંદિરો છે. જેમાં 'મહાવીર સ્વામીનું' મંદિર, 'અષ્ટાપદનું' મંદિર (ચોસુખજીનું) અને 'પાર્શ્વનાથનું' મંદિર' આ ત્રણ મંદિરો મુદલોત જનમલજીના વખતની ભૂતિઓથી સુશોભિત છે. પ્રાચીન કારિગરીના સુંદર નમૂના રૂપ છે. મહાવીર સ્વામીનું મંદિર તેા ઘણું ઉંચું છે અને વધારે આકર્ષક છે.

આ ઉપરાંત ત્રણ/મહેલ, સરકારી મકાનો, સિવમંદિર વિગેરે પણ છે.

આ જાલોરનો કિલ્લો અથવા 'સુવર્ણગિરિ' અને 'જાલોરના સંબંધમાં ઇતિહાસવેત્તા સુનિરાજ શ્રી દયાપુત્રિવિનયજીએ 'જૈન' પત્રના 'ન્યુનિલી' અંકમાં ઐતિહાસિક પ્રમાણેથી લગભગ એક સુંદર લેખ લખ્યો હતો. આ લેખ ઉપરથી ઇતિહાસ પ્રેમીઓને ઘણું જ જાણવાનું મળે તેમ છે.

ઝલોરના કિલ્લા ઉપરાંત ઝલોર ગામના લેન્ડમંદિરો પણ જૂનાં અને દર્શનીય છે. તંત્ર મંદિરો છે. મૂર્તિઓ મોટી સંખ્યામાં છે. પરંતુ દુઃખનો વિષય છે કે એકાદ મંદિર સિવાય લગભગ જ્યાં ચે નિસ્તેજ અને ખૂબ આચ્છાદનાવાળાં છે. ગંદા પથ્થર ઘણી. સેક્રેડ થર લેનોનાં હોવા છતાં, મંદિરોની આ દશા ? આપસના વેમનસના કારણે કદાચ મંદિરોની આ દશા રહેતી હશે.

નાકાગાતીર્થ પણ એક સુંદર સ્થાન છે. આ પણ એક પ્રાચીન તીર્થ છે. ચારે તરફ પહાડો અને તેની વચમાં નાકોડા તીર્થ આવેલું આ તીર્થ 'નગર'ના નામથી ઓળખાય છે. અત્યારે અહિં ગામ-વસ્તી નથી, પરંતુ મંદિરોનો જિજ્ઞાસુ મનાઈને ધર્મશાળા અને બીજા મકાનો ઘણાં બન્યાં છે. જંગલ હોવા છતાં કુદરતી દૃશ્ય ધણું સુંદર છે તેરમીથી સોળમી શતાબ્દિ સુધીના શિલાલેખો અહિં મળે છે. જૂના શિલાલેખો ઉપર શાહી પુરતો સાવધાનના નહિ રાખવાના કારણે જાણે નવા શિલાલેખો ન 'કાતમી' હોય એવું બનાવી દીધું છે.

ખાલોતરા રોશનથી ૬ માઇલ દૂર આ તીર્થ થાય છે. જોડ અને ઘેલ ગાડીઓ જઈ શકે છે. ખાડમેરથી જેસલમેરની યાત્રાએ જનારાઓ ખાલોતરા રોશને ઉતરી આ તીર્થની યાત્રા અહીં શકે છે. આ સ્થાનમાં આવવાથી ચિત્ત ખૂબ પ્રસન્ન થાય છે. વધુ રહેવા મન થાય છે.

ઉપરનાં બે મોટાં તીર્થો ઉપરાંત, શુક્રખાલોતરામાં મતિશ્રી રાજવિજયજીના બગીચામાં પ્રાચીન બે કાઉરસગીયા બે કાઉરસગીયા છે. તેના ઉપર ૧૨મીથી ૧૩મી શતાબ્દિ સુધીના લેખો છે. આ લેખો ઉપરથી જણાય છે કે 'અરુન્ધતી'ના શ્રીયશોભદ્રસૂરિના શિષ્ય શ્રીશાન્તસૂરિએ તેની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી. કહેવાય છે કે પાસેની જંગલમાંથી આ બે કાઉરસગીયા નિકળ્યા હતા. કાઉરસગીયા ધણુજ મનોહર છે. અહિં જંગલમાં રાખ્યા કરતાં કોઈ સારા મંદિરમાં આને જિરાજમાન કરવાની જરૂર છે.

પ્રકરણ ૫ મું

ખારવાડ

મારવાડના આ પ્રદેશમાં અનેક દેવ-દેવીઓની આગળ પશુ-વધ થયા કરે છે. ગિફારો થાય છે. જીવહયા પ્રચારક મંડળ, અને અનેક રીતે હિંસા થાય છે. ખાસ કરીને દેવીઓના મેળામાં હમરે પશુ-વધ પ્રતિવર્ષ થયા કરે છે. આ હિસાને અટકાવવા માટે પ્રયાસ કરનારી આ દેશમાં એક સંસ્થા છે, અને તે ગુડાખાલોતરાનું 'જીવહયા પ્રચારક મંડળ'. યતિશ્રી રાજવિજયજી અને ખીખ સંચાલક આ સંસ્થાદ્વારા અદિ આ પ્રયાસનું પ્રશંસનીય કાર્ય કરી રહ્યા છે. યતિશ્રી પશુ સત્કરમ છે. સેવાભાવી છે ને વિદ્વાન પણ છે. ગુડાખાલોતરામાં અમારી જે જે પ્રગતિ થઈ, તે યતિશ્રી રાજવિજયજી, યતિશ્રી નેમવિજયજી અને જીવહયા પ્રચારક મંડળના સેક્રેટરી ભાઈ સોનગજીના પ્રયત્નને આભારી હતી.

પ્રકરણ ૫ મું
મારવાડ

મારવાડના અહિં સુધીના પ્રદેશમાં સિવાજી અને જામોર એ બે ગામ વધારે ઉત્સાહી અને જિજ્ઞાસાટિતિવાળાં દેખાયાં. સિવાજીગઢ ગઢસિવાજીમાં રથાનકવાસી અને તેરાખંથીઓ સાથેની આખો દિવસની ચર્ચાઓ અને વ્યાખ્યાનો માટે લોકોની પહાપહી એ એના પ્રમાણસર હતાં. ત્યાંના લોકોની ધાર્મિક ઉદારભાવના પણ વધારે પ્રશંસનીય દેખાઈ. સિવાજી પણ એક જૂનું ગામ છે. ટેકરી ઉપર મંદિર છે. દુરથી જઈ સુંદર દેખાય છે.

અહિં યતિશ્રી દેવેન્દ્રસાગર બહુજ ઉત્સાહી હતા. તેમના કીધે ભામના મુવકામાં સારી જામતી જોવાઈ. મઠ વૃદ્ધિચંદ્રજી તુલસાજી અને મઠ અમીચંદ્રજી વિગેરે ગૃહસ્થો પણ ઉદાર, ધર્મપ્રિય માલુમ પડ્યા.

શિવગંજથી આસોતરા સુધીનાં ૧૬ મુકામોમાં એક જ ગામ અમને મળ્યું કે ત્યાં 'જીનો' તેરાખંથીઓની વિવેક શૂન્યતા ની સારી વરતી હોવા છતાં શિક્ષા તો દૂર રહી, ઉખા રહેવા માટે પણ કોઈ રથાન આપવા તૈયાર ન હતું. તે ગામ છે અસાડા. અમારી સાથે અમારી પાર્ટી ઉપરાન્ત, સિવાજીગઢના સોથી રાવાસો ગૃહસ્થો હતા. કરત્તી સઘ તરફથી એ કાર્યકર્તાઓ ભાઈ નરમેશમ નેમચંદ અને ભાઈ જટાઈકર પોપટરાવ પણ અહિં આવી પહોંચ્યા

હતા. ઘણી મહેનતના પરિણામે અમને થોડુંક સ્થાન મળી શક્યું. કારણ એકજ હતું. અહિં જે જૈનો હતા, તે બધા મેં તેરાપંથી હતા. તેરાપંથીએને એમના ગુરૂઓ તરફથી એવો પાઠ સિખવવામાં આવે છે કે “તમારે અમારા સિવાયના ક્રાઇપલ સાધુને માનવા નહિં, આન આપવું નહિં અને ભિક્ષા આપવી નહિં. કારણ કે અમારા સિવાય સાધુપણ કોઈમાં છેજ નહિ” સાધુઓની વાત તો દૂર રહી, તક્લીફમાં આવી પડેલા કોઈ પણ જીવને પણ બંધાવવા કોશિશ ન કરવી, એ એમનો ઉપદેશ છે. આ ગામ આપું મેં તેરાપંથીઓથી ભરેલું હતું. લોકોના સમજવવાથી બેક જણે થોડીક જગ્યા આપી.

બગેરે, એક ઝાડ નીચે અમે એકા અને તેરાપંથી લોકો બધા ભેગા થયા. ખૂબ ચર્ચા થઈ, બિચારા અબાણુ શુદ્ધ ઉચ્ચારણ પણ ન કરી શકે ધણીઓની તો ભાષા પણ આપણે ન સમજીએ. ‘સામયિક’ને બોલે ‘હમાઈ’. બાલોતરામાં પણ સ્થાનકવાસી અને તેરાપંથીનાં ધર વધારે છે. થોડાક મંદિરમાર્ગી પણ છે. પાંચ મંદિરો છે.

મકરણ પ મુ

મારવાડ

શિવગંજથી તખતગઢ ખિલકુસ નજદીક એટલે પાંચ છ કોસ જેટલું હોવા છતાં, શિવગંજના વેશમાં અને તખતગઢના આમીલુતા વેશમાં ધણું અંતર પડી જાય છે તખતગઢની સ્ત્રીઓનો વેશ લગભગ જાડ જેવો હોય છે. પુરોના વેશમાં પણ આમીલુતા વધારે દેખાય છે જ્યાં કપડાં, ગદા ખોરાક, જાડી ખોલી અને લગભગ બધું મેં જાણ્યું. વિભાવતનુ નામ નહિં, ને ફેશનનું મેં જાણ નહિં.

અહિંથી જેમ જેમ આગળ વધતા જઈએ છીએ, તેમ તેમ આમીલુતા વધારે નજરે પડે છે. આગળ જતાં તો વાણિયો કે મજૂર એવો બેઠ બહુ વિચાર કર્યા પછીજ બાણી સકાય.

ઉમ્મેદપુર પછી રેતીનાં ઢાંચે શરૂ થાય છે જાલોર પછી રેતી વધારે દેખાય છે. અને બાલોતરા રેતી અને લાંઠીઆ પછી તો લગભગ રેગિતાન શરૂ થાય છે. કપડું જરા નીચે મૂકા, એટલે હજારો

ભડિયા કપડાની સાથે વળગેલા માનૂમ પડશે. એક ભડિયું હાથથી ઉપેડવા જાઓ, એટલે જીન્સી પચાસ ફીટો આગળીમા વળગરો ઢાલ ઢાલ રચગે પગ એટલા ખૂચી જાય કે ફર્લાંગ ચાલતા ચાલતા તે માણસ હાથી જાય રેતીમા નદિ ચાલતાના મદાવરાવાળા માનુમેને માટે રેતીમા ચાલવું ઘણું કઠીન થઈ પડે છે.

સન્માન અને આદર આપતી અસ્થિશિલ એરી મારવાડની બોળી પ્રજાની ભકિતનો લાભ લઈ, મહા મુદિ ૧૧, તા ૨૧મી ફેબ્રુઆરી રવિવારે બંને બાલોતરા છોડ્યું.

પ્રકરણ ૫ થું

મારવાડ

શ્વ

મુલક મારવાડ, જ્યાં દેશ હો માલાણી,
બહુ વસે મહા, ત્યાં ઘણાં વસે બંધાણી

પ્રકરણનું નામ વાતના પત્રી, ઉપરનો દુહો વાંચતાં
વાચકોની રાંધા થોડે અંશે દૂર થશે કે
માલાણી શું છે? 'માલાણી' એ શું છે? માલાણી એ માર-
વાડનું એક પરગણું છે. આમોતર હોડયા પછી
પહેલું રોચન તીલસાડાનું આવે છે. તીલસાડાથી ઠેક ખોખરેપાર
સુલીનો મુલક એ માલાણી કહેવાય છે. પહેલાં આ દેશ ગવર્નમેન્ટના
હાથમાં હતો હવે તે જોરપુરના તાબામાં છે. માલાણી શાથી કહેવાય
છે? એ જરા વિચારી લઈએ.

જોરપુરના રાજા વીરમહે અને મસ્લીનાથ એ બે ભાઈઓ હતા.
મસ્લીનાથ મહાત્મા પુરુષ હતા. તેમનું મૂળ નામ માલાજી હતું.
તેમના નામથી આ પરગણાનું નામ 'માલાણી' પડ્યું છે. એ દેશમાં
બહી વિખરેલો પ્રત્યક્ષ 'અણી' વપરાય છે. આપના નામની સાથે કે
કોઈના પછી નામની સાથે 'અણી' પ્રત્યક્ષ લગાવીને તેનો પરિચય
કરાવાય છે. અમોલખચંદળના પિતાનું નામ ભોળા હોય, તો
'અમોલખચંદળ ભોળાણી' કહેવાય. વીરપાલના પિતાનું નામ ખેતાજી
હોય તો 'વીરપાલ ખેતાણી' કહેવાય. એમ 'માલાજી'નો દેશ એટલે
'માલાણી'. માલાજીને આ પરગણું સોંપાયું. માલાજી તો સાધુ થયા,
મહાત્મા થયા. પછી દેશની ઓળખાણ 'માલાણી' રહી ગઈ. તીલ-
સાડામાં આ મહાત્માનું 'સમાધિ માદર' બંધાયું છે. ત્યાં ફાગણ વદ
અષ્ટમીના રોજ સુદિ અષ્ટમીના સુધી મેળો ભરાય છે. મોટે ભાગે
ઢોલોનો આ મેળો હોય છે. માલાજી ઉર્ફે મસ્લીનાથજીની અનેક
ચમત્કારિક વાતો સાંભળે છે.

આવાજ કોઈ કવિએ અહિંની સ્થિતિ એકે દુહામાં સમજાવી છે:-

'વેલ બેંહન, બ્રામન, પીવન ખાસા પાણી,

લોક સ્વભાવ . વેણ કામ કાપડા, યે દે દેશ માલાણી'

માલાણીના લોકોની પ્રતિ સંબંધી ઉપરનો દુહો
કંઈક માંખી કરાવે છે. માલાણી પરગણામાં વસતી બહુ છુટીછુટી છે.
ગોળ જમીનના આકારમાં માટી અને ઘાસમાં ઝૂંપડાં, જેની ગોળ

પ્રકરણ ૬ છે
માલાણી

દીગયો લાકડાં અને માગીયા બનાવી એકજ દરવાજો અંદર જતા આવનાનો ગળે છે આવા મકાનોને 'કાળી' તરીકે ઓળખાવાય છે. આ પરગણાના કોઠારોની પલ્લે ભાગે રિપતિ રેલી છે, તે અણુવા માટે

કાઠોર મનકે કાટણે, મનમે હી રાખે માક,
ધરમે આદર એકે હે, જોડનવાણે આક.

આ એકજ દુહો બસ થશે. અંદરની પોસ અને ઉપરના કાઠને આ તાદરશ ચિતાર છે.

જોધુર રટેટ મોટા મોટા રેનીના પઢાડોને કાતરીને આવા દેશમાં લાઇન કાઢી લોકોને ધણી અનુકૂળતાઓ કરી આપી છે.

જોધુર રટેટનું આ 'માલાણી' પરગણુ બહુ મોટું કહેવાય છે.

આ પરગણામાં ૫૫૦ ગામો છે એમાં માલાણીની વસ્તી કહેવાય છે કે એકજ ગામ ખાવડાનું છે. બાકીના બધાં જાગીરદારોના છે. કુલ ત્રણમે સવા ત્રણમે જાગીરદારો છે. તેમાં પાંચ મોટા જાગીરદારો છે. જાગીર દારોને દીવાની ફાજદારીનો કંઈ અધિકાર નથી. દીવાની ફાજદારીનો અધિકાર જોધુર રટેટનો છે. આખા પરગણાની કુલ વસ્તી ૧૭૮૬૩૮ મનુષ્યોની છે.

એમાં ૨૧૪ ગામ એવાં છે કે જેમાં થોડે થલે અરે પથ્થુ નીનો વસે છે. ખાસ કરીને પીસાલા, યુતવાલા ચૌદટણ, નૈન વસ્તી ચોસોગ, સીણરી, ધોરીમખા, જસાઇ, જસોદ, રામસર, ચગીયાવ, સીહાણી, દાપરા, તીવરામ, ઉંટકા અને આડગેર-આ ગામોમાં નીનોની વસ્તી વધારે છે આખા પરગણામાં છેલ્લી વસ્તીની ગણતરી પ્રમાણે ૧૩૬૮ નીનો છે. આ બધા જે રહેતામરો છે. દિગજરની વસ્તી ખીલકુલ નથી.

આ દેશના મનુષ્યો સરકારડીન, ચિદાહીન અને જંગલી જીવન ગાળનારા હોય છે. કાંઈ ઓળખી ન શકે કે આ વાણિયો નીનોનું જીવન હશે કે કંઈ જાતનો હશે વાવનું રટેટન ઉપર મુસાફર ખાનામાં અમે ઉતર્યા હતા. એક માણસ મારી સામે

પ્રકરણ ૬ હું
માલાણી

આવીને બેઠો. પાંચ દત્ત પહાડી શરીર લાલ સુરખ ભયંકર સાંભો,
 ક્રોધ ખાણું બોદાણુ કરીને હમણાંજ બહાર નિકળ્યો હોય એવાં એના
 મેલાં-ધેલાં અને બાંધાં કપડાં. દીગણી ઉચે સુધી ધોતિયાનો લગોટો
 મથેલો. વાત ઉપરથી માણુમ પડ્યું કે આ માણસ રેતીના ખૂજ
 પાહોડોની વચમાં આવેલા, ખાડોરથી લગભગ ચાલીસ માઈલ ઉપર
 ખાડોના ગામનો રહેવાસી છે, અને તે જૈન છે. તેણે કહ્યું કે-‘અમારા
 ગામમાં હું એકલોજ છું કે જે પાલીતાણા ગયો હતો, અને ત્યાં
 તમારા જેવા સાધુને જોએલા, એટલે મને લાગ્યું કે તમે અમારા ગ્રુહ
 હશે.’ ‘આ જૈન છે,’ એવું જણાવે હું તાજાજી થઈ ગયો. ‘મેં
 મારી સારિતા સાધુઓ અને ગૃહસ્થોને જોલાવ્યા અને આ માણસને
 બતાવતાં મેં ઓળખાણ આપી કે આ આવક છે. એ પણ બિચારો
 મોલી ન શક્યો, પણ એને એમ થતું હોય એમ મને લાગ્યું કે ‘આ
 બધાં મને શું જોના બેગાં થયા હશે ?’ તેણે પોતાના ગામનો અને
 માસપાસના ગામોનો પરિચય આપતાં જણાવ્યું:-‘ખાડોરથી આશમણી
 દિશામાં સાત ગાઉ ઉપર વેસાડો ગામ છે, કે જ્યાં સાઠ ધર માવઠનાં
 છે અને એક મંદિર પણ છે ત્યાંથી આગળ પચ્ચીસ માઈલ ઉપર
 ખાડોના ગામ છે. જ્યાં પચાસ ધર છે. અને ત્યાંથી દસેક માઈલ ઉપર
 હરસાણી ગામ છે, ત્યાં ત્રીસ ધર છે.’ તેણે કહ્યું કે ‘આ બધાં ગામોમાં
 બધા ૫ મંદિરમાર્ગીજ છે. રંધાનકવાસી કે તેરાપંથી ક્રોધ નથી તેરા-
 પંથી સાધુ આવે તો અમે માનતા પણ નથી.’ એણે તેરાપંથી
 સાધુઓ કેમ ઉપદેશ આપે છે, એની હાસ્યજનક નકલ કરી બતાવી.
 આ માણસનું નામ સમેડો હતું, અને તે ‘મીડીયો વોરા’ એ ગામનો
 હતો. તેણે પોતાનો પરિચય આપતાં કહ્યું કે-‘પુરાવસ્થામાં રજપુતોની
 સાથે હથિવારો બાંધીને હું જંગલોમાં ફરતો અને તેઓ જે ધધો
 કરતા, તે બધો ૫ ધધો હું કરતો. સત્તાવનની સાલમાં મારું લગ્ન
 થયું, તે પછી મેં હથિવારો છોડ્યાં અને એ ધધો મેં મેં
 છોડ્યો.’

મકરંદ ૬ હું
 માલાણી

રેતીના પહોડોની ખીણોની અંદર પણ મહાવીરના પૂજારીએ
 રેલવાય ભરાઈ રહ્યા હશે એની કાને ખબર છે ? મેં તેની પાસે
 ‘નવશર મંત્ર’ કહેાવ્યો. પછોજ અગ્રધ એણે મને ‘નવશર મંત્ર’
 સંજળાવ્યો.

હું પહેલા લખી ગયો છું કે આ જીવ્યાના ધણાં ગામોમાં જીનોની વસ્તી છે. કોઈ કોઈ રેશનો ઉપર 'સમગત'ની લક્ષણ. પણ જીનોની દુકાનો છે આ લોકો તમામ લગભગ મૂર્તિ'જીવ છે. કોઈ કોઈ રથને તેરા પંચા છે. જંગલોમાં રહેનાર મિચારા ધર્મ-કર્મ શુ સમજી શકે ? અદ્યત્થા એટલું સમજે કે અને "જીન છાંયે અને અમારા બાપ દાદા મૂર્તિને માનતા આવ્યા છે. અમારા બાપદાદાઓએ મદિર બનાવ્યા છે મૂર્તિઓ સ્થાપન કરી છે," તેજા કોઈ પણ સાધુ પત્રી તે ગમે તે સંપ્રદાયના હોય, સૌની જકિત કરે છે જંગલની લાણીઓ (જુ પડા) મા રહે છે ને દિવસમાં એક બે વખત 'નમો અરિહતાલું', નમો સિંધાલું, નમો આગિયાલું, નમો ઉત્તમલું, નમો લોએ સવસાદુલું' એમ અશુદ્ધ નવકારમન લાણી પોતાના જીનત્વની શ્રધ્ધા કાયમ રાખે છે.

પ્રકરણ ૬ હું
માવાણી

આ પ્રાન્તમાં કોઈ કોઈ સ્થાનકાવરી સાધુ રિચ્યાં છે. તેમાંના એક પોતાની ચોપડીમાં લખ્યું છે- "અમુક ગામમાં અમુક કુટુંબને 'સમકિત' આપ્યું, અમુક ગામમાં અમુક કુટુંબને આપ્યું". વિગેરે. અને આમથી થાય છે કે એ સ્થાનકવાસી સાધુજીએ 'સમકિત આપ્યું' એટલે શું કર્યું ? મિચારા જંગલમાં રહેનારા જડજાત જેવા લોકો એ 'સમકિત'માં સમજે થે શું ? અને 'અच्छा, तुम हमारा समगत हो,' 'अच्छा महाराज देदो.' એડ નવકાર બે લીને કહી રીધું - 'શબ દેલો, હમને તુમકો 'સમગત' દે દિયા है, अब तुम हमारे विशय दूसरे किसीको मानना नही, तुम्हारा धर्म पूजैरोंका मंदिरकर अब स्थानक का हा गया'

બસ. સમકિતનું પૂછકું વળગાડીને મહારાજ તો ચાલતા થયા. હવે મિચારા જંગલમાં રહેનારા આ બોળા જીવને 'સમગત' હુ બિલાડુ જીભાળવાનું રહ્યું.

એક રેશન પર એક વાણીયો મળ્યો તેણે કહ્યું- "બાપજી, થોડા વખત ઉપર મ્હેા ઉપર મુહૂર્તિ બાધેના મદારાળે આવ્યા હતા એમણે અને 'સમગત' આપી અને કહ્યું કે- 'અમારા સિવાય

બીજા સાધુઓને તમારે માનવા નહિ, તો હવે હું આપને ગોચરી આપું, એમાં મને પાપ નો નહિ લાગે” મેં એને કહ્યું:- “બાપ તમે ગોચરી આપો, કે ન આપો એની ચિંતા નથી, પણ તમે ‘સમજત’ લીધી છે, એ વસ્તુ શી છે ? એ તમારે આપનાર પાસેની સમજની બેધતી હતી.”

એમ કહીને પછી વસ્તુસ્થિતિ સમજાવી. ધર્મથી બનસિત, જંગલી જીવન ગાળનારા આવા ભોળા બેઠકામાં ‘સમજત’ (સમકિત) નો વ્યાપાર કરવા નિકળનારા મહાત્માઓએ સમજવું બેધએ કે- ‘સમકિત’ તે આમ આપ્યાં અપાતાં દરો ? શું એ ડૂંગળી મૂળા જેવી વસ્તુ છે કે એના માઠાં ભરીને બજારોમાં વેચી શકાય ? કેવી મનો-દશા ! કેવી સંકુચિત વૃત્તિ ! કેવી સામ્પ્રદાયિકતાનો નશો !

આ દેશના લોકો સંસ્કારવિહીન હોવા છતાં શહેરી જીવનોનું જીવન, કપટ અને કાવાદાવા એમને સ્પર્શ્યાં નથી. ગમે નિર્દોષ જીવન તેવા માણસને ગમે તે વાત પૂછો, કહેવા જેવી દરો તો તે સાચે સાચીજ કહેશે. રસ્તે ચાલતાં એક જગલમાં એક બકરાં ચારનારને મેં પૂછ્યું કે- ‘તમે માંસ ખાઓ છો ?’ તેણે કહ્યું ‘હા’, અને અજબબી લાગી. મેં તેને ઉપદેશ આપ્યો અને તેણે તેજ વખતે માંસાદારનો ત્યાગ કર્યો. ઉંચામાં ઉંચી કામનો માણસ માંસ ખાતો. હોય કે ના પીતો હોય, છતાં જો તેને પૂછવામાં આવે તો તે સાફ સાફ કહી દેશે કે હું માંસ ખાઉં ‘હું’. તે પછી આપણે ગમે તેટલો ઉપદેશ આપ્યો. જો તેના દિલમાં નહિં જામે તો ગમે તેટલું સમજવવા છતાં તો છાડશે નહિં, અને સરભળ્યા પછી અને છોડ્યા પછી લાગ્યેજ કાંઈ દરો કે ને તે નિપમનો ભંગ કરશે.

પ્રકરણ ૬ હું
માલાણી

જોને અસંસ્કારી ગણવામાં આવે છે, તેનામાં આ ખાસિયત હોય છે. જ્યારે શહેરી જીવન ગાળનારા, શિક્ષણમાં બહુ આગળ પધેલા, મોટા મોટા ધંધાઓ કરનારા, સાધુ-સતેની પાસે જઈને કાન દબાવે બ્યાખ્યાન સાંભળનારા, પોતાનું જીવન કેવું ગાળી રહ્યા છે ? પ્રતિતાઓનું કેટલું પાલન કરે છે ? ઉપદેશનો કેટલો આદર કરે છે ? એ બતાવવાની જરૂર છે શું ?

જેમ જેમ અમે સિંધની તરફ આગળ વધતા ગયા, તેમ તેમ ઘણી ઘણી જાતનો અનુભવ હોડરવણાવનો એક અનુભવ થયો ગયો. ઘણી વખતે કાંઈ વસ્તુને જોઈને આપણે બહુ ભય ખાઈએ છીએ. પરંતુ તે વસ્તુ એટલી ભયંકર નથી હોતી. સિંધના મનુષ્યો બહુ ભયંકર છે, ખાસ કરીને ઉત્તર અને પૂર્વ સિંધના મુસલમાન સિધિઓ. આ વાત અમારા કાનો ઉપર ઘણી વખત અથડાયેલી. વામતૂંડી અમે સઘાધારા જઈ રહ્યા હતા. આ તરફ રેતીના પહાડો એક પછી એક એટલા બધા આવે છે કે રેતગાદીને પણ પશિમથી દક્ષિણ અને દક્ષિણથી પશિમ-એમ પહાં ચકકર ખાવાં પડે છે. પહાડોની વચ્ચા ચઢીને પસાર થતાં જાતી પકકયા વગર ન રહે. કાંઈ આવીને કુહાડીનો ધા કરી બેસશે તો ? આવા વિચારમાં પસાર થતાં એક મુસલમાન પગથી માથા સુધી કાળાં લૂગકાં પહેરેલો, ખભે બંદુક નાખેલી, એક રત્નો સાથે સામેથી આવે. વેળ ઉપરથી સિંધી મુસલમાન છે એવો નિર્ણય કરવામાં વાર લાગે તેમ ન હતો. બહુ નજીક આવતાં અને એની આકૃતિ બરાબર જોતાં કંઈક થોડો ફોજ થયો. હું એકલો હતો, મારી પાસે સિવાય કે થોડાંક વસ્ત્રો બીજાં લેવાનું એને શું હતું ? અને લાગ્યું કે એની સાથે કંઈક વાત છોડીએ મેં પૂછ્યું, - 'તમે મુસલમાન છો ?' તેણે કહ્યું કે 'હા' મેં પૂછ્યું કે 'તમે ગોસ્ત ખાઓ છો?' જવાબ- 'હા.' મેં પૂછ્યું:- 'કુશને ઘરીશું ગોસ્ત ખાવું' જાવજ માનવામાં આવ્યું છે ?' તેણે કહ્યું 'ના.'

કુશને ઘરીશું નામ સંભળતાં અને જણાવ્યું કે તે બહુ ખુશ થયો. તે પછી તો લગભગ અર્ધો કલાક મારી અને તેની મીઠી વાતો થઈ અને તેણે અને તેની સ્ત્રીએ ખુદના સોજંદ પૂર્વક ગાંસ-મણ્ડીનો ત્યાગ કર્યો.

અમારી આ મુલાકાતમાં આવા સેંકડો પ્રસંગો સાંપડ્યા છે, પરંતુ તે બધાનો ઉલ્લેખ કરવો આ રચને વ્યયક છે.

માલાણી પરજાનું મુખ્ય નગર બાકમેર છે. એ પહેલાં કહેવામાં

આખું છે. અત્યારનું 'આડમેર' એ એક પહાડની નજીક 'બ્રેડમેર' ટેકરી નીચે નવું વસાએલું ગામ છે. જોડપુરવાસીનું આ મોટું રહેણ છે. બપોરનું મોટું મથક છે. અહિંથી જેસલમેર ૧૧૦ માઇલ થાય છે. જેસલમેરની યાત્રા કરતા જનતા જૈન યાત્રાળુઓને આડમેરથી જેસલમેર જવું વધારે અનુકૂળ થાય છે. ઘણા લોકો અહિંથીજ જાય છે. કાંઈ કાંઈ સાધુ સાર્ધનો પણ આ રસ્તે જાય છે.

કહેવાય છે કે-જૂના આડમેરનો નાશ થયો પછી વિ. સં. ૧૮૦૧ માં રાવત રતાજી દારા આ ગામ વસાવું હતું. પરંતુ, આ વાત ક્યાં સુધી સાચી છે, એ કહી શકાતું નથી. મરથા કે અહિંનાં જુનાં જૈનમંદિરો પૈકીના કાંઈ કાંઈમાં આથી પહેલાંના શિવાલેખો વિદ્યમાન છે.

આડમેરની આવક વખતે જાગીરદારો બહેલી લે છે. જેમાં પાંચ મુખ્ય છે. આ જાગીરદારોને 'રાવત'નું બિરુદ છે. દરે આવક એટલી બધી થતી મળે છે કે મિત્રારા 'રાવનો' હવેલીઓ છોડી છોડીને ગામડાઓમાં ચાલ્યા ગયા છે. આડમેરની ટેકરી ઉપર અનુક્રમે ચઢતાં ઉતરતાં બનેલી હવેલીઓનું દરજ્જો ધણુંજ સુદર લાગે છે.

પ્રકરણ ૬ હું
માતાણી

કહેવાય છે કે સં. ૧૮૮૯માં બ્રીટીશ મર્નમેન્ટની ફોજે આવીને આડમેર લૂંટું હતું અને આડમેરના કેટલાક જાગીરદારોને પકડી કાઢીવાવાડમાં ફાગફોટ લઈ જઈ નજરફોડ રાખ્યા હતા. પછી કુચ જીજના રખારે જામીન થઈ તેમને છોડાવ્યા હતા. તે પછી સં. ૧૮૯૨માં આ પરગણું ફરીથી જોડપુરની સત્તા નીચે આવ્યું. સર પ્રતાપસિંહજીની કારકિર્દીમાં આ પરિણામ હતું. તેથી આપણી પરગણામાં ગવાય છે:-

વિપરિત રાજ રાખીયા અંગેએ આવ
આવાની પાણી લીની, માવ લોકો જરવાય

૧ જૂના અને નવા જાને આડમેરના સબખમાં એ લેખો રવ. મુનિશી દિમાણુવિજયજીએ લખ્યા હતા. આ જાને લેખો મારા સંપાદિત કરતા "શ્રી દિમાણુવિજયજીના લેખો" એ નામના પુસ્તકમાં પ્રકટ થયા છે.

જેમ જેમ અમે સિંધની તરફ આગળ વધતા ગયા, તેમ તેમ ઘણી ઘણી જાતનો અનુભવ હોકરવણાવનો એક અનુભવ થયો ગયો. ઘણી વખતે કાંઈ વસ્તુને જોઈને આપણે બહુ લય ખાઈએ છીએ. પરંતુ તે વસ્તુ એવી લયકર નથી હેતી. સિંધના મનુષ્યો બહુ લયકર છે, ખાસ કરીને ઉત્તર અને પૂર્વ સિંધના મુસલમાન સિંધિઓ. આ વાત અમારા કાનો ઉપર ધડી વખત અથડાયેલી વાતની અમે સંધાધારા જઈ રહ્યા હતા. આ તરફ રેતીના પહાડો એક પછી એક એટલા જ્યાં આવે છે કે રેલગાડીને પણ પશ્ચિમથી દક્ષિણ અને દક્ષિણથી પશ્ચિમ-એમ ધડી ચકકર ખાઈ પડે છે. પહાડોની વચ્ચા અંતે પસાર થતા જાતી ધકકવા વગર ન રહે કાંઈ આવીને કુદાડીનો ધા કરી બેસશે તો ? આવા વિચારમાં પસાર થતા એક મુસલમાન પગથી માથા સુધી કાળા લૂગડા પહેરેલો, ખભે બંદુક નાખેલી, એક રત્તી સાથે સામેથી આવે. વેળ ઉપરથી સિંધી મુસલમાન છે એવો નિર્ણય કરવામાં વાર લાગે તેમ ન હતી. બહુ નજીક આવતાં અને એની આકૃતિ બરાબર જોતાં કંઈક થોડો ફોજ થયો. હું એકલો હતો, મારી પાસે સિવાય કે થોડાક વસ્ત્રો બીજું લેવાનું એને શું હતું ? અને લાગ્યું કે એની સાથે કંઈક વાત ઉડીએ મેં પૂછ્યું, - 'તમે મુસલમાન છો ?' તેણે કહ્યું કે 'હા' મેં પૂછ્યું કે 'તમે ગોસ્ત ખાઓ છો?' જવાબ- 'હા.' મેં પૂછ્યું:- 'કુરાને ધરીફમા ગોસ્ત ખાવું જાયજ માનવામા આવ્યું છે ?' તેણે કહ્યું 'ના.'

કુરાને ધરીફનું નામ સાબળતાં અને જાણ્યું કે તે બહુ ખુશી થયો. તે પછી તો લગભગ અર્ધો કલાક મારી અને તેની મીડી વાનો ધાઈ અને તેણે અને તેની સ્ત્રીએ ખુદના સોજંદ પૂર્વક માંસ-મજલીનો ત્યાગ કર્યો.

અમારી આ મુસાફરીમા આવા સેકડો પ્રસંગો સાંપડ્યા છે, પરંતુ તે જવાનો ઉલ્લેખ કરવો આ રથને બસકપ છે.

માલાણી પગજાવું મુખ્ય નગર બાકર છે. એ પહેલાં કહેવામા

પ્રકરણ ૬ હું
માલાણી

આખું છે. આવારનું 'આડમેર' એ એક પહાડની નજીક બંધાયેલું. ટેકરી નીચે નવું વસાવેલું ગામ છે. જોડપુરવાસીનું આ મોડું રેસન છે. બાપાનું મોડું મથક છે. અહિંથી જેસલમેર ૧૧૦ માઈલ થાય છે. જેસલમેરની યાત્રા કરવા જતાં જાન યાત્રાળુઓને આડમેરથી જેસલમેર જતાં વધારે અનુકૂળ થાય છે. ધણી લોકો અહિંથી જ જાય છે. કાષ કાષ સાધુ સાધ્વીઓ પણ આ રસ્તે જાય છે.

કહેવાય છે કે જૂના આડમેરનો નાશ થયો પછી નિ. સં. ૧૮૦૧ માં રાવત રતાજી દાસ આ ગામ વસાવ્યું હતું. પરંતુ, આ વાત ક્યાં સુધી સાચી છે, એ કહી શકાયું નથી. કારણ કે અહિંનાં જુનાં જનમંદિરો પૈકીના કાષ કાષમાં આથી પહેલાંનાં શિલાલેખો વિવિધતા છે.

આડમેરની આવક ત્રણેય જગીરદારો વહેલી લે છે. જેમાં પાંચ મુખ્ય છે. આ જગીરદારોને 'રાવત'નું નિહ છે. દરેક આવક એટલી બધી થઈ ગઈ છે કે બિચારા 'રાવનો' દરેકની ઓડી ઓડીને ગામડાઓમાં ચાલ્યા ગયા છે. આડમેરની ટેકરી ઉપર અનુક્રમે ચઢતાં ઉતરતાં બેઠેલી દરેકનીઓનું દરજ્જો ધણું જ સુધર લાગે છે.

કહેવાય છે કે સં. ૧૮૮૬માં બ્રિટીશ ગવર્નમેન્ટની ફાળે આવીને આડમેર લૂંટ્યું હતું અને આડમેરના કેટલાક જગીરદારોને પકડી કાઢીવાસમાં રાખ્યા હતા અને નજરકેદ સજ્યા હતા. પછી કુચ જીતના દરવારે જામીન થઈ તેમને છોડાવ્યા હતા. તે પછી સં. ૧૮૯૨માં આ પરમજી ફરીથી જોડપુરની સત્તા નીચે આબંધું. સર પ્રતાપસિંહજીની કાર્યકુશળતાનું આ પરિણામ હતું, તેથી માતાશ્રી પરમજીમાં ગદાય છે:-

વિશવિદ્ય શાળા સંખ્યામાં અંગ્રેજોને આવ
જાવાની પાછી લીધી, માવ લડો પુરતાય

૧ જૂના અને તવા જાને આડમેરના સજામાં જે લેખો રચ. મુનિશી
દિમાગુવિગયલમે લખ્યા હતા. આ જાને લેખો મારા સંપાદિત કરેલા
"શ્રી દિમાગુવિગયલમે લેખો" જે નામના પુસ્તકમાં પ્રકાશ થયા છે.

ખાડમેર પરગણામાં મોગા ડેકાણા પાંચ છે જમોલ, સીણાદરી, ખાડમેર ગુન અને નગર આ પાંચે ડેકાણાના મુખ્ય પરગણાં જાગીદારો સેનાનરીસ (પગમાં મોનુ પહેરવાની સુત્તાનાળા) છે જમોલ અને સીણાદરીના જાગીદારોને 'રાવત'ની પદવી છે ગુડાના જાગીદારને 'રાણા' નો ખીતાબ છે. નગર અને ખાડમેરના જાગીદારો 'રાવત' નો હ કામ ધરાવે છે. આ પાંચ ડેકાણામાં સોથી મોટું આબાદીવાળું ગામ ખાડમેર છે તેનું રેટેશન છે અને હાઈમ વિગેરે ઓશીસરો પણ અહિં રહે છે.

ખાડમેરમાં કુલ ૪૦૦૦ માણસની વસ્તી છે જેમાં મુખ્ય વસ્તી ઓસવાલ જેનો ની છે ઓસવાલ જેનો બધા ૫ શ્વેનાગર વસ્તી મુતિલુક જેન છે. જેનોના ૪૦૦ ઘર એટલે લગભગ પદ્મો મણીની વસ્તી કહેવાય આ સિવાય જોશી બ્રાહ્મણના ૩૦૦ ઘર અને અમરાલ મહેરનીના પણ ઘર ધણા છે. આ ખાડમેરની વસ્તી સારી અને ઉજળી છે.

મકરણ ૬ છે માલાણી

ખાડમેર બપોરના પછી એક મથક છે. અને તેથી દિવસે દિવસે ખાડમેરની આબાદી વધતી રહી છે. ખાડમેર ઉપજ પરગણામાં ખત્રી-રગાર ધણા છે આ પરગણામાં ધર્મ ધી, ગુદ જીન અને ખાજરાની ઉપજ વધુ થાય છે તે સિવાય મુલતાની માગી, પેટ્રોન સાફ કરવાની માટી, મેટ અને પત્થરોની ખાણો છે. આની મોગી આસ કોરપુર દરવારને થાય છે.

ખાડમેરના પેકાનો, તેમાં જે ખાસ કરીને લિઓનો વેપ ધણેજ વિચિત્ર છે લિઓના વેપમાં જેસમરે તરફની વેપ બચણાર અસર છે છતાં એક કામગીરીના દુકાનો દોઢ છે અને ઓઢણાથી છરીઓ ખબો અને હાથને દોઢ છે અહિંના સ્ત્રી પુરુષો ખૂબ મજબૂત, સાદા અને મહેનતુ હોય છે ફેશનનો રપથ નથી ધધો મઠૂરી કરી ગુજરાન કરે છે ધણા ખગ ઓસવાલ જેનો અને બ્રાહ્મણો જોશીના બાગ કરવાનો ધધો કરે છે ધાર્મિક જ્ઞાન નહિ હોવા છતાં ધર્મના શ્રદાળુ છે

જે બાહમેરના સંબંધમાં ઉપર પરિચય આપવામાં આવ્યો છે, તે નવું વસાવેલું છે. પરંતુ પ્રાચીન બાહમેર, જૂનું બાહમેરુ તે તો આ બાહમેરથી લગભગ ૧૪ માઇલ અને જસાઇ રોડનાથી ન્ધગભગ ચારેક માઇલ દૂર થાય છે. અત્યારે આ સ્થાન 'જૂના' ના નામથી ઓળખાય છે. નકશામાં પણ આનો 'જૂના' ના નામે ઉલ્લેખ છે.

'માલાશ્વી' પરગણામાં આ એક ઐતિહાસિક પ્રાચીન સ્થાન છે. પ્રાચીન શિલાલેખો, પદાવલીઓ અને બીજાં પુરાતત્ત્વમાં આ ગામનું નામ 'બાહમેરુ' 'બાહમેર નગર' એ નામે ઉલ્લેખ થયેલો જોવાય છે. શોહાદીઓની આબાદીના સમયમાં આ નગર ઉત્તર દશામાં હતું. અનેક જૈન અને હિંદુ મંદિરો અહિં મૌજૂદ હતા. અત્યારે તેનાં અવશેષો, તેની પ્રાચીન જહોજસાલીની સાક્ષી પૂરી રહ્યાં છે અનેક જૈનાચાર્યો અને મુનાઢ્ય આવકાથી આ 'જૂના' નો ઇતિહાસ ઉજ્જવળ બનેલો છે.

આ બાહમેરુ ક્યારે વસાયું, એનું પ્રમાણ નહિં મળતું હોવા છતાં, બારંગી સદીમાં તો તે હયાત હતું, એવું ઉત્પત્તિ કેટલાક પ્રમાણેથી સિદ્ધ થાય છે. વિ. સં. ૧૧૧૧માં મુઘલોએ લજનમાલનો નાશ કર્યો, ત્યારે પરમાર વંશના રાઉત સોમકચણના વંશનાં શય 'ગાંગા' ભિજમાલથી બાગીને બાહમેર ગયા હતા. ત્યાં પરમારવંશનો કેવડ રાજા હતો.^૧

વિક્રમની તેરમી શતાબ્દિમાં ઉદરણ નામનો મંત્રી થઇ ગયો. તે જૈનધર્મ પાળતો હતો. તેના પુત્ર કુળજરે બાહમેરુમાં 'ઉત્તુમ્મે રથ' નામનું જૈનમંદિર બનાવ્યાનો ઉલ્લેખ ટી ક્ષમાકલ્યાણજીની ખરતર-ગચ્છની પદાવલીમાં મળે છે.^૨

આ ઉલ્લેખો ઉપરથી બાહમેરુ વિ. સં ૧૧૧૧ પહેલાં વસાય હતું, એ તો નક્કી છે.

૧ (જૂઓ અચળમચ્છની ઓડી પદાવલી પૃ. ૨૦૪)

૨ (જૂઓ ખરતરગચ્છની અપ્રકાશિત પદાવલી, પૃ. ૧૨)

પ્રકરણ ૬ હું
માલાશ્વી

આ તરફ વસતા લોકોની દંતકથાઓ અને શિલાલેખો ઉપરથી જણાય છે કે છેક સપ્તમી શતાબ્દિ સુધી પણ આ નગર સમૃદ્ધ હતું. કહેવાય છે કે આ નગરમાં એકસો ચાલીસ કુવા હતા.

અહિંના એક જૈનમંદિરના જે અવશેષો પડ્યાં છે, તેમાં એક વિ. સં. ૧૩૫૨નો શિલાલેખ છે. આ મંદિરમાં કુલ પાંચ શિલાલેખો છે. વૈષ્ણવમંદિરનાં અડેરાં પણ મોજૂદ છે.

‘માલાણી’ પરગણામાં બીજું ઐતિહાસિક પ્રાચીન સ્થાન છે કિરાકુ. ઉપર બતાવ્યું તે ‘જૂના’ (જૂના બાડમેર)થી હાલમાં કિરાકુ ૧૦ માઈલ, અને ખડીન (Khadān) રેલ્વેસ્ટેશનથી ૩ માઈલ અંતરના ‘હાથમા’ ગામની પરગણામાં એક કિરાકુ નામનું ગામ છે. અહિં પ્રાચીન શિલ્પકળાનો આદર્શ ખડા કરતાં પાંચ આલીશાન મંદિરો છે. તેમાંનું મોટું મંદિર મહાદેવનું છે. તેમાં ચાર શિલાલેખો છે. આ શિલાલેખો ઉપરથી જણી શકાય છે કે અહિંના રાજા, મહારાજા કુમારપાળની આજ્ઞામાં હતો. એ શિલાલેખોમાં શુભ-સાતના કેટલાક સોલંકી વંશના રાજાઓનાં મહારાજા કુમારપાળ સુધીનાં નામો આપેલાં છે.

અમે બાડમેર ગયા, ત્યારે ત્યાંના હાજીમ અગ્રપથદંડ બંડારી દત્તા. આ મહાનુભાવ એટલા બધા સહૃદય, વિરિષ્ટ વ્યક્તિઓ કાર્યકુશલ, શાંત અને પ્રામાણિક છે, કે તેમની આખા રેલ્વેમાં ધણી તારીફ છે. દમણાં તેા તેઓ જોખણમાં સીંદી ઠાલવાલના સોધા મોઢા દોઢા પર છે. આપીજ રીતે બાડમેર રેલ્વેસ્ટેશનના રેલ્વેસ્ટેશન મારતર મનમોહનચંદ્ર બંડારી પણ બહુ સજ્જન દરેક શુભપ્રતિભા ઉત્સાહથી ભાગ લેનારા છે. યજ્ઞેશ્વર કિશોરચંદ્ર, રીડર પોલીસ સુપ્રીન્ડેન્ટેન્ટ માનમલ્લ, કસ્ટમ પોલીસ માનચંદ્ર, સરકારી ડોક્ટર સંપત્તિચંદ્ર, દેવોન્દરેચંદ્ર પોલીસ બહાદુરચંદ્ર એ બધા જે અધિકારીઓ જેન દત્તા, અને તેમજે અમારી પ્રતિભાં ખૂબ ઉત્સાહથી ભાગ લેતો હતો. શહેરના આમેવાન જેનોમાં મેડ મજલાલ, દેડ અમેવાલચંદ્ર, ભુદારચંદ્ર અને બાઈએમાં કુતીનાલ ધણીજ અભિનંદનનાર્થો છે.

પ્રકરણ ૬ હું
માલાણી

વીજ હાઈનેસ મહારાજ સાહેબ ઉમેદસિંહજી પાંડાદુર
મહારાજ સાહેબ ભોધપુર

શ્રીયુગ મનમોહનચંદજી બંસારી,

શ્રીયુગ

અહિંના યતિ શ્રીનેમિચંદ્રજી સારા વિદ્વાન અને સન્મન માણસ છે. તેમની પોતાની લાયબ્રેરીમાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો ભંડાર ખૂબ સારો છે.

બાડમેરમાં પાંચ જૈન મંદિરો છે. લગભગ સત્તરમી સદીથી પહેલાના હોય, એમ જણાય છે. અય્યંગમજીનું મંદિર પહાડીની ટેકરીમા થઈું હયું છે. આખા ગામનું દસ્ય અહિંથી સુંદર રીતે દેખાય છે.

બાડમેર મારવાડનું એક પરગણું હોવા છતાં, મારવાડની ભાષામાં અને અહિંની ભાષામાં થોડું અંતર છે. અહિંની ભાષામાં સિધી, મારવાડી અને શુગરાનીનું મિશ્રણ છે.

માલાણી પરગણું 'સુણાવાવ' રેશનથી ૧૫ માઈલ આગળ વધ્યા વછી થૂડું આય છે એટલે રેશન મારતરોની સળજનતા મારવાડની હદ સમાપ્ત થતાં સિધે ગવર્નમેન્ટની હદ સર થાય છે. ખેાખરેપાર રેશન ઉપર મન્ને તરફના સિપાઇઓ રહે છે ને કે જોધપુર લાઇન તો ઠેક હૈદાબાદની પાસેના મીરાની રેશન સુધી ગઇ છે.

અહિં સુધીનાં દરેક રેશનના રેશન મારતરો મણુજી ભાલા, અને ભકિતવાળા દેખાયા. લગભગ બધા થે જોધપુર રેટના અથવા શુગરાતી કે કાંઈ કાંઈ રથજે યૂ. પી. ના રહેવાસી હતા આમારું સિધે તરફ જવું, તેમને મણુજી આશ્ચર્યજનક લાગતું. કેટલાકે એકથી વધારે દિવસ રાખવાનો આગ્રહ કરતા, અને ભકિતનો લાભ લેતા.

❧

મકરણ કે હું
માલાણી

મારવાડ અને સિંધની હદ, સાથેજ મળેલી છે. ગયા
પ્રકરણની અંતમાં આપણે જોયું તેમ, મુશ્કાવાવ
સ્વભાવ પરિચય સ્ટેશનથી લગભગ દોઢ માઈલ આગળ વધતાં
મારવાડની હદ પૂરી થાય છે, અને સિંધ શરૂ
થાય છે. મારવાડ અને સિંધ કંઈકને કંઈક વિરેલ ખાસિયતો ધરાવે
છે. ક્રાઈસ્ટ દેશમાં કંઈક તો પોતાની વિરેલતાઓ હોયજ છે. માર-
વાડ અને સિંધ પણ પચ તેનાથી બચ્યા નથી.

આકડે કી હોયકી, ઓર ફાનનકી સામ ।
બાજદેરી રાગી, ઓર મોહનકી લાલ ॥
દેખી રાબ માનસિંગ તેરી મારવાડ ॥

ઉત્તર

સિંધ નિંધ પૂલ નિંદ પીરકી,
મધેકી સવારી કરે, ચાલ ચલે અમીરકી ।
ચાલકોંકી માર પડે, જળ યુધ ન રહે સરીરકી,
દેખી તેરી સિંધ નિંધ પૂલ નિંદ પીરકી ॥

જોધપુરના મદારાજ માનસિંગના સમયમાં ક્રાઈ સિંધી અને
મારવાડીના આસપાસમાં થયેલા વિવાદની બે કડીઓ ઉપર આપણામાં
આવી છે. બન્નેએ એક બીજાના દેશની ખાસિયતો રજુ કરી છે.

પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, સિંધમાં ૭૫ ટકા મુસલમાન,
૨૩ ટકા હિંદુ અને ૨ ટકા ક્રિસ્તિયન પાસ્ટી વિગેરે રહેા છે. જ્યાં
મુસલમાનોની વસ્તી વધુ હોય ત્યાંનો દેશ મંદો હોય, એ સ્વાભાવિક
છે. સિંધમાં પ્રવેશ કરતા આ ગદાપણાનું દર્શન આપણી નજરે પડવા
લાગે છે. ધણેલાગે મુસલમાનો પગથી માથા સુધી કાળાં કપડાં પહેરે
છે, અને હાથમાં કુદાડી રાખે છે. માટી અને ધૂળનો પાર નહિ એટલે
સરેદ કપડાં કાળાં થતાં વાર ન લાગે. નેહરોદારા પાણી આપ્યા દેશમાં
ફેલાવવામાં આવ્યું છે. એટલે માટી ગ્રીમ્મી થઈ ગયેલી હોય છે.
ચારે તરફ ખેતરોમાં પાણી જરેલા હોય છે. એટલે મચ્છર અને ડાંસનો

પ્રકરણ ૭ મું
સિંધ-મીરપુરખાસ

કંઈ પાર નથી. દિંદુ કે મુસલમાન સૌ માંસ ગણીના ખાનારા, એટલે દિંદુ મુસલમાનના નામ માત્ર બેદ સિવાય બીજી વિશેષતા ઝોઝી જોવાય છે. કોઈ વાણિયાના ઘરે પહોંચી જાઓ, કે કોઈ સોનીના, કોઈ સુનારના ઘરે કે કોઈ લુહારના, અમે ત્યાં જાઓ, મચ્છી માંસની દુર્મધ આગ્યા વગર નજર રહે. ગામમાં પ્રવેશ કરતાં કપડેથી દિંદુ ઝોળાખાતો માણસ પણ દાઢમાં માછલી કે પડલો ઉપાડીને જતો નજરેજ પડે અમારા જવાને કોઈનું મકાન ઉતરવા પે કામમાં ન આવે શકે.

માછલી-માંસના ખાનારા હોવા છતાં “ સાંઈ ” અને ગદાવાળા તો અદ્ભૂત છે. સાધુસંતોને આ દેશના લોકો સાંઈ પ્રત્યે મહા “ સાંઈ ” તરીકે સંબોધે છે. ગામમાં “ સાંઈ ” આગ્યા છે, અને અમુક સ્વયં ઉતર્યા છે. એવી ખબર ગામમાં થાય એટલે જુદી જુદી કામના મુખિયા અને બીજા લોકો ભેગા થાય. સૌ જુદી જુદી અથવા પંચાપતી ધીકાઈ કે પનાસાં લંબને સાધુની પામે આવે. નમસ્કાર કરે. સિં-રાં લોકોની એ ગદા હજુપણ ચાલી આવે છે કે રિક્તપાણિર્ન વચ્ચે રાજાનં દૈવતં મુરુવ ‘ રાજા, દેવ અને ગુરૂ પાસે ખાલી દાથે ન જવાય, ’ દિલના સરથ હોય છે. મચ્છી માંસનો ખોરાક પેટી ફર પેટીથી ચાલ્યો આવતો હોવા છતાં, ઉપદેશ મળતાં અને દિલમાં ખરી વસ્તુનાં જ્ઞાન થતાં છોડતાં વાર લગાડતા નથી. ધણી લોકો છોડવા પછી કદિપણ તેને અડતા નથી, જ્યારે કેટલાક સુયોગ્ય ઉપરિચિત થતાં પ્રતિતાનો ભંગ પણ કરે છે.

કોઈ ગૃહસ્થ અમને વિનંતિ કરે કે મારે ત્યાં ભિક્ષા માટે પધારે, અને જો અમે એમ કહીએ કે ‘ તમારે ત્યાં મચ્છીમાંસ ખાઓ છો, માટે અમે ભિક્ષા તમારે ત્યાંથી ન લઈ શકીએ, ’ તો તે આખી છાંછળી પર્વતને માટે પણ મચ્છીમાંસ છોડી દેવાને તૈયાર થાય. જે દિંદુઓ મચ્છી માંસ છોડી દે છે, તો તેઓ પોતાને ‘ વિષ્ણુ ’ સદ્ ગમે સમજે છે. કોઈ ગૃહસ્થ આપણને કહે કે હું તો બહુ વચ્ચતથી ‘ વિષ્ણુ ’ સદ્ ગમે છું. ત્યારે સમજી લેવું જોઈએ કે તેણે મજ્છી-માંસનો ત્યાગ કર્યો છે.

પ્રકરણ ૭ મું
સિંધ-મીરપુરખાસ

માસ્વાડની હઠ ઊડ્યા પછી, ખોખરેપાર, વાસરવાદ, જાલુને-
ચેનરા, પરચેજ-વેરી અને ન્યૂછાર અહિ-
સુકકમાંથી લીધું સુધી રેતીના ધોરા અને રેગીરતાન ચાલુ રહે
છે. ન્યૂછાર ગામ થણ મળતુ છે વરતી ઠીક
છે. રકુલ પણ છે. પરંતુ રેશન એટલે રેલગાડીનો એક ડબ્બોજ, આ
ડબ્બોમા રેશનની ઝોરીસ, રેશનમાસતણું કુદબ અને બધું ચે રહે

ન્યૂછારમાં વરતી સારી છે. ઉજળી વરતી છે. રકુલ પણ છે.
ત્રણમો ચારસો ધરની વરતી છે. ૬૦ ધર મહેશરીના ને ૨૫-૩૦ ધર
ચાલુજનાં છે.

આ રેશનથી થોડાક આગળ વધ્યા, એટલે અન્યથાખીરીતે આપું
વાતાવરણ બદલાઈ ગયેવું દેખાય છે. ચારે તરફ એતરોમા પાણી
સાકની બન્ને બાજુએ લીલા ઝાડો, ઘાસ-પાણી અને તેના લીધે
મચ્છર, ડાસનો પાર નહિ ચાલતાં ચાલતાં પણ જોઈએ તો દરેકના
કપડા ઉપર અસખ્ય જીવો બેઠાજ હોય, માખો બાજુમણીજ હોય,
એક માઈલ ઉપરનો ક્યા સુકકા પ્રદેશ, અને એક માઈલ જતા જતા
તો એકદમ બધી હવાજ ફરી ગઈ. જ્યાં ઝાડ પાણીનું નામ નહિ,
ત્યાં એકદમ જ્યાં જુઓ ત્યાં પાણીજ પાણી ને ઝાડજ ઝાડ

અહિની વરતીમા ગુજરાતીની ઝાંખી થતાં અમને બહુ આશ્ચર્ય
થયું. સિંધના પ્રદેશમા ગુજરાતની ઝંક
ગુજરાતની ઝાંખી ક્યાથી ? પૂછતા માલૂમ પડ્યું કે થરપારકર
જાણતુ આ ગામ છે. અહિની રકુલ અને
કનારાણામાં પાચ મૌપડી ગુજરાતી ભણાવાય છે, સિંધી અને હિંદી
પણ ભણાવાય છે ગૃહસ્થો હિસાબ વગેરે ગુજરાતી ભાષામાં રાખે છે
બોલી ગુજરાતી છતાં સિંધી મિશ્રિત બોલે છે, ગુજરાતની થોરની
વાડો આખા વિહારમાં અહિજ જોવામા આવ્યા

માસ્વાડથી મીરપુરખાસ સુધીના વિહારમા ધોરોનારોનું મુકામ
અમારી આ યાત્રામા યાદગાર મળ્યાવતું જોઈએ.
ધોરોનારો સિંધના પ્રવેશ કર્યા પછી ચારે તરફ પાણીથી ભરેલા
એતરો, ઝાડકની બન્ને બાજુએ ઝાડો, ચીકબોર રત્નો, બેંગ

પ્રકરણ ૭ મું
સિંધ-મીરપુરખાસ

અને મચ્છર-ડાંસનો પાર ન હતો. પરંતુ ધોરનારોએ અમને પાછા રેતીના પહાડોના દર્શન કરાવ્યાં. બે માઈલ સુધી લાગત રેતી અને રેતીના ધોરા આવતાજ રહ્યા. ધોરનારો એક વ્યાપારીનું સારું સ્થાન બધાયું. રોશન મોઢું છે. બગર છે. છત્ર છે, અને છત્રવાળાઓના બંગલા છે. પણ મુસલમાનોનું એટલું બધું જોર છે કે વાતવાતમાં અહિં ખૂન ચત્તાં વાર લાગતી નથી. રોશન મારતરો અને રોશનના બીજા નેકારો અહિંની મુસલમાન પ્રજાથી ડરીને રહે છે કહેવાય છે કે ખુલા બકરાનો કે ગાયોનો વધ કરતાં જરાપણ લોકો અચકાતાં નથી.

અહિં અમે ત્રણ દિવસ મુકામ રાખ્યો કરાચી જૈન શ્વે. મુર્તિપૂજક જૈનસંઘની મેનેજિંગ કમીટીના કરાચીના શેઠીઆઓ પ્રમુખ શેઠ છોટલાલ ખેતશીની આગેવાની નીચે મેળવેલો અને બીજા કેટલાક ચાવંદા મળીને પચ્ચીસ ત્રીસ શેઠીઆઓ અહિં આઠવા ખૂબ ઉપદેશ અને એક બીજાનો પરિચય કરવાનો પ્રસંગ અહિં મળ્યો.

સ્થાનકવાસી સાધુ ધાર્મીલાલજી નવ ઠાણા સાથે હૈદરાબાદથી વિહાર કરતાં મારવાડ તરફ જઈ રહ્યા હતા, તેઓનો સાધુઓનું સન્નિમલન બેટા અહિં થઈ ગયો. કરાચીના જીમ્મટ-શાહ, ભાઈ સૌમયદ તથા ત્રિભોવનદાસ શાહ એ ત્રણ સ્થાનકવાસી આગેવાન ગૃહસ્થો પણ તેમની ભક્તિ મટે અહિં આઠવા હતા. સિંધ જેવા માંસાહારી પ્રદેશમાં બન્ને સંપ્રદાયના લગભગ પંદર સાધુઓનું મિલન થાય અને સિન્ધમાં જૈનધર્મના પ્રચાર સળધી વાટાઘાટ થાય એ પણ દિવસ એક રમણીય દિવસ લેખી શકાય, શ્રીમાન ધામીલાલજી બે ચાતુર્માસ કરાચીમાં કરીને મારવાડમાં પાછા વળી રહ્યા હતા. એમને કરાચીના જૈનો અને જનતાનો સારો અનુભવ હતો. રસ્તામાં મળેલા કરાચીના પેપરામાં આ સાધુઓની ટુકડી સંખ્યા જે કંઈ નિંદાઓ છપાઈ હતી, એ વાંચવામાં આવેલ. આ સળધી ધણી વાતચીત તેમણે પોતે કરી, કરાચીના સ્થાનકવાસી સંઘનો આખો ચિતાર મારી આગળ

પ્રકરણ ૭ મું
સિંધ-મીરપુરખાસ

રહ્યું ક્યો. રથાનકવાસી આધુ હોવા છતાં, તેમણે કરાચીના મંદિર માર્ગે સપની વધારે તારીફ કરી. તેમની વિરુદ્ધમાં આટલું બધું આંદોલન શાથી થયું ? તેમણે વર્ણવી એવા પ્રકારની એમના મનને દુભાવનારી બીના શાથી બની ? એ વિગતે ધણી વાતો તેમણે કહી. કરાચીના રથાનકવાસી સંઘમાં આવો ઉલ્કાપાત બને, એ તો બહુજ દુઃખકર્તાં મને લાગ્યું.

આ પ્રસંગે કરાચીના રથાનકવાસી સંઘ તરફથી તેમણે બહાર પડાવેલ 'ઉપાસક દશાંગ' સૂત્રમાં મૂર્તિપૂજા મૂર્તિપૂજાની ચર્ચા સંબંધમાં તેમણે કરેલા અનર્થો સંબંધી ધણી વાત નીકળી. "જે કરાચીના સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સર્વે તમારી આટલી બધી લલિત ક્યાંનું જણાવે છે. તે સંધનો પછી જરા થે ખ્યાલ રાખ્યા વિના નિરર્થક મૂર્તિપૂજાના પ્રશ્નને ઉઠાવે અને તેનો વિરોધ કરી સમાજમાં કોશાદ્ય મચાવે. અને વધુ ચર્ચા ઉભી કરી, એમાં શક્તિનો ફેટલો બધો બ્યય થાય છે, અને બીજાં કરવાનાં કાર્યોમાં ફેટલા બધા પાછા પડાય છે, એ બહુ વિચાર્યું થતે છે જે વખતે આખા દેશમાં સંગઠનનો પવન ફૂંકાઈ રહ્યો છે, અને એકતા હાસ દરેક સમાજ અને ધર્મવાળાઓ પોતાની ઉભતિ સાધવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે તે વખતે જૂની ચર્ચાને કબજતાન માંથી બહાર કાઢી તેના ઉપર ચુંચણ ચુંચાએ, અને એક બીજાને સાચાખોટા ફાંસવા પ્રયત્ન કરીએ, એ આ જમાનામાં ક્યાંસુધી યોગ્ય છે. એ વિચારી જોશે. ફાયદો શું થયો ? તમારા લખાણ ઉપર મૂર્તિપૂજક સાધુઓ ઉતરી પડ્યા. હજુ પછી ધણી લખી રહ્યા તેમ છે. અને લખવા તૈયાર છે કરાચીના મૂર્તિપૂજક અને રથાનકવાસી સંઘનું જે સંગઠન છે, એમાં મૂર્તિપૂજક સપને મનમાં થોડી પણ ઝાણિ ઉત્પન્ન કરવાનું તમે નિમિત્ત આપ્યું. રથાનકવાસી સંઘે તો તમારો જે સત્કાર (૧) ક્યો, એ તમે મારી આગળ દમણાજ કહી ચુક્યા છો. એટલે આ જમાનામાં આજુબી શક્તિઓને સંગઠિત કરીને અદિસા અને જૈનધર્મના સિંધ્યાતોનો અગાર કરવાનું લક્ષ્યમાં રાખીએ, તો કેટલું જીવું કાર્ય થઈ શકે ?"

વિગતે મારા નિવેદનને તેઓ બહુજ ધ્યાનપૂર્વક સંભળતા રહ્યા.

પ્રકરણ ૭ મું
સિંધ-મીરપુરખાસ

તેમણે બચાવમાં અમુક માણસનાં કારણે મારે એમાં લખવું પડ્યું, એમ જણાવ્યું, પરંતુ એક વ્યક્તિના કારણે આખા સિદ્ધાંત બેઠ્ઠો વિષય ચર્ચાને સમાજમાં અધરિત ચર્ચાઓ ઉભી કરવી, એ ઠીક નથી. એ મારું કહેવું, તે વખતે તો તેમને જરૂર મળે ઉત્તરું. લગભગ એ આઠી ક્લાકની અમારી એકાંત મુલાકાત આનંદપૂર્વક પૂરી થઈ. બીજા દિવસે તેમણે આસ્વાડ તરફ વિહાર કર્યો

આ પ્રાંતમાં એક બીજી મુશ્કેલી ખતરનાક હતી. અને તે નહેરોના પ્રેમીની. એક પછી એક નહેરો આવવા લાગી નહેરો નહેરોના પુલો પાણીથી ભરેલી. બીજો સતો મળે નહિ. એટલે પુલ ઉપર યંત્રોનું ચાલવાનું. પુલ ઉપર કોઠોડો કે પાટીયાં કંઈ ન મળે. રેલના પાટાની નીચે આઠી નાખેલી સ્લીપટો ઉપર ચાલવાનું, જે લોકોને આવી સ્લીપટો ઉપર ચાલવાનો અભ્યાસ ન હોય, એવાઓને આવા પુલ ઉપરથી ચાલવું ધણજ નેખમકારક-ભયવાળું લાગે. નીચે પાણી ધમધમકાર ચાલવું જતું હોય, એટલે જરા નીચે જોવાથી અધારા અને ચક્રર આવે. કોઈ કે ન રથગે નહેરોના પટ બહુ પહોળો હોય છે, એટલે પુલ બહુ લાંબા હોય સ્લીપટ ઉપર ચીકાસ થઈ ગઈ હોય, એટલે ધીરે ધીરે ટોકા મૂકી મૂકીને ચાલવું પડે. બીજી તરફના રેલમેથી કે પાછળથી ગાઠી આવવાનો ભય રહે, હાય, ગાઠી આવી જશે તો! જેની ભય-સહાય વધારે હોય, એને તો આવે રથગે કંઈનો જે અનુભવ થાય, એ વર્ણવ્યો વર્ણવી શકાય નહિ. એવો માણસ પુલને પૂરા કરી જમીન ઉપર પહોંચે ત્યારે એમ સમજે કે “હા.....ય, મને નવો અત્યાર મળ્યો.” અભ્યાસગ્રાણી માણસો અથવા નિર્લય માણસો જેમકે સીધા ચાલ્યા જાય છે. આવા પુલ ઉપર ચાલતા નીચે દૃષ્ટિ ન કરવી. સાધારણ આગળ દૃષ્ટિ કરીને સીધા ચાલ્યા જવાથી જરાપણ ચક્રર કે અધારાં આવતાં નથી. બીજી લાઇનોમાં આવા પ્રેમી ઉપર જે પાટા-ઓની વચમાં પતરા કે પાટીયાં જડેલા હોય છે. પણ આ તો બાપુની માઠી! આવા પ્રેમી આવતા ત્યારે બધાઓના મુખથી નિકળતું: “લોહ-પુર સરકારે આવા રથગે પાટીયાં લગાવ્યાં હતાં તો, આમાં શું ખર્ચ થઈ જવાનું હતું?”

પ્રકરણ ૭ સું
સિંધ-મીરપુરખાસ

મીરપુરખાસ એ સિંધનો એક જાગો છે. જાગા કલેક્ટરની
જોશીસ અહિં રહે છે. રેલ્વે સ્ટેશન બહુ મોટું
મીરપુરખાસ છે. વ્યાપારનું પણ સ્થાન છે. રેલ્વે કંટ્રોલ જોશીસ
પણ અહિં છે. અહિં ફેટલીક વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓએ
ને ભક્તિ બતાવી, તેમાંના મુખ્ય આ છે.

જોધપુર લાઇનના કન્ટ્રોલર હરગોવિંદલાલભાઈ, કે જેઓ
'શવસાહેબ' તરીકેના આખી લાઇનમાં
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ અને એમના મિત્રોમાં પ્રસિદ્ધ છે, તેઓનું
હેડ ક્વાર્ટર મીરપુરખાસમાં છે. સાચી
ગૃહસ્થાપની મૂર્તિ, સાદો વેશ, સાદું જીવન, અને ફંવાડે ફંવાડે
સાધુભક્તિ. અમારો કંઈપણ પરિચય ન હોવા છતાં દરેક સ્ટેશન ઉપર
સ્ટેશન માસ્તરને તેઓ સંદેશો પહોંચાડે અને અમારી પાર્ટને કંઈપણ
અડચણ ન આવે, એવી વ્યવસ્થા રખાવે. જાતે ખામણ છતાં
ધર્મસહિષ્ણતા એટલી બધી છે કે ધાર્મિક મતવિનિતાની ગંધ સરખી
પણ એમને સ્પર્શી નથી. ધીરે બોલવું, મીઠું બોલવું અને ઓછું
બોલવું, આ એમની બાપામુક્તિ તન-મન-ધનથી સાધુઓની અને
મહેમાનોની ભક્તિ કરવા ખડે પગે ઉભા રહેવું, આ એમની
આદર્શતા. તેમનો મીઠો સ્વભાવ, અને સાચા શ્લિલો વિનય જોઈને
કાઈને પણ પ્રેમ થવા વગર ન રહે. ન કેવળ તેઓ પોતેજ, તેમજ
આખું કુટુંબ સંસ્કારી, વિનયી, નમ્ર અને ભક્ત છે.

તેમનીજ સાથે બીજા કન્ટ્રોલર શમસુદ્દીન પંજાબી હતા. આ
બન્નેની જોડી એટલે જાણે શમ લક્ષ્મણની જોડી. શમસુદ્દીન તક,
વિતરક કરવામાં બહુ હોશિયાર. એમનું પણ આખું એ કુટુંબ ભક્તિરાણું.

ટીપ્પટ કલેક્ટર જસવંતરાજજી અને પુરપોતમદાસજી વિગેરેની
મંડળી મીરપુરખાસમાં ખાસ સેવાભાવી મંડળી જોવાઈ.

મીરપુરખાસના મેયર અને આર્થસમાજના પ્રધાન, મુર-
દિનામલજી વૃદ્ધ હોવા છતાં, એક મુવાન જેટલું જળપરવરત કામ
કરે છે, આ મહાનુભાવ 'મીરપુરખાસ એસ્ટેટ' નામનું સિંધીમાં એક

પ્રકરણ ૭ મું
સિંધ-મીરપુરખાસ

પત્ર પણ કાઢે છે. મીરપુરમાં અમારા બે ત્રણ બ્યાખ્યાનો કરાવવામાં તેમની ખાસ આગેવાની હતી; હિન્દુ બંદેન બેટીઓને નસાડી-ભગાડી લઈ જનારા લોકોની સામે તેઓ પ્રખળ પુરુષાર્થ અને શુકિત વાપરે છે. અને તેમ કરીને ત્રણ શુણી મુસલમાનોની વરતી વચ્ચે હિન્દુ ભતિનું રક્ષણ કરે છે. તેઓ સિંધના એક પ્રતિષ્ઠિત સિંધી ગૃહસ્થ છે, અને આર્થસમાજ છે.

મીરપુરખાસ, એટલે મેલેરિયાનો મહાસાગર. ચારે તરફ નહેરો અને ચારે તરફ પાણી ભરેલાં હોવાના કારણે અહિં મેલેરિયા બેજ વધારે રહે છે. અને તેના લીધે અત્યંતેના ઉપદ્રવ પણ ખૂબ છે, પરિણામે મેલેરિયાનું નેર અહિં વધારે છે. અમારી આખી મંડળીને ઘોડે ધણે અંશે મેલેરિયાની અસર અહિં થી લાગુ પડી, એમ કહી શકાય.

કમમાં કમ જેને તાવ નહિં આવ્યો હોય, એણે પણ ઘોડા ધણા મેલેરિયાના છાંવે ઉપાડ્યા તો હશેજ. આ લેખક તો ત્યાજ પટકારો. ૧૦ પાા ડીપ્રી યુખાર સારૂ ચથું કે-એક ડાકટરે વીસથ્રેન કવીન્નાઈનનું ઇલકરન મારી બેજ દિવસમાં ચાલતો કરી દીધો.

જરા તાવ ઉતરતા જ ૭ થી એમીલે અમે મીરપુર છોડી જ દીધું

પ્રકરણ ૭ મું
સિંધ-મીરપુરખાસ

અત્યાર સુધીમાં અમારો વિદ્યાર રેલના રસ્તે પાટે પાટે ચલેલો. એટલે રેલેશન સિવાય અમને સિંધની ખરી સ્થિતિ જાણવાનું બીજું કાંઈ સાધન ન હતું. મોટે ભાગે ઉખડ રેલેશનો, વસ્તીની ન, એટલે ચોક્કસ થોડા માણસોના પરિચય સિવાય વધારે પરિચય કરવાનો સમય નહોતો પ્રાપ્ત થતો. હવે અમારે અહિંયાં સિંધના ઉડાણમાં ઉતરવાનું હતું.

મારતાડ છાંડીને સિંધમાં પ્રવેશ્યા પછી ધોરાનારા રેલેશન સુધીમાં અમારો રવખે ચ ખ્યાલ ન હતો કે કરાચી હાલા તરફ પ્રયાણ પહેંચીએ, ત્યાં સુધીમાં આ રેલની લાઇન અમારે છાંડવી પડશે. પરંતુ ધોરાનારામાં શેઠ કરતુરચંદ્ર શેઠ પારેખ, મહેત્વંદ્ર અને શેઠ બાંકીદાસજી એક ડેપુટીશન હાલાથી આવ્યું. બેસક, 'હાલમાં કંઈક જોનોની વસ્તી છે અને ત્યાંના લોકો કદાચ વિનંતિ કરવાને આવશે.' એવો કરાચીના મૂર્તિ-પૂજકસંધના સેક્રેટરી તરફથી ઇશારો હતો. શેઠ કરતુરચંદ્ર શેઠ પારેખ, મહેત્વંદ્ર વિગેરે હાલાના આગેવાનો ધોરાનારા આવ્યા, અને તેમણે હાલા માટે વિનંતિ કરી, ત્યારે અમને માલુમ પડ્યું કે હાલામાં શ્વેતાશ્વર મૂર્તિપૂજક જોનોની ખાસ વસ્તી છે. મઠિર છે, અને ઉપાશ્રય પણ છે. જે ગૃહસ્થો અમારી પાસે આવ્યા હતા, એમનો વેશ અને તેમાં ચ ખાસ કરીને પાંધડી જોઇને અમને બહુ આશ્ચર્ય થયું કે આ પાંધડા ક્યાંની ! હાલાના ડેપુટીશનની વિનંતિના સ્વાકાર કરવાની અમારી હિંમત એટલા માટે ન હતી કે, મીરપુરખાસથી કાચા રસ્તે જવાનું હતું. અને ગરમી પડવા લાગી હતી ગરમીના દિવસોમાં સખ્ત લુ, વટોળિયો અને સાપોનો ઉપદ્રવ પધે છે, એવી અમને ખબર હતી. સમય જતાંઈ ગયો હોવાથી અમારે હવે એકપણ દિવસ વધારે ક્યાંય રોકાવવું, બહુ જોખમ ખેડ્યા જેવું હતું. ધોરાનારામાં અમારો નિર્ણય અનિર્ણ્યત રહ્યો. છેવટે મીરપુરખાસમાં પાછું ઉપરના ગૃહસ્થોનું ડેપુટીશન હાલાથી આવ્યું. 'વિખ્યાના ઉદરમાં શું બધું છે ? રવખમાં પણ હાલા તરફ જવાનો વિચાર નહિં હોવા છતાં હાલા જવાનું નક્કી થયું, અ, 'શ્રી હિંમાંશુવિજયજીના દેહાવસાનનું નિર્માણ ત્યાં થયું હતું' એજ કારણ તો નહિં હોય ? અને મીરપુરખાસથી જ્યાં એપ્રીલે હાલા તરફ પ્રયાણ કર્યું. હાલાના ગૃહસ્થો

મકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલા

અમારી સાથે હતા. ગૃહસ્થોથી બની શકે તેટલી થોડા સગવડ એ ગૃહસ્થોએ રાખી હતી.

મીસ્તુરખાસથી હાલા અને હાલાથી હૈદરાબાદ સુધીનો રસ્તો ધોળાજા વિકટ હતો. વિચિત્ર રમ્મનો. કામ વખત રસ્તાની વિકટતા. રસ્તો મળે અને કામ વખત ન મળે. નહેરોના કારણે બારગનાં ઝાડો એટલાં બધાં કે કંઈ વખતે સળથી પણ કાણો થઈ જાય, એની ખબર ન રહે. કપાલેક એવાં મોટા ખાડાવાળો રસ્તો આવે કે એક એક હાથ પણ ધમ દબને અંદર પડે. ધૂળથી ઢંકાએલો રસ્તો એટલે ખબર ન પડે કે હાથ ઊંડો ખાડો હશે કે બે હાથ ? આવા રસ્તામાં યમને જ્યારે મોટરના ખટારા જતા જોઈએ, ત્યારે તે જાણે ધસીકંપ જેવું ચાલુ પડે. એ ખટારામાં બેઠેલા લોકો ઉછળી ઉછળીને એક બીજાની ઉપર પડતાં જોઈએ ત્યારે રસ્તામાં ચાલતાં પણ અમને રહેજે હસવું અને એમની મોટરની મુસાફરી માટે હવાજ આવે.

કામ કામ રજાએ નહેરોનાં પાણી ફેલાયેલાં હોવાથી આવો રસ્તો કીચકવાળો અને મચ્છર-ડાંસથી ભરેલોજ હોય. નહેરોમાંથી કાઢેલા નદાનાં નાળાં એ તો ડગલે ને પગલે આવે. ઉંટ અને ગધિયાની દોડ-દોડથી અથવા કામ બેલગાડીના ચાલવાથી એ નાળાંની પાણ તૂટી મળે હોય, તો જાણે સાબરમતીમાં પૂરે આવ્યું હોય, એવું દેખાય.

હાલાથી હૈદરાબાદ સુધીનો રસ્તો પણ તેટલોજ વિકટ અને ભયંકર હતો. વખતો વખત આવતી નહેરો બાવણોઆનાં જંગલો વિગેરેના ઉપદ્રવ ખરાબર રહાજ કરતો.

કામ કામ વખત રસ્તામાં એવી વિચિત્ર ઘટનાઓ બની જાય, કે જે આખી જીંદગી સુધી યાદજ રાકાવી કૃતરાંનો ઉપદ્રવ રહે. આવી અનેક ઘટનાઓ પૈકીની એક ઘટના હતી શિકારી કૃતરાંના ઉપદ્રવની. હાલાથી હૈદરાબાદ જતાં ખેડારા અને મટારીની વચમાં એક ખતરાકર ભયંકર જંગલ આવે છે. આ જંગલમાં એકલા નીકળવું

પ્રકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલા

મહુજ નેખમકારક મણાય છે. આ જમણમાં અમારી મંડળી થોડીક છૂટી પડી ગઈ. સાધુઓ, અને કેરંબીના કેટલાક ગૃહસ્થો ઉપરાન્ત હાથાના પણ આવકો અમારી સાથે હતા. હું મારી ચાલથી નીચું નેપને સીધો ચાલ્યો જતો હતો. આગળ પાછળ કોઈ માણસ ન હતું. અકસ્માત પાંચ ચિકરી કુતરાએ આવીને મને ઘેરી લીધા. કુતરા એવા ડાકી અને ભયંકર હતા કે એકજ બચકુ ભરતાં માણસ લાંબો યદ્દ નાવ. ઉછળી ઉછળીને મારા શરીર ઉપર હુમલો કરે. મારે આ વખતે મારો બચાવ કરવાનો હતો, પંદર પીસ મીનીટ સુધી કુતરાં મારી મારે તરફ હુમલો કરતા રહ્યાં અને હું બચાવ કરતો રહ્યો. ગૃહસ્થની કૃપાથી કુતરાઓ પોતાના હુમલામાં ન ફાવી શક્યાં. બરાબર આ વખતે મૃત્યુ મારી સામે તરવરતું હતું. એક કુતરાએ એક પગ પકડીને જે નીચે પડ્યો દીધો હોત, તો પાંચે કુતરાંને મારું શરીર ખસાસ કરતાં વાર ન લાગત. કુતરાંને જરા પણ માર્યા વિના હું મારો બચાવ કરી રહ્યો હતો. થોડી વારમાં એક જ મહા માણસ દોડતો આવ્યો અને ખીછ તરફથી અમારી સાથેના ગૃહસ્થો પૈકીના કરંબીવાળા લાઇ અતુર્ભુજ ઉદ ઉપર તે સ્થાને પહોંચી ગયા. કુતરા કુતરાંને રસ્તે પડ્યા અને અમે અમારા રસ્તે પડ્યા.

અકસ્માત હું
સિંધ : હાલા

આ તત્કાલ હિન્દુઓ પોતાને વાણિયા તરીકે ઓળખાવે છે. કેવા વાણિયા ? તો એ છુવાણા તરીકે કહે છે. છુવાણા વાણિયા છુવાણા, સોની, એ લોકોની વસ્તી લગભગ દરેક ગામમાં છે, પરંતુ તે બધા યે મચ્છી-માંસ-પાત્રો ઉડાવનારા એટલુજ નહિ પરંતુ કેટલાક વાણિયા પોતે મચ્છી માંસનો વેપાર પણ કરે છે.

એક વરતુ બહુજ અજાણ્યી કરેલી માણસ પડી લિંડશાહ નામના ગામમાં ગામથી બહાર લોકલ દફી જતાં પાણીનું કામ નહિ. એડના એક મુસાફરખાનામાં અમે ઉતર્યા હતા. સામેજ જગત હતું. કોઈ કોઈ સ્થળે હાથિયા યુવતીનાં ઝૂંડ હતાં. લોકો પગથી માથા સુધી પહેરેલે કપડે હાથ દિવોળતા આવતા અને એ થોરિયાની વાડો તરફ જતા થોડીવારે નાંથી નીકળતા અને પછી ગામ તરફ

સિંધી નવાર—મરેશા કિપર

જતા. આમ અવારનવાર લોકોને ત્યાંથી આવતાં જતાં જોયા. તેમ વખતે હાલાના કેટલાક યુવકો ભારી પાસે ખેડા હતા. મેં તેમને પૂછ્યું 'સવારથી લોકો આ ચોરની વાડ તરફ શા માટે જાય છે ને આવે છે?' મને જવાબ મળ્યો કે- "તે લોકો ત્યાં ટટી જાય છે," મેં કહ્યું- "જો ટટી જતા હોય તો હાથમાં પાણીનો લોટો કે ડબ્બું વિગેરે કેમ નથી ?" તેમણે કહ્યું:- "આ દેશમાં ટટી જાય ત્યારે પાણી લઈ જવાનો રિવાજ નથી, રસ્તે ચાલતા પથર અથવા ઢેઠું હાથમાં લઈ જાય, અને ત્યાં ટટી જઈને તેનાથી ધસી નાખે, પાણીથી સાફ કરવાની એમને જરૂર રહેતી નથી" મને પેલી કવિતા યાદ આવી.

સિંધ જિન્દ, પૂલ જિન્દ પારકી,
મધેડા સવારી કરે ચાલ ચલે અમીતી

સિંધના લોકોની આ ગંદાઈનો આથી વધારે પુરાવો બીજો શું જોઈતા હતા? વાણિયા, બાણજી, સોની પણ સંપૂર્ણ પહેરેલાં લુગડાંએ ટટી જાય અને પાણીનું નામ નાંદું. દેશથી સાફ કરે અને ધરે જઈને પાણી પોતાનું બધું કામ કરે. આવો તો આ દેશજ જોયો. પણ મચ્છી-મીસોના વેપાર કરનારા આવો ગંદવેડો રાખે તો તેમાં નવાઈ જેવું શું છે ?

અક્ષર ૮ થું
સિંધ : હાલા

ઉંટની સવારી ને ગધેડાની સવારી એ તો ડગલે ને મગલે જ્યાં જુઓ ત્યાં જોવામાં આવે. ક્યાંય ખુદાર જતાં ઉંટ-ગધેડાની આવતાં ગધેડાનું બૂંકવું કેટલાક લોકો અપશુકન સવારી સમજે છે. આવો શુકન અપશુકનના વહેંમમાં પડેલા માણસોને આ દેશમાં ભારે મ્હ પડે. ગામ ખરગામ જતાં ગધેડાનું સંગીત ક્યાંયથી ને ક્યાંયથી સંભળાયા વિના ભાગ્યેજ રહે. એમાં કંઈ શક નથી કે સિંધના ગધેડા એ બીજા દેશનાં ઘોડાઓને પણ માહત કરનારાં છે. ત્રણસો ત્રણસો રૂપાંચાનાં ગધેડાં અને ગમે તેવા પવનવેગી ઘોડાઓની કે ઉંટોની દરિફામાં ઉતરનારાં ગધેડાઓની કથા અમે સાંભળી છે. મોટરના જગ્મનામાં હવે તેની કીમત ઘટી ગઈ છે. તેની વપરાય જોઈ ચઈ ગઈ છે, છતાં પણ હજી બે ગધેડાઓની ગાડીઓની, એક ગધેડાના એકડા

અને છૂટક ગધેડાઓની સારીઓ સારા સારા શ્રીમન્તો પણ કરે છે. ગધેડા અને ઉંટ એ બેજા આ દેશની મુખ્ય સવારીઓ છે. આજ પણ ઉંટ એના જગજગદસ્ત છે કે જૂની સાદણીઓની આપણે કથાઓ સાંભળીએ છીએ તેની સત્તાવાની સાક્ષી આપી શકે સારા સારા ગૃહસ્થો પોતાને ત્યાં ઉંટ રાખે છે. તેમાં જે ખાસ બેસવા માટેના ઉંટો હોય છે તે માલ વહન કરવામાં નવી વપરાતા. શ્રીમન્તાદિના પ્રમાણુમાં ઉંટ ઉપરનો સામાન પણ હેટવાદિ ધણો સુંદર રાખે છે.

લિંડ્યાહમાં હાલાના જે સુરકા અમારી પાસે બેઠા હતા, તેમાં એક સિંધી લુવાણું પણ હતો. તેણે આ દેશની ખૂરી આહતો એક વાત સંભળાવી, અને તે એ કે આ દેશના

છોકરાઓ દસ દસ બાર બાર વર્ષની ઉંમરમાં ખૂરી આહતોમાં પડી જાય છે, અને તેમાં મોટે ભાગે માથાપોનો દોષ હોય છે. આ દેશના ધણા ખરા લોકો પશુઓ કરતાં પણ નાપાક જીવન માળી રહ્યા છે." સિંધી સુરકે આથી પણ વધારે રપખતાથી વાનો કરી એ સુરકના શબ્દો સાંભળી મારું તો મથું બમવા લાગ્યું. અમે બધા થોડીવાર તો અચાકજ અચ બધા. મને આ વખતે જોધપુર લાઇનના એક રેશન ઉપર એક ઓરીસરે કહેવાં શબ્દો યાદ આવ્યાઃ "મહારાજ ! તમે આ પાપી મુલકમાં ક્યાં જાવો છો ?" થોડીવાર સુધી મને કંઈ સંજયું નહિ. મને થયું કે હું આ દેશને સુધારવા આવ્યો છું ? આ દેશમાં ઉપદેશ આપવા આવ્યો છું ? મારો ઉપદેશ ઝીનવાને માટે આ દેશની પ્રજા પાત્ર છે ખરી ? શું આ ભાઈ કહે છે તેવું આખા દેશમાં હશે ? મારું અને મચ્છી સિવાય જેને ધડીએ ચાલે નહિ, દારૂની બોતલો સિવાય જેનાથી ધડીયે રહેવાય નહિ, અને એવા તામસિક ખોરાકથી જેમાં સરીશ જની રહ્યાં છે, જેમનાં જીવનો સાંસારિક વાસનાઓમાં ઝોતઝોત યજ રહ્યાં છે, એવાઓની આ દશા હોય, એમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે ? "

સિંધના કહેવાતા વાણિયા અને સેની વિગેરે દિંદુઓનો ખાસ કાઇ ધર્મ નથી. તેઓ માને છે તો સૌને માને છે. ટિકાના અને નવી માનના તો કાઇને નથી માનતા, એમ કહી શકાય જનાં છેલ્લાં વર્ષોમાં શિખરોએ આ પ્રજા ઉપર

પ્રકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલા

અસર કરી છે. અને મોટે ભાગે લોકો ગુરૂ નાનકને માનતા હોય એમ જણાય છે. દરેક ગામમાં હિંદુઓએ એક એક ધર્મસ્થાનક રાખેલું હોય છે, કે જેને 'ટિકાના' કહેવામાં આવે છે. આ ટિકાનામાં 'ગુરૂમ-ચસાહેબ' રાખવામાં આવે છે. કોઈ સાધુ સંત આવે, તો ત્યાં ઉતરે છે. પંચ-પંચાયતો આવા ટિકાણામાં ભેગી થાય છે. ધર્મકથાઓ અદિં થાય છે. ધણે ભણે આવા ગામોમાં જે સાધુઓ આવે છે, તે પણ માંસ-મદિરા અને માછલાંને ઉડાવનારા, પૈસા ટકા રાખનારા અને કોઈ કોઈ તો ગૃહસ્થાઈ ભોજનનારા પણ હોય છે. એટલે આ બિચારી પ્રજાના ઉદ્ધારનો સમયજ ક્યાંથી હોય ?

આ દેશના લોકો માંસાહારી હોવા છતાં દિલના શ્રદ્ધાળુ અને નિરાશાસ્ત્રજિનાળા હોય છે. ગામમાં અમુક રથજે લોકોની શ્રદ્ધા સાધુ આપ્યા છે, એવું સાંભળતાની સાથેજ મીઠાઈ અને પતાસાં લઈને આવે છે. જ્યારે તેઓ એમ જાણે કે અમે લોકો એવી રીતની દંધચીજ ભેટમાં લેતા નથી, અને એકકા, ગાડી, રેલમાં ખેસતા નથી, પૈસા ટકા રાખતા નથી. અને સગી માતાનો પણ સ્પર્શ કરતા નથી, ત્યારે તો એમના આશ્ચર્યનો પારજ ન રહે.

મકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલા

સિંધમાં રથાનિક અને જૂના વખતના જીનોનું કોઈ સ્થાન છે, તો તે આ હાલા છે. જે ત્રણ માછલના હાલામાં જીનો આંતરેજ 'જૂનું હાલા' ને 'નવું હાલા' એમ બે ગામ છે. જીનોની વસ્તી નવા હાલામાં છે. આ હાલામાં લગભગ સાતેક હજાર માણસોની વસ્તી છે. જેમાં ચાર હજાર મુસલમાનો ને ત્રણ હજાર હિંદુઓ છે. હિંદુઓમાંથી જીનોના માલીસ ધરતી ૧૭૫-૨૦૦ માણસની વસ્તી બાદ કરીએ, તો બાકીની બધી ચે હિંદુ પ્રજા પણ માંસાહાર કરનારી છે. એમાં કોઈ 'વૈજ્યવ' થઈ ગયું હોય, તો તે અપવાદ બાદ.

ખાસ કરીને પાત્રી અને જસવગેરથી આ લોકો આવેલા છે. અદિં એક મોટું ધનાઢ્ય જૈન કુટુંબ છે. કહેવાય છે કે તે સુધન-પ્રદી આપીને વસેલું છે. જો કે તેમનો કોઈ જાતનો સંબંધ ત્યાં સાથે રહેલો નથી. સેડી વર્ગોથી નુદે નુદે રથનેથી આપીને વસવા

છતાં હાલાના જૈનોની પાધડીઓ એમના મૂળ વતનની ઓળખાણ કરાવી રહી છે. પાલીથી આવનારાઓની પાલીશાહી, જેસલમેરની આવનારાઓની જેસલમેરી. સર્વસાધારણ રીતે જે લોકો પાધડીઓ પહેરે છે તે સિંધની કે બીજા દેશોની પાધડીઓથી નિરાશી છે.

સ્ત્રિઓનો પહેરવેશ ઘણીજ મર્યાદાવાળો અને આખા શરીરને ઢાંકનારો છે, પરંતુ સ્ત્રિઓના હાથમાં કાંડાથી લઈને શ્વેતોત્તરો વેષ ઠેઠ બજવ સુધી પહેરાતા હાથીદાંતના થૂડા બહુ આકર્ષક અને વિચિત્ર દેખાવ રજુ કરે છે. નાનામાં નાની બપ્પે વર્ષની છોકરીઓને પણ હાથીદાંતની થૂડીઓ પહેરાવવામાં આવે છે. પગમાં કડિયો, તોડા અને લંગર એ ત્રણની લગભગ અઢીસો તોલા જેટલી ચાંદી ઉપાડે છે. સ્ત્રિયો જે ધાધરો પહેરે છે, તે લગભગ ૨૬-૨૭ વાર કપડાનો હોય છે; છતાં પગના ઢીંગલોથી નીચેનો થોડોક ભાગ તો જરૂર ઉપાડાઈ રહે છે. ઓળા પહેરે છે, ને પેટ અર્ધું ઢાંકેલું હોય છે. પેટને ઢાંકવા માટે એક કપડું ઓળા સાથે લટકવું રહે છે. ઓઢણું પહેલું લાગે એ ઓઢે છે. નાકમાં નમ્મી અને જુલ્લાં પહેરે છે. જુલ્લાં નાકનાં બે નસકોરાંની વચ્ચેમાં ઉઠ કરીને પહેરે છે. આ બંને આજુબાજુ લટકતાં રહે છે. જુલ્લાં એ મુસલમાની રિવાજની નિશાની છે. ગળામાં રોળને માટે ત્રણ ચાર સળીની 'દોતરી' પહેરે છે. કાણા દાણાવાળા 'તીમણીયા' અને 'જટરા' પણ પહેરે છે. વાળ મૂંઠરામાં ખૂબી વાપરે છે. બે બ્રમરોને ખાતી રાખીને ઠેઠ કપાળ સુધી, વાળમાં મીંચુ નાખીને મૂંચે છે. ન્હાની છાત્રીઓથી લઈ મોટી સુધી બધી બાધઓ લગભગ હોઠને રંગે છે.

આ જૈન બહેનો જૈન મહોત્સવાથી બહાર નીકળતી નથી. વરપોશ વિગેરેમાં પણ જતી નથી. મંદિર મહોત્સવાની અંદરજ છે. એટલે મંદિર ઉપાજબે જવામાં વાધો આવતો નથી.

સાત દગ્ગર માંસાહારીઓની વચ્ચેમાં અને તેમાં જે મોટે ભાગે મુસલમાનોની વચ્ચેમાં આ ચાલીસ ધરના પોખા એકજ મહોત્સવો. જ્યો જૈનો પોતાનો ધર્મ અને આચાર વિચારને સંપૂર્ણ રીતે પાલન કરતા રહે છે, એ ખરેખર વખાણવા લાયક વસ્તુ છે. ચાલીસે ધરનો જન્મ એકજ મહોત્સવામાં

પ્રકરણ ૮ થું
સિંધ : હાલા

વસેલો છે. મહોદ્ધાનો મુખ્ય દરવાજો બંધ કરવામાં આવે તો અંદર કોઈ જાણ શકે નહિ. મંદિર, ઉપાચાર્ય, ધર્મશાળા બધું જે આ મહોદ્ધામાં છે. હાલાના જૈનોને પોતાના ત્યાગી સંવેગી ગુરુઓનાં દર્શન કરવાનો મોકલો વર્ષોના ઇતિહાસમાં આ પ્રસંગ મળ્યો, એ એમની ખુશ નસીબીથી એમને કેટલો હર્ષ થતો હતો, એ અમારા હાલાના પ્રવેશ વખતે અને અમે રહ્યા ત્યાં સુધીની એમની બકિત ઉપરથી માલુમ પડતું હતું.

અહિં જે ચાલીસ ધર જૈનોનાં છે, તે બધાં જે વીસા ઓશવાળ છે. આ લોકો ઘણા જૂના વખતથી બહાર ગામોથી ધર્મમાં કદરતા આવીને વસેલા છે. જો કે સેકડા વર્ષો આવે થઈ ગયેલા હોવાથી તેઓ સિંધીજ લગભગ અજાણ ગયા છે, છતાં તેઓ આચાર વિચાર અને ધર્મ તો જૈન ધર્મજ કદર રીતે પાળે છે.

અહિંના જૈનોમાં શેઠ કરતુભયંદ્ર પારેખનું આખું કુટુંબ, સાધુ મહેરવંદ્ર, શેઠ હાકેમચંદ્ર, શેઠ બાંછીલાલજી વિગેરે કેટલાક ગૃહસ્થો બહુ શ્રદ્ધાળુ, ધાર્મિક ભાવનાવાળા અને ઉદાર છે. સ્વ. મુનિ હિમાંશુવિજયજીની ખિમારીમાં આ ગૃહસ્થોએ ગુરુ-બકિતનો સારો સાબ લીધો હતો.

હાલામાં એક મંદિર છે. કોણે જાણે શા કારણથી, જાણે કોઈ ગૃહસ્થનું ધર હોય, એવુંજ મંદિર અત્યાર સુધી હાલાનું મંદિર રાખ્યું છે. મંદિરમાં ઘણી મૂર્તિઓ છે, અને તે બધી જે અસ્થિર છે. સેકડા વર્ષોથી જૈનો અહિં રહેવા છતાં એક પણ મૂર્તિ સ્થાપિત કેમ નહિ કરી હોય, એ ન સમજી શકાય તેવો કોમડો છે. અત્યારે મંદિરમાં કહેવાય છે કે ત્રીસ ચાલીસ હજારની મૂર્તિ છે અને કહેવાય છે કે તે મૂર્તિ સંઘના એક આગેવાન ગૃહસ્થ પાસે છે; પરંતુ સત્તાના મક્કમાં તેનો ન કંઈ સરખો જવાજ આપે છે કે ન તેની ચોખ્ખી વ્યવસ્થા કરે છે. તેઓ એક મોટી પેટીના માલિક છે, બીજું કેટલુંક ઘરેલું વિગેરે પણ તેમની પાસે હોવાનું કહેવાય છે, પણ આપવાનું નામ નહિ. આવી ફરીયાદ હાલાના કેટલાક આગેવાન ગૃહસ્થો કરે છે. આ મૂર્તિ શા માટે રાખી મૂકવામાં આવી

મકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલા

છે ? મંદિરની પ્રતિષ્ઠા કેમ નથી કરવામાં આવતી ? એ પ્રશ્નનો ઉકલ અમારી આગળ કરવામાં આવ્યો નથી. લગભગ બધે રથજે બનતું આવ્યું છે, તેમ હાલાના નૈન સંધના એક બે આગેવાનો આપખુદ સત્તાનો વધારે ઉપયોગ કરનારા કહેવાય છે, અને એવાં કેટલાંક કાળે આવા એક નાનકડા સંધમાં કુસંપ્ત એર ફેલાયું છે. સૌથી મોટામાં મોટા જે શ્રીમન્ત ગૃહસ્થ કહેવાય છે, એઓ ને થોડુંક દિલ દિવાવર રાખે અને ચોતાના ન્મતિ ભાઈઓ તરફ લક્ષ્ય રાખે તે હાલાના સંધમાં ન કાઢ જૂખ્યો દેખાય, અને ન કાઢ જતનો કુસંપ રહે.

અમારી રિચિતિ દરમિયાન શોક અને હર્ષની બે ધટનાઓ હાલામાં બનવા પામી હતી.

શોકની ખીના એ બનો કે સંગૃહીત અને પ્રાકૃતનો અસાધારણ વિદ્વાન, ઇતિહાસનો શાખી, શોધખોળમાં શક્તિ હિમાંશુવિજયજી રસ લેનાર, સારો વક્તા અને લેખક એવો એક ત્રીસ વર્ષનો જુવાન સાધુ અમે ત્યાં ગુમાવ્યો, અને તે શ્રી હિમાંશુવિજયજી. કરાચીના સંઘે, કરાચીના ડો. ન્યાલય દે, કરાચીના ભાઈ તલકશીભાઈ, પી ટી. રાહ, ભાઈ ખુશાલચંદ, ભાઈ મજલાવ, રવિચંદ, અને ખીજા અનેક સ્વયં-સેવકોએ તેમજ હાલાના સંઘે એ જુઝાતા દીપકને સંભાળી લેવાની કાસિય કરવામાં કંઈ બાકી રાખી નહિ હતી. અને તેમા થે ડો. ન્યાલયદના રાતદિવસના ઉજ્જગરાઓ અને ચોવીસે કલાકની ઉભા પગની સેવા છતાં, આખરે એ દીપક જુઝાયો તે જુઝાયો.

જે કાળે જે વસ્તુ બનવાની હોય છે, તે મિથ્યા થતી નથી. આયુષ્ય ન્યાં ખાતમ થવાનું હોય છે, ત્યાંજ તે થાય છે. હાલા આવવાનો સ્વપ્ને પણ વિચાર નહિ હોવા છતાં, એ સાધુનો આત્મા હાલાની ભૂમિ માગી રહ્યો હતો. એવું અવસાન હાલા માટે નિર્માણ થયું હતું, એમાં ફેરફાર કેમ થઈ શકે ?

હર્ષની ધટનો એ હતી કે હાલાના સંઘે ઉદ્ઘાપન, અકાંધ મહોત્સવ, વરધોડો, સ્વામિવાત્સલ્ય વિગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવામાં ખદુ ઉત્સાહથી ભાગ લીધો હતો. કરાચી અને દૈરાબાદથી

પ્રકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલા

આવેલા લગભગ બસો જેટલા મહેમાનોનું આતિથ્ય સંભાળવામાં સારામાં સારી મુદરથોઈ બતાવી હતી, તેમજ સિંધ જેવી માંસાહારી પ્રજાની વચમાં લગવાનું મહાવીરની જયન્તી હિન્દુ-મુસલમાનોના સહકાર પૂર્વકે ઉજવવાનો એક સુંદર પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હતો.

ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે, તેમ હાલના એ મુસલમાનોની મોટી વસ્તીવાળું ગામ છે. બધે સિંધમાં હાલના મુસલમાનો મારે એક પ્રસિદ્ધ સ્થાન ગણાય છે. અહિં પીરની બે મોટી ગાદીઓ છે. ધણા મુસલમાનો આ ગાદીઓને માનવાવાળા છે. આ બંને ગાદીઓ ઉપર અત્યારે જે પીરો છે, તેમને ખરિયેય ચતાં તેમજે લગવાનું મહાવીરની જયન્તી નિમિત્તે તે દિવસે કોઈ પણ મુસલમાન હિંસા ન કરે, એવી સૂચના એમના મુરીદોમાં બહાર પાડીને જયન્તીના કાર્યમાં સારો સહકાર આપ્યો હતો. ત્યાંની હિન્દુ પ્રજાની જુદી જુદી કામોના મુખીઓએ પણ પોતપોતાની જાતિમાં રીતસર સૂચનાઓ કાઢીને મહાવીર જયન્તીમાં બધી કામોએ સારી રીતે ભાગ લીધો હતો, અને તે દિવસે હિંસા બધાઓએ બંધ રાખી હતી.

પ્રકરણ ૮ મું
સિંધ : હાલ

સિંધ જેવો મુલક અને આખું બે ગામ ત્યાં માંસાહારી હોય, ત્યાં તમામ કામના સહકાર સાથે એક અદ્ભુત મહાવીર જયન્તી ઉજવાય, એ ખરેખર ખુશી થવા જેવો પ્રસંગ કહી શકાય. 'મહાવીર જયન્તી' મોટેની ગૌરાળાના મેદાનમાં ચમેલી સભાનું દરજ્જા જેમજે નજરે જોયું હશે, તેમને તે સભા ચિરંમરણીય રહેશે. જેનોના તીર્થ-કરની જયન્તીમાં મુસલમાનો અને હિન્દુઓ આવેવાની લથેઈ ભાગ લે અને મહાવીરના અહિંસાના સન્દેશને પોતાના મુખ દ્વારા એ હિંસા કરનારી અને માંસાહારી પ્રજાને સંભળાવે, એ એક ખાસ કરીને એ સભાની વિશેષતા હતી. હૈદરાબાદ અને કરાચીના ઘણા મુદરથો આ જયન્તી પ્રસંગે આવ્યા હતા. કરાચીવાળા ભાઈ ખુશાલચંદ વસ્તાચંદ વસ્તોડામાં ને જયન્તીની સભામાં આવ્યાનો આપણે લોકોને ખુબ રંજિત કર્યા હતા.

હાલના જેનો કારે તે સિંધમાં જૈનધર્મના ઝંડા ફરતી રોકે

તેમ છે તેઓમા શ્રીમતો છે, ધાર્મિક હાલાના જોનાતુ કર્તવ્ય બાનનાવાળા છે, સમજદાર છે કાર્ય કરનારા છે પરંતુ ચોક્કસ માણસોની આપખુદી સતા અને કૃપણતાથી તેઓની વસ્તી સિધ માટે લગભગ અન્યથાસિદ્ધ નેવી છે

હાવાના જનસંઘ પાસે ગામથી ૧-૧૫ માઈલ દૂર એક દાદાવાડી પણ છે તેમા જમીન પણ છે, પરંતુ એનો સદુપયોગ નેહાએ તેવો થતો નથી હાલાના જોનો પોતાતુ કર્તવ્ય સમજે તો ?

હાવા તરફની ખુસારીમા ડવા-મીઠા સુખ-દુખના પ્રસંગોનો અનુભવ કરી, એક વિદ્વાન અને સક્રિયતાળી સાધુનો ભોગ આપી, અમે તા ૩૭ મે ૧૮૭૭ના દિવસે હાવા છોડ્યું, અને તા ૬ મીએ હૈદરાબાદની કુલેરી નદી પર આવી, ત્રણ દિવસ ત્યાં મુકામ રાખી તા ૧૦મી મે શુક્રવારના દિવસે હૈદરાબાદ શહેરમા પ્રવેશ મ્યો.

પ્રકરણ ૮ મું
સિધ હાલા

ક

અખા એ સિધ દેશની અંદર હૈદાબાદ એ પોતાનું
અનોખું સ્થાન ધરાવે છે. એક વખતનું નૈઝામકાદ, એ
ઉત્પત્તિ અત્યારનું હૈદાબાદ છે. ઇ. સ. ૧૭૬૮માં શુલામરાહે
નવસરથી નૈઝામકાદનો કિચ્છો બંધાવી આ શહેર વસાવ્યું
હતું. શુલામરાહની રાજગાદી ખુદાબાદ હતી. ત્યાંથી ફરવીને પોતાના
નવા વસાવેલા આ હૈદાબાદમાં ગાદી રાખી. ખુદાબાદથી ધણી
દિંદુઓ હૈદાબાદમાં આવીને વસ્યા.

હૈદાબાદ મીરાના વખતમાં વધારે આગળ વધ્યું. હૈદાબાદની
કુલ વસ્તી લગભગ સવાલાખ માણસની છે. કહેવાની જરૂર નથી કે
હૈદાબાદ એક વખતનું રાજધાનીનું શહેર હોવાથી અને મેક્રો વર્ગો
સુધી મુસલમાનોનું આધિપત્ય રહેવાથી મુસલમાનોની બહોળી વસ્તી
આ શહેરમાં છે.

શહેરની ખાસ વિશેષતા એ ત્યાંના મકાનોની બાંધણી સંબંધી
છે. હિંદુઓની ઉંચી ઉંચી હવેલીઓ આકાશ સાથે
સાહેરનું દૃશ્ય સ્પર્શ કરી રહી છે આ હવેલીઓના ઠેઠ નીચેના
તળાવા સુધી ઉત્તરી ખુબી દવા સરસાટ કરતી
ચાલી આવે, તેને માટે દરેક મકાનની છત ઉપર નીચે સુધી દવા
આવવા માટેનાં જળીમાં રાખવામાં આવેલાં હોય છે.

મકરણ દે મું
સિધ-હૈદાબાદ

પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશા તરફ એ ન્હાની જોતો ઉંચી કરી પશ્ચિમ
અને ઉત્તરની દવાને મકાનની અંદર જવાનો અવકાશ આપવામાં આવે
છે. દરેક મકાન ઉપર આ પ્રમાણેનાં દવાખાનાં બનાવેલાં હોવાથી
હૈદાબાદના મકાનોનું દૃશ્ય દરથી ધણુંજ વિચિત્ર માલૂમ પડે છે. આ
દવાખાનાને સિધીમાં 'મધ' કહેવામાં આવે છે હૈદાબાદની આ
મંધાઓની નજલ સિધના બીજાં ગામોમાં પણ ચલા માંડી છે.
એટલે ગામડાઓની અંદર પણ નાના નાના મકાનો ઉપર પણ આવ્યા
મધા બનાવેલા હોય છે. હૈદાબાદની બાહ્યની ઉંચી નીચી ટેકરીઓ
ઉપર છે. મુંદર સડકા અને મકાનોની લાઈનીથી શહેરની શોભા બહુ
મુંદર છે. સિધનું આ શહેર સદ્ભાગી છે કે જેનાં કંઠે કુંભેરી નદી
પરી રહી છે. એનાં બાપેલા ઘાટો અને તેનાં કિનારેના વૃક્ષો એની

ગોળામાં વધારે કરી મેંદેયાં છે. મેંકડો બકનગનો પ્રાત કાગમાં આ નવીના કાંડે ગ્લાન સંધ્યાનો અને દર્શનનો આનંદ લૂંટી રહ્યા છે.

હૈદરાબાદમાં સિંધી હિંદુઓની જે વસ્તી છે, તેમાં મુખ્ય બે કોમ કહેવાય છે:—‘આમીય’ અને ‘ભાઈજી’ સિંધી હિંદુઓ હૈદરાબાદના આમીયો ‘હૈદરાબાદી’ તરીકે જ ઓળખાય છે. કુત્સી વિગેરેમાં આ આમીયો રહે છે. તેઓની ઓળખ ‘હૈદરાબાદી’ તરીકે થાય છે. મોટે ભાગે આ ‘આમીયો’ જમીનદાર છે. અથવા નોકરી કરનારા છે. ક્યેકદર, કમીસર જેવા મોટા હોદ્દાઓ ભોગવનારા પણ આ “હૈદરાબાદી” આમીયો છે. ભાઈજી લોકો મોટે ભાગે વ્યાપારી છે. આ કોમોના સંબંધમાં વિશેષ દૃષ્ટિ ‘સિંધના હિંદુઓ’ એ પ્રકરણમાં જોવાશે.

અહિંના સિંધી હિંદુઓ આમીય અને ભાઈજી બન્ને કોમોમાં માંસાહાર અને દારૂની વપરાશ હિંદુ તરીકેનું અભિમાન ખૂબ છે. અત્યારની શિક્ષાથી ખૂબ રંધાયેલા છે. પાસે ખૂબ પૈસા છે, મોટા મોટા હોદ્દા ભોગવે છે, વિશ્વવત વિગેરે ખૂબ ફરે છે, અને બારંઓ બારંઓ વર્ષ સુધી મુસલમાની આધિપત્યમાં રહેવા છે, એટલે એમના રીતરિવાજો ને ખાનપાન લગતી મુસલમાની સરકુનિવાળાં છે. એમનો વેપ મુરોખીયન, ઓમોનો વેપ પાણી અને બંગાળી સ્ત્રિયોને પણ પાછો પાટી દે એવો છે. જ્યાંમાં ઉશ્કી દબનો, છતાં પણ તેઓ પોતાને હિંદુ તરીકે ઓળખાવે છે. ઓળખાવે છે એટલું જ નહિ પણ કદર દિહુ તરીકેનું અભિમાન રાખે છે.

આ હિંદુઓ ત્રણ પચાસ છે. માંસાહારી હોવા છતાં ત્યાગીઓ પ્રત્યે અનુરાગ ધાવે છે. મોજશોખમાં મસ્ત સિંધી લોકોની રહેવા છતાં સદુપદેશ સાલગજવાની નિતાયા ધરાવે શ્રદ્ધા છે. કેમકે સારા વિદ્વાન સાધુ-સંત આવ્યા છે, એવું સાંભળે છે, તો યોજાને યોજાં દોડ્યા આવે છે. સિંધમાં આ હિંદુઓને જે સાચા ઉપદેશકોનો સહવાસ સાંપડે, તો આ કામ ધનની આગળ વધી શકે.

પ્રકરણ ૯ થી
સિંધ-હૈદરાબાદ

સાધુ દી એમ વાસવાની દેવગાદ સિખ

શ્રી કરતુચંદ પારેખ હાલા

એમ પાર્વતી બી એસવાની બી એ દેવગાદ

શ્રી દરમોદિય 'મધ્યમદિય' મીનુજી મ

હૈદરાબાદની અમારી સ્થિતિ બહુજ થોડા દિવસની રહી. એટલે એક અઠવાડિયાથી વધારે નહિં. સપ્ત ગરમીના દિવસો હતા. સુખ-શીલિયા સિંધી લોકો છેક સાંજ થયા પહેલાં ઘરથી બહાર નિકળી રોકે નહિં. હૈદરાબાદની ગરમી પણ સિંધમાં અસાધારણ ગરમી કહેવાય છે. આવા સંયોગમાં પણ જે જે સિંધી લોકો અમારા પરિચયમાં આવ્યા, તેઓએ ધણીજ સારી ભક્તિ બતાવી. એમની જિજ્ઞાસાવૃત્તિએ અને એમની શુદ્ધ ચક્રાએ અમારા દિલ ઉપર સુંદર અસર કરી. કેટલાક કુટુંબોને તો એટલો બધો રાગ થયો કે અવારનવાર ઉપદેશ લાભ લેવાને કરાચીમાં પણ આવતાજ રહ્યા છે.

હૈદરાબાદ તો એક આલીશાન શહેર છે. આવા મોટા શહેરમાં અનેક દાની, માની, વિદ્વાન અને પ્રસિદ્ધ વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ કાર્યકર્તાઓ હોય, એ સ્વાભાવિક છે, પરંતુ અહિં અમારી સ્થિતિ બહુજ ઓછી રહી, એટલે ધણુ લોકોનો પરિચય ન થયો. જેઓનો પરિચય થયો અને જેમના જીવનમાં કંઈક વિશેષતા જોવાઈ, એવા જે મહાત્મભાવ. એક સાધુ વાસવાની અને બીજાં બેન પાર્વતી સી. એડવાની.

હૈદરાબાદની નહિં, સિંધની નહિં, પણ આખા હિંદુસ્તાનની અનેક વિભૂતિઓમાંની આ એક વિભૂતિ છે. બહુ સાધુ વાસવાની દુનિયાની પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓમાંની આ એક છે. સાધુ વાસવાનીને એક સાધુ તરીકે ધણુ સિંધી-લોકો પૂજે છે. તેમની સાદાઈ અને જીવદયા પ્રત્યેનો પ્રેમ અસાધારણ છે. તેમનું વ્યક્તિત્વ ખીનજો ઉપર અસર નાખે છે. ભાઈ ઇન્દુલાલ ગાધી પોનાના ‘અરપષ્ટ દર્શન’ નામના લેખમાં લખે છે:-

“સિંધી સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિના સ્મરણ સાથેજ સિંધના વિવેકશીલ સાધુ વાસવાણીની સૌમ્ય ભૂતિ^૧ સૌ પહેલાં આંખો સામે આવીને ખદી થાય છે. સિંધમાં આર્ય-સંસ્કૃતિના પ્રવાહને બચ્ચો સખનારા અમણી વ્યક્તિઓમાં એમનું નામ પ્રથમ પંક્તિમાં છે.”^૨

(૧) જુઓ, ‘મહાત્મજીરામ’ના દીપિકાસર્ગી અંક.

પ્રકરણ ૯ મું
સિંધ-હૈદરાબાદ

સિંધના માંસાહારી સિંધીઓમાં તેમણે અહિંસાનો સારો પ્રચાર કર્યો છે. તેમનું પ્રાત કાળનું પ્રવચન સાંભળવા લાવિક લાઇઓ બહેનો હાથબેર એકત્રિત થાય છે. તેમનાં પુસ્તકો કે જે અંગ્રેજીમાં હોય છે, શુરોપ અને અમેરિકામાં પણ આદર પૂર્વક વંચાય છે. તેઓ ભગવાન મહાવીરસ્વામી પ્રત્યે ઉચું માન ધરાવે છે. સ્વ. ગુરૂદેવ શ્રીવિજય-ધર્મસિંહ મહારાજના તેઓ મોટા પ્રશંસક છે. હૈદાબાદમાં અમારો પરસ્પરનો મેળાપ થતાં સૌને આનંદ થયો હતો. સિંધમાં છત્રદયાનો પ્રચાર કરવામાં દરેક પ્રકારે સાથ આપના માટે તેમણે વચન આપ્યું હતું. મહાવીર ચરિત્ર અંગ્રેજીમાં લખવા માટે ધણી વારાપાટ થઈ હતી. કરાચી પણ તેઓ આવ્યા હતા, પરંતુ કેટલાક અનિવાર્ય સંયોગોને લીધે એ કામ પાર પાડી શક્યા નથી.

હૈદાબાદમાં દીવાન લાલચંદ એડવાર્સનું કુટુંબ એક સરકારી, શિક્ષિત, શ્રીમંત, અને ધર્મપ્રેમી કુટુંબ ગણાય છે. બહેન પાર્વતી બહેન પાર્વતી સી. એડવાર્સની આ કુટુંબની એક સરકારી, વિનયી, અને ભક્તિવાળી કુમારિકા છે. સિંધી લોકો ધણે ભાગે પરિચય લેવા સાથે સંબંધ વધુ રાખે છે લાગ્યેજ કોઈ સંસ્કૃત ભાષા લેવું હશે બહેન પાર્વતી એન્જીયુએટ છે. અને સંસ્કૃતની સારી વિદુષી છે. તેનું આપું કુટુંબ બહુ શ્રદ્ધાળુ અને ધર્મપ્રેમી છે. સાધુઓની સેવા, એ ઉત્તમ લાઠો સમજે છે. અમારી હૈદાબાદની રિયલિટી દર્મિયાન બહેન પાર્વતીના કુટુંબે સારી સેવા કરી હતી એટલું જ નહિ પરંતુ કરાચીમાં પણ વખતો વખત વ્યાખ્યાન શ્રવણનો લાભ લેવા માટે આવે જાય છે. બહેન પાર્વતી કટ્ટર વનસ્પત્યાહારી બની છે. મારા પાંચ પુસ્તકોનો તેણે સિંધીમાં અનુવાદ કર્યો છે, કે જે પ્રકાશિત થઈ ચુક્યા છે, અને આખા સિંધમાં તેનો પ્રચાર સારો થયો છે. માંસાહારી સિંધી લોકોમાં આ પુસ્તકોના પ્રચારથી જે સારો લાભ થયો છે, એના પ્રશ્નમાં બહેન પાર્વતીનો દિરસો મોટો ફાળો શકાય. જૈન ધર્મનું જ્ઞાન મેળવવા સંબંધી અને બની ચકે તેટલે અંગે તેનું આચરણ કરવા સંબંધી તેનું હૃદય બહુ વધારે છે. તેની નિર્દોષ શ્રદ્ધા, બીજા સિંધી લોકો કરતાં જરૂર મુદી પડે છે. સ્વ. ગુરૂદેવ

પ્રકરણ ૯ થું
સિંધ-હૈદાબાદ

વિજયધર્મસરિ મહારાજની જયન્તીએ પ્રસંગે આ બહેને અંગ્રેજીમાં વ્યાખ્યાનો આપીને અને વખતો વખત ગોતાની સંગીત કળાને પરિચય કરાવીને લોકોને સારો લાભ આપ્યો હતો. મારી ભાંડર ખીમારી પ્રસંગે પણ આ બહેને અને તેણીના કુટુંબે સારી ભક્તિ બતાવી હતી. તેણે શુક્રમહારાજનું જીવનચરિત્ર પણ સિંધીમાં લખ્યું છે. તેમજ ભગવાન મહાવીરવામીનું “લોક મહાવીર” એ નામનું એક કુંકુ ચરિત્ર પણ લખ્યું છે. આ બહેનના, બન્ને એમના આખા કુટુંબની પ્રજાના કારણે હૈદરાબાદ અને કરાચીમાં અનેક સિંધી કુટુંબોએ વખતો વખત ઉપદેશ સાંભળવાનો અને ધણાઓએ માંસ-મચ્છી ત્યાગવાનો સાલ ઉઠાવ્યો છે, ને હજુ પણ ઉઠાવી રહ્યા છે, એમાં હૈદરાબાદમાં મુખી હિંગામલ અને ખૂતવીમાધ વિગેરેના કુટુંબે અને કરાચીમાં ગોવિંદ મીરચ દાનીનું, દીવાન જીવતરામ એડવાનીનું, દીવાન ઝમટમલજી, એક્ટર ગિડવાનીનું વિગેરે કુટુંબો સુખ્ય છે.

સિંધી લોકોમાં આવા ધણા આત્માઓ છે, કે જેઓને સરંકાર નાખવામાં આવે તો ધણા લાભ થઈ શકે. રીક્ષ થઈ ગયેલા ધણાઓ ઉપર ગમે તેટલું ખાણી નાખવામાં આવે, તે લગભગ નિરર્થક જાય છે, ત્યારે આવા નિર્દોષ અને નિર્વેપ આત્માઓને ઉપદેશ આપવામાં થોડામાથી ધણા લાભ મેળવી શકાય. છે. બેન પાર્વતીની બીજી બહેનો અને ભાઈઓ પણ તેવાજ સુશીલ અને ભક્તિવાળાં છે. તેની વયોજ્જ્વલા માતા તો તેના કુટુંબમાં જાણે સાક્ષાત્ દેવી છે.

હૈદરાબાદમાં જેનોનાં લગભગ પચ્ચીસેક ઘર કઠી શકાય. જેમાં શેઠ વનેચંદ્રભાઈ કાકા, શેઠ સાકરચંદ ભાઈ, ભાઈ જીનોની વસ્તી હિંમતલાલ અને કેશવલાલભાઈ એ વિગેરે સુખ્ય છે. લગભગ એકાદ બે ઘરને છાદીને બધા જે યાનકવાસી સંપ્રદાયમાં છે. જતાં તેમની ભક્તિ, શ્રદ્ધા અને વિવેક બહુ પ્રશંસનીય છે. અમારી સ્થિતિ દરમિયાન કરાચીના સેકડો ભાઈઓ અને બહેનો હૈદરાબાદ ખાતે આવેલા, તે બધાઓનો આતિથ્ય સત્કાર કરવામાં તેમણે ધર્મીજ સુદ્ધ આનંદની બતાવી હતી.

પ્રકરણ ૬ મું
સિંધ-હૈદરાબાદ

મારી સિંધયાત્રા

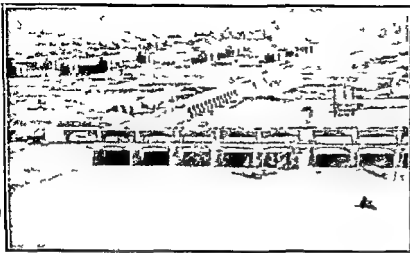
હૈદરાબાદમાં ગુજરાતી લોકોનો બહુ મોટો જત્થો નહિ હોવા છતાં, એકંદર સમુદાય સારો કહેવાય. તેમાં ગુજરાતી સમાજ ડોક્ટર બદ સાહેબ અને ઇન્જીનીયર કે સાહેબ તેમજ ઇન્જીનીયર મગનલાલ શાહ એમનું સ્થાન આગળ આવે છે. હમણાં હમણાં હૈદરાબાદમાં એક 'ગુજરાતી સમાજ' સ્થાપન થયો છે. અને તે ફટ્કી જનહિતધારી પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યો છે લગભગ સર્વત્ર દેખાય છે તેમ, માન થોડાજ સમયથી સ્થપાયેલો હોવા છતાં, આ 'સમાજ'ની વૈમનસ્યની જેવાતો બહાર આવે છે, એ દુઃખકર્તા છે

હૈદરાબાદના દર્શનીય સ્થાનોમાં યહોરના પાસેનો મળવર જેવે પૂવ, મીરાના વખતનો કિલ્લો, દેવરીનો કીર્તિ-સ્તંભ એ મુખ્ય છે. અને નો વધુ ઉમેરીયે તો ગિફ્તખાનું પાગલખાનું પણ કહી શકાય.

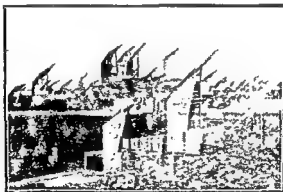
મકરણ દે મું સિંધ-હૈદરાબાદ

卐

સિંધુ એક ગામકું

કેદ્રાબાદનાં હવાખાનાં (મંથ)

બિચની ઝોંગારી

મરવાડ છોડ્યા પછી અનેક મુશ્કેલીઓનો સામનો

કરતાં, અનેક વિઘ્નોમાંથી પસાર થતાં અમરી

વિકટતામાં વધારે મંડળી હૈદરાબાદ સુધી પહોંચી હતી. અને

જેમ જેમ કરતી તરફ આગળ વધતા હતા,

તેમ તેમ અમને સાગતું હતું કે આ વિકટ વિદ્વાનીર મુશ્કેલીઓ

ઓછી થતી જશે. પરંતુ અમરી કંપના ખોટી ફરતી ગઈ.

હૈદરાબાદ આવતાં આવતાં મરમી ખૂબ વધી ગઈ હતી, એ વાત હું

ગયા પ્રકરણમાં લખી ચૂક્યો છું. જેમ જેમ સિંધમાં મરમી પડે છે,

તેમ તેમ જંગલોમાં સાપોનો ઉપશ્વ વધે છે, એ દેખીતું હતું. છતાં

અમને લાગતું હતું કે હૈદરાબાદથી કરાચી સુધી રેલ્વે લાઇને લાઇને

જવાતું હોવાથી અમરી મંડળીને વધારે તકલીફમાં ઉતરવાતું નહિ

થાય. પરંતુ હૈદરાબાદથી કરાચી સુધીની રેલ્વે લાઇન એટલે ત્રાહિ

તોળ્યા ! રેલ્વેનો આઠ આઠ દસ-દસ માઇલોના અંતરે પહેલાં હતાં,

પરંતુ વચલાં વચલાં કેટલાક રેલ્વેનો કાઠી નાખેલાં હોવાથી વીસ-વીસ

માઇલોનું અંતર, રેલ્વેનોની વચમાં થઈ ગયું હતું, અને એ ઉખડી

ગએલાં રેલ્વેનોનાં મકાનો એટલે દાદા આદમના વખતનાં જણે

કશ્વરતાનો. એ માણસોને ખેડવા જેટલી જમીન સાફ કરતાં પણ

કલાકો લેઈએ. પચ્ચીસ ત્રીસ માણસના કાફલાને માટે એવાં રથોનોમાં

મુકામ કરેલાં, એ જોખમકારક હતું. પડવાને પ્રમાદે ઉભી રહેલી એ

દિવાલો અને છાપર કંઈ વખતે છાતી ઉપર ચડી ખેસશે, એ ન

કહી શકાય. તે ઉપરાંત ચારે તરફ નજર કરીએ તો મોટા જંગી દરો.

આવાં રથોનોમાં મુકામ કરેલાં એ બિચારા માનવજાતિથી અલગીત

થઈને પોતપોતાનાં દરોમાં નિવાસ કરી

સાપો અને વીંછીઓ રહેલા સાપોને ત્રાસ આપવા જેવું પણ

ખરું. ધૂળના ઢગલાઓમાં, પત્થરોના પડ

નીચે, દિવાલોનાં છિદ્રોમાં શાંતિથી સમાધિ લગાવીને ખેસી રહેલા

વીંછીઓની સમાધિમાં વિવ્રજૂલ થવા જેવું પણ ખરું !

હૈદરાબાદથી કરાચી સુધીના વિહાર મારવાડના રેગિરતાનથી પણ

વધારે કઠીન અને ખતરનાક હતો. આ વિહાર

સારાં ગામો દરિયાના કાંઠા કાંઠા સારાં ગામો પણ જોવામાં

આવ્યાં. જંગી, જૂગસાલી, દાળેમી એ રેલ્વેનો

પ્રકરણ ૧૦ મું
હૈદરાબાદથી-કરાચી

કંઈક સારી વસ્તીવાળાં અને સાધનયુક્ત જોવાયાં. હૈદરાબાદથી પાંત્રીસ માઈલ આવ્યા, ત્યારે જાંપીર જ એક ગામ જેવું ગામ જણાયું. કહેવાય છે કે અહિં બે ચાર દાય જમીન ખોદવાથીજ પાણી નીકળે છે. દવા માટે પણ આ સ્થાન વખણાય છે. પાંત્રીસ માઈલમાં આડ પણ અહિંજ જોવાયાં.

જૂંઘણાડીમાં કરાચીના એક ગુજરાતી ગૃહસ્થ જોશલાલભાઈનું કારખાનું છે. જેવાઈકરભાઈ જૈન તેના મેનેજર છે. આ ધન્ને ગૃહસ્થો સારા ભક્ત છે, વિનયી છે, જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળા છે. અમારી આખી મંજીળને ચાર દિવસ રોકી રાખી ખૂબ ભકિત કરી. કરાચીથી પણ ઘણા ગૃહસ્થો અહિં પહોંચ્યા હતા.

માસ્વાડથી મીરપુરખાસ સુધી સ્વયંસેવકોની જુદી જુદી ઢુંકડીઓ આવ-જમ કરતી હતી. મીરપુરખાસથી સ્વયંસેવકોનો આનંદ હાલા અને હાલાથી હૈદરાબાદ સુધી હાલાના ગૃહસ્થો ભકિતનો લાલ લેતા હતા. હૈદરાબાદથી કરાચી સુધીનો સ્તો જેમ વધારે કડીન હતો, તેવીજ રીતે હૈદરાબાદથી કરાચીની જે સેવકોની ઢુંકડી અમારી સાથે હતી, એ કાર્યકુશળ, વિનોદી, દિગ્મતવાળા અને કપોતને સહન કરવામાં ખડતલ પણ હતી. આ યુવકોમાં ભાઈ વીક્રમચંદ, ભાઈ તલકશી, (અદો), ભાઈ અમજરામર દોસી, ભાઈ લ્હાઈલાલ, ભાઈ કાન્તિલાલ અને ભાઈ રમણલાલ એ મુખ્ય હતા. એક સરખી ટોળી અને બધા મે સેવાભાવી અને ભકિતવાળા યુવકો હતા. મુસ્લિમોના સમયમાં પણ આ સ્વયંસેવકો એવા આનંદમાં સ્તો અને સમય પસાર કરાવતા કે એ દિવસો કદી જૂલાય તેમ નથી.

જાંઘલમાં એક સ્થળે બેઠા હતા. પાછળ પાછળ આવનારાઓની રાહ જોતા હતા. એક પછી એક આવીને બેસતા, મંજીળું જુથ વધતું જતું હતું, જિલકુલ જાંઘલ હતું, સુંદર શાંતિ હતી, વાતાવરણ શાંત હતું. અમજરામર દોસીએ મધુર સ્વરે લગકાપું:-

પ્રકરણ ૧૦ મું
હૈદરાબાદથી-કરાચી

ઢેઠાડી^૧ નિંહ તારી હાડ,
મારે ભવું ■ રેરે પાર.....ઢેઠાડી

વીકમ^૨ સરદારનો હુકમ થયે, ને
આસુ બધે હથીયાર,
વીરોહ^૩ જોડાની બાંધી હશે છે,
ગાડાવાળા યાચે હોશિયાર.....ઢેઠાડી.

ભોલારો^૪ ભગે ને લાકડા માગે,
ચૂંચો ઘેરાવાને કાજ,
કાનજીભાઈ^૫ તો બીડીયું મારે,
ધૂમાડા કાઢવા બાજ.....ઢેઠાડી

જોગીલાલ^૬ ને લાડું ન લાવે
શીશ કહે તૈયાર,
ચાલો ચપેવા^૭ ને ચાલો હૈયાઈ
ઘટપટ ખાવાને ચાર.....ઢેઠાડી

પાવંતી બેરે^૮ ખજુ જોલાબા,
ગાથાં ભારત કેરા મન
જાનરામરને^૯ કહે મનવાં
ચિતરજન ને છુદ્ધ ભગવાન.....ઢેઠાડી

ત્રિલોક^{૧૦} અણ તો કોકર કરવા
હિન્દુ મુસલમાં માર,
હાથ, પગ, પાંસણ, પેઠ હુઝે તો
ચાંપે ચાળે ભલી ભાત.....ઢેઠાડી.

બાઈલાલ^{૧૧} તો યશ સિપાઈ
પહેરેા બરે લાંબી રાવ,

અંકરજી ૧૦ સુ"
હૈદરાબાદથી-કરાચી

નોટ:— ૧ સુનીલાલ વિઠ્ઠલ દાઠાવાળા, ૨ વીકમચંદ લલસીદાસ કરાચી-
વાળા, ૩ મારવાડી નોકર, ૪ બહેરો અને મૂંગા નોકર, ૫ રસોલો, ૬
મારવાડી શાવક, ૭ મારવાડી નોકર, ૮ દેસાઈ બૂળભાઈ, ૯ હૈદરાબાદવાળાં
સિંધી બેન પાવંતી સી. ચેશવાની, ૧૦ જાનરામ દોસી કરાચીવાળા,
૧૧ બાઈ લલારાઈ મનલલાલ દલાવાળા કરાચીના, ૧૨ ભાઈ ભાઈલાલ

રમણિકભાઈને^{૧૩} નિંદર ન આવે,
આને ખેન લાઈ બાની યાદ ... કોઠારી

સેક સ્ક્રાફ્ટ^{૧૪} બહુના લાઈ
વડુ^{૧૫} ઠાકો સરદાર,
કોઠારીએ^{૧૬} તો કુમ કુમ જાડયા,
વડી-બોલવાની સીતાર... .. કોઠારી

સિદ્ધ સમા નિર્ણય રામ મળે
મુખી રેવાઈ કર^{૧૭}ની પાસ
કોઈ કાઈ બ સ્ત્રી બેચુરી બળવે,
વીર સંતાનોની પાસ. ... .. કોઠારી

અકસ્માત સંભળાવેથી આ કવિતાથી અમારી આખી યે મંડળીને
ચાક ઉતરી ગયો અને કેટલાક તો 'ફરી સંભળાવો' 'ફરી સંભળાવો'
કરી ઉડ્યા. આમ, આવા વિકટ પ્રદેશમાં પણ અમારો વિહાર
આનંદમાં પસાર થતો હતો.

પ્રકરણ ૧૦ ડું
દેડાળાદથી-કરાચી

હૈદરાબાદથી કરાચી સુધીના વિહારમાં, રેલવે ગાડ' મુગનવાલ
લાઈએ, અમારી સાથેની રથ સેવક મંડળીને, વખતો વખત ને
અનુકૂળતા કરી આપી હતી, એ એમની સેવા જરૂર ઉદ્ધેખનીય છે.

નિરંતર વિહાર કરવામાં મહીનયો પીતી ગયા હતા. હવે તો
સૌને એમ થતું હતું કે જલદી
જલદી પહોંચવાની ઉત્સુકતા નિમિત્ત સ્થાને-કરાચી પહોંચાય
તો સાફ. બીજી તરફથી પોતાના
અના દર્શન કરવાને અને ઉપદેશનો લાભ ઉઠાવવાને આતુરતા ધરાવ-
નારા કરાચીના જન અને જૈનેતર લાઈએ અને બહેનોની ધીરજ
પણ પૂરી થઈ હતી. અમારી મંડળીને દિનરાત એ વિચાર રહેતો કે
ક્યારે કરાચી પહોંચીએ અને કરાચીવાસીઓને થતું કે ક્યારે
મુનિરાજે પહોંચે ?

રામચંદ કરાચીવાળા ૧૩ લાઈ રમણલાલ અવેશજી ચાંદ કરાચીવાળા,
૧૪ સ્ક્રાફ્ટ^{૧૪} બી. ચેક હેડાળાદવાળા, ૧૫ હેડાળાદના આગેવાન ચેક વનેચંદ
બેવરી, ૧૬ હેડાળાદથી કરાચી જતા પહેલે મુકામ કચું તે નામ, ૧૭
જુ મસાલીના કારખાનાના મેનેજર.

આ દરમિયાન એક ઘટના ઘટી.

ભૂંગશાહી મુકામે કરાચીથી આવેલા કેટલાક ભાષણો દ્વારા એ ભણવામાં આવ્યું કે “અમે જ્યારે મલીર પહોંચીશું, ત્યારે કરાચીથી બે ચાર હજાર માણસ છિતરી આવે, એવી સંભાવના છે, એટલું જ નહિ પરંતુ જો તેમ થાય તો કરાચીના સઘે તે આવનારાઓનું ઉચિત આતિથ્ય કરવું જોઈએ.”

અમને તો આ વાત ઘણી જ ભારે પડતી લાગી. મલીર કરાચી શહેરથી પંદર માઈલ દૂર. બે ચાર હજાર શ્રી સંધને સંદેશ માણસો આવે, તો રેલ અને મોટરગંજોમાં કેટલું બધું ખર્ચ થાય? અને વળી તે ઉપરાંત સંધને, તે બધાઓના સત્કારમાં જે ખર્ચ થાય એ જુદું. અમારે કરાચી પહોંચવાનું જ હતું. શું બે દિવસ પછી તેઓ દર્શનનો ને ઉપદેશનો લાભ લઈ ન શકે? બે દિવસ પહેલાં મળવાની ઉત્સુકતામાં સમાજના ઘરમાંથી હજારો રૂપિયાનો વ્યય થાય, એ અમને ઠીક ન લાગ્યું. અને કાષ્ઠપણ્ય રીતે મલીરમાં લોકોનું આવડું ન થાય તો ભાઈ, એવા ધરાદાથી મેં નીચે પ્રમાણેનો એક પત્ર સંધના સેક્રેટરી ઉપર લખ્યો. અને તે જાહેર કરી દેવાનું સૂચવ્યું:-

“મારા ભણવામાં આવ્યું છે કે-મલીરમાં કરાચીથી મોટી સંખ્યામાં ભાઈઓ-બહેનોનું દર્શનાર્થે આવડું થશે. જો કે એ તમારા તરફની ભક્તિ અને ધાગણીનું ચિહ્ન છે, પરંતુ જો એમ થાય તો ઘણા મોટા વ્યય કરાચીના સંધને થઈ જાય. જલે તે વ્યક્તિગત ખર્ચ થતો હોય, પણ પરિણામે તો જો બોલે સમર્થિ ઉપરજ પડે. બેસાડ જ્યાં ભક્તિ હોય છે, ત્યાં આવા ખર્ચનો હિસાબ ન રહે. પરંતુ તેજ કરવાથી સમાજ ઉપર તો બોલે પડેજ છે. અને તેથી હું એજ ચાહું છું કે કરાચીના ભાઈઓ-બહેનો આવડું ખર્ચ ન કરે, તેજ ચાહું છે. અને તેટલા માટે મારી આ ઇચ્છા મંદિરમાર્ગી અને સ્થાનકવાસી સમગ્ર ભાઈઓ-બહેનોને જણાવસો, અને જ્યારે શહેરમાં પ્રવેશ

પ્રકરણ ૧૦ મું
રેડાબાદથી-કરાચી

ઠરીએ ત્યાં સુધી આવું ક'ઈપણ પોમામ ન રાખવામાં આવે, એમ કર્યો."

ઉપર પ્રમાણેની યવના મોકલવા છતાં, કરાચીના એ ધર્મશીલ અને ભક્તિવાળા ભાઈઓ, બહેનો હજારોની સંખ્યામાં મલીર ઉતર્યા અને ચોક્કસ વ્યવહારકુશલ મહાનુભાવોએ સારામાં સારો આદર સત્કાર તે આવનારા ભાઈઓ બહેનોનો કર્યો.

કરાચીની જનતા કેટલી સન્મન છે ? કેટલી ભક્તિવાળી છે ? કેટલી ગુણુત છે ? કેટલી નિતાસાદતિ 'સિંધ સેવક'ના તંત્રી વાળા છે ? એનું માપ કાઢવાનો અવસર મલીરથી જ મળ્યો. ન કેવળ જૈનોજ, જૈનોતર પ્રબલનો પણ એટલોજ ઉમળકા. હજુ તો મુકામ કરતાં જરા વાર થે નથી ચઢ, ત્યાં તો સ્થાનિક પત્રના પ્રતિનિધિઓ જાણે અમારી સિંધની સેવામાં સહકાર આપવાની મનોગતિને પ્રકટ કરવાજ ન જાણ્યા હોય ? અથવા જાણે અમારી સેવા માટે અમને હિમ્મત આપવા જ ન જાણ્યા હોય ? એવી રીતે તેમણે અમારું સન્માન કર્યું. ખાસ કરીને 'સિંધ સેવક' ના અધિપતિ ભાઈ ભદ્રાચંદ્ર ભટ્ટ અને તેમના રિપોર્ટર ભાઈ રવેન્દ્ર ગણુવા એમણે-અમને સૌથી પહેલાં સત્કાર્યા. તેમણે મારો જે ઇન્કરબુ લીધો તેની મતવચ આ હતી:-

અક્ષ-સિંધના વિહાર દરમ્યાન સિંધની પ્રબલ માટે આપનો ચો અભિપ્રાય બધાણે છે ?

જવાબ-સિંધના લોકો મને ઘણા કૌણા લાગ્યા. એમનામાં સરળતા, સહેલવતા અને શ્રદ્ધાનો અંશ વધુ છે. તેઓ જોડલા બધા શક્ષી છે કે જોઈએ તેથી ઘણુ બધારે કહી ચકાવ. શ્રદ્ધા તો મર્યાદિત હોય તો કાયદાકારક થાય. આવો ત્યાગ તો જાણે અસાધ્ય છે, એમજ તેઓ માને છે. અને તેથી જૈન સાથે વરફે અત્યંત શ્રદ્ધાળુ બની નય છે. આથી અહિંસાના પ્રચાર માટે આ દેશ સારો છે. એમ કું માનું છું

સવાલ—સિંધમાં માંસાહાર બંધ કરવાનું શક્ય છે ?

જવાબ—જરૂર. મને તો એવું જણાય છે કે સિંધના મુસલમાન કરતાં હિંદુઓ માંસાહાર વધુ કરે છે. અમારા વિહારમાં ધણા મુસલમાનો મજ્યા, લગભગ તે બધાઓનું એવું કહેવું છે કે તેઓ એટલા બધા ગરીબ છે, કે તેમને માંસાહાર કરવો પરવડતો જ નથી. સિંધના ચામડાઓની પ્રજા એટલી બધી ગરીબ અને કંગાળ છે કે તેઓ માંસ ખરીદી શકે એવી હાલતમાં નથી. સિંધના હિંદુઓ માલદાર છે, જમીનદાર છે, લોગવિલાસમાં મસ્ત છે, તેઓમાં પ્રચાર કરવાની ખાસ જરૂર છે. બેસક, હિંદુઓ મજાણુ છે, એટલે તેઓને સમજાવવામાં આવે તો માંસાહાર જરૂર એછા થાય, ધણે આ રીતે એછા થાય.

સવાલ—આપની પ્રવૃત્તિમાં અમે કંઈ સહકાર આપી શકીએ ?

જવાબ—જરૂર, હું મારી દરેક પ્રવૃત્તિમાં આપના પત્રનો સાથ લેજુ છું. આજ પ્રચારકાર્યોનાં સાધનોમાં મંસ, પત્ર અને પેસ્ટકેમ એ ત્રણ સાધનો મુખ્ય છે. તમારું પત્ર સિંધમાં સારી સેવા કરી રહ્યું છે, એવું મેં ભવ્યું છે. અને તમે જો મારી પ્રવૃત્તિમાં મદદગાર થશો, તો હું તમારો આભાર માનીશ.”

મલીરના મેળાએ અમારી જાળીને ખૂબ ઘેરી લીધી હતી. તમામ સાધુઓ પાસે યેળાને યેળાં અમે શામાટે આવ્યા છીએ ? આવજ્ઞ કરતાં હતાં. દરેકની પાસે પ્રશ્નોત્તરીની દારમાળાઓ તાલતી હતી. ચાકયા પાકયા હતા. ફરાચીમાં જવાનું હતું. આરામની જરૂર હતી. જનાં લોકોને દરોડે એટલો બધો હતો કે સાંજ સુધી જરા પણ સાંતિ ન મળી. લોકોએ આગ્રહ કર્યો કેંઈ પ્રવચન આપવા માટે. આને શું પ્રવચન આપી શકાય ? નિચારસરણી મંદ પડી ગઈ હતી. જનાં દિવસ પ્રાગટ્યની ધર્મશાળાના મેદાનમાં થોડા સમયોમાં અમારો

પ્રકરણ ૧૦ છું
દેદ્રાબાદથી-કરાચી

સિંધમાં આવવાનો ઉદ્દેશ અને સાથે સાથે જરા ભવિષ્યને માટે ચિંતન લગાવી મેં તે પ્રવચનમાં જે કંઈ તેનો હુકસાર આ છે -

‘આજે તમે મારૂં પ્રવચન સાંભળવા ઉત્સુક જાતી રહ્યા છો, પણ અમે જ્યારે કરાચી આવીશું ત્યારે તમે અમને સાંભળવા માટે આવડી ઉત્સુકતા હંમેશને માટે રાખો કે કેમ ? એનો જવાબ આપો તો જાણતે તમે એમ તો નહિ કહોને કે ‘સાહેબ, અમને જાણ નથી મળતે, અમે કામ ધંધામાં ગુલામ રહીએ છીએ?’

“અમે કેવળ જીંદગીને ઉપદેશ આપવા નથી આવ્યા, જાતી સહે તેલવા અરો ભગવાન મહા-પ્રભુની અહિંસાનો સદેશ સિંધના ગામડે ગામડે પહોંચાડવા આવ્યા છીએ

“આખ્યાન સાંભળવા પછી તેને તમારા જીવનમાં ઉતારો નહિ ત્યાંસુધી કે જે લાભ ધરાવે નથી તમે સુખી થવા આદત હો તો બીજાને સુખી કરવા પ્રયત્ન કરો. કુખીયાઓ પ્રત્યે સહાનુભૂતિ રાખો. અમારામાં એવી શક્તિ નથી કે સિંધમાં અહિંસા પ્રચારનું મહાન કાર્ય હું અને મારા સાથીઓ કરી શકીએ. અમને ખતરોના, શ્રીમંતોના અને સેવા ભાવી યુવકોના સહકારની ઘણી જરૂર રહેશે કરાચીમાં પ્રવેશ કર્યા અમારું તમારા તરફના સહકારની વિશ્વાસ માગી લઉં છું”

મનીષી હિંગોડ અને હિંગોડથી ગુજરાતનગર યાત્રાને જીન અને જીનેનર સમરત પ્રભુએ કરેના સ્વાગત પૂર્વક અમે તા. ૧૦-૬-૩૭ સવારના સાત વાગે કરાચી શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો.

૧૦મી જુન ગુરુવારનો દિવસ હતો, સવારના ૬ વાગે
 ગુજરાતનગરથી પ્રસ્થાન કરી અમારી
 સન્માન કે પરિપક્વ? મંળી સદરમાં આવી. સદરનું એક સ્થાન
 સદરમાં રહેવા જૈન લાઇઓના હાદિકે
 ઉમળકાથી શયુગારનામાં આન્યું હતું. ધીરે ધીરે લાઇ બહેનોનાં
 ટોળાં એકત્રિત થયાં. શહેરના અગ્રેન નાગરિકો આવવા લાગ્યા. પાસ્ટી,
 સિંધી તેમજ મસ્તક સુધી ધારણ કરેલી શુધ્ધ ખાદીથી ઢેકાકા
 કોંચેસવાદીઓ તરીકે પણ ઓળખાઇ જતા હતા. સિખ મીલીટરી
 બેન્ડ સાથે જૈન મુવકાનું બેન્ડ એમના હૃદયની લકિતના સુર કાઢતું
 હતું. ઠીક સાત વાગે સદરથી શહેર તરફ પ્રસ્થાન કર્યું. અમારા જેવા
 બિશ્વકાનું-સેવકાનું આટલું સન્માન એ શાને માટે? અમારી સેવા
 તો હજુ બહુ દૂર હતી. કાલે શું થશે અને શું કરીશું? એની કાલ્પિ
 ખબર ન હતી. કદાચ હોય, તોયે સેવા પછીજ સન્માન હોય, પણ
 સેવા પહેલાં આટલું સન્માન શા માટે? આ સન્માન પણ કેવળ
 જૈનસંઘ તરફનું ન હતું. કરાળીની સમસ્ત કોમોના પ્રતિનિધિઓ
 તરફનું આ સન્માન હતું. એટલે અમારા માટે વધારે બોલે હતો.
 આવા સન્માનને અમે યોગ્ય છીએ કે નહિ? એનો જવાબ પ્રતિશ્લેષ
 આત્મા પાસેથી હું માગતો હતો. કોઇ પણ જાતના પરિચય વિના,
 કંઈ પણ કાર્ય કર્યા વિના અજાણી બ્યક્તિઓને કરાળીની સમસ્ત
 જનતા આટલું સન્માન આપે, એ કેવળ એમની સજ્જનતા, એમની
 ધર્મભાવના અને એમની બ્યક્તિના પદ્ધતિ સિવાય બીજું શું કેહી શકાય?
 ન્યારે બીજી તરફથી અમારે માટે મોટામાં મોટો પરિપક્વ હતો. 'જૈન-
 સાધુઓને પોતાના સંયમની રક્ષામાં બાવીસ પરિપક્વ સહન કરવા પડે છે.
 એમાંનો આ પણ એક પરિપક્વ છે. હાંસ, મન્જર, બૂખ, તાપ,
 ખરાબ જમીન કે એવા અનેક પરિપક્વ કરતાં આ 'સહારનો પરિપક્વ'
 સહન કરવો અતિ કઠણ છે.' જસ આજ વિચાર પ્રતિશ્લેષ મારા
 મનમાં ચાલ્યા કરતો હતો. સહાર અને સન્માનના સમયમાં માણ્સ-
 સને કુલાઇ જતાં વાર લાગતી નથી. તેને હાં થયા વિના રહેતો
 નથી. અને કુલાઇ જતું અને હાં થવો, એજ સંયમમાં બાધા પહોં-
 ચાડે છે. સંયમને બાધા પહોંચાડે એનાં કાર્યો, એજ ઉપસર્ગ કે
 પરિપક્વ છે.

પ્રકરણ ૧૧ મું
 પ્રવેશ

આ પ્રમાણેના સન્માનનીજ ન કેવળ અમારા ઉપર ઉપસર્ગ થઈ રહ્યો હતો. બટકે સ્થાનિક પત્રોએ પત્રકારોની સન્જનતા અગ્રણી લખીને પણ અમને ખૂબ તપાસ્યા હતા. આજે વર્તમાન પત્રો, એ જગતને જાગ્રત કરનાર, સાવધાન કરનાર, ઓળખાણ કરાવનાર વ્યૂગ્રો છે. કોઈપણ લખાણ કે વચન ઉપરથી લખનારના કે બોલનારના હૃદયગત ભાવોનો પરિચય થાય છે. જેવા જેવા હૃદયમાં ભાવો હોય છે, તેવાં તેવાં વચનો નિકળે છે. એમાં જેના માટે વચનો નિકળ્યાં હોય, એના કરતાં વચન કાઢનારનીજ યોગ્યતા કે અયોગ્યતાનો પરિચય વધુ થાય છે. રહામે માણસ ગમે તેવો હોય, પરંતુ માન અપમાન કરનાર સ્વયં પોતાની યોગ્યતાનો પરિચય કરાવે છે. અનિયમો સત્કાર કરવો કે ન કરવો ? કેવો કરવો ? એ તો સત્કાર કરનાર ઉપર આધાર રાખે છે. એટલે 'અતિથિ' નો કરવો સત્કાર એ ખરી રીતે અતિથિનો સત્કાર નથી, પરંતુ કરનારનો સત્કાર છે. હજારોની જનતાએ જે સન્માન કર્યું, તે અમારું સન્માન નહિં હતું, પરંતુ તેમનું પોતાનું જ સન્માન હતું. આવીજ રીતે જે જે પત્રકારોએ પોતાના અગ્રણી દ્વારા જે સન્માન કર્યું, તે અમારી મંડળીનું સન્માન નહિં હતું, પણ તેમનું પોતાનું સન્માન હતું. પોતાની સન્જનતાનો પરિચય હતો.

જે જે પત્રકારોએ અમારા આ પ્રવેશ પ્રસંગે અગ્રણી લખી પોતાની સન્જનતાનો પરિચય કરાવ્યો હતો, તેમાંના બેના ઉનારા અહિં કરવા લિખિત સમજી છું.

"જેનાના સ્વર્ગ મહાન શ્રીવિજય-ધર્મસૂરીશ્વરજી મહારાજના દિવમાં સિંધ પ્રદેશમાં અહિંસાના પ્રચારાર્થે આવવાની એક પ્રજાજાણના હતી, પણ તેઓશ્રીના સ્વર્ગવાસથી સિંધની ભૂમિ આ મહાન વિજયના દર્શન વિદ્યોત્પન્ન રહી ગઈ. મુનિ મહારાજ શ્રીવિજયધર્મસૂરીશ્વરજીને આજે કોણ નથી પીછાનતું ? તેઓશ્રી બાબત જાહેરસભામાં બોલતાં ઈંદોરના એક વિદ્વાન ડોક્ટરે જણાવ્યું હતું કે- 'આચાર્ય વિજયધર્મસૂરિને નહિં જણના હોય એવા

કેટલાક સિંધિતો હિંદમાં હશે, પણ જર્મનીમાં દરેક નામ અને મહોદલામાં આચાર્યનું નામ પ્રખ્યાત છે. ખુદ મેં પોતે આચાર્યશ્રીનું નામ મહેલવહેલું જર્મનીમાં સંભળ્યું હતું. ’

આવા વિશ્વવિખ્યાત આચાર્યશ્રીના વિદ્વાન શિષ્યો મુનિ મહારાજશ્રી વિદ્યાવિજયજી અને મુનિ મહારાજશ્રી જયંતવિજયજી અને બીજા ત્રણ મુનિશ્રીઓ શિવગંગ (ભારવાડ) થી લગભગ ૫૦૦ માઈલ પછી થાલીને બૂખ અને તરસની પરવા કર્યા વગર મારવાડ અને સિંધના ભયંકર જંગલો અને વેરાન રેતીનાં રણો વટાવીને, મારવાડની કકડની ઠંડી અને સિંધની નામ વરસાવતી સપ્ત ગરમી સહન કરતા કરતા સિંધ દેશના પાટનગર કરાચી ખાતે તેઓશ્રીના પુત્રીત પગલા થયાં છે, એ સિંધના લોકોના અહોભાગ્ય ગણાય આ મહાન્ ત્યાગીઓને કરાચીના આંગણે અમે દિલ્હીના આવકાર આપીએ છીએ.

મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજ એક પ્રખર વિદ્વાન, વક્તા, દેખક અને મહાન સુધારક છે, એટલુંજ નહિ પણ સર્વધર્મ સમભાવી છે. તેમણે હિંદી અને શુજરાતી ભાષામાં લગભગ પાંચસેક જેટલા પુસ્તકો લખ્યાં છે. એ લોકોમાં સારો આદર પામેલ છે.

મુનિશ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ ઇતિહાસ-તરવેતા અને મહાન અભ્યાસી છે. તેઓશ્રીએ આજુ મહાડની દરેક દરેક માહિતી આપતું “આબુ” નામનું પુસ્તક રચ્યું છે. આ પુસ્તક ભારતવર્ષની પ્રાચીન સિલ્પકળા અને ઐતિહાસિક શોધખોળના અભ્યાસીઓ અને યાત્રીઓને મઠિ પણ લખવાની પુરવાર થઈ ચૂક્યું છે. આવા કેટલાંક પુસ્તકો તેઓશ્રીએ પણ લખ્યાં છે.

આ મહાન યોગીઓ કેશવ અને કામિનીના સપ્ત ત્યાગીઓ છે. સિંધ પ્રદેશમાં આવવાનો

પ્રકરણ ૧૧ મું
પ્રવેશ

તેઓશ્રીને ઉદો સિંધ દેશમાં ભગવાન મહાવીરને
અદિ સાને સદોયો ' જીવો અને જીવવા દો ' એને
પ્રચાર કરવાનો છે.

સિંધ દેશની અદર વરસો યથા ચાલી આવતી
માસાદારની જડ કમેરી નાખવાની મુનિઓની મને-
વાચના પૂરી થાય, અને તેમ કરવામાં દક્ષ લેનેા-
નહિ, પણ સર્વ ધર્મના જીવદયા પ્રેમીઓ અને જીવ-
દયાપ્રેમી સરવાળો તેમને સહકાર આપે, એટલું
જાણી આ પવિત્ર આત્માઓને કરાચીના આગલું અધિ
સત્કારીએ હીએ. (દિનેશુ તા ૧૦-૧-૧૯૩૭)

દિવસે દિવસે વધુ ને વધુ દુખી થતો જતો
સંસાર કયા જઈને યોભયો, એ આજના માનવીઓને
થલો આજનાવારો સવાલ છે સસારીઓના દુખ
એટલા અસહ્ય થતા નહ્ય છે કે માનવીઓ અમરાર્થ
જતા દુખમુક્તિ માટે કાઈ ને કાઈ અનિચ્છનીય
કરવા તરફ ધસડાઈ નહ્ય છે આજના વર્તમાનપત્રો
ખાસ કરીને દૈનિક વર્તમાનપત્રોમાં દુખના માર્ગ
કહક આત્માઓ આત્મહત્યા તરફ ખેંચાઈ જતા
માલમ પડે છે એમ દિવસો નહ્ય છે તેમ આવા
જનાવો વધતા ને વધતા જતા દેખાય છે

માનવ સમાજ માટે આ સામાન્ય જાળવ નથી
સમયે સમયે માનવ સમાજ માટે કલ્પસ્થિત થતા
વિવિધ સવાનોને ઉઠેલ સમાજના અસ્તિત્વ અને
નિશ્ચય માટે જાનવાની જરૂર હોય છે, તેમ હાલના
સમયમાં, માનવ સમાજના અસ્તિત્વ અને નિશ્ચય
માટે માનવીઓની આત્મહત્યાઓનો વધતો જતો
પ્રમ વાતકાળિક ઉઠેલ માગે છે સુખર્થ રાહરેખા રોજ
ભરોજ સ્તવથી દાઝી મરવાના જનતા જનાવોની
પાછળ નહર થયેલું સસારીઓનું દર્દ, કલકતામાં
કન્યાદાન આપવા માટે સાધન નહિ હોવાના કારણે
યતી આત્મહત્યા, પરીક્ષામાં પાસ નહિ થવાને કારણે
વડોદરામાં મુરસાચરમાં અપાતા જુવાનોના ભોગ,
અસહાય નિવવાઓને નિશ્ચયના સાધનોને અભાવે

પ્રકરણ ૧૧ મું
પ્રવેશ

જીવનનો અન્ત લાવવાની પડતી ફરજ, બૂખમરાથી પીડાઇ અને રીબાઇ કાઢી પણ આધાર નહિં મળતાં અનેક એકારોને વૃંધવા પડતાં શ્વાસોશ્વાસ, આવા પ્રતિદિન બનતા બનાવો આજના માનવ સંસારની દુઃખદ અવસ્થા નહોતે કરે છે. અને જો એ નહોતોત આવી દુઃખદ અવસ્થામાની માનવીઓની મુક્તિ કરી રીતે થાય, તેનો ઉકેલ માગી નહિં હોય તો એ નહોતોત શા માટે છે ? વર્તમાન પત્રોમાં આવા બનાવો આજના સંસારની સ્થિતિ માનવજગત સમક્ષ રજુ કરવા અને તેનો ઉકેલ લાવવાની ગર્હિત સૂચના કરવા માટે અપાય છે. અર્થાત્ આજના જગતના મુખ્ય સવાસોમાનો આ પણ એક મંબીર સવાલ છે કે માનવ સંસાર જે દુઃખોને દુઃખી થતો નય છે, તેની એ દુઃખદાવસ્થામાં મુક્તિ શ્રી રીતે થાય ?

આવા મંબીર સવાલનો ઉકેલ માત્ર તત્ત્વજ્ઞાતીઓજ બતાવી શકે તત્ત્વજ્ઞાનીઓ સબધી સામાન્ય સમજ એવી હોય છે કે તેઓ તો અવધુત હોય, હીમાલયમા વસતા હોય, દુનિઆ સાથે જેમને નિસ્બત ન હોય, વિગેરે. તત્ત્વજ્ઞાનીઓનો વ્યવહાર સાધારણ એવો હોય છે, પણ તત્ત્વજ્ઞાનીઓનો અર્થ એટલોજ નથી હોતો. તત્ત્વજ્ઞાનીઓ એટલે તત્ત્વાવધ્ય, વિવેકાવિવેક, કર્તવ્યકર્તવ્ય સમજનાર ગાંધીજી હીમાલયમા નથી વસતા છતાં તત્ત્વજ્ઞાની છે. આમ તત્ત્વજ્ઞાનીઓ માનવ સમાજમાં પણ માનવસમાજના પ્રશ્નોના ઉકેલ માટે વિચારતા હોય છે.

આવા એક તત્ત્વજ્ઞાની મહાપુરૂષ શ્રી શ્રીચિધા-વિજયજી મહારાજ કરાચીના પાદરે આવી પહોચ્યા છે સિધમાના માનવ સમાજના દુઃખ દર્દોની આગને તત્ત્વ-ની સમજથી શાત કરવા. ક્રીડમુદ્દે વિચરે છે દુઃખી સમાજને શાંતિ આપવા અને દુઃખોનો નાશ કરવાનો ઉપાય બતાવવા તત્ત્વજ્ઞાન માટે જનતાનો સખ્દ દોય તો તે ધર્મ છે. ધર્મ એટલે વાડો કે પથ નથી. ધર્મ એટલે તત્ત્વાવધ્યનો સમાજ. વિવેકાવિવેકનુ જ્ઞાન કર્તવ્યકર્તવ્યની ઓળખ, અને જુદા જુદા ધાર્મિક

પ્રકરણ ૧૧ મું
પ્રવેશ

પયોના મૂળવત્તો વપાસતાં તે બધાનો સાર આમ
માલમ પડ્યો.

ત્રણીજ ન્યારે કરાચી પધારે છે, ત્યારે ભે કે
તેમની પ્રતિભા બેવરયા કેમિસ વરદી યાય છે,
છતાં તેમનો ઉપદેશ સાવનિક દોષ છે. તેજ પ્રમાણે
મુનિ શ્રીવિદ્યાવિનયેશની પ્રતિભાની બેવરયા શ્રી
જેન સંધ વરદી થયે, પણ તેઓ જનસમાજને
ઉપયોગી એવો બોધ પ્રચારવા અર્થે પધારે છે.
બાપીજનો બોધપાઠ અર્થેસા, દયા, વિરેક, મુનિ-
ચાર વિગેરે સર્વ વત્તોપર મુનિશ્રી ઉપયોગી બોધ
આપી રાકવા સમર્થ છે, તે સાથે રામદુધમના પણ
પ્રખર પ્રચારક છે. એવા તત્વજ્ઞાનીનું કરાચીને આંતરિ
સ્વાગત કરતાં અમને હર્ષ થાય છે. અમી આશા
સેવીએ છીએ કે એમનો બોધ મદલ કરવા કરાચી
અને સિંધવાસીઓ વત્તર રહેશે.

સિંધ સેવક તા. ૮ જુન ૧૯૩૭

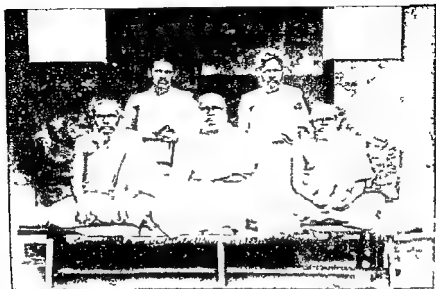
પ્રકરણ ૧૧ મું
પ્રવેશ

ઉપજીવન પત્રકારોએ અમારા મારે ને રાખ્તો ઉચ્ચાર્યો છે, એમાં
એમની સમજનતા સિવાય બીજું શું છે? વધુમાં એક પત્રકાર તરીકે
તેમણે અમારા જેવા ધર્મ, સમાજ અને રેશ સેવકો તરફ ને આશાઓ
બંધન કરી છે, એ પણ એમની રાષ્ટ્ર સેવાની ધગણને પ્રકટ કરે છે.

થહેલો જુદા જુદા લગાઓમાં ફેરવીને ૧૧ વાગે અમારી મંડળીને
રજીડોડાગામમાં, ચોરાપીરની પાસે જેન ઉપાશ્રયે
હૃદયગત આવે પહોંચાટી. આખા માર્ગમાં મારા હૃદયમાં ને
વિચારણું આદિલન આવી રહ્યું હતું, તેજ વિચારે
મારા પ્રાર્થનિક અંગજાયસ્તુમાં રાખ્તો રૂપે સરી પડ્યા. કરાચીની
જનનાનો આભાર માનતાં તે વખતે મેં ને કેંઈ કહ્યું હતું, તેજ
સારોસ આ છે:-

“સમય જૂન થઈ ગયો છે, એટલે દેકામાં
પતાનીશ અને આ પ્રસંગે જે આજવતું કુ:ખ થય
રહ્યું છે. અમારા જૂન્ય મરદેય વિજયધર્મસરિ
મહાતાજ વીસ પચીસ વર્ષ પહેલાં સિંધમાં આવરાની

કરાચીમાં પ્રવેશ કરનાર મુનિરાજો.

બેઠેલા—શ્રી અવનવિગ્નપદ, શ્રી વિદ્યાવિગ્નપદ, શ્રી વિશ્વાળયવિગ્નપદ
ઉભેલા—શ્રી દાનવિગ્નપદ, શ્રી નિપુણવિગ્નપદ

દેદાખાદથી વિહારમાં સાથે રહેનારા મ્હયસેવકો.

બેઠેલા—શ્રી અશ્વમેધ મેન્ડી, શ્રી વીરમયજ્ઞ મેન્ડી, શ્રી નવનંદી મેન્ડી
ઉભેલા—શ્રી અન્નિવાન, શ્રી ભાગવાન, શ્રી મંગલાન

ભાવના રાખતા હતા. તેઓ સિંધને પોતાના ચરણેથી પવિત્ર કરે, તે પહેલાં એમણે આ મનુષ્ય દેહનો ત્યાગ કર્યો છે. આને તેઓ મૌન દત્ત અને સિંધના પ્રવેશ વખતે તેઓથીનું તમે આતુ સન્માન કર્યું હત, તો તે ધણજ બ્યાજળી લેખાત. અને હું માનું છું કે તેઓના ચરણ સ્પર્શથી સિંધ પવિત્ર બની નાત. તેમની સેવામાં પાછળ પાછળ ચાલતાં બમને જે હર્ષ થાત, તે હર્ષ આને નથી, આ વાતનું મને દુઃખ છે. અને બીલું સિંધમાં મારી સાથે સેવા કરવાનાં સ્વપ્ન સેવી રહેલો મારો બ્યવહાર દૃષ્ટિએ શિષ્ય અને સાથીદાર પ્રખરસ્થાપક, વક્તા અને શોધક શ્રી દિમાશુવિજયજી અઢાયે હાલામાં સ્વર્ગવાસ ગતાં હાલ તે મારી સાથે નથી. તે કલકતા યુનિવર્સિટીના ન્યાય-વ્યાકરણ સાહિત્યનો દિગ્ગજારી સાધુ હતો. એના અવસાનથી અમારી પ્રવૃત્તિમાં એની યોગ વળતો વળત જણાયા વગર નહિ રહે. પરંતુ અમારા સ્નેહીઓ, ભકતો અને મિત્રોએ સૂચવ્યું છે તેમ, આપણે ઘેર બાસ કરી આપણી પ્રવૃત્તિને આગળ ધપાવવી, એજ આપણું કર્તવ્ય છે. અને એ પ્રવૃત્તિમાં સહકાર આપવા મારે અહિંના મુતકારોને, યોમતોને, જૈનસંઘને અને સેવાભાવી યુવકોને જે મેં વિનંતિ મહીરમાં કરી હતી, તેજ વિનંતિ આને ફરી કરું છું.

પ્રકરણ ૧૧ મું
પ્રવેશ

■ તમે બધા અત્યારે કેટલા બધા મુશ્કેલીમાં છો, એ તમારા અહેસા ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. પરંતુ તમારા આ સત્કારથી મને જે હૃદયમાં આહોલનો લડી રહ્યાં છે, તે બહેર કરવા દેશો ? ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં સહુએને મારે બાવીશ પરિવહ બતાવ્યા છે. જેમાં માકડ, મચ્છર, ડાંસ જાળ-નૃપા, ટાંડ-તડકો એ બધાની સાથે 'સત્કાર પરિવહ' પણ કહેવામાં આવેલો છે.

■ સત્કાર પરિવહ^૧ સદેન કરવો એ બહુ કઠણ છે. તમે બધા સમજતા હશો કે સહુએ આના મુખામમથી ખૂબ રાજ કર્યો, પરંતુ હું તમને ખરેખર મદદ^૨ કે તમારા આ સન્માન થી મારી આજી નીને

પ્રકરણ ૧૧ મું
પ્રવેશ

દલે છે. અમે શું એવું બહાદુરીનું કામ કર્યું ? કે
નેથી તમે આટલું બધું સન્માન કરે ? અને આ
સન્માનને જરૂરવાની પણ અમારામાં શકિત ક્યા ?
અમારો મર્મ છે કે ગમે ગમે વિચરવું, તમામ
જનતાને સમજાવથી ઉપદેશ આપવો. એમાં વળી
આવા પરિપક્વો શા ? છતાં હું નહીં છું કે આ બધું
તમારી અકિતનું પ્રતિબિમ્બ છે. એટલે અમે એને
પાળી ઠેલવાને માટે અસકત છીએ. જનતાના હૃદયની
ધ્રુજાને રોકવી, એ પણ બધું મુશ્કેલ છે. તમે ભણે
છો કે અલીરમાં અમારે છુપી રીતે આવવાનું હતું.
છતાં તમે એમાં વળા અમારા મનમાં હતું કે ત્યાં
અર્થ ન થાય, તો સારું, છતાં તમે તમારો વિવેક
ન ભૂલ્યા પણ એક વાત જરૂર હતું. અત્યારે તમે
જે ઉત્સાહ બતાવી રહ્યા છો, તેજ ઉત્સાહ કાયમને
માટે તમારા હૃદયમાં રાખો. જીવંદા અને ખીલ
કાર્યો માટે તમારી પાસે અપીલ કરવામાં આવે
ત્યારે કોયળીનું મોં ખુલ્લું રાખો. અને તન, મન,
ધનથી ઉભા રહેજો અમારો આવવાનો ઉદ્દેશ કેવળ
આવકોને ઉપદેશ આપવાનો કે માત્ર કિંયાકાંઠા
કરાવવા પૂરતો નથી અમારું સિધ્ધમા આવવાનું ધ્યેય
કેટલું ઉંચું છે, એ તમે ભણો છો. આપણે આપણી
લાવના અને ધ્યેયમાં આમજલ વધવા પ્રયત્ન કરીએ,
એજ આપણું કર્તવ્ય છે આપણે માટે પણ શો
હિમાયતિજન્યનો માર્ગ તો મુકરર થઈએ. ■
આપણે એ પદે પ્રયાસ કરીએ તે પહેલાં આપણા
સમયને સફળ કરી લઈએ વિજળીના ચમકારામાં
મોતી પડેવવાના છે, કેટલું કષ્ટ છે, એ વિચારી રાહો
છો. વિજળીના ચમકારાને તો કંઈક સમય લાગશે,
પણ આપણા સમયને જતા વાર નહિ લાગે આખ
મિત્યાતા કેટલીવાર ? આ વસ્તુને જો સમજી લઈએ,
તો આપણે જરાયે પ્રમાદ ન કરીએ ”

આ પ્રમાણે દૂકામાં પ્રવચન પતારી, ગઈ કાલે એટલે તા. હતા
‘સિધ્ધમેતક’ અને ‘મહાગુપ્તગત’ ના અધિપતિએ પ્રાંટ કરેલા
મારા નિવેદન તરફ ઇચ્છારો કર્યો તે નિવેદન આ હતું —

કરાચીમાં અમે પહેલે પહેલ આવીએ છીએ.
અમને અહિંની પ્રભ સાથે
બન્ને સમ્પ્રદાયોને વિરોધ પરિવચ નથી. છતા
કરાચીમાં રહેનારા જેનો-
સ્થાનકવાસી અને મંદિરમાર્ગોનો એકચલાવ,
સમભાવ બધા ક્ષેત્રો કરતા હું વધારે નેધ સકરો
છું. હું તો એ જરૂર ચાહું છું કે જૈનધર્મના જુદા
જુદા ફિરકાઓ કદાચિત્ બધા મળીને એક ન યઈ
ભય, તો પણ સામુદાયિક દષ્ટિએ પોતાની ક્રિયામાં
ચુસ્ત રહીને, જૈનધર્મની ઉન્નતિ અને ખાસ કરીને
ભગવાન મહાવીરની અહિં સાને ધ્યાનમાં લઈને
સાર્વજનિક કાર્યોમાં મરુતપરના સહકાર પૂર્વક કાર્યો
કરે, તો તે વધારે હેઠળના એક અને લાભકર્તા
થઈ પડે.

“સામ્પ્રદાયિકતામાં કારણે જૈનધર્મને પણ
સહકાર પડ્યું છે જગતમાં સાન્નિતને સ્થાપન કરનારો
મહાવીરનો ધર્મ, તેને જો જોના બરાબર જાણ્યો,
તો વર્તમાનમાં આવતા પણ કહેશે. પોતાની મિલેજ
સાન્ત થઈ ભય. જ્યાં જુદા-આમલ હોય છે, ત્યાં
રાગ-દેવની જુદી હોય છે, અને જ્યાં રાગ-દેવની
જુદી, ત્યાં જૈનત્વની ખામી

“અહિંના જેનો મારે તો મારો એકલોજ
સંદેશ છે કે તેઓએ આપણે પ્રારબધા ને એકચલાવ
બતાવ્યો છે, તેવો કાયમનો અને સાચા દિલનો
રાખે. અને જો તેમ થશે તો અમારૂં કરાચી આવવું
વધારે અંશમાં સફળ થશે.

“કરાચીની જેન સિવાયની અન્ય પ્રભ પ્રત્યે
પણ હું એજ ભાવના રાખું છું કે—અમે કરાચીમાં
ને કંઈ સેવાનું કાર્ય કરી રાખીએ, તેમાં અમને
સહકાર આપે”

મકરણ ૧૧ મું
પ્રવેશ

આ પ્રસંગે 'સિધમેવક' ના અધિપતિ શ્રીયુત ભદ્રશક્ત ભદ્ર, ભાઈ ગી દી શાહ અને સનાતનધર્મસભાના પ્રમુખ અને કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિક સિધી ગૃહસ્થ શેડ લોકાકામલ એનામશે પોતાની હાદિક લક્ષિતના ઉદ્દ્યારે વ્યક્ત કર્યા પડી આવળેના પ્રારથિક મુગધાચરણનો મેલા રહે નિખરશે હતો.

પ્રકરણ ૧૧ યુ
પ્રવેશ

૫

સંસારની દરેક વસ્તુની બે બાજુ હોય છે સારી અને નબળી, સુખની અને દુઃખની. અમારી આ આખી બે યાત્રામાં જેમ અનેક વસ્તુઓ આનંદપ્રદ હતી, તેમ કેટલીક વસ્તુઓ ખૂબ ત્રાસદાયક પણ હતી આવી જે જે વસ્તુઓ ત્રાસદાયક હતી, તેમાં ત્રણ તો વધારે ત્રાસદાયક હતી તે ત્રણ વસ્તુઓ આ હતી. રેતી, સાપ અને પાણીના અભાવ આ ત્રણ વસ્તુઓ એવી છે કે જેનો બગબગ ઉપાય ન હોઈ શકે, અને તેમાં જે જૈન સાધુઓને માટે તો સિવાય કે 'હાથ ભરોએ હાક્યા રાખવું,' બીજો ઉપાય જો હોઈ શકે? સાચના મુદરથો પોતાથી અને તેટલો ઉપયોગ રાખે, પશુ ન્યા એમનો પણ ઉપાય ન ચાલે, ત્યાં તે પણ શું કરે ?

આલોતગ પછીથી જ આ દેશનો રૂતો રેતાળ આવવા લાગ્યો હતો, દૂર દૂરથી દેખાતા પહાડો, એ પથર કે રેતીના ઘોરા વનસ્પતિના નહિ, પરંતુ રેતીનાજ. ન કેવળ દૂરથીજ દેખાય કોઈ કોઈ સ્થળે તો સડમ્મી આજુબાજુમાં પામે જ મોટા પહાડ હિલા હોય સડમ્મી બે બાજુએ દ્રષ્ટિપાત કરીએ તો માઈલો સુધીમાં ન દેખાય ઝાડ કે ન મળે ઉંચું રહેવાનું ઠંડાણ પાણીનું નામ નહીં. ક્યાં હોય તો પણ ખાંડ છ-છ આઠ-આઠ ફસ-ફસ માઈનથી લોકો પાણી ભરી જાય, ચાર ચાર ને આઠ-આઠ દિવસે એ ગામેના ઠોરો પાણી બેગ ચાય

આલોતગ પછી પમે ચાલનારાઓને માટે રેતે સડમ્મીને છાંદીને બીજા રસ્તે ચાલવું ભયકર છે. એ રેતીના પહાડોમાં એકાદ પગદડી ચૂકીએ તો ઠરા ઉતરી જાય, એનો પતો ય ન ખામ રેતીના ગણેમાં ભરીયા અને ગોખરની એટલી બધી બહુલતા કે ટુગડુ નીચે મૂકી શકાય નહિં. પણ મૂકતા આખો પગ ભરીયાથી ભરાઈ જાય ને નીચે ભેસતા તમામ કપડા ભરીયાથી લેપાઈ જાય હાથથી એકાદ ભરીયું ઉખાડતા સેકડો ઝીણી ઝીની ફાંમે આગળાએમાં પેસી જાય. રેવના પાટે પાટે ચાલતા પણ આમાંની કઠીનતાઓ તો ખરીજ. ઘણે સ્થળે જ્યાં રેતે વાળનની પાસેજ રેતીના પહાડો હોય છે, ત્યાં આખી લાઈન રેતીથી ભરાયેલી હોય છે. આવે સ્થળે રેવની પગદડીએ ચાલતા પણ ધણી તકનીકે પડે શ્વાસ ચડી જાય પગદડીને છાંદીને પાટાઓની

પ્રકરણ ૧૨ સું
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

વચમાં ચાલીએ, તો ઝાંઝાથી પગ કાઢ્યા થાય. જે પાટાઓની વચમાં રહીપટ ઉપર પગ મૂકી ચાલીએ તો પગલાં લાંબાં લાંબાં પડે એટલે થોડી વારમાં સાયગમાંથી નસો ખીંચાવા લાગે. ધીરે ધીરે ચાલવા જઈએ, તો રેતીમાંથી જદાર નીકળવાનો કેમ જે આરો આવે નહિ, અને જે લોકો ઉતાવળા ચાલે, તે આગળ જઈને પાછા થાય-એવા થાકી જાય કે થોડે દૂર જઈને બેસવું પડે કોઈ કોઈ રથને તો રેતીથી પાટા પણ ઢંકાઈ ગયેલા હોય છે આવે રથને બારમાસી (રિલના મનુરો) પાવડા લઈને રેતી દૂર કરતાજ હોય છે. બોજન પણ લોકો કોઈ બંધ મકાનમાં કરે તો દીક, નહિં તો થોડી ધણી રેતી બોજનમાં પડ્યા વિના નજ રહે. એટલું સાફ છે કે જોધપુર લાઇનમાં રેશનો બહુ નજીક નજીક હોય છે. ૯ માઈલથી વધારે દૂર રેશન લાગ્યેજ કોઈ હશે.

ખાડમેર પછી તો રેગીસ્તાન આવે છે, બધું ખાલોતરા પછી-થીજ રેતીના પેરા દેખાવા લાગે છે. લગભગ દોઢસો માઈલ સુધી રેતીના મોટા મોટા પહાડો વીસ વીસ માઈલ સુધી ઉત્તર દક્ષિણમાં ઉભા છે. તેની ઉંચાઈ સીતેર સીતેર ફૂટ જેટલી પણ હોય છે. બસો હાથ જોડવા છતાં પણ પાણી ન નીકળે, ને નીકળે તો ખાડુંજ.

રેતીનો ને સાપોનો જે બધા વિદ્યારના પ્રારંભમાં અમે સાંભળતા હતા, તેનાં સાક્ષાત્ દર્શન હવે ધીરે ધીરે નાહિમ્મતનાં નગારાં થવા લાગ્યાં. એટલે ખાલોતરા ઊડ્યા પછી અમારી સાધુમંડળીનાં મન શિથિલ થવા લાગ્યાં, અને જાણે નાહિમ્મતનાં નગારાં અમારા કાનો પર અચાનક લાગ્યાં. હજુ તો પાણીમાં પેલી પૂણી હતી. રોંઠડા માઈલ જવાનું હતું. કેમ ચાલી શકાશે? શું થશે? એક તરફ ઠંડી હજુ પડી રહી હતી. એટલે અમારી સાથેના શ્રી નિપુણવિજયજીને ધીમે ધીમે તાવ અને છાતીનો દુખાવો પણ શરુ થયો. અમને તો રાજ એજ ચિંતા રહેવા લાગી કે-આ ગિયારા રોસા (જે કે રોસા નહિં દના, પણ અમારા બધામાં વધારે રોસા જેવા એજ લાગતા.) કરાચી સુધી શી રીતે પહોંચશે? પણ એતો મુકામ કરીએ. ત્યાં ૧૫૩ કાંમળા એટીને પડ્યા રહે. ને રહવારમાં અમારી પહેલાં તૈયાર થયેને ધીરે ધીરે ચાલવા માડે. ખાલોતરા ઊડ્યા પછી એક સાધુ તો વગર પૂરે-

પ્રકરણ ૧૨ મું
વાસઢાયક ત્રિપુટી

ચૂપચાપ ક્યારે પાછો ગચ્છન્તિ કરી ગયો, તેનો પત્તો યે ન લાગ્યો. પાછળથી માલૂમ પડ્યું કે તે નાકાડા તીર્થમાં પહોંચી ગયો છે. 'કાઈ કાઈ સાધુનું એવું પણ મન ચડ્યું કે—' આમ ચાલી ચાલીને આપણો સંધ દારકા ક્રમ પહોંચશે ? વાણીયા એક બે ડાળાઓ ખાલીતાણથી મંગાવે તો હીક થાય !' આ તો બધા વિચારો જ. બાકી જેમ તેમ હિંમત રાખીને અમે આગળ વધતાજ ગયા.

સાપોના ઉપદ્રવની જે હકીકતો વિહારની શરુઆતમાં અમે સંભળતા હતા, તેની સત્યતા માલાણી પરગણા-સાપોના ઉપદ્રવ માંથી જણાવવા લાગી. જે વાતો સંભળાની હતી, તેથી પણ વધારે સંભળાઈ. રેતીના મેદા-નામાં અને પહાડોમાં ભયદર સર્પો રહે છે. ઉઠી ઉઠીને શ્વાસને ચૂમી લેનારા સર્પો પણ અહીં છે. લાખો કરોડો દરોની અંદર ક્યાં ઉદર છે, ક્યાં નોળાથો છે, કે ક્યાં સાપ છે, તે જાણી શકાય નહિ. ક્યાંય પગ મૂકતાં કંઈ વખતે નાબદેવતા ચરણરૂપથી ઢરી લે, એવી પણ ખબર ન પડે. જુદી જુદી ભતના સાપોના કરડવાથી અનેકનાં મૃત્યુ થવાની કથાઓ સાંભળવામાં આવી. રેલના પાટાઓમાં પણ સાપો લપાઈ રહે અને જરાક ખડખડાટ થતા ભડકીને એકદમ લુગવો કરે. રેલના ચાલ વાથી અનેક સાપોનાં માથાં કપાઈ ગયેનાં પાટા પાસે પડેલાં જોરામાં આવવા લાગ્યાં. ધણે ભાગે આ દેશમાં સાપો ગરમી અને વરસાદના દિવસોમાં વધારે નિકળે છે. અમારી આ પરગણાની મુસાફરી વખતે વધારે ગરમી પડવી શરુ નહોતી થઈ. હજુ ઠંડક હતી, એટલે અમને તેનાં દર્શન ક્વચિત્ જ થતા. 'પીવન' નામનો સર્પ પીળા રંગનો અને ન્હાનો થાય છે, મોટા ભોરીગાથી લોકો એટલા નથી ડરતા, જેટલા આ નાના સર્પથી ડરે છે. કહેવાય છે કે મોકો મળતાં આ સાપ ઝાની ઉપર ચડી જાય છે, અને શ્વામ ખેંચી લે છે. દિવસ ઉગનાં માણસ પધારીમાંથી મરેલો માલૂમ પડે દીવાની આગળ આ સાપ આવેલા બની જાય છે. બાકે દીવો દેખીને તે આવવો જ નથી.

રેતીરતાન ઊડ્યા પડી સિંધમાં પણ સાપોનો એટલોજ ઉપદ્રવ છે. જેમ જેમ અમે નિર્વિઘ્નતા પૂર્વક આગળ વધતા જતા, તેમ તેમ અમારી મંડળા રોજ વિચાર કરતી કે 'આવો અત્યાર સુધી તો

પ્રકરણ ૧૨ મું
વાસદાયક ત્રિપુટી

અન્યા છીએ.' પરંતુ અભિમાન ધમ્મી વખત તત્કાળ પરચો બતાવ્યા વગર નથી રહેતું.

મીચુરખાસથી અમારી મંડળી હાથા જતી હતી. રે-વે સડક છોડી હતી. બિલાવવમરીથી અમારી સાથેના કેટલાક સાપ કરડ્યો. ગૃહસ્થો આગલી રાતે સ્નાના થયા. તેમની સાથે બેવગાટી હતી. રસ્તામાં ગાડીનાં પૈડાંથી એક નાળાની પાળ તૂટી ગઈ. નાળામાં વહેતું પાણી, જાણે જંગમની મજા હિંચવાનો અવકાશજ ન મળ્યો. હોય, એમ, જોત જોતામાં ફેલાઈ ગયું. અમારી રાત હતી. રસ્તા સુકો નહિ, ગાડું પોતાના બંને પગ (પૈડાં) કામ્યમાં ધૂસેડીને એવું સત્યાગ્રહ કરી બેઠું, કે જાણે રાજકોટના સત્યાગ્રહીઓ. આખી રાત મહેનત કરવા છતાં, એક કદમ પણ આગળ ન વેંયું. આ દરમિયાન એક બોરિંગે આવીને ગાડવાળાના પગને ચુંબન કર્યું. શોડીવારમાં ગાડીનાં બેહોશ થયો. ભરખાંખડું થતાં મકા-મુસીગતે ગાડું બહાર કાઢી, ગાડવાળાને ગાડામાં નાખી લોકો બેરાણી પહોંચ્યા, ત્યાસુધીમાં તે અમે સાધુઓ પણ પહોંચી ગયા. સાપ-કરડેલા માણસની સ્થિતિ નાબુત હતી. ગુરૂદેવની કૃપાથી જે કંઈ ઉપચારો અન્યા તે કરવામાં આવ્યા. સાંજ પડતાજ તે માણસ સ્વસ્થ થયો અને બીજા દિવસે તે બિશ્વકુલ આગમ થઈ ગયો.

સાપોનો આટલો બધો ઉપદ્રવ હોવા છતાં, લોકો કેમ રડી શકતા હશે? એ શંકા જરૂર થાય પરંતુ કુદરતના લોકો કેમ રહે છે? એવા નિષ્કોષ છે કે રોગની સામે બીપધિઓ પણ તૈયાર હોયજ છે. ધણે બાંધે આ દેશના મનુષ્યો કુંજળીનો ઉપયોગ વધુ કરે છે. કુંજળીની મધથી સાપ દૂર ભાગે છે, એમ કહેવાય છે. એટલે લોકો પોતાની પાસે કુંજળી રાખે છે. ધમ્મા કુંજળીના ઢગલા પડ્યા હોય, અને મોઢામાંથી પણ કુંજળીની બદળૂ નિકળતી હોય આમ અનેક સાધનો દ્વારા મનુષ્ય પોતાનો અવાચ કરતા રહે છે. છતાં જેનાથી જેની તૂટી હોય, એની ખૂટી નથી. જે નિમિત્તે મૃત્યુ થવાનું હોય, એ તો થાયજ છે.

લેધપુરની આ લાકડામાં રહેલો, પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે

પ્રકરણ ૧૨ મું
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

તેમ, નજીક નજીક છે, પરંતુ દેશ રેતાળ,
પાણીનો જીવલેજી ત્રાસ રેગીસ્તાનવાળો હોવાથી પાણીનું કષ્ટ છે.

એક પ્રકરણમાં પહેલાં કહેવાયું છે તેમ,
દિવસમાં એક વખત એક ગાડીમાં પાણીની ટાંકી રહે છે. આ ગાડીને
'જીવન' કહે છે. આ જીવનમાંથી દરેક સ્ટેશનનાં માણસો એક દિવસ
માટે જોઈતું પાણી લઈ લે છે. જો આ પાણી ખૂટી જાય, તો તેને
ભારે થઈ પડે. વરસાદ આવે છે તો પાણીની છૂટ થાય છે, અને
પાણીની છૂટ હોય તો એ રેતાળ મુલકમાં પણ કેટલાક લોકો ઝુંપડાં
કરીને રહે છે, અને પોતાના ઘેરાં બકરોને ચરાવી અથવા ચોડી ઘણી
બેતી કરી પોતાનું શુશ્રૂસન ચલાવે છે. પરંતુ જો વરસાદ ન થાય,
તો તમામ લોકો પરદેશમાં ચાલ્યા જાય છે, અને આખો મુલક વેરાન
જેવો દેખાય છે. અમે જે વર્ષમાં સિંધમાં આવ્યા, તે વખતે એ વર્ષથી
વરસાદ નહિં પડેલો. અને સ્ટેશન ઉપર માણસ મળે તે સિવાય
આખા રસ્તે કાંઈ ચક્રાં પણ ફરકતું ન જોવાય. પાંચ-પાંચ દશ-દશ
માઈલ દૂરથી લોકો પાણી ભરી જાય, અને પોતાનો નિર્વાહ કરે.
પાણીની ટાંકીવાળી ગાડી સ્ટેશન ઉપર આવે, ત્યારે સ્ટેશનની આસ-
પાસમાં રહેનાર રેલ્વેના મજૂરોની બેરીઓ અને જાકારાઓ મટકાં
લઈ લઈને તે ટાંકી પાસે ઉભાં હોય. જેટલું આપ્યું તેટલું લીધું,
લેવાયું તો લીધું, નહિ તો ખાલી મટકે ખીજા દિવસની રાહ જોતા
ખિચારાં ચાલતાં થાય. જોધપુર રેલ્વેની લાખો રૂપિયાની ઉપજ જોધ
પુર સ્ટેશને છે, છતાં દુઃખનો વિષય છે કે આલોતરાથી મુલાખાવ
સુધીના સ્ટેશનો રેગીસ્તાનના મુલકમાં આવેલાં છે. તેમાંનાં ઘણાં
સ્ટેશનો ઉપર પાણીની સગવડ નથી. જોધપુર સ્ટેટ પોતાનું કર્તવ્ય
સમજે તો કેટલાંક જીવોનો આશીર્વાદ મેળવી શકે. પાણીની સગવડ
કરવી તો દૂર રહી, રેલ્વે આશીસ્સરો તરફથી હુકમ છે કે સ્ટેશનના
રેલ્વે સિવાય કાંઈને પણ પાણી ન આપવું ! અને જે ભારતરો
પાણી લેવા દે છે, તેઓનો દડ કરવામાં આવે છે. સ્ટેશન ભારતરો
પણ મનુષ્ય છે. એમનાં હૃદયમાં દયાની અકુરા છે બચકર રેતીની
ગરમીમાં તપી રહેનારા ખિચાર માજૂરો અથવા રસ્તે ચઢીને જનારા
આવનારાઓ તૃપ્તિ ત્રાહિ પોકારતા સ્ટેશન ઉપર આવે, અને
રેલની ટાંકીમાંથી અથવા પોતાની પાસેના પાણીમાંથી એક લોટો
પાણી આપ્યા વિના એ ભારતરો કેમ રહી શકે ? લાખોની પેઠાસ
કરનાર જોધપુર લાઈન પાણી માટે આટલો બધો ત્રાસ લોકોને બોગવવા

પ્રકરણ ૧૨ મું
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

દે, એ તો બહુ દુઃખ અને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરે છે. મહારાણ રોશન પર સાર્વજનિક કુવો હતો, એ કુવો થોડીકજ કિંમત આપી જોધપુર રેલ્વેએ ખરીદી લીધો, અને હવે ત્યાં પણ લોકો પાણી ભરતા બધ ક્યાં છે, એમ બળવામાં આવ્યું. ફટલો દુઃખનો વિષય !

જોધપુરના મહારાજ બહુ દયાળુ છે. પોતાની પ્રજાના સુખને માટે, પોતાની પ્રજાને ઉચી લાવવાને જોધપુર રાજ્યનું કર્તવ્ય. અનેક પ્રકારના સાધનો ઉભાં કરે છે. તો પોતાની રેગીસતાનમાં રહેનારી પ્રજાને માટે, કમમાં કમ આ રોશનો ઉપર ટાંકીઓ માર્ફત અથવા કુવાઓ ઠારા પાણીનું સાધન શું ઉભું ન કરી શકે ? એમ લોકો કહે છે. લોકોનું એ પણ કહેવું છે કે પાણીની સમવડ થાય તો જે લોકોને પાણીના અભાવે આ દેશમાંથી ચાલ્યા જવું પડે છે, તેઓ જ્યાં રહેતા હોય ત્યાંજ આખાદી કરીને રહી શકે. દોર દાંખરને પોપી શકે રોશનો પામે આખાદી વધે. આખાદીના કાગળે વેપારીઓ પોતાની દુકાનો લગાવે, દ્રારીદમાં વધારો થાય, કરદમમાં વધારો થાય, અને રોશનો, કે જે ઉજાડખંખ જેવા છે, તેની પણ રાજક વધે આમ રાજ્યને કાવેદો થયા સિવાય નુકસાન તો નથીજ.

અકરણ ૧૨ સું
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

ફટલાક રોશનો તો એવાં ભયંકર લાગે છે કે ત્યાં એ માત્રગે બિચારા કેમ રહી શકતા હશે ? એજ વિચાર સજાનું સ્થાન થાય. ચારે તરફ કાં તો રેતીના પહાડ હોય અને કાં તો માછલોના માછલો સુધીનું મેદાન હોય. રોશનની એકાદ ફાટીમાં ટેમ્ફિનનું બૂંગણું, તારનું રેમય અને ટીકેટનું નાનકડું કળાદ સાચવીને માસ્તર બેસી રહ્યો હોય. ન જાણ માણસ આવે કે ન જાણ દોર આવ્યા સ્થાનમાં પોનાની પત્ની સાથે તો બિચારો રહેજ શુ કામ ? ચોલીસ કલાકમાં બે ચાર માણસ પણ આ રોશન ઉપર ન દેખાય. આવા એક રોશનમાં નરપુત્રક નવા આવેલા રોશન મારતરને એ પૂછવું: "માસ્તર તમારાથી અદિ" કેમ રહી શકાય છે ?" અને જવાબ આપ્યો: "મહારાજશ્રી ! આપને ખબર નથી. આ રોશનો એ કાળાપાણી તરફ ખુકરર થયાં છે. જાણ રોશન માસ્તરે કંઈક ચુન્ટો કર્યો હોય, એને ખીણ સળ ન કરતાં જવું મરીના માટે આવા રોશનો ઉપર પકેલવામાં આવે છે. કાળા

પાણી કરતાં પણ વધારા સ્થાનમાં રહેવું વધારે લયકર છે. ત્રણ મહીના કે બેઠલો સમય અમારે આ સજ્જ બોગવવાની હોય છે, ત્યાં સુધી અમારો જાન બોગવમાં હોય છે. સો-અસો રૂપિયા દંડ કરે કે વેંધપુરની જોલમાં છ-આઠ મહીના રાખે, તે સજ્જ સારી છે; પણ વધારા રોશન ઉપર રહેવાની સજ્જ ભારે છે. મારા જેવા કાંઈ નવઃ ઘોડાને શીખવવા માટે પણ આ રોશનો કીક સાધનશૂન છે. જાગ્રે સામાન સાચવવાનો નહિં, માછ ટીપ્પીનો હીસાજ રાખવાનો નહિં, તેમ માલ પણ જાગ્રે જવા આવવાનો નહિં, એટલે નવો ઘોડો પલો-દાય છે અને રોશનનું રોશન સચવાય છે. ”

વેંધપુર લાઇનની માફક પાણીનો ત્રાસ તો હૈદરાબાદથી કરાવી જતાં વધારે અનુભવેલા પડ્યો. સ્વયંમેવકોને પડેલો ત્રાસ વેંધપુર લાઇનમાં તો રોશનો નજીક આવે, એટલે બહેલાં મોડાં પાણી મળે જે ખરું. પરંતુ હૈદરાબાદથી કરાવી સુધીમાં, કેટલાંક રોશનો કાઢી નાખેલાં હોવાથી, ભારે વિટંબાજી બોગવવી પડે છે. એવોજ એક કિસ્સો એંગ્લોનું મુકામ કરેલું, ત્યાં બની ગયો. પાણી મળી જશે, એવી આશાએ સ્વયંમેવકો આગળ ગયા. પત્થરના પહાડોની વચમાં એક વખતનું જૂનું આ રોશન અત્યારે સારા ઝૂંપડા સરખું પણ નથી. સ્વયંમેવકો એક ગાડીની મહેરબાનીથી ભુલારીથી આગળ ગયા. અને એંગ્લો જળને ઉતરી પડ્યા. તૂટેલાં ફૂટેલાં અને ઉપર વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તેવાં, એક બે મકાન અહિં દતાં. અમારી સાધુમંડળી પાછળ ભુલારીના રોશન ઉપર રહી હતી. સ્વયંમેવકોએ કેટલી જે તપાસ કરી, આખા જંગલમાં, કયાંય પણ પાણી તેમને ન મળ્યું. કાંઈ ગાડી આવે તો તેને ઉભી રાખી, ઉવટે ધનુજમાંથી પણ પાણી લઇશું, એમ વિચાર કરતા રહ્યા. ગાડીઓ તો ઘણી જે આવી અને ગઇ. પણ આ ભલા માણસોને માટે કાણ ગાડી ઉભી રાખે ? ન હતું ખાવાનું કે ન હતું પીવાનું. દિવસ ચઢતો ગયો તેમ અગ્નિને વરસાદ વરસવા લાગ્યો. પાસેના પહાડની શરૂઆતે અગ્નિમાં લાકડાં નાખવા જેવું કંઈ. ગિલ્ગીટ સ્વયંમેવકો ત્રાહિ ત્રાહિ થઇ ગયા. બૂખ્યા તરસ્યા તડકડીયાં મારવા લાગ્યા. ગમે તેવા કષ્ટમાં દિવસ તો નિકળી ગયો, પણ રાત કાઢવી એમને ભારે થઇ પડી. આદર્શ ગિલ્ગીટને આકાશમાં આજોરતાં-તડકડીયા મારતા, સાંપ વીંછીઓના

પ્રકરણ ૧૨ મું
ત્રાસદાયક ત્રિપુટી

મારી મિ ધયાત્રા

ભયથી ભયનીત થતા આ યુવક પડ્યા સ્ત્રી ગર્ભા સુખાત ગર્ભા, જન્મે મટા થતા લાગ્યા. માથામા ગરમીઓ ચડી ગઈ કેટલાકોને તો નાકમાથી લોહી નિકળ્યા, માત્ર એમાંથી કોઈ એકો ન થયો, એટલુ જ યુરુદેવની કૃપાથી માથે રહ્યું બીજો દિવસે આદ-સાડ આદ વાગે અમારી સાધુમંળી પહોંચી ગઈ તે પછી થોડી વારે એક માડી આવી, તેમાંથી તે લોકોએ જોઈએ તેટલું પાણી ભરી લીધું, અને એમના તપેલા દેહોને શાત મ્યાં

આવી આવી અનેક વિટબણાઓ અમારી આ ત્રામતાયક ત્રિપુરીએ વખનો વખત ઉભી કરી હતી પરંતુ યુરુદેવની કૃપાથી અમારી મંળી પથ કાપતી જ રહી

પ્રકરણ ૧૨ મું ત્રાસદાયક ત્રિપુરી

卐

જેન સાધુઓનો પાદવિદાર, એ આગના ચંત્રતાદના જમાનામાં લોકોને બહુ આશ્ચર્યમાં નાખે છે. સમયનો બચાવ કરવાનાં સાધનો એક પછી એક નિકળતાં જ રહ્યાં છે. ઘોડા, હંટ, ગાડી, રેલ, મોટર અને હવાઇ જહાજ સુધીનાં સાધનો કૂદકે અને જૂસકે નીકળી રહ્યાં છે. દેખીતી રીતે આ સાધનોનો ઉપયોગ કરનાર ઘોડા સમયમાં ઘણું કાર્ય કરી શકે છે, એમ બાહ્ય દૃષ્ટિએ જોનારને જરૂર દેખાય છે, પરંતુ સંસારનો ત્યાગી વર્ગ, કે જેણે કેવળ નિરુપાર્થ જીતિથી જગતનું કલ્યાણ કરવા માટે બેખ ધારણ કર્યો છે, એવાઓને માટે આ વર્તમાન સમયનાં સાધનો, સિવાય કે એમને સંયમથી નીચે પાડે-ધીરે ધીરે પોતાની સાધુતાથી દૂર હમચે, બીજો ફાયદો કરી શકતા નથી. ગૃહસ્થોને માટે એ સાધનો જરૂર ઉપયોગી લેખી શકાય ! પરંતુ સાધુને માટે તો-ત્યાગીને માટે તો નિતાન્ત હાનિકર્તા છે, એ વાત બહુ સૂક્ષ્મતાથી વિચાર કરતા સમજવા વજર નહિ રહે. અને તેનું જ પ્રત્યક્ષ ઉદાહરણ છે કે હિંદુસ્તાનના બહોતેર લાખ સાધુઓની આજે આ દશા થઈ છે. સાધુઓનો માન મર્ત્યો સાથી ઝોઝો થઈ ગયો છે ? સાધુઓના નામથી લોકોને કેમ મૂળ્યુ ઉત્પન્ન થઈ છે ? એનું મૂળ તપાસવામાં આવે તો એકજ માલુમ પડે છે કે સાધુમાં જે ત્યાગરૂતિ જોઈએ, જે જિતેન્દ્રિયતા જોઈએ, જે નિર્લોભતા જોઈએ, તે નથી રહી. સાથી નથી રહી ? એનો જવાબ સીધો અને સરળ છે.

એક પગથિયું ચૂકનારો માણસ નીચે આવીને પડે છે, સાધુ ત્યાગી છે. એણે ત્યાગનો ઉપદેશ આપવાનો છે. આચાર પાલન એણે સંસારી જીવોને સંસારના પ્રલોભનોમારથી દૂર રહેવાનો ઉપદેશ આપવાનો છે. એણે સંસારના જીવોને નીતિપરાયણ બનાવવાના છે. સદાચાર તરફ વાળવાના છે. સંસારની વાસનામાં સ્પીધથી રહેલા જીવોને એમનું આત્મિકભાન દર્શવવાનું છે. આ બધી ચે બાબતોમાં જે માણસ કુશળ હશે, પોતે તે પ્રમાણેનું આચરણ કરતો હશે, તેજ બીજાઓને સમજાવવાનો અધિકારી છે. રવય લાલચમાં ફસાએલો માણસ બીજાને ઉપદેશવાને અધિકારી નથી. દેશના ઉદાર માટે આજે મેંકડા માણસો ‘દેશનાયક’

પ્રકરણ ૧૩ મું
વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

તરીકું જિહ્વ ધરાવનારા બહાર પડ્યા છે, પ્લેકોમોને ગળવે છે, ક્ષયજનક માટે હળવે મનુષ્યોનાં હૃદયોને હચમચાવી મૂકે છે. આ બધું છતાં આંત્રી ધુન્ડીનો પ્રશ્ન આવે છે ત્યારે, એક બીજા તરફથી સ્વાર્થની ગંધ આવે છે ત્યારે, સૌને એમ થાય છે કે ચાલો આપણે મહાત્મા ગાંધી પાસે. કારણ એ છે કે 'એ કોઈનો પણ પક્ષ ક્યાં વિના અથવા પોતાની સ્વાર્થચિંતિનો જરા પણ અથ રાખ્યા વિના પોતાના અંતર આત્માના અચળ પ્રમાણે પોતાને સત્ય લાગે છે, તે ગઢ બતાવે છે.' એવી શ્રદ્ધા લોકોમાં છે, અને તે શ્રદ્ધા તે તરફ લાઇ જાય છે. કચ્છન કામિનીની આસક્તિમાંથી સંસારના જીવોને બચાવવાનો ઉપદેશ, કચ્છન કામિનીનો સર્વથા ત્યાગી સાધુ જ કરી શકે.

સાધુ તરિકિની-ચુડ તરિકિની જવાબદારી બહુ મોટી છે. મોટી ઉપર તો ધીરે ધીરે ચડાય છે, પણ લોજ-કાલીદાસનો સંવાદ પડતાં વાર નથી લાગતી, કારણ કે એક પગથીયું ચૂકતાં નીચે પડ્યાયા સિવાય માણસ સ્ત્રી રાકતો નથી. આના સંબંધમાં લોજ અને કાલીદાસનો સંવાદ બહુ સારું પ્રમાણ પૂરું પાડે છે.

પ્રકરણ ૧૮ છું
વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

લોજરાજ એક દિવસ કાલીદાસને પૂછે છે -

પ્રશ્ન:- 'કાનામાં વિચાર નથી હોતો ?'

ઉત્તર:- 'સમયે બતાવીશ'

એક વખત લોજરાજ પોતાના મહેનમાંથી બહાર નીકળી ગયા છે. સામેથી એક ફરીર આવે છે. એની આંતરેલી ચાદર ખણી જીર્ણ રીજું થઇ ગઇ છે. લોજરાજના હૃદયમાં દયા અને ભક્તિ ઉત્પન્ન થાય છે.

લોજ પેલા ફરીરને કહે છે:-

પ્રશ્ન - સાધુ આ તમારી ચાદર જીર્ણ થઇ ગઇ છે, હું બીજી આપાવું ?

ઉત્તર- ના, મારી આ છૂંચું ચાદર નથી, પણ માછલાં
મારવાની જાળ છે.

પ્રશ્ન- તમે માછલાં ખાઓ છો ?

ઉત્તર- હા, એકલાં નહિં, મદિરાની સાથે.

પ્રશ્ન- દારૂ પીઓ છો ?

ઉત્તર- એકલો નહિં, વેસ્થાની પાસે બેસીને.

પ્રશ્ન- વેસ્થાને ત્યાં જાઓ છો ?

ઉત્તર- હા, દુસ્મનના માથા ઉપર પગ મૂકીને.

પ્રશ્ન- તમારા જેવા સાધુને દુસ્મન હોય ?

ઉત્તર- હા, ચોર છું. રાજ ચોરી કરું છું.

પ્રશ્ન- તમે સાધુ થઈને ચોરી કરો છો ?

ઉત્તર- હા, જુગાર ખેલવો પડે છે, ચૈસા ક્યાંથી કાઢું ?

પ્રશ્ન- ત્યારે શું તમારામાં બધા ચે દુર્ગુણો છે ?

ઉત્તર- હા, જે માણસ નષ્ટ-ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે, આચાર ચૂકી
જાય છે, એનામાં કોઈ વિચાર રહેતો નથી.

સોજ રાજાને માલુમ પડ્યું કે આ કોઈ સાધુ ફકીર નથી, પણ
કાશીદાસ પંડિત છે. રાજાને ખાતરી થઈ કે ખરેખર એક પગથિયું
ચૂકનાર નીચેજ પડે છે.

બાળના ગૃહસ્થોનો ગૃહસ્થાશ્રમ શૂન્યો. હજારો લાખો ધરમાં
દેખાય છે ક્યાંય શુદ્ધ ગૃહસ્થાશ્રમ ? સાધુઓના પતનમાં પણ એ
ગૃહસ્થો તરફથી મળતાં પ્રતીકનો વધારે કારણબૂત છે.

પગે મુસાફરી કરનારા સાધુઓ પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવા
સાથે ધર્મની, સમાજની અને દેશની ધણી મેવા કરી શકે છે. સેવાનું
ક્ષેત્ર વિશાળ છે. સેવાનાં સાધનો અસંખ્ય છે. પોતપોતાના
આચારના પાલન પૂર્વક ગમે તે ક્ષેત્રમાં અને ગમે તે સાધનથી મહત્ત્વ સેવા
કરી શકે છે અને રાષ્ટ્રના ઉત્થાનમાં પણ મોટો ફાળો આપી શકે છે.
સૌ પોતપોતાની અર્પણમાં રહીને, પોતપોતાના ધર્મમાં રહીને પોતાનાં

પ્રકરણ ૧૩ મું
વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

કાર્યો કરે, તો તે વગર દાનિએ મોટો લાભ કરી શકે છે. પોતાના ધર્મને ચૂકીને સેવા કરનારો માણસ લાભ કરતાં તુક્ષ્ણાન વધારે ઉઠાવે છે. લાભના બાર દળાર કરે છે.

સાધુ 'સાધુ' છે, તો તે ત્યાગથીજ છે. બાલ ક્રિયાકાંડમાં થોડોક અપવાદ વિકટ પ્રસંગોમાં ઉઠાવવો પડતો હોય તો તે " સંકટ સમયે સાંકળ ખેંચવા " જેવું છે. આપદર્મ તરીકે કાંઈ ચોક્કસ પ્રસંગ પૂરતો કાંઈ બાલ અપવાદ ઉઠાવવો પડે, પણ તેના મૂળમાં તો દાનિ નજ પહોંચવી નોંધએ.

પાદવિહારની આ ખાસ ખૂબી છે. મહાત્મા ગાંધીજીની 'દાંડીની કૂચ' એ જૈન સાધુઓના પાદવિહારની એક અમુક સમય માટેની દૂંકી આદતિ હતી, છતાં એ દાંડીની કૂચે જે ફાયદો કર્યો, એ કાંઈથી અનુભવ્યો નથી.

પ્રકરણ ૧૩ થું
વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

'ટકાની તોલકી તેર વાનાં માગે.' પાદવિહારને ચુક્યા પછી એક પછી એક એવાં લક્ષણ જીવનમાં પેસી જાય છે, લાભો કે જેવાથી નિકળવું તો દુર રહ્યું, પણ એ વળગ વધારે ને વધારે ગૂંધાતી જાય છે. આના ઉદાહરણ રૂપે કાશી, અયોધ્યા, હરદ્વાર અને એવાં સ્થાનો કે, જ્યાં સાધુઓના અખાડા ને અખાડા પડ્યા હોય, ત્યાં જેવાથી વધારે ખાત્રી થશે જૈન સાધુઓમાં પણ 'પ્રસાદે ધર્મ કે' અથવા એવાં બીજાં કારણોએ રેલ વિહાર કરનારાઓની શી દશા થઈ છે, એ કાંઈથી ક્યાં અનુભવ્યું છે ? બિચારા મહાસાગ્રમમાંથી જે નીચે ગયા છે ' વટલેલી આલણી તરકડીમાંથી જે જાય ' એ કહેવત થું ખોટી છે ?

જ્યારે પાદવિહારથી કેટલો બધો ફાયદો થાય છે ! કેટલો અપૂર્વ આનંદ ! પ્રાતઃક્રમમાં પાચ-દસ-પદર માછલની મુસાકરી થાય છે. જંગલોની સુચ્છી હવા તંદુરસ્તીને અને મનને તાજગી આપે છે. જુદા જુદા ગામનાં મધુર પાણી પીવાનાં મળે છે. પહોરો અને જંગલોના કુદરતી સુંદર દ્રશ્યો જોવાનાં મળે છે. ક્યાંય કપ્પોની સામે થવું પડે છે, તો ક્યાંય કાંઈ સુંદર ઝાડની નીચે, આકાશના તારા ગણના અપૂર્વ

આનંદ અનુભવાય છે. દેશ દેશના રીતરિવાજો જાણવાના મને છે. મનુષ્ય સ્વભાવ પારખવાનાં મને છે. દુકાંમાં કહીએ તો સંસારનું દશ્ય-સંસારનું સત્ય સ્પષ્ટ અને વિશ્વજ્ઞાનની પ્રખળ પ્રેરણા એક માત્ર પાઠ-ચારણી મને છે. ઇતિહાસના શોખીનોને માટે ખૂબ ઐતિહાસિક સામગ્રી મને છે. પુરાતત્ત્વના શોધકોને માટે પુરાતત્ત્વનાં અનેક સ્થાનો જોવાનાં મને છે. લેવાય તેટલું લઈ શકાય છે, લેનાર જોઈએ.

શિવગંજ (મારવાડ) થી કરાચી સુધીની લગભગ ૫૦૦ માઈલની મુસાફરીમાં જે અપૂર્વ આનંદ અમારી મંડળીને એક જ અર્થ આપ્યો હતો તે, વર્ણવી શકાય તેવો નથી. અમારી આખી મુસાફરીમાં જ્યારે ને ત્યારે, જ્યાં ને ત્યાં ઉપરનો પ્રશ્ન તો ચર્ચાતોજ હોય, “ મહારાજ, આટલા આટલા કષ્ટ ઉઠાવીને તમે જાઓ છો, એના કરતાં તમે રેલમાં કેમ જતા નથી ? તમે ધારો તો હવાઈ ઝડાજમાં જઈ શકો છો. ” આ પ્રશ્નનો ઉત્તર અમારા તરફથી જે આપવામાં આવતો, તે ઉપરના વિવેચન ઉપરથી સમજી શકાય તેમ છે. મારું તો માનવું છે કે અનેક પ્રકારના કાવા-દાવા, પ્રપંચ અને જૂઠાને શરીરનાં કુંવાડે કુંવાડે, એકઠે એક નસમાં, અરે નાનામાં નાના એક ખિંદુમાં પણ ભરી રાખનાર શહેરની જનતાને ઉપદેશ આપવામાં જે લાભ સમાયો છે, તેના કરતાં બેઠળી, ભદ્રિક અને શ્રદ્ધાળુ ગામડાની જનતાને થોડો પણ ઉપદેશ આપવામાં વધારે લાભ રહેલો છે. દેશની સાચી નિશ્ચિતિનું લાભ પણ શહેરની જનતા કરતાં ગામડાની જનતામાંથી વધારે થાય છે.

અમારી મુસાફરીની પ્રવૃત્તિમાં ત્રણ ઉદ્દેશો રખાયા હતા.... (૧) માંસાહાર નિષેધ, (૨) દરેક કામ અને ધર્મોત્તુ-ઉદ્દેશ ને સાધનો યાત્રીઓમાં પરસ્પર પ્રેમની શૃંધ્ધ અને (૩) જૈનધર્મના સિદ્ધાન્તોની વારતવિકતાનો પ્રચાર. જ્યાં જ્યાં જેવા જેવા પ્રકારની આવશ્યકતા જણાઈ, ત્યાં ત્યાં તેવા તેવા પ્રકારનો ઉપદેશ થતોજ રહ્યો. પુસ્તકોનો પ્રચાર, જ્ઞાનચર્ચા અને જાહેર વ્યાખ્યાનો-આ અમારી પ્રવૃત્તિનાં સાધનો હતાં. ચાહે એકજ માણસ હોય, ચાહે હજાર હોય, ગમે તે વિષય ઉપર ગમે ત્યારે માત્ર જોઈતો ઉપદેશ કરવો એ અમારું ધ્યેય હતું.

પ્રકરણ ૧૩ શું
વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

મારવાડના લગભગ પ્રત્યેક ગામમાં જાહેર વ્યાખ્યાનો હતા. પ્રતિ કસામાં આવી હતી. ઘણાં ગામેમાં મારવાડમાં પ્રવૃત્તિ. કેવળ જોનોનીજ વસ્તી; એટલે ત્યાંના જોનોમાં જે જે કુરિવાળો હતા, તેને દૂર કરવાનો ઉપદેશ મુખ્યત્વે થતો. પાઠશાળાઓ કે કં-પાશાળાઓ સ્થાપન કરાવવી, આપસમાં તડ હોય ત્યાં એકતા કરાવવી, એ અમારી મારવાડની પ્રવૃત્તિ હતી. જો કે વાત વાતમાં પકડનાર ને પકડયા પછી નહિં છોડી તડ પાડી નાખનાર મારવાડીઓ અમારી કરાવેલી એકતાને ક્યાંસુધી જળવી રાખશે, એનો અમને ખૂબ અનુભવ હતો. પણ બાકે તો મહારાજને રાજ કરવાને માટે મહારાજની સ્થિતતા સુધીમાંજ એમની એકતા જળવાઈ રહે છે. મહારાજ વિદાય થઈ જાય, એટલે પાછા તેના તેજ બાંધે અગ્રવે અને પાછડીનો છેડો નીકળી જાય, ત્યાંસુધી હોહા કરે. છતાં કોઈ કોઈ ગામેમાં કંઈક વધુ સમય પણ સંપ જળવાઈ રહે. એટલે તે વિષયમાં પ્રયત્ન કરવો, એ તો અમારું કર્તવ્ય હતુંજ.

પ્રકરણ ૧૩ મું
વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

તખતગઢ, ઉમ્મેદપુર, ગુડાખાલોતરા, આહોર, જાલોર, મેઠલસર, સિવાજીગઢ, બાલોતરા, બાડમેર, ન્યુહોર, જાહેર વ્યાખ્યાનો. મીરપુરખાસ, હાલ્દા અને હૈદરાબાદ-આ અને આવાં બીજાં કેટલાંક ગામેમાં જાહેર વ્યાખ્યાનો પણ અપાયાં. ગુડાખાલોતરા, આહોર, જાલોર, સિવાજીગઢ, બાડમેર અને હાલ્દાની પ્રવૃત્તિ વિશેષ આનંદદાયક અને લાભકર્તા થઈ હતી.

કેટલેક સ્થળે સાંપ્રદાયિકતાની બાંધ વધારે અનુભવવા મળી. ગઢસિવાજીમાં સ્થાનકવાસી અને તેરાપંથી સાંપ્રદાયિકતાની બાંધ એવી વસ્તી વધારે છે. અમારી પ્રવૃત્તિ સાર્વજનિક અને દરેક ધર્મોમાં ઐક્યની સ્થાપના કરાવવાની હોવા છતાં, કેટલાક સ્થાનકવાસી અને તેરાપંથીઓ, પોતાની પ્રવૃત્તિ પ્રમાણે સાંપ્રદાયિક ચર્ચામાં ઉતર્યા વગર નથી રહી શકતા. એમને બિચારાઓને એમાંજ રસ પડે છે. એટલે બાલકથિયાઓના સાધનોને ધર્મ સમજી એવી ચર્ચાઓ છેડ્યા વગર રહેતા નથી. કોઈ છેડે, એટલે તટસ્થવૃત્તિથી વસ્તુસ્થિતિ સમજાવ્યા વગર તો ચાલે પણ

નહિ. આવી ચર્ચાનો પ્રસંગ મહાસિવાજીમાં અને અસાધમાં વધુ આવ્યો.

બા.ગેરમાં ત્યાંના હાથીમ મગ્ધપચંદ્રજી લંડારી અને રટેશન માસ્તર મનમોહનચંદ્રજી લંડારી વિગેરે મંડળીના સિંધમાં પ્રવૃત્તિ પ્રયાસથી જાહેર બ્યાખ્યાનો ખૂબ થયાં અને હજારો લોકોએ લાભ ઉઠાવ્યો. હાલા જેવા મુસલમાનોનાં કેન્દ્રસ્થાનમાં ‘મહાવીર જયન્તી’ ઉજવાય અને તે પણ માંસાહારી હિન્દુ-મુસલમાનોના સહકાર પૂર્વક ઉજવાય, એ એક ખાસ વિશેષતા હતી. હૈદરાબાદમાં નિયમિત પ્રાતઃકાળમાં બ્યાખ્યાન થતું. સેક્રેટ સિંધી આમીકો અને સાધુબંધ કોચના લોકો લાભ લેતા. આખો દિવસ ધર્મચર્ચાઓ થતી ધણી લોકો મસ્જી-માંસનો ત્યાગ કરતા, ઉપરાન્ત બે જાહેર બ્યાખ્યાનો પણ કરી મકાયાં. અહિં અમારી નિગરતા થોડીજ રહી. માત્ર એક અઠવાડિયું. હૈદરાબાદની ગરમી સિંધમાં મશહૂર છે. સિંધી લોકો છેક સાંજ થયા પહેલા બહાર નિકળેજ નહિં, છતાં સ્થાનિક જૈનસંઘના આગેવાનોના પ્રયત્નથી કીક પ્રવૃત્તિ થઈ.

અહિંથી વિહાર કરી, પહેલું મુક્રમ ‘કોટ્ટી કધું’ હતું. કેરાચીના પણ ધણા ભાઈઓ બહેનો સાથે હતા. હૈદરાબાદના જેનો ઉપરાન્ત સિંધી ભાઈઓ બહેનો પણ આવેલ. બ્યાજની ગરમી આખી જીદગી યાદ રહેશે. ગરમી નહોતી, અગાશ વસ્તી રહ્યા હતા. મક્રમ કેંઈક સાદું ગણેલું, એટલું સદ્ભાગ્ય. બપોરે સિંધી બહેનો-ભાઈઓએ કહ્યું - ‘ઉપદેશ આપો ?’ આવી ગરમીમાં ઉપદેશ ? છતાં એ લોકોની ધ્વજને માન આપી બધા ભેગા થયા. ઉપદેશ આપ્યો. પછી તો રગ જગમગ. સિંધી બહેનો—બહેન પાર્વતી અને અંકિકાએ મુદર ભગ્નો સંભળાવ્યાં. વૃદ્ધ સિંધી માયા પૂતલીબાઈએ મહાભારત અને રામાયણની કેટલીક વાતો કરી. કેરાચીથી સ્વયંસેવક તરીકે આવેલા અન્નગમર દોસી પણ ખીંચ્યા. આખો દિવસ અપૂર્વ આનંદમાં ગયો.

રટેશનો ઉપર બ્યારે બ્યારે મુક્રમો થાય, ત્યારે ત્યાં રટેશનના માસ્તરો ને બીજા સ્ટાફના લોકો બધા મુનિરાજોનો ઉત્સાહ સાથે જ્ઞાનચર્ચા ખૂબ થતી. લોકોને બેધ આપવામાં અગતી આખી જે

મક્રમ ૧૩ મું
વિહારમાં પ્રવૃત્તિ

મળી ઉત્સાહિત રહેતી કાંઈ વખત શ્રી વિશાલવિજયજી આવીને ખચર આપે કે આજે આટલા માણસોને માસાહાર હોડાવ્યો તો કાંઈ વખત શ્રી દાનવિજયજી ખચર આપે કે આટલા માણસને માસાહાર હોડાવ્યો. ચાન્તપ્રતિ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજી અને ૨૯ શ્રી હિમાશુવિજયજી તો રાતદિવસ એ કાર્ય માટે પ્રયત્નશીલ રહેતા હતા. મહેવાની મતનજ કે દરેકને એમલે બધો ઉત્સાહ હતો કે ૨૨તે ચાલતા પણ ને કાંઈ મળે, તેની સાથે અર્ધો કલાક ખોગી યજ્ઞને પણ ઉપદેશ આપવાનું સૌને મન થતું.

ન્યા ન્યા જુના રથજો મળે તે જોવા, ત્યા શીનાલેજો વગેરે ઐતિહાસિક સામગ્રી મળે તો તેનો સમઠ કરવો કંઈક દત્તકયા મળે તો તે નોંધી લેવી આ પ્રતિ પશુ મુનિરાજ શ્રીજયન્તવિજયજી અને ૨૯ મુનિ શ્રીહિમાશુવિજયજીની ઈતી ન રહેતી.

ધર્મચર્યાઓમા ધણે ભાગે ઇશ્વર, કર્મ, જીદગીનું ધ્યેય, એ વિષયો મુખ્ય રહેતા. સાધુની પાસેથી આ ધર્મચર્યાના વિષયો સબધી કંઈપણ જ્ઞાન મેળવતું, એવી જિજ્ઞાસા લગભગ સર્વજ્ઞ જોવાની મળતી સ સાદારની માયામાં ફસાયેલો છે, છતાં એક નારિતકને પણ હૃદયના હોડાણમાં એની બાવના રહી છે કે 'હું કેણું છું ? કયાથી આવ્યો છું ? માફ હું મર્ત્ય છે ? હું શું કરી રહ્યો છું ? અને કયા જ્ઞાનો છું ? આ પ્રશ્નોના ધ્વનિ તરીકે ધણા લાદપુકવો ચર્યાઓ કરતા.

આ પ્રશ્નોની અમારી આખા વિદારની પ્રવૃત્તિ નરાખર ચાન્તી રહી એમા જરા પણ અતિશયોક્તિ વગર કહી શકાય કે પશ્ચિલામ, સેક્ટો માણસોએ માસાહારનો ત્યાગ કર્યો છે ધણા-ઓએ દાડ હોડ્યો છે અને ધણા જીવોએ અનેક પ્રકારની પ્રતિજ્ઞાઓ કરી છે. દૂકામા ફદીએ તો ને લાલ ગુજરાત ફાડીયાવાડની રીંદી શબ ગમેની અથવા બીજા સમ્બંધમા ફદીએ તો અતિપરિચયના કારણે આકંઠ ધરાએની બંદે અજીર્ણ બોગવનારી પ્રજામાં નથી થઈ શકતો. તેનાથી હજાર ગુણો લાભ આવી પ્રજાને ઉપદેશ આપનામાં થાય છે એવો અમારો સંગોટ અનુભવ થયો છે.

કરાચી એટલે સિંધનું પાટનગર. સર ગાર્સ નેપિયરના

રાજ્યોમાં કહીએ તો ‘કરાચી એટલે પૂર્વનું જીતિ-
અવિધવાણી મંદિર, પંજાગનું બંદર અને દિંદનું લીવરપુલ.’

કવિ નાનાલાલના રાજ્યોમાં કહીએ તો ‘કરાચી
એટલે ભારતનું દ્વર્ગદ્વાર.’ કરાચી માટે કવિ નાનાલાલે આજથી દસ
વર્ષ પહેલાં એક અવિધવાણી લાખી હતી—

“કરાચી ! આતતી કાલે તારે અંગણેથી
નીસમી સદીના હનુમાનવિમાનેા હલગેા ભરશે.
એરિયા અને યુરોપના આલ એાળગી પાર હરશે
અને કવિતા નહિ, કલ્પના નહિ, આશ્ચર્ય ક્યા નહિ
આજના યુગની એ સમ્ય તાર્તા કહેવાશે. હનુમાન
કુદકાથી દશમણેા મનન કુદકેા કાલે તારે કાઠેથી કુદશે.
ઈતિહાસ એને કલ્પના નહિ કહે, હકિકત કહેશે.” ૧

મહાકવિની આ અવિધવાણી આજે સચી કરી છે. કરાચી એટલે
દુનિયાની સાથેનો સંબંધ જોડનારું હવાઈ-જહાજનું મથક.

મકરણ ૧૪ મું
કરાચી

સિંધનું પાટનગર ભારતના શહેરોમાં પાંચમું સ્થાન રાખવા છતાં
સુંદરતા અને સફાઈમાં એનું સ્થાન મોખરે
કરાચીનું સ્થાન આવે. માત્ર ત્રણ-સાડાત્રણ લાખની વસ્તીનું આ
શહેર વિશાળતામાં ખૂબ ફેલાયું છે. કરાચીને
મત્રેક ભાગ, કરાચીના મકાનોની દારમાળાઓ, કરાચીની પુણતુમા
હવા-એ બધું થે હિંદુસ્તાનની આખી યુસાફરી કરીને આવનારને
મુશ્કે બનાવે છે. એક વખતનું માછીમારોના પાંચ—પચીસ
સુંપડાંવાળું ગામડું આજે ભારતના મનમોહક શહેરોમાંનું એક બન્યું
છે. એક વખતનું ગંધાતું ‘ધડબો બંદર’ આજનું જંગમશહેર અને
સેકંડા ગ્રીમરોને આવકાર આપતું આલીશાન બંદર બન્યું છે. ગામ
તો ધણું વ વસાય છે, જંગલમાં મંગલ બને છે, છતાં કરાચીની
રચના તો એવા કોઈ સુલ યોષકીએ અને એવા કોઈ ભદ્રપુરના

૧ જૂઓ, ‘શ્રી કરાચી યુજર સાહિત્ય કબા મહોત્સવ’ ના પ્રમુખ
તમેકેનું શાબ્ધાન.

હાથે પાપો પડ્યો છે, કે તેણે કરાચીને જગમગાદર બનાવ્યું છે. કરાચીની આ નવી રચના અને કરાચીની સુંદરતા, કહેવાય છે કે લાઇ જમગેદ મહેતાના બહુજ વિચારશીલ બેઝનું પરિણામ છે. બાર-બાર વર્ષ સુધી લાગત કરાચીની યુનિમીપાલીટીના પ્રમુખપદે રહીને લાઇ જમગેદે કરાચી શહેર માટે જે જે પ્રયત્નો કર્યા છે, એ કરાચીના ઇતિહાસમાં મોનેરી અક્ષરોએ ડાવરાયેલા રહેશે.

આ કરાચીની ઉત્પત્તિના ઇતિહાસમાં પણ કંઈક વિશેષતા છે. અને તેથી આપણે જરા કરાચીના ભૂતકાળના કુવામાં બૂસકા મારી લઈએ તો કંઈ ખોટું નથી.

ઇતિહાસ એની ઉત્પત્તિના સંબંધમાં આમ વહે છે.-

આ એક પાંચ-પચીસ મઝ્હીમારેલું ગામડું હતું. 'કુવાચી-જો-ગોડ' એ નામે ઓળખાતા એ ગોડનો નેતા 'કુલાચી' એ ઉત્પત્તિ આ મઝ્હીમારેમાં મુખ્ય હતો. હુગ નદીના પશ્ચિમ કિનારા પર આવેલા ખડક ગામના બાપારીઓને દરિયાઇ વેપાર ચલાવતાં વચમાં રેતી નડતી હોવાથી તેઓ ખાડી પાસે રહેવા લાગ્યા. તે વખતે તેનું નામ "કુલાચી કુલ" જણાયું અહિં જ્યારે વસ્તી વધી, ત્યારે ધીરે ધીરે માડીનો કિલ્લો બાંધવામાં આવ્યો. આ કિલ્લાને પૂર્વ અને ઉત્તર એમ બે દરવાજા હતા. તેનું નામ ખારા દરવાજા ને મીઠા દરવાજા આજે ખારાધર અને મીઠાધરના નામે જે સ્થાન ઓળખાય છે, તેજ તે વખતના દરવાજા ઇ. સ. ૧૭૭૪-૭૫માં લેફ્ટેનન્ટ બ્રેડન પોર્ટરે આ કોલીટાઉન ગોંધી કાઢી તેનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. એમ કહેવાય છે કે 'બુલોચી'નો અપભ્રંશ લોચી-કોચી-કરાચી થયું છે. તે વખતના સિંધના કબોરા રાજાઓ તરફથી આ ગામ બુલોચીઓને અપાયેલું. હિંદુ બાપારીઓએ તેનો વિકાસ કર્યો છે. એની ઇતિહાસમાં નોંધ છે. ૧૭૬૪માં તાલપુરા લોકોએ આ ગામ લગાદમાં હતું. ઇ. સ ૧૮૩૪માં શ્રીટીય લરકર અધિકારીરત્તાનમાં રૂસિયા સાથે લગાઈ કરતા સિંધમાં થઈને જવા માટે કિનારે આવ્યું, ત્યારે તેમના માનમાં 'મનોરા'ની ટેકરી પરથી તાલપુરાના સેનાપતિએ નોંધાના બાર કર્યા. શ્રીટીય લરકર સમજ્યું કે આવો લગાઈ માટેનું

પ્રકરણ ૧૪ મું
કરાચી

આદવાન ચ્યુ'. એટલે એ લસકરે પણ સામેથી ધડાકા કર્યા. પરિણામે સિંધીઓ ભાગ્યા એટલે ખ્રીટીશ લસકરે કરાચી કબ્જો કર્યું. તે પછી અંગ્રેજી અમલમાં તેનો વિકાસ થતો રહ્યો.

કરાચી સંબંધમાં એક કાંતકથા પણ કહેવાય છે.

“હિંદાબાદના મીરના બે જુવાન મીરનલદાએ બહુ કાંતકથા ઇશી હતી. એક દિવસ હાલમલ કરતાં કરતાં તેના હાલમે એમાંના એકને કહ્યું: ‘સુન્દરીઓ તો પછી જોઈ, પણ નગરોઈ નાઉમલ લોજવાણીના છોકરાની વહુ જેવી ક્યાય થવાની નથી.’ બન્ને મીરનલદા હાલ થઈયા. નાઉમલના ધરમાં જઈ રત્નીઓની આખરે પર હાથ નાખવાનો નિયત કર્યો. સાંજના સમયે નાઉમલની ડેલી વટાપી મીરનલદા દાખલ થયા. નાઉમલ શેઠ વખારે હતો, પણ તેમના બાઈ જીવતરાય રાજકુમારોની આ હિલચાલ સમજી ગયા. તેમણે એક વફાદાર નોકરની મદદ લઈ બન્ને મીરનલદાઓને ધરમાં બંધ્યા અને તેમની સાથેના ખવાસતું ખૂલ કહ્યું. પોતાનો જાન બચાવવા પચ્ચીસ પવનવેળી સાહણીઓ ઉપર ઠિંમતી હવેશત અને પોતાતું કટ્ટણ લઈ જીવતરાય શેઠ રાતોરાત હિંદાબાદ છોડી તાલપુરાઓના ‘ઘડબો બંદર’ આવી પહોંચ્યા. બીજા દિવસે મીરની તપાસમાં મીરનલદા છૂટ્યા. નાઉમલે ધણો બચાવ કરવા છતાં આખરે તેને સજા થઈ અને કબ્રસ્તાનમાં કબ્રો ખાદવાતું કામ સોંપ્યું. નાઉમલ ઉસ્તાદ સિંધી હતો. કબ્રસ્તાનના ઉપરીને લાલચ આપી ત્યાંથી છૂટ્યો ને ‘ઘડબો બંદર’ આવી પહોંચ્યો. અહીં કબ્રસ્તાનના ઉપરીને પૂછ્યું, ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે-‘હિંદુઓના હનુમાન આકારમાંથી આવી નાઉમલને ઉચકી ગયો. હું પકડી રાખતો હતો, પણ હું પણ જાણે ઉંચકાયો, યહી પેલા કાફર દેવે મને જાગીત પર પછાડ્યો. મીરે બિચારાએ સતોય વાળ્યો.

“બીજી તરફ નાઉમલ અને જીવતરાય એ બન્ને બાઈઓએ અંગ્રેજોની મદદ માંગવાનો નિયત કર્યો.

પ્રકરણ ૧૪ મું
કરાચી

જીવતરાય સુ'બધના મર્ન'રને મળ્યા આ બન્ને
સાઈના ભરોસે સુબધથી અંગ્રેજી લરકરની મનવાર
'ધડબો બંદર' પહોંચી અને બંદર દાંધ ક્યુ".
કહેવાય છે કે એ લરકરને 'બોડીયા બંદર'ના કાઠિયા-
વાડી હુવાલા બ્યાપારીઓએ સામાન વિગેરે પૂરે પાડેલો.

“આ ગામને ખીલવનામાં એક હરકત આવતી
હતી, અને તે એ કે કલાવ બહુચીબાઈની આજ
બાજુ પુષ્કળ જગ્યા હતી અને તેમા પેતાના સે'કેડ
દોરોને તે પાળતી હતી. એ ને ખસે તો 'ધડબો
બંદર' શહેરનું સ્વરૂપ લે. બાઈને બીજી જગ્યા અને
દ્રવ્ય વિગેરેની લાલચ આપી; પણ એ બાઈએ
પેતાની સાવામઃ 'આઈ' કલાંતથી-કલાવથી' એમ
વેલી જણાવ્યું કે 'હું' લડાયક તોખમની છું. નહિ
ખસું". સેનાપતિએ ખાતરી આપી કે આ જગ્યાનું નામ
વારું 'કલાવથી' 'પાડીયું'. બાઈ ચુરી ચઈ અને ખસી
ગઈ. તે દિવસથી આ ગામનું નામ કલાવથી-કલાવથી-
કરાચી પડ્યું. કીતું અસલ નામ 'ધડબો બંદર'
હજુ પણ બ્યાપારીઓને ચોપડે લખાય છે.” ૧

પ્રકરણ ૧૪ થું
કરાચી

કહેવાય છે કે લગભગ ૧૦૦ વર્ષ ઉપર બ્યારે અંગ્રેજી અમુક
આબો, તે વખતે આ શહેરની વગતી
ગુજરાતનું મહાનગર, આઠથી નવ હજાર માણસની માત્ર હતી.
જેમ જેમ બંદરની ખીલવણી થતી ગઈ,
વ્યાપાર અને જમીનની સગરડ વધતી ગઈ, તેમ તેમ આ શહેરની વસ્તી
વધતી ગઈ. આજે તો લગભગ ત્રણ લાખ માણસની વસ્તી છે, જેમાં
લગભગ એક લાખ ગુજરાતીઓ છે. ગુજરાતીઓએ સિંધના આ
પાટનગરમાં પોતાનું સ્થાન કેટલું જમાવ્યું છે, અને મહાગુજરાતના
મુખ્ય સ્થાન તરીકે આ શહેરને કેટલું ગૌણાવ્યું છે, એ કરાચીનો
થોડો પણ અભ્યાસ કરનાર જોઈ શક્યા વગર ગદી શકતો નથી.
ચિંધનું પાટનગર હોવા છતાં કરાચી એટલે જાણે કેઈ ગુજરાતનું જ

૧ જુઓ 'શ્રી કરાચી ગુજ'ર સાહિત્ય કળા મહોત્સવ અ'ક'મા
શ્રી જહાંગ દી, ખપડીયાનો લેખ.

મહાનગર ન હોય, એવું જ્ઞાન થયા વગર રહેતું નથી. જ્યાં જૂઓ ત્યાં ગુજરાતી જ ગુજરાતી. બ્યાપારમાં, મ્યુનિસિપાલીટીમાં અને એવાં બીજાં અનેક પ્રધાન સ્થાનોમાં ગુજરાતીઓની સંખ્યા તરી વ્યાવ્યા વગર રહેતી નથી, તેમ ગુજરાતનું દિમાગ પણ કામ કરી રહેલું બરાબર જોવાય છે.

કરાચીનું બંદર આખા દેશ બંધુ છે. હિંદુસ્તાનનાં દરેક નાનાં મોટાં બંદરો જોડે તેનો બ્યાપાર ચાલે એશિયાનો દરવાજો. છે અને બીજા દેશો સાથે પણ માલની સીધી આવ-જા આ બંદરથી ચાલે છે, અને એટલા માટે કરાચી બંદરને 'એશિયાનો દરવાજો' કહેવામાં આવે છે. હવાઈ જહાજનું તો આ મુખ્ય મથક ફ્રીગરોડમાં છે. જ્યાંથી સુઅઈ, અદ્રાસ, કલકત્તા વિગેરે શહેરોમાં, બરફ દુનિયાના દરેક ભાગ ઉપર વિમાન મારફત જઈ શકાય છે. હવે તો ટપાલનો બ્યવહાર પણ હવાઈ જહાજથી ચાલુ થયો છે.

મ્યુનિસિપલ સ્કુલ બોર્ડ અને જીલ્લા લોકલ બોર્ડ—એ ફળવણી ખાતાના મુખ્ય વહિવટદારો છે. મ્યુનિ-ફળવણીની સંસ્થાઓ. સીપાલીટીના ફળવણીખાતાના વડા ત્રીયુત અનન્ત હરિ લાગુ ધણાજ વિદ્વાન બાહોશ અને લલા અધિકારી છે. ચોથા ધોરણ પછીની અંગ્રેજી સ્કુલો સરકાર પોતે ચલાવે છે.

કરાચીમાં કોલેજો છે. હાઈસ્કુલો છે. સરકારી અને મ્યુનિસિપલ સંસ્થાઓ ઉપરાન્ત બીજા ખાનગી અને સામાજિક શાળાઓ પણ પવ્ણી છે. કહેવાય છે કે હિંદુસ્તાનના ફળવણી વિભાગને સિધે બહુ મોટી સંખ્યામાં સિદ્ધિકા પૂરા પાડ્યા છે.

કરાચીમાં દરેક પ્રકારનાં છેલ્લામાં છેલ્લી શોધનાં યત્રો આવી પહોંચ્યાં છે.

કરાચીનાં દર્શનીય સ્થાનોમાં મધાપીર, અનોશ, હવાઈબંદર,

પ્રકરણ ૧૪ સુ
કરાચી

એક્સટનશન, ટેકરી, ગાંધીગાડન ભૂતખાના,
દર્શનિય સ્થાનો (મ્યુઝીયમ) કિયામાહી અને મનીર વિગેરે
મુખ્ય છે

કરાચીમા અત્યાર સુધીમા ને ઐતિહાસિક પ્રસિદ્ધ ઘટનાઓ
બની છે, તેમા ઇ સ ૧૯૩૧મા 'મહાસલાતુ અધિવેશન' એખાસ
મટના છે કરાચીના ને સ્થાનમા એ મહાસલા મળી હતી, તે મેદાન-
તે જ ગવમા આને તો મમતસ્વરૂપ 'યુજ્જસતનગર' શોભી રહ્યું છે

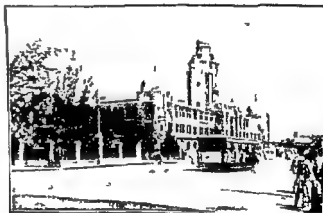
એક દર રીતે કરાચી હવેનિ માટે તેમજ સુ દરતા અને સફાઈને માટે
પણ બીજા શહેરો કરતા ઉચ્ચ સ્થાન, બેગવે છે

પ્રકરણ ૧૪ સુ.
કરાચી

૬

કચ્છીકુટલ (કચ્છાખંડર) કરાચી

ખજીરોક—ખુનિઠ ખીલ્ડીઠ કરાચી

જીવર હુલ. કરાચી

પાછતાં જુદાં જુદાં પ્રકરણોમાં ત્યાં ત્યાં સિંધના હિંદુઓ સંબંધી હકીકત આપી છે, ત્યાં ત્યાં તેમનો થોડો થોડો પરિચય આપ્યો છે. છતાં સિંધના હિંદુઓના સંબંધમાં હજુ પણ કેટલીક વસ્તુઓ કહેવા લાયક હોવાથી આ સ્વતંત્ર પ્રકરણ રાખવામાં આવ્યું છે.

પહેલાજ પ્રકરણમાં આપણે જોઈ ગયા છીએ કે, જુદા જુદા સમયે જુદી જુદી જાતના હિંદુઓ સિંધમાં આવી વસ્યા હતા. અને તેઓ મુસલમાન થયા હતા, છતાં તેમાંના કાંઈ કાંઈ તો એક અથવા બીજા કારણે પોતાનું હિંદુત્વ જાળવી રહ્યા હતા. તેઓ અને તે પછી મુસલમાન, જેસતમેર આદિથી આવેલા ધણા હિંદુઓ, આજે 'સિંધી હિંદુઓ' તરીકે ઓળખાય છે. આખા સિંધમાં હિંદુઓની વસ્તી ૨૩ લાક છે, એ વાત પહેલાં કહેવામાં આવી છે. ત્યારે સિંધમાં મુસલમાનોની વસ્તી ૭૫ લાક છે અને ૨ લાક ક્રિશ્ચીયન, પાસ્ટી વિગેરે કોમો છે.

સિંધી હિંદુઓમાં ઘણી કોમોનાં નામો છે. સિંધી, પંજાબી, પુષ્કરણ બ્રાહ્મણ, સારસ્વત બ્રાહ્મણ, લુવાણા, જુદી જુદી કોમો નસરુરી, રીકારુરી, ભાઈજી, હૈદાબાદી, આગીશ, વિગેરે વિગેરે. આ બધામાં વાણીયા તરીકે ઓળખાતા લોકોનો જો દેશમાં સમાવેશ કરીએ, તો મુખ્ય હૈદાબાદી ને શિકારુરી અથવા આગીશ અને ભાઈજી-આ કોમોની પ્રધાનતા ગણી શકાય. આ બેજ કોમોની પ્રસિધ્ધિ છે.

આ બન્ને કોમોનું ખાનપાન લગભગ એકજ જાતનું અને કેટલાક રિવાજો પણ એક સરખા હોવા છતાં આ સિંધીઓ બે કોમ તરીકે બહેચાઈ ગયા છે, એટલું જ નહિ પરંતુ, એકજ કુટુંબમાં એક ભાઈ આગીશ કહેવાય, તો બીજો ભાઈ ભાઈજી કહેવાય, એવા પણ દાખવા મળે છે. જો કે ધીરે ધીરે તો આ બન્ને કોમોમાં ઉચ નીચનો ભાવ પણ ખેપી ગયો છે, અને એમના ઘણા ખરા રિવાજોમાં પણ ફેર પડી ગયો છે. આગીશ લોકો પોતાને ભાઈજી કોમથી ઉંચા સમજે છે. કહેવાય છે કે આગીશ લોકો ભાઈજી કોમની

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

કન્યા લે છે ખસ, પણ દેતા નથી. જો કે હવે કાઠ કાઠ દેવા-લેવા
પણ લાગ્યા છે.

ઉપરની જાને કાગોમાં વધારે ઉજળી, વધારે શિક્ષિત અને
આગળ પડતી કામ તે 'આમીન' છે. 'આમીન' લોકો
આમીન 'આમીન' કેમ કહેવાય છે ? એની ઉત્પત્તિનો ખાસ ઇતિ-
હાસ નથી જણાતો. ઘણા લોકોને-ખાસ કરીને ઇતિ-
હાસજ્ઞોને જુઠાથી માન્ય પડે છે કે, મીરાના જમાનામાં જે લોકોના
હાથમાં 'અમલ' હતો, 'અધિકાર' હતો, તે લોકો 'આમીન' કહેવાયા,
અને તે મિલાવના સાધન કહેવાયા. આમીનો અત્યારે 'દીવાન'
તરીકે પણ ઓળખાય છે. એનું કારણ એ છે કે મીરાના
જમાનામાં દીવાન અને એવા મોટા હોદ્દા તેઓ મોગવતા હતા.
અત્યારે પણ તેમની પરપરાના લોકો દીવાનજી કહેવાય છે. પોતાના
અધિકારના સમયમાં આ લોકોને બાદશાહો તરફથી મોટી મોટી
જાગીરા અને જમીનો મળતી, એ જમીનોની જમીનદારી આજ પણ
ઘણા આમીનો મોગવી રહ્યા છે. અને તેથી તેઓમાંના ઘણા મોટા
Land Lord (જમીનદાર) તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. એવા કેટલાયે
આમીનો છે, જેમને ત્યાં હજારો પીના જમીન આજ પણ છે અને
જેનીની મોટી આવક ધરાવે છે.

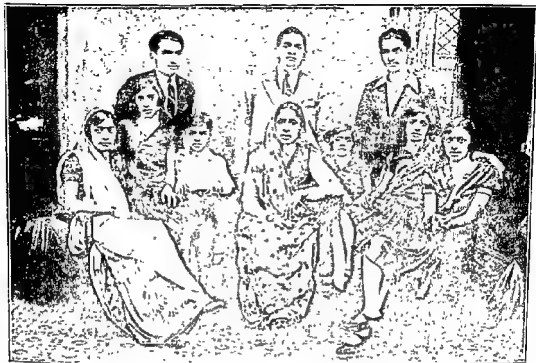
આમીનો મોટે ભાગે નોકરી કરનારા છે. કલેક્ટર, કમિશનર અને
એવા એવા હોદ્દાઓ આજ પણ છે. જો કે હવે એ લોકોને નોકરીઓ
બહુ ઓછી મળે છે, સિંધમાં મુસલમાનોની રાજદારી પ્રબળતા
હોવાના કારણે.

આ લોકોમાં ગીદવાણી, એકવાણી, શુવરાજાણી, પુનરાજાણી,
મીઝાદાની, જહાગીરાણી વિગેરે અટકા છે. આ અટકા
અટકો. તે તે નામના જુદાં જુદાં ઉપરથી પડી છે. દીવાન ગીદમલ
ના નામથી ગીદવાણી કહેવાય છે. આ ગીદમલ કહેવાય
છે કે મુલતાનથી આવેલ તેમના નામથી હૈદરાબાદની પાસેનું ગીદમલ
નામ પડેનું છે આ ગીદમલની સાથે આફઘન આવેલા, તેમની
પરપરાના લોકો એવાની કહેવાય છે. હૈદરાબાદમાં 'એવાની'

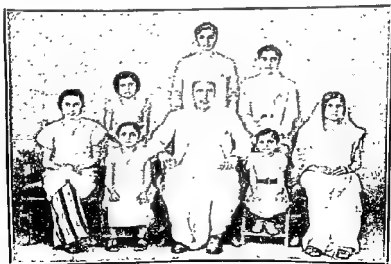
પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

સેવાભાવી બે સિંધી કુટુંબો

આમીલ સિંધી શ્રી હવતરામ ગીડવાણી પોતાના કુટુંબ સાથે

શિકારપુરી સિંધી શેઠ રાધાજી પાંચમવલ પોતાના કુટુંબ સાથે

નામની ગલી છે. તેની બે પડખે બે ગલીઓ છે. જેનું નામ 'શુલ-રાગ્નશી' અને 'પુનરાગ્નશી' છે. 'શુલરાગ્ન' અને 'પુનરાગ્ન' એ બે દિંદુ સોની હતા. અને તે કહેવાય છે કે બધુચીસ્તાનથી આવ્યા હતા.

'માલાશી'ના પ્રકરણમાં વાચકો વાચી ગયા ■ કે માલાછના નામ ઉપરથી તે દેશનું નામ 'માલાશી' પડ્યું છે. પછિ વિભક્તિનો પ્રત્યય 'અણી' તે દેશમાં વપરાય છે, તેજ વસ્તુ અહિં પણ દેખાય છે. 'ગીદુ'ના વંશને 'ગીદવાણી', આદુના વંશને 'એડવાણી', 'શુલરાગ્ન'ની ગલી 'શુલરાગ્નશી' 'પુનરાગ્ન'ની ગલી તે 'પુનરાગ્નશી' જેના વખતમાં રાજપૂતાના (મારવાડ), ભાવલપુર, અમરધાનિસ્તાન, પંજાબ વિગેરેનો ધણો ખરા ભાગ સિંધમાં હતો. એટલે તે વખતે આ 'અણી' કે 'અની' પ્રત્યય બધે વપરાતો હોય, એવું દેખાય છે.

આમલિથી અતિરિક્ત બધા 'ભાષામધ' કહેવાયા. જેઓ બ્યાપારમાં જોડાયા, તે બધા ભાષામધ, પછી ભલે એકજ કુટુંબના ભાષામધ ભાષાજ કેમ ન હોય ? બ્યાપાર કરનારાઓ પણ તેમના ભાષાજ હતા, સમા હતા, સખંધી હતા, એટલે તેઓ 'ભાષામધ' કહેવાયા. કહેવાય છે કે ભાષામધોમાં શીકરપુરી લોકો સૌથી પહેલાં બ્યાપારમાં જોડાયા હતા. અત્યારે પણ શીકરપુરીઓ મોટા મોટા શહેરોમાં અને વીનાયત મુઘી બ્યાપાર એડે છે. હવે તે નચરપુરી અને બીજા ઘણા બ્યાપારો કરે છે.

ભાષામધ કેમ બ્યાપારી હોવાથી એમનામાં ઉદારતાનો ગુણ કંઈક વિશેષ જોવાય છે. બીજા ઘણા ખગ ગિનાજેમાં તેા આમીયોના જોરાજ તેઓ પણ છે.

અને કોમોનું ખાનખાન મચ્છી, માંસ, દારૂ અને ઇંડાં જરૂર છે. સાધારણ રીતિ રાદી અને ભાટ (રાઈ) એ એમનો ખાન-ખાન રેશી જોરાઈ. પૈસાદાર લોકો મચ્છી-માંસનો ઉપયોગ વધુ કરે છે. દારૂ પિના તેા રહી રોકજ નહિ સિંધના મુમવમાનો દરનાં દિંદુઓ માંસ-મચ્છી વધારે ખાય છે. કારણ કે સિંધના દિંદુઓ પાસે પૈસો છે. ગરીબ મુસવમાનો મચ્છી-માંસ

પ્રકરણ ૧૫ એ
સિંધી દિંદુઓ

ઝોણું મેળવી શકે છે, કારણ કે પૈસો નથી. સિંધી લોકોને કાઢના ઉપર ટાણો મારવો હોય તો તે કહેશે :

“જે કદહી તુ વહો માણું આહીં. તો તું મહે ગોસ્ત મચ્છી શરાવ જે પીઝ, પર માં ગરોબ દાલ-માની છાઈં ગુજર કન્દુસ”

અર્થાત્ “તમે મોટા માલદાર છો, તો શેલ ગોસ્ત, મચ્છી, શરાબ ખાળો, અમે ગરીબ છીએ તો માની ભાજી ખાઈશું”.

આમીનો શટલીને ‘માની’ કહે છે. અને ભાઈમંધો શટલીને ‘શટલી’ અથવા ‘કુવકા’ કહે છે. માંસને આમીનો ‘ગોસ્ત’ કહે છે, તો ભાઈમંધો ‘માંસ’ કહે છે. ઘણે જાગે ભાઈમંધો મુસવમાની શબ્દોનો વ્યવહાર આમીનો કરતાં ઝોણા કરે છે.

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

આ બંને કામોમાં ‘પાપડ’ ખાવાનો રિવાજ વધારે છે. કાંઈ પણ માણસ તેમના ઘરે જાય, એટલે મીઠાઈ કે એવી કંઈ ચીજ હોય કે ન હોય, પણ પાપડ તો જરૂર લાવીને મૂકજ. એકબે પાણી તેઓ નહિ આપે. જે કુટુંબો બહુ મોટાં છે, અને જેમને ત્યાં બોકાણું આવવું જવું વધારે થતું હોય, એમને ત્યાં પાપડની ઘણી વપરાશ હોય છે. હિંદુઓમાં ભાઈમંધે કામનાં એક જૂદા ભાઈ મને કહેતાં હતાં કે ‘મારે ત્યાં લગભગ સો સવામી પાપડ શેલ મોકાય છે’ આમ કરીને ત્યાં ઝોણા વસે અંગે વપરાશ થાય છે.

સિંધી લોકોના ઘરમાં જુઓ તો ખાટવા દાગેવા પડ્યાજ હોય, અને તેના ઉપર જેમની ભાજી-માની ખાતાં હોય. જો કે વધારે ફેશનમાં આગળ વધેલા માણસો ટેમ્બુ બુઝીએ પણ ખેંચીને ખાય છે. એમના ઝોણામાં કાંઈ પણ જાનના લોકોને રાખવામાં તેઓ પગદેજ નથી રાખતા. પરંતુ જ્યું કામગીર તો મુસવમાનો પણ કરે છે.

જદ માનાઓને આ બધું પસંદ નથી પણ ડોહરીઓની ફેશન અને રેફ, લગ્ની, મુસવમાન સોનું ધરમાં પેમતું, એ બધું જુના લોકો ઝોણું પસંદ કરે છે. પરંતુ આજે બુઝીઓ કાંઈ માનતા નથી !

સિંધી ભાષામાં બે વિભાગ છે: 'ફારસી સિંધી' અને 'વાણિયા સિંધી'. સિંધી હિંદુઓ આ બન્ને ભાષાને ભાષા અને લિપિ ઉપયોગ કરે છે. એમની બોલચાલની ભાષા તે સિંધીજ છે, પણ લખવામાં બન્નેમાં ફરક છે. આમીસો પછે ભાગે 'ફારસી સિંધી'નો જ ઉપયોગ કરે છે. પરંપરા જેવા અક્ષરો અને ઉલટું લખાણ-પાઠગથી આત્યંત આવે. આ 'ફારસી સિંધી' લિપિમાં અને ઉર્દુમાં પણ થોડો ફરક છે. ઉર્દુમાં ૨૯ અક્ષરો છે, જ્યારે સિંધીમાં ૫૨ અક્ષરો છે. ભાષાજ્ઞ લોકો, કે જેઓ મોટે ભાગે વ્યાપારી છે, તેઓ 'વાણિયા સિંધી'નો ઉપયોગ કરે છે. એ લિપિને ટૂંકાકા 'ભાષાજ્ઞ' લિપિ કહે છે. અથવા 'હટાઈ' પણ કહેવાય છે. કાનો માત્ર વિનાની, મોટી લિપિ જેની એ લિપિ છે. અને તે શુજરાતીની આકૃતિ સીધી લખાય છે.

ભાષાજ્ઞ કામના લોકો મોટે ભાગે વ્યાપારી છે, તેઓમાંના ધણા ખરા, જેઓ ફરાશી જેવા ઘરેણામાં શુજરાતીઓના પરિચયમાં આવેલા છે, તેઓ બોલચાલમાં સારી રીતે 'શુજરાતી' ભાષા વાપરે છે. તે 'ફારસી સિંધી' લખી-વાંચી પણ જાણતા નથી.

મકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

સિંધી ભાષામાં જાણુ સાહિત્ય નથી ખેડાયું, કહેવાય છે કે 'ફારસી લિપિ'ના સિંધી સાહિત્યમાં એમનો વિહાન શાહ અબ્દુલ-હાકીમ થઈ ગયો છે. એની વાર્તા, કવિતા અને શીલ્પસૂત્રોના થોડા મન્થો બહાર પડ્યા છે. 'વાણિયા લિપિ'માં કવિ મેઘરાજ વખણાય છે.

આ લોકોના સાહિત્યમાં 'સુરીઝમ'ની બહુલતા વધારે જોવાય છે. પ્રસિદ્ધ વિહાન અને સાહિત્યકાર શ્રીમાન કુમરસી ધરમસી સંપત્તો મત છે કે:-

“સિંધી ભાષા મૂળ સંસ્કૃતભાષી નીકળી છે. એક વખત એની લિપિ પણ સંસ્કૃત હતી. હજુસુધી 'વિપારી સિંધી'ની લિપિ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતની ખોતી છે. પરંતુ સુસભાન શાસન દરમિયાન 'અરબી સિંધી' લિપિમાં સ્વીકારાઈ, તે અઘણિ

પર્યંત ચાલુ છે. સિંધી બાવાના સબ્બેમાં મોટેા બાગ સંસ્કૃત મૂળ ધરાવે છે, પરંતુ પાછળથી ફારસી, અરબી સબ્બે પણ ઘણા ઘુસ્યા છે. રાજ્ય-વિપ્લવોના ઉઠકાપાતોથી બાવાને સુસંસ્કૃત બનાવવાના ભેદએ તેવા પ્રયત્નો થયા નથી, એટલે સિંધી-બાવા ચલુ પડાત છે. એનું કોઈ સારું બ્યાકરણ કે સબ્બેકોષ અસ્તિત્વમાં હોવાનું નહીં.

સિંધી હિંદુઓમાં ખાસ કાંઈ એક ધર્મ નથી જોવાતો અને તેનું કારણ સ્પષ્ટ છે કે બગબગ બ્યારમે વર્ધથી મુસલ-ધર્મ માનોના આધિપત્ય નીચે આ હિંદુઓની વંશપરંપરા, ચાલી આવી છે. ને લોકો મુસલમાન થઈ ગયા, તે તો અઈ ગયા, પરંતુ જેઓ હિંદુ રહ્યા, તેઓના રીતરિવાજોમાં અને ખાનખાનમાં મુસલમાન સંસ્કૃતિ પેળી જવા છતાં, તેઓ પોતાને હિંદુ તરીકે ઓળખાવી રહ્યા છે, અને અભિમાન રાખી રહ્યા છે. વયલા ગાળામાં ખંજભ અને સિંધ લગભગ એક હોવાના કારણે, અને ધણે બાગે કહેવાય છે તેમ, ઘણા ખરા બાગના હિંદુઓ ખંજભથી આવ્યા હોવાના કારણે. તેઓમાં શિખખ તત્વ વધારે દેખાય છે. ઘણાખરા હિંદુઓએ શિખખ મંદિર સ્થાપન કર્યા છે, જેને ‘દિકાના’ કહે છે અને કૂટલાકા તો પોતાના ધર્મમાં એકાન્ત સ્થાનમાં ‘ગુરુમંથસાહેબ’ને બહુજ આદર પૂર્વક રાખે છે. અને તેની પૂજા પાઠ અને બાવબકિત કરે છે. આમ શિખખ ધર્મનો આદર કરવા છતાં, તેઓ કડું, કાસકા, કિરપાણુ, ડેચ અને કચ્છ-એ શિખખોની નિશાનીની વસ્તુઓ નથી રાખતા. આમીનો સિવાયના કૂટલાક લોકો હિંદુધર્મની જુદી જુદી સામ્યદાયિક શાખાઓને માનતા જોવાય છે. તેમાં વળી મોટે ભાગે તો આખા સિંધમાં ‘દરિયાલાસ’ દેવને વધારે માને છે. ‘દરિયાલાસ’ એટલે દરિયાનો કાંઈ અધિદાયક દેવ.

આમ છતાં સંધારણુ રીને જોઈએ તો, કાંઈ પણ ધર્મ ઉપરની કટ્ટતા એમનામાં નથી.

અને કામનો સાધારણ રીતે વેપ લગભગ સરખો છે. ફાટ, પાટકુન, નેકટાઈ, કોલર એ અંગ્રેજી વેપ યુરોપમાં વેપ અને ફેશન સ્વીકાર્યો છે. અને સ્ત્રીઓએ છેલ્લામાં છેલ્લી પાસ્ટી, બંગાળી કે અંગ્રેજી કામની ફેશન સ્વીકારી છે.

આમીસ કામનો કાષ્ઠપણ પ્રરુપ ધોતીયું પહેરેલો કદિ નહિ જોવાય. હાલમાં કામમાં શિકારપુરી અને ખીખ લોહા, કે જેઓ ખાસ કરીને વ્યાપારમાં પડેલા છે, તેઓ ફેશન વેષમાં જોવાય છે. સ્ત્રીઓ ધરની બાંદર બાજુ ભાગે સુંથણું (પાયખમે) પહેરે છે. અને 'પતલુન' પણ કહે છે. ઘણી સ્ત્રીઓ તો બહાર પણ પાયખમે પહેરીને નીકળે છે.

અત્યારની સ્વદેશી અળવળનો આદર આ કામમાં બહુ જોવાય છે. સ્ત્રીઓમાં કે યુરોપમાં વિદેશી તત્ત્વજ વધુ જોવાય છે. અત્યારની શિક્ષામાં આગળ વધેલી અથવા વધી રહેલી સ્ત્રીઓ તો રેશમી કપડાં સિવાય ભાગ્યેજ ખીખું કપડું પહેરે છે. અને તેમની સાડી પહેરવાની ખાસ કાષ્ઠ એક ફેશન નથી, જુદા જુદા સમયની જુદી જુદી સાડી ને જુદી જુદી ફેશન. આ સ્ત્રીઓ, જેવાં ને જે દબે કપડાં પહેરે છે, તેમ પોતાના શરીરને શણગારે છે, એનું વર્ણન અમારા જેવાને કરતાં થે ન આવડે અને અમારા જેવાથી થાય પણ નહિં.

પ્રકરણ ૧૫ છે
સિંધી હિંદુઓ

કહેવાય છે કે લગભગ પચીસ વર્ષ પહેલાં આ સિંધી હિંદુઓની સ્ત્રીઓમાં જુનામાં જુના મારવાડના પડદાને પણ જુલાવે તેવો પડદો હતો. સ્ત્રીઓના હાથ-પગની આંગળી સરખી પણ કાષ્ઠ જોઈ ન શકે. માથાથી પગની પાની સુધી આખું શરીર ઢંકાવેલુંજ રહે. બાંદર રાખેલી આંખ ઉપરની જાળીથી, અથવા હાથની આંગળીઓથી એક આંખે જરા જોઈ લેતી. નાકમાં મોટા કુંડળાવાળા એક નથ પહેરે અને માથાના વાળની એક ઝીણી લટથી એ નથને બાંધે. હમણાં હમણાં કાષ્ઠ કાષ્ઠ ૨૪ સ્ત્રીઓ આ પુરાણા રિવાજનો નમુના તરીકે જોવામાં આવે છે. કહેવાની માત્રજ કે છેલ્લામાં છેલ્લી દબની ફેશન આ કામમાં પેસી ગઈ છે. કેટલીક જુદી માતાઓ પોતાની જુની આંખે આ નવા જમાનાના નજરા જોઈને તો આંખમાંથી આંસુ સારે છે.

એ માતાઓના મન તો આજના નખરા એક ઉલ્કાપાત સમાન દેખાય છે.

માત્ર વીશ-પચ્ચીશ વર્ષ જેટલા ટૂંકા સમયમાં આટલી બધી ફેશન આવી જવામાં-આટલું બધું પરિવર્તન થવામાં ખાસ કારણો હોવાં જોઈએ. મને તો એમ લાગે છે કે, સેંકડો વર્ષો સુધી સિંધના હિંદુઓની સ્ત્રીજાતિ મુસલમાનોના જુલમાદના કારણે ઘેર અંધારામાં સળદી રહી હતી. એણે જગતનો જરા માત્ર પણ પ્રકાશ જોયો ન હતો. એમાં કંઈક છુટકારાનો દમ લેવાનો અવકાશ મળ્યો, એટલે કમાન એકદમ છટકી ગઈ.

બીજી તરફથી પુરુષોની માફક આ જાતિની સ્ત્રીઓમાં પણ ધીરે ધીરે શિક્ષાનો પ્રચાર ખૂબ વધ્યો. રકુસો-કાલેજેમાં જવાતું મળ્યું. આ જાતિમાં-ખાસ કરી આગ્રીય સ્ત્રીઓમાં આધુનિક શિક્ષાનો એટલો બધો પ્રચાર છે કે ભાગ્યેજ કોઈ કુટુંબ હશે કે જે કુટુંબમાં એક બે બહેનો પણ એન્જિન્યેર અથવા અ-ડર એન્જિન્યેર ન હોય. આ કામની સ્ત્રીઓ શિક્ષામાં એટલી આગળ વધી છે કે ભાગ્યેજ હિંદુસ્તાનની બીજી કોઈ કામમાં હશે. પાને પૈસા તો હતોજ, બીજી કોમોના સહવાસમાં આવવાતું મળ્યું. આ બધાં કારણોથી ફેશન-અમર્યાદિત ફેશન એમનામાં વધી ગઈ. ભાણસ બહુ બંધનમાં રહ્યા પછી જરા છુટો થાય, તો તે સ્વતંત્રતા ભોગવવામાં માગ મૂકે છે. આ ફેશા સિંધી હિંદુ સ્ત્રીઓની થઈ.

ધણાઓનો મત છે કે સિંધી લોકોની આ અમર્યાદિત ફેશન એ આખી જે કામને ક્યાં લઈ જઈ પડકારે, એ કંઈ કરી શકતું નથી. 'એક માસ મિત્રે મને કહેયું કે-“પાસ્ટી સ્ત્રીઓમાં ફેશન જરૂર આગળ વધી છે, છતાં પાસ્ટીયોમાં એક વાત જરૂર છે. પાસ્ટી બાઈઓમાં ધર્મની ભાવના છે. ધર્મના સંસ્કારો છે. એમના હૃદયમાં દયા છે. એઓ પોતાના ધર્મસ્થાનોમાં-અભિયારીમાં જશે, પ્રાર્થના કરશે ને પરમાત્માની દુઆ માગશે. એઓ પોતાની દયાપુતાના કારણે બે પૈસા ધર્મમાં ખર્ચશે, બહુ પૈસાદાર પાસ્ટી બહેનો મોટી મોટી સખાવતો પણ કરે છે. એમની ફેશન આજ નહિ તો કાલ બદલાશે. એઓ ગમે ત્યારે પણ સમજશે. ત્યારે આગ્રીય લોકોમાં ધર્મની ભાવના બહુ

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

ઓછી હોય છે. ખાતું, પીતું, ઝીલ આરામ. એ સિધધાત્રા
સદ્ય બહુજ ઓછી બહેનોમાં જોવાય છે. વળી એમના ઉપર
ધર્મશુદ્ધિ કે કામના અંકુશ પાત્ર નથી. એટલે આ કામ ક્યાં જાતે
પડકારે, એ કંડી સમય નહિ. "

કેટલાકોનો આવો મત હોવા છતાં, મારો તો અનુભવ છે કે
સમય સમયનું કામ અવસ્ય કરશે. જે વસ્તુ અનિમાત્રામાં વધી જાય
છે, એજ પાછી મૂળ ફેરવે આવે છે. આ અંગેમાં પણ એવી
બહેનોની સંખ્યા ઓછી નહિં હોય-નવી, કે જ્યેષ્ઠ સાલધ અને
આધ્યાત્મિક જીવન જીવવાનું વધુ પસંદ કરે છે; એટલુંજ નહિ
પરંતુ ધાર્મિક સંસ્કારો પણ સારા જોવાય છે.

સારામાં સારી શિક્ષિત, આજગ વચેલી, મોટા મોટા હોદ્દા
બોમબનારી, યુરોપ, અમેરીકા જેવા
સેલ્તી દેલીના રીવાજ દેશોમાં જનારી-આવનારી વીમળી સહીયા
વિજ્ઞાનોનો અનુભવ કરનારી-આવી હોય
સિંધી હિંદુ કામમાં એક રિવાજ એવો થર કંડી ગયો છે કે જે, એ
આખી થે જાતિને માટે કલકશૂલ કંડી સમય છે, અને તે રિવાજ છે
'સેલીદેલી'ના.

મંદરજી ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

સિંધી લોકોમાં 'સેલીદેલી'નો જે રિવાજ છે, એવો રિવાજ
ભાગ્યેજ દુનિયાભૂમી ખીજ કાલ કામમાં હશે. ખાસીઓમાં જરુર
હતો અને કંઈક અંશે હજુ પણ હશે, જતા સિંધી હિંદુઓના આ
રિવાજે તો હજુ કરી છે.

'સેલીદેલી' એટલે જેને આપણે 'વરવિક્રમ' કહીએ. મારવાડ અને
ગુજરાત કાશિયાવાડમાં 'કન્યા વિક્રમ'નો રિવાજ પહેલાં બહુ હતો,
એથી પણ વધારે આ લોકોમાં 'વરવિક્રમ'નો રિવાજ જાણ પણ છે.
કન્યાનો બાપ વરની પસંદગી કરવામાં જેટલી મોટી સુમ ખરચે,
તેવો વર મળે. કન્યાનો બાપ કન્યાને ચોખ્ખ વર મોક્ષવા બાપ, એટલે
એણે ૧૦-૨૦-૨૫ હજાર રૂપિયા આપવા પડે, વર જરા સારો હોય
તો એક કન્યાનો બાપ ૧૦ હજાર આપવા તૈયાર થાય, તો ખીજનો
બાપ ૬૫ હજાર અને ત્રીજનો બાપ ૨૦ હજાર. વરનો ભાવ તેજ

ઉપર ચાલ્યોજી જાય કોઈ એકાચે. છોકરીને ચોંચ વર શોધવામાં
તો એના બાપને તેજના ટોનમાં એટલું બધું તણાવવું પડે કે
બિચારોના દમજ નિકળી જાય વળી નેધએ તેડલો પૈસો વ્યાપવા
છતાં પણ, જો કોઈ સારો ખાનદાન અને સહચારી વર ન મળે,
તો બિચારી છોકરીના પૂરા ભોગજ.

મોતી ખૂબી તો એ છે કે કન્યાનો બાપ જે હજારોની રકમ વરની
ખરીદીમાં ખરચે છે, એમાં કન્યાનો કંઈપણ હક રહેતોજ નથી.
એતો જે માથુસ વરગ્રામી માલ વેચે છે, એ માથુસના પક્ષે પડે છે,
અર્થાત્ કન્યાના નામે એ રકમ જમા ન થતાં, વરનો બાપ તે
રકમ લે છે.

પરિણામ એ આવે છે કે લગ્ન થયા પછી એ પતિ-પત્નીને કદાચ
ન બને, અને પતિ તે રત્નોને ધૂતકરી કાઢે, તો રૂપિયાના રૂપિયા જાય
છે ને પતિનો પતિ જાય છે એટલે બિચારી બાઈને આખી જીંદગી
હુખી હાવતમાં ગુજરવી પડે છે.

પ્રકરણ ૧૫ થું
સિંધી હિંદુઓ

આ ભયકર 'લેતી જેતીના' રિવાજ, આવી ઉજળી શિક્ષિત
અને ધનાઢ્ય કોમને કલગ્નિત બનાવી રાખી છે. આ 'લેતી જેતી'ના
રિવાજનું પરિણામ છે કે આ કોમની ૨૫-૩૦-૩૫ અને કોઈ કોઈ
તો ૪૦ વર્ષની ઉંમર સુધી છોકરીઓ કુવારી જીંદગી ગાળે છે, બંકે
કેટલીક તો આખી જીંદગી કુવારીજ રહે છે ઉંમર લાયક થઈ
છોકરીઓ વરની પસંદગી માટે કેવા કેવા નખરા કરે અને છેવટે
એનું પરિણામ શું આવે ? એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર રહે છે જે
મહત્ત્વને છોકરી ન હોય, બે ચાર છોકરીઓજ હોય અને પાસે પૈસા
ઓઠા હોય, એની શી દશા થાય ? એ પછુ રહેજે સમજી શકાય
તેમ છે.

સસારમાં હમેશા બનતું આવ્યું છે તેમ, કોઈ પણ વસ્તુ માટે
સમસ્ત મનુષ્યોનો એક સરખો વિચાર હોતો
વિચારોમાં પલટો નથી, તેમ એકજ વિચાર કાયમને માટે રહેતો
પણ નથી, અને તેમાં એ આ શુદ્ધિવાદના

જામાનામાં, કાન્તિના જામાનામાં, કોઈ પણ કામમાં બે મત થયા વિના રહેવાતા નથી. જુની ધરેડમાં ચાલ્યા આવતા લોકો કદાચ ગમે તેવા જુના વિચારને વળગી ગેરવા કાશિરા કરતા હોય, પરંતુ વિચાર સ્વાતંત્ર્યના આ જામાનામાં આવા કુરિવાજ માટે કાઠના પલ્લુ ખ્યાલ ન જાય અને એનો નિર્ભય કરનારા ન નિકળે, એ તો જાનવા જોગજ નથી. સિંધી દિંદુઓના 'લેતી દેતી'ના આ રિવાજનાં અનિર્વચ્ય પરિણામો, જોનારાઓની સગી આંખે સ્પષ્ટ દેખાઈ રહ્યાં છે. હામનો એક ભાગ આ રિવાજ માટે ચમકી ઉઠ્યો છે. સંજગાત છે કે ધણા વિચારકો, જેમાં રાષ્ટ્રીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે, આ રિવાજ તરફ ધિક્કારની નજરથી જોવા લાગ્યા છે, અને આ રિવાજને પોતાની કામમાં એક બપોરે પાપ તરીકે સમજી રહ્યા છે. આ સંબંધી એક સુલક અને એક અશ્વેશમાં કવિતા કહી સંજગાતી હતી, તે આ હતી:

SECRET 1

Some days ago said a friend of mine

Sind expected rain not of water this time
But of Bombs which with gases would be filled,

In a few hours, all the people would be killed.
I for one, not in the least I' am afraid I said,

I am not going to wear a mask on my head,
Nor build a house with a gas-proof room,

Which is another from of meeting one's own door
Look ! this is what I am going to do,

I am ordering an eagle from the London Zoo,
So that when the warning of war is given,

I will jump on my eagle and go off to heaven
Though it may be far, but my eagle will fly faster,

I will take a bag of rice and a jar of water,
And once there I will tell my story soon.

At his door I will ask for one little boon
Kind God, help us, we are Sindhis by birth,

And Sind is the best on the face of the earth,
People there are very honest and speak no lies,

Though: Deti-Leti and Lapo-rasai nobody denies.

પ્રકરણ ૧૫ સુ.
સિંધી દિંદુઓ

With a big army I ofcourse at his command
Will go and catch their planes as fishes in pond
Then at once I will drive them straight down to hell
But it is a secret friend so don't anybody tell

Diwani C Adwani

વાત છાની ?

મારે મિત્રે ગભરા હૃદયે વાત છાપી કરી કે
સિન્ધુદેશે અનવધિ ધરી રુષિ ના અમ્મુ કેરી
કિન્તુ—ગામો વિવિધ વિષ ફેલાવતા વાપુઓની
ખૂંસારો સિન્ધુ રુષિ અવની પદ પરે મિત્ર ભેળે ફરીકે

તોયે માર હૃદય મૂળ્યુ ના મિત્રની વાત ભણી
રક્ષાથે' ના પર મુખ પરે મે કહ્યું હું છુટાની
ના બાધુ હું પર વિષ ભર્યા વાયુથી રક્ષવાને
એ તો છે નહીં મારો બીજાન પગલા મુઝને ભેટવાને

મે તો મારે મન વધા કહ્યું નહીં છે આટલું કે
મગાવી હું વિહંગવર રાખુ કને લટનેથી
બાળે બેવી સમર તણી સારણાઇ અસ્વાર થેને
હથે કને કહું હું વિહંગવર પાઠે વેકું—વિખા તાકે

છાને મારા ફરે ફરે રથા વેકું હીવાસ મોડા
ન્યા મુખી છે ગરક, જલ ને ગાઠકી તાડુએની
શુ છે ચિતા જરે જળને વાત પૂરી કરીય
ન દેવાધિ પટોની રજામૂખી નમીને નાખુ હું વેણુ એક

રમો દેવા મગજ સપળા સિંહુના તીરવાસી
રમો દેવા પૃથ્વીપટની કે જરો સિન્ધુ દેશ
લોહો ન્યા ના અસલ વહતા સત્તને પૂજનારા
લાયો રસ્સાધને છે જમીન જમીન કે દેલીએલીની પૂજા

રીઝાધને સકળ નિજનુ સૈન્ય દેશે મને તે
સિંહુ પુત્રી પતિ જરે ગ્રહા મને એટની છે
નકાચારે રિપુજન અને તેમના સો વિમાને
જરો થોડી ફાપોમા નવ નવ કહેલે વાત છે બહુ જ છાની

પ્રશ્ન ૧૫ મુ
નિધી હિંદુઓ

ને કે ઉપરની કટપના છે તો મસ્કરી રૂપે, પરન્તુ એમાં 'લેતી દેતી'ના રિવાજ પ્રત્યેની કૃત્યુનું પ્રતિબિંબ સ્પષ્ટ છે.

કહેવાની મતલબ કે હવે ધણાઓને આ રિવાજ તરફ ધૃષ્ટા થવા લાગી છે. સમજુ હાકરીઓ પોતાનાં માળાપોને, પોતાના માટે પૈસા આપીને 'પતિ' ખરીદવાનો સાક ઇન્કાર કરી રહી છે, ન્યારે કેટલાક યુવકો પણ જીને માટે પોતાનું વેચાણ થાય, એને નાપસંદ કરવા લાગ્યા છે. છતાં હજુ આ રીતના બંધનને તોડવાની ખુલ્લે ખુલ્લી વિશ્વમત બહુજ ઓછા લોકો કરે છે. હવે તો આ રિવાજને દૂર કરવા અથવા તેના ઉપર અંકુશ મૂકવા સંબંધી સંધની ધારાસભામાં ખીલ પણ આબુ' છે, એટલે સમય સમયનું કામ કરે છે, તેમ સિંધની આ હિંદુ જાતિનો આ રિવાજ પણ એક સમયે નાબુદ થશે જ.

સિંધની સમસ્ત હિંદુ જાતિમાં એક ગુણ ખાસ કરીને વધારે દેખાઇ આવે છે અને તે શ્રદ્ધાનો છે. અમારી શ્રદ્ધા અને લાકિત. આખી સિંધની મુસાફરીમાં જ્યાં જ્યાં અમે ગયા, હિંદુ લોકોમાં અખૂટ શ્રદ્ધા નોવાઇ. 'સાંધ' (સાધુ) નું વચન 'ઇવરેનુ' વચન. સાધુના ચરણોનો સ્પર્શ અને સાધુના મુખની આશિષ એ તો જલ્દી એની કાપસિદ્ધિનું એક રામબાણુ ઔષધ. અને તેમાં એ પૈસો ટીકા નહિં રાખનારા, સ્ત્રીઓનો સ્પર્શ નહિં કરનારા, સંસારના પ્રલોભનોથી દૂર રહેનારા, પગે ચાલનારા એવા ત્યાગી સાધુઓને જુએ, ત્યારે તો બિચારા માંડાધેસા થઇ જાય. બાઇઓ, ચરણ સ્પર્શ કરવા આવે અને અમે ચરણ સ્પર્શ ન કરવા દઇએ, ખસી જઇએ, ત્યારે એના દિલમાં અએલા આઘાતથી કેટલીક બહેનોને રહી પડતાં અમે લોઇ છે.

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

“ મસીં તઢઠાંજે ચરન છુદળજે લાયક ન આહુ ?
હા, મસિં જાલુ મર્દનલાય ચઘિક પાપી આહુ ?

અર્થાત્ 'તમારા ચરણોનો સ્પર્શ કરવાને અમે લાયક નથી ?
હું અમે, પુરુષો કરતાં વધારે પાપી છીએ ?' આમ બોલતી બોલતી

રહી પડે છે. બિચારા જીવોને શી ખબર કે અમારો આચાર વિચાર કેવો છે ? દુનિયામાં એક સરખા સાધુ કે એક સરખા ગૃહસ્થો નથી હોતા. વસ્તુસ્થિતિ બંધી સમજાવવામાં આવે, ત્યારે એમનો આત્મા પ્રજ્ઞાળ ખુશી થાય. અને આવા કડક નિયમની આવશ્યકતા જરૂર સ્વીકારે. બાકી—“ મહારાજ, મુલ્લે આસીસ કર્યો ત માં ફસ્ત-હાનમે પાસ થીવન્યા.” “મહારાજ, મને આશીય કરો કે હું આ વર્ષની પરીક્ષામાં પાસ થાઉં,” “મહારાજ, આપ આશીય કરો કે મને નોકરી જરૂરી મળી જાય.” આમ અનેક પ્રકારની સામાજિક લાભોની આશીય માગવી, એ તો સિંધી લોકોનો એક સાધારણ રિવાજ જ પડી ગયેલો હોય છે. ગમે તેમ પણ, આ માંગણીની પાછળ એમની શ્રધ્ધા, ભક્તિ, યજ્ઞાનનો જે આશય સમાયેલો છે, એ તો ખરેખર જ પ્રશંસનીય છે.

ન કેવળ આ શ્રધ્ધા અને ભક્તિ સામાન્ય વર્ગમાં જ છે, મોટામાં મોટો કલેક્ટર કે કમીસનર કેમ ન હોય, ગમે તેવો શિક્ષિત કે અશિક્ષિત અને ગમે તેવો ગરીબ કે તવંગર-સૌની એવીજ શ્રધ્ધા અને ભક્તિ. ગમે તેવો મોટો માણસ, રસ્તે ચાલતાં પણ અથવા સેકંડો માણસોની વચ્ચે પણ ઠેક પગમાં પડીને નમસ્કાર કરવામાં સંકેત નહિં કરે. તેઓ માને છે કે ‘સાધુઓનો આશીર્વાદ એ અમારું કંપાણ કરનારી વસ્તુ છે. અમને સાંસારિક લાભો પણ પ્રાપ્ત કરાવે છે અને આત્મ કલ્યાણ કરાવશે.’ જે કે લગભગ આખી દુનિયામાં તેમ, આ લોકોની શ્રધ્ધા અને ભક્તિમાં અદ્વિત સુખોની અભિલાષા વધારે હોય છે, આત્મકલ્યાણની લાવનાથી શ્રધ્ધા કે ભક્તિ રાખનારા લોકો બહુ ઓછા હશે, પરંતુ ■ લોકો શ્રધ્ધાળુ અને ભક્તિવાળા.

સિંધી બાપ્તો બહેનોમાં શ્રધ્ધા અને ભક્તિની માત્રા જોઈએ તેના કરતાં વધારે છે, એમ પણ જોઈ શકાય. શ્રધ્ધાનો ગેરલાભ. છે અને તેજ કારણ છે કે કેટલાક લોકો તેનો ગેરલાભ ઉઠાવતા હોય એમ જણાય છે. કામ પણ વસ્તુ મર્યાદામાં હોય ત્યાં સુધી લાભકર્તા થાય છે. મર્યાદાનો અતિરેક યતાં તેજ વસ્તુ હાનિકારક થાય છે. અતિરેક થઈ ગયેની શ્રધ્ધા ધૂતોને પોણા આપવા વાળી થાય છે.

પ્રકરણ ૧૫ થી
સિંધી હિંદુઓ

સંસારની વાસનાઓમાં રૂપી પત્ની રહેતા લોકો બિચારા નોકરી, પુત્રપ્રાપ્તિ, પૈસો, સ્ત્રી અને ખીજા સાંસારિક લાભોની આશાથી જ્યાં ત્યાં ભટકે છે, પરંતુ જેઓ સાચા ત્યાગી છે, તેઓ તો આવા લોકોને સાફ સાફ સંબોધાવે છે કે :

“ ભાઈઓ કે બહેનો, તમે ઇશ્વરનું ધ્યાન કરો. પાપને ઓછું કરો, ખીજા શ્રેયોનું ભણું કરો. તમારું ભણું થશે.”

પણ, જેઓ ધૂત છે, દુઃખ છે, વિષય વાસનાઓમાં આસક્ત છે, લેખીયા છે, જ્યાં ત્યાં પૈસો અને લેખીયા હોય ત્યાં..... વિષયના શિકારો શોધતા ફરે છે, એવા ઓને આવા ભોળા અને સંસારના ભોલી માણસોની શ્રદ્ધા અને ભક્તિ સાધનભૂત થાય છે. એ રહેવન ખોટી નયીજ કે ‘લેખીયા હોય, ત્યાં ધૂતાશ જુએ ન મરે.’

સિંધમાં ‘ઝોમ મંડળી’ જેવી સંસ્કૃતિઓ ઉભી થાય, એ સિંધી લોકોની શ્રદ્ધાનો ગેરલાભ ઉઠાવવાની મનોવૃત્તિ સિવાય બીજું શું કદી શકાય ? “ ચાલો, ચાલો, દાદા લેખરાજની ‘ઝોમ મંડળી’ માં દાખલ થઈએ. ખૂબ ખાવા પીવાનું મળશે, મેવા-મીઠાઈના થાળો ઉઠાવાશે. મોજ મળશે. ઉઠાવવાની મળશે. કૃષ્ણ ભગવાનની ‘ગોપી’ તરીકેનું માન મળશે. પતિ અને સાસુ-સસરાઓના બંધનોમાંથી મુક્તિ મળશે. અને સાથે સાથે દાદા લેખરાજ લલિતાન આપી ‘જાદુરવડી’ બનાવશે.” બિચારી ભોળી સિંધી બહેનો શ્રદ્ધા અને ભક્તિના પરિણામે આવી જગોમાં ન ફસાય, તો થાય શું ?

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

૨૧ માટે ‘ઝોમ મંડળી’ જ ? સિંધમાં તો જ્યાં કુટુંબો ત્યાં ત્રિકાળપ્રાનિઓનાં પાટીવાં ભટકેલાં મળશે. જ્યાં જુઓ ત્યાં દાયમાં ત્રીપણીં લાઈને ત્રિકાળપ્રાનિઓ ફરતાજ દેખાશે અરે, સિંધમાંજ સા માટે ? ખીજા ખીજા દેશોમાં પણ એક અથવા બીજા જાતની જગો ફલાવનારા, તેજ-મંદી બતાવવાની લાલચે લોકોનાં યોગ્ય પોતાની પાછળ ફેરવનારા, અને તે નિમિત્તે પૈસો બેગે કરનારા, તેમજ કાઈને ‘પતિવશ’ નો કે કાઈને ‘પુત્રપ્રાપ્તિ’ નો, કાઈને ‘બનપ્રાપ્તિ’ નો કે કાઈને ‘રામનિવારણ’ નો મંત્ર આપી પોતાની લાલચાઓને વૃદ્ધ કરનારા

મહાપુરુષો (!) ક્યાં નથી પડ્યા ? એટલુંજ નહિં, પરંતુ પોતાની કુદાન ખૂબ જમાવવા માટે ચોક્કસ વ્યક્તિઓનાં પેટભરી, એમની દારા ચમત્કારની વાતો ફેલાવનારા પણ ક્યાં નથી પડ્યા ?

આજે સંસાર દુઃખી છે. કોઈને કંઈ દુઃખ છે, તો કોઈને કંઈ દુઃખ છે. કોઈ કંઈ અભિલાષા રાખે છે, તો કોઈ કંઈ ચાહે છે. ઇષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ અને અનિષ્ટ વસ્તુનો વિયોગ—આ બે માટે આખું જગત કાંઈક મારી રહ્યું છે. એને માટે પત્થર એટલા દેર માનવાને કુનિયા તૈયાર છે. એની આશામાં ને આશામાં કોઈ સુધી પડ્યા પાથર્યાં કોઈ પણ રથજે રહેવાને તૈયાર છે. આશા અમર છે. બિચારા જીવો સમજે છે કે બાજ નહિં તો કાલે ફગશે. કેટલી અઢા ! કેટલી ભક્તિ ! પરંતુ એ અઢા અને એ ભક્તિ, કુરુપયોગ કરવા માટે તો નથી જ હોતાં, એનો ગેરલાભ ઉઠાવવા માટે તો નથી જ હોતાં. થદિ એક સાધુ, સાચો સાધુ છે, સાચો ત્યાગી છે, સાચો મહારામા છે, અને સાચો બ્રહ્મચારી છે, અને બીજી તરફથી અભિલાષા રાખનાર માણસ અઢાણુ હશે, ઉદયકાળ સારો હશે, એના અન્તરાયનું આવરણુ દૂર થયું હશે, તો તેને કાપડો ચરો જ, અઢા રાખનારા જીવો પોતાની અઢાના બળે, અને પોતાનો અન્તરાય દૂર થવાના કાસ્ટ્રો, મેળવવાના હશે તો મેળવી મેરો. એ સિવાય તો કોઈની પણ તાકાત નથી, અથે ઇશ્વરની પણ તાકાત નથી કે અશુભકર્મના—અન્તરાયકર્મનાં આવરણુ દૂર થયા વિના કોઈ કોઈને કંઈ આપી શકે. તો પછી આજના પામર જીવો શું આપી શકવાના હતા ? બિચારા ભદ્રિક જીવોને અનેક પ્રકારના ચમત્કારોના ઝોફા નીચે લાલચો આપી આપીને ફસાવવા, એ ભયંકરમાં ભયંકર ધૂર્તવા સિવાય બીજું શું કહી શકાય ? એ અઢાણુઓની અઢાનો કુરુપયોગ કે ગેરલાભ સિવાય બીજું શું કહી શકાય ? જોને ગરજ હોય છે, તે તો બિચારો મધિડાને પણ ‘બાપ’ કહેવા તૈયાર થાય છે. બિચારા ગરજવાનની ગરજનો લાભ લઈ, પોતાનો શિકાર લાંબવો, એના નેત્રું પાતક બીજું કંઈ હોઈ શકે ? દય માણસને ગુપ્ત રીતે એક બે ત્રણ-ચમ દસ નંબર કિચરના બતાવે, એમાં એક નંબર તો આવવાનોજ. જોનો નંબર આવવાનો, તે માણસ તો સમજે કે મહારાજે કેવું રાખણાણુ બતાવ્યું. પણ એને બિચારાને ક્યાં ખબર કે નવ જણુ મહારાજના કહેવાથી ફસાયા તે દવે પછેડી ઝોડીને રાંધે શ્યા છે ? પેલો કમાનારો તો મહારાજની વચનસિદ્ધિનાં બજમાં સો

પ્રકરણ ૧૫ મું
સિંધી હિંદુઓ

જગ્યાએ ફેરે, એટલે મહારાજની પાછળ તો લઇનોતું. ભકતોનું નહિં પણ, લોલિયાઓનું ટોણું કરતું જ હોય.

અરે, જેને પોતાના ભાગ્યમાં શું ભર્યું છે, એટલું જાણવાની ચકિત નથી, એ બીજાને શું આપી ચકવાનો હતો ? આપરો એવું ભાગ્ય !

બેશક, જે સાચો સાધુ છે, એનામાં સાધુતા છે, તો તેનો આશીર્વાદ જરૂર આત્મચકિતને લાભ કરી થાય છે. પરંતુ દુનિયામાં અનેક પાપોમાં ખદમદી રહેલા અને પૂઠનાસ્તા કરતાં જતા જે પણ વિચિત્રતા નહિ રખનાર મનુષ્યો બીજાના જોય જોવા તૈયાર થાય, બીજાઓને આપવાની લાલચો આપે, પૈસા ખસી ખસીને પોતાના મદત્તવર્તા ચમુગતો બીજાઓ પાસે ટુંકાવે, એના માણસો બીજાને શું આપી ચકવાના હતા ? સિવાય કે બિચારા બોળા છવોને જળમાં ફસાવે અને પોતાની ઇચ્છાઓ ભૂપ્ત કરે.

એક પવિત્ર મહાપુરુષનો આશીર્વાદ મનુષ્યની અધ્યાત્મ સરોવરમાં પડે છે, તો એના આત્માની શુદ્ધિ જરૂર થાય છે. એનો આત્મા પાપના પથે રી પાડે હવે સન્માર્ગનો સીધા માર્ગ વાગે છે. જે સાંસારિક લાભો સાધુએ સ્વયં ઊડાયા છે, એ સાંસારિક લાભો બીજાને આપવાનો દોષ કરનાર સાધુ કેવો સાધુ હોય ? એ સમજુ લોકો જરૂર સમજી શકે છે.

સિધી લોકોની અદાનો અને ભકિતનો ગેરલાભ બધા લોકો લઈ રહ્યા છે. પરંતુ જેઓ સમજદાર છે, શિક્ષિત છે, એ એ જ્યારે સાચા ત્યાગને જુએ છે, સાચી સાધુતાનું સ્વરૂપ સમજે છે, મનુષ્યની હયાનિતું શું ધ્યેય છે ? એ જ્યારે જાણે છે અને ત્યાગી જ ત્યાગનો ઉપદેશ આપી શકે, તેમ ત્યાગી ત્યાગનો જ ઉપદેશ આપી શકે, એ વસ્તુ જ્યારે એમના મગ્ન હોતરે છે, ત્યારે તેઓ એવી સાંસારિક લાલચોના પ્રતોષથી અને એવી માગણીઓથી દૂર રહે છે. આત્મ કલ્યાણની ભાવના તરફ વળે છે.

અમારા પગિયવમાં આવનાર હજારો સિધી ભાઈઓ અને બહેનોએ જ્યારે આ વસ્તુ સમજી લીધી છે, ત્યારે તેઓ પોતાથી બંને તેજલા અરો પ્રબુભકિત, સાધુસેવા અને ગૃહસ્થના ખાસ ખાસ ગુણો મેળવવા માટે પ્રયત્નશીલ થાયા છે.

ઉઠવાય છે કે “પરદેશમાં રવદેશનું કૃતિ” પણ પ્યાર લાગે

છે.” સિંધની અમારી મુસાફરીમાં માસ્તાડ છોડ્યા પછી કોઈ રટેશન ઉપર રટેશન માસ્તર કે રટેશન સ્ટાફમાંનો કોઈ માણસ ગુજરાતી હોય તો, તે માણસને અને અમારી મંડળીને અપૂર્વ આનંદ થાય. ખૂબ પેટ ભરીને વાતો થાય. એક બીજાના સુખ-દુઃખની કદાનિએ શરુ થાય.

મીરપુરખાસથી છાલા જતાં અને હાલથી હેરાબાદ જતાં કોઈ કોઈ રથને ‘અસ્થા એ, જો તો ખરો, આ

સિંધના ગામડામાં આપણા મલકના વાણિયાના ગુરુ આ દેહમાં ચોંથી ?’ આતુ વચન ક્યાંય કાનમાં પડી જાય, એટલે જરૂર ચમકી જવાય. ‘અસ્થા, તમે કોણ છો ભાઈ ?’

‘એ બાપુ, અમે તો વાધરી ગીએ.’ ‘અસ્થા, આ દેશમાં ક્યાંથી ?’

બાપજી, આવા પાપી મલકમાં પેક ખાતર આવવું પડ્યું સે.’ અર્વા વાતો વખતે એક બીજાના દિલમાં કેંઈક ઓરજ ભાવ ઉત્પન્ન થતો.

સિંધના એક નાના ગામડામાં, એક નાનકડા ગુંપડાની ઓશરીમાં શરૂ થાક્યા પાક્યા અમે નિદ્રાદેવીની ઉપાસના કરી રહ્યા હતા. કોઈ ઉઘડું હતું તો કોઈ જગડું હતું. હાથમાં તંબૂરા અને મંજરા લઈને

પાંચ-દસ માણસનું એક ટોળું આભ્યું. ‘એસ્થા, કોણ છો ?’ ‘બાપજી અમે ટેક સીએ.’ બાપાથી જ માલુમ પડ્યું કે તે ગુજરાતી છે

‘અસ્થા ભાઈ, અહિં ક્યાંથી ?’ ‘અહિં ખેતરોમાં અનાજ વાકવાનું કામ કરીએ સીએ. ધણુ વરહથી અહિં રહીએ સીએ બાપુ. અમને ખબર પડી કે આપણા દેહના મારાજ આભ્યા સે, એટલે અમે આપના દરશન-પરશન કરવા આભ્યા. બાપુ, જરા ભજન હંભળાવીએ ?’

‘હા, ભાઈ ખુશીથી.’

‘હા, ભાઈ ખુશીથી.’

આપો તંબૂરાનો તાર અને ખડખડવા લાગ્યા મંજરા. હરિજનોની ધૂન જમી મઠ. ઉઘનારાઓની ઉઘ ઉડી મઠ. થપા બેઠા અને લાગ્યા સાંભળવા ભજનો.

આવા આવા તો અનેક પ્રસંગો વિહારમાં પ્રાપ્ત થયા. સિંધના ગામડામાં પચુ ગુજરાતીઓ પહેંચી ગયા છે ખરા. કોઈ ખેતી કરે છે, તો કોઈ શાક ભાજી ઉત્પન્ન કરી પોતાનું ગુજરાન ચલાવે છે. કોઈ ગાંડુ કાઢવાનું કામ કરે છે, તો કોઈ ટટીઓ સાફ કરે છે. આમ ગુલા

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

જુદા કાર્યો દ્વારા પોતાનું પેટ ભરતા હજારો ગુજરાતીઓ સિંધમાં જતાં
ને ત્યાં નજરે પડે છે.

હૈદરાબાદમાં તો ગુજરાતીઓની ખામી વસ્તી જોવાઈ. વાણિયા
કે બાબુઓ, તેલકી કે તંબોલી, ફરજી કે સુતાર, મોચી કે ભંગી-ચોરી
પતી સૌની વસ્તી હૈદરાબાદમાં છે.

કરાચીમાં તો ગુજરાતીઓએ, થી ખમ્બડીયાના કથન પ્રમાણે
'ગુજરાતી કરાચી' બનાવી દીધું છે.
'ગુજરાતી કરાચી' અત્યારે કરાચીની કુલ વસ્તી ત્રણેક લાખની
કહેવાય છે. જેમાં એંશીથી નેત્રું હજાર
કેવળ ગુજરાતીઓજ છે. આ ગુજરાતીઓમાં કુટુંબી, કામિયાવાડી અને
ગુજરાતીનો સમાવેશ થાય છે. બાઈ હુસૈનલાલ ચણુનાના શબ્દોમાં
કહીએ તો:-

કૃષ્ણ કાઠિયાવાડના સાહસિક મેમલુઆઈઓ,
ખયવહારકુશલ સિદ્ધપુરના મોરાળો અને સખાવતે ચર
પારસી બાઈઓ મલુ ગુજરાતીઓ છે. હરિજનનેતી તો
મણી મોઢી સખ્યા કંસાચોમા નિવાસ કરી રહી છે.૧

પ્રકરણ ૧૬ એ
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

હાલપણ દેશમાં ગુજરાતી ઝળક્યા વિના નથી રહી શકતો. ગુજ-
રાતીની પ્રુદ્ધિમતા, ગુજરાતીની કાર્યકુશળતા અને ગુજરાતીની ઓળ-
સિવતા ક્યાંય દાંડી નથી રહેતી. ખંગાળ કે આસામના એક નાનામાં
નાના ગામડામાં એક બે ગુજરાતી જ કાં ન હોય ! બજે, એણે મામ
બરા કયું' હશે. કરાચીમાં ગુજરાતીઓનું સ્થાન જોવા પછી ક્રિ-
ષ્ણનાલાલના આ શબ્દો યાદ આવે:-

"જ્યાં જ્યાં વિચર્યાં ત્યાં ત્યાં ગુજરાતીઓએ
ગુજરાત વસાવ્યું. રામ-લક્ષ્મણ-બનહી વિધ્વાન
ઓળંગી મહા અરણ્યમાં પ્રવેશ્યા અને જ્યાં જ્યાં
આશ્રમ કીધાં ત્યાં ત્યાં આર્ષસંસ્કૃતિ વણી એમ

૧ જુઓ 'થી કરાચી ગુજરે સાહિત્ય કળા મહોત્સવ' પ્રસંગ
તેમનું અભાષણ.

ગુજરાતનાં વનવાસી રામ-લક્ષ્મણ-ભનકીએએ પૃથ્વીમાં
જ્યાં જ્યાં પગલાં ઠીક્યાં, ત્યાં ત્યાં ગુજરાત રચાધું ને
ગુજર સંસ્કૃતિના મંડપો ને કુંભે માંડ્યા.

“ ગુજરાતજીનાં પગલાં એ તો ભણે કંડેના
પગલાં ભનકીએએ જેમ પંચવટીની વાટિકા રસ
સૌંદર્યથી રાજમારી દત્તી, એવી રીતે ગુજરાતજીએ
મહાગુજરાતની વાટિકા રાજમારી છે.”

આજે કરાચીમાં કેટલું પણ કોમના ગુજરાતીઓ નજરે પડશે.
કચ્છી, છદાણા, લમિયા, જૈન, વૈરા, ખોળ, મોથી, હામમ,
વાપરી, મેધવાળ અને કડિયા, મિસ્ત્રી, મુન્શર-આદિ તમામ
કોમ છે.

ધાર્મિક દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો કોઈપણ ધર્મના અનુયાયીએ
કરાચીમાં મૌનજી નજરશે. સનાતની કે જૈન, રામાનુજ કે વલ્લભ-
સમઘાષી, કબીરપંથી કે સ્વામીનારાયણી, ખાસી કે શુસધમાન,—સૌ
કોઈ ધર્મના અનુયાયીએ કરાચીમાં છે. ધર્મ એ તો મનુષ્યની સાથે
સાથે જાયવાત આલનારી વસ્તુ છે. જ્યાં માણસ જાય ત્યાં તેનો ધર્મ એ
જાય. તેજ દિસાએ દરેક ધર્મવાળાઓએ ચેતવેલાનાં ધર્મસ્થાનકો
બનાવી આ ‘અનાર્થ’ કહેવાની જૂમિને પણ ‘આર્થજૂમિ’ બનાવી છે.
અને તેમ કરીને આયોજી આદિ ‘નિવાસસ્થાન સિધ છે,’ એ કથનને
પુનર્જીવન આપ્યું છે.

એ કહેવાની ભાએજ જરૂર છે કે સિંધ એ કચ્છ અને ગુજરાત
કાઠિયાવાડથી વધારે દૂર નથી. પરંતુ આટલા
રાકુઆત કયાંદે થઈ? નજીના મુલાકામાં પણ આવવું મલું કઠણ
હતું. કચ્છનું રજૂ ઉલ્લંઘનું કે અરબાસર
જીવાન રેતીના પહાડો ઉલ્લંઘવા, એ કંઈ રહેથી વાત નથી.
અત્યારે જૈનસાધુઓને ગુજરાત કાઠિયાવાડથી કે મારવાડ-મેવાડથી

૧ જૂઓ ‘કરાચી ગુજર સાહિત્યકલા મહોત્સવ’ પ્રસંગે તેમજ
અન્યથા.

પ્રકરણ ૧૬ સુ
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

સિંધમાં આવવું જોઈતું કંઈ છે, એના ક્ષતાં વધારે કંઈ તે વખતે મદદરેતે સિંધમાં આવવાનું હતું. છતાં સાદસ શું કામ નથી કરી શકતું ? પુરુષાર્થ કષ્ટ સિદ્ધિ નથી મેળવી આવતું ? અને તેમાં જે ન્યારે રેતનો સવાલ આવીને ઊભો થાય છે, ત્યારે માથું ન કરવાનું અને અશક્યમાં અશક્ય સાદસ પણ ખેડી નાખે છે.

આજથી સવાનો વખતે ઉપરની વાત છે. સિંધમાં મીરાતું રાજ્ય હતું. અને હુન્દરાઓનો ભયંકર ત્રાસ હતો. કહેવાય છે કે તે વખતે ગુજરાતીઓએ-ખાસ કરીને હુવાણ અને ભાટીયા ગુજરાતીઓએ સૌથી પહેલાં સિંધમાં પ્રવેશ કર્યો હતો અને નગરપારકર ચઢીને તેઓ પહેલાં નગરકામાં આવ્યા હતા.

કરાચીના એક આગેવાન નાગરિક સાધ હીરાલાલ ગણુનાએ, આજથી કશ વર્ષ ઉપર પોતાના એક વ્યાખ્યાનમાં લગભગ એકસો ફસ વર્ષનું ગુજરાતીઓનું સરવૈયું રજૂ કર્યું હતું. તેમાં તેમણે કહ્યું હતું કે:

“ આ કાઠિયાવાડની પ્રજા પોતાનો બંદી બેપાર ખેડવા અને કમાવા આજથી ૧૧૦ વર્ષ પહેલાં કરાચી બંદરે દેરી વહાણોમાં આવી, આ વખતે કચ્છ કાઠીયાવાડથી કરાચી આવવા માટે રસ્તે કે રીમરોડ સાધન ન હતું. માથું પગ રસ્તે કચ્છના રણને ઓળંગી નગરાકા, જુનસાદી કે તેના બીજા કંઈ પગ રસ્તે આ તરફ આવતા. અથવા વહાણમાં દરિયા રસ્તે માંડવી, બેડીયા, ભઠમનગર બંદરથી આવતા. આમ કચ્છી બંધુઓના લતાને ‘કચ્છીગણી’ તથા કાઠિયાવાડથી આવી વસેલાને આને પણ ‘બેડીયા ખબરના’ નામથી આખી કરાચી ઓળખે છે. ”

કહેવાય છે કે કરાચીની જુની અને નજીકી શેઠ લાલજી

૧ જુઓ ‘ શ્રી કરાચી ગુજર સાહિત્ય કળા સંહાલન ’ પ્રસંગતું રવાનતકારિણી સમિતિના પ્રમુખ તરીકેનું તેમનું વાવણ.

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

ગુજરાતનાં વનવાસી રામ-લવમણ-નનદીઓએ પૃથ્વીમાં
જ્યાં જ્યાં પગલાં ઢાંધ્યાં, ત્યાં ત્યાં ગુજરાત રચાયાં ને
ગુજર્ સંસ્કૃતિના મંડપો ને કંબે ખાંડ્યા.

" ગુજરાતણનાં પગલાં એ તો મળે કંડના
પગલાં જનગીજીએ જેમ પંચવટીની વાટિકા રસ
સોંધ્યાં સણગારી હતી, એવી રીતે ગુજરાતણોએ
મહાગુજરાતની વાડિઓ સણગારી છે." ૧

આને કરાંચીમાં કાંઈ પણ કામના ગુજરાતીઓ નજરે પડશે.
કુદાજી, છુદાણા, લઘાટિયા, જૈન, વોરા, ખેડા, મેચી, હજમ,
વાધરી, મેપવાળા અને કડિયા, મિસ્ત્રી, મુતાર-આદિ તમામ
કેમ છે.

ધાર્મિક દષ્ટિએ વિચારીએ તો કોઈપણ ધર્મના અનુયાયીઓ
કરાંચીમાં મીઠા જણાશે. સનાતની કે જૈન, રામાનુજ કે વસંત-
સંમદાથી, કબીરપંથી કે સ્વામીનારાયણી, ખાસ્તી કે શ્રેષ્ઠમાન, -સૌ
કોઈ ધર્મના અનુયાયીઓ કરાંચીમાં છે. ધર્મ એ તો મનુષ્યની સાથે
સાથે જાયવત્ આલનારી વસ્તુ છે જ્યાં માણસ જાય ત્યાં તેનો ધર્મ એ
જાય. તેજ દિસાએ દરેક ધર્મવાળાઓએ પોતપોતાનાં ધર્મસ્થાનકો
બનાવી આ 'અનાર્થ' કહેવાતી જમિને પણ 'આર્થભૂમિ' બનાવી છે.
અને તેમ કરીને આર્થોત્તુ આદિ 'નિવાસસ્થાન સિંધ છે,' એ કથનને
પુનર્જીવન આપ્યું છે.

એ કહેવાની લાગેજ જરૂર છે કે સિંધ એ કંઈ અને ગુજરાત
કાઠિયાવાડથી વધારે દૂર નથી. પરંતુ આટલા
શત્રુઆત કયાંદે થઈ? નજીના મુલકમાં પણ આવડું મળું કંઈ
હતું. કંઈનું રજુ ઉત્સાહવું કે ધરપાસર
જીલાના રેતીના પહાડો ઉલ્લસવા, એ કંઈ રહેતી વાત નથી.
આત્મારે જ્ઞેનસાધુઓને ગુજરાત કાઠિયાવાડથી કે મારવાડ-મેવાડથી

૧ જુઓ 'કરાંચી ગુજર્ સાહિત્યકળા મહોત્સવ' પ્રસંગનું તેમનું
•ચાંચાન.

સિંધમાં આવવું જોઈતું કંઈયું છે, એના કરતાં વધારે કંઈયું તે વખતે મુદ્દરેને સિંધમાં આવવાનું હતું. છતાં સાહસ શું કામ નથી કરી શકતું ? પુરુષાર્થ કંઈ સિદ્ધિ નથી મેળવી આવતું ? અને તેમાં જે જગારે ચેટને સરાસ આવીને ઉભો થાય છે, ત્યારે માણસ ન કરવાનું અને અશક્તમાં અશક્ત સાહસ પણ ખેડી નાખે છે.

આજથી સવાસો વર્ષ ઉપરની વાત છે. સિંધમાં ખીરાનું શાળ્ય હતું. અને હુંદારાઓનો ભયંકર ત્રાસ હતો. કહેવાય છે કે તે વખતે ગુજરાતીઓએ-ખાસ કરીને જુવાણા અને લાડીયા ગુજરાતીઓએ સૌથી પહેલાં સિંધમાં પ્રવેશ કર્યો હતો અને નગરપાટકર ઘડને તેઓ પહેલાં નગરકુશમાં આવ્યા હતા.

કરાચીના એક આગેવાન નાગરિક ભાઈ હીરાલાલ ગણુગાએ, આજથી કશ વર્ષ ઉપર પોતાના એક વ્યાખ્યાનમાં લગભગ એકસો દસ વર્ષનું ગુજરાતીઓનું સરવૈયું રજૂ કર્યું હતું. તેમાં તેમણે કહ્યું હતું કે:

“ આ કાઠિયાવાડની પ્રજા પોતાનો ખંદરી મેપાર ખેડવા અને કમાવા આજથી ૧૧૦ વર્ષ પહેલાં કરાચી ખંદરે દેશી વહાણોમાં આવી. આ વખતે કચ્છ કાઠીયાવાડથી કરાચી આવવા માટે રેલ્વે કે સ્ટીમરનું સાધન ન હતું. માણસો પગ રસ્તે કચ્છના રણને ઓળંગી નગરકુશ, જુમશાહી કે તેવા ખીલ દુકા પગ રસ્તે આ તરફ આવતા. અથવા વહાણમાં દરિયા રસ્તે મંદીની, જોડીયા, જામનગર ખંદરથી આવતા. આમ કચ્છી ખંડુઓના લતાને ‘કચ્છીગણી’ તથા કાઠિયાવાડથી આવી વસેલાને આજે પણ ‘જોડીયા બખ્તરના’ નામથી આખી કરાચી ઓળખે છે. ”

કહેવાય છે કે કરાચીની જુની અને નજીવી શેઠ લાલજી

૧ જુઓ ‘ શ્રી કરાચી ગુજર સાહિત્ય કળા મહોત્સવ ’ પ્રસંગે
‘વાગતાવિહારી સમિતિના પ્રકુપ વરિષ્ઠ’ તેમણે બાવળ.

પ્રકરણ ૧૬ થું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

લક્ષ્મીદાસની પેઠી ઉપર સ. ૧૮૭૫ના શેક પ્રેમજી પ્રાગજ્ઞા ચોપડા હયાત છે કહેવાની મતનન કે ગુજરાતીઓને સિ ધમા પ્રવેશ કર્યે લગભગ ૧૨૫ વર્ષ વ્યતીત થઈ ચૂક્યા છે એક વાત ફરીથી સ્પષ્ટ કર.

‘ગુજરાતી’ એટલે માન હિન્દુ જ નહિ પારસી, વોરા, ખોળ મેમણ વિગેરેના પણ સમાવેશ ગુજરાતીઓમા જ થાય છે એટલે ગુજરાતી તરીકેની પ્રવૃત્તિમા તે તે પ્રાપ્તોના સાથ જ છે, એમ સમજવું કરાચી અને સિ ધના ખીળ સ્થાનોમા મળીને પારસી બાઈઓની વસ્તી પણ સિ ધમા સારી, એટલે લગભગ પારસી વોરા વિગેરે ચાર હજાર નેટલી છે લગભગ ૩૬૦૦ નેટની વસ્તી તો કરાચીમાજ છે અને ખીળ શહેરોની જેમ કરાચીમા પણ તેમનું સ્થાન ઝીકતું અને ઉંચું છે બાઈ ફરતમ સીધવા પોતાના એક બેખમા લખે છે તેમ પારસીઓને સિ ધમા આવે લગભગ સો ઉપર વર્ષો થયા છે

પ્રકરણ ૧૬ મુ
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

આવીજ રીતે વોરા અને ખોળ બાઈઓની પણ મોની વસ્તી છે તેઓને પણ સિ ધમા આબ્યાને લગભગ મો નેટલા વર્ષો થયાનું કહેવામા આવે છે

છેલ્લા દશ વર્ષમા તો ઉપરની બધી પ્રાપ્તોના ગુજરાતીઓની વસ્તીમા અને તેની પ્રગતિમા વજોજ ફેરફાર થઈ ગયો છે તેજે સામાજિક, ધાર્મિક, આર્થિક અને ગૃહસ્થિ બાબતોમા પણ પોતાનું ઓળસ બતાવી આપ્યું છે એટલુંજ નહિ પરન્તુ કવિ નહાનાલાલ કહે છે તેમ, “શુદ્ધિથી, શ્રમથી, નિર્મળા ઓળસથી અને વર્ચસ્વથી ‘ગુજરાતી ધૂળમાયા ધન સર્જે’ છે” એ કહેવતને સાચી પાડી છે ”

આજે કંઠવીમા ગુજરાતીઓનું જે સ્થાન છે, તે બતાવવા માટે એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે કરાચીની ગુજરાતીઓની પ્રવૃત્તિ એવી એક પણ પ્રવૃત્તિ નથી કે જ્યાં ગુજરાતીઓ ઝગઝગા વિના ન્યા હોય કે રહેતા હોય

ભલે સિંધ દેશ, સિંધીઓનો ને મુસલમાનોનો મુલક કહેવાતો હોય, અને ભલે તેઓની વસ્તી વધારે હોય, છતાં કરાચીમાંથી ને ગુજરાતીઓની પ્રગતિને જાદ કરીએ, તો જાકીમાં એક નજીરી વસ્તુ જ બની શકે.

કહેવાય છે કે સં ૧૯૩૧માં કરાચીમાં મહાસભાનું અધિવેશન થયું. એમાં સર્વાધિક એમ ને કાંઈના ફાતે જતું હોય, તો તે ગુજરાતીઓને છે. ગુજરાતીઓએ ન કેવળ એક કોંગ્રેસ હારાજ, પરંતુ સંવત ૧૯૬૫માં ‘શ્રી ગુજર સાહિત્ય દગા મહોત્સવ,’ ગુજરાતના મહાકવિ શ્રીમુત નાનાલાલભાઈના પ્રમુખપણા નીચે ઉજવીને સવાસો વર્ગોથી પોતાની માનુભૂતિ અને દેશમધુઓથી દૂર થતા છતાં, તેઓ પોતાના દેશ, વેપ, જાતિ, ભાષા અને સાહિત્યને—અરે પોતાના સ્વસ્વને સંપૂર્ણ રીતે સંભાળી રહ્યા છે, એટલું જ નહિ, પરંતુ ગુજરગિરાના મંદિરે અનેક ગનો અર્પો રચ્યા છે, એની ખાત્રી કરી આપી હતી.

તે પછી હમણાં ગત વર્ષમાં ‘ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ’ નું તેરમું અધિવેશન શ્રીમુત કન્દિયાલાલ માણેકજીભાઈ મુનશીના પ્રમુખપણા નીચે ભરીને પોતાની સાહિત્યિક પ્રગતિનું પથ સરવૈયુ કાઢી બતાવ્યું હતું.

કરાચીમાં વસતા ગુજરાતીઓના આગણુ કેળવણીના ક્ષેત્રમાં ભાગ લેનારી અનેક સંસ્થાઓ—સંસ્થાઓ મોજૂદ છે. આથમિક સંસ્થાઓ શિક્ષણ આપનારી શાળાઓનો ઉલ્લેખ કરવો, આ સ્થળે અશક્ય છે. કરાચીમાં, ખાસ કરીને હાઈસ્કૂલો તરીકે કામ કરતી, ગુજરાતીઓના સંસ્થા નીચે ચાલતી ચાર સંસ્થાઓ નવતાલું વધારે ધ્યાન ખેંચે છે:—

૧ હરિલાલ આગણુ કારિયા હાઈ સ્કૂલ—એક વખતની તા. ૨-૧૦-૩૦ ના દિવસે કરાચીના પ્રસિદ્ધ શિક્ષાત્રેગી લાઈ એમ. બી. દલાલના હાથે શરૂ થયેલી ‘યુનીયન સ્કૂલ’ તે અત્યારની ‘શ્રીમાન હરિલાલ આગણુ કારિયા હાઈસ્કૂલ’ ના નામે ઓળખાય છે.

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

લક્ષ્મીદાસની પેઠી ઉપા સ. ૧૮૭૫ના શેડ ગ્રેમજી પ્રાગજ્ઞના ચોપડા હયાત છે કહેવાની મતલબ કે ગુજરાતીઓને સિધમા પ્રવેશ કર્યે લગભગ ૧૨૫ વર્ષ વ્યતીત થઈ ચૂક્યા છે એક વાત ફરીથી રખડ *કર.

‘ગુજરાતી’ એટલે માત્ર હિન્દુ જ નહિ પાસી, વોગ, ખોળા મેમણ વિગેરેના પણ સમાવેશ ગુજરાતીઓમા જ થાય છે એટલે ગુજરાતી તરીકેની પ્રગતિમા તે તે કામેના સાથ જ છે, એમ સમજવું કરાચી અને સિધના બીજા સ્થાનોમા મળાતે પાસી ભાઈઓની વસ્તી પણ સિધમા સારી, એટલે લગભગ પારસી વોરા વિગેરે ચાર દળર નેટવી છે લગભગ ૩૬૦૦ નેટલી વસ્તી તેા કરાચીમા જ છે અને બીજા શહેરોની જેમ કરાચીમા પણ તેમનું સ્થાન અળગતું અને ઉચું છે. ભાઈ ફરતમ સીધવા પોતાના એક લેખમા લખે છે તેમ, પારસીઓને સિધમા આવે લગભગ સો ઉપા વર્ષો થયા છે

પ્રકરણ ૧૬ એ
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

આવીજ રીતે વોરા અને ખોળા ભાઈઓની પણ મોગી વસ્તી છે તેઓને પણ સિધમા આવ્યાને લગભગ સો નેટના વર્ષો થયાં કહેવામા આવે છે

છેલ્લા દશ વર્ષમા તેા ઉપરની બધી કામેના ગુજરાતીઓની વસ્તીમા અને તેની પ્રગતિમા લઘુગ્રા ફેરફાર થઈ ગયો છે તેણે સામાજિક, ધાર્મિક, આર્થિક અને ગભીર બાબતોમા પણ પોતાનું ઓળસુ બતાવી આપ્યું છે એટલું જ નહિ પગલું કવિ નહાનાલાલ કહે છે તેમ “શુદ્ધિથી, જમથી, નિગળા ઓળસુથી અને વર્ચસુથી ‘ગુજરાતી ધૂગમાથા ધન સર્જે છે’ એ કહેવતને સાચી પાડી છે ”

માજે કરાચીમા ગુજરાતીઓનું જે સ્થાન છે, તે બતાવવા માટે એટલું જ કહેવું બસ યરી કે કંગડીની ગુજરાતીઓની પ્રવૃત્તિ એવી એક પણ પ્રગતિ નથી કે જ્યાં ગુજરાતીઓ અગત્યા વિના જાા હોવા કે રહેતા હોવા

કરાચીના ગુજરાતી પત્રોના અધિપતિઓ

પારસીસ સાનના અધિપતિ

હિન્દુના અધિપતિ

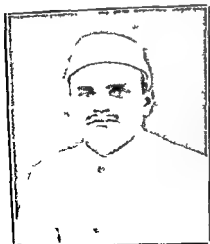
શ્રી પીરજશા દોરમસણ દરુર

ગિ ધમેવકના અધિપતિ

શ્રી હરિલાલ નાદલ ઠાકર

મિ ધ સમાચારના અધિપતિ

શ્રી ભદ્રગાન મહાનમ ભટ્ટ

શ્રી જુનગમ વનજી મારા

આટલી વિશાળ સંસ્થા જમીનદેસ્ત થતા બેઠી હતી. આ વખતે કર્ણાતીના સમગ્ર વર્ગ, સંસ્થાની હયાતી સંબંધી બેટલો વિચાર કરતો હતો, તેના કરતાં યે વધારે આજના શિક્ષકોમાં આગળ વધીને પોતાને ‘અબદુલ’ સમજનારા કેટલાકે સાક્ષરોની-કેળવણીકારોની સંસ્કૃતિ ઉપર વધારે વિચાર કરતો હતો. ગયા વર્ષમાં ‘જુનરાતી સાહિત્ય પરિષદ’ના તેરમા અધિવેશન પ્રસંગે કર્ણાતીના જે કેટલાક ‘સાક્ષરો’એ પોતાની ‘સાક્ષરતા’નો પરિચય કરાવ્યો હતો, એનોજ પડ્યો આ વિદ્યાલય ઉપરનો પ્રેરક હતો, એમ બોલાતું. “વળી જે સાક્ષરો કે શિક્ષકો બાળકોનાં જીવનો ધડવાની જવાબદારી લાઇ બેઠા હોય, અથવા જેઓ પોતાની કવિતાઓ કે લેખો દ્વારા જનતાને બોધ આપતા હોય, તેના સાક્ષરો કે શિક્ષકો પૈકીના કોઇ કોઇ દ્વારા સાધારણ મનુષ્યોચિત વ્યવહારોથી અનુચિત પ્રગતિઓ થતી જેવાય ત્યારે તો, ‘સલિલાવન્નિકસ્થિતા’ જેવું જ લાગે, અને સામાન્ય વર્ગને ભારે જ ખેડ થાય.” એમ પણ સામાન્ય વર્ગમાં રૂપે બોલાતું. અરુ. અમરે પ્રાણીઓના ડહાપણે કમ કયું અને દૂધ દૂધમાં અને પાણી પાણીમાં મળી ગયાં.

૩ શારદા મંદિર—કર્ણાતીના લાઇ મનુષ્યપ્રજાલ જેવનપુત્રાની હાર્દિક લાગણીથી તારીખ ૮મી એપ્રિલ ૧૯૨૧ના દિવસે ભારત સરકારની મંદિર’ એ નામની સંસ્થા કંઈ પણ સ્થાન સાધન વિના રચવાણી. તે પછી આ સંસ્થા ખરે ખરી આગળ વધતાં, ઇ. સ. ૧૯૩૮ની સાલમાં આ સંસ્થાની વ્યવસ્થાપક સભાએ આજાઓને પણ ‘માધ્યમિક કેળવણી’ આપવાનો પ્રયાસ આદર્યો. આજે આ સંસ્થા પણ પોતાનું સ્વતંત્ર સ્થાન ધરાવે છે. લાઇ મનુષ્યપ્રજાલ જેવનપુત્રા આ સંસ્થાના ‘આત્મા’ તરીકે બહુ સંચાલન કરી રહ્યા છે. કર્ણાતીના નાગરિક લાઇ જમશેદ મહેતા અને શેઠ હરિદાસ લાલજી, તેમજ શેઠ ભગવાનલાલ રણછોડદાસ વિગેરે કેટલીક ઉગર વ્યક્તિઓ આ સંસ્થાનું પોષણ કરી રહી છે.

‘શારદા મંદિર’ મકાન આપણા જુના આગ્રમોની ઝાંખી કરતે છે. ત્યાંનું વાતાવરણ હર વખતે ચાંત દેખાય છે. બાળાશ્રમ, સંગીત અને એવા કેટલાક લાભદાયક વિષયોની નવી નવી યોજનાઓ આ

પ્રકરણ ૧૬ નું
જુનરાતીઓનું સ્થાન

સન્ધ્યામાં અમવમા મુકાય છે બાલ સ્વરૂપે સરથાની આ પ્રગતિ રાષ્ટ્રીય ભાવનાવાળી દેખાય છે આતર દષ્ટિએ પરિણામ તો સન્ધારી સ્ત્રીઓના પરિણામ જેવું જ રજૂ છે આ સન્ધ્યાના ગુનેચકો ગમે તેવા ભોગે પણ આ સરથા 'રાષ્ટ્રીય વિદ્યાપીઠ' અને અને 'સહશિષ્ય'ની પદ્ધતિ બધ થાય, એ બે વસ્તુઓ ચારી ગયા છે આમ થાય તો દેશનું સદ્ભાગ્ય ।

૪ મહાવીર વિદ્યાલય—કરાચીની ઉપની સરથાઓની સાથે 'મહાવીર વિદ્યાલય'નું નામ પણ મૂકી શકાય છે સ ૧૯૩૩ના એપ્રિલની ૧૩મી તારીખે આ સરથાને જન્મ થયો આ એજી પાયમા ધોરણ સુધી બાળકોને શિક્ષણ આપવાનું કાર્ય આ સન્ધ્યા કરી ગઈ છે નાતજાતમા ધ્રુપણ બેદ વિના કોઈપણ ગુજરાતી બાળકને કુળતણી આપરી, એ આ સન્ધ્યાનો ઉદ્દેશ છે સાબગા પ્રમાણે આ વર્ષથી છઠ્ઠું-સાતમું ધોરણ પણ દાખલ કરવાના છે સન્ધ્યાના પ્રીન્સિપાલ ભોતીચંદ રાહ સુશીન, વિનયી અને અનુભવી છે, અને સરથાનું વધુ સદ્ભાગ્ય છે કે તે, શીશુત નર્મદાશ કર લાં સાહેબ જેવા કુળવંશી ખાતાના માણ ધરપેકટર જેવા વયોવૃદ્ધ જ્ઞાનવૃદ્ધ અને અનુભવવૃદ્ધ મહાનુભાવની સેવાનો લાભ મેળવે છે સરથા જઈદી દાખલરૂબ અને એમ સો કોઈ ઇચ્છી રહ્યું છે એમા જૈનસંઘની પણ રોજગા છે કરાચીના મ્યુ. કોર્પોરેટર ભાઈ ખીમચંદ એમ રાહ, અને મણીનાલ લહેરાલાઈ મહેતા, આ વિદ્યાનવના પ્રધાન સચાલકો છે આ નન્ને મુદ્દાથી જૈનસંઘમા આગેવાન છે એ સ્થાનકવાસી સંઘના પ્રમુખ છે, તો ખીજા મૂર્તિપૂજક સંઘના માન મંત્રી આર્થિક શ્રદ્ધાવાળા અને સુસરકારી છે તેઓ બે થોડો પ્રયત્ન વધારે કરે તો તેમની લાગવગથી આ સરથા કરાચીના જૈનસંઘને આગળે એક સુદર, લાન્ય સરથા બની શકે

ઉપરની સરથાઓ ઉપરાન્ત કરાચીના આગળે ગુજરાતીઓ તનથી ચાલતી બીજી અનેક સરથાઓ છે અન્ય સરથાઓ અદિના ગુજરાતીઓ 'આજમદિર' અને 'આગવિદાર' જેવી જેમ માળગાના જીવન ધડનારી સરથાને ગોખાતી રચા છે તેવી રીતે ગુજરાતી કથન, 'ગુજરાતી જીમખાના' અને 'વ્યાયામ શાળાઓ' હાથ શારિરિક અને માનસિક નિમરોઝ પૂર્ણ માધી રચા છે

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

ગુજરાતી મહિલામંડળની અગ્રગણ્યા બહેનો

મહિલા મંડળના પ્રમુખ

‘બી’

શ્રીડ ભગવાનલાલ શસ્ત્રીકોડાસના
માતાજી મણીમા

મહિલામંડળના ઉપપ્રમુખ

મેન માહેશમેન લાલચંદ પાનાચંદ

મહિલામંડળના ધાન્યો

મેન મહામેન રાણાચંદ જોશી

મેન મહામેન મેઘાણી

વળી અહિંના 'મે'ક' અને 'હાલિંગ રોસાવટી' દ્વારા મધ્યમ વર્ગની આર્થિક સ્થિતિઓએ પહોંચી વળવા પણ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. તેમ 'ગુજરાતી મહિલા સમાજ' અને 'ગુજરાતી ભગિની સમાજ' જેવી સંસ્થાઓ દ્વારા ગુજરાતી બહેનો, સ્ત્રી સમાજની અપૂર્ણતાઓ અને સંકટો દૂર કરવા પણ કોશિશ કરી રહી છે. મહિલાસમાજનું કાર્ય, એન આર્થિકમેન લાલચંદ જાનાચંદ, રંલામેન ગણાત્રા, સમજીમેન ડેતાલાલ ખેતશી અને ગંગામેન-આ બહેનોની લાગણી પ્રેમ અને સતત પરિશ્રમથી ચાલી રહ્યું છે. આ બહેનો વ્યોજ્ઞા, અનુભવી અને કંટાળે સહન કરવામાં ખડતલ અને શ્રીમંત હોય બહેનોના હિતના પ્રત્યેમાં આગળ આવે છે. 'ભગિની સમાજ'ની સચાલિકા બહેનો પણ બહેનોમાં આપાસનાના પ્રચારનું તેમજ જીઓને ઉપયોગી સીપણુ મૂકણુ આદિ પ્રવૃત્તિ કરી રહી છે. હિંદુસ્તાનની પાંજરાપોષામાં પોતાનું પ્રધાન સ્થાન ધરાવનાર તેમજ લાંબો જીવોને આશીર્વાદ મેળવનાર કરભીની 'પાંજરાપોષ' એ પણ શ્રીમાન હુંગરશી મહારાજ અને એમના જેવા બીજા દ્વાણુ શ્રીમંત ગુજરાતીઓના સતત પ્રયત્ને આભારી છે. એ કહ્યા વિના કેમ ચાલે ?

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

'સિંધ સેવક' અને 'સિંધ સમાચાર' જેવા દિવસમાં બપોળે વાર નિકળતાં પત્રો, 'હિંદુસ્તાન' જેવું પચ્ચીસ વર્ગનું વર્તમાન પત્રો. જુનું દૈનિક પત્ર, 'હિંદુસમાજ' જેવું દૈનિક પત્ર, 'અમન ચમન' અને 'જવાલા' જેવાં આવાહિક પત્રો-આ બધાં ગુજરાતીઓની અરિમતાનાં પારદર્શક મત્રો. ફરારીમાં વસતા ગુજરાતીઓજ ચલાવી રહ્યા છે. અને હમણું હમણું 'ડેઈલી મીર' નામનું દૈનિક અંગ્રેજી પત્ર-એ પણ ગુજરાતીનાજ ભેળનું પરિણામ છે. 'કેલેજનું' મેગેજન' એમાં ચે જો ગુજરાતી વિભાગ ન હોય તો તે અપુત્રિયા રીઠની લક્ષ્મી જેવું જ રોબે.

આ તો બધી હિંદુઓની સમગ્રિતિ. વોરા અને ખોજન જેવી મુસલમાન ગુજરાતી કોસોમાં પણ અનેક મુસલમાનોની પ્રવૃત્તિ. ધનાદયો, અનેક વિચારકો હોવા ઉપરાંત અનેક સંસ્થાઓ પણ ચાલી રહી છે. બહુ જ જુના વિચારના ગણાતા મુસલમાન ગિરાદોશા ભાઈ દ્વાતીમ

અવની જેવા અને સુધારકો, શિક્ષિતો અને કાર્યકર્તાઓ છે કે જેઓ કાંઈ મોની જાહેર સભાઓમાં અને મ્યુનિસિપાલિટીની આદિ સ્થાનોમાં જાય છે, ત્યારે 'ગુજરાતના નર' તરીકે જોઈને કાંઈ પણ ગુજરાતીની વેત વેત છાતી ફૂલ્યા વિના નથી રહેતી

અને આ ઉપરાંત, હિંદુસ્તાનમાં બિલકુલ ન્હાની પરંતુ પોતાની શ્રીમતાઈમાં અને દાનવીરતામાં મશહૂર ખરસીઓની પ્રવૃત્તિ થયેલી ખાસ્તી કામનો ફાળો પણ કરા-
ચીમાં ક્યા ઝોછો છે ? કરાચીની સમગ્ર ગુજરાતી જનતાના શિષ્ટચર્ય જાણ જમરોડ મળેલા જેવા એક આદર્શ પુરુષ એજ કામમાં દસ્તી ધરાવી રહ્યા છે ' ખાસ્તી વીરમાઈજી હાઇસ્કૂલ, ' 'આમા ગાર્ડ હાઇસ્કૂલ' અને એવી અનેક ફાગરૂની સંસ્થાઓ એ કામના જુલુસ સમાન ચાલી ગઈ છે 'ખાસ્તી રાજકીય સભા' 'શ્રી ગમેન ઓરાંટ્રીયન એમેસીએશન' અને એવી અનેક જાહેર પ્રવૃત્તિમાં અગ્રગણ્ય ભાગ લેનારી સરચાઓ પણ એ કામમાં વિદ્યમાન છે આ ઉપરાંત જી શ્વાના, જાણ નરીયાન મોજવાળા, જાણ પેશોતન વાલિયા, જાણ વસ્તમ દગુરજ અને પી. દસ્તુર જેવા બાહોશ લેખકો, વિદ્વાનો, ઇતિહાસજ્ઞો અને સરખમવાળાઓ સાથે ઉદારતા પૂર્વક ભગનારા મહાત્માવો પોતાની કામને અને કરાચીને શોભાની રજા છે અને ખાસ્તી હોવા છતાં બધી યે કામોની સેવા કરી રહેતુ અને બહોળા ફેનાવો પામેતુ. 'ખાસ્તી સ સાર' નામનુ અર્થ સામાદિક પત્ર-
એ પણ એ કામનુ ગુજરાતી તરીકનુ મોગ જાહેર કરે છે

આવી ગતિ ભાગીય, હુવાણા, નેન, અને બીજી બીજી કામોવાગ તપાસવા જાયએ, તો એ બધી યે કામોમાં અનેક સામાજિક અને ધાર્મિક સરચાઓ ચાલી રહી છે કે જે બધાઓનો ઉત્તેજ આ રથને બિલકુલ અશક્ય છે

હા, ગુજરાતી તરીકનું અભિમાન રાખનાર, બધી કામોમાં એક અને પ્રેમભાવ ઉત્પન્ન કરાવવા માટે પ્રવર્તન પ્રજ્વલત પ્ર મહા કગાર અને જાહેરજનમાજ પોનાની જીદી અપી' ચૂકેલ શીયુત જમીપતગમ આચાર્ય

પ્રકરણ ૨૬ યુ
ગુજરાતીઓનું ધ્યાન

કચ્છીના ગુજરાતી જર્નાલિસ્ટો

‘અમનચમન’ના તત્ત્વી

‘જ્વાલા’ના તત્ત્વી

શ્રી જગદીશ નાગર

શ્રી મહીપાલ વ્યાસ

શ્રી દુર્ગેશી જાંઘી મજા

શ્રી મહેશી મેથા ડેવારી

અને ભાઈ નરીમાન ગોળવાળાના નેતૃત્વ નીચે ચાલતું 'પ્રભુતત્વ પ્રચારક મંડળ' પણ ભૂલી શકાય તેમ નથી. આ મંડળ ઉદાર ભાવે, સર્વ ધર્મેની વચમાં પ્રેમવૃદ્ધિ ઉત્પન્ન કરવાના અને દરેક ધર્મવાળાઓને બહુજ નજીકમાં લાવવાના બની શકતા દરેક પ્રયત્ન કરે છે.

કરાચીના ગુજરાતીઓનું સ્થાન ન કેવળ એક પોતાના દાયરા પરિવેશ મર્યાદિત છે. આજે ભારતના કાંઈ પણ ગુજરાતીઓની ઉદારતા ખૂણામાં ધસ્તીકંપ થાય કે દુકાળ પડે, જસપ્રલય થાય કે ગોળીબારો થાય, સત્યાગ્રહ થાય કે હિંદુસ્તાન થાય—અમે તે પ્રસંગે કરાચીના ગુજરાતીઓ તન-મન-ધનથી મદદ કરી, એક ગુજરાતી તરીકેનું પોતાનું મરકતું ઉચ્ચ રાખે છે. કરાચીમાં થતા ફાળાઓમાંથી બે ગુજરાતીઓને ફોજો બાદ કરવામાં આવે, તો ભાગ્યેજ કાંઈ પણ ફાળામાં જીવન બેની વસ્તુ બેધ શકાય છે.

ન કેવળ ગુજરાતીઓએ સામાજિક, ધાર્મિક કે વ્યાપારિક પ્રવૃત્તિઓ પોતાનું સ્થાન રાખ્યું છે. રાજ-રાજકીય પ્રવૃત્તિ કીય પ્રવૃત્તિમાં પણ ગુજરાતીઓનું સ્થાન નીચે તો નથીજ. સિંધની ધારાસભામાં ભાઈ જમશેદ મહેતા, ભાઈ સીંધવા, ડૉ. પોપટલાલ અને શ્રીચુત નારાયણદાસની મળના ન હોય તો ધારાસભા શીઝીજ લાગે. મ્યુનિસિપાલિટીના લગભગ ૫૬ મેમ્બરોમાં ૨૦ જેટલા ગુજરાતી મેમ્બરો, અને તેમાં કરાચી મ્યુનિસિપાલિટીના ઘણા જુના કોર્પોરેટર ભાઈ હીરાલાલ ગણુના, 'કચેપ્પારમભાઈ' અને 'બીમચંદ' શાહ જેવા હિંદુઓ, અને ભાઈ હાતીમ અલવી જેવા મહા અને શ્રી સીંધવા જેવા ચાલુ વર્ષના મેમ્બરો—એ ગુજરાતીની વિભૂતિનાં રત્નો મ્યુનિસિપાલિટીને શોભાવી રહ્યાં છે. કોંગ્રેસની પ્રવૃત્તિમાં જુઓ તો ડૉ. પુરષોત્તમદાસ ત્રિપાઠી જેવો મુઠ્ઠીભર લાડકોના માણા, કોંગ્રેસ કમીટીના સેક્રેટરી તરીકેની મોટી ભેખમદારી ખેડનાર પણ ગુજરાતી જ છે. એટલું જ શા મટે ? કોંગ્રેસ કમીટીના પ્રમુખ ભાઈ સિંધવા અને ટ્રેસર એક હન્દિાસ લાલજી એઓ પણ ક્યાં ગુજરાતી નથી ?

પ્રકરણ ૧૬ મું
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

કરંચીના હિંદુ ગુજરાતીઓનું 'ગુજરાતનગર' એ પણ ગુજરાતી પ્રગતિ માટે અલિખિત લેવડાવનારી વસ્તુ છે. આ ગુજરાત-ગુજરાતનગર નગર તેજ સ્થાને વસાવ્યું છે કે જ્યાં કેએસનું અધિવેશન થયું હતું. મહાત્મા ગાંધીજીના નિવાસ સ્થાને એક સ્વરૂપ બનાવીને ગુજરાતીઓએ એ સ્મૃતિ તાલ બનાવી છે. શ્રી હિંમરાજભાઈ આત્યારે આ મોસાવરીના પ્રમુખ છે તે, અને શ્રી જસરાજભાઈ અને જીમ્મ ફેલ્ડાકે મહાનુભાવો આ ગુજરાતનગરની શોભાસ્વરૂપ છે. શિવમંદિર, વ્યાખ્યાનહોલ, ટેનીસકોર્ટ, સ્કૂલ, વિગેરેથી ગુજરાતનગર ઘણુંજ સ્થાપનામયું લાગે છે.

આમ સિંધની દરેક પ્રવૃત્તિમાં, ખાસ કરીને કરંચીની પ્રવૃત્તિમાં ગુજરાતી નરનારીઓનો મોટો ફાળો અને કવિ ન્હાનાલાલના શબ્દોમાં કહેએ તો:

" ગુજરાતીઓએ મહાગુજરાતને વસાવ્યું,
ગુજરાતીઓએ મહાગુજરાતને સજ્જમાવ્યું છે. "

પ્રકરણ ૧૬ એ
ગુજરાતીઓનું સ્થાન

ક્ર

કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિકો

શ્રી હિગસાલ ગઘાત્રા

શ્રી લદ્દાભાઈ (મેજ સીરમ નરાંજી પેદીવાળા)

શ્રી દાત્તાભવજી ભવારામજી

શ્રી એમ. બી દયાવ

સંસારના પ્રત્યેક માનવમાં કંઈક ને કંઈક તો વિશિષ્ટતા રહેલી હોયજ છે. મનુષ્ય સ્વભાવજ એવો છે કે દરેક માણસ કમમાં કમ એના ગુણથી સુકત હોય છે કે, જે ગુણ બીજામાં એછા દેખાય અથવા ન દેખાય. દુર્ગરો દુર્ગુણથી ભરેલા માણસમાં પણ કંઈક તો ગુણ હોયજ છે. કાંઈમાં વિદ્વત્ત હોય છે, તો કાંઈમાં સદાયરણ હોય છે; કાંઈના મુખમાં મીઠાશ હોય છે, તો કાંઈમાં કાર્મકુશળતા હોય છે, કાંઈમાં સેવાભાવ હોય છે, તો કાંઈમાં ધાર્મિકજ્ઞતિ હોય છે; કાંઈમાં પ્રામાણિકતા વિશેષ દેખાય છે, તો કાંઈમાં યોજન-સ્વિતા હોય છે; કાંઈ સંસારમાં રહેવા છતાં વૈરાગી-ઉદાસીન હોય છે. તો કાંઈ સત્યવાદી હોય છે; કાંઈમાં વફાવતનો ગુણ હોય છે, તો કાંઈ લેખક હોય છે; કાંઈ ધ્વજ હોય છે, તો કાંઈ અન્યક્ષર હોય છે; કાંઈ અર્થશાસ્ત્રી હોય છે, તો કાંઈ વિજ્ઞાની હોય છે; કાંઈમાં સંગીતકળાની સ્વાભાવિકતા હોય છે, તો કાંઈ નૃત્યકર હોય છે, કાંઈનું મેળું ગણિતમાં આરપાર ઉતરી જાય છે, તો કાંઈ આકાશના તારાઓને આંગળીઓના વેદા ઉપર રમાડે છે; કાંઈ અભિ-નય કળામાં કુશળ છે, તો કાંઈ જાદુના ઝપાટા લગાવે છે. આમ માનવસમૂહમાં જુદી જુદી શક્તિઓ અને જુદા જુદા ગુણોને ધારણ કરનારી વ્યક્તિઓ આપણી આંખો સહામે આવીને ઉભી રહે છે.

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

કરાચી, પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, ત્રણથી સાઠાત્રણ લાખની વસ્તીવાળું સહેર છે. જે માણસ વધારે મનુષ્યોના અશક્યતા પ્રસંગમાં આવે છે, એને અનેક પ્રકારની વિશિષ્ટતાવાળી વ્યક્તિઓનો સમાગમ થાય છે. અમારા જેવા સાધુઓ, કે જેની પાસે મુખી કે દુ.ખી, ત્યાગી કે ભોગી, રોગી કે શોષી, ગરીબ કે તવંગર, વિદ્વાન્ કે મૂર્ખ-સૌને આવવાની છુટ હોય છે અને જે જેન કે અજેન, પાસ્તી કે ચાહુદી, હિંદુ કે મુસલમાન-સૌની વચમાં જવામાં જતાં જે સક્રોચ ન રાખતા હોય, બલકે પોતાનો ધર્મ સમજતા હોય, એવાની દૃષ્ટિ સમગ્રુષ્ય ત્રણ લાખ માણસોની વસ્તીમાંથી ઉપર ખતાવ્યા તેમાંના કાંઈ ને કાંઈ ગુણ ધરાવનાર કેટલી વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ આવી દર્શો, એનું અનુમાન વાચકો સ્વયં કરી શકે છે. આટલી બધી વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ, કે જેની સંખ્યાજ ન કહી શકાય, એને જેના મોદ પાડવા જે મુશ્કેલ થઈ પડે, તે બધાઓનો પરિચય અહિં કરાવવો

એ ફેટલું ક્ષીન કાય છે, એ પણ રહેને સમજી સમજી તેમ છે. એટલું જ નહિં પરંતુ, ઘણા મિત્રોને-ઘણા શુભચિન્તીને અત્યાય કરનારું પણ થઈ પડે, એ બધા રહેને ઉત્પન્ન થાય તેવું છે. તેમ છતાં પણ મારા અત્યંત નિકટના પરિચયમાં આવેલા અને જેઓના માટે મારા મન ઉપર વધારે અસર થઈ હોય, એવાઓના સંબંધમાં પણ સર્વથા મૌન રહેવાથી, જેમ મારી આ કૃતિમાં અત્યુક્તા રહે, તેમજ મારા હાદિક બાવોને છુપાવવા જેવું પણ મેં ક્યું છે, એવું મને હંમેશા ટંખ્યા દરે: અને તેટલાજ માટે ઉપર કલા તેવા શુભિવાળી જે અનેક વ્યક્તિઓ મારી નજર સામે આવેલી છે અને જેમના શુભો માટે મને માન ઉત્પન્ન થયું છે, તે બધાઓ પ્રત્યેનું માન મારા હૃદયમાં કાયમ રાખીને, એવાઓમાંના યોગકર્તા દ્વંકે પરિચય આપવો હું ઉચિત સમજું છું.

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

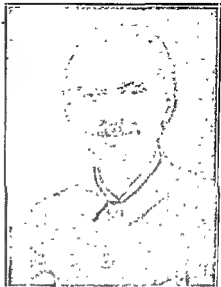
‘પારસીઓના આ વડા ધર્મગુરુ ન કેવળ પારસીઓમાં પ્રસિદ્ધ છે, ન કેવળ કરાચીમાંજ પ્રસિદ્ધ છે, પરંતુ સમસ્ત કામેમાં ૩૯ ધાલા અને સમસ્ત દેશોમાં લગભગ તેઓ પ્રસિદ્ધ છે. તેમની વિદ્વતા અદ્ભૂત છે. પારસી ધર્મગુરુઓ, જે જેઓ ‘ફરુર’ કહેવાય છે, તેઓમાં પણ પોતાના ધર્મશાસ્ત્રોના સુખપાઠ સિવાય, અર્થનું જ્ઞાન ધરાવનારા બહુ ઓછા અદ્ભુતભાવે જોવામાં આવે છે. ૩૯ ધાલા, પોતાના ધર્મશાસ્ત્રોના એક જોડા અભ્યાસી છે. તેઓ, ન કેવળ પારસી ધર્મનું, પરંતુ એક તત્ત્વશાસ્ત્રીમાં જોઈએ, તે પ્રભાવેનું બધા ધર્મોનું વિશાળજ્ઞાન ધરાવે છે. તેમનાં પુસ્તકો, પુરાણ અને અમેરિકા આદર પૂર્વક પ્રકટ કરે છે. અને માનની દૃષ્ટિથી તેને અભ્યાસ કરે છે. પારસી કામનું તેમના પ્રત્યે ઉચ્ચ માન છે. પારસીઓમાં ઘણા સુધારાઓને અવકાશ છે. ૩૯ ધાલા પારસીઓના ક્રિતની વસ્તુઓ વખતો વખત છાપણે અને પુસ્તકો ઠારા બહાર કરે છે. તેઓ એમ. એ. પીએચ. ડી: છે. ‘સમ્સ-ઉત-હોલમા’ છે; અને, સિટ ડી’ ની ઉચ્ચી ડીથી ધરાવે છે. એક કામના ધર્મગુરુ હોવા સાથે આટલા વિદ્વાન અને પ્રસિદ્ધ પુરુષની કરાચીમાં હવાતી, એ કરાચીની શોભા છે. તેમનું પૂરું નામ છે: ફરુર એક્ટર માયોજીન, ધાલા.

પાવળું શરીર, લાંબો કાંટ, સાદું પાટલું, માથે સાદી ટોપી,

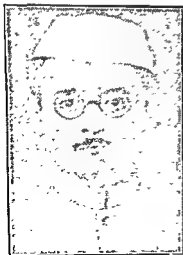
કરાચીના ભુત અને વર્તમાન મેયર

શ્રી જમશેદ શેતા

શ્રી દુર્મદાસ એડવાની

શ્રી હાતીમ અસ્વી

શ્રી દુર્મદાસ એડવાની

શુદ્ધ સ્વદેશી વેપ, જરા લાંબી આકૃતિ, મ્હેર ઉપર જમશેદ મહેતા શાંતતા, આંખોમાં અમી અને ગંભીરતાવાળી કાંઈ વ્યક્તિ કાંઈ સલાના એક ખુશ્ખામાં ચુપચાપ બેઠેલી જુઓ, તો સમજાશે કે તે કરાચીનો સાચો નાગરિક, દુ બિયાનો બેઝી જમશેદ મહેતા છે. અથવા ચીપોસોરીકલ એસાઈમાં ઉપર પ્રમાણેની આકૃતિવાળો, જરા પણ હાથના કે મોઢાના હાવભાવ વિના સીધી અને સાદી લાપામાં અતિશયોક્તિ કે આડંબર વિનાની લાપામાં 'આત્મિક તત્ત્વ' સમજાવતો કાંઈ તત્ત્વજ્ઞાનીને બોલતો જુઓ તો સમજાશે કે તે જમશેદ મહેતા છે.

જમશેદ મહેતા કેટલા લોકપ્રિય છે ? એઓ લોકોના દુઃખોમાં કેલો ભાગ લે છે ? એમનો આખો પે સમય જગતની મેવામાં ફેવી રીતે પસાર થાય છે ? એ બધું બેબું હોય તો, એમની 'શબ્દનિશી' તપાસો. મિનીટની પ્રસદ નદિ. સવારમાં ઉઠી, પ્રાર્થના કરી, ન્હાઈ ઘોઘ બહાર નિકળે સાત વાગે, ત્યારથી રાત્રે સુવે ત્યાંસુધી કેવળ સેવા, મેવા અને સેવા જ. લાખોની સંપત્તિ લોકોની સેવામાં સમર્પિત કરી આજે તો જમશેદ જાણે ફકીર યજ્ઞ ગયા છે, એમ કહી શકાય. ગળી દવા લેવા તો તેમની પાસે જાય. કાંઈ ગરીબ વિધવા પેટપોષણનું સાધન કે અનાજ કાપડની માગણી કરવા તો તેમની પાસે જાય. કાંઈ પણ જાતિમાં મતભેદ પડ્યો હોય તો વગર પૂછે લવાદ જમશેદ નિમાય. દુષ્કાળ કે ધરતીકંપ વખતે પૈસા ભેગા કરવા હોય તો જમશેદની આગેવાની વિના કંઈ ન થાય. સરસ્થાઓમાં પૈસા ખુરમે હોય અને સરસ્થાને ચલાવવામાં સાંસા પડી રહ્યા હોય, તો સરસ્થાના સંવાદકા વિચાર કરશે : ચાલો, લાઈ જમશેદ પાસે. કાંઈ બેકારને નોકરી જોઈતી હોય, પછી તે જમશેદને જોળખતો હોય કે ન હોય, સવારના સાત વાગે જઈને જમશેદના દરવાજા ખડખડાવશે. આજે તો કરાચીમાં સુખના પ્રસંગોમાં કે દુઃખના પ્રસંગોમાં જમશેદ અને જમશેદ જ છે. કાંઈ પશુ ધર્મનું, કાંઈ પશુ સગાજનું, કાંઈ પશુ સેવનું કંઈપણ કામ હોય, તો ચાલો જમશેદ પાસે. પારગીઓના જમશેદ આજે આખી કંગાચીના જમશેદ યજ્ઞ પડ્યા છે. જમશેદના શરીરની પાછળ બ્યારે જુઓ ત્યારે મધમાખીઓ ગણગણાટ કરતી ફરતી જ હોય, એમાંની કાંઈ કાંઈ પોતાનો ડંખ જમશેદના શરીરમાં મારતી હોય, ત્યારે પણ

પ્રકરણ ૧૭ સુ.
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

જમશેદ અર્પૂં ધૈય' સાથે તેની સામે ઉભો જ હોય. મગજનું સમતોલપણું ગમે તેવા વિકટ પ્રસંગોમાં પણ નહિ ગુમાવવાનું ધૈય' તો જમશેદને જ વધુ' છે. અવિચ્છાદિત રિથિતિમાં પોતાના જીવનને એક આદર્શ જીવન બનાવ્યું છે. પાસ્ટી હોવા છતાં કંટર ક્લાહારી તરીકે પોતાનું જીવન વ્યતીત કરી રહ્યા છે. પાસ્ટીઓના માંસ, મધ્ધી અને છાંના ખોરાક તરફ એમણે ધણી વખત જોડાદ ઉઠાવી છે. અનીતિ અને અપ્રામાણિકતાથી તે સો કાસ દૂર રહે છે. એમના જીવનના અનેક પ્રસંગો આ વાતની સાક્ષી પૂરે છે. વગર પૂછ્યે કરાચીની કાઠ પણ સંસ્થામાં જમશેદનું નામ પ્રમુખ તરીકે આપી દેવામાં તે સંસ્થાવાળાઓ પોતાનું ગૌરવ સમજે છે. જમશેદ ખોટા આડંબરના કંટર વિરોધી છે. કામ કંઈ ન થાય અને ખાલી પાટીયાં લટકાવી રાખવાં, એવી સંસ્થાઓ પ્રત્યે જમશેદને ધૂણા છે. થોડું પણ બેવહાડુ કાર્ય થતું હોય તો, એવા કાર્યોને તન-મન-ધનથી અપનાવવા જમશેદ તૈયાર રહે છે. અને એમના કિમતી સમયની લ્હાણું, એવી સંસ્થાઓને આપવા તૈયાર રહે છે. એમનું પવિત્ર જીવન કાઠને પણ આકર્ષે' છે.

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

બાર બાર વર્ષ સુધી લાજટ કરાચી મુનિસિપાલિટીના પ્રમુખ પદે રહી એમણે કરાચીને બનાવ્યું, શોભાવ્યું ને મરાહર કયું' છે. સાચા સેવાજાવી અને નિરાંડબરી જમશેદને, આજની રાજખટપટોથી બરપૂર એવી ધારાસભાઓ વિગેરે સંસ્થાઓમાં રહેવું કેમ પાસવતું હતો ? એવી શંકા એમના સાચા શુભેચ્છકોને થવા કરે છે. એવી સંસ્થાઓથી સ્વતંત્ર રહે, તો જમશેદ આથી વે વધુ સેવા દુનિયાની કરી શકે, એવું ધણાઓનું માનવું છે.

પ્રથમી માથા સુધી શુદ્ધ સફેદ ખાદીના કપડામાં હંમેશા સજ્જ રહેતા લાઠ ગણ્યાના કરાચીની કાઠપણુ હીરાલાલ ગણ્યાના પ્રવૃત્તિમાં લાગ લીધા વિના નથી રહેતા. ગર્ભશ્રીમન્ત હોવા સાથે વક્રતૃવકળા તેમને વરી છે. લાઠ ગણ્યાનો મીઠા માર લાગ્યેજ કાઠએ નહિં ઝીલ્યો હોય. નિરુવાર્થવૃત્તિથી મીઠા મીઠા માર મારતાં એમને સુંદર આવડે છે. કાઠ પણ કાંઈની કાઠ પણ પ્રવૃત્તિમાં લાઠ ગણ્યાનો સાથ તો હોય જ. લેવા જનાર એકએ ધણા વર્ગોથી મુનિસિપાલિટીના મેમ્બર

કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિકો

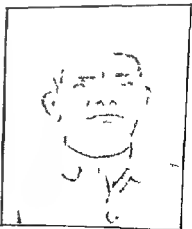
શ્રી. ઇ.આસાલ બિનશી

શ્રી. મહિવાલ મોહનલાલ

શ્રી. મહિવાલ કાઠી નેશી

શ્રી. હન્દાસ લાલ

તરીકે તેમણે કરાચીની ધણી સેવા કરી છે. વર્તમાન જમાનાનું સિદ્ધાંત અને વર્તમાન જમાનાના લોકોના સદ્વાસમાં સત-દિવસ રહેવા છતાં, એમના ધાર્મિક સંસ્કારો દાખને પણ આશ્ચર્ય પમાડવા વિના નથી રહેતા. કરાચીમાં કોઈ પણ સંપ્રદાયનો, કોઈ પણ સાધુ આવે, તેનું આદર-સન્માન કરવાને લાઇ ગણાત્રા તૈયારજ હોય. તેઓ પોતેજ નહિ, તેમનું આશુ'યે કુટુંબ ભક્તિભાવમાં તસ્વીન રહે. જાતે હુદાણુ હોવા છતાં, સાંપ્રદાયિકતાનો દુરાગ્રહ અથવા 'મરજદી' પણ તેમને સ્પર્શ્યું નથી. ધર્મના મહાણુ છે, પણ ધર્મોન્ન નથી. તેમની કામ માટે તેમણે જો જો કર્યું અને કરી રહ્યા છે, એ માટે એમની કામ તો અદેખર તેમની ઝડપી છે. થોડા વખત ઉપર જ તેમના પરિશ્રમથી લાખોની સખાવતો તેમની કામના શ્રીમન્તોએ કરી હતી. અને તેમની જાતી દેખરેખ નીચે એ સખાવતોથી બનેલી આલીશાન મિશ્ટીગોમાં આજે અનેક ગરીબ કુટુંબો મિલકુલ થોડા ખર્ચે આરામ લઇ રહ્યાં છે, ને એ હીરાને આશીર્વાદ આપી રહ્યાં છે. સામાજિક, ધાર્મિક કે રાષ્ટ્રીય કંઈ પણ પ્રવૃત્તિ કર્યા કરતી, એ એમનું જીવન-ધ્યેય છે. 'શિક્ષતા' એ તો એમના જીવનમાં જાણે એતપ્રીત થઇ ગઇ છે. મરતાં મરતાં બોલવું કે મરતાં મરતાં ચાલવું અથવા મરતાં મરતાં કામ કરવું, એના તો એ કદર દુરમન લાગે છે. અનેક સંસ્થાઓમાં તેમનું અમરસ્થાન છે. અને તેઓ તન-મન-ધનથી પોતાની સેવા આપી રહ્યા છે. આજથી દસ વર્ષ ઉપર સં. ૧૯૮૫માં કરાચીના આંગણે 'શ્રી કરાચી ગ્રાન્ટ સાહિત્ય કળા મહોત્સવ' મહાકવિ ન્હાનાલાલના પ્રમુખ પણા નીચે ઉજવાયો હતો, એ લાઇ હીરાલાલ ગણુગ્રાના જ મુખ્ય વિચારો અને પ્રયત્નું પરિણામ હતું, એમ આજે પણ, કોઈ પણ કરાચીવાસી ગ્રાન્ટાતી કહી શકે છે. આવી કરાચીની દરેક પ્રવૃત્તિમાં એમનો અમમોગ હોય જ.

પ્રકરણ ૧૭ એ
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

સાર્વિકકૃતિવાળા, શાન્ત પ્રકૃતિવાળા અને ઉદારચરિત આ સાધુ પુરુષ કમ્પીરપંચના આચાર્ય છે
સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી હમણાં એમના પ્રવત્નથી કરાચીમાં
'કમ્પીરપંચસ્થાનક' બન્યું છે. અને
અનેક લક્ષતજનો તેમાં આવીને કમ્પીરસાહેબની વાણી સાંભળવાનો
લાભ ઉઠાવી રહ્યા છે. સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી એક સંપ્રદાયના

આચાર્ય, ધર્મગુરુ અને તે પણ વિદ્વાન્ ધર્મગુરુ હોવા છતાં અભિ-
માનની ગંધ પણ એમનામાં નથી જણાતી આને હિંદુઓના સાધુ-
ઓનો મોટો ભાગ, ભાગના લોટા ઉડાવવામાં ગામની ચનમોના દમ
ફુંકવામાં અને એક કવિના કથન પ્રમાણે -

ગામ તજ્યું ને ધામ તજ્યું,
પણ કામ તજવાની ના,
એકિંદ્ર આસરડે બેઠા,
ને ને દીખળ આ,
સસારીને એક સવૃણી,
સતોષી રહે હા,
મઠધારીનું મડળ મોહ
ને ને દીખળ આ
જટા વધારી ભેગી કઢાવે,
ભમુલ ચઢાવે આ,
'પકળી' મઠે કરે કડામ
ને ને દીખળ આ.

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ.

આમ અનેક રીતે પતનતાનો માર્ગ પકડનામાં મરામૂન બની
રહ્યો છે, તેવા સમયમાં સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી આખો દિવસ ધર્મ
ચર્ચા અને જ્ઞાન-ધ્યાનમાં પોતાનો સમય વ્યતીત કરી, ખીજા હિંદુ
સાધુઓને આદર્શરૂપ બની રહ્યા છે.

તેઓ ઘણજ થોડુ બોલે છે જે બોલે છે તે મધુર અને સત્ય
બોલે છે દર સોમવારે મૌન રાખે છે સાદામાં સાદો ખોરાક અને
સાદામાં સાદુ જીવન તેઓ ગાળી રહ્યા છે. એટલા વિદ્વાન્ અને સત
હોવા છતાં, એટલા બધા નમ્ર અને વિવેકી છે કે-ગમે તેવાને પણ
તેમના પ્રત્યે સદ્ભાવ થતા વિના ન રહે ને કે તેઓ સાધુ છે, અને
કૃત્તીરૂપ થતા ધર્મપ્રચારની તેમના ઉપર જવાબદારી છે, એવે તેઓ
કરાચીમાં રચાચી રૂપે નથી રહેતા, જતા નેટનો સમય કરાચીમાં
વિરાજે છે, તેટલો સમય કરાચીની જનતાને સારો લાભ આપે છે.
હવે તો કરાચીમાં 'કૃત્તીર ધર્મસ્થાનક' બન્યું છે, એટલે કરાચીની
જનતાને આ વિદ્વાન્, સર્વધર્મપ્રત્યે ઉદાત્તાવ રાખનાર સ્વામીજીના
જ્ઞાનનો લાભ વધારે મળશે, જેવી આશા ગળી રાકાય

કચ્છીરૂપ થના આચાર્ય મહત ગ્વામી શ્રી બાલકૃષ્ણભટ્ટ

૨૪મી અક્ટોબર ૧૯૩૭ નો દિવસ હતો. દિવસમાં ત્રણ રથો મહેર વ્યાખ્યાનો અને બાકીના સમામાં જુદા એકલ ખરાસ જુદા લોકો સાથે ધર્મચર્ચાઓ કરીને ચાલ્યો પાક્યો રાતે દસ-સાડા દસ સંજારો કરવાની (સુનાની) તૈયારી કરતો હતો. એટલામાં એક ગૃહસ્થ ખજાર આપ્યા કે- 'એક પાસની ગૃહસ્થ આપની પામે સમય માગે છે. તેમનો ટેલીફોન છે.' મેં પૂછ્યું: 'અત્યારે ?' ના, જ્યારે સમય આપો ત્યારે 'મેં બીજા દિવસે ચાર વાગ્યાનો સમય આપ્યો.

બીજા દિવસે બરાબર ચાર વાગે એક પાસની ગૃહસ્થ મારી પામે આજ્યા ને નમસ્કાર કરી બેઠા. તેમનો ચહેરો ચત્તસાન હતો. નીચી આંખો કરી બેઠા હતા ન બોલે ન ચાલે. થોડીવાર બેઠું છું તો તેમની આંખોમાંથી ટપક ટપક કરતાં મોતી ટપકવા લાગ્યાં. મેં એમને કહ્યું: 'બાપ શું છે ? આપ કેમ આટલા ગભરાયેલા છો ?' તે શાના જવાબ દે ? હું બેઠું શક્યો કે તેમનું હૃદય વલોવાઈ રહ્યું હતું. એમને હૃદયમાં બધા થતી હોય, એમ મને લાગ્યું. એઓ કાંઈ મહા પશ્ચાત્તાપ કરતા હોય, એવું દેખાયું. મેં એમનો હાથ પકડી પાસે બેસાડ્યા. એમની પીઠ ઉપર હાથ ફેરવ્યો. શાંત થવા ને એમનું દિલ ખોલવા મેં એમને સૂચન કર્યું. મને લાગ્યું કે એમનો આત્મા ખૂબ ઊંડાણમાં ઉતરી ગયો છે. બહુ વારે એમણે પોતાનું હૃદય ખાલી કરી લીધા પછી, માથું ઉઠ્યું કહ્યું. મારી રહામે બેઠું. તે પછી તેમણે મને કહ્યું:-

"કાલે ખાલકડીના હોલમાં આપનું વ્યાખ્યાન થતું હતું, ત્યારે એક અદના શ્રોતા તરીકે હું આજ્યા હતા. આપના ઉપદેશની જે અસર મારા ઉપર થઈ છે, એજ કારણથી મેં આપની પાસે આવવાનો વિચાર કર્યો. રાતે ટેલીફોનથી આપનો ટાઇમ માગ્યો. હવે આપ મારી કથા સાંભળો."

એમ કહી એમણે પોતાના દાદાથી લઈને, અત્યાર સુધીના એમના જીવનની એકે એક ઘટનાનું વર્ણન કર્યું. એઓ જેમ જેમ આગળ વધતા જતા હતા, તેમ તેમ હું તો દિશ્નમક થતો જતો હતો. એક તરફથી એમની 'આત્મકથા' આગળી હતી; બીજા તરફથી મારા હૃદયમાં

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

કુબીરગથના આચાર્ય મહેતા ગંગામી શ્રી બાલકૃષ્ણભટ્ટ

ભાઈ એદલ નસરવાનજી ખરાસ, કુટુંબ સાથે

બેન બચુ બેન

એદલ ખરાસ
ને
ખાળાં

બીજા બેન ખરાસ

અનેક પ્રકારનું મંથન થતું જતું હતું. હું તો ધોત્ર વિચારસાગરમાં ડૂબી રહ્યો હતો. ‘આ પારસી ગૃહસ્થ, હું એક જૈન સાધુ. મારો તેમનો પરિચય નહિ. તેઓ મને શું કહી રહ્યા છે? આ બંધી મેં હકીકત કહેવાને એમણે મને ‘પાત્ર’ સમજી લીધો છે?’ એક છોકરો પોતાના પિતાની આગળ ન કહી શકે, એક શિષ્ય પોતાના ગુરુને પણ કહેતાં ન કહેવાય, જ્યારે એક પારસી ગૃહસ્થ મંબીરતા પૂર્વક ને ને બાબતો કહી રહ્યા હતા, એમાં -હોતો સંકેત કે -હોતો ભય. હૃદયની નિખાલસતા ચોખ્ખી દેખાઈ આવતી હતી.

લગભગ બે કલાક સુધી પોતાના જીવનનું સંપૂર્ણ કથન કર્યા પછી તેમણે કહ્યું:—

“ મહારાજ, ઇ-સાન જ્યાંસુધી યોગ્ય પુરુષની આગળ પોતાના દિલની સાફ વાતો કરે તો નથી, ત્યાંસુધી મને તેવા અમૃતમય ઉપદેશનું એક ખિંકુ માત્ર મળ્યું એના હૃદયમાં ટકતું નથી. અને એજ કારણ છે કે આજે આટલા આટલા ધર્મગુરુઓ ઉપરથી આપે છે, પરંતુ પાપોથી ભરીત, કપટથી ભરેલા, નાપાક હૃદયોમાં એની કંઈજ અસર થતી નથી ”

નિખાલસ હૃદયથી, નિર્ભયતા પૂર્વક, આત્મશુદ્ધિને અર્થે જીવનની પ્રત્યેક ઘટના પ્રકટ કરનાર મારી દળરો માઇલની અને હિંદુસ્તાનના લગભગ અનેક દેશોની મુસાફરીમાં જે કોઈ મહાનુભાવ મળ્યો હોય તો તે આ એકજ. અને તે હાઇ એડલે નસરવાનજી ખશાસ.

અને તેટલજ માટે ફરાચીની સામાન્ય લાખ માણસની વસ્તીમાં આ કોઈ પ્રસિદ્ધ પુરુષ, કાર્યકર્તા, લાખણો ઝડપનાર કે લાખો રૂપિયાની સંભાવતો કરી નામચીન થયેલ ગૃહસ્થ નહિ હોવા છતાં, હું એમને ફરાચીની વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓમાં ઉચ્ચ સ્થાન આપું છું.

સંસારમાં દાનવીરો મેં ઘણા છે, ને વજનાઓ મેં ઘણા છે. અને સૌ કોઈ છે, પણ અભાવ છે સાચા નિખાલસ હૃદયવાળાનો; અભાવ નિરવાર્ય પૂર્વક બીજાની સેવા કરનારાઓનો. ભાઈ ખરાસમાં મેં આ મુજો જોયા છે, પ્રત્યક્ષ જોયા છે, અનુભવ્યા છે,

અને તેથી ' બહુમતી વસુંધરા ' કહેવાય છે, તે જોડું નથી, એની ખાતરી થાય છે.

પારખી હોવા છતાં, લગભગ દશ વર્ષથી તેમનો જીવનપત્રો થયો છે. માંસ-મચ્છી-છાંડા અને દારૂ ખાઈ જે છાંડુ છે, અમારા પરિચયમાં આજ્યા પછી તેમનાં પત્ની અને તેમનાં બહેન પણ તે આદારથી મુકેન થયાં છે. આજે આખું જે કુટુંબ ગિરકુલ સાદાઈ અને નિર્દોષ આદાર પાણીથી પોતાની જીવનયાત્રા ચલાવી રહ્યાં છે જ્યાં લગભગ આખી જે અમારા માંસાહારી હોય, એની વચમાં નિર્દોષ ખાન-પાનથી રહેવામાં આ કુટુંબને કેટલી અડચણો આવતી હશે, એ સમજી શકાય તેમ છે. પરંતુ, ખરાસ સમજે છે, ને માને છે કે 'સંસારમાં કોઈ પણ વસ્તુ અશક્ય નથી. પ્રયત્ન કરતાં કરતાં શો પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, આત્મ વિશ્વાસ જોઈએ'

બાપ ખરાસ અને તેમના પત્ની પીયુષેન એક આદર્શ મુદ્દગ્ય જીવન જીવી રહ્યાં છે. પોતાના ધર્મમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધાળુ છે અને ગુણુનાં પૂજારી છે. જ્યાં જ્યાં જીવુ દેખે છે ત્યાં મૂકે છે. 'ઉપદેશ જીવનમાં ઉતારવા માટે હોય છે, ખાલી સાંભળવા માટે નથી હોતો' એ એમનો સિધ્ધાંત છે. કોઈપણ દુઃખી જીવને જોઈ પોતાથી બની શકતી સલામત કરવા તેઓ તૈયાર રહે છે. તેમની ઉંચી ભાવનાઓ અને પવિત્ર જીવનની અસર તેમનાં બેન બપુએન અને તેમનાં આગકા ઉપર પણ પડી રહી છે. જ્યારથી અમારો પરિચય થયો છે, ત્યારથી બાપ ખરાસ અને તેમનાં પત્ની બેન પીયુષેન અમારી-સાધુઓની નિઃસ્વાર્થતા પૂર્વક તન, મન, ધનથી જે સેવા કરી રહ્યાં છે, એ અને તેવા બહુતોને પણ મુશ્કેલી થયાં વિના નથી રહેતી. કેટલી ઉંચી ખાનદાની !

કુશળીની તમામ નાની મોટી એલીસા, પેટીઓ અને બેઠામાં કુશળીના આ સિદ્ધાંતોથી બાપને ત્યાં સિદ્ધાંત એમ. બી દલાલ મેળવેલા યુવકોએના કામને કોઈ જરૂર મળવાનો. કુશળી, સિંચી, પંચગી, મરહી તમામ કામના યુવકો તેમને ત્યાંની કોલેજમાં ફજવાયલા છે. એજ કારણ છે કે આ આખી ખમરગી પ્રગમમાં આ બાઈડું નામ માનસદ દિશ્વાસ છે.

પ્રકરણ ૧૭ મું
નિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

નવી નવી સંસ્થાઓ સ્થાપવામાં તેઓ આખા કરાચીમાં અગ્નેઃ છે. ગુજરાતી કોલોપરેટીવ બેંક અને સિધ્ધ-ન્યુસપેપર્સ લીમીટેડ તેઓ યોગ્ય છે. 'સાગદા મહિર' ને શરુઆતમાં પાણી પાછું ઉઠેરનાર, પ્રથમથીજ પોતાની કોલેજનું મકાન મફત વાપરવા આપી અપનાવનાર તેઓ છે. કરાચીની 'મીશન સ્કૂલ'માં ઉઠેલા ઝગડાને અંગે દિંદુ બાળકો અને શિક્ષકો દ્વંદ્વી પડતાં, તેમને માટે તદ્દન નવીન "યુનીયન હાઈસ્કૂલ" પોતે જાતે તેનું ખર્ચ વગેરેનું લેખમ ઉદારી સ્થાપી. કામ ચલાકે પોતાની કોલેજમાં તેને શરુ કરી ફક્ત પાછળથી જુદા જુદા મકાનોમાં તેને લઈ જવામાં આવી. આ સંસ્થા સ્થાપી, એટલુંજ નહિ પણ તેમાં પ્રિન્સીપલ તરીકે રહી આ 'હાઈસ્કૂલ' ને આગળ ધપાવી, આ સ્કૂલ આજે કરાચીમાં અગત્યનું સ્થાન ભોગવે છે. આ શાળા, એજ આજે શૈક્ષણિક પ્રાગજી દારીઆ સ્કૂલના નામે પ્રસિદ્ધ છે.

તેઓ અંગ્રેજી કાગવણીથી વિભગિત થએના છે; છતાં બીજાઓની જેમ તેના પ્રવાદમાં તણાવવા નથી.

પ્રકરણ ૧૭ થું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

અમે તેવા ઝોળખીતા કે અભવવાને પણ મદદ કરવામાં, કામ સંસ્થા કે સમાજ સંસ્થાઓને સદકાર આપવામાં, ફક્ત ફાળમાં સહાય કરવામાં તેમજ ગુજરાતી પ્રગતી ઉન્નતિના કાષ્ઠપણ શર્પમાં તેઓ સ્પષ્ટરૂંક ભાગ લે છે. ઘણીએ જાણીતી સંસ્થાના તેઓ પ્રમુખ છે. આ જમાનામાં જેને ધાંધલીઆ કહેવામાં આવે છે, તેવા તે નથી. એટલે કે તેઓ ફક્ત કામ કરી જાણે છે; ફક્ત જાણવી જાણે છે અને છતાં એ જાણથી પાછા અલિપ્ત રહી જાણે છે. એ એમના જીવનની ખૂબી છે.

તેઓ સ્પિકિંગવળી ને બાળકોજાણીના મોટા દિમાપની અને પ્રચારક છે. બાળકોને માટે કેટલાંય પુસ્તકો તેમણે લખ્યાં છે. વર્તમાનપત્રની દુનિયામાં કંગડીના તમામ પત્રોમાં તેઓ અત્યંતનાર સમાજ, ઉદ્યોગ, દુનર અને વિજ્ઞાન ઉપર લેખો લાગ જનસમાજને ફગવે છે. આમ અનેકવિધ પ્રતિભા તેઓ પ્રવર્તક છે.

જ્યારે લોકોને સ્વદેશીમંત્ર લાણાવવાની જરૂર પડતી હતી, તેના સમયમાં ઇ. સ. ૧૯૨૩માં તેમણે ખુદ દરબીમાં 'સ્વદેશી પ્રદર્શન' પોતાના બળે ખોલ્યું હતું. અને તે બાબતમાં સ્વદેશીદારમાં પોતે અમુક ખોટ ખાતને પણ સેવા આપી હતી.

તેઓ દિસાગીખાતામાં એકાઉન્ટન્ટ તરીકે, ઓડિટર તરીકે પ્રસિધ્ધ છે. ધણી જે સંસ્થાઓમાં તેમણે મહત્ત્વ કાર્ય કરી સંસ્થાઓને દુનિયાની મદદ કરેલી છે. કહેવાય છે કે તેઓ કાયદાની જીણામાં જીણી મુંચ ખોળી કાઢી શકે છે.

તેમનો શોત સ્વભાવ, હંમેશા પ્રસન્ન વદન, જંબીર ચહેરો, ઉચ્ચ કદ, લગ્ન કપાળ અને મીઠી વાણી કાષ્ઠપણ મળનારનું બાન જેવ્યા વિની નથી રહેતું.

હું આ પ્રકરણના પ્રારંભમાં કહી ગયો છું તેમ, લિન્ન લિન્ન વિસિપ્તાઓ રાખનારી અનેક વ્યક્તિઓ અન્ય વ્યક્તિઓ કરાચીમાં હશે-છે, તેમાં મારા ઘણા પરિચયમાં આવનારી વ્યક્તિઓ પણ કંઈ એકી નથી. તેઓમાંની ખાસ ખાસ વ્યક્તિઓ આ પણ છે.

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

સનાતન ધર્મનું કદર અભિમાન રાખનાર અને કરાચીની ફરેક પ્રતિમાં લાગ લેનાર, શ્રીમન્ત અને વયોગ્રહ હતા સારી વફૂલ શક્તિ ધરાવનાર પરમશ્રદ્ધાળુ સાધુભક્ત સિંધી મુદરચ શેઠ લોકામણજી ચેતારામ, એક વખતના કરાચીના ચેર, જંબીર વિચારક અને સાધુ સંતોના લક્ષ્મી શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એટવાની, 'નવચેતન' 'શાદમ' અને એવા અનેક પત્રોમાં દેશના આર્થિક પ્રશ્નોને સ્પષ્ટ રીતે ધણનાર, ઉચ્ચ કારીના લેખો લખનાર, સરસ્વતી અને લક્ષ્મી બન્નેને સાથે વસાવનાર કુંગળી મરમસી સંપદક સિંધ જેવા મુલકમાં જન્મના છતાં સંસ્કૃતનું અસાધ્ય જ્ઞાન ધરાવનાર દાર્શનિક વિદ્વાન, ધર્મદેવ નેટવી. પ્રભુતરવનો પ્રચાર કરવા માટે અને સ્વધર્મનો સમન્વય કરવા માટે રાત-દિવસ પ્રવળ મેલી રહેત, ઉદાર વિચારના અને અનેક મનોના લેખક શ્રીયુત જમીયતરામ આગાખા, સ્ત્રીશિક્ષા માટે સારો પ્રેમ ધરાવનાર અને શિક્ષા માટે તેમજ બીજા કાર્યોમાં

હજારો રૂપિયાની સંખ્યાવતો કરનાર શ્રીમાન શેઠ મનુભાઈ જોશી, વ્યાપારી લાઘનમાં ગમે તેવા આંડીધુડીવાળા કોરડા ઉકેલનાર અને પોતાની આહોશી, પ્રભાવકતા અને તટસ્થતાથી યુવાનો અને વડોમાં માનીતા શેઠ છોટાલાલ ખેતશી; જાતે મુસલમાન હોવા છતાં વિચાર-માં ઉદાર અને સ્વભાવમાં મળતાવડા કર્ણાટીના માણ મેયર ભાઈ હાલીમ અલવી; કોઈપણ જાહેર પ્રવૃત્તિમાં તન-મન-ધનથી પોતાનો સાથ આપવા તૈયાર રહેનાર શેઠ હરિલાલ બાલજી; કોઈએ પ્રવૃત્તિમાં પોતાના સમયનો અને શક્તિનો ભોજ આપનાર કોઈએ કમીટીના સેક્રેટરી ડા. ત્રીપાઠી; મ્યુનિસિપાલિટીના કેળવણી ખાતામાં ગામરેક્ટરનો હોદ્દો ભોગવતા, સિંધના ઇતિહાસ જૂગોળના રચયિતા શિક્ષાપ્રેમી ધી. લાગૂ સાહેબ; પાસ્ટીઓનાં અનેક પરોપકારી કેડોના સેક્રેટરી તરીકે મેવા કરતા, દરેક ધર્મના વિદ્વાનોને મળવામાં ઉત્સુક થીયુત ભાઈ પેરિયતન વાણિયા; શિક્ષક તરીકેનું કામ કરી રહેલા હોવા છતાં પોતાના ખચતા સમયમાં જુદા જુદા ધર્મની જુદી જુદી પ્રવૃત્તિઓમાં રસ લેતા અને આહિત્ય પ્રવૃત્તિમાં મદદગાર રહેનાર તેમજ 'મનુતત્ત્વ પ્રચારક મંડળ'ના આત્મા સમા ભાઈ નરીમાન ગોળવાળા; વયોવૃદ્ધ હોવા છતાં 'પાસ્ટી સંસાર' જેવા અર્ધસાપ્તાહિક પત્રદાર પાસ્ટીઓ અને આમ જાનનામાં નવચેતન રેડનાર 'પાસ્ટી સંસાર' ના એડીટર થીયુત દ્વીરોજશાહ દરગુર સાહેબ 'સિંધસેવક' ના અધિપતિ ભાઈ ભદ્રશંકર ભા; 'હિતેન્દ્ર' ના અધિપતિ સિદ્ધહરત લેખક શ્રી હરિલાલ કાકર; 'ચારદા મંદિર' ના આત્મા-સમાન શ્રી મનસુખ-લાલ જોગ-પુત્રા; સોર્ટહેન્ડ નહિ જાણવા છતાં, ગમે તેવાં વ્યાખ્યાનોને અક્ષરે અક્ષર રિપોર્ટ લેવામાં સિદ્ધહરત લેખક અને 'પાસ્ટી સંસાર'ના સર્ગ એડીટર ભાઈ કાકરી મેયણ કાકરી, સુપ્રદાનેશ્વરી તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામેલા શાન્તિપ્રિય શેઠ ભગવાનલાલ રજુછોડદાસ; અર્ધી રાત્રે પથુ બારણાં ખખડવતાં ગમે તેવા ગતીને ત્યાં પથુ પહેંચી જવામાં અને શીના કે દવાના પૈસાની જરાપથુ દરકાર કર્યા સિવાય ગમે તેવાની સેવા કરવા માટે તૈયાર રહેનાર, અને જીવદયા પ્રચારની ધમક ધરાવનાર ડા. ન્યાલચંદ રામજી દોશી, ગમે તેવા પરોપકારી કાર્યમાં જરા પથુ આતા કાની સિવાય દિવની ખુશીથીજ દાન કરનાર, સાધુભક્ત શેઠ લાધા-ભાઈ (વીરમ લધાવાળા); આસનો અને પ્રાણાયામની ચારત્રીય પદ્ધતિથી જુદી જુદી કસરતો વડે અસાધ્ય રોગો મટાડવાની અસાધારણ કુશળતા ધરાવનાર અને 'કિંગ ઓફ ફિઝિકલ કલચર'

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

કરાચીના પ્રસિદ્ધ બ્રાણાચાર્યો

બ્રાણાચાર્ય, રેવંત શ્રી મુખસમદાસજી

ચકાવેલી શ્રી ભૂત શ્રી નવલજી કન્હલાલ

તરીકે પ્રસિદ્ધ બાઇ ભૂપતરાય મો દવે, સારા દિદુરતાનમા 'ટેનીસ એમ્પાયન' તરીકે પ્રસિદ્ધ અને સેક્રેડો કપ તથા ઇનામો મેળવનાર બેન મેહરમેન દુગાસ આર્થસમાજમા ખૂબ પ્રસિદ્ધ અને ઉદારચરિત્ર પ લોકનાથ દેશ અને જીવદાની મેરામા સારો બોગ આપનાર પ્રો તારાચંદ્ર ગમ્તરા વિગેરે એવી એવી સખ્યાનધ વિભૂતિઓ કરાવીના આગળે કે કે જેઓની કાર્યદક્ષતાથી, જેઓની સેવાથી, જેઓની ઉદાગમ્યતા અને જેઓની હુલાસિથી કરાવી શાબી રહ્યું છે, અને જેમના વિશિષ્ટ ગુણો માટે કાઈને પણ માન ઉત્પન્ન થયા વિના નથી ગળેતુ આવા મદલુભાવોમા ડા વિશ્વનાથ પાનીન (દાદા), આખની અમાધારણ કુશળતા ધગનાર ડા અમલેશ્વરિયા, આધુર્વેદના અસાધારણ વિદ્વાન, વૈદ્યરાજ નવનસ કરલાઈ અને મ્યુનિસીપાલીટી તેમજ ધારાસભાના મેમ્બર ડા શાપટવાલ હોમીઓપેથીક ડા ચારાની, લયોત્તર અને ચરાનામી વૈદ્યરાજ સુખમાદાસ વિગેરેનો પણ સમાવેશ થાય છે

ક

પ્રકરણ ૧૭ મું
વિશિષ્ટ વ્યક્તિઓ

હિં

હિંદુસ્તાનના મુખ્ય મુખ્ય શહેરોની અપેક્ષાએ જેમ કરાચીનું સ્થાન છે, તેમ હિંદુસ્તાનના મુખ્ય મુખ્ય જૈનસંઘોમાં કરાચીના જૈનસંઘનું પણ એક સ્થાન ગણી શકાય. ખીજા શહેરોની માફક અહિં પણ જુદા જુદા પ્રાન્તો અને દેશોમાંથી આવી વસેલા જૈનોની લગભગ ૩૫૦૦ માણસોની વસ્તી છે, જેમાં ગુજરાતી, કાશીયાવાડી, કચ્છી અને મારવાડી—એમ દેશોના નામે ઓળખાતા ચાર વર્ગોનો સમાવેશ થાય છે.

એ વાત એક પ્રકરણમાં કહેવામાં આવી છે કે કરાચીમાં ગુજરાતીઓનું આગમન લગભગ સવાસો વર્ષથી થયેલું છે. ત્યારે જૈનો ક્યારે આવ્યા, એ પણ જાણતું જરૂરી છે.

આમ તો “જૈનદષ્ટિએ જુતુ સિંધ” એ પ્રકરણમાં સિંધમાં

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

પહેલાં હજારોની સંખ્યામાં જૈનોની વસ્તી જૈનો ક્યારે આવ્યા? હતી, સેકંડ મંદિરો હતાં અને જૈનધર્મની પૂરી જાહેરાતવાલી હતી, એ વાત ખતાવવામાં આવી છે. કહેવાય છે કે એક વખતે નગરકાંઠામાં પણ જૈનોની બહુ મોટી વસ્તી હતી. અત્યારે ત્યાં એક પણ ઘર જૈનનું નથી; પણ “ભાવકાનો વાસ” નામનો મહોત્સો છે, કે જે ‘ભાવકા’ જૈનોને જ કહેવામાં આવતા હતા. અત્યારે પણ પંજાબમાં જૈનોને ‘ભાવકા’ જ કહે છે. ભાવકામાં જૈનોની વસ્તી છે, તે લગભગ ત્રણસો વર્ષથી જેસલમેર, પાલી વિગેરેથી આવી વસેલા છે. ઉમરકોટમાં પણ જૈનો હતા. અત્યારે ત્યાં દસ બાર ઘર છે.

અમારો ઉદ્દેશ અહિં કરાચી સંબંધી છે. કરાચીમાં જૈનો ક્યારે આવ્યા? એ જાણતું જરૂરું છે.

બહુ તપાસની અંતે મારૂમ પડે છે કે જૈનોનું આગમન કરાચીમાં જ્યારથી અંગ્રેજો આવ્યા ત્યારથી થયું છે. કહેવાય છે કે પાટણના રોક દીલાયત યાવાળા સોથી પહેલાં અંગ્રેજોની સાથે આવ્યા હતા. આ સમય છે લગભગ ઇ. સ. ૧૮૪૦ નો. (વિ. સ. ૧૮૬૬) જેને આજે મો વર્ષ થાય છે.

તે પછી ઇ. સ. ૧૮૫૧ એપ્રિલે વિ. સં. ૧૯૦૭ની લગભગમાં ખેતાવાળા કચ્છી ભાષાઓ અને સાધવાથી કાળા ગરુ, બાવા અમર ચંદ, શેઠ પાનાચંદ માવજી, અમદાવાદના શેઠ જમનાદાસ મુલતાની અને ઉવાસદના શેઠ ઉમેશ્વરંદ મોતીચંદ વિગેરે આવ્યા. આજ અરસામાં મારવાડના પાલી ગામથી શેઠ નવલમલજી યુગાનમલજી વિગેરે મારવાડીઓની પશુ આવક શરુ થઈ. આવીજ રીતે સ્થાનકવાસી શેઠ ડમર નીમજી, ત્રિકમ કાળુ અને કચ્છીઓમાં પ્રાગજી પાનાચંદ વિગેરે પણ આવેલા. કહેવાય છે કે આ બધા કુશળ સાહસિક વ્યાપારીઓ હતા. આમાં અમદાવાદના શેઠ પ્રેમાભાઈ હેમાભાઈનું નામ પણ ઉમેરાય છે. એમ પણ કહેવાય છે કે અમદાવાદના આ નગરશેઠો હજારો વાર જમીનનો પ્લોટ કરાવીને જમિમાં હસ્તી ધરાવે છે અને તેને મેળવવા માટે તેમના તરફથી પ્રયત્ન થઈ રહ્યો છે.

ઉપરના ગૃહસ્થો પૈકી ખેતાવાળા કચ્છીભાષાઓના કુટુંબમાં થીયુત ખુશાલભાઈ વરતાચંદ અને તેમના ભાઈ મેઠ ગાંવજીભાઈ તેજપાળ વિગેરે અત્યારે મૌજૂદ છે. કાળા ગરુના કુટુંબમાં શેઠ ખેતમીભાઈ, શેઠ બુદરજીભાઈ, ભાઈ અગુર્જન અને ભાઈ શાંતિલાલ મૌજૂદ છે. બાવા અમરચંદમાં કાંઈ હયાત છે કે નહિ તે જણાય નથી. શેઠ પાનાચંદ માવજીમાં શેઠ ખીમચંદ જ. પાનાચંદ છે. મારવાડી ગૃહસ્થોમાં શેઠ નવમલજીના કુટુંબમાં ભગવાનદાસના પુત્ર શેઠ હાકમચંદજી હાલ હાલમાં રહે છે. શેઠ ડમર નીમજીના કુટુંબમાં શિવલાલભાઈ હયાત છે અને ત્રિકમ કાળુના કુટુંબમાં ધનજીભાઈના પુત્ર ભાઈ માણેકલાલ છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જેનોનું સ્થાન

કહેવાય છે કે-ગુજરાતી લોકો પહેલા સોલજર જાગરમાં રહેતા. શેઠ કાળા ગરુવાળા અને મારવાડી લોકો સદરમાં પાંજરાપોળ. રહેતા, જ્યારે કચ્છી ભાષાઓ રણછાડલાલનમાં રહેતા. એક હકિકત એ પણ મળે છે કે જંદરોડ ઉપર હાઈક્રુલ રહામે, સદરમાં રહેતા શેઠ બાવા અમરચંદ, શેઠ કાળા ગરુ અને શેઠ જમનાદાસના સ્તુત્ય પ્રયાસથી પાંજરાપોળ સ્થાપન થઈ હતી. આ પાંજરાપોળનો નિર્વાહ માત્ર સોલજર જાગર અને સદરમાં રહેતા વ્યાપારીઓ દ્વારા થતો હતો. કેટલાક વર્ષો પછી શેઠ કાળા ગરુએ આ પાંજરાપોળ મેઠ આસકરજી ખેંગાર, શેઠ માણેકચંદ પીતામ્બર

અને શેઠ રામદાસ મેસારજીને સુખત કરી. આ વખતે પાંજરાપોળ સારી પ્રગતિમાં આવી હતી.

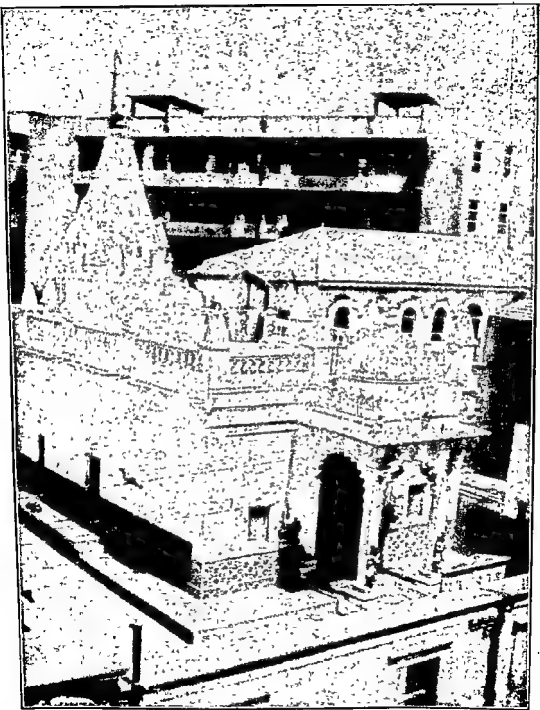
આવીજ રીતે 'લ્યારી ક્વાટર'માં નદીવાળી પાંજરાપોળ રચાવવામાં પણ વૈષ્ણવોની સાથે જૈનોનો મુખ્ય હાથ હતો.

આ હકિકત પ્રમાણે તો કરાચીની પ્રસિદ્ધ પાંજરાપોળની રચાવનાનું કામ તે વખતના જૈનોના જ હાથે ભણ્યું છે.

ખીજ કેટલીક હકિકત મેળવતાં એમ પણ જણાય છે કે કરાચીની પાંજરાપોળજ નહિ, પરંતુ કરાચીની અત્યારની જૈનોનો વધુ ફાળો પ્રગતિમાં જૂના વખતના જૈનોનો ફાળો ખાસ કરીને નોંધવા લાયક છે. અત્યારનું લીમપટ્ટુ કે જે સિંધમંદેસા પાસે લોરેન્સ રોડ ઉપર આવેલું છે, તે વસાવનાર પણ એક જૈન ગૃહસ્થ લીમસિંહ માસમી હતા, કે જેઓ જિનના મોટા બાપારી હતા. આવીજ રીતે કરાચીની લગ્ન ઇમારતો ઇન્પીરીયલ બેંક, લોન્ડન બેંક, રાલી બંધસ, એમ્સ' ઓફ કોમર્સ વિગેરે બિઝીનેસ કોન્સ્ટ્રક્શન બાંધનાર પણ જૈનગૃહસ્થ એક કંઠા ગયા હતા. આમ એક અથવા ખીજ રીતે કરાચીની અત્યારની પ્રગતિમાં જૈનોનો મોટો ફાળો છે-હાય છે. એમ જુના વખતના જૈનોના કથનથી અને ખીજ કેટલાકાના કથનથી માન્ય પડે છે.

તે વખતના ગૃહસ્થો પૈકી એક લીલાચંદ આચારા, યૌ ઉમેદમંદ, ન્યાયચંદભાઈ, આરકેલુ બેગાર, પદમાજી મંદિર-ઉપાધ્યક્ષ વેચાણ, મોકમચંદ વલ્લભદાસ અને નવચમવજી ગુમાનમંદ વિગેરે ગૃહસ્થોએ મળીને સોલજી બજારમાં એક મકાન લઈ ઇ. સ. ૧૮૫૫માં (વિ. સં. ૧૯૧૧) પતુની મૂર્તિ ગળીને ઘરદેગસર કુર્ચી તે લાતુની મૂર્તિ એગઈ નવા પછી દ્વારોથી ચાર પાસાણની મૂર્તિઓ લાવીને વિરાગમ્માન કરી તે પછી કપડાં વસ્તી વધતાં એટલે સ. ૧૯૪૫ માં રણગેડવાઈનમાં જમીન લાંબે મંદિરો પાસે ગાખ્યો. મંદિરનું કામ પટ્ટુ ચલા પડી જતું કેટલાક કાજોથી સાત-આઠ વર્ષ સુધી પ્રતિબંધ ન થઈ શક્ય તે વખતે તેનો વહિવટ શેઠ આરમ્મ બેગાર અને ગુરુગાની પેઠીએ

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

इश्वरीनुं पारमिान जैनमंदिर.

દારા યતો હતો. વિ. સં. ૧૯૫૮માં તે મૂર્તિઓને સોલ્જર બગરમાંથી નવા મંદિરમાં લાવી પરોણા દાખલ રાખી અને સં. ૧૯૬૧ના મહા સુદિ ૫ ના દિવસે આ નવા મંદિરમાં ચાર મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. પ્રતિષ્ઠાના ખર્ચમાં શેડ કાળા ગલા, લગવાનદાસજી નવલમલજી, ખેતાવાળા ને શેડ કાળજી પોપટનો મુખ્ય હિસ્સો હતો. મંદિરની બાજુમાં જ એક ન્દાનો ઉપાગ્રય પણ આ વખતે કરવામાં આવ્યો. આનું સંપૂર્ણ કામ ખેતાવાળા શેડ વસ્તાભાઈ પંચાણે સંભાળ્યું હતું.

આ વખતે કરાચીમાં મૂર્તિપૂજક જૈનોનાં લગભગ બસો માણસો હતાં. મંદિરની પ્રતિષ્ઠા એવી કાંઈ સારી ખડીમાં થઈ છે કે તે પછી જૈનોની વસ્તી દિવસે દિવસે વધતીજ રહી, જેમે દેકે પણ સુખી થતા ગયા અને સંગઠન પણ થતું ગયું.

મંદિરની શરુઆતથી જ શેડ વસ્તાભાઈ પંચાણની આગેવાની નામે સંઘનો વહિવટ ચાલતો હતો. સંઘના આ વહિવટમાં શેડ કાળા ગલા અને મારવાડી ગૃહસ્થ લગવાનદાસ પણ સાથે હતા.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

તે વખતે મૂર્તિપૂજક સંઘમાં ગુજરાતી, કચ્છી, મારવાડી-આ ત્રણનો સમાવેશ થતો; એટલે કે સ્વામી-સંગઠન વાત્સલ્ય આદિ સંઘના જમણમાં આ ત્રણ સાથે જમતા; જ્યારે ઝાલાવાડી અને હાલાઈ ભાઈઓ, કે જેઓ મંદિરમાર્ગી હતા, તેઓ સ્વામીવાત્સલ્ય આદિમાં સ્થાનકવાસી ભાઈઓની સાથે જમતા. પોતે મંદિરમાર્ગી એટલે જમવા સિવાયનું પૂજપાઠ-પ્રતિક્રમણ વિગેરે બધું ગુજરાતી, કચ્છી, મારવાડી-ઓની સાથે કરતા. ધીરે ધીરે મંદિરમાર્ગીઓની સંખ્યા વધતી ગઈ, રેણુછોડાવાનમાં બહોળો સમુદાય થયો, એટલે ગુજરાતી, કચ્છી, મારવાડી અને કાંઠીવાડી કે જેમાં હાલાઈ, ઝાલાવાડી અને ધોધારના પણ સમાવેશ થાય છે, તેઓનું પણ સંગઠન થયું, કે જે સંગઠન અત્યાર સુધી બરાબર ચાલ્યું આવ્યું છે.

કરાચીની વર્તમાન જૈનોની સ્થિતિનો વિચાર કરીએ તો અત્યારે

કાંતિવાદી ભાષ્યોની વસ્તી વધારે છે. તેઓની પ્રાન્તાભિમાન. અપેક્ષાએ કચ્છી, મારવાડી અને ગુજરાતીઓની સંખ્યા ઘણી ઓછી છે. પૈમે દરેક પાંચ કાંતિવાદી ભાષ્યો સારા સુખી છે, એટલે થોડી સંખ્યા ધરાવનારા કચ્છી, મારવાડી અને ગુજરાતી ભાષ્યો કાંતિવાદી ભાષ્યોની સાથે ભળીને રહે છે. આ કહેવાનો હેતુ એ છે કે કાંતિવાદી જૈનોની જે બહેણા વસ્તી છે, તેઓ પોત પોતાને કાંતિવાદી તરીકે નહિં ઓળખાવતા 'હાલાઈ' અને 'ઝાલાવાડી' તરીકે ઓળખાવવાનું વધારે પસંદ કરે છે. એટલે દેશથી ઓળખાવવાના બદલે 'પ્રાન્ત'થી તેઓ વધારે ઓળખાવે છે, એટલું જ નહિ પરંતુ જાણે જુદી જુદી કોમોનાજ પોતે ન હોય એવી અસર તેઓના દિલ ઉપર થઈ ગઈ છે, એટલે કચ્છી, ગુજરાતી, અને મારવાડી ભાષ્યો કે જેઓની સંખ્યા અંપ છે, તેઓ પોતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે હાલાઈ કે ઝાલાવાડીની સાથે ભળી જાય છે, બંને 'ધોધારી' કે જેઓ કાંતિવાદીજ છે, તેઓની સંખ્યા પાંચ ઓછી હોવાના કારણે તેઓ પશુ લઘુકોમની માફક સૌથી ભળાને રહે ■

કહેવાની મતલબ કે કરાવીના જૈનોમાં 'હાલાઈ' અને 'ઝાલાવાડી'ની સંખ્યા વધારે અને પૈમે દરેક સુખી એટલે તેઓની પ્રબળતા વધારે છે એમ સ્પષ્ટ દેખાય ■ છતાં તેઓ બન્ને જુદી કોમ કે જુદા દેશ વાસીઓની માફક હરિક્ષાળના અથવા વૈમનરથના રગથી રંગાયેલા ગહે છે.

હાલાઈ અને ઝાલાવાડી ભાષ્યોએ જનનીય જન્મજો તેમજ મજા આદિ પ્રસંગોએ સ્નાનવિધિ, વિગેરે કરવાને માટે તેમજ લગ્નાદિ પ્રસંગોને માટે પોત પોતાની વાડીઓ (ધર્મશાળાઓ) બનાવી છે. વાડીઓ બન્ને ભેગીજ હતી, છતાં વચમા એક દિવાલ ઉભી કરીને 'હાલાઈ' અને 'ઝાલાવાડી' તરીકેની જુદાઈનું પ્રમાણ ૫૩, પાડ્યું છે

ખાસ ગુજરાતી ભાષ્યોની વસ્તી જૈનોમાં બહુ ઓછી દેખાય છે. તેમા શેઠ યુનીયલ બ્રહ્માભાઈ મુખ્ય ખાસ ગુજરાતીઓ છે. તેઓ ધર્મગ્રંથી છે દિલના ભક્તિ જે ને ઉદાર છે. તેઓ મંદિરમાગી છે સંપત્તિ દરેક કાર્યોમાં આગેવાની ભાગે ભાગ લે છે. મેનેજમ

પ્રકરણ ૧૮ સુ.
જૈનોનું સ્માન

કમોડીના પણ મેઝર છે: અમારી મંડળીને સિંધમાં લાવવામાં તેમની પ્રેરણા ખાસ હોવાનું કહેવાય છે. અને તેઓ ઉદયપુર, કરાચીના ઉધ્ધુદેશનમાં પણ આગ્રહ દતા. આ સિવાય ભાઈ રતિલાલ ચરમાવાલા છે, તેઓના પિતા ડાહ્યાભાઈ મુલતાની બહુ પ્રસિદ્ધ અને મોટા બાપારી હતા. આ બિગેરે થોડાકજ ગુજગતી છે. ખાટલુવાળા સંઘવી નગીનદાસ કર્મચંદની પેઠી પણ છે.

ધાર્મિક દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો કરાચીમાં મુખ્ય બે સંપ્રદાય દેખાય છે: મંદિરમાર્ગી અને સ્થાનકવાસી. ધાર્મિક ફિરકા. મારવાડના ખાલોતરા તરફથી આવેલા કોઈ કોઈ 'તેરાપંથી' પણ દેખાય છે. સ્થાનકવાસી અને મંદિરમાર્ગીના જે બેદો છે, તે કોઈવાવાડી અને કચ્છી બન્નેમાં જ છે. કેટલાક ભાવસાર ભાઈઓ સ્થાનકવાસી અને કોઈ મંદિરમાર્ગી છે, પરંતુ તેઓ છે તો ઘણું કરીને કોઈવાવાડીજ.

આ બન્ને ફિરકાઓમાં પોતપોતાના ઉપાચારો છે અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ જે જે ઉપયુક્ત સાધનો ભેદમાં, તે તે કરી લીધા છે. સૌ પોત-પોતાના સ્થાનોમાં ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે છે. ખુશી થવા જેવું એ છે કે સ્થાનકવાસી અને મંદિરમાર્ગીમાં બીજા શહેરો કે ગામો જેવો અર્ધ કસંપ કે વેર નથી, બરફે સંપ સારો છે. સાધુઓ હોય તો એક બીજાને ત્યાં બપોરવાન આદિમાં જવા આવવામાં, તેમજ મહાવીર જયન્તી કે એવા ધાર્મિક ઉત્સવો સાથે મળીને કરવામાં જરા પણ સંકેત નથી રાખતા. કેટલાક સ્થાનકવાસી ભાઈઓ બહેનો તો નિયમિત મંદિરમાં દર્શન પણ કરે છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જીનોનું સ્થાન

આર્થિક દિશાતેના વિચાર કરતાં અહિંના જીનો સમય અને સ્થાનના પ્રમાણમાં દીક નહીં શકાય. મંદિરમાર્ગી આર્થિક દિશાતે કરતાં સ્થાનકવાસી સંઘમાં શ્રીમન્તો વધારે કહેવાય છે. તેમજ જાલાવાડી કરતાં હાલાઈ ભાઈઓમાં શ્રીમન્તો વધારે કહેવાય છે. કચ્છી ભાઈઓમાં પણ કેટલાક શ્રીમન્તો સારા છે. છતાં બહારની દુનિયા કરાચીના જીનો માટે જે દેખના કરી શકે છે, એવી 'શ્રીમન્તાઈ' તો અહિં નથી ભેવાતી.

કરાચીના જૈનોનો મોટો ભાગ નોકરી કે મધ્યમ પ્રકારની વ્યાપારી પદ્ધતિથી પોતાનું ગુજરાન ચલાવનારો છે. દ્રવ્યની બહુલતાથી અત્યારના જમાનામાં જેમને 'શ્રીમન્ત' કહી શકાએ એવા એની સંખ્યા એટલી છે, અને તેમાં જે જેમને 'ગર્ભ-શ્રીમન્ત' કહીએ અથવા જેની 'શ્રીમન્તાઇ' જુના વખતથી ચાલી આવતી હોય, એવો શ્રીમન્ત તો મુશ્કેલીથી શોધ્યો જડે.

આજે કરાચીમાં લગભગ સાઠાનજુદી ચાર હજાર જૈનોની વસ્તી હોવા છતાં, અને દસ લાખ, બે લાખ કે એક એક ખામીએ લાખ જેટલી લક્ષ્મી ધરાવનારા 'લક્ષ્મીનંદનો' હોવા છતાં પ્રાયઃ કોઈ પણ સામાજિક કે ધાર્મિક સ્થાપી 'ઘોઠું' કાપે કોઈ એક ગૃહસ્થ પોતાના તરફથી કંઈ હોય, એવું પ્રાયઃ જણાવું નથી. બધું સમસ્ત સમાજે મળીને કંઈ હોય, એવું પણ નથી કરાચીના જૈનોમાં નથી કોઈ સેનીટરીયમ કે ન્યાં કોઈ રોગી કુટુંબ તબીબન સુધારવા માટે રહી શકે. નથી કોઈ સોજનશાળા કે ન્યાં અકસ્માત રોગનથી ઉતરતો કોઈ જૈન બે-ચાર આના આપી શુદ્ધ બોજન મેળવી શકે. નથી કોઈ જૈનધર્મશાળા કે ન્યાં રેલથી ઉતરતાંજ 'આ અમારી ધર્મશાળા છે' એમ સમગ્ર પોતાનો ખીરતરો અને દ્રંકે મૂકી શકે. નથી કોઈ સરતા બાઝની આથી કે ન્યાં પચ્ચીસ-ત્રીસ રૂપિયાના પચારમાં પોતાના પાંચ સાત માણસના કુટુંબને નભાવવા માટે આકૂળ વ્યાકૂલ થનારો ગૃહસ્થ ઘોઠા ખર્ચે પોતાના કુટુંબ સાથે વાસો કરી શકે. નથી કોઈ સ્વતંત્ર કવાખાનું કે ન્યાં કોઈ ગરીબ વિધવા બહેન પોતાના બહાલા એકના એક બચ્ચાની ખિમરી વખતે ત્યાં જઈને દવા લઈ શકે. નથી કોઈ દેવોપરેડીવ હાઉસિંગ સોસાયટી અથવા ફેરીલ સોસાયટી કે જે દારા સાધારણ રિયલિટી જૈનો રાહત પૂર્વક પોતાનો નિર્વાહ ચલાવી શકે. નથી કોઈ સ્વતંત્ર હાઈસ્કૂલ અથવા પ્રાથમિક સ્કૂલ પણ કે ન્યાં જૈનો સ્વતંત્ર રીતે પોતાનાં જાગૃકાને વ્યવહારિક જ્ઞાનની સાથે ધાર્મિક જ્ઞાન પણ આપી શકે. આટલા આટલા 'શ્રીમન્તો' હોવા છતાં કરાચીના જૈન સમાજમાં સમાજસેવકોની એક પણ સાંધન નથી રેખાવું. કોમળીમાં વસતી લગભગ નથી જે કોમળીમાં થોડે પહેલે અંગે પણ ઉપયુક્ત સાધનો છે. સુરાખા, બાડીવા અને પામ્લી વિગેરે રેલ્વે કોમળીએ તો કામના દિનમાં અનેક સાધનો ઉમાં કરેલાં છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

જૈન સમાજમાં આ વસ્તુઓની બહુજ ખામી છે. એ ખામીઓ શું સ્વરૂપે છે? એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર છે. અહિં એવા પણ લક્ષ્મીનંદનો છે, કે ‘જેમની લક્ષ્મીનું પાછળ શું થશે!’ એની ચિન્તા એમના મિત્રો કરે છે, પરંતુ ઉપરની બાજતો સમન્ધી ચિન્તા કે આશ્વર્ષ કરવા જેવું કંઈજ નથી. લોકસ્વભાવનો, મનુષ્યપ્રકૃતિનો, માનસશાસ્ત્રનો અને કર્મશીલોસોશીનો જેમણે અભ્યાસ કર્યો છે, એમને કંઈ પણ આશ્વર્ષ કરવા જેવું નથી લાગતું. કર્મના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે અંતરાય કર્મનો પડો મિત્રવા વિના દાન છ શકાતું નથી. શક્તિ અગાધ હોવા છતાં ભોગાન્તરાયનો નાશ થયા વિના એ શક્તિ ભોગવાની નથી. અને એજ કારણ છે કે આજે કરુણીનો જૈન પાછલા કટલાક પુરુષને વાત કરે છે કે જેમની ઉદારતા, સત્તા પરિશ્રમ, અને ધર્મની સાચી લાગણીના કારણે આજે સિંધે જેવા મુલકમાં આટલાં ધર્મનાં રથાનો અને કંઈક અહોજલાલી દેખાય છે.

આજે પણ કોઈ કોઈ મહાનુભાવ ગુપ્ત રીતે અથવા પ્રકટપણે લક્ષ્મીને સદુપયોગ કરી જાણના દરો-કરી જાણે છે. એમના વખાણ અને એમના કાર્યોની અનુમોદના જરૂર થાય છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

કહેવાની મતલબ કે જ્યાંસુધી અંતરાય કર્મ નૂટનો નથી, ત્યાંસુધી દાન દેવાની વૃત્તિ જન્મત જતી નથી. પડી ભલે મમે તેલ્લી લક્ષ્મી હોય તેથી થે શું?

અહિંના સમસ્ત જૈનસમાજમાં એક મોટી ખામી વખતે વખતે અમારી નજર રહામે તરી આવે છે. એક વધુ ખામી. અને તે છે કોઈ પ્રભાવશાળી નેતાનો. મંદિરમાર્ગી અને સ્થાનિકવાસી જન્મે પ્રેમોર્થા એવા કોઈ છુટ્તે પ્રભાવશાળી નેતા નથી દેખાતા કે જ્યારે જ્યારે કોઈ આંદોલનનો પ્રયત્ન હોય, જ્યારે જ્યારે કંઈક ધાર્મિક કે સામાજિક મતભેદનું કાર્ય આવી પડે, ત્યારે ત્યારે તે વચમાં આવી યોગ્ય માર્ગ કાઢી શકે? જે આવો કોઈ પ્રભાવશાળી નેતા હોય તો સ્થાનિકવાસી ભાષણોમાં જે નજવા કારણે કુસપ પેડે છે, તે કદિ જ્ઞેન નહિં. અથવા કરુણી જેવા શહેરમાં અનેક લઘાધિપતિઓ હોવા

છતાં અત્યારના સમય પ્રમાણેનાં સમાજોપયોગી જે જે સાધનોની ખામીઓ ઉપર જતાવવામાં આવી છે, તેમાંની કોઈ કોઈ ખામીની પૂર્તિ તો અત્યાર સુધીમાં ક્યારની જે થઈ ગઈ હતી મારી અન્ય મંત્રિ પ્રમાણે જો કે એમાં એક જે પ્રભાવશાળી પુરુષો છે—જોવાય છે, કે તેઓ શહેરની બીજી જગતમાં માં પથ્થુ સારો પ્રભાવ નાખે છે, પરંતુ તેઓ કા તો ઘણું ભાગે બહાર રહે છે અથવા કંઈપણ કારણે તેઓ જનસમાજમાં પોતાની પ્રભાવકતાનો ઉપયોગ એણે કરે છે.

એશક બન્ને સંઘોના વહિવટો આગકાલની પદ્ધતિ પ્રમાણે કમી-ટીઓના બંધારણથી આવે છે, પરંતુ કમીટી એટલે કમિટિ, અને તેમાં પથ્થુ વાણિયાશાહી કમીટી. કમીટીઓના બંધારણો હોવા છતાં ગૂંચવાએયું કોઈકું ઉકેલનાર અથવા કિચ્ચડમાં ખૂંચી ગયેયું ગાકુ બહાર કાઢનાર કોઈ પ્રભાવશાળી પુરુષ તો હોવોજ નોંધ્યો. જુના સમયમાં જુદા જુદા ગામોમાં સંઘોની જે બ્યવસ્થાઓ ચાલતી હતી, તેમાં આ વસ્તુની પ્રધાનતા હતી, પરંતુ આજના સ્વછંદતાના જમાનામાં આવો નેના-પ્રભાવશાળી પુરુષ હોઈને જે કરે શું? આજે કોણે કોનું માનવા તૈયાર છે? એ પથ્થુ એક વસ્તુ તો છેજ. આ બધું જે છતાં કરાચીના સમસ્ત જૈનસમાજનું કાર્ય—બન્ને ફિરકાના જૈનોનું કાર્ય દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ પ્રમાણે વીકે ઠીક ચાલી રયું છે. એમ કહી શકાય અને જ્યારે જ્યારે જે કંઈ કાર્ય ઉપરિધત થાય છે, એને ગમે તે રીતે પાર પાડી, જેમ સાડુ દેખાય, એમ કરવાની કોશિશ કરે છે.

કરાચીમાં લગભગ સાડાજયુ હજાર જૈનોની વસ્તી છે, એ વાત પહેલા કહેવામાં આવી છે, પરંતુ તેમાં કરાચીના જાહેર જીવન જાહેર જીવનમાં આગળ પડતો ભાગ લેનારાઓની સખ્યા આંગળીના પેડે ગણી શકાય, તેટલી પથ્થુ નથી દેખાતી. ધારાસભાની વાત તો દૂર રહી, રાજદારી ક્ષેત્રમાં કોઈ પથ્થુ જૈન આગ્રહો કોય એવું નથી દેખાતું. એશક, અહિંની મુનીસીપાલિટીમાં ભાઈ ખીમચંદ માણેકચંદ શાહ, મુનીસીપાલિટીના કોર્પોરેટર તરીકે આજ કેટલાક વર્ષોથી છે, અને તેના લીધે તેમની સાગવમ પથ્થુ સારી છે.

પ્રકરણ ૧૮ યુ
જૈનોનું સ્થાન

રાષ્ટ્રીય પ્રગતિમાં ખાદી માત્ર પહેરીને રાષ્ટ્રપ્રેમ બતાવનારાઓની સંખ્યા જરૂર કંઈક દેખાય છે પણ કોંગ્રેસની પ્રગતિમાં સક્રિય ભાગ લેનારાઓ કોણ કોણ છે? એ બાબતી શંકાતું નથી. હા, શેઠ લાલચંદ પાનાચંદનાં ધર્મપત્ની માણેક બહેન કોંગ્રેસ પ્રગતિમાં સારો ભાગ લે છે, એ સંતોષ આપનારું છે. તેઓ સત્યાગ્રહની ક્ષત્રમાં જેલ પણ ગઈ આત્મ્યા છે. વયોવૃદ્ધા હોવા છતાં કાર્ય કરવામાં ખૂબ ખડતલ છે.

કરાચીના જૈનોનો મોટો ભાગ, લગભગ બધા ચે કહીએ તો ચાલે, વ્યાપારી છે અને તેથી કરાચીની વ્યાપારી આલમમાં આગેવાનો કેટલાક ગૃહસ્થો જરૂર પ્રસિદ્ધ છે. અહિંની બેઠા અને એવાં ખાતાઓમાં કાપરકટરો પણ જૈનો છે. કેટલાક શિક્ષિતો બેઠા અને બીજા બોરીસોમાં નોકરીઓ પણ કરે છે.

બન્ને સમુદાયોમાં જે જે મહાનુભાવો આગેવાનો છે, તેઓમાં જેઠાભાઈ ખેતસી, શેઠ જયન્તીનાથ સ્વજી ઝવેરચંદ, શેઠ મોહનલાલ કાલીદાસ માળીયાવાળા, શેઠ ખીમચંદ જે. પાનાચંદ, શેઠ લગવનલાલ રચુડાદાસ, શેઠ શિવલાલભાઈ લાધચંદ, શેઠ માણેકચંદ નાનજી ગાંધી, જેઠા શંભુલાલભાઈ, શેઠ વેલજીભાઈ, શેઠ વેલજી પૂંજી, શેઠ મોહનલાલ વાધજી, શેઠ વાધજી શુભાખચંદ, શેઠ મોહનલાલ શાપુસ્તાળા, શેઠ શાન્તિલાલ હોટાલાલની કંપનીવાળા શેઠ મૂલજીભાઈ, શેઠ લાધચંદ બાજીજી, શેઠ મગનલાલ ધરમશી, શ્રીયુત મણિલાલ લહેરાભાઈ મહેતા, ભાઈ ખીમચંદ માણેકચંદ શાહ, શેઠ ગાંગજીભાઈ તેજપાળ, શેઠ શુનીલાલ બૂલાભાઈ, ભાઈ સોમચંદ નેજીશી, ભાઈ ખીમચંદ વેરા અને ડો. ન્યાલચંદ રામજી દોશી વિગેરે કેટલાક આગેવાનો છે કે જેઓ વ્યાપારી આલમમાં જેમ પ્રસિદ્ધ છે, તેમ તેઓ એકે વતે અંશ શ્રીમંત અને કાર્યકર્તા હોઈ, પોતપોતાના સમુદાયમાં બ્યારે બ્યારે દેવ, ગુરુ, ધર્મની ભક્તિનાં કાર્યો આવી પડે છે, ત્યારે યથાશક્તિ-યથા સમય તન, મન, ધનથી તે કાર્યોને પાર પાડવા બનતી કાશિશ કરે છે.

પ્રકરણ ૧૮ થું
જૈનોનું સ્થાન

આવીજ રીતે અહિંના જૈનોમાં (બન્ને સમુદાયમાં) કેટલાક સેવાભાવી યુવકો પણ છે કે જેઓ ધાર્મિક ઉત્સવો, મેવાસાવી યુવકો સામાજિક કાર્યો અથવા છવદયા કે યુરુલકિત આદિ સેવાનાં કાર્યોમાં ખૂબ ઉત્સાહથી ભાગ લે છે. તેઓમાં ભાઈ કૃષ્ણચંદ વર્માન નાસણવાળા, મણિલાલ કાલીદાસ,

ચુનીલાલ ચતુર્થજી, શ્રીયુત માવજીભાઈ, ભાઈ તત્વદશી દવાવાળા, ભાઈ ભાગ્યંદ ખેતશી, વીક્રમચંદ તુલસીદાસ, ભાઈલાલ રામચંદ, ખુશાલચંદ વસ્તાભાઈ, ખીમચંદ વોરા, પોપટલાલ પ્રાણજીવનદાસ, મહાવીર વિદ્યાધરના પ્રીતીપાલ માસ્તર મોતીચંદભાઈ, નરસેરામ નેમચંદ, ન્યાલચંદ કુવાડિયા, જટારકર પોપટલાલ, મણિલાલ ગુલામચંદ મણિલાલ વાઘજી, મણિલાલ બાવડી, ઠાકરદીભાઈ ઠાકરી, પાનાચંદ ટોળાવા, ખેતશી શાહ, ચતુર્થજી વેલશી, સુરચંદ ખુશાલચંદ, વારીલાલ હમનપાલ ગાંધી, કુલચંદ દલાલ (જ્યોતિષી), ગેડ ખેંગાર ભાઈ, મારતર મધાલાલ, જગજીવનદાસ ઠાકરી અને ભાઈ હંસરાજ તેજપાલ વિગેરે અનેક ભાઈઓ છે. જેઓ, જેમ તન, મનથી દરેક કાર્યમાં પોતાની સેવા અર્પે છે તેમ, પોતાની યકિત પ્રમાણે મનથી પણ લાલ ઉછાને છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જૈનોનું સ્થાન

કરાચીની બહેનોમાં, જેમ બધે દેખાય છે તેમ, પુરુષો કરતાં, ધાર્મિક ક્રિયાકાંડ અને તપસ્યા આદિ તરફ અભિલેખી બહેનોની પ્રવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ વધારે દેખાય છે. અહિં જૈન બહેનોમાં જેની ગણેશી કુરુદીઓ અને ખોટા બહેનોને જ કાવનાર બહેનોની કોઈ બ્યવસ્થિત સભા કે મંડળ નથી. બહેન સમજીબહેન છોડાવાલ ખેતશી તેમજ બહેન માણીબહેન લાલચંદ પાનાચંદજેની કેટલકે બહેનો સૌસમાજના સુધાર માટે સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ સારી કરે છે; પરંતુ જૈન બહેનોના સુધાર માટે પણ કોઈ એવા મંડળની જરૂર છે.

બહેન સમજીબહેન, ગેડ લગવાનલાલભાઈનાં માતાજી મણીબા, બહેન માણીબહેન, ગેડ રવજી ઝવેરચંદના ધર્મપત્ની વાલીબહેન અને જેવી અનેક વયોવૃદ્ધ સમજી અને ધર્મપ્રેમી બહેનો છે જેઓ મળીને કંઈક કરે તો જરૂર લાલ માય.

જન્મે સંપ્રદાયોમાં ધાર્મિક પાઠશાળાઓ હોઈ, પણ બહેનો ધર્મનો અભ્યાસ સારો કરે છે. થોડા વખતથી દુનિયાના સ્થાપિત થઈ છે, તેમાં પણ પણ બહેનોએ લાજ લીધી છે. ને હજુ લાઈ રહી છે.

એક વાત વધારે ખુશી થતા જેવી છે. કરાચી, એ શહેર છે, સિંધી અને પારસી કોમની કાશી વસ્તી છે. તે કોમની બહેનોમાં ફેશન ધણીજ આગળ વધી ગયેલી છે. આવા શહેરમાં ને આવી વસ્તીની વચમાં રહેવા છતાં અમારી જેન બહેનોમાં એ ફેશનની અસર નથી થતા પાત્રી, કદાચ કંઈ અસર હોય, તો પણ તે નહિં જેવીજ. કરાચીની જેન બહેનો પોતાના દેશ કાઠિયાવાડ, કચ્છ અને મારવાડની મર્યાદાને હજુ પણ ભગતી રહી છે, એ ખરેખર સદ્ભાવની નિશાની છે. એનું કારણ કદાચ એ પણ હશે કે જેન બહેનો આજ કાલના અંગ્રેજી શિક્ષણથી બહુ દૂર રહી છે. સાચેજ કાંઈ બહેન મેટ્રીક સુધી ગયેલી હશે. અંગ્રેજી શિક્ષણમાં આગળ વધેલી નહિં હોવા છતાં અમદાવાદ જેવા શહેરની વાત તો દૂર રહી, શહેરની નજીકના ગામોમાં ફેશને કયાં જોઈએ દાદ વાળ્યો છૂં જ્યારે કરાચી જેવા શહેરની બહેનો એમાંથી બચી છે, એ ખરેખર ખુશી થતા જેવું છે.

એકંદર કરાચીની એંસી હજાર યુવરાત્રીની વસ્તીમાં સામાન્ય હજારની સંખ્યા ધરાવનાર જેનોડું સ્થાન બ્યાવહારિક અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ પણ સમય અને સ્થાનના પ્રમાણમાં ઉંચું ગણી શકાય.

પ્રકરણ ૧૮ મું
જેનોડું સ્થાન

ક્ર

૧૮ પ્રકરણમાં કરાચીના સમગ્ર જીનોની-સ્થાનક વાસી અને મદિરાગી બનેલી-સ્થિતિનો સમુચ્ચય રીતે પરિચય અને કરાચીના જીનોનું સ્થાન છે, એ બતાવવામાં આવ્યું છે. હવે તે બંને કિસ્કાના સંબંધમાં ખાસ ખાસ બાબતો બતાવવાનો યત્ન કરીશું.

સ્થાનકવાસી સંબંધમાં જૈન સંખ્યા મદિરાગી કરતાં લગભગ દોડી ગયું છે, એટલે લગભગ બેલગ સંખ્યા સંબંધની સ્થિતિ. જેટલી સંખ્યા કહી શકાય, જેમાં હાલમાં હાલવાદી અને કુચી ભાષાઓનો સમાવેશ થાય છે. આ ઉપરાંત કાઠિયાવાડના કેડલાકે ભાવસાર ભાષાઓ પણ સ્થાનકવાસી છે. કુચી અને ભાવસાર ભાષાઓની સંખ્યા ઓછી છે. આર્થિક દૃષ્ટિએ સ્થાનકવાસી સંબંધ મદિરાગી સંબંધ કરતાં શ્રીમંતો વધારે ગણાય છે. એ વાત ગત પ્રકરણમાં બતાવી ચૂક્યો છું.

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સંબંધ

સ્થાનકવાસી સંબંધમાં ઉપાયવ, કન્યાશાળા, પાઠશાળા અને હાય-સ્કૂલો છે. તેના વહિવટ સંબંધમાં મેનેજર કમીટી કરે સંસ્થાઓ. છે. ખાસ કરીને પાઠશાળા, કન્યાશાળા ને હાયસ્કૂલોની સંપૂર્ણ દેખરેખ ભાષા ખીમચંદ વેરા, કે જેઓ સંબંધ મેનેજર કમીટીના પણ મેમ્બરો છે, તેઓ કરે છે. ભાષા ખીમચંદ વેરા શિક્ષણ અને તેમાં જે ધાર્મિક શિક્ષણ બહુ જ પ્રેમી અને ઉત્સાહી હોવાથી આ સંસ્થાને ધણીજ સારી રીતે ચલાવી રહ્યા છે. વખતો વખત બાળક અને બાળિકાઓને અભ્યાસમાં ઉત્સાહ વધે એવા ઉપાયો કરતા જાય છે. અને કેવળ ગોખલપટ્ટીથી નહિ પરંતુ સમજાવવાના નૈર્ભરમનું જ્ઞાન એ બાળક અને બાળિકાઓને થાય, એવા પ્રયત્ન કરે છે. પોતે સંગીતના શોખી હોય, સંગીત અને એવું શિક્ષણ પણ બાળક બાળિકાઓને આપી અપાવી એમની ઉત્સાહરસિ કરે છે. વખતો વખત જલસાઓ યોજાવે છે. અને બાળક-બાળિકાઓને સારા ટૂંકામાં અપાવવાની પણ યોજના કરે છે. અમારી સ્થિતિ દરમિયાન આવા અનેક જલસાઓ તેમજે યોજાયા હતા.

અહિંના સ્થાનકવાસી સંઘમાં એક પ્રવૃત્તિ ખાસ કરીને નોંધવા જેવી છે. સમાજમાં ધર્મના સંસ્કારો કાયમ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ રાખવાને માટે અને જ્ઞાનની વૃદ્ધિને માટે કંઈને કંઈ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખવી, એ દરેક સમાજને માટે જરૂરી છે. દિગ્વિજયોમાં સ્વાધ્યાયની પ્રવૃત્તિ એમના દરેક મંદિરની સાથે ચાલુ હોય છે. ગામનો ડાહ્યા સારો જાણકાર ધર્મસ્થાનકમાં જેટલી હંમેશાં પ્રવચન કરે અને દર્શન કરવા આવનારા ત્યાં જેટલીને થોડું થોડું પણ શાસ્ત્ર અવણ કરે, અહિંના સ્થાનકવાસી સંઘે પણ આ પ્રવૃત્તિ રાખી છે, એ ખરેખર ખુસી થવા જેવું છે. જો કે કરાચીમાં સાધુઓનું આગમન તો છેલ્લાં પાંચેક વર્ષથી થયું છે, પરંતુ એમના ઉપાશ્રયમાં રાજ નિયમિત શ્રીયુત નારણભાઈ પ્રવચન કરે છે. અનેક બાઈઓ બહેનો આ પ્રવચનનો લાભ લે છે. પ્રવચનની સાથે સાંભળવા આવનારા બાઈઓ બહેનો સામાયિક પણ કરે છે. જો કે બાઈઓ કરતાં બહેનો વધારે લાભ લે છે, પણ તે તો સ્વાભાવિક છે, સાધુઓની ઉપરિચિત્તિ હોય, ત્યારે સાધુ બધાખ્યાન કરે અને સાધુના અભાવમાં શ્રી નારણભાઈ ભાયાના ત્રથો નિયમિત રીતે વાવ્વી સંજળાવે છે આ નિમિત્તે સામાયિકનો લાભ ઉઠાવનારાઓની સંખ્યા પણ સારી થાય છે.

પ્રકરણ ૧૯ સું
સ્થાનકવાસી સંઘ

એક પ્રશ્નમાં મેં જતાબું તેમ, સાધુઓને સિંધમાં લાવવાનો પ્રયત્ન કરાચીનો મુર્તિપૂજક સંઘ લગભગ સાધુ વિહારનો યશ પચ્વીસ વર્ષથી કરતો હતો. ધણા ધણા પ્રયત્ન કરવા છતાં તે ચોગ જલ્દી ન ખાધો તે ન જ ખાધો. તે દરમિયાનમાં સ્થાનકવાસી સંઘ જાગ્યો. તેમાં ખાસ કરીને ડૉ. ન્યાલયંદ રામજી દોસ્તીએ આ બીકું ઝડપ્યું. અને સં. ૧૯૬૦માં પંજાબી વિહાર કરાવી શ્રીમાન્ કુલચંદ્ર નામના સ્થાનકવાસી સાધુને કરાચીમાં લાવ્યા. તેઓ એક ચતુર્માસ કરીને વિહાર કરી ગયા, પછી પ્રસિદ્ધ સ્થાનકવાસી આચાર્ય શ્રી જવાહર-લાલજીના શિષ્ય શ્રીમાન્ ધાસીલાલજી બીજા આઠ ઠાણાઓ સાથે આવ્યા અને બે મોઝાસાં કર્યાં. આગ પાદવિહારી સાધુઓને સિંધમાં લાવવાનો યશ સ્થાનકવાસી સંઘે અને તેમાં ખાસ કરીને ડૉ. ન્યાલયંદ રામજી દોસ્તીએ લીધો છે.

પોતપોતાના સંપ્રદાયની માન્યતાઓ પ્રમાણે ક્રિયાકાંડ કરી ગુણ-
નુગુણાથી રહેવું, એ પ્રત્યેક જૈનનું કર્તવ્ય છે.
અહિંસા અને પ્રેમ ક્રિયાકાંડ એ સાધન છે, સાધ્ય નથી. ક્રિયાકાંડને
મદતર આપી પરસ્પર કલેશો કરવા, એ
મિથ્યાત્વ છે એ મિથ્યાત્વથી સાધ્યને પહોંચી શકાતું નથી, બદલે
પોતાનું લક્ષ્ય જોખમાય છે, કરાચીના સ્થાનકવાસી સંઘનો મોટો
ભાગ આ સાંપ્રદાયિકતાના ઝેરથી દૂર રહેવો દેખાયો છે, એ ખુશી
થવા જોવું છે. આમ કહેવામાં જે જે કારણો અમને મળ્યાં છે, તે
આ છે:

ધોરાનારામાં સ્થાનકવાસી સંઘનાં ત્રણ આગેવાનો આવેલા.
'ખીમચંદ શાહ, શ્રીકૃત ત્રિભોવનદાસ અને ભાઈ સોમચંદ એમણે
અમે સંવેગી સાધુ હોવા છતાં, અમારા પ્રત્યે જે અહિંસાત્મક અને
પ્રેમ ખતાવ્યો, એ ઉપરથી અમને લાગ્યું કે કંઠચીના સ્થાનકવાસી
ભાઈઓ સાંપ્રદાયિક દુરામદવાળા નથી દેખાતા. આજ ભાવનાથી
સ્થાનકવાસી સંઘમાં જે કુસંપ હોવાનું અમે સાંભળ્યું હતું અને
'કોર્ટમાં જવાની તૈયારીઓ થઈ રહી છે,' એવું પેપરોમાં વાંચી
મારો હૃદય કદાચ નહિ હોવા છતાં, મેં તેમને ઉપદેશ અને કમમાં
કમ અમે કરાચી પહોંચીએ, ત્યાંસુધી કોર્ટના દરવાજો નહિ જવાનું
સૂચન કર્યું હતું. અને મારી તે સૂચના તેઓએ માન્ય પણ રાખી
હતી. તે પછી તો જેમ જેમ અમે કરાચી તરફ આગળ વધેલા, તેમ
તેમ સ્થાનકવાસી ભાઈઓના પ્રેમ અને અહિંસાને ખુબ ખૂબ પરિચય
થતો ગયો.

હાલમાં અને હાલમાં જે સંકેતો ભાઈઓ પહેનો કરાચીથી
આવેલા, તેમાં પણ ભાગ સ્થાનકવાસી ભાઈઓ અને પહેનોનો પણ
હતો. ડૉ. ન્યાયચંદ દોશી સ્થાનકવાસી છતાં કેટલાયે દિરમો સુધી-
ઉપર સુધી હાલમાં સ્ત્રીનેથી હિંમોશુવિનયની અર્પા મેલા કરી હતી.
વિદારમાં જે જે સ્વયંમેવકોની ટુકડીઓ આવતી હતી, તેમાં પણ
સ્થાનકવાસી ભાઈઓ આવના અને અહિંસાને સાલ ઉઠાવના. કરાચી
પહોંચ્યા પછી તો આપ્પાનેમાં શું ? જીજી પ્રતિઓમાં શું
જરાપણ ગુદાઈ વિના આગ લેનાજ રવા. પોતાના ઉપાશ્રવમાં તો

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સંઘ

જાત અતેક દિવસ વ્યાખ્યાનો કરાવ્યાં. ૨૫૦ સ્થાનકવાસી સાધુજી તપસ્વી શ્રી સુંદરલાલજીના નામની કન્યાશાળાની સ્થાપના અમારા હાથે કરાવી. એ સિવાય જ્યારે જ્યારે એમની સંસ્થાઓના મેળાવડા કર્યા ત્યારે ત્યારે સંઘની કમીટીએ ફરજો કરીને એક ગુરુ તરીકે સંમાન આપ્યું. અમારી સાધુ મંડળીમાં ફોળી પછુ જ્યારે જ્યારે અધ્યાત્મ વેદનીયનો હિલ્લ થતો, ત્યારે ત્યારે ડૉ. ન્યાસચંદ્રજીએ રાત દિવસ ખડે પગે ઉભા રહીને ફરજો કરી, તેવીજ રીતે મારી સખ્ત ખીમારીમાં સ્થાનકવાસી બાઈઓએ, મંદિરમાળી બાઈઓની સાથે મળીને રાત-દિવસના ઉજાગરાઓ વેડી વૈવાવચ્ચ પછુ કરી. ગયા વર્ષે (૧૯૯૪) માં ફોલક અનિવાર્ય કારણે મહાવીર જયન્તીની સભા નહિં કરવાતું મંદિરમાળી જાહે કરાવ્યું, સ્થાનકવાસી બાઈઓએ પણ સંઘની મીટીંગ બોલાવી ફરજ કરીને મંદિરમાળી સંઘના ફરજને સહકાર આપ્યો અને તેમણે પણ જયન્તીની સભા કરવી મુલતતી રાખી. મંદિરમાળી સંઘ તરફથી દીક્ષાનો ઉત્સવ થયો, ગુરુદેવની જયન્તીએ થઈ અને એવા બીજા ફોલકો થે પ્રસંગે આઠવા ફોલકે સ્થાનકવાસી બાઈઓએ જરામાત્ર પણ બેઠ બતાવ્યા સિવાય એકાકારથી સહકાર આપ્યો અને ભક્તિ અને પ્રેમ બતાવ્યો. એટલુંજ શામાટે? સ્થાનકવાસી સંઘના સેક્રેટરી બાઈ ખીમચંદ વોરાએ અમારા સંબંધમાં જે હુદયનો લાવ જાહેરપત્રો દ્વારા પ્રકટ કર્યો છે, એ પણ શું એમના હિલની એકી વિશાળતા બતાવે છે? ન કેવળ એમાં ભક્તિ અને પ્રેમજ છે, એમાં એમના હુદયનો સાચો શાસન પ્રેમ, અને ગુરુઓ પ્રત્યેની શ્રદ્ધા પ્રકટ થાય છે. આ રહ્યું તેમના હુદયનું ચિત્ર:

“જગત પર પ્રતિજ્ઞાએ જન્મ પામતી પ્રત્યેક ધટના અગ્રુક અબ્યાધિત હિલને ભરી કરતી હોય છે. સૂર્યમમાં સૂર્ય જગતપરની ધટના સર્જીને ઉત્થાન મદિ સંયોજિત થયેલ તત્ત્વો મદિ નિર્ણિત થયેલ હોય છે.

“મકાશામારતું” હિલ્ય રુતિંગ પ્રકટ થતાજ એક વિમૂતિએ દંડ સંકલ્પજ એકત્રિત કરી, ભારત વર્ષના ફરના ખુલ્લામાં રહેલા સિંધના અદ્ધા પ્રદેશમાં જીવદયા અને અહિંસાનો સદેશ પ્રસારવવા સંકલ્પ કર્યો. + + + +

પ્રકરણ ૧૯ છે
સ્થાનકવાસી સંઘ

ઉઠ્યાં. સેંકડો વર્ષથી ડોઠ પશુ
જનસાધુએ સિંધમાં આવવા દિવસ ધરેલી નહતી ?
પરંતુ સિંધવાસી જૈનેના સદ્ગુણે એક મન્યસભ્ય
શ્રી નાથુરામજી મહારાજના સંપ્રદાયના પૂજ્ય શ્રી
કુલચંદ્રજી મહારાજને મહાવીરના પુનિત પગે ચાલી
લગભગ ૧૧૬૦ માઈલનો ઉમ્મનિકાર કરી કરાચી
પધારી અને સિંધનું જેનું પુલક કરી તેમનું નામ
જૈન ઇતિહાસમાં સુવર્ણકરે મેલરાખ્યું. તત્કાલપણ
પરિવરન આશુકર શ્રી ધારીલાલજી મહારાજ તથા
મહાન તપસ્વી સુદરભાલજી મહારાજ આદિ પશુ
નવ સાધુ કરાચી પધાર્યા અને શ્રી કુલચંદ્રજી મહારાજને
મોલેલું જેનું પુલક રાખ્યું.

“ આજી પુનિત વર્ણે સિંધના સદ્ગુણે વિદે-
તાની પ્રતિભૂતિ સમા વિદ્યાનું મુનિ શ્રી વિદ્યાવિજયજી
મહારાજ અને પધાર્યા. સેંકડો માઈલના ઉમ્મનિકાર
કરી અમરવાડ અને સિંધના હજીરખવા રંગીરખાનોના
પ્રજ્ઞા પને અને અતલે વિદાર કરી આને આ મહાન
મુનિવરે સિંધમાં પધાર્યા છે, એ જોધને અપૂર્વ
સ્વાર્થનામ અને જગત્કલ્યાણની અદ્ભુત ભાવના-
રૂપિ છે.

“ મહાન પુરુષેશ્વર જીવનચાત્ર કુપચને જગત
કલ્યાણની ભાવનામાં તદ્દપ સ્વરૂપે કેન્દ્રિત. થયેલ
હોય છે, અને જગજગત કલ્યાણ અર્થે જ ડોઠ
પશુ પ્રકારના આત્મસોગને મોટા ચક્રના નધી,
જગત કલ્યાણની પ્રવળ ભાવનારૂપિ એક ભાવનાશીલ
વ્યક્તિને કેટલા મેળવ લેતાદેવી ફર ફર જેથી રાત્રે
છે, તેને તાદરૂપ પુરાતો શ્રી વિદ્યાવિજયજીના ઉમ્મ-
નિકારમાંથી વાસ્તવિક સ્વરૂપે જાણવું થાય છે.

“ પરિશિત દેશ નિત્યની વિદારભૂમિનું જેનું
અને પરિશિત ભાષક સમુદાયના સંસર્ગે વિનાતા
પ્રદેશમાં વિચરવાનું જરૂર કહીને હોય છે, આવડા
નિત્યના પરિશિત અને વાતતા સંપ્રીષ્ટ પ્રદેશની
સીમાનાં આગમોને ભેટી શ્રી વિદ્યાવિજયજી તથા

પ્રકરણ ૧૬ સું
સ્થાનકવાસી સંઘ

શ્રી વિદ્યાવિજયજી આદિ પાંચ મુનિવરો ઉગ્રવિહાર કરી અત્રે પધાર્યા છે. એ વરતુમાળ એમની કલ્યાણ ભાવના પ્રદર્શિત થાય છે.

“શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજની વૈરાગ્ય પ્રત્યેની અભિરુચિ તેમની વરણાવસ્થામાજ દળી હતી. એમણે અત્યંત વરણાવસ્થામાં જ સંસાર-ત્યાગનું લીધણ મત અંગીકાર કરેલું છે અને એમની છુદ્ધ પ્રગતિમાં, એમની અનુપમ વરાગ્યવૃત્તિ અને અદ્ભુત ધર્મભાવનાએ એમની કીર્તિની મુબાસ માતરફ વિસ્તરેલી છે.

“એમના આંતરિક અને બાહ્ય જીવનમાં આદર્શ સદ્ભાવના અને કલ્યાણભર્યો આદર્શવાદ કયો છે. એમના જીવનનું ધ્યેય જીવદયા જગ અને જન કલ્યાણની ભાવનામાં વન્મય થયું છે. અને જગ કલ્યાણના કલ્પ મંદિર જીવદયાના મંચાર મંદિર જીવનમંત્ર નિર્ણિત કર્યો છે.

“એમની હાથે પણ એટલી વિશાળ છે કે સમાજ માટે એમને એકજ સ્વરૂપે પ્રગતી થાય. સામાજિક હોય. ‘આત્મવત્ સર્વ’ ભૂતેષુ’નો જીવનમંત્ર જૈન શાસ્ત્રનાથી સંપૂર્ણ સ્વરૂપે વાદ્ય થાય છે. અને વિદ્યાવિજયજી મહારાજનો જીવનમંત્ર પણ એજ છે,

“શ્રી વિદ્યાવિજયજી મહારાજને એમના બલેક આત્મજીવનો વિશાસ અનુપમ રીતે સાધ્યો છે, અને આત્મજીવના અધિકતર વિકાસક્રમથી માનવ શક્તિની પ્રજ્વળતા કેટલી મદન બને છે, એ પ્રસન્ન એમના આત્મજીવની વાદ્ય થાય છે. + + +

“આવા મહાન મુનિવર આને ઉગ્રાગ્રીના આંગણે પધાર્યા છે. તે એમની અદ્ભુત શક્તિને લાલ લઈ સિંધમાં જીવદયાને મંચાર વિસ્તૃત સ્વરૂપે કરવો એ પ્રત્યેક જીવદયાપ્રેમીનું કર્તવ્ય થઈ રહે છે. ધાર્મિક અને વાસ્તવિક સત્યની આદોષનના અભાવે આને

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સંઘ

સિંધમાં ધર્મનાં વિશુદ્ધ તત્ત્વો પ્રાચ્ય અંધકારમાં છે. ધર્મના નામે થતી જીવહિંસા પણ સિંધમાં વધારે પ્રમાણમાં છે. મહારાજશ્રીના વિદારના અનુભવે જાણાયું છે કે સિંધમાંના લોકો બહુધા શ્રદ્ધાળુ અને ધર્મી અને ધર્મગ્રસ્ત પ્રત્યે અત્યંત ભક્તિભાવ ધરાવે છે, પરંતુ ધર્મના શુદ્ધ અને વાસ્તવિક સ્વરૂપથી અજ્ઞાન-પણું સર્વત્ર વિદ્યમાન છે અને એથી સાત્ત્વીય રીતે અનેક યોજના મહંજૂ કરી સમસ્ત સિંધમાં જીવદયાના પ્રચારકામની પરમાવરણકતા છે.

“આદર્શ બાવનાથી પ્રેરાઈ શ્રી વિદ્યા વિજયજી મહારાજ તથા પુરાતત્ત્વવેત્તા-શાત્રુભૂતિ’ પ્રભા-વશાળી શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજ તથા સામુસાજ શ્રી વિશાલવિજયજી આદિ ઠા. પાચ અને પધાર્થો છે.

જગત કલવાણની આદર્શ બાવનાથી પ્રેરાઈ *Don't say let live* [જીવો અને જીવવા દો] એ સર્વમાન્ય સિદ્ધાંતના વિસ્તૃત પ્રચારાર્થે સિંધમાં જીવદયાના બહોળા પ્રચાર અર્થે આવા મહાન મુનિ વરો કરાશીના આંગણે પધાર્થો છે. એવા જનતિકમના ઉદયકાળ સમયે સર્વ જીવદયા પ્રીતિઓએ આ સર્વ-માન્ય સિદ્ધાંતોના વિસ્તૃત પ્રચારાર્થે, એકજિત થઈ સિંધમાં જીવદયાનો બહોળો પ્રચાર કરવા માટે કટિબદ્ધ થવું થટે.

‘જૈન નયોતિ’ તા. ૨૬ જૂન ૧૯૩૭.

આવીજ રીતે સ્થાનકવાસી સંઘના એક આગેવાન કંઘી મુદ્દસ્ય શેઠ હાલવચંદ પાનાચંદ પણ પોતાની ભક્તિ અને પ્રેમ જે રાજ્યમાં વ્યક્ત કર્યા છે, તે તેમના સખ્દો આ છે.

પરમપવિત્ર પુણ્યભૂમિ મા બારતી
સુભવતી અટલ શોહાઓ,
મુદ્દવીરામનાઓ,
શીવાજી અતાપ અને ખુશીરાજ,

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સંઘ

માંસીની વીર રમણી હરમીબાઈ,
માંગી, મૈત્રી, મુલસા ને સતી સીતા.

ઉતારતી અવની પર જુગ જુગનાં
અધારાં બેઠવા જ્યોતિસમા
યોગીરાજ બુદ્ધ શંકરાચાર્ય,
અને બગવાન મહાવીરને.
માતા, આને એ વીરો મવા છે,
એનાં તપ ને તાલ ભૂષાયાં છે.

મહાવીર દેહી હતા તે સમયે
જગતભ્રમતિના શિખરે વીરાજતું હતું,
અહિંસાને ધ્વજ ચારે દિશ ફરતો હતો;
વાતાવરણ નિર્ભય હતું,
પ્રાણી માત્ર મુખી હતો.
મા ! ઉદય પછી અસ્ત જ હોય ને !

સૂર્ય ધામિ ધામિ નીચે ઉતરતો ગયો,
સંધ્યા આવી ને રહી
પ્રકૃતિએ જગત પર કાળી ચાદર પાથરી,
જગત કમંદીન બનીને ધોર નિંદ્રામાં સૂઈ.

મહાવીરના બકતોમાં શિયિલતા આવી.
મહાવીરને માગે તેમને કપરો લાગ્યો.
મુખનાં સાધનો રોધાયાં.
ત્યાગ કોસરતો ચાલ્યો.
જગ કલ્યાણની ભાવના બંધી થઈ.

ધીરના સંદેશ ને આદેશ વિસરાયાં,
ત્રિપુ પર વિજય મેળવવાનાં
દિવ્ય શસ્ત્રો પર કાટ ચડવા લાગ્યો;
પછી તો મધ્ધરાત્રિ થઈ,
તિનિર વધુ ને વધુ ઘેર બંધુ.

ધમ-કમ ફૂકાને મૂકાયાં.
સત્ય અને અહિંસાના અર્થ અવળા ચોભયા.
અસબત ! રાત્રિના આ શિખરે તાંકવમાં

અકરણુ રહી મું
સ્થાનકવાસી સંધ

કંઈક તારલાઓ ચમકીને ચાલ્યા ગયા
પણ આ ! શનિ એ કયા અમરત્વ લઈને આવી છે ?

પરોઢને સમય થયો —

ચંદ્ર નહિ, સૂર્ય પણ નહિ,
આધળી જાગી ગયેલી જગતની આખરે
આને તેજ જોઈતા હતા
સુપ્ત સર્થ મયેલા આભાસોને જગાડનાર,
દંડાજનાર કોઈ વીરાણી જરૂર હતી

એના પુન્ય—મતાંએ એ વીર એને મળેથી,
તે મહાપુરુષે લોકોને ભક્ત કયાં
જન્મે એ વીર પુરુષના દર્શન ત્યાં
એ કે તેનામાથી ચોવન એસરી ગયું છે—
તો પણ જુવાનને શરમાવે તેની
એનામા અમર ચોવનની તેજસ્વિતા છે, અમકાર છે

પ્રકરણ ૧૯ એ
સ્થાનકવાસી સંઘ

મહાન પદ્ય સળગીને પણ જન્મત
પોતાના નિયમ પ્રમાણે સકારીલ દહિંએ જુએ છે
પરંતુ એને અદોનિશ કર્તવ્યમાજ મળ રહેતું હોય
તેને જગતના માન અપમાનની સી પરવા ?
જન્મત જારીક નિરીક્ષણ કરે—વિચારે કારણ—

વર્ષાથી વિસરાયેલા ત્યાગમાર્ગને સ્પર્શ કરતો,
બુલા પડેલા જન્મતને માગે શાખવતો,
એ મહાપુરુષ આગળ વધી રહ્યો છે
અદિસા અને સ્ત્રવની પરકાષ્ટાએ પટ્ટાએલા
એ દિવ્ય પુરુષને ડગલે ડગલે
૨૫૦૦ વર્ષ પૂર્વના અમકારની ઝાંખી થાય છે

એ માર્ગે આ દિવ્ય પુરુષ જઈ રહ્યો છે,
તે માર્ગે વીર સજવાન મહાવીરનો છે
પ્રાણી માન પ્રાણે પ્રેમથી રેખતો
કમ્પોગના ધોરી માર્ગે વિચરતો
એ પવિત્ર પુરુષ કોણ હતો ?

એને ખીતાબ એ નથી

આમજ પાછળ પૂછકાનો ભાર પણ નથી,
પદવીની અણિલાવા નથી,
એવો એ નરપુત્ર 'વિવાવિનય'
જે જીવનના પથે પ્રકાશ પાથરે છે,
એ પ્રેમજ જ્યોતિર્નાં તેજ અમર રહે !

‘જીન જયોતિ’ તા ૬ ઓક્ટોબર ૧૯૩૭

મારા જેવા એક અદના ભિક્ષુકને માટે ઉપનામ બનને સ્થાનકવાસી મહાનુભાવોના શબ્દો ખરેખર વધારે પડતા છે. મારા જેવા એક નાચીંગ સાધુને-ભિક્ષુકને આદર્શી જ્યોતિએ જોવો, એ સિવાય કે એ મહાનુભાવોના હૃદયની વિશાળતા, બીજું શું કહી શકાય ?

શેકે લાક્ષ્ય-લક્ષાઈએ ન કેવળ આમ શબ્દો દારાજ, પરંતુ શેકે લાક્ષ્ય-લક્ષાઈના આખા મે કુટુંબે અત્યાર સુધી આમારા પ્રત્યે ભક્તિભાવ બતાવવામાં જે સક્રિય ભાગ લીધો છે, એ તો ઘણોજ કહેવાય. તેમનાં વયોજ્ઞા કાર્યપત્રની માણેક-જેન લાગ્યેજ કાઠ દિવસ દરેકે કે બ્યાખ્યાનમાં તો શું, બપોરે પણ સાધુઓને વહન અને યાનચર્યા માટે મદદલા સમાજની બીજી કાર્યકર્તા બહેનોને કે પોતાની દીકરીઓને લઈને નહિં આગમાં હોય ! એટલુંજ નહિ પરંતુ, અમે મદિરમાર્ગી સાધુ અને મદિરમાર્ગીના ઉપાશ્રયમા ઉતરેલા હોવા છતાં, વંદન કરવા આવનારા અતિથિઓને દિવસના દિવસે અને કાઠ કાઠને તો મદિનાઓ સુધી પોતાને ત્યાં રાખીને તેમણે સ્વામિભાઈઓની ભક્તિનો પણ અપૂર્વ લાભ લીધો છે.

આવીજ રીતે મેં ભગવાનલાલ સ્વયંભોજસના આખા કુટુંબે પણ ઘણી ભક્તિ બતાવી છે. તેમાં તેમના માતૃશ્રી મણિયા, એ તો ખરેખર ‘બા’ જ છે. એમની મહાનુભા, એમની ભક્તિ, એમની મીઠી વાણી, એમનું શુદ્ધ હૃદય કાઠના ઉપર પણ અસર કર્યા વગર નથી રહેતું. ‘બા’ જેકે ભગવાનલાલના હોવા છતાં, તેઓ આખી કામના જણે ‘બા’ છે.

ઉપરની બાબતો ઉપરથી એ સમજવું બિલકુલ સહેલું છે કે કરાચીનો સ્થાનકવાસી સંઘ કેટલો ભક્તિવાળો, અને પ્રેમવાળો છે.

પ્રકરણ ૧૯ મું
સ્થાનકવાસી સંઘ

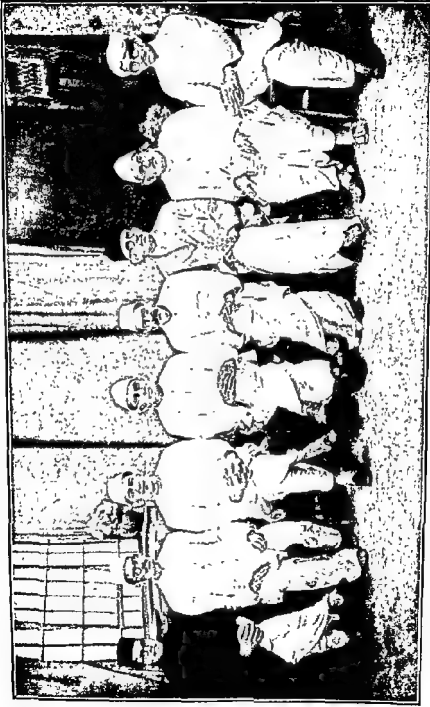
સ્થાનકવાસી સંઘનો વહિવટ જંઘાતરૂ પૂર્વકની મેનેજિંગ કમીટી અને જનરલ કમીટી દ્વારા ચાલે છે. લવાજમની આવક વહિવટ અને બીજી પ્રસંગેચિત મદદોથી એમની સંસ્થાઓ ચલાવવામાં આવે છે. સંઘમાં શ્રીમન્તો સારા છે. એટલે આવક સારી થાય, જે સ્વાભાવિક છે. અત્યારે જે કમીટી છે, એના પ્રમુખ એક છગનલાલ લાલચંદ હતા. તેમનો સ્વર્ગવાસ થતાં તેમની જગ્યાએ ભાઈ ખીમચંદ માણેકચંદ શાહ ચૂંટાયા છે. ખીમચંદ શાહ કરાચી મ્યુનિસીપાલિટીના ટ્રાન્સેપોર્ટર છે અને સારી લાગવગ ધરાવે છે. સેક્રટરી ભાઈ ખીમચંદ વોરા છે, કે જેમને પરિચય આપી ચૂક્યો છું.

આવા બ્યવરિયન, શ્રીમન્ત અને ધર્મશીલ સંઘમાં કોઈ કમનગીને કુસપ પેસી ગયો છે, જે ખરેખર દુઃખનો વિષય છે. કુસપ સ્થાનકવાસી સંઘના આ ક્લેસના મૂળ કારણનો કોઈ અભ્યાસ કરે તો તેને સ્પષ્ટ જણાય કે ‘હાલાઈ’ અને ‘ઝાલાવાડી’ તરીકેના અભિમાનમાંથી ઉત્પન્ન થયેલી સત્તાની ભાવના સિવાય બીજું કંઈ જ નથી. ખરી રીતે સ્થાનકવાસી સંઘની પાને એવી મોટી કોઈ મિસ્ત-મૂડી નથી, એની મોટી કોઈ સંસ્થાઓ નથી કે જેની સત્તા ભોગવવામાં કંઈ મહત્વ હોઈ શકે. સાધારણ એક ઉપાશય, પાઠશાળા અને કન્યાશાળા આ માત્ર મિસ્ત. એવા અનેક નોકર-ચાકરો થે નથી, કે જેના ઉપર આધિપત્ય ભોગવવામાં સ્વ પડે નોકરમા પાઠશાળાઓને લણાવનાર એક બે શિક્ષક-શિક્ષિકાઓ અને ઉપાશયનું ઝાડું કાઠનાર એકાદ ભૈષ્યો. છતાં આવો ક્લેસ અને તે પણ શિક્ષિત અને સમજદારોની વચ્ચેમાં ક્લેસ, એ સિવાય કે હાલાઈ-ઝાલાવાડી તરીકેના ખોટા મમત્વ સિવાય બીજું શું કહી શકાય? કહેવાય છે કે આ ક્લેસની ઉત્પત્તિ થીમાન ખાસીલાલજીના સમયમા થઈ હતી. પરંતુ સાધુઓના નિમિત્તે મૂઢરથોએ આપસમાં ક્લેસ કરવો, એ ગોલાદાયક ન કહી શકાય. સાધુઓ તો બે ચાર મહિનાના મહેમાન, જ્યારે મૂઢરથોએ તો કાયમ બેગા રહેવાનું.

રાગદેવની શક્તિઓ જેમ જેમ વધે છે, તેમ તેમ તેમાંથી અનેક અનર્થો ઉદ્ભવે છે. બધે ગમે તેવો અનુવાન માણસ પણ

પ્રકરણ ૧૬ શું
સ્થાનકવાસી સંઘ

વ્યવસ્થાપક સમિતિ શ્રી. શ્રી. સ્થાનકવાસી જેન સંઘ-કાર્યી.

ગણી ગાલુધી (૧) શ્રી ખીમચંદ વોસ મંત્રી (૨) શ્રી ખીમચંદ જેન (૩) શ્રી ગંગમચંદ મહેતા (૪) ત્રીભીવનદાસ શાહ, ઉપપ્રમુખ
(૫) ખીમચંદ કાલે ત્રીમ
(૬) નાલચંદ મંત્રી (૭) શ્રી હેતલદ ૩, ૮) ગોકલદાસ જોષી (૯) ઉપમંત્રી

અનીતિના છેલ્લે પાટલે બેસે છે. દુરામલ, વેરવૃત્તિને ઉભી કરે છે, સંકેદને કાળું બનાવે છે અને ધર્મનાં કાર્યોમાં પણ વિદન નંખાવવાની દુર્વૃત્તિ ઉભી કરાવે છે. આયુર્જ આ કલેશમાંથી ધીરે ધીરે ઉત્પન્ન થઈ રહ્યું છે.

અહિંના કલેશના પચ્ચિત્તને જે પાર્ટીઓ પડી છે, તે 'ખુલ્લ' ખુલ્લા 'હાલાઈ' અને 'આવાવાડી' ની છે. થોડાક કુચ્છી લાઇઓ 'હાલાઈ' માં ભગેલા છે. તે થોડાક સાવસાર લાઇઓ 'આવાવાડી' માં છે. પણ પાર્ટી બે રૂપડે દેખાય છે. આ કલેશના લીધે ઘણું નુકસાન થઈ રહ્યું છે જે સંસ્થાઓ સંયુક્ત શક્તિથી ચાલી રહી છે, એવી સંસ્થાઓમાં પણ હુંસાતુની પેળી છે અને કદાચ ધીરે ધીરે એ સંસ્થાઓની હયાતી પણ ભયમાં આવી પડે.

આ કલેશથી અંગત કાર્યને નુકસાન થતું હોય એવું નથી દેખાતું, જે કંઈ નુકસાન થાય છે, તે ધાર્મિક કાર્યોમાં જ અને પ્રયત્નો સામાજિક સંસ્થાઓમાંજ. આ કલેશને મટાડવા માટે, અમે કરગી આખા ત્યારથી બરાબર પ્રયત્ન થતો રહ્યો છે. બન્ને પક્ષના આગેવાનોનો અમારી પ્રત્યે ભક્તિભાવ કેટલો બધો છે ? એ તો હું ઉપર બતાવી ચૂક્યો છું અને તેજ કારણે ઘણા લાઇઓના આગ્રહથી કાઈ કાઈ તટસ્થ મહાશયોને વચ્ચે રાખી સમાધાનીનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો. પરંતુ હજી તેનો કાળ પાક્યો નહિ હોય કે મને તે કારણે સમાધાન નથી થઈ શક્યું, એ દુઃખનો વિષય છે. ઉલ્લામાં છેલ્લો પ્રયત્ન હમણાં ભગવાન મહાવીર સ્વામીની જયન્તીના પ્રસંગે પણ કરવામાં આવ્યો. કારણ કે સમાધાન થવામાં આડખીલીરૂપ જે કેસ કોર્ટમાં અહિંના એક પત્રકાર ઉપર ચાલતો હતો, તે પત્રકારે ફિલમીરી ગાહેર કરવાથી કેસનું સમાધાન થઈ ગયું હતું. મહિરમાંથી સંધના પ્રમુખ શ્રી છાટાલાલ ખેતસી, કે જેઓ સ્થાનકવાસી સંપ્રદાયના નથી, તેમજ એમની બાહોશી અને એમની તટસ્થવૃત્તિ માટે કંગડીની બંધી કામેને માન છે, તેઓનો સાથ લઈ કોર્ટસિટ કરવામાં આવી, પરંતુ આ પ્રયત્નમાં પણ સફળતા મળી નથી.

એટલે હજી સમાધાનના માટે, જન ધર્મના નિયમ પ્રમાણે પાંચ મારણોનો સમન્વય નહિ થયો હોય, એ સિવાય બીજું શું કંઈ શકાય ?

પ્રકેશજી રૂઢી સું
સ્થાનકવાસી સંઘ

સંસારમાં જનના આવા પ્રસંગોનો જ્યારે બહુ ઉઠે અભ્યાસ કરીએ છીએ ત્યારે આપણને સમજાય છે કે મનુષ્ય-સ્વભાવ. આવી બાબતોમાં કે બીજી દરેક બાબતમાં મનુષ્ય સ્વભાવની વિચિત્રતા કામ કરી રહેવી હોય છે. સમાજનો મોટો ભાગ બહુ સરળ, સજ્જન અને શાંતિપ્રિય હોય છે, પરંતુ દરેક સમાજમાં કોઈ કોઈ વ્યક્તિ એવી હોય છે કે જેઓ કંઈને કંઈ બખેડા કરવામાંજ ખુશી હોય છે. અને તેઓના લીધે આખી સમાજને સડાવાવાનું પડે છે, તેમ બદનામ થયું પડે છે. મારું અનુમાન જો ખોટું ન હોય તો મને તો લાગે છે કે સ્થાનકવાસી ભાઈઓના આ કુસંપમાં પણ આવીજ કોઈ વ્યક્તિઓનો દારીસંચાર કદાચ કામ કરી રહ્યો હશે. પરંતુ એના લીધે આવો એક શાણો સઘ નિંદાય અને ધર્મની પ્રવૃત્તિથી વચિત રહે એ ખરેખર દુઃખનો વિષય કહેવાય.

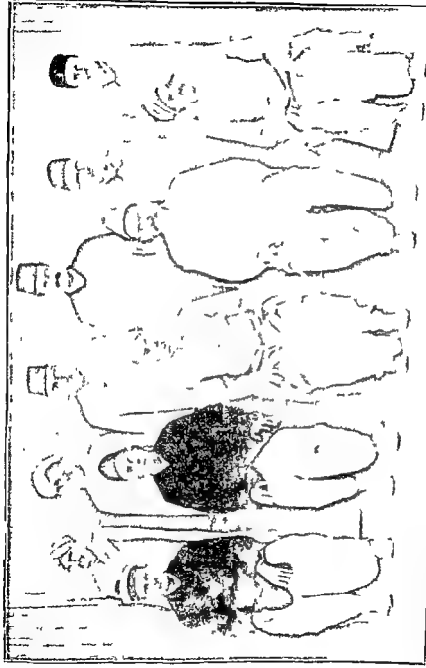
પ્રકરણ ૧૯ સું
સ્થાનકવાસી સંઘ

બીજું કારણ એક બીજા પ્રત્યેનો ભય અને અવિશ્વાસનું પણ કોઈ શકે છે. ધણી વખત માણસોને એકસ માણસો પ્રત્યે અવિશ્વાસ એવી જાય છે. અને તેમાંથી ભય ઉત્પન્ન થાય છે. ફલાણો! માણસ સીધું ઉતરવા જેજ નહિં અથવા ફલાણો! માણસ અમને ફસાવશે, આવી લાગણીઓ ઉત્પન્ન થાય છે. એટલે સમાધાનની ભાવના હોવા છતાં પણ અવિશ્વાસ અને ભયથી તેનાથી દૂર રહેવાનું લોકો કરે છે.

મને તો લાગે છે કે જે સ્થાનકવાસી ભાઈઓનો આ કલેરા જાડો ન મટે તો જે સ્થાનકવાસી સંઘે પોતાના ત્યાગી સાધુઓને સિંધમાં લાવવાનો યશ પ્રાપ્ત કર્યો છે, તેજ સ્થાનકવાસી સંઘ સ્થાનકવાસી સાધુના સિંધમાં આવવા માટેનાં તાળાં દેવાનો અપયશ પણ કદાચ માથે બેસી લેશે ? કારણ કે જે સમાજમાં સંપ ન હોય અને જ્યાં માથે બેસી લેશે ? કારણ કે જે સમાજમાં સંપ ન હોય અને જ્યાં ગુરૂઓનું એક બીજાની રહામે આખો લટતી હોય અને જ્યાં ગુરૂઓનું માન ન જળવાયું હોય, ત્યાં ભયંકર ક્રોડો ઉઘડીને કોણ આવવાનું સાહસ કરે ? સાધુઓને ઉપદેશ આપવાના ક્યાં સ્ત્રોતો એમાં છે ?

શાણુઓને વધુ શું સમજવાય ? જન્ને પક્ષના આગેવાનોના મારા પ્રત્યેના ભક્તિભાવેજ મને આટલું પણ લખવાની પ્રેરણા કરી છે. સંપ દરિને યાસનને શોજાવે એજ અનિવાર્ય ! !

શ્રી કરાચી જેન સ્વેતાચ્ચર મૂર્તિપૂજક સઘની વ્યવસ્થાપક સમિતિ

જોરવા—ની મનુષ્ય ૭૫૧૨, એક કે જે પાનાવડ, એ હોવાલાલ જેમની (પરમ), એ મોદનના મળીદાસ, એક મોદનના મળીદાસ, એક મોદનના મળીદાસ (મોદનના મળીદાસ)
 ઉમેશ—ની મનુષ્ય ૬૬૧૨, એક કે જે પાનાવડ, એ હોવાલાલ જેમની (પરમ), એ મોદનના મળીદાસ, એક મોદનના મળીદાસ, એક મોદનના મળીદાસ (મોદનના મળીદાસ)
 શ્રી મળ ૧૦ એક, શ્રી મળીદાસ (મળીદાસ)

કરાચીમાં જેન શ્રવેતાગર મૂર્તિપૂજકાની લગભગ પંદરસો માણસોની વસ્તી કહી શકાય. પાંત્રીસેક સ્થિતિ અને સાધન વર્ષ ઉપર બનેલું રણછોડલાઇનમાં વોરા પીરની પાસે મધ્યમ સ્થિતિનું એક મંદિર મંદિર છે. જેમાં પાર્શ્વનાથ ભગવાન મૂલનાયક છે. મંદિરની એક તરફ એક મોટા વિશાળ કમ્પાઉન્ડમાં બે ત્રણ ન્હાની કોટડીઓ સાથે મોટા અને ખુલ્લો વ્યાખ્યાન હોલ છે. મંદિરની બીજી બાજુએ સારી સગતડતાવાળો એક ઉપાશ્રય છે. તે નીચે પાઠશાળા અને કન્યા-શાળા આવે છે. ઉપાશ્રય અને વ્યાખ્યાન હોલની સાથેજ સડક ઉપર કેટલીક દુકાનો છે જેને બાઝાની આવક સારી થાય છે.

એક પ્રકરણમાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, લગભગ સો વર્ષથી આવેલા જેનેએ ધીરે ધીરે પોતાની આ સંપત્તિ બનાવી છે.

કરાચી એવું સ્થાન નથી કે જ્યાં માત્રાણુઓ આવતા હોય અને સંધને આવક થતી હોય. સાધારણ રીતે દુકાનોનાં ભાડાં, પશુસજ્જ વિગેરે તહેવારોમાં થતી બોલી અને ભંડાર-એ આવકનાં સાધનો છે. જુદા જુદા ખર્ચને પહોંચી વળવા આ સાધનો કાઢી છે,

એક સમય હતો કે જ્યારે અહિંનો સંધ બહુ ન્હાની સંખ્યામાં હતો તે વખતે સંધનો પહીવટ કાળા ગસાવાળા શેઠ બહીવટ માગણલાઇ ખેતાવાળા, શેઠ વસ્તાલાઇ પંચાણુ અને માસ્વાડી ગૃહસ્થ શેઠ હામવાનદાસજી વિગેરે ચાર પાંચ ગૃહસ્થો કરતા હતા. સમય પલટાયો. નવયુવકોમાં જન્મરૂતિ આવી. જુની પ્રયાનો વિરોધ યોગ્ય અને તેમ થતાં તા. ખમી માર્ચ ૧૯૨૨ ના રોજ સંધના અગ્યાર ગૃહસ્થોની કામ ચલાવિ બવરચાપક કમીટી સંધે મુકરર કરી અને તે દિવસથી સંધની ચિટ્ટાગોની મોંઘા વિગેરે રાખવાનું શરુ થયું.

તે પછી તા. ૨૪-૧-૨૩ના રોજ સંધે એક કરાવ કરીને કામ ચાર પ્રતિનિધિઓનું બવરચાપક મંડળ, જેમાં ૨ કુટ્ટી, ૧ માસ્વાડી, ૧ ગુનરાતી, ૪ હાલાઇ અને ૬ ઝાલાવાડી-એમ ૧૫ ગૃહસ્થો રહે;

પ્રકરણ ૨૦ મું
મૂર્તિપૂજક સંધ

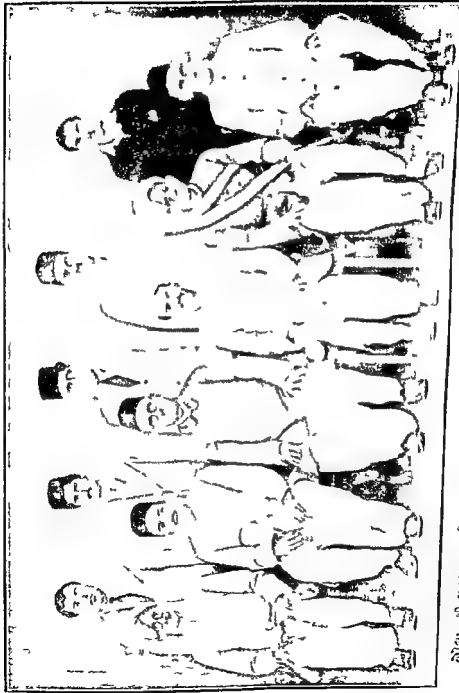
એલું હસ્યું. તે પછી તા. ૧૫-૭-૨૩ના દિવસે વ્યવસ્થાપક કમીટીએ ધારા ધોરણે મંજૂર કર્યા અને તા. ૨૯-૭-૨૩ના રોજ આખા સંઘે મળીને એ ધારા ધોરણેને બહાવી આપી. આ પ્રમાણે પદ્ધતિસરના નિયમ પૂર્વક સંઘનો બધો વલિવટ વ્યવસ્થાપક કમીટી અને જનરલ કમીટી, જેમાં આખા સંઘનો સમાવેશ થાય છે, દ્વારા ચાલે છે. અત્યારે જે 'વ્યવસ્થાપક કમીટી' સંઘનો વલિવટ કરી ગઈ છે, તેના સભ્યો આ છે-

શ્રી ઇટાલાલ ખેતમી	ઝાલાવાડી	પ્રમુખ
શ્રી. અમીલાલ લહેરાભાઈ મહેતા	ઝાલાવાડી	સેક્રેટરી
શ્રી ખીમચંદ જે. પાનાચંદ	ઝાલાવાડી	મેમ્બર
શ્રી ખેતશીભાઈ કાળા ગઢા	ઝાલાવાડી	"
" મોહનરામ કાળીદાસ માળીયાવાળા	હાલાઈ	"
" મોહનલાલ વાધજી	હાલાઈ	"
" મારુકચંદ નાનજી ગાંધી	હાલાઈ	"
" મોહનલાલ કાળીદાસ શાહપુરવાળા	હાલાઈ	"
" ગાંગુભાઈ તેજવાળા	કચ્છી	"
" પાનાચંદ કેસવજી	કચ્છી	"
" સુનીલાલ બૂવાભાઈ	ગુજરાતી	"
" મૂલજીભાઈ જીવરાજ માગેનોરવાળા		"

એ પ્રમાણે વર્તમાનમાં ૧૨ મુદતરચોની કમીટી 'વ્યવસ્થાપક મંડળ' તરીકે કામ કરે છે. આ કમીટી છેનાં કેટલાક વર્ગોથી કામ કરી રહી છે, એટલે મુખ્યમ વર્ગ તેની નવી ચૂંટણી કરવા માટે ઉદ્દાપોદ કરી રહી છે.

સ્થાનકવસી સંઘની માફક, મુતિપૂજક સંઘમાં પણ ધાર્મિક દૃષ્ટિએ બધા એક દોવા છતાં હાલાઈ અને ઝાલાવાડી તરીકે અંદરથી અલગેદ અલગ દેખાય છે. છતાં જરૂરી કાર્યો પ્રસન્ને નમનું મુદ્રા ચલાવી લેવામાં આવે છે. એટલે ધણી વખત 'લાઠો ઉત્તકો મેસ' બની જાય, એ સ્વાભાવિક છે.

પ્રકરણ ૨૦ છે
મૂર્તિપૂજક સંઘ

બહેના—શ્રી મનલાલ

ઉમેશ—શ્રી પ્રતાપ

શ્રી ન. વ. રા. ગેડ

શ્રી કમલનાથ (નરેન્દ્ર)

શ્રી નામદાસ (સેતુ)

શ્રી કનૈઃ શ્વેતાશ્વર મુનિશ્વરક મહારાજ

શ્રી જગદીશ્વર

શ્રી કનૈઃ શ્વેતાશ્વર મુનિશ્વરક મહારાજ

શ્રી કનૈઃ શ્વેતાશ્વર મુનિશ્વરક મહારાજ

શ્રી કનૈઃ શ્વેતાશ્વર મુનિશ્વરક મહારાજ

સ્વેતાન્વર મૂર્તિપૂજક સંધર્મા એવી કોઈ સંસ્થા નથી કે જેના સંબંધમાં ખાસ ઉલ્લેખ કરી શકાય. જે કોઈ સંસ્થાઓ સંસ્થા છે, તે ધાર્મિક 'પાઠશાળા' અને 'કન્યાશાળા' છે. જે કે આ પાઠશાળાઓ સંધર્મની જ હોવા છતાં, તેના વહીવટ માટે જુદી રકમ અને જુદી કમીટી સુકર છે. સારી સંખ્યામાં બાળકો અને બાળાઓ અભ્યાસ કરે છે. તેની સાથે મોટી ઉમરની બહેનો માટે પણ એક વર્ગ ચાલે છે. જે 'આવિકા શાળા' તરીકે ઓળખાય છે. બહેનોનો અભ્યાસ પ્રકરણો સુધી સારા પહોંચે છે. અને બહેનો અભ્યાસમાં ઉત્સાહ પણ સારા રાખે છે. આ નિમિત્તે ૫-૫૦ બહેનો નિયમિત બપોરનો સમય ઉપાશ્રયમાં ગાળે છે. સામાયિક કરે છે અને સાથે સાથે અભ્યાસ પણ કરે છે.

કરાચી, ગુજરાત કારીવાવાડથી દૂર અને એક તરફ પહી ગએલું હોવાથી, તેમજ આવનારને અદિ ખર્ચ પણ વધુ થતું હોવાથી કોઈ સારા ધાર્મિક શિક્ષક અદિ આવવાનું સાહસ કરતો નથી. અને કરે છે તો ખર્ચ અથવા એવાં કારણોથી ટકી શકતો નથી, અને સારા અનુભવી યોગ્ય શિક્ષકના અભાવે આ સંસ્થાની બેઠાએ તેવી પ્રગતિ પણ થતી નથી. છતાં છેલ્લાં પચ્ચીસ વર્ષથી આ સંસ્થા ચાલી રહી છે, અનેક બાળક બાળાઓમાં કંઈ ને કંઈ ધાર્મિક જ્ઞાન પ્રચાર કરે છે અને ધાર્મિક સંસ્કારો નાખાય છે, એ ખુશી થવા જેવું છે હવે તો એન્યુકેશન બોર્ડ-મુબઈની ખરીદાઓ પણ અપાવવામાં આવે છે.

પ્રકરણ ૨૦ મું
મૂર્તિપૂજક સંધ

સંસ્થાનો વહીવટ કરનારી કમીટીમાં એક બે એવા ગૃહસ્થાની જરૂર છે કે જેઓ બ્યાવહારિક કુશળતા રાખવા સાથે ધાર્મિક શિક્ષણમાં પણ સારા શિક્ષિત હોય. ઘણી વખત બેવાનું કે ધાર્મિક જ્ઞાનના સારા અનુભવી શિક્ષકની સાથે ધાર્મિક જ્ઞાનના બિન અનુભવી સંચાલકનો મેળ ખાતો નથી અને તેના લીધે કેટલીક વખત શિક્ષકોના દિલ ઉચકે બની જાય છે. પરિણામે તે જલદી રચાન છોડવાનો વિચાર કરે છે. આવું ધણેરુથએ બને છે. આ વસ્તુ ઉપર પણ આ સંસ્થાની કમીટીએ ધ્યાન આપવું જરૂરું છે. સ્વેતાન્વર મૂર્તિપૂજક સંધમાં બ્યવહારિક જ્ઞાનની સાથે જોનધર્મનું સારું જ્ઞાન

ધરાવનાર લાઇ ખુશાલલાઇ વરતાયદ છે. તેઓ વયોટદ છે, સારા અનુભવી છે, ઉપરાન્ત જૈન તત્ત્વજ્ઞાનના સારામાં સારા અભ્યાસી છે. આ ધાર્મિક સંસ્થાઓની દેખરેખનું કામ જો તેઓ હાથમાં લે તો સંસ્થાઓને સારો લાભ થાય, એવું અમારું માનવું છે.

અત્યારના જડવાદના જમાનામાં પણ જૈન ધર્મના અનુયાયિઓમાં ધાર્મિક ભાવના હજુ પણ જોવાય છે. અને તેમાં જે ધાર્મિક મનોવૃત્તિ સ્વેતાન્તર મૂર્તિપૂજક સંધમાં ધાર્મિક કાર્યો નિમિત્તે ખર્ચ કરવાનું ક્ષેત્ર ધર્મ વિશાળ હોવા છતાં, તેને ઉત્સાહથી પહોંચી વળે છે. ગુજરાત, કાશિવાત્સ, મારવાડ, મેવાડ, આદિ દેશો, કે જ્યાં સાધુઓ અને સાધ્વીઓ વિચરતાં જ રહે છે, ત્યાં વખતો વખત વરધોડા, ઉજમણાં, ઉપધાન, અમૃત મહોત્સવ, શાન્તિરતાન, મહાડોની રચના, સંધો, સ્વામીવાત્સલ્યો અને પ્રતિષ્ઠાઓ વિગેરે કાર્યો ચતાંજ રહે છે. આ સિવાય ઉપરના દેશોમાં લગભગ પ્રત્યેક ગામમાં ન્હાની મોટી કિંવાઓ નિયમિત પ્રતિવર્ષને માટે બધાઓથી હોય છે. અમુક ગૃહસ્થ તરફથી ઓળી થાય, અમુક ગૃહસ્થ તરફથી અમુક સમયે સ્વામીવાત્સલ્ય થાય, અમુક ગૃહસ્થ તરફથી અમુકનાં કે અમૃતનાં પાત્રણાં થાય પ્રતિવર્ષ કમ્પસરના કે ચૈત્યપરિપાટીનો વરધોડો તો નિકળવોજ જોઇએ. અને દેરાસરની વર્ષગાંઠના દિવસે પૂજા, શેશની, સ્વામીવાત્સલ્ય એવું તો થવું જ જોઇએ આમ આખા વર્ષની અમુક અમુક સમયની ધાર્મિક કિંવાઓ કાંઈ કાંઈ વ્યક્તિ તરફથી અથવા સંધ તરફથી બધાએથીજ હોય છે; એટલુંજ નહિ પરંતુ, ઘણી કિંવાઓના ખર્ચ નિમિત્તે અમુક અમુક ગૃહસ્થો તરફથી રસો મુકાએલીજ હોય છે, એટલે તેના વ્યાજમાંથી તે તે દિવસે તે તે ધાર્મિક કાર્યો ચલાવ કરે.

આ ઉપરાન્ત કાંઈક તપસ્થા કરી હોય તો તેના નિમિત્તે ઉજાણું અને બીજા ઉત્સવો માટે દૂરથી પણ મુનિગણોને વિનંતિ કરીને લાવે અને સારા ઉત્સાહપૂર્વક તે તે ઉત્સવો ઉજવે.

કરળીના મૂર્તિપૂજક સંધમાં પ્રતિવર્ષ માટે આવો કાંઈપણ દિવસ મુકર ગયો હોય, એવું દેખાવું નથી. નથી કાંઈ વ્યક્તિ તરફથી અથવા નથી સંધ તરફથી. એક કાંઈ એ ચાર આગેવાનો

અકરણ ૨૦ સું
મૂર્તિપૂજક સંધ

વિહારમાં મેવાભાવી વ્યવસ્થા બંધાવનાર

શ્રી મનિનંદ ગહેતા, શ્રી જ્ઞાણચંદ્ર ચૌધુરિનાન શ્રી ૧ મેગમ ભાઈ
કરાચીના બે પડિતો

ગમતિક વિના
૫ માર્ચે ૧૯૫૫

જી. રામ
શ્રી ખુશાલભાઈ રામાયક

તૈયાર થઈ, ફરી, મહેનત કરી ટીપ કરીને કાંઈ કાર્ય કરવા ધારે તો થઈ પછુ જાય. પરન્તુ કાંઈ પણ ધાર્મિક કાર્ય સ્વતંત્ર રીતે કાંઈ પોતાના તરફથી કરે, એવી વૃત્તિ બહુ ઓછી જોવાય છે. એટલું જ નહિ પરન્તુ સાધુઓને વંદન આદિ નિમિત્તે આવવાના મેમાનોનો 'અતિથિ સત્કાર' કરવાની શુદ્ધચર્મોચિત્ત શક્તિ, જે કાશિયાવાડમાં દેખાય છે, તે શક્તિ, જોકે તેના તેજ કાશિયાવાડી હોવા છતાં પણ, અહિં બહુજ ઓછી જોવાય છે.

આવી વૃત્તિઓ ફળવાઈ જવામાં અથવા આવેા રિવાજ પડવામાં કેટલાક ભોક્ષા ભૂમિતો અસ્થાવ જતાવે છે, પરન્તુ અમને તો મુખ્ય આ કારણો જણાય છે:

એક તો અત્યાર મુખી અહિંના લોકોની દાનશક્તિ ફળવાય, એવા ઉપદેશક મુનિશ્રીઓ સમાગમનોજ અસ્થાવ રહ્યો છે; બીજુ, 'કસબીમાં જોતેલું સ્થાન' એ પ્રકરણમાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, અહિંના જોતેલો 'શ્રીમંતો' બહુ ઓછો છે. એટલે કે જુના વખતથી ચાલી આવતી હોય, એવી શ્રીમંતાઈ ઓછી દેખાય છે. ત્રીજું કારણ એ પણ છે કે અહિંનો વ્યાપાર જ એવો છે કે જેમાંથી દિલની દિલાવરતા બહુ ઓછી ફળવાય. એયું કારણ પ્રાન્તીય ભેદમાં એતપ્રેત થઈ જવાના કારણથી, એક બીજા પ્રત્યેના આક્ષેપોનો—દકારાઓનો ભય પણ કંઈક પેસી ગયો છે: 'હું બે પૈસા ખર્ચ કરીશ, તો બીજાઓ આક્ષેપ કરશે અથવા મારા કાર્યમાં કેમ અપયશ મળે, એવો બીજાઓ તરફથી પ્રયત્નો કરવામાં આવશે તો?' આવો ભય પણ પેસી ગયો છે, આ સિવાય સ્વભાવવિચિત્રતાનું પણ કંઈક કારણ હોય. એટલે કે 'ટીપ થશે તો મારે બે પૈસા ભરવા પડશે' એવા કારણે ટીપ ન થવા દેવાના પ્રયત્ન કરનારા પણ કદાચ કાંઈ હોય; પરન્તુ સ્વભાવવિચિત્રતા એ તો સંસારભરમાં હોય છે. એક સરખા સ્વભાવી માણસો બધા હોઈ શકેજ નહિ. એટલે ઉપરનાં બધાં કારણો પૈકી અમને તો એવા પ્રકારના ઉપદેશના અસ્થાવનું જ મોટું કારણ જણાય છે. એનું પ્રમાણ એ જ કે અમારી સ્થિતિ દરમીયાન ન્યારે ન્યારે જે જે કંઈ ઉપદેશ આવવામાં આવ્યો, ત્યારે ત્યારે અહિંના નહાના મોટા તમામ શુદ્ધચોએ ઉદારતાથી વાગ્ય લીધો છે, અને ધણું કાપો તો એક એક વ્યક્તિએ પણ સારી

પ્રકરણ ૨૦ મું
મૂર્તિપૂજક સંધ

સારી મહેા ખત્તીને કર્યા છે, અને બધાઓએ સાથ આપી તે તે કાર્યોને ગોલાવ્યા છે.

આજે આખા જન્મતમા ન્હાના મહેાટાએ ની વચ્ચે વૈમતર્યની દીવાલો ઉભી થયેલી જોવાય છે, પરંતુ એ તો સૌનો સહકાર સાદી સમજની વાત છે કે બંનેમાં જેટલો સહકાર વધારે મહેો, તેટલાજ ધર્મ, સમાજ કે રાષ્ટ્રતા કાર્યો વધારે સાધી શકાશે જરૂર છે માત્ર બંનેને સમજવાની બંનેના માનસો જુદા જુદા હોવા છતાં સમય ઉપર બંનેની જરૂર પડે છે. એવા માટે 'યુવક માનસ'ને હાથમા રાખવા જે જે કશું પડે, તે તે મહેોટાઓએ કશું જરૂરનું છે મહેોટાએ પોતાના મોટપણનો જોખ્ખાશ રાખે અને ચોક્કસ દિલ ઉદાર રાખે તો ન્હાના પ્રાણ પાથગ્યા પણ ફરવાકે તૈયાર થાય તેવા હોય છે આગેવાનોની આગેવાની સમુદાયથી શેની રહે છે 'મોરની શોભા પીઠાધી છે,' એ કહેવતમા જરૂર છે.

પ્રકરણ ૨૦ એ
મૂર્તિપૂજક સંધ

મધ્યમ કે જેને ન્હાનો વર્ગ કહેવામા આવે છે, તેમણે પણ પોતાનું કાર્ય સમજવાની જરૂર છે. આર્થિક પ્રસંગે ન્યારે ન્યારે ઉપરિચિત થાય છે, ત્યારે ત્યારે એ મહેોટાઓનો-ધીમ-તોનો સાથ લેવાજ પડે છે જેમની પાસે છે તેજ આપે છે અને આપશે એમનું વફ માનસ પણ સમયે સમયે ઉપયોગી થાય છે. અત્યારની ઝેરીની હવાના બોમ બનીને મનઃ પૂર્ત સમાચરેત્ બનનાથી પણ મધુરી હાની પહેાએ છે ન્હાનાઓએ 'પીઠા મોરની શોભે છે' એ પણ જૂનનું નોંધનું નથી નાચક વિનાનું સૈન્ય સફળતા નથી મેળવી શકતું, બરફે પરાજય મેળવે છે, એ વાત યાદ રાખવા જેવી છે.

એ ખુશી થવા જેવું છે કે કરાચીના મુર્તિપૂજક સઘમા ન્હાના મહેોટાઓનો પ્રેમભાવ અને સમય ઉપરનો પરસ્પરનો સહકાર પ્રશંસનીય જોવાયે છે ઉત્સવ-મહેોત્સવોના પ્રસંગમા, સાધુઓની બિમારીઓના પ્રસંગમાં, વિદારના પ્રસંગમાં અને ન્યારે ન્યારે જરૂર પડી ત્યારે ત્યારે બધાઓએ મળીને કાર્યો કર્યા છે, તેજજ કારણ છે કે દરેક કામ શેભાપ્રદ થયું છે ન કેવળ તન-મનનો સહકાર, દબ્યબ્ધના પ્રસંગોમાં પણ સૌએ પોત પોતાની શક્તિ ખર્ચી છે પહેલા

ચતુર્થોસમાં પ્રસંગ આવી પડતાં જે એક મોટો ફાળો કરવામાં આવ્યો હતો, તેમાં મધ્યમવર્ગ-નાના વર્ગે પણ કાંઈ ન ધારી શકે તેટલી સાગમાં સારી રકમ થોડાજ દિવસમાં એકઠી કરી આપી હતી. આ એ બનાવવાને માટે પરતું છે કે નહાના મોટાઓના સહકારથી અને સાચા દિલની ભક્તિથી ક્યું કાર્ય નથી શક્ય ?

ઉપર કહ્યું તેવી બધી રિયલિટીઓ હોવા છતાં પણ દેશચીના મૂર્તિ-પૂજક સંઘની મદદ-ભક્તિ ખરેખર વખાણવા યોગ્ય અને ભક્તિ લાયક છે, એમ કહેવું જરૂરે અનુચિત નથી લાગતું. જર્મની નહિ. યુગોની તપસ્વા પછી તેઓ પોતાના યુગોએ આ દેશમાં લાવી શક્યા છે, એ વાતનું જાન તેમનામાંના મોટા ભાગને અવસ્ય છે. એજ કારણ છે કે જ્યારે જ્યારે જે જે કંઈ પ્રસંગો ઉપસ્થિત થયા અને તેમને ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો, ત્યારે ત્યારે તેમણે તે તે કાર્યોમાં દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-શબ્દ-ભાવ પ્રમાણે પોતાના તન-મન-ધનનો ઉપયોગ કર્યો છે. શ્રીહિમાંશુવિનયના રમારકમાં, યુરુદેવની જ્યન્તીઓમાં, દીક્ષા ઉત્સવમાં અને પર્યુષણ આદિ ધાર્મિક તહેવારોમાં નાનાથી મોટા-દરેકે પોતાની મદદ અને ભક્તિનો પરિચય કરાવ્યો છે.

પ્રકરણ ૨૦ મું
મૂર્તિપૂજક સંઘ

પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે તેમ અહિં કોઈ પણ કાર્ય દીપ વિના કાંઈ પણ એક મૃદસ્થ તરફથી થતું નહોતું અને કેટલાક ભવના કારણે દિલમાં બે પૈસા ખર્ચવાની છાજ હોવા છતાં ખર્ચ તા નહોતા, એ પરિપાટી પણ અમારી રિયલિટી દર્શિયાન ધીમેધીરે વી છે, એટલે કે અમારા સમયમાં કેટલાક ઉદાર મહાનુભાવોએ અને અનુરમિત્રોએ પોતાના તરફથી સ્વતંત્ર કાર્યો ઉદારતા પૂર્વક કર્યા છે. અને શાસનની શૈલા પધારી છે, અને હજુ પણ કરે જાય છે, કે જેનો વિશેષ ઉલ્લેખ 'દેશચીમાં થએલી પ્રગતિ'નાં પ્રકરણોમાં આગળ જોવાશે.

આ ઉપરથી એમ માનવાને કારણ મળે છે કે આજ મોટા સમુદાયમાં એવા કેટલાક ભાવનાશીલ અને ઉદાર મહાનુભાવો છે કે જેઓ સમયોચિત ધાર્મિક કાર્યો યથાશક્તિ કરવામાં પાછી પાની કરે તેવા નથી. માત્ર આવી હતી યુગોના ઉપદેશની. સરકારી આત્માઓ જેમ જેમ ઉપદેશ મળે તેમ જાય, વસ્તુચિતિ સમજતા જાય, તેમ તેમ

જરૂર ધર્મ તરફ વળી શકે છે.

ઉપર દહેવામાં આવ્યું તેમ, અહિંના સઘર્માં પ્રશંસનીય શ્રદ્ધા અને ભક્તિ ભરેલાં હોવા છતાં પણ, કોઈ કોઈ વાર ગૃહસ્થોચિતવ્ય-વહારમાં એવી ઉણપો દેખાઈ આવે છે કે જેના લીધે સઘની શોભામાં 'કિન્નુ' કહેવડાવવા જેવા પ્રસંગો બની જાય, પરંતુ એતું કારણ 'નવા નિશાળીયા' હોવાનું ગણી શકાય, એટલે જેમ જેમ સાધુ-ઓનો પગ્ગિય થતો જશે, તેમ તેમ શ્રદ્ધા અને ભક્તિની સાથે વિષેકવૃત્તિ વધારે વિકસિત થતી જશે, અને વિવેકવૃત્તિનો વધારે વિકાસ થતાં 'મહાપુરુષપ્રતીતિ' આ બધી સામગ્રી મળી છે, તેને સાર્થક કરવી જોઈએ' એવું નહિ સમજનારા મહાત્માઓ પણ વધારે સમજતા થશે અને એ સમજણુ તેમને તેમની પાસે ધર્મની ઉત્તતિ તેમજ જાતિભાઈઓના હિતનાં કાર્યો કરાવશે પરિણામે જે કંઈ ઉણપો હશે તે દૂર થશે. કેરળીનો સમસ્ત સંધ, અત્યારે છે, તેના કરતાં પણ વધારે સારો "આદર્શસંધ" બનશે, એવી અમારી સંપૂર્ણ ખાતરી છે.

પ્રકરણ ૨૦ છું
મૂર્તિપૂજક સંધ

છવટે-આખા ય સઘની સાચા દિલની શ્રદ્ધા અને ભક્તિ માટે અત કરણના આશીર્વાદ સાથે અહિંના સઘની ઉત્તરોત્તર જલ્દિ થાય, એવી શુરેષ પ્રત્યે પ્રાર્થના કરુ છું.

કેરાચીના બન્ને સઘો-સ્થાનવાસી અને મંદિરમાર્ગીની રિયતિનું વર્ણન આ પહેલા કહેવાયું છે. હવે કેરાચીના સમસ્ત જૈન સમાજના આંગણે જે જે સંસ્થાઓ ચાલી રહી છે, તેનું પણ કંઈક નિરીક્ષણ કરી લેવું જોઈએ.

કેરાચીના બન્ને કિસ્કાઓ પોતપોતાની ધાર્મિક પાઠશાળાઓ અને કન્યાશાળાઓ ચલાવી રહ્યા છે, તેના પરિચય તો તે તે સંઘોના પરિચયમાં આપાયો છે. એ સિવાયની જે જે સંસ્થાઓ બન્ને સંઘોની સંયુક્ત શક્તિથી ચાલી રહી છે, તે તે સંસ્થાઓનો સક્ષિપ્ત પરિચય આ છે:

નિરાશ્રિત અને રોગગ્રસ્ત જૈનોને ખાનપાનનો અને ડૉક્ટરી સારવારનો બંદોબસ્ત કરવો, સાધનહીન જૈન સહાયક મંડળી જૈન ભાષ-બહેનોને દેશમાં પહોંચાડવા, ગરીબ જૈન વિદ્યાર્થીઓને માટે સ્કૂલનાં પ્રતિકા અને સ્કોલરશીપનો પ્રબન્ધ કરવો તેમજ હુતરહિયોગી ઉભા કરી બની રહી તેટલા અશે નિરાધારોને સહાયક થવું-એ ઉદ્દેશથી આ સંસ્થા લગભગ પચ્ચીસ વર્ષથી ચાલી રહી છે. આ સંસ્થા પાસે ખાસ 'કોષ મોડું' બડોળ નથી. સાધારણ રીતે મેમ્બરોની આવક અને દીવાળી જેવા પ્રસંગની મોલૂની આવક ઉપર આ સંસ્થા ચાલી રહી છે. કાર્યકર્તાઓ મહેનત કરીને જે ભેયું કરે છે, તેટલું 'ખર્ચ' પણ કરે છે. સંસ્થા સાધનના પ્રમાણમાં સ્કોલરશીપો, પ્રતિકા, અનાજ, દવા, ગાડી ભાડું વિગેરે ઉદ્દેશ પ્રમાણે ગરીબોની સેવા સારી કરે છે. ખરેખર સાચી માનવસેવા કરનારી આ એક સંસ્થા છે. આવી સંસ્થામાં સંસ્થાના ઉદ્દેશોને વ્ધ લાવવાનો બધો મે આધાર તેના સંચાલકા ઉપર છે. જેઓના કુવાડે રૂવાડે સેવાભાવ ભર્યો હોય, એવાજ મહાનુભાવો. આવી સંસ્થાના સંચાલકા હોષ રહ્યા બહુ ખુશી થવા જોઈએ છે કે આ સંસ્થાના વર્તમાન સેક્રેટરી ભાષ પોપટલાલ પ્રાણજીવનદાસ ચાંત મૂલિના, તલિર અને ખરેખર સેવા-ભાવી છે, એ અમારે નિખાલસ ભાવે કહેવું જોઈએ. પોતે વ્યવસાયી હોવા છતાં જ્યારે જ્યારે તેમને કોષપણ દુઃખીયાની ખજાર મળે છે, ત્યારે ત્યારે તેઓ પોતે પહેલો જમ છે, અને બધી વપાસ કરી

પ્રકરણ ૨૧ મું
જૈન સંસ્થાઓ

જોઈતી સહાયતા પહોંચાડે છે. દરેક હાલમાં કે ઝાલાવાડી, દરેક મંદિરમાર્ગી સ્થાનકવાળી આ સંસ્થાને વધારે ને વધારે મજબૂત બનાવવા કાશિસ કરે.

સ્વૃષ્ટોડ્યાધનમાં વૈરાગીય પામે જીનોના લતામાંજ આ એક વ્યાયામશાળા ચાલી રહી છે. છેલ્લા બે જૈન વ્યાયામશાળા વર્ષમાં ગુરુદેવ થી વિગ્રહધર્મચરિ મહારાજની જયન્તી પ્રસંગે આ વ્યાયામશાળા તરફથી જે કંઈ પ્રયોગો કરી બતાવવામાં આવ્યા હતા, તે સિવાય આ સંસ્થા સંબંધી અમને કંઈ વિશેષ માહિતી નથી. પરંતુ અમારા જાણવામાં આવ્યું છે કે જૈનયુવકો કરતાં જૈનેતર યુવકો આ વ્યાયામશાળાને વધારે લાભ ઉઠાવી રહ્યા છે. શારીરિક સંગઠનને માટે આવી વ્યાયામશાળાઓની આવશ્યકતા હવે ખુલ્લે ખુલ્લી સ્વીકારાઈ છે. પોતાના આંગણે વ્યાયામશાળા ચાલવા છતાં સાહત્રય હમ્મર જૈનોની પરતીમાંથી આંગણીના વેડે ગળી રાકાય એટલા પશુ યુવકો લાલ ન લે, એ ખરેખર અફસોસ કાગ છે.

પ્રકરણ ૨૧ મું
જૈન સંસ્થાઓ

કરાચીના જૈનોમાં લાઈ ખીમચંદ વૈરા ને લાઈ લાઈલાલ રામચંદની આગેવાની નીચે ચાલતી 'જૈન સ્વયંસેવક મંડળ સ્વયંસેવક મંડળ' એ નામની પણ એક સંસ્થા છે. ઉત્સવ-મહોત્સવોમાં આ મંડળના યુવકો વ્યવસ્થા જળવવા માટે તૈયાર છે. કેટલાક પ્રસંગો ઉપરથી જોવાયું છે કે યુવકો ઉત્સાહી છે. મેવાભાવી છે. શિશુનું પાપન કરવામાં સાધન રહે છે. મને તેની મહેનત કરવામાં પાછી પાતી કરતા નથી. અહિંની અમારી સામાજિક, ધાર્મિક અને શૃવદ્યા સંબંધીની દરેક પ્રવૃત્તિમાં આ મંડળે ખૂબ ઉત્સાહથી મેવા આપી હતી

સ્વૃષ્ટોડ્યાધનમાં એક સારા યોગીની જગ્યા ઉપર 'જૈન લાયબ્રેરી' છે. 'પુસ્તકાલય' અને 'વાચનાલય' બન્ને વિભાગ જૈન લાયબ્રેરી આ લાયબ્રેરીને અંગે છે. લાયબ્રેરીનો લાભ જૈન-જૈનેતરો સારો લે છે. પણ તે પહેલાં ભાગે છાપાં વાંચવાનો. પુસ્તકોનો સંગ્રહ ધણો જુનો છે. આગળે તો આગળ જળના નવીનતા માગે છે, નવું નવું સાહિત્ય જોને વાંચવું મને છે.

આ લાયબ્રેરીમાં પણ નવીનતાની જરૂર છે. લાયબ્રેરીને, સાંભળવા પ્રમાણે, કરાચી મુનિસીપાલિટી તરફથી ૨૦૦ રૂપિયાની ગ્રાન્ટ પણ મળે છે. ખરેખર એ ખુશી થતા જેવું છે. સંચાલકોએ મહેનત કરી, આ લાયબ્રેરીને સારામાં સારી લાયબ્રેરી બનાવવાની જરૂર છે.

લગભગ પાંચેક વર્ષ ઉપર રચનાકર્તાની સાધુશ્રી શ્રી કુલચંદ્રજી મહારાજ કરાચી પધારેલા. તેમના જીવનમાં જે સંસ્થાઓ ઉપદેશથી 'સિંધે જીવદયા મંડળી' એ નામની સંસ્થા ઉભી થઈ; તે પછી રચા. સાધુશ્રી શ્રી ધાતકીપણજી આવેલા. તેમના ઉપદેશથી બીજી 'જીવદયા પ્રચારક મંડળ' નામની સંસ્થા ઉભી થઈ.

સિંધે એક મહા હિંસક દેશ છે. હિંદુ કે મુસલમાન એ લગભગ માંસાહારી છે. આવા દેશમાં જીવદયાનો પ્રચાર કરવા માટે આવી સંસ્થાઓની ધળીજ જરૂર છે, એ વાત નિર્ણયિત સિદ્ધ છે. 'સિંધે જીવદયા મંડળી'ના ઉદ્દેશો આ ત્રણ છે:
૧—સમગ્રી જાતના ધાતકીપણામાંથી પ્રાણિઓના તેમજ પક્ષીઓના અને માછલાઓના હિત માટે ઉપાયો યોજવા. ૨—તંદુરસ્તી, કરકસર અને દયાના સિદ્ધાન્તોના આધારે વનસ્પતિ ખોરાકના ફાયદા વિશે જાહેર પ્રગમત ફેળવવો અને માંસાહાર તથા દારુ નિર્ણેષ માટે સાહિત્ય પ્રચારકારા જ્ઞાન પ્રચાર ચાલુ કરવો. ૩—ધાતકી ફેશનો તથા રિવાજો બંધ કરવા માટે અધિકારી તથા જાહેર પ્રગમત વિનંતિ કરવી.

'જીવદયા પ્રચારક મંડળ'ના ઉદ્દેશ, કરાચી શહેરમાં ફૂતરાઓ ઉપર ગુળરાતા ધાતકીપણાને દૂર કરાવવા માટે અને ફૂતરાઓના રક્ષણ માટે જે જે ઉપાયો હોય, તે ઉપાયો હાથ ધરવાનો છે.

બંને સંસ્થાઓ માર્વજનિક સંસ્થાઓ જેવી છે. જૈન કે હિંદુ, પારસી કે કોઈપણ દરેક ધર્મના અનુયાયી તેના મેખનર છે. છતાં જૈન સાધુઓના ઉપદેશથી રચાપન થયેલ અને જૈન મુદ્રચોના સંચાલક પણ નીચે ચાલતી હોવાથી, અમે એને જૈન સંસ્થાઓમાં રચાન આપ્યું છે. અને ખરી રીતે સાર્વજનિક સંસ્થા જેવું તત્ત્વ તેમાં દેખાય છે પણ ઓછું.

પ્રકરણ ૨૧ મું
જૈન સંસ્થાઓ

જીવદયાના પ્રચારને માટે તો સિંધ એક ધર્મજન વિશાળ ક્ષેત્ર છે. બે ચાર ઉપદેશકો રાખી સિંધના શહેરો અને ગામડાઓમાં ફેરવવા નોંધ્યો. મેજક લેન્ટર્ન દ્વારા, હેન્ડબીલો દ્વારા, વર્તમાનપત્રોમાં લેખો દ્વારા તેમજ સ્કૂલોમાં હરિદાષનાં વ્યાખ્યાનો કે નિબંધોની યોજના દ્વારા લોકોમાં અદિ-સાને સંદેશ પહોંચાડવો નોંધ્યો આવા દેશમાં તો આવી સંસ્થાઓ આશીર્વાદરૂપ બની શકે. 'સિંધ જીવદયા મંડળી'— એ જુદી જુદી ભાષામાં હેન્ડબીલો છપાવી રાખ્યાં છે. મુંબઈની 'જીવદયા મંડળી' પાસેથી નોંધતું સાહિત્ય મેળવી લે છે. અને પોતાથી બને છે તે પ્રમાણેનો પ્રચાર કરે છે. ચિત્રદ્રવ્યના મહાન્તની દવા આસો—કાર્તિક—ચેત્ર—વૈશાખમાં ક્ષયના, દમના અને શાસના રાગીઓને આપે છે. મારા આત્મીયબંધુ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજી કુચ તરફ પધાર્યા, તે વખતે મંડળીના બે ચાર સભ્યો અમુક અમુક ગામોમાં જઈ પહોંચ્યા હતા અને ઠંઠા, સુગંધપુર અને બદીન એવાં ત્રણ ચાર ગામોમાં શાખાઓ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીના ઉપદેશથી ખોલવામાં આવી છે. પરંતુ એ શાખાઓ ખોલવાની સફળતા ત્યારેજ થશે કે તેની પાછળ પ્રેરણાનો ધોધ વહેરાવવામાં આવશે આ સંસ્થા તો ત્યારેજ સફળ થઈ શકે કે મુંબઈની 'જીવદયા મંડળી'ની માફક કાંઈ શેઠ લાલુભાઈ જેવા મહાનુભાવ સંસ્થાનો આત્મા બને અને કાંઈ માન્કર જેવા જ્યારહસ્ત કામ કરનાર મંત્રે.

પ્રકરણ ૨૧ મું
નૈન સંસ્થાઓ

હમણાં મુંબઈ અને બીજાં કેટલાંક શહેરોમાં 'દારના બલિબાર' ની ચળવળ ચાલી રહી છે. ગવર્નમેન્ટ પોતે આ ચળવળમાં ભાગ લે છે. 'સિંધ જીવદયા મંડળી' પોતાના બીજા ઉદ્દેશ પ્રમાણે દાડ નિષેધનું કામ ઉપાડી લે, તો ધર્મજન સુંદર કામ થઈ શકે. સિંધમાં તો એની ખાસ જરૂર જ છે. આશા છે કે મંડળીના કાર્યવાહકો ડો. ન્યાસચંદ દોસી, સેક્રેટરી ઠાકરસીભાઈ, સુસ્પંદભાઈ, ભાઈ માણેલાલ, ભાઈ વાઠીલાલ અને બીજા ભાઈઓ હવે આ મંડળીનું કાર્ય વધારે સારા પ્રમાણમાં ઉપાડે અને સિંધમાં ખૂબ પ્રચાર કરે. કામ થશે તો પૈસાનો તોડો નથી.

બીજી સંસ્થા 'જીવદયા પ્રચાર મંડળ' તે પણ સમય અને સાધ- નના પ્રમાણમાં ફેરવાઓના ગજાજીનું કાર્ય સાડુ કરી રહી છે. મારત્તર મહાલાલ આ સંસ્થાનું મુખ્ય સચાવકન કરે છે. કરાચીમાં મુનિસિ-

પાલીટી તરફથી ફૂતરાઓ પકડાવીને મારી નાખવામાં આવે છે. આ સંસ્થા તરફથી ટેકાણે ટેકાણે ફૂતરાઓને પટ્ટા બાંધવામાં આવે છે કે જ્યાંથી ફૂતરાઓને પકડનારા પકડી ન શકે. કાર્યવાહકોનો વિચાર છે કે કોઈ સારી જગ્યા લઈ ફૂતરાઓને ત્યાં રાખવામાં આવે. આ સિવાય અમુક અમુક સમયે ફૂતરા નહિ મારવા માટે લાગવગ પહોંચાડીને અને ધનવ્યવહાર કરીને કૌશિય પથ્થુ કરવામાં આવે છે.

બાળ સંસ્થાઓ જીવદયાના ઉદ્દેશથીજ રચાપન થએલી છે. દરેક સ્થળે કામ કરનારાઓનો બહુ અભાવ હોય છે અને તેથી એકજ ઉદ્દેશની આ બાળ સંસ્થાઓ જો ભેગી કરી દેવામાં આવે તો તે વધારે લાભદાયક છે.

આખા મે દેશમાં બેઝારીની એવી પરિસ્થિતિ ઉભી થઈ છે કે જે વખતે એક મા ખીજી ભતતનાં સાંધનો હોમોપેથિક ડોલેજ બેઝાર કુવકાને ઉભાં કરી આપવાની જરૂર છે. કેટલાક વિચાર પછી એમ જણાયું કે હમણાં હમણાં રોજોને માટે હોમોપેથિક દવાઓનો પ્રચાર બહુ થઈ રહ્યો છે. થોડા ખર્ચમાં થોડી મહેનતમાં થોડા સમયમાં એક માણસ હોમોપેથિકનો ડૉક્ટર બની શકે છે. ગામડાઓમાં એક નાનકડી પેટી લઈને હોમોપેથિકનો અભ્યાસ કરે અથવા એક સ્થળે બેસે તો પોતાના ગુજરાન પૂરતું જરૂર પેદા કરે. આ ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં રાખી આફ્રીકાના બે મહાત્માઓ-ભાઈ મગનલાલ જાદવજી દોશી અને ડૉ. મનસુખલાલ તારાવંદ-એ બેની સહાયતાથી ૧૩મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૮ ના દિવસે કરાચીના તે વખતના મેયર શ્રીકૃત દુર્ગાલાલ એડવાનીના હાથથી જૈન હોમોપેથિક ડોલેજ, કાસ્તિયા હાઈસ્કૂલના મેદાનમાં એક મોટા મેલાવડા કરીને ખોલવામાં આવી હતી. જૈન અને જૈનેતર સૌના લાભને માટે આ ડોલેજ ખોલ્યોએલી છે. કાસ્તિયા હાઈસ્કૂલના સંચાલકોએ હાઈસ્કૂલનો એક ભાગ વાપરવા માટે આપ્યો છે. એક સારામાં સારા અનુભવી અને વિદ્વાન ડૉક્ટરની આ ડોલેજના પ્રીન્સીપાલ તરીકે નિમણૂક થઈ છે. અત્યારે ૨૫ વિદ્યાર્થી આ ડોલેજનો લાભ લઈ રહ્યા છે. અઢી વર્ષનો કોર્સ રાખવામાં આવ્યો છે.

પ્રકરણ ૨૧ એ
જૈન સંસ્થાઓ

વિદ્યાર્થિઓને પ્રેરકીકૃત જ્ઞાન મળે, તેમજ ગરીબ લોકોને દવાઓનો લાભ મળે એટલા માટે ના ૧૫ મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ના દિવસે સવારના સાડાસાત વાગે કરાવેલી પ્રસિદ્ધ અને માનનીય બાધ જમશેદ મહેતાના હાથથી ' જન હોમ્યોપેથિક મેડીકલ હોસ્પિટલ ' સ્વૃકાંડવાહનમાં નૈન મદિરની આજુબાજુ ખોલવામાં આવેલ છે, આ સ્થાપનામાં કેલેગના વિદ્યાર્થિઓ અનુભવ મેળવે છે અને એ ઉપરાંત ગરીબોને મફત દવા આપવામાં આવે છે.

કમીડી કાશિય કરે તો મુનિસીપાલિટીની માનદ પથ મેળવી શકે. આખા સિંધમાં = હોમ્યોપેથિક "ની આ એકાદ કામેજ છે.

ગરીબ બહેનો મ્હેરે ભાગે પોતાનો સમય કુચળીમાં અને એક ધર્યા બીજા ધરે દરવા ફરવામાં ગાળે છે.

નૈન હુ જ રે શાળા પામે સાધન ન હોવાના કારણે લોકોની આગળ હાથ ધરવામાં પથ સંકોચાતી નથી. કારણ કે પેટ તો ભરવું જોઈએ. આ સિવાયની ક્ષુબ્ધ બહેનો પથ મોટે ભાગે ધરના કામકાજથી પરવાર્યા પછી ફાલતુ સમય ગાળ્યા સંપામાં અને કુચળીઓમાં ગાળે છે. આવી બહેનોને માટે હુતરશાળા એક આશીર્વાદ રૂપ કાર્ય કરી શકાય. સીવવાનું, ભરવાનું, ગૂંથવાનું કાર્ય શીખેથી બહેનો, પોતાના ધરના કામકાજનું ખર્ચ બચાવવા સાથે, ધારે તો બે પૈસા બચાવી પથ શકે અને પોતાના ગુજરાનમાં સહાયક નિવડી શકે. સમય સારો જય નિદા કુચળીઓથી બચી જવાય અને કોઈને કંઈ જાનની દીકા કરવાનું પથ કારણ ન રહે. આ ઉદ્દેશથી ગયા વર્ષના વૈશાખ સુદ ત્રીજ તા ૩ જી મે ૧૯૩૯ના દિવસે હાવાઈ મહાજનવાડીમાં શેઠ ખીમચંદ જે. પાનાવદના હાથે એક સારા મેલાવણ પૂર્વક આ સંસ્થા ખોલવામાં આવી હતી. આ સંસ્થા ' સહાયકમંડળ ' ના આયય નીચે ચાલી રહી છે. સહાયક મંડળે આના ખર્ચ માટે પંદરમો રૂપિયાની મદદ મંજૂર કરેલી અને તે ઉપરાંત મોજાસા વાળા ભાઈ મનલાલ જાદવજી દોમીએ ૩૦૦ રૂપિયા મોકલાવ્યા હતા. આમ આ સંસ્થાનું કામ ચાલી રહ્યું છે.

કરાચીમાં પાસ્ટી, છુવાણ અને બીજી બીજી કોમોમાં આવી સારી સારી સંસ્થાઓ ચાલી રહી છે. નૈનમંથોને માટે પથ જનારે આ

પ્રકરણ ૨૧ મું
નૈન સંસ્થાઓ

સંસ્થાં ગ્રાપન થઈ છે, તે પછી તેને સારા પાયા ઉપર મૂકવી એ જરૂર છે.

ઉપરની સંસ્થાઓ ઉપરાંત ‘દશાશ્રીમાળી હાલિય મહાજન’ અને ઝાલાવાડી જૈન વણિક બીજી કેટલીક સંસ્થાઓ મહાજન’ આ બે સામાજિક સંસ્થાઓ છે આ સંસ્થાઓનું ખાસ કાંઈ કામ નથી. પોતપોતાની વાડીઓની સંભાળ રાખે છે, કે જે વાડીઓનો ઉપયોગ કોઈના પ્રત્યુ વખતે રનાન કરવામાં અને જમણવાર કરવામાં થાય છે. ‘હાલિય મહાજનવાડી’ નો એક હેતુ છે, તેનો ઉપયોગ બે ત્રણ વિદ્યાર્થીઓ માટે હોસ્ટેલ તરીકે કરનામા આવે છે ‘જૈનહુન્નગસાળા’નું કામ ચનાવવા માટે ઉપરની બન્ને ‘મહાજન વાડીઓ’ વાપરવા આવે છે, એ ખુશી થયા જેવું છે

આ સિવાય ‘નિશધારસેવામંડળ’ નામની એક સાર્વજનિક છતાં, જૈનકાર્યકર્તાઓના હાથ નીચે ચાલતી સંસ્થા છે. ધર્મ કે જ્ઞાતિના ભેદભાવ વિના નિશધારોને કપડા અને એવી આવશ્યક વસ્તુઓ સાધનના પ્રમાણમાં આપવાનું કામ આ સંસ્થા કરે છે મારત્તર મહાભાલ આ સંસ્થાના સેક્રેટરી છે

પ્રકરણ ૨૧ મું
જૈન સંસ્થાઓ

‘જૈન યુવક સંઘ’ નામની એક સંસ્થાનું નામ પણ ઉલ્લેખ નીય છે જુના ‘જૈન યુવક સંઘ’ ના પુનરુદ્ધાર સમયે કે નવે ‘યુવકસંઘ’ સમયે, ગમે તેમ પણ ‘યુવક સંઘ’ નામની એક સંસ્થા સુવકાની છે, કે જે સામાજિક કુશીઓ સામે કોઈ કોઈ વખત એકાદ આગેવાનને બેશ આવી જાય તો યુબેસ ઉઠાવે છે

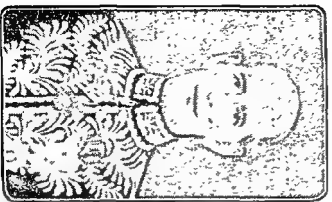
‘જૈન બેંક ટીમ’ આ સંસ્થાએ પણ અજમે-માં લગભગ સ્થાનકવાસી કોન્ફરન્સ વખતે અને સ્થાનિક કાંઈ કાંઈ પ્રસંગોએ સુદ કામ કરી બતાવીને સારી ખ્યાતિ મેળવી હતી જૈનસમાજના પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તા ભાઈ ખીમચંદ વોરાની આ ટીમમા નેનાગિગિ હતી ‘હતી’ એટલા માટે કહ્યું છું કે હમણા આ સંસ્થાની ‘હતી’ જેવું દેખાતું નથી. કાર્યકર્તાઓ તેને પુન સજીવન કરે તો સારું છે

જૈનસમાજના બંને સભા અથવા સંઘના અમુક અમુક કાર્યકર્તાઓના હસ્તક ચાલતી મસ્જિદોનો જે યોડો પરિચય થયો છે, તેનો ઉલ્લેખ ઉપર કરવામા આવ્યો છે. ઉપરની લગભગ એક બેને બાદ કરીએ તો બંધી જે સંસ્થાઓ સમાજને માટે ખરેખર આશીર્વાદરૂપ છે પરંતુ એમાની કોઈપણ સંસ્થા પગભર નથી. વળી અહિંના હાલાક ઝાલાવાડીના મતભેદનો અથવા સ્થાનકવાસી સંઘના કુસંપનો એપ ગુપ્ત રીતે કેટલીક સંસ્થાઓને લાગ્યાનું પણ સંભગાપ છે. આશા છે કે સમાજના આગેવાનો એવા એપથી આ સંસ્થાઓને બચાવી ગાખશે અને સમયે સમયે યથાશક્તિ મદદ કરી, એ સંસ્થાઓને પગભર બનાવવા કોશિષ કરશે.

પ્રકરણ ૨૧ મું
જૈન સંસ્થાઓ

: : સિંધના નામદાર ગવર્નર : :

પાટલીના વડા મંત્રી

મીઝ ગ્રાન્ડેલિન્સી સર લેન્ડગ્રાડ ગ્રાન્ડા

કે. સી. ગ્રાન્ડ. ગ્રાન્ડ, કે. સી. ગ્રાન્ડ. ધ.

ગ્રાન્ડ ગ્રાન્ડા પાટલી ધી.

‘પ્રવૃત્તિ’ શબ્દ ‘નિગતિ’નો બોધક છે, ને ‘નિગતિ’ શબ્દ પ્રગતિનો ઘોતક છે. હમેશાં શબ્દો સાપેક્ષ હોય પ્રવૃત્તિ ને નિવૃત્તિ છે. જેમ સત્ય અસત્ય, સજ્જન દુઃજન વગેરે. આ ઉપરથીજ સંસારમાં બે પ્રકારના માર્ગો રખાઈ જાય છે. ‘પ્રગતિ માર્ગ’ અને ‘નિગતિ માર્ગ’. સંસારનાં વ્યાવહારિક કાર્યો, પછી તે લેહાપકારના હોય કે સ્વાર્થનાં હોય, એ બધાં મે ‘પ્રવૃત્તિ’ માર્ગમાં ગણી શકાય છે. લોક વ્યવહારમાં ન પડતાં, કોઈ અગમ્ય એક સ્થાનમાં રહી, કેવલ આત્મચિંતન કે આધ્યાત્મિક વિચારમાં મસ્ત રહેનાર માણસ ‘નિગતિમાર્ગી’ કહેવાય છે. સાધુઓને માટે આ બેમાર્ગી કયો માર્ગ ઉચિત છે? એ એક વિચારણીય પ્રશ્ન છે. ઉપદેશ આપવો, બ્યાખ્યાનો કરવાં, ધર્મચર્યાઓ કરવી, ઉત્સવ મહેલસવો કરાવવા, પુસ્તકો લખવાં, સર્યાઓ રચાવવી, દેશોદ્દેશ વિચરવું, પ્રચાર કરવો—આ બધાં મે ‘પ્રગતિ’ માર્ગનાં રસ્તાઓ છે.

આજનો સાધુ આવાં કાર્યો કરે, કરાવે કે કેમ? એ સબધી વિચારણામાં બે મત છે કેટલાક કહે છે કે ‘પ્રવૃત્તિ સાધુ શું કરે? માર્ગમાં પડનારા સાધુનું પતન થાય છે, એમણે કોઈ અગોચર સ્થાનમાં રહેવું જોઈએ, આત્મચિંતન કરવું જોઈએ અને તેમ કરીને પોતાના આત્માનું કલ્યાણ કરવું જોઈએ’ બીજો પક્ષ કહે છે કે ‘સાધુ એક જ્યાબધાર વ્યક્તિ છે, દુનિયાના ગુરુ તરીકે તેણે જ્યાબધારી બહારેલી છે, એટલે જગતના કલ્યાણને માટે જે જે ઉપયુક્ત કાર્યો દેખાતા હોય, તે તે કાર્યો તેણે પોતાના સંયમમાં રહીને કરવાં જોઈએ. જે નથી કરતો તો તે દુનિયાને માટે કારણભૂત છે. મફતના શેઠલા ખાઈ જગાડે છે.’ આમ સંસારના મનુષ્યોમાં બે મત દેખાય છે. પણ એ મતભેદને જાહેર કરનારા લોકો, શક્તિ’ સંબધી વિચાર કરવાથી દૂર રહે છે. સંસારમાં એક સરખા સાધુ કે એક સરખા ગૃહસ્થો નથી હોતા. એક સરખા જ્ઞાની કે એક સરખા અજ્ઞાની નથી હોતા. સૌની શક્તિઓ ભિન્ન ભિન્ન હોય છે. અને જેનામાં જે શક્તિ હોય તે શક્તિનો સદુપયોગ તેણે કરવો જોઈએ અને જનતાએ તે શક્તિનો લાભ લેવો જોઈએ; બહુ શક્તિ પોતાનું કામ કર્યો વગર રહેતી પણ નથી. હા, પ્રવૃત્તિ માર્ગમાં પડતાં મૂળ ધર્મથી પતન ન થાય, એ ખાસ કરીને સલાજવાનું છે.

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

બાપી લોકમાન્યતા તરફ જો ધ્યાન રાખવામાં આવે, તો મને લાગે છે કે કાંઈ કામજ ન થઈ શકે. દુનિયાને દોરંજી દુનિયા કાણુ છતી ચક્રુ છે? સંસારના પ્રલોભનોને લાત મારીને નિકળનાર સાધુની પ્રશંસા કરનાર ચે નીકળશે અને નિંદા કરનાર ચે નીકળશે. ગમે તે કાર્ય કરો; લિન્ન લિન્ન રુચિ રાખનારા માણસો કાંઈપણુ કાર્યને લિન્ન લિન્ન દષ્ટિથી જોશે, એમાં પોતાને રુચિર હશે, તો વાહ વાહ કરશે, પોતાને મનગમતું નહિ હોય, તો નિંદા કરશે. એક વખત પોતાને ગમતું હશે ત્યારે પ્રશંસા કરશે, તેના તેજ કાર્યની ખીણ ક્ષણે નિંદા પણુ કરશે. એટલે વિચિત્ર સ્વભાવી જગતનો ખ્યાલ કરીને કંઈપણુ કાર્ય કરવું, તેના કરતાં પોતાની શક્તિનું માપ પોતેજ કાઢીને પોતાના અંતરાત્માના અવાજ પ્રમાણે કાર્ય કરવું, એ વધારે શ્રેયસ્કર છે. બાપી આખા જગતને મનગમતું થાય, સૌ પ્રશંસા કરે, એવું કાંઈ પણ કામમાં જન્યું નથી અને જનવાનું નથી.

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

ભતૃંહરિએ રાજપાટ અને બધી સાલીખીઓ છોડી હતી. કુવાના કઠિ ઝાડ નીચે પોડકા એક પત્થરનું ઓશીકું બનાવી લાંબા થઈને સુતા હતા. પાણી ભર્યા આવનારી સહેલીઓમાંથી એક ભતૃંહરિના ત્યાગની પ્રશંસા કરે છે, તો ખીણ પત્થરના રાખેલા ઓશીકા માટે ભતૃંહરિની દીક્ષા કરે છે. ભતૃંહરિ ચાલાવપિ સુમાપિતં દ્રાહ્મં એ નિયમ પ્રમાણે પત્થરનું ઓશીકું કાઢી નાખે છે. ખીણ વાર તે સહેલીઓ આવે છે, ત્યારે એક બાપ ભતૃંહરિની શુભપ્રાદકતા માટે પ્રશંસા કરે છે, ત્યારે ખીણ કહે છે કે ‘બધું છોડ્યું, પણ દિલનો ચટકા છોડ્યો? જરા આપણે વાત કરી, એટલે જટ હવે પત્થર ફેંકી દીધો.’ ભતૃંહરિએ શું કર્યું, કાંઈ કહેશો?

જરી વાત તો એ છે કે પોતાની શક્તિનું માપ કાઢી દ્રવ્ય-સ્થેન-કળ-ભાવનો વિચાર કરી પોતાના કર્મનું પાલન કરવા પૂર્વક પોતાનું કર્તવ્ય જાળવવું.

સિધ્ધમાં આવવાનો અમારો હિંદુ નિરુત્તિનો નહિ હોય,

નેા સામનો કરીને અમે આગળ વધી રહ્યા હતા અને વિહારમાં બની શકે તે પ્રગતિ કરતાજ રહ્યા હતા. તે વાત પાછલાં પ્રકરણમાં જ્ઞેવાઈ ગઈ છે. હવે અમારે કરાવી જેવા શહેરમાં પ્રગતિ કરવાની હતી; પરંતુ ખરેખર અમારી એ કમનસીબી કે મારી સાથેનાં અપૂર્ય સાધનોને ઉપયોગ જોઈએ તે રીતે હું ન કરી શક્યો. મેં મારો એક હાથ તેા હાલામાંજ મૂક્યો હતો. અને બીજું વિદ્યન કરાવીમાં પ્રવેશ કરવાની સાથેજ ઉપરિચિત થયું. તે વિદ્યન છે મુનિરાજ શ્રી જ્યન્તવિજયજીની ખતરનાક જિમારી. પ્રવેશના બીજાજ દિવસે મુનિરાજશ્રી જ્યન્તવિજયજી મોટી બીમારીમાં પડકાયા. હું ખૂબ નાહિમ્મત થઈ ગયો. ગજરાયો. કરાવીમાં જે જે કાર્યો કરવાની હું ઊાવના રાખતો હતો. તે બધા કાર્યો મારી આંખ સામે તરવરતા હતાં. કરાવીના જેનો અને કરાવીની સમસ્ત જનતા મારી પાસેથી શી શી આશાઓ રાખતી હતી ? એનું મને જ્ઞાન હતું. ધણુઓએ સ્થાનિકપત્રમાં લેખો લખીને અહિંની આવસ્થકતાઓનું અને જ્ઞાન કરાજી હતું. ધણુ ધર્મશ્રદ્ધાળુ જૈનબાઈઓ, અહિંના સંઘમાં કષ્ટ કષ્ટ બાબતોની ખાખીઓ છે, તેનાં લીરડો એક પછી એક આપવા લાગ્યા હતા. આ બધાં કાર્યોની જવાબદારીનો પહાડ મારી સામે દેખાતો હતો. એ બધાં કાર્યોને પહોંચી વળવાનાં સ્વપ્ન હું મેંવી રહ્યો હતો, પણ સાથી-મદદગારો પેદા એકનો સ્વર્ગવાસ અને બીજાની બીમારીથી હું તેા ખરેખર હતાશ થયો. પણ આવવા પ્રસંગે અમારા ગુરુદેવની અદ્ય ધીરતાનું દસ્ય જેમ મારી સામે ખડું થયું, તેમ તેમનાં વચનો માફ આવવા લાગ્યાં :—

“જે કાર્યમાં વિદ્યન નથી આવતું, એ કાર્ય કાર્યજ નથી. એ તેા બાળકાની રમત છે. વીરોની નહિ. અને જે કાર્યમાં જેટલાં વધારે વિદ્યો, તે કાર્ય તેટલુંજ વધારે મહત્ત્વનું. વિદ્યોની વચ્ચે થઈને આગળ વધો.”

અને લાગ્યું કે કેવળ હતાશ થઈને જેવી રહેવાથી તેા કાંઈ ન વળે. ‘શુમે કાર્યે યયાશ્ચકિર્યત્નોયમ્.’ ઉપરાન્ત મુનિરાજશ્રી જ્યન્તવિજયજીએ મને હિમ્મત આપનાં કહ્યું. “મારી જિમારીથી ગજરાશી નહિ, તમે તમારું કાર્ય ચલાવે રાખો. સેવા કરનારા સાધુઓ અને

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાવીમાં પ્રવૃત્તિ

ગૃહસ્થો છે.” એમના સંબોધી અને પ્રોત્સાહન મળ્યું. એ દિવસ આરામ લઈ મેં મારું કામ શરૂ કર્યું.

અમારી પ્રવૃત્તિમાં સંઘના સેક્રેટરી લાઇ મણિલાલ લહેરાલાઇ બહેન, શ્રી સંઘ તરફથી જેમ યોગ્ય બ્યવસ્થા કરવાને હર સમય તૈયાર રહેવા લાગ્યા, તેમ જીમ ઉત્સાહી યુવકો દરેક કાર્યને પહોંચી વળવા સાથે આપવા લાગ્યા.

સાધારણ રીતે અમારી પ્રવૃત્તિને પહોંચી વળવા માટે અમે આ પ્રમાણે દૈનિક કાર્યક્રમ રાખ્યો હતો: ૧-પ્રાતઃ-દૈનિક કાર્યક્રમ કાળની કિંમતી નિરૂપણ અર્થ નિમિત્તે અત્યંત અગત્યનું. ૨-આહાર પાણીની નિરૂપણ અર્થ લખવાનું અને વાંચના વિચારવાનું કરવું. ૩-૪ થી ૫ જુદા જુદા ધર્મવાળાઓ આવે તેમની સાથે જ્ઞાન ચર્ચા કરવી. ૪-સાંજના પ્રતિક્રમણ પછી નવયુવકો અને બીજાઓ જે કોઈ આવે, તેમની સાથે શંકા-સમાધાન કરવા. આ અમારો સાધારણ દૈનિક કાર્યક્રમ હતો.

અમારી પ્રવૃત્તિના મુખ્ય ચાર વિભાગો કરવામાં આવ્યા હતા: ૧ અહિંસાનો પ્રચાર ૨ સર્વ ધર્મવાળાઓની પ્રવૃત્તિના વિસ્તાર પ્રેમવૃદ્ધિ ૩ જૈનધર્મની પ્રસારના અર્થાત્ સામાજિક અને ધાર્મિક કાર્યો અને ૪ યુવક પ્રવૃત્તિ.

આ ચાર પ્રવૃત્તિઓને માટે જે જે પ્રસંગે જે જે સાધનો ઉપયુક્ત જણાયાં, તે તે સમયે તે તે સાધનોનો ઉપયોગ અમારાથી બની શકે તેટલે અંશે કર્યો અને ગૃહસ્થો પાસે કરાવ્યો.

૧ અહિંસાના પ્રચાર માટે સિંધી તથા હિંદી પુસ્તકોનો પ્રચાર, બહેન લાપણી, માંસાહારીઓની સાથે ધર્મચર્ચા, માંસાહારીઓના લગાઓમાં જઈને ઉપદેશ આપવો, જેઓ માંસાહાર હોય, તેમની સાથે ઓળખાણ વધારી તેમની ઠાગ, તેના લોકોમાં વધારે પ્રચાર કરવો. તેમને ત્યાં ઉપદેશ આપવા જવું, એ વિગેરે હતું.

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

૨ સર્વધર્મની પ્રેમવૃદ્ધિને માટે જુદા જુદા ધર્મની સભાઓમાં નિમત્રણનો લાભ લઈ જવું. બ્યાખ્યાનો આપવા, શહેરના જુદા જુદા વિદ્વાનોની મુલાકાતો લેવી, રચાતિક અને બહારના જુદા જુદા વિદ્વાનોના બ્યાખ્યાનો યજવવા અને વર્તમાનપત્રોમાં લેખમાળાઓ પ્રકટ કરાવવી એ વિગેરે પ્રગતિ હતી.

૩ જૈન ધર્મની પ્રભાવતાને માટે દુ ખી જૈનોને રાહત આપાવવી જુદા જુદા પ્રસંગે જળવળીઓ ઉજવવી રથાન અને સમયનો વિચાર કરી ઉત્સવો કરાવવા મહોળ મહોરા અધિભરીઓની મુલાકાતો લેવી, જૈનધર્મને લગતાં જુદા જુદા લાપતાના પુસ્તકોનો અચાર કરવો. બની શકે તેટલે અંશે સરથાઓ રથાપન કરાવવી, ધર્મચુરત જૈનોને તપસ્યા અને બીજી ક્રિયાકાંડોમાં રસ લેતા કરવા. વિગેરે

૪ યુવકપ્રગતિના સબધમાં જુદા જુદા સરથાઓની મુલાકાતો લઈ ત્યાંના યુવકોને ઉપદેશ આપવો, કાયેત્તે હાઈસ્કૂલો અને હોસ્ટેલોમાં બંધ અભ્યાસુ ઉચ્ચ શિક્ષણ લેનારા યુવકોને એમનું કર્તવ્ય સમજાવવું. હરિદિધના બ્યાખ્યાનો કરાવવા ગ્રેન્ડ્યુએટો અને એવુ ઉચ્ચ શિક્ષણ લીધેલા વિદ્વાનોની વચ્ચે અર્થ કરવી, વક્રુત્વ કલાસ અને એના ઉપયોગી ઉપાયો દારા યુવકોમાં ધાર્મિક લાવના જાગૃત કરવા સાથે સાથે યુવક માનસ પ્રકાવવું

અમારા ચારે ઉદ્દેશોને પહોંચી વળવા માટેની આ અમારી મુખ્ય પ્રવૃત્તિઓ હતી અને તે બધી યે પ્રવૃત્તિઓને મુખ્ય મુખ્ય વિભાગમાં બહેચી નાખીએ તો દયાપ્રચાર પ્રવૃત્તિ, ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ, સામાજિક પ્રવૃત્તિ અને સાર્વજનિક પ્રગતિ-એમ ચાર વિભાગો થઈ શકે

પહેલા કહેવામાં આવ્યું છે તેમ કાષ્ઠપણ પ્રવૃત્તિમાં આવશ્યકતા એને પહોંચી વળવા માટે દ્રવ્યની જરૂર રહે છે, અને તે સહકાર તે કાઈ કરવામાં સથે સમયના પ્રમાણમાં જેમ સહકાર આપ્યો, તેમ કરાચીના કટલાક વ્યક્તિગત મદાનુભાવોએ પણ સમયોચિત દ્રવ્યવ્યય કરી અનેક પ્રગતિના કાયેત્તે સારાં દાવાવ્યા છે એ સિવાય મુબાઈયાળા રોક કાન્તિવાય બકોરખમે જેમ સિંધી, હિંદી પુસ્તકો અને અજેજ હસ્તપત્રો વિગેરે પ્રકટ કરાવવામાં પ્રુત્યા

પ્રકરણ ૨૨ મુ
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

દિવસી આર્થિક સહાયતા કરી સહકાર આપ્યો; તેમ મોઝાસાવાળા બે ગૃહસ્થો લાઇ મગનલાલ નાદવજી દોરડી તથા ડૉ. મનસુખલાલ તારાચંદે ગરીબોને સહતના કાર્યમાં તથા બે સંસ્થાઓ સ્થાપન કરાવ્યાં ચારી ઉદારતા બતાવી. આમ સંઘ, સ્થાનિક કેટલાક ગૃહસ્થો, સ્વયંસેવકો, અને બહારના ઉદાર ગૃહસ્થોના સહકારથી અમારી પ્રવૃત્તિ ધણીખરે અંશે સફળ થઇ શકી.

જો કે અમે આદતા હતા કે અહિંના પ્રચાર કાર્ય માટે બેઝારખૂ પૂર્વકની એક વચગાળી કમીટી નીમાય; અને તે દ્વારા બધી બંધારણ થાય; પરંતુ પ્રયત્ન કરવા છતાં તેવું કંઈ ન થઇ શક્યું. છતાં ચાલુ રહેલી વ્યાખ્યાન માળા દ્વારા જેમ જેમ બહારની જનતા સાથેનો પરિચય વધતો ગયો; તેમ તેમ અનાયાસ અમારી પ્રવૃત્તિનું ક્ષેત્ર વિસ્તાર બનતું જ ગયું. અને ધીરે ધીરે શુરુદેવની કૃપાથી સફળતા મળતીજ ગઇ.

અમારી પ્રવૃત્તિને બળ આપનાર જો કોઇનો મ્હોટામાં મ્હોટો સહકાર હતો, તો તે પત્રકારોનો. કરાચીના સ્થાનિક પત્રકારોનો સહકાર પત્રા 'પારસી સંસાર' 'સિન્ધ સેવક' 'હિતેચ્છુ' અને 'સિન્ધ સમાચાર' તેમજ 'અમનચમન' વગેરેએ અમારી પ્રવૃત્તિનો સમરત જનતાને લાભ મળે, એટલા માટે પોતાની કોલમો જોઇએ તેટલી ખુશી રાખી હતી. રોજનાં નિયમિત વ્યાખ્યાનો તેને તે દિવસે કરાચીની જનતા વાંચી શકે, તેવી રીતનો પ્રયત્ન તેમણે પોતાના રીપોર્ટર રાખીને કર્યો હતો. ઉપાશ્રયથી બહાર જુદે જુદે સ્થાને થતા વ્યાખ્યાનો પણ નિયમિત રીતે તેઓ પ્રકટ કરતા હતા. સમય ન હોવા છતાં મારી પાસે લેખમાળા લખાવીને પણ તેઓ કરાચીની જનતાને લાભ આપતા હતા. એટલે પત્રકારોના સહકારે અમને ધણીજ મદદ કરી છે, એ વાત ફરીથી પણ કલા વિના નથી રહી શકતું.

કરાચીના વર્તમાનપત્રોએ અને ખાસ કરીને 'પારસી સંસાર' ના એડીટરે અમારાં રોજનાં વ્યાખ્યાનો અને બહાર પડેલા બધી એ પ્રવૃત્તિને પોતાના પત્રમાં વિસ્તારપૂર્વક સ્થાન આપવાથી બહારની દુનિયામાં જે કંઈ

પ્રકરણ ૨૨ છું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

પડ્યો પડ્યો, એ કાષ્ઠી અળપયું નથી. 'પાશ્ચી સંસાર' ના સળ એડીડર લાઇ ઠાકણી કામરીએ આ સંજ થમા જે મહેનત લીધી છે, એ કદી પણ બૂવાય તેમ નથી અમારી પુત્ર મેનાઓ તેમણે જગતની આગળ ધરી હતી અને તેજ કારણ હતું કે બહારના કટલા જે પત્રોએ પણ અમારી મેવાની જોઇએ તેથી વધારે કદ કદી છે. 'મુંબઇ સમાચાર' જેવા પ્રસિદ્ધ પત્રે 'ફામાપના' નામના પોતાના અગ્રણેયમાં અમારી સેવાની આ શબ્દોમાં કદર કરી હતી -

"જૈનમુનિ મહારાજે પણ ધર્મના સિદ્ધાંત ફેલાવવા ઉપરાંત યોગેને રાષ્ટ્રપ્રેમી અને સમાજસેવક બનાવવા માટે શું કદી ચક્રે તેમ છે, તે આચાર્યશ્રી વિજયવલ્લભસુરિય અને મુનિ મહારાજશ્રી વિદ્યાદિ જગજીએ પ્રવક્તા દ્રશ્યતાથી બતાવી આપ્યું છે. શ્રી વિદ્યાદિજગજીએ કરાચીના, બેકાર જે ને ઠેકાણે પાકવાની યોજના દેવાર કરાવી છે અને જૈનેતરને પણ સમાજસેવા અને રાષ્ટ્રસેવાને એવો જોધ આપ્યો છે કે ત્યાંની જૈન તેમજ જૈનેતર પ્રજાએ તેમના ઉપર મુખ્ય બની તેમણે રમારક ભજવવાની ચળવળ ઉપાડી લીધી છે. ખીલ્ જૈનાચાર્યો પોતાની પ્રતિમા તેવાર કરાવવામાં, જૈનેને અંદર અંદર લેવાથી મારવામાં અને 'શાસનપ્રેમી' અને 'શાસન દીક્ષી' એવા બામ પાકવામાં ધર્મની સેવા અને વિજય માને છે, ત્યારે શ્રીવિજયવલ્લભસુરિય શ્રીવિદ્યા-નિજયજી અને શ્રીવિજયેન્દ્રસુરિ જેવા ધર્મગુરૂના જોધે જૈનધર્મને વધુ જ્વલત બનાવ્યો છે."

મુંબઇ સમાચાર તા. ૩૦-૬-૩૮

આવીજ રીતે અમદાવાદથી નીકળતા 'જૈનજયોતિ' પત્રના અધિપતિ લાઇ ધીરજલાલ ટોડરશી સાહે પણ પોતાના એક અગ્રણેયમાં જે શબ્દોમાં અમારી સેવાની કરી હતી, તે યન્ત્રે આ છે -

"શિક્ષકરૂપે અને ધર્મપ્રચાર માટે જૈનસાધુ જોડું વર્ચસ્વ બહુ મોટું સ્વીકારવામાં આપ્યું છે. તેઓ પોતાના આચાર મુજબ પત્રે આવીને પ્રવાસ

પ્રકરણ ૨૨ મું
કચાચીમાં પ્રવૃત્તિ

કરતા હોવાથી બોજન અને શયન માટે બહુજ સાદાઇથી રહેતા હોવાથી, પિસાના સ્પર્શને પણ વળ્યું ગણતા હોવાથી અને શાસ્ત્ર અને ક્રિયાના નાણકાર રહેતા હોવાથી તેઓજુ વર્ચસ્વ મોટું રહે તેમા નવાઇ નેવું પણ કંઇ નથી !

“જુના કાળમા આવા સાધુઓ ને સહેર કે ગામમા દૂક સમય પણ સ્થિરતા કરતા, ત્યાં તે સ્થળનું અહોભાગ્ય મનાવું અને ને સ્થળે ચતુર્માસના ચાર માસ ગાળતા, ત્યાં તે ચાર મહિના કોઈ ધર્મોત્સવ મંડાવે ન હોય, તેવી ધમાલ મચી રહેતી. ગામે ગામના લોક ઉતરી પડતા. જૈન કે જૈનેતર બધા ય જોમની પાસે શાસ્ત્રચર્ચા કરવાઆદત્ત આવતા, એવી જોમની નિદ્રતાની છાપ હતી !

“અખત પલટાયો જૈન સાધુઓની દ્રષ્ટિસમાપે લોકલગુતિત કાર્ય મહત્તવ વિનાનું બન્યું. પ્રવાસની મુશ્કેલીઓથી હાર્મા વિહાર દૂકે કર્યો. જોજન સ્થળે અમુકજ મર્યાદિત પ્રદેશમા વસનાટ વર્ચો. બીજા પણ મોઢ વધ્યા અને અર્ચ્યો પણ વધ્યા. પરિણામે તે સ્થળ અને પ્રદેશના લોકો પરથી સાધુઓનો પ્રભાવ હસતો ગયો. ને સ્થળે તેઓ ન વિચર્યા, તમાના લોકો સાધુઓના પ્રભાવથી તદન અપરિચિત રહ્યા. બ ને રીતે પરિણામ વિપરીત આન્યુ.

આમ છતાંય જુરી થવા નેવી વાત છે કે જૈન સમાજના ગર્યામાઠમા નવી રાસાનીમા માનનારા કેટલાક સાધુઓએ, જુના કાળના જો સાધુઓએ સ્વીકારેલુ લોકલગુતિ અને ધર્મ પ્રચારનું કાર્ય યથાસાધ્ય રીતે ચાલુ રાખ્યું છે છતાં તરીકે કરાચીની વર્તમાન પરિસ્થિતિ પૂરાવા તરીકે એમઠક રણુ સ્વી શકાય તેમ છે.

જૈન સમાજમા મુખસિદ્ધ વહતા, લેખક અને નિચારક મુનિરાજશ્રી વિધાવિજયજી અને સાવમૂર્તિ મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજી આદિએ સિધમા પ્રવેશ

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

કર્મો, ત્યારથીજ ત્યાના જીનોમા તે ઉત્સાહ બ્યાયે, એ સ્વભાવિક હતું, પણ માણદારી નર્મ પર પણ તેમણે આકર્ષણ ધણ છે ને ઉત્કવ મુનિરાજીના વિદ્યાળ દરિના બ્યાખ્યાનોથી ધર્મ અંગેની તેમની અદિસા દરિ કંઈક સ્પષ્ટ થતી નેવાઈ છે

“આ તે વાત ધણ સિધના પ્રવિશની પણ સિધના મુખ્ય નગર કરાચીમા પ્રવેશ કર્યા પછી અત્યાર મુધીનું વાતાવરણ જોનારને અનુભવી થયા વિના નજ રહે એવરફ મંભમા નવેજ ઉત્સાહ મધરી રહો છે, ધર્મોત્સવ મડાયો હોય, તેવા દરયો નજરે પડી રયા છે જીનોમા નવીજ ભગૃતિ પેદા થવા પામી છે અને મુનિરાજીશ્રીના ઉપદેશને પરિણામે અનેક સમાજ સુધારણાના કાર્યો હાથ ધરવામા આવ્યા છે એકારો અને દુ ખીઓને રાહત આપવાનું, શ્રીરક્તરી કરવાનું અને સાહિત્ય પ્રકાશન જેવા અનેક કામ હંકપથી આગળ વધી રહ્યા છે જીનોના અકાંઈ ઉત્સવો કે ખીજ ધર્મપ્રિયાઓ પાગળ કયો છવન્ત ઉદ્દેય ભળવવામા આવ્યો છે, એના પરિણમથી થોળનાઓ પણ હાથ ધરવામા આવી છે

પ્રકરણ ૨૨ એ
કરાચીમા મનુન્તિ

કરાચીના જીનોમા પ્રસરી રહેલા ઉત્સાહ સિવાય જીનેતરીમા પ્રસરી રહેલો ઉત્સાહ એકો નોધપાત્ર નથી એક જોન સાધુ પોતાના જ્ઞાન અને ક્રિયાદારો જીનેતરીમા પણ ઉંઢલો મલાવ પાડી શકે છે, તેનું આ ખુદેખર ઉદાહરણુજ કહી શકાય. ય પારસી કે આર્યસમાજ, ય ઉત્સાહ કે શું વેખુવ બધા એક રસથી મુનિરાજીશ્રી પાસે ધર્મભવણ માટે આવે છે અને પોતાના ધર્મને લગતી તેમજ જોનધર્મને લગતી શકાઓ જરાય સંકોચ વગર રહુ કરે છે, ને મુનિરાજ તેવીજ રીતે તેનું સમાધાન કરે છે પારસી ભાઈઓ અને આર્યસમાજસ્તો મહારાજશ્રીને પોતાને ત્યા નોતરી ભાવણો કરાવે, એ તેમની લોન્પ્રિયતાનો સચોટ પુરાવોજ છે

“કરાચી શ્રીસૂત્રે પશુ આ વખત મુનિરાજશ્રીનો પૂરતો લાભ લેવાપયા કમર કરી છે, ને તે અંગે અનેક ભતંગી, ધર્મશ્રવણનો લાભ આમળનતા લઈ રહે તેવી, સમવડો પૂરી પાડી પોતાની ફરજ અદા કરી છે. વ્યાખ્યાન હોલમાં લાડડરપીકરની યોજનાદ્વારા એક જૈન મુનિ વ્યાખ્યાન આપે અને જૈન-જૈનેતરો તેનો સમભાવે લાભ લે, એ દૃષ્ટાંત આજે બીજો તો વિરલ છે. આ અંગે ખરેખર શ્રીસંધના સદ્સાગ્યની પ્રશંસા સદૃઢ હોઈ રહે રહે તેમ છે.

‘મુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિનયજીની ધર્મપ્રધા-
રની ખગરા આપૂર્ણ છે. તેઓ સવારથી
સાંજ સુષી-આન પાન ભૂલી આત્મ પાછળ
બેસે છે. આશા છે કે સિંધ પ્રદેશ મુનિરાજશ્રીની
વિદ્વતાનો ને ધર્મપ્રવારની ધગરાનો પૂરેપૂરો લાભ
લેવામાં પાડા નહિ પડે”

‘જૈન જ્યોતિષ’ તા. ૨૧ ઓગસ્ટ ૧૯૩૭

આ ઉપરાંત ‘પારસી સંસાર’માં પ્રકટ થતી વ્યાખ્યાનમાળા-
ઓના લીધે, તેના વાંચનારાઓને જે લાભ થતો હતો, તે સંબંધી
સંખ્યાબધ પત્રો, તે પત્રમાં પ્રકટ થતા હતા.

આમ અહિંની પ્રવૃત્તિનો પડોષ બહારની જનતા ઉપર પડવામાં
અહિંના પત્રોનો સહકાર અમને વધારે ઉપકારક થયો હતો, એ પુનઃ
કહેવાની લાગ્યેજ નહીં રહે છે.

સિંધ, અમારા જેવા સાધુઓને માટે જેમ નવું ક્ષેત્ર હતું; તેમ
અહિં કાર્ય કરનારાઓને માટે વિરાળતા પશુ ધણી
વધુ સ્થિતરતા છે. પિહારમાં ચચેલા લાભો ઉપરથી અને કરાચીની
એક ચતુર્માસની પ્રવૃત્તિ ઉપરથી અમને તો લાગ્યા
કરતું કે જો સયોગો અનુકૂળ હોય તો આ દેશમાં પાંચ વર્ષ વિચરતું
અને ખૂબ કાર્ય કરવું. પરંતુ માનનીય બંધુ શ્રી જયન્તવિનયજી
મહારાજની આખા ચતુર્માસની લાંબી બીમારીના કારણે અમારી

પ્રકરણ ૨૨ સુ
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

મડળી જાણી સિંધ ઊડવાને ઉત્સુક થઈ ગઈ હતી. તેમ છતાં અહિંના પત્રકારોએ, અહિંની સમસ્ત જનતાએ અને અહિંના સર્વે પોતાની દાદિકે લાગણી એટલી બધી ગાળી અને એટલે બધો આમહ કર્યો કે ગમે તે બોલે અમારે બીજા ચતુર્માસની ગિચતા કરી પડી.

ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે તેમ, કમળીના ને ને પત્રોએ અમારી મંડળીને, પોતાના અમલોએ દ્વારા કમળીમાં વધુ રિચ્છતા મારે આમહ કરી, પોતાની લાગણી પ્રદર્શિત કરી, તેમજ અમારી ધોડી મેરાની પણ મોટી કદર કરી, તેમાંના એક—‘પામ્પી સંસાર’ના એક લાંબા અમલોમાંથી થોડા ફક્ત અહિં આપવા થોડા ધારે છું:—

“એક પખવાડિયા બાદ જૈનધર્મના નિયમ મુજબ ચોમાસું પૂર થાય છે, એટલે જ્યાં જ્યાં જૈન સાધુ-મુનિઓ ચોમાસું રહ્યા હશે, ત્યાંથી તેઓ વિદાર કરી જાય. આ નિયમ મુજબ સાબળવામાં આવ્યું છે કે અને વિરાજવા સુપ્રસિદ્ધ થતા અને વિદ્વાન જૈન મુનિશ્રી વિદ્યાવિજયજી તથા તેમની મંડળી ચોમાસું પૂર થયે અત્રેથી વિદાર કરવાની તૈયારી કરી રહેલ છે. કેમકે સાધુધર્મના નિયમ મુજબ તેમણે જ્યાં ચતુર્માસ કર્યું હોય, તે સ્થાન ચતુર્માસ પૂર થયે ઊઠી દેવું જોઈએ.

“આ મુનિશાસ્ત્રે કરાચીમાં આવ્યાને ચારેક મહિના થયા છે, જે દરમિયાન કરાચીની જૈન તથા જૈનેશ્વર કલબે તેમના ઉપદેશામૃતવું પાન કરીને ને આત્મિક લાભ અને આનંદ ઇલાવ્યો છે, તે બધી શકાય તેમ નથી. આ સંબંધમાં જેમણે મહારાજશ્રીને ખતિ અનુભવ કરેલ છે, તેઓ કહ્યું કરે છે કે આ મુનિશાસ્ત્રે અને વધુ જખલ શકાય તો, જૈન તેમજ જૈનેશ્વર પ્રભને અનેક પ્રકારના લાભ થવા સંભવ છે.

“મહારાજશ્રીના ધાર્મિક, નૈતિક તથા સામાજિક વિચારો સૌને પ્રિય થઈ પડ્યા છે. અને તેને લડને

પ્રકરણ ૨૨ સું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

તેઓ ને કાચું હાથ ધરે છે, તેમાં તે કુતેહમંદનીયડે છે. મહારાજશ્રીને કરાચીમાં આવે નેકે ઇન્દુ ચાર માસ જ થયા છે. અને આટલા દૂંક સમયમાં અપરિચિત તથા અનણ્ય વ્યક્તિ પાસેથી બધા સારા કામની આરા ન રાખી શકાય, તોપણ આ મુનિરાજ અનેક મુશ્કેલીઓ તથા અનવડતાઓ વેડીને પણ કરાચીમાં ને બધાં કાચો કરી શક્યા છે, તેમાંના નીચેના મુખ્ય છે:

- (૧) તેમનાં ૫૦ જેટલાં સાર્વજનિક વ્યાખ્યાનો થયાં છે, જેનો જો તથા જૈનેતરોએ લાભ ઉઠાવે છે. (૨) અનેક જિજ્ઞાસુઓએ મહારાજશ્રીની મુલાકાતે લઇને પોતાની શંકાઓનું સમાધાન મેળવી તેમના જ્ઞાનનો લાભ લીધો છે. અને પોતાના પાપો કબુલ કરી સાચાદિનનો પક્ષાત્તાપ કર્યો છે. (૩) આર્મસમાજના સમ્મેલનમાં યજ્ઞેલ જીવહયા અધિષ્ઠના પ્રમુખ તરીકે તેમણે સારા પ્રભાવ પાડ્યો છે. (૪) સ્થાનકવાસી સંઘમાં અસાંતિ હતી, તે મટાડવા મહારાજશ્રીએ ઘણો પ્રયત્ન કર્યો હતો. એટલુંજ નહીં પણ સ્થાનકવાસી લાઇઓને પોતાના સમજી તપસ્વી જીવી બે શોડસલામાં પ્રમુખસ્થાન સ્વીકારીને તેમનું સમારક રાખવા જોરજોરથી અપીલ કરી પોતાની નિરાળ દષ્ટિ અને બધા ઉપરના પોતાના સમભાવનો પરિચય કરાવી આપ્યો હતો. (૫) પારસી લાઇ બહેનોના બે નિમંત્રણોને માન આપી તેમની વચમાં વ્યાખ્યાનો આપી સારી છાપ પાડી છે. (૬) જૈનસંઘના નાના તથા મોટા શ્રીમંત અને સાધારણ બધાને એક ખીલની તજક લાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. અને એ કારણે એક સારામાં સારું ફંક એકઠું કરવાને તેઓ સક્તિમાન થયા હતા (૭) ગરીબોની હાલ સામજી, યથાર્થ તપાસ કરી તેમ જરૂરી મદદ અપાવવાને મહારાજશ્રીએ પ્રયત્ન કર્યો છે. (૮) નવરાત્રીના દિવસોમાં યજ્ઞવદ્ય અટકાવવાને જીવહયા મંડળી પ્રેરણા કરીનેજ નહિ, પણ પોતે આમેનાની લઈ ભૂખ વરસનો કાંઈ પણ ખ્યાલ કર્યો વિના ને પરિશ્રમ લીધો છે, તે બૂલી સકાય તેમ નથી. તેમના ઉપદેશથી તથા તેમણે ઉણી કરેલ ચોળનાથી ને લાભ થયો છે

પ્રકરણ ૨૨ એ
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

તે પ્રત્યક્ષ છે આ ઉપરાન્ત કોનેએમા જઈને વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ ઉપદેશ આપી મહારાજશ્રીએ તેઓને સ્વકર્તવ્યનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. (૧૦) નવજુવાનોની શક્તિ ખીલવવા એક 'વકેલુલ્લે કલ્લામ' તેમની આંખોવાળી નીચે ચાલી રહ્યો છે અને હમણાં દીવાળીના નિમિત્તે ફેરાવા ફેરાડા અટકાવવા મહારાજશ્રી નિરાળોમા ફરીને બાળકો તથા બાળાઓને ને ઉપદેશ આપી રહ્યા છે, તેનું ધણું સારું પરિણામ જોઈ શકાય છે.

'હમણાં દીવાળીના દિવસે પછી તત્કાળ યનારી સિધ્ધિ હિંદુ સર્વ ધર્મ પરિવર્તના પ્રયત્ન તરીકેની તેમની ચુરબી થઈ છે એ ધણું તેમની વિદ્વત્તા ઉદારતા તેમજ સ્વધર્મના અનુયાયીઓના મેળનું સ્તંભ છે.

" ઉલ્લા ખાલકીના દોલની સત્યામા ભાઈ જમરોદ મહેતાએ મુનિમહારાજની સમક્ષ સિધ્ધિ 'અવધ્યા મહળી'ના કાપકર્તાઓ સાથે સિધ્ધિના નામડે નામડે 'અવધ્યાનો ખ્યાર હેમ થઈ શકે' તે સબધી ને ચોળના મૂકી છે અને તેમા ભાઈ જમરોદ મહેતાએ પોતે પોતાનો સદકાર આપવાની ને ઉદારતા બતાવી છે, તે ચોળના અમલમા મૂકાય તોપણ ધણું સરસ કામ થઈ શકે એમ છે. + + +

" હવે તો 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ' ધણું થવાની છે આ પ્રસંગે ધણું વિદ્વાનો કરાચીના આમણે આવશે. મહારાજશ્રી ધણું ગુજરાતી સાહિત્યના એક સારા સાક્ષરની ગણતરીમા છે, વિદ્વાન છે. તો આ પરિષદને તેમની હાજરીનો લાભ મળે એ ઇચ્છવા જેવું છે. આના વિદ્વાન પ્રભાવશાળી અને કર્તવ્યપરાયણ મુનિઓ ફરીથી સિધ્ધિમા આવવા સુરકેલ છે માટે જો આ વકને પ્રભાવવામાં આવશે તો ને મહાન ઉદેશ મહારાજશ્રીને અને લાવવામા આવવામા આવ્યો છે, તે સિધ્ધિ નહિ થાય અમને વિશ્વાસ છે કે મહારાજશ્રીને હજી વધારે વખત

પ્રકરણ ૨૨ મું
કશાચીમા પ્રવૃત્તિ

રોકવામાં આવશે તો સિંધની લોણી અને શ્રદ્ધાળુ
જનતા પર તેઓ જરૂર પોતાનો પ્રભાવ પાડી શકશે.

“આશા કે અમારા આઠલા ઇસારાનું શુભ
પરિણામ આવશે.”

પારસીસંસ્કાર તા. ૬૦ ઓક્ટોબર ૧૯૩૭

વિદ્વાન અધિપતિ સાહેબે, અમારી થોડા સમયની તુચ્છ
રેવાઓની જે કદર કરી, એ એમની ગુણગ્રાહકતા માટે અમારે
આભારજ્ઞ માનવો રહ્યો.

આ પછી શેક છોટલાલ જેતશીના પ્રમુખપણા નીચે
સાધની જનરલ સભાએ ફરાવ કરીને પણ બીજા ચતુર્માસ માટે
આમદભરી વિનિતિ કરી. એ પ્રમાણે લાભનું કારણ જોઈ, જેનેત-
રાની, પત્રકારોની અને જૈનસંઘની વિનિતિને માન આપી, અમે
કરાચીમાં વધુ સ્થિતતા કરી.

જો કે મારા માનનીય બંધુ શ્રી જયન્તવિજયજીની રત્તી
બર ઇચ્છા રોકાવાની નહિ છતાં, તેઓ પણ મારા ઉપરના પ્રેમના
કાળે રોકાયા અને મુનિરાજશ્રી નિપુણવિજયજીને પોતાના ગુરુશ્રીની
સેવામાં જલદી પહોંચવાનું હોવાથી તેમણે કચ્છ તરફ વિદાર કર્યો.

ભવિષ્યના ઉદ્ધરમાં શુ બધું છે, એની કોઈને ખબર
નથી. સંસારમાં જે જે ઘટનાઓ બને છે,
અકસ્માત્ નિવૃત્તિ તેમાં કુદરતનો કંઈ ને કંઈ સંકેત હોયજ
છે. આપણને-આપણને તેની ખબર નથી
હોતી એટલે અધીર બની જઈએ છીએ.

ગુરુદેવની કૃપાથી પહેલા ચતુર્માસ કરતાં પણ બીજા
ચતુર્માસમાં ધાર્મિક, સામાજિક તેમજ આદિ સા પ્રચારક પ્રવૃત્તિમાં
અમને ખૂબ રસ પડ્યો અને આત્માને કંઈક સતોષ થાય એવો
સારો લાભ મળ્યો.

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાચીમાં પ્રવૃત્તિ

બીજા મનુષ્યોની પૂર્ણાકૃતિ થાય અને અમે વિદાર કરીએ તે પહેલાં તો, આ શરીર બિમારીના લાયક અપાટમા આવી ગયું. અને અમારી બધીયે પ્રવૃત્તિઓએ શાંતિના સાગરમાં કુબકી મારી લીધી. અને તેજ કારણે કરાવીમાં વધુ રિધતા થવા છતાં પણ પ્રગતિનો પ્રવાહ રોકાઈ ગયો. ઘણા અનિવાર્ય કારણોએ મહારાજશ્રી જીવન્તવિજયજીએ અને શ્રી વિદ્યાગવિજયજીએ મહાસુદ્ધિ ૭ મે વિદાર કર્યો. અને અમે ત્રણ સાધુ કરાવીમાં રોકાઈ ગયા.

એ મનુષ્યોની રિધતિમાં ખૂબ પ્રગતિ કરી, પણ કુદરતના કાયદા કંઈ જુદાજ હોય છે દિવસ પછી રાત ને ગત પછી દિવસ હોયજ. એમ પ્રગતિ પછી નિર્ગત આવે તો તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી. પોતાની મેજે-સમજીને ન લાઈએ તો કુદરત તો લાવેજ. એ પ્રમાણે જે બીમારીના કારણે અમારે રોકાઈ જવું પડ્યું, તે બીમારી એકદમ નજ દુર્લભ જરાક પ્રવૃત્તિ શરૂ થાય કે હૃદય ઉપર હુમલો થઈ આવે પરિણામે અમારે બધી યે સમય જનસમ્રાજની સેવા કરવાના બદલે જનસમ્રાજની સેવા લેવામાં જ પસાર કરવો પડ્યો છે.

પ્રકરણ ૨૨ મું
કરાવીમાં પ્રવૃત્તિ

અમારી અત્યાર સુધીની પ્રવૃત્તિ આત્માને કંઈક સતોષ થાય એવું જો કંઈપણ પરિણામ જોવાયું હોય તો તે, આભાર મુનિરાજશ્રી જીવન્તવિજયજી આદિ મુનિરાજો, કરાવીને। શ્રીસત્થ, કરાવીની કેટલીક ઉદાર વ્યક્તિઓ, કરાવીના મુવકો, વર્તમાનપત્રો, મોખાસાના એ મુદરથો—બાઈ મગનલાલ જાદવજી દોરી અને ડૉ. મનસુખલાલ તારાવદ તથા મુંબઈનિવાસી શ્રી કાતિલાલ બકારદાસ—વિગેરે મહાનુભાવોના સહકારને આભારી છું એ વાત ફરીથી જાહેર કરી તે બધાઓનો ફરીથી આભાર માનું છું.

કરાવીની પ્રગતિ સબધી સમુચ્ચ રીતે આટલું કદા પછી હવે પ્રગતિના જુદા જુદા પ્રસંગો અને તેના પરિણામો સમક્ષ સક્ષેપમાં હવે પછીના પ્રકરણમાં બતાવવામાં આવશે

સિં

ધમાં આવવાનો અમારો મુખ્ય ઉદ્દેશ સિધની માંસાદારી

પ્રજ્ઞમાં અહિંસાનો-દવાનો પ્રચાર કરવાનો હતો, અહિંસા પ્રચાર એ વાત હવે લાગ્યેજ કહેવાની રહે છે. પેસે ટકે સુખી અને આધુનિક કેળવણીમાં આગળ વધેલા તેમજ વ્યાપાર શાળામાં કુશળ ગણાતા સિધના હિંદુઓમાં, ખાસે પપ્પાં સુધી મુસલમાન રાજાઓનું આધિપત્ય ભોગવવાના કારણે માસ, મચ્છી, અને દારૂનો એટલો બધો પ્રચાર છે કે જાગ્યેજ તેટલો હિંદુતાનના ખીળ કોઈ દેશમાં જોવાતો હશે. છતાં સરળતા અને શ્રદ્ધા એ આ દેશના મનુષ્યોની ખાસ ખાસીયત છે. એટલે વગર રિયતિ સમજવતાં સમજવનારને જરૂર આનંદ થાય અને તેનું પરિણામ સાદું દેખાઈ આવે.

પેદી દર પેદીથી જે લોકો પોતાના ખોરાક તરીકેજ એ વસ્તુઓનો ઉપયોગ કરતા આવ્યા છે, એવાઓ એ ત્યાગ ત્યાગમાં લેઈ આવતોમાથી જેટલે અંશે છૂટે, તેટલે અંશે પ્રશંસનીયજ ગણાય. બટાટા અને એથી કંદમૂળ જેવી ચીજો ખાનારા કેટલાક જૈન શુદ્ધરથો અમારા જેવા સાધુઓને શુરુ માનવા છતાં અને દિવસોના દિવસો સુધી ધોધમાર ઉપદેશ આપવા છતાં એ બટાટા કે ખીળ કંદમૂળને છોડવા તૈયાર ન થાય, અને કદાચ 'મહારાજ શેજ જીવ ખાય છે, તો લાવો જરા તેમને રાજ કરવા કંઈક છોડીએ,' એમ ધારીને છોડવા તૈયાર થાય, તોપણ સાચે સાચે એમ જરૂર કહે કે 'સાહેબજી, મહિનામાં દશ શેર બટાટાની તો છૂટ આપો.' દિસાબ લગાવવામાં આવે તો જાગ્યેજ મહિનામાં પાંચ શેર બટાટા એના પેટમાં જતા હશે, છતાં પોતે બટાટાના ત્યાગી તરીકે શરૂને ખાત્રી આપતા દસ શેર બટાટાની છૂટ રખે છે. આ એવું ત્યાગ કર્યો કે પાંચ શેર બટાટા વધારે ખાવાની મહારાજ પાસેથી છૂટ લીધી? મચ્છી માંસનો ત્યાગ કરનારા આખી જીંદગી સુધી સર્વથા મચ્છી માંસનો ત્યાગ કરે, એ ત્યાગમાં અને ઉપરના બટાટાના ત્યાગમાં કેટલું અંતર છે? એ વિચારો. મચ્છી માંસના ત્યાગીની શ્રદ્ધામાં અને બટાટાના ત્યાગીની શ્રદ્ધામાં કેટલું અંતર છે? એનો વિચાર પણ સમજદારો કરી શકે છે. ત્યાગ, એ તો મજાજોને

મકરણ રઠ મું
અહિંસા પ્રચાર

રોકવી, નિષ્કપટતા પૂર્વક પાપને પાપ સમજીને ત્યાગ કરવો, એનું નામ સાચો ત્યાગ છે. લાલચો ઓછી ન થઈ હોય અને દેવળ. શુરુને રાજ કરવાની ખાતર કંઈક વસ્તુનો ત્યાગ બતાવવો, એનું નામ ત્યાગ નથી, પણ દંડ છે.

ધણી વર્ષો પહેલાં બંગાળના અને હમણાં સિંધના તાગ્ન અનુભવ પછી જણાયું છે કે આ માંસાહારીઓ સૌથી પહેલાં તો સાચે સાચું કદી દેશે માંસ-મચ્છી ખાતો હશે તો, જરૂર કહેશે કે 'હું ખાઉં છું.' પછી લાગે તે મોટો આત્મમક્ષાત્મ હોય કે એક અસ્ત્રામાં અદનો હોય. અને બીજું, ધણી ઉપદેશ આપ્યા પછી પણ જો તે વસ્તુ છોડવાનું તેનું દિલ નહિ હોય, તો તે સાફ કહેશે, કે 'હું વિચાર કરીશ, ડાહ્યા કરીશ.' અથવા 'મને માફ કરજો, મારાથી છોડવું મુશ્કેલ છે.' એમ નહિ કહે કે 'મહિનામાં ૬૫ રોટની છૂટ આપો.' અને જેઓ ત્યાગ કરવાના નિર્ણય ઉપર આવશે, તેઓ ત્યાગજ કરશે આ એ લોકોની ખાસ ખાસીયત છે.

પ્રકરણ ૨૩ મું
અહિંસા પ્રચાર

ક્રાંતિપણ વિષયની પ્રજ્ઞાને માટે સાધનો આવશ્યકીય છે. સાધન વિના સાધક સાધ્યને સાધી શકતો નથી અને તેટલા સાધનો. માટે જે પ્રજ્ઞામાં જે સાધનો વધારે ઉપયુક્ત માલૂમ પડે, તે પ્રજ્ઞાને માટે તે સાધનો ઉભા કરવાં એ જરૂરનું છે. સિંધી લોકોમાં અમારે માંસાહાર નિષેધનો અને અહિંસાનો પ્રચાર કરવાનો હતો. આજકાલના જમાનામાં કલ્પ અને વચન, એ બે ક્રાંતિપણ પ્રચારનાં સાધનો છે. આ બંને સાધનોનો ઉપયોગ, અમે અમારા પ્રચાર કાર્યમાં કર્યો છે અને તે હવે પછીના વિવેચન ઉપરથી સમજીશો.

સિંધી લોકોને ઉપદેશ આપવાનો હતો. સિંધી લોકો અને તેમાં ય સિંધી બહેનો દિંદી ભાયા બહુજ ઓછી સિંધી પુસ્તકો જાણે છે. વળી આખીય દિંદુઓ તો ધણે ભાગે અંગ્રેજ અને સિંધી સિવાય ખીજી ભાયા ઓછીજ સમજી શકે છે. લખવા વાંચવાની તેમની 'ફાસ્તી દિંદી' છે કે જે સંજ્ઞા પહેલાં એક પ્રકરણમાં કહેવાયું છે. ઉપદેશ

તાત્કાલિક અસર કરે છે; પરંતુ સાહિત્ય-પુસ્તકો વખતો વખત બનત રાખનાર ઉપદેશક છે. એટલા માટે અમારી પ્રશ્નિતું એક સાધન પુસ્તકોનો પ્રચાર, એ પણ રાખવામાં આવ્યું હતું. જેમ સિંધી ભાષાઓ અને બહેનો હિંદી ભાષાથી અનભિજ છે, તેમ અમે સિંધી ભાષાથી અનભિજ, એટલે સિંધી ભાષામાં પુસ્તકોનો પ્રચાર થાય એ જરૂરનું છતાં, અમે સ્વયં તે સિંધીમાં લખી બોલી શકીએ નહિં. એટલે હૈદરાબાદનાં એક સિંધી બહેન પાર્વતી સી. એડવાની બી. એ., કે જેમનો પરિચય પહેલાં કરાવવામાં આવ્યો છે, તેમની પાસે કેટલાંક પુસ્તકો ‘ફાર્સીસિંધી’માં અનુવાદિત કરાવવામાં આવ્યાં. ‘સરુચો સાધુ’ ‘સરુચો રાહચર’ ‘ફૂલનમૂઠ’ ‘અહિંસા’ અને ‘જૈનધર્મ’ (નરેન્દ્રાચારી) આ પાંચ પુસ્તકો ફાર્સીસિંધીમાં અનુવાદિત કરાવીને પ્રકાશિત કરાવવામાં આવ્યા.

આ પુસ્તકોને પ્રકાશિત કરવામાં આર્થિક સહાય કરનાર મુંબઈના ઉદારચરિત, શાંતપુરવાળા શેઠ કાન્તિલાલ ખંડારદાસ છે કે જેમણે આવશ્યકતાનો વિચાર કરી અહિંસા પ્રચારમાં મુંદર ફાળો આપ્યો છે. આમ ઉપદેશની સાથે પુસ્તકોનો પ્રચાર પણ કરવામાં આવ્યો.

પ્રકરણ ૨૩ મું
અહિંસા પ્રચાર

આમ તે કરાવીમાં અમારાં અનેક બ્યાખ્યાનો થયાં, પરંતુ કેવળ ‘અહિંસા’ના પ્રચારને માટે કેટલાંક બ્યાખ્યાનો બ્યાખ્યાનો તે વિશિષ્ટરૂપે કરવામાં આવ્યાં. તે બ્યાખ્યાનોની સંખ્યા પણ મોટી છે, છતાં તેમાના કેટલાંક બ્યાખ્યાનો ખાસ નોંધવા લાયક છે, તે આ છે:—

૧ આમીલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ. ‘આમીલ કાલોની’માં ‘આમીલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ’નાં હોલમાં તા. ૨૪ મી ડિસેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે એક બ્યાખ્યાન આપવામાં આવ્યું હતું. આ સભાના પ્રમુખ શ્રીયુત ધર્મોદાસ વાઘવાની બી. એ. થયા હતા. મોટા મોટા હોદ્દદારો, વડીલો, અને બેરીસ્ટરો બહુ મોટી સંખ્યામાં આ સભામાં ઉપસ્થિત થયા હતા. ‘અહિંસા’ ઉપર આ શિક્ષિત આમીલોને આ પ્રસંગે ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો હતો. આ બ્યાખ્યાનની ગોઠવણ ભાઈ મોવિંદ મીસ્ત્રાનીના પ્રયત્નથી થઈ હતી.

૨ સોલ્જર બજાર ખીજું બાપ્તિસ્મ સોલ્જર બજારમાં મહેતા કરાચીના પ્રસિધ્ધ નાગરિક રોડ મધિવાલ મોહનલાલ અને ઉવારસદ વાળા શ્રીયુત વાલીબાઈ વિગેરે ગુજરાતી મુસ્લમાના પ્રવચનથી તા. ૧૬મી ડીસેમ્બરે આપવામાં આવ્યું હતું.

આ બંને લતાઓ આખીવ અને પારસી કામથી ભરેલા છે. સોલ્જર બજારના બાપ્તિસ્મ વખતે વીસનગરવાળા રોડ મહાસુખબાઈ સુનીલાલે પણ કેટલુંક વિવેચન કર્યું.

૩-૪. ખીસનાની હોલ - 'સિધ જીવદયામંડળી'ના આશ્રય હોલ સહેરમાં સિધી લોકોના લતામાં 'ખીસનાની હોલ' નામના પ્રસિદ્ધ રથાનમાં બે બાપ્તિસ્મ તા. ૨૩-૨૪ મી એપ્રિલ ૧૯૩૭ ના દિવસોએ આપવામાં આવ્યા હતાં. આ બાપ્તિસ્મમાં કરાચીના પ્રસિદ્ધ દાર્શનિક વિદ્વાન પં. ધર્મદેવ જેટલી પ્રમુખરથાને બિરાજ્યા હતાં. સિધી લોકોએ, ખાસ કરીને બાઈમધ કામના સિધી લોકોએ આ બાપ્તિસ્મનો લાભ સારો ઉઠાવ્યો હતો. પ્રસિધ્ધ સિધી વડીલ શ્રીયુત લોકોએ અહિંસા ઉપર ખૂબ ચર્ચા પણ કરી હતી.

૫. ખાલકદીના હોલ. તા. ૨૪ મી એપ્રિલના દિવસે ખીજું બાપ્તિસ્મ ખાલકદીના હોલમાં બાઈ જમરોદ મહેતાના પ્રમુખ પણા નીચે થયું હતું. આ બાપ્તિસ્મ પણ 'સિધ જીવદયા મંડળી'ના આશ્રય હોલ થયું હતું. લગભગ આખો હોલ ચિત્કાર ભરાયો હતો. બે કે આ લતામાં માસાદાર કરનારાઓની સંખ્યા બહુજ ઓછી હતી.

૬. દાલમીયા ફેક્ટરી. તા. ૧૨ મી એ ૧૯૩૮ થી ૩૦ મી એ ૧૯૩૮ સુધી અમે અવીરમાં રહેલા. ત્યાંથી 'એકાર કોન્ફરન્સ'માં ભાગ લેવાને માટે કરાચી આવતા ૩૧ મી એ ૧૯૩૮ ના દિવસે ફ્રીચોક્ પાસે બીગેટની 'દાલમીયા ફેક્ટરી' માં અમે એક દિવસ મુકામ રાખ્યો હતો. ઘણા મજૂરો અને સિક્કો આ ફેક્ટરીમાં કામ કરે છે કે જેઓમાના ઘણાખરા માસાદારી પણ છે. દિવસે તો કાંઈને દુરસદ મળી નહિ. રાત્રે ઘણા લોકો ભેગા થયા અને તેઓને ખૂબ ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો. જેથી કેટલાકાએ માસાદારનો ત્યાગ

પ્રકરણ ૨૩ મું
અહિંસા પ્રચાર

બે જુના સિધી હિંદુઓ

પી. ના. ભટ્ટનાર

પી. ના. ભટ્ટનાર

સ્વ

શ્રી ભાગીરથ ગીરજાવાની

આજના મેનનાર
ડા. ભાગીરથ ગીરજાવાની

કર્ચો. ફેક્ટરીના મેનેજર અને ફેક્ટરીના ઇન્જીનીયરે આ સભા ગૌરવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. આ વખતે માંસાહારથી બચકુદિ થાય છે કે કેમ? વિગેરે બાજતો ઉપર ચર્ચા પણ સારી થઈ હતી.

૭. નસરપુરી પાઠશાળા:- જુના કરાચીના સિંધી લોકોના મુખ્ય લતામાં નસરપુરી સિંધીઓની આ એક પાઠશાળા છે. નસરપુરી સિંધીઓનો તા. ૩ નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે એક મોટો જલસો થયો હતો. સિંધી સ્ત્રીઓ અને પુરુષો તેમજ બાળક અને બાળાઓનો મોટો સમૂહ એકત્રિત થયો હતો. અહિં અહિંસા ઉપર બ્યાખાન આપવામાં આવ્યું. બે યુવકોએ ખૂબ ચર્ચા કરી. ધણા લોકોએ આ વખતે માંસાહારનો ત્યાગ કર્યો.

કરાચીમાં સિંધીલોકોની શહેરથી બહાર અનેક કોલોનીઓ છે. 'આમીલ કોલોની' 'શિકારપુરી કોલોની', 'અમર સિંધી કોલોનીઓમાં સિંધી કોલોની' વિગેરે. આ બધી યે કોલોનીઓ પાસે પાસેજ છે. તેની સાથે 'પારસી કોલોની,' 'જુજરાતનગર' વિગેરે પણ છે. આ કોલોનીઓમાં સારા ધનાઢ્ય અને શિક્ષિત સિંધી લોકો રહે છે. આ લોકોને ઉપદેશ આપવા માટે આ કોલોનીઓમાં રહીને પ્રચાર થાય, તો તે વધારે લાભકર્તા થાય, એમ ધારી જાણીતાઓ દ્વારા કોલોનીઓમાં રહેવાની અવસ્થા કરાવી.

૧ આમીલ કોલોની. એ પહેલાં કહેવામાં આવ્યું છે કે આમીલ લોકોમાં માંસાહારનો પ્રચાર વધારે છે તેઓના પરિચયમાં વધારે આવવાથીજ તેમને વધારે ઉપદેશ આપી શકાય. એટલા માટે ૧૯ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ થી ૨૬ મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ સુધીનું અંકવાડીયું અમે 'આમીલ કોલોની'માં ગાળ્યું. ભાઈ ગોવિંદ મીસ્ત્ર દાની, બહેન પાર્વતી એડવાની અને તે વખતના કરાચીના લોડમેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાની—તેમણે કરેલા પ્રયત્નથી આમીલ 'કન્યા મહાવિદ્યાલય' ના મકાનમાં મુકામ રાખવામાં આવ્યો.

આ રચાન, ઉપર જતાવેલી કોલોનીઓની પામે હોવાથી અને મધ્યમાં આવેલું હોવાથી ઘણા સિંધી ભાઈઓ બહેનો તેમજ

પ્રકરણ ૨૩ મું
અહિંસા પ્રચાર

ફેટલાક પાસેથી ગૃહસ્થો પછી ઉપદેશનો ખૂબ લાભ લેવા લાગ્યા. અમારું આ અકંડાડિયું ખૂબજ પ્રવૃત્તિવાળું અને પરિણામે ધણું જ લાભ કરતાં નીવડ્યું હતું, સવારથી રાત સુધી ઉપદેશની પ્રવૃત્તિ ચાલતી. સેંકડો સિંધી ભાઈઓ પહેલોનાં ટોળાં બનેલાં રહેતાં. લિફ્ટા આપવા માટે તરૂપાપડ ચનારી એ ભક્તિ પહેલોને જ્યારે એમ કહેવામાં આવે કે 'તમે તો મચ્છી માંસ ખાઓ છો, એટલે તમારે ત્યાંથી અમારાથી લિફ્ટા ન લેવાય' ત્યારે તો એમનો આત્મા ધણું દુઃખી થતો અને ધણાઓ તો સાધુના પગમાં પોતાને ત્યાં કરાવવાની ભાવનાથી પણ માંસમચ્છીનો ત્યાગ કરતા. દરરોજ ચર્ચાઓ થાય. શંકા સમર્થનો થાય, ધણાઓ 'માંસ નહિ' ખાવાથી શૌચ' નથી આવતું' એવી શંકાઓ કરે, ધણાઓ 'અનાજમાં પણ છવ્વ છે' એવી દલીલો કરે ધણાઓ 'અમારો તો હંમેશનો ખોરાક થઈ ગયો, હવે કેમ છૂટી શકે,' એવી પણ કમજોરી બતાવે. આ બધાએને યોગ્ય ઉત્તર અપાતાં નિરુપર થાય, એટલે ફેટલાકા માંસ સર્વથા છોડે, ફેટલાકા મહિના-બે મહિના સુધી છાહીને પ્રયત્ન કરી જોવાનું કહે. ફેટલાકા માંસને છોડે ને ગચ્છી ન છોડે, ફેટલાક મચ્છી છોડે તો માંસ નુ છોડે. આમ ઉપદેશ અને ચર્ચાને પરિણામે ગુરુદેવની કૃપાથી બહુ સાડું પરિણામ આવ્યું. પાસેથી ગૃહસ્થ ભાઈ એકલ ખરાસ, જેમનો પરિચય પહેલાં આપવામાં આવ્યો છે. તેમનાં આખા કુટુંબે આ વખતેજ માંસ મચ્છી વિગેરેનો ત્યાગ કરેલો.

ભાઈ એવિંદ મીરચંદાનીનું આખું ચે કુટુંબ ધણુંજ ભક્તિવાળું શ્રદ્ધાળુ અને સંસ્કારી છે. તેવીજ રીતે શ્રીયુત ઝંમટમસજી શિવદાસની એમ. એ. એલ. એલ. બી. ના કુટુંબની ભક્તિ પણ પ્રથંસનીય છે. મેયર દુર્ગાદાસ એડવાની, તેમનાં ધર્મપત્ની, અને તેમનાં પુત્રી પહેલ દેવી બી. એ. વિગેરે પણ ધણાજ ભક્તિવાળાં છે. તેમનું કુટુંબ સિંધી જતાં કદર વેછરેલીન છે. તેમણે પણ ભક્તિનો અને જ્ઞાન ચર્ચાનો સારો લાભ લીધો.

આજ કાલોનીમાં કરતીના નાગરિક ભાઈ હીરાલાલ ગજુઆ પણ રહે છે. તેમના આખા ચે કુટુંબે ભક્તિનો ખૂબ લાભ લીધો. શ્રીયુત જીવતરામ ગીડવાણી, કે જેઓ કરતીના હીરદ્રીકટ ડેપુટી પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ છે. તેમનું કુટુંબ પણ શ્રદ્ધાળુ અને ભક્તિવાળું છે.

આમ અનેક કુટુંબો મારે ખચિય થયો અને ઘણાં કુટુંબોએ
મોંસ મચ્છીનો ત્યાગ કર્યો.

૨. અપરસિંધ કોલોની-બીજુ' ચોમાસુ પૂરું થયા પછી
અને મારી ગિમરીના કારણે ડોક્ટરની સલાહ પ્રમાણે અમે 'શુજરાત
નગર'માં એક પંજાબીના બંગલામાં ગયા. તે પછી ૧૬ મી
જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ થી શિકારપુરી સિંધી ગૃહસ્થ અને કરાચીના
એક પ્રસિદ્ધ વ્યાપારી શેઠ રાધાકિશન પારમલ ઘણાજ આમહુપૂર્વક
અપરસિંધ કોલોની'માં ચોતાના બંગલામાં લઈ ગયા. લગભગ પાંચ
મહિના અમે આ બંગલામાં રિયરતા કરી. શેઠ રાધાકિશન એક
બહુજ બંધાણા કુટુંબવાળા અને શ્રીમંત ગૃહસ્થ છે. તેઓને કુટુંબ
નિરામિત્તે છે અધ્યાત્મ છે. અને તેઓ શુદ્ધભાદીધારી રાષ્ટ્રીય
ભાવનાવાળા છે. આ બંગલાની વ્યાસપાસ પણ ઘણા માંસાહારી
સિંધીઓ રહે છે. ધીરે ધીરે આ કોલોનીમાં પણ ઉપદેશ આપવાનો
સારો પ્રસંગ મળ્યો. અને ઘણા લોકો માંસાહાર છોડતા થયા.

પ્રકરણ ૨૭ મું
અદિ'સા પ્રચાર

અમે આ કોલોનીમાં રહેતા ત્યારે શુજરાત નગરમાં રહેતા ખેડાત-
વાળા ભાઈ સુદરભાઈ પારેખ ઇન્જીનીયર, ભાઈ હરિલાલ ચતુર્ભુજનુ
કુટુંબ, શેઠ હિમરાજ ભાઈ, શેઠ જસરાજભાઈ, પી. કમલુ દી ના
વડા ઇન્જીનીયર શ્રીમુત સ્તિમ્ભવલાલ પરીખ, તેમજ સિંધી ગૃહસ્થ
શ્રીમુત ખિયારામ ત્રિગેરેએ ભકિતનો સારો લાભ લીધો હતો.

અદિ'સાની પ્રવૃત્તિમાં ઉપરનાં મુખ્ય કાર્યો ઉપરાંત છૂટક પ્રવૃત્તિ
પણ વખતે વખત થતીજ રહી છે. સિંધી
૪. છૂટક પ્રવૃત્તિ. ગૃહસ્થો ચોતાને ત્યાં અમને લઈ જાય, ચોતાનાં
મિત્રો અને સગાં સંબંધીઓને બેગાં કરે,
ભજન કીર્તનો યાચ અને તે વખતે ઉપદેશ યાચ. આથી પણ ઘણા
સિંધીભાઈઓ બહેનોએ માંસાહારનો ત્યાગ કર્યો છે આવા જે જે
કુટુંબોમાં જવાનો પ્રસંગ મળ્યો, તેઓમાં ડા. ગીડવાણી અને
ભાઈ એલ્લ ખતસના બે મિત્રો-યુંગા લાખડો, જેમનાં નામ
ચેવારામ અને સમ્યાનંદ છે, આ બંને કુટુંબોએ સારી ભકિત
પતાવી છે. અને ઘણાઓને લાભ અપાવ્યો છે

કુદરતની ફેરી લીના કે? મેં મુગા સિધી બાઈઓ જન્મથી જ બહેન અને મુગા છે અને વધુ લાગ્યા પણ નથી. કતા બન્ને બાઈઓ કસતીના બે મોગ પ્રેમોમા સારી જગ્યાઓ ભોગવે છે સારો પગાર મેળવે છે બધાઓની સાથે ઇસારાથી સમજવા સમજાવવાની અદ્ભુત શક્તિ ધરાવે છે અને બધો બ્યવહાર ચલાવે છે.

બાઈ ખરાસ પોતે પોતાના કુટુંબ માથે માસ મન્દળી વિગેરેના ત્યાગી છે એમલે તેમના ઉપદેશથી, તેમના મિત્ર તરીકે આ બે બાઈઓએ પણ માસ મન્દળીનો ત્યાગ કર્યો છે.

આમ જીવદયાની પ્રગતિમા જુદા જુદા વ્યાખ્યાનો અને દિશા લતાઓમા રહીને ઉપદેશ આપવાનો તેમજ જ્ઞાનચર્ચા કરવાનો સારો પ્રસંગ મળ્યો.

પ્રકરણ ૨૪ મું
અહિં સા પ્રચાર

આ પ્રકરણમાં કંગાળીમાં 'દયા પ્રચાર'ની પ્રવૃત્તિને અંગે સિનીઆવાના પુસ્તકો જુદે જુદે અંગે કરેના વ્યાખ્યાનો અને માસા દારી લતાઓમાં ગીને કરેલી પ્રવૃત્તિના સબધમાં સંક્ષેપમાં કહેવાય છે એ ઉપરાંત કંગાળીની અમારી રિથરતામાં 'દયા પ્રચાર સબધી' ખાસ ખાસ પ્રગતિ, કે જે પ્રવૃત્તિ વધારે અગત્યતાવાળી ગણી સકાય એવી પણ થઈ છે તે પ્રવૃત્તિ અમુક અમુક સમયે ચરેલી પ્રિશિષ્ટતા વાળી સભાઓ અથવા 'જીવદયા કોન્ફરન્સ' છે, જેનો ઉલ્લેખ આ પ્રકરણમાં કર્યો છે.

હિંદુસ્તાન જેના દયાળુ અને આર્થસંસ્કૃતિવાળા દેશમાં ગાય બેસના ગર્ભાશયમાં બાકડું કે એની બીજી બીજીને કુત્રાનો વિરોધ ધારીને જળસ્તીથી દૂધ કાઢવાનો ધાતકી રિવાજ ચાલી રહ્યો છે, એની પણ ઓછા લોકોને ખબર હતી આ રિવાજની હિંદુસ્તાની વાતો સાબળતાજ આપણને કપારી છૂટે નજરે તો જોયું જ કેમ જાય સ્વાભાવિક દૂધથી વધારે દૂધ કાઢવાના લોભી છયો કેવા કેવા હિંદુસ્તાની કાર્યો કરે છે, તેનું આ ઉદાહરણ છે હવે આ રિવાજથી લોકો જાણીતા થતા જાય છે વનકામાં એક સસ્થા ઉભી થઈ છે, કે જે આ રિવાજને બધ કંગાળના માટે પૂરેપૂરી કાશિશ કરી રહી છે કે રક્ષુવશસદાય તે સસ્થા તરફથી કંગાળીમાં આવેના તે વખતે તા. ૮ ફેબ્રુઆરી ૩૮ ના દિવસે એક વિરાટ સભા 'જૈન વ્યાખ્યાન હોલ'માં ભરવામાં આવી હતી જૈન જૈનેતરોની ઘણી મોટી સંખ્યાએ આ સભામાં હાજરી આપી હતી આ સભામાં કે રક્ષુવશસદાયે લખાણથી કુત્રાના નાતકી રિવાજનું મુખ્ય ચિત્ર રજૂ કર્યું હતું તેમજ જે વિવેચન કર્યું હતું, તેના દૂક સાર વાર્થકોની જાણ માટે અહિં આપવો યોગ્ય છે -

‘કુત્રાનો અટકાવ કરાવવા માટે જેણે શા મહીના થયા હ જુદે જુદે સ્થળે કરીને ઉપદેશ આપી રહ્યા હ હમણાં હ સંકર, ઉપરખાના બિચરે સ્થળેથી કરી આવુ છ

“જુદા જુદા સ્થળે કુત્રાને જુદા જુદા નામથી ઓળખવામાં આવે છે સિધમાં પણ નામથી એ

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સભાઓ

જોળખાય છે. આ રિવાજ છેલ્લા ૮૦ વર્ષથી પ્રચલિત થયો છે. આ અટકાવવા માટે ધારાસભામાં કુકકાખીલ રેરા કરવામાં આવ્યું છે.

“આ પ્રમા ઘણીજ માત્રી અને હલકી છે. તેનાથી ગાય અગર ભેંસને બહુ દુઃખ થાય છે, ગભરૂને પણ હાનિ પહેાંચે છે. દોરવા માલીકો નાનાં પાડાં કે વાછરડાં રૂ. ૧૪ થા ૧૫ ની કીમતે વેચી મારે છે. અને પછી કુકાથી કૂધ મેળવે છે. આ રિવાજ બંધ નહિં થાય તો ગીધન અને પશુધન નાશ પામશે.

“અમારું કહે છે કે ૨૪ કરોડ ગાયો હતી. જ્યારે તે સંખ્યા ૧ કરોડમાં આવીને હતી છે. આને તો કેન્નમાં જુલન બની રહ્યું છે. હોલાંડનું કૂધ એટલું બધું ચોક્કસ હોય છે કે તેમાં પાણીનું એક ટીપું પણ ભેળવવામાં આવતું નથી. જ્યારે, જે દેશમાં કૂધ, દહિં તથા ધીની નદીયો વહેતી તે દેશમાં જોખનું કૂધ કે જોખનું ધી મળતું પણ મુરદેલ થઈ પડ્યું છે.

“ગાયો તથા ભેંસોવાળા કહે છે કે ‘અમારી ગાય કે ભેંસનું વાછરડું’ થા પાડું નાનપણમાં મરી ગયું હોય, અને તે કૂધ દેવા ન દે, તો અમારે શું કરવું ? અમારે શું તે જતું કરવું ? તે સીધી રીતે કૂધ આપતાં નથી, તેથી અમારે કુકાદારા કૂધ માંડવું પડે છે.’ આ તેમની દલીલ વાજબી નથી. કેમકે આ રિવાજ તો ૮૦ વરસથીજ પ્રચલિત થયો છે. તે પહેલાં શું થોડો કૂધ નહિં દોતા હોય ?

“ભાષી મુધરેલા દેશોમાં ગાયોને એક સાથે દારમાં કબી રાખીને પછી તેમને પીવાને સંજગતવામાં આવે છે. ગાયો એક તાન થઈ જાય છે. તે પછી તેમના આંચળે રૂબરૂનું મરીન લગાડવામાં આવે છે. જે કૂધનો છાંટો છાંટો આંચળમાંથી નૂતી લે છે. અને વધુ વખત રાખવામાં આવે, તો લોટી પણ નીકળે, પણ ગાયો એટલી બધી પીવાનામાં મરત બને છે કે કાંઈ કહેવાની વાત નહિં.

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સલાઓ

“તાનસેનના જમાનામાં કહે છે કે એવી સંગીત વિદ્યા પ્રચલિત હતી કે ગાયન ગાતાની સાથે જંગલનાં જનવરો-હરણ વિગેરે એવાઈને જમા થતાં અને ગાયન બંધ કરતાંજ તેઓ અદરશ થઈ જતા હતાં. પશ્ચિમના ખેતીકારો ધુવડને રાત્રે પોતાના ખેતરમાં ખેસાડીને તેની પાસે રખેવાળી કરાવે છે. આવી રીતે તેઓ જ્યારે જંગલી જનવરોની ખબર લે છે, ત્યારે આપણે જો આપણું ડોમેસ્ટિક પ્રાણીઓની પણ સંભાળ ન લઈએ, તો આપણા જેવા બેપરવા ખીબ કોણ કહેવાય ?

“ગાયોવાળા, ચાર દીવાસોવાળા મકાનમાં ગાયોને લઈ જઈને દોવે છે. તેથી ખબર પડી શકતી નથી. મ્યુનિસીપાલિટીએ દુગ્ધધાં દોરેને ખુલ્લા મકાનમાં રાખીને દોવાનો કાયદો કરેલો જોઈએ. જેથી બહારથી આકાશ જતા માણસોને પણ ખબર પડી શકે કે દોરેને કુહી કરવામાં આવે છે કે નહિ ?

“કેટલાંક મુસલમાન સાધવો પણ આ વિવાળની વિરૂદ્ધ છે. આજની સમામાં આપણે નીચેની મતલબનો કરાવ પાસ કરી દિ’ંદ સરકારને મોકલાવશું તો વાજબી થશે.”

આ પછી ડુક્કાની પ્રધાનો વિરોધ કરનારો, સિંધ ગવર્નમેન્ટ, મ્યુનિસીપાલિટી તેમજ લોકલબોર્ડને આ પ્રશ્ન અટકાવવા માટે કામદો બનાવવાની ભલામણ કરનારો, દૂધની મારકીટમાં વેટરનરી ઇન્સ્પેક્ટરો અને ડોક્ટરો મોકલી દૂધની તપાસ કરવાની ભલામણ કરનારો, દૂધ ડુક્કાણી કાટેલ માલૂમ પડે તો તે જનવરોને પાંજરાપોળમાં મોકલવું અને દૂધ કાઢનારને સજ્જ કરવાની ભલામણ કરનારો વિગેરે કરાવો કરવામાં આવ્યા હતા.

મુખ્ય તરીકે જે લંબાણુ વિવેચન મેં ત્યાં કર્યું હતું, તેનો દૂંડો સાર આ છે:-

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સમાચારો

‘કુલ્લનો રિવાજ ગણદાયક અને બંદકર છે વધુ દૂધ કાઢવાની લાલચમા માણસો આવ્યા હવતા કામો કરી રહ્યા છે કહે છે કે ટોરોના ગર્ભશય્યામાં લોકો કે દુધને નાખીને વધારે દૂધ ઝરવવામાં આવે છે આ દૂધ લોકોમાં વચવામાં આવે છે

‘આ બાબત આમલે હશે વિચાર કરીએ તે જણાયા વિના નહિ રહે કે તેની પાછળ માણસની કેટલી બધી લોભરૂતિ રહેલી છે ? સ્વાયંરૂતિ, માણસો પાસ અનેક પાપો કરાવે છે ધારો કે એક દિવસ છે તે ઝીપૂલ કરે છે ત્રણ પર હમિશા ઢાંચ ફરવે છે તેનું બહુમાન કરે છે પણ એજ ગાય જ્યારે દૂધ દેતી બધ વાપ છે, અને વેચવા માટે બહાર કાઢે છે, ત્યારે ખરીદનારાઓમાં, કસાઈનો દલાલ બીજા કરતા બે રૂ વધારે આપશે, તે તેને દેતા તે જણ પણ અચ્છાશે નહિ બલ્કે છે કે આ ગાય પર કસાઈની છરી ફરશે, પણ એને બે રૂપિયાનો લોભ આપ્યો બતાવી દે છે

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સંજ્ઞાઓ

‘ઉંચી ભાતનો બ્રાહ્મણ-દિવસ છે તે દિવસને કાઠો રાખે છે પણ બે રૂપિયાની ખાતર ન કરવા જેવું કામ કરી બેસે છે જે દેશમાં આવ્યા લોકો અને લાલચ માણસો હોય, તે દેશમાં કયું ધોર પાપ ન થઈ શકે ? આવી બધી ભવિષ્યના જ્યારે પાપ કરે, ત્યારે હલકી કેમો, કે જે દવાનું નામ પણ ભણતી નથી, તે એ તેનું પાપ કરે, તેમાં આશ્ચર્ય જેવું શું છે ?

આપણા દેશમાં દિવસો સાકાદારી છે પણ યુરોપ અમેરિકામાં આપણા સાકાદારી કરતા પણ ચઢી નય એના સાકાદારી પડ્યા છે ત્યાં અમુક મહાજનો છે કે જેના મેગરો દૂધ ખાતુ પણ દરામ સમજે છે બધે તે પાપ તરીકે ન સમજતા હોય, પરંતુ દૂધ પણ વેચેલનું નથી, એમ સમજે તે સ્ત્રી નથી ખાતા યુરોપમાં આને મદદમાં મદદ વેચેલીને છે, જ્યારે છપદવા અને ‘અદિ શ્વા પામે

ધર્મ'નો દાવો કરનાર હિંદુસ્તાનીઓ ક્યાં જઈ રહ્યા છે ? એને કાઈ વિચાર કરશે ?

‘અમારા વિહાર દરમ્યાન અમને ખબર પડી હતી કે પંબળનો કેટલાક ફ્લાયો સિંધ્યાથી ગર્ભવતી બકરીઓ ખરીદવા આવે છે. આ લોકો બકરીઓના પેટ ચીરી કાચાં બચ્ચા કાઢે છે. આ બચ્ચા શા કામગા આવે છે ? ખબર છે ? આ બચ્ચાના મુલાયમ ચામડામાંથી તમારા ચૈસા રાખવાના પાકીટ, કમરે બાધવાના પટા, હાથના મોત્ત બિગેર બને છે, તમે હિંસાના આ કામને આવો વિચારે ઉત્તજન આપી રહ્યા છો. આ બધા પાપો તમારી લોભશક્તિ અને મોહશક્તિઓ કરાવી રહી છે. છબદવા પ્રતિપાલ કહેવરાવવાનો દાવો ધરાવનારા અનંક લોકોના કારણે કેના પાપાચરણો થઈ રહ્યા છે, તે વિચારો.”

૨૧ પ્રસંગે શ્રીયુત મણિલાલ ટુંગભાઈ મહેતા, ભાઈ થી ટી. શાહ અને બીજા કેટલાક મહાનુભાવોએ પણ વિવેચન કર્યા હતા. દરાવો યોગ્ય રચકે મોકડી આપવામાં આવ્યા હતા

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સમાચારો

કંગડીમાં ‘આર્થ સમાજની’ અર્ધ શતાબ્દિ સન ૧૯૩૭ ના સપ્ટેમ્બર મહિનામાં ઉજવવામાં આવી હતી છબદવા કોન્ફરન્સ દશ દબ્બર મનુષ્યો આ જલસામાં ભાગ લઈ રહ્યા હતા. કંગડીના ‘આર્થસમાજ’ તરફથી ‘છબદવા કોન્ફરન્સ’ આ પ્રસંગેજ તા. ૧૧ સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૬ ના દિવસે ભરવામાં આવી હતી. કંગડીના પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તાઓ પ્રો. તાગવંદજી ગમરા એમ. એ, પ. લોકનાથજી, સ્વામી કૃષ્ણાનંદજી, સ્વામી પૂર્ણાનંદજી, પ. કેશવજી તથા શ્રીયુત નગસિંહલાલજી વિગેરે આ કોન્ફરન્સના પ્રધાન સંચાલકો હતા.

પરિવહની કાર્યવાહી બપોરે સાડાઠ્ઠ વાગે શરૂ કરવામાં આવી હતી પ્રો. તાગવંદજીએ આ કોન્ફરન્સનો હેતુ વિસ્તારથી સમજાવ્યો હતો. આ કોન્ફરન્સના પ્રમુખ તરફિની સેવા કરવાનું કામ આ

નેખખને સોપાયેતુ આ કાન્કરને સિધ્યા અદિ સાના ક્ષેનમા સારી
અપ પડી હતી

આ કાન્કર-સમા ૧ દિવસીઓને માસાદાર બવ કરવાનો
વિનિતિ કરનારો, ૨ દોરોને ચરવાની જગ્યા કાયમ રાખવાની
સરકારને વિનિતિ કરનારો ૩ મ્યુનીસિપાલિટીની ફતરો અને ઉદ્દરોને
પકડાવી તેનો નિદયતાપુલ નાચ કરે છે, તેનો વિરોધ અને તે પ્રથા
રોખવાની મુશ્કેલી કરનારો ૪ ગાયબે મોના ગર્ભાશયમા લાકડુ ધાવી
પુસ્કાદારા દુધ કાઢવામા આવે છે અને તેની સત્તામણી કરવામા
આવે છે, તેનો વિરોધ કરનારો, ૫ લાહોરમા ચનારા પ્રસાદખાનાને
કાષ્ઠપણુ ઉપાયે બધ કરવાની અપીન કરનારો, ૬ ખતિવાનની પ્રથા
રક્ષામે વિરોધ કરનારો-એમ કેટલાક અગત્યનાં કંરાવો કરવામા આખ્યા
હતા અને તે કંરાવો ઘટતે રચતે મોકની આપવામા આવ્યા હતા

આ પ્રસંગે પ્રમુખ તરફિની ફરજ અદા કરતા, જે કેન્ડુ
વિવેચન મારે કરવુ પડેતુ, તેમા આવી એક અગત્યની મદાનુ
કાન્કર-સના પ્રમુખ તરફિનુ માન આપના મારે, આર્થસમાજનો અને
ખાસ કરીને કાયસ્તાઓનો આભાર માન્યો હતો અને છેવટે
ઉપસહારમા જે કંઈ કંઈ તેનો ટૂંક સાર આ છે -

“બાઈઓ અને બહેનો, ‘દયા’ના સબધમા
કંઈક કંઈક તે પહેલા પામમા ઠરાવના સબધમા
થોડો ખુલાસો કરના માફ ॥

“મને એવા ભરોસાદાર ખબર મહયા છે કે શીક
શિષ્યવતનજી મોહોવામે આ કલવખાનાનો ટેકો
સેવાથી હાથ ઉઠાવી લીધો છે આ વાત ને સાની
દોષ, તો આપને ખરેખર ખુશી થઈયુ કેમકે તેઓ
હિંદુ વરીકે પોતાના કલંબને સમન્વય ॥

“પરંતુ તેની સાથેજ સાથે જે દરજીકત મે
સાબળી છે, તે ઉપરથી તો મને યલુ કુખ થયુ છે
જે દરજીકત એ છે કે એક જન ચુદરમે આ
કસાઈખાનાના મોટાકક મારે પોતાનુ ૨-૩૨

પ્રકરણ ૨૪ મુ
વિશિષ્ટ સબાઓ

બાપુ" જી આ જૈન શૃદ્ધત્વ જોડે દિગંબર કહેવાય છે, છતાં જો તેમણે ટેન્ડરબર્ચાની વાત સાચી હોય તો ખરેખર કૈન તરીકે તે એક ભયંકર કલક જેવું છે. પેસાને લોભશું શું પાપ નથી કરાવી શકતો? અથવા સીધી યા આડકતરી રીતે કયા પાપને પોષણ નથી આપાવતો? એવું આ હતાહશ્ય છે.

“અમારાજ દેશના સાચા ધનનો (પશુધનનો) એક યા ખીછ રીતે નારા કરવામાં ઉત્તેજન આપવા. અહિં સાને દાવો કરવા છતાં ધૈર્ય દિં સાના કૃત્યોને એક યા ખીછ રીતે ઉત્તેજન આપવા આપણાજ બાઇઓ આગળ આવે, જોના જેવો દુ ખનો વિષય ખીને કયો હોઈ શકે ?

“સત્તજનો, તમે કશાન પાસ કરી ચુપચાપ બેસી રહો ને લાગણી બતાવો, તેથી કાઈ કામ નથી સરવું તમારો આ કસાઈખાનાની સામે વિરોધ હોય, તો બધા આજથી પ્રતિજ્ઞા કરો કે ‘તે બધું યવનને સરકારી બોર્ડ’ ન નિકળે, ત્યાંથી અમે ફક્ત નહિ ખાઈએ.’ (આની જનતા પર એટલી મુદ્દર અસર થઈ કે થોડા અપવાદ સિવાય તમામ લોકોએ હાથ ઉઠાવી દીધું ન ખાવાની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી)

“મહાનુભાવો, તમે જે પ્રતિજ્ઞા કરી, એથી મારો આત્મા ધણો ખુશી થયો છે. બાઇઓ અને બહેનો, દયા એ તો મનુષ્યોને કુદરતી ધર્મ છે. ગમે તેવી હિંસા કરનારો માણસ હશે, પણ તે અન્યાય સહન નહિ કરી શકે. નાના કૂતરાને મોટું કૂતરું સતાવતું હશે તો અમે તેને કસાઈ પણ તે નાના કૂતરાને બચાવવા પ્રયત્ન કરશે. આપણે બધા ધર્મી” તરીકે ઓળખાતાંએ છ’એ પણ સાચો ધર્મી” તો એ છે કે જેના હૃદયમાં દયા છે. જૈનોમાં ‘દયા’ ને ‘ધર્મ’ની માતા’ કહેવામાં આવી છે. માતા ન હોય તો પુત્ર ન હોય, દયા ન હોય તો ધર્મ ન હોય

‘ જે લોકો ખીલ છવો પર નિર્દયતા વાપરે છે, તેઓ ખરી રીતે પોતાની બરાબર ખીલ છવોને

પ્રકરણ ૨૪ સુ
વિશિષ્ટ સભાઓ

સમજતા નથી. સંસારના નાના કે મોટા ગમે તે જીવ હશે, તે સર્વે જીવવા હચ્છે છે. મરવાને કોઈ ચાહતું નથી. આપણે જીવવાને ઈચ્છતા હોઈએ, તો બીજાને જીવવા દેવા બેઈએ. ‘જીવો અને જીવવા દો’ આ સૂત્રને જો હમેસાં હૃદયમાં રાખવામાં આવે, તો માણસ ધણાં પાપોથી બચી જાય. ધણી હિંસાથી બચી જાય.

+ + +

“મહાત્માભાવે, હિંદુસ્તાન એ તો ધર્મકેન્દ્ર છે. ભારતભૂમિ એ પવિત્ર ભૂમિ છે. આ ભૂમિમાં આપણે કેટલાં ધાર પાપોયજ કર્યા છે? તે પાપોનાં પ્રાપ્તિ આપણે ભોગવી રહ્યા છીએ. માટે જો તમારે કુખી થવું હોય, તો લોભ છોડો કરો, પાપ છોડો કરો, જીવો પર દયા કરો.

બહેનો અને બાઈઓ, જરા પૂર્વ સમયનો ઇતિહાસ તો તપાસો. અકબરના સમયમાં હિંદુસ્તાન દેશ કેટલો બધો કુખી હતો? તેણે પશુપત્ર બંધ કર્યો હતો, જુલમી કરી બંધ કર્યાં હતાં. બિંતીને માટે બરફૂર જમીન હતી. મનુષ્યના જીવને ઉપરોચી દૂધ, દહિં, અનાજ, ખસ ખુશબ મળતાં હતાં. ૧ રા. ના ૨૭૦ રતલ મધ મળે; ૧ રા.નું ૮૫ રતલ દૂધ મળે, ૧ રા.નું ૨૧ શેર ધી મળે. એ હિંદુસ્તાનને બીજું શું લેઈએ? આજની રીતે હતાં છે, તે સમજાવવાની જરૂર છે ખરી?

+ + +

ઉપર પ્રમાણે કવચખાનાના વિરોધની એક બીજી સભા તા. ૧-૬-૩૭ ના દિવસે જૈન મંદિર પાસેના પ્લોટમાં ભસ્વામાં આવી હતી. એ સભામાં અનેક વક્તાઓએ વ્યાખ્યાનો કર્યા હતાં. અને લાહોરમાં થતાં કસ્ટોબાનું નિહિ થતા દેવા માટે વિરોધ કરવામાં આવ્યો હતો. અને તે ઠરાવની નકલો તાત્કાલ પાઈસરોય અને બીજા પદતા સ્થળે મોકલવામાં આવી હતી.

ક

પ્રકરણ ૨૪ મું
વિશિષ્ટ સભાઓ

આજે સારા દેશમાં એક અથવા બીજી રીતે જે હિંસા થઈ રહી છે, એ આર્થાચાર્ય જેવા દેશને માટે ખરેખર કલંકજૂત છે. અને તેમાં મ ધર્મના બહાનુ નીચે થતી હિંસાઓ જ્યારે જોવાય છે, ત્યારે તો અનંદદાયક ગ્રાસજી થાય છે. પોતાની તંદુરસ્તી માટે, પોતાનાં બાળબચ્ચાઓની ખેમ-કુશળતા માટે અને બીજી સાંસારિક હિતઓની તૃપ્તિને માટે દેવદેવીઓની માનતાઓ માની, તેની આગળ પાડ, બકરા, ઘેરાં, કુકડાંના બોગ આપવામાં આવે, એ અજ્ઞાનતાની તો હદ આવી ચૂકી છે. જે માતા 'જગદંબા' છે- જગત્સતી માતા છે, એ માતાની આગળ એનાંજ ન્હાનાં બાળકોની ગર્દનો કાપી, માતાની મહેરબાની મેળવવાની હિત રાખનારા માતાના પૂજારીઓની બક્તિ માટે શું કહેવું? આતો એ વાળી વાત થઈ કે

માતા પાસે લેટા માનો,
કર ચકરેકા લાટા
અપના પૂત સિલાવન ચાહે,
પૂત વુજેકા કાઠા.

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

નવરાત્રિના દિવસો આવતા હતા. મર્યાઓની રમઝી ચાલતી હતી. લોકો પોતપોતાની માન્યતા પ્રમાણે નવરાત્રિમાં પ્રવૃત્તિ માતાઓની પૂજામાં બિસુક થઈ રહ્યા હતા. સાંકળવામાં આવ્યું—

‘કે, ભંગી, વાધરી, ચમાર, કાળી અને બીજા વિગેરે અજ્ઞાની લોકો પોતપોતાના મહેરબાઓમાં અને કેટલાક તો પોતપોતાનાં રહેવાનાં ઘરોમાં પણ માતાઓના મઠ બનાવી નવરાત્રીની પૂજામાં, ખાસ કરીને આસો સુદિ આક્રમ, નોમ, દશમ—એ ત્રણ દિવસોમાં ઘેર હિંસાઓ કરશે.’ એનાં જે વર્ણનો સાંકળવામાં આવ્યાં, તેથી તો કમકમાડી છૂટવા લાગી.

એક રાત્રે અતર આત્માનો અવાજ ઉઠ્યો 'માતાની પૂજામાં સેપ્ટે જીવોનો સહાર થશે? શુ તેને જ્યાવવા પથશક્ય પ્રત્ય ન પ્રવે?'

તા ૫-૧૦-૩૭ ના દિવસે રાત્રે 'સિધ જ્યવ્યામડગી'ના સચાલકને જોલાવવામાં આવ્યા અતર આત્માનો અવાજ તેમને સબજાવવામાં આવ્યો ઉત્સાહિત કરવામાં આવ્યા નક્કી કર્યું કે નવરાત્રિના દિવસોમાં પરુવધ બધ થાય, એવા દરેક પ્રયત્નો જવા પશ્ય એમાં સૌના સહકારની જરૂર હતી એમાં પૈસા જે બેઠકે તે માણ્યો જે બેઠકે એટલે જૈન જૈનેતરોની સલામો ભરતી થયું કરી

સલામો-તા ૭-૧૦-૩૭ ના દિવસે જૈન અને જૈનેતરોની એ સલામો ભરવામાં આવી, અને તે સલામો નવરાત્રિના છે ના આજ દિવસોમાં નીચે પ્રમાણે કામ પ્રવુ, એવું દસવવામાં આવ્યું -

૧-હમેશા પ્રાત કાળમાં છ વાગે ભાઈઓ અને બહેનોની પ્રભાતેત્રી કાઢવી અને અમુક લતાઓમાં ફરવુ

૨-જીવદિસા થી હોય એવા લતામાં તે તે જાતિના લોકોને બેગા કરી ઉપરેશ આપવો

૩-બની શકે તેટલા અર્થે સમજાવીને તે તે લોકોને દિસા ન કરવાના નિયમો કરાવવા

૪-આસો સુદિ આદ્ય, નોમ અને દસમ-એમ ત્રણ દિવસ ચોવીસ પ્રાકના પહેરા ગોઠવવા અને તેઓ ત્યા પ્રાપ્તજી જીવની દિસા ન થાય એવી બહુજ સજયતા દર્શકની ખમરદારી રાખે

૫-દિસા પ્રત્યેક તે તે કામોની વચમાં મેનીને વાતઓ કથાઓ અને ભજનો વિગેરે દ્વારા તેમને શુભ પ્રવૃત્તિમાં બોદી રાખવા

૬-આ પ્રયત્નથી જે લોકો દિસા ન કરે, તેઓને મીઠા ભાત અથવા મીઠાઈની દહાણી આપવી

૭-સિધી અને ગુજરાતી ભાષામાં અભિમાના ઉપદેશના દેખીતો બહેનવા

પ્રકરણ ૨૫ શુ
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

૮—આટલો અપત્ન કરવા છતાં પણ જો કોઈ સ્થળે હિંસા થયાનું માલુમ પડે, તો તેની દિલગીરી દર્શાવવાને ચોવીસ કલાકનો ઉપવાસ કરવો. આ ઉપવાસ કરવા જોઓ સજી હોય એમનાં નામો પહેલેથી નોંધવાં.

તા. ૮-૧૦-૩૭ ને દિવસે એક બીજી સભા ભરવામાં આવી, જેમાં જુદી જુદી જાતની કમીટીઓ નક્કી કરવામાં આવી. કયા કયા મહોલ્લાઓમાં ક્યા કયા મંદિરો આગળ અને બીજાં ક્યાં ક્યાં સ્થાનોમાં પહેરાઓ ખેસાડવા, તેની નોંધ કરવામાં આવી. તે બધાં સ્થાનો માટે ત્રણ દિવસનો અખંડ પડેરા ભરવા માટે સ્વયંસેવકો અને સ્વયંસેવિકાઓની ટુકડીઓ મુકરર કરવામાં આવી.

ઉત્સાહ ભારે હતો, અને તેમાં ચે બહેનોના ઉત્સાહ માટે તો જેટલી પ્રશંસા કરીએ તેટલી ઓછી છે.

ખર્ચની વ્યવસ્થા—સવાલ ખર્ચનો હતો. કરાચીના ભાઈઓના સ્વભાવથી હવે તો અમે પરિચિત થયા હતા. આવું નાનકડું કામ પણ કોઈ એકજ ગૃહસ્થ કરે, એવી આશા અમને ઓછી હતી. એટલે અમે યોજના મુકી કે—‘જીવદયા ઉપર પ્રેમ રાખનાર અને આ પ્રવૃત્તિને અનુમોદન આપનાર કોઈપણ ગૃહસ્થ, પછી તે ભાઈ હોય કે બહેન, પોતાની રાજ-પુશીથી માત્ર એકજ રૂપિયો આપે.’ અંદાજ પ્રમાણે ૩૦૦ રૂપિયા ભેગા કરવાના હતા. જરા પણ આનાકાની સિવાય સૌએ એક એક રૂપિયો નોંધાવી દીધો. ખીરસામાં હતો તેણે રોકડો પરખાવ્યો. માત્ર પાંચ મિનિટમાં તે એકજ સભામાંથી ૩૦૦ રૂપિયા ભેગા થઈ ગયા. ‘મહારાજ, ક્યાંય અમારા ઉપર આ ખર્ચનો બોલો ન નાખો,’ એવો ભય રાખનારાઓને પણ એ ભયમાંથી મુક્તિ મળી. અને સૌને પુરવતો લાભ મળ્યો.

કમીટીઓ—આ વખતે જે કમીટીઓ મુકરર કરવામાં આવી, તેમાં આઠ ગૃહસ્થોની સુપરવાઈઝીંગ કમીટી કરી; બે ગૃહસ્થોની નાણાં વસુલ કરનાર કમીટી કરી; ત્રણ ગૃહસ્થોની પ્રેસ પ્રચારક કમીટી કરી અને ૭ ગૃહસ્થોની નિમંત્રણ કમીટી કરી.

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

નવ રથનોએ પહેરો બેસાડવાનું નાકી કયું. લગભગ દોઢો નેટલા યુવકોએ, જેમાં પંદર બહેનો પણ હતી, પહેરા ઉપર રાતદિવસ ઉઝાગરા કરવાનું કમ્પૂલ કયું. વધારે ખુશી થવા જેતું તો એ હતું કે જે બહેનોએ પહેરો ભરવા માટે નામ નોંધાવ્યા હતાં, તે ગેહાટા ગેહાટા ઘરોની હતી અને વયોવૃદ્ધા હતી.

પત્રકારોનો સહકાર—આમ 'નવરાત્રિના દિવસોમાં જુદા જુદા લતાઓમાં દેવીઓનાં મઠો આગળ થી દિ'સા અટકાવવાના શાંત પ્રયત્નો મોટા પાયા ઉપર ચલાવા છે,' એવી વાતો વર્તમાનપત્રોમાં આવવા લાગી. કેટલાક પત્રકારોએ તો પોતાના અગ્રભેષોલખી અમારી આ દિલચાલને સર્વદેશીય બનાવવા, કરાચીની સમસ્ત જનતાને સાચાપવા ભલામણો કરી. કાર્ય કરનારાઓને સચનાઓ પણ કરી. એ પત્રો પૈકી બે પત્રોના અગ્રભેષોમાંથી જરૂરી ફકરાઓ અહિં આપવા ઉચિત ધારું છું.

‘પારસી સંસાર’ પત્રે પોતાના અગ્રભેષમાં લખ્યું હતું :

“સંસારમાં થતી દિ'સાઓમાં નવરાત્રિના દિ'કુ તહેવારોમાં લગભગ દિ'દના બધા લાગમમાં વધારે દિ'સા થતી એવામાં આવે છે. સક્રિયપૂલ એ નવરાત્રિના દિવસોનો હેતુ છે. જોગલ કે જ્યાં શાસ્ત્ર લોકોની ચોક્કસ સંખ્યા છે, ત્યાં ધણુ મોટા પ્રમાણમાં દિ'સા થાય છે. દેવીઓ ઉપરની મજાને કારણે, બાળ બચ્ચાઓની ખિમારીના કારણે થા આપું વર્ષ સુખ શાંતિમાં પસાર થાય તે કારણે આ દિવસોમાં માતાઓ આમળ છવતા જનવરોને કાપીને તેમનાં બળાદોને ચઢાવવામાં આવે છે. ખાસ કરીને આઠમ અને નોમના દિવસોમાં સક્રિયપૂલ વધારે ધામધૂમથી કરવામાં આવે છે અને છત્રોનાં બળાદોને વધુ પ્રમાણમાં અપાય છે. કેટલાક સમજુ માણસો માતાની પૂજામાં નૈવેદ્ય ને ફળફૂલાદિ ચઢાવે છે.

“સિંધ દેસ કે જ્યાં દિ'કુ અને મુસલમાનો ગોટ ભાગે માસાહારી છે, ત્યાં આવી દિ'સા વધારે થાય, એ દેખીતું છે. સિંધના પાટનગર કરાચીમાં પણ આ દિ'સા ઓછી થતી નથી. ખાસ કરીને ભીલ,

પ્રકરણ ૨૫ સુ.
વરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

વાપરી, કાળી, ઢેડ, લંગી વગેરે નવરાગિના દિવસોમા માતાઓ સમક્ષ બકરા કુકડા અને એવા બીજા જાનવરોના બળિદાન આપે છે. તે અટકાવવા કરાગીમા વસતા છવદયા ગ્રેમી મુજરાતીઓએ અત્યાર સુધીમા છુટાછવાયા પ્રયત્નો કર્યા છે. પણ તેનું કાંઈ ખાસ નજીવાજોગ પરિણામ આજુ નથી.

“તેકે સ્થાનિક ‘સિંધ છવદયા મંડળી’ની ત્રાણ પ્રવૃત્તિ શુ છે, તે અમે નજીતા નથી. પણ અમને જે રિપોર્ટો મળતા રહ્યા છે, તે ઉપરથી કરી સકાય કે અમે બિરાજતા વિદ્વાન મુનિશ્રી વિદ્યાવિભયજી મહારાજના વ્યાખ્યાનોની જૈન તેમજ જૈનેતર પ્રભ પર ધણીજ સરસ અસર થવા પામી છે.

“મહારાજશ્રીએ મયા શુરવારે રાત્રે સ્થાનિક ‘છવદયા મંડળી’ના સ્થાવરોને પોતાની પાસે બિલાલી નવરાગિના દિવસોમા જાનવરોના બળિદાન અટકે, એવી કાંઈ પણ પ્રવૃત્તિ આદરવા માટે સૂચન કર્યું હતું અને ગઈકાને (શુક્રવારે) સવારના વ્યાખ્યાનમા કાંઈપણ બંધકાઈ થોજના હાથમા લેવા માટે બહુ જોરદાર ઉપદેશ આપ્યો હતો. પરિણામે કેટલાક જૈનેતર મહાનુભાવોએ પણ આ વાતને ઉપાડી લેવાને પોતાની સેવા આપવા ઇચ્છાઓ પ્રકટ કરી હતી. જરૂર પડે તો પિકેટીંગ કરવા ને બીજા કોઈપણ સેવા આપવા માટે ધણી છહેનોએ પણ ઉત્સાહ બતાવ્યો હતો.

“વધુ સમય નહિ હોવાને કારણે બાકી રહેલા થોડા દિવસોમા જેટલું બની શકે તેટલું કામ કરવા માટે થોજના પડવા સહ શુક્રવારે રાત્રે દેરાસરગી બાલુના ગોઠમા જૈન જૈનેતરોની એક સભા ભાલાવ વવામા આવી હતી. આ વખતે જે થોજના નક્કી કરવામા આવી છે, તે આ છે :

+ + +

“આ સભા બેઠે નાની હતી, પણ રસદાર બની હતી. બાઈઓએ લુટી ભુટી થોજનાઓ રજુ

મકરણ રૂપ મુ
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

કરી હતી અને ઉપર મહારાજશાહીએ સમજાવ્યું હતું કે 'કાઈપણ કમીમીમાં નામ લખાવતી વખતે ધણી લોકો નામ લખાવે છે, આ નામો લખી લેવામાં આવે છે. અને જીભએ સમજે ■ કે અમુક જવાબદારી તો અમુક માણસોએ લીધી છે, પણ તે જવાબા કામ કરનાર બહુ થોડા નીકળે છે તે આપણે ધણીવાર અનુભવ્યું છે. તમે જવાબદારી માથે લીધા પણ જે જવાબદારીનું પાલન નહિ કરો, તો તે દોષના બાગીદાર તમે થશો. હિંસા બંધ થાય કે ન થાય, તે સવાલ ભૂટે છે, પણ જે કામ તમને સોંપવામાં આવ્યું છે, તે કામનું તમારે જવાબદાર પાલન કરવું જોઈએ.

+ + +

‘મહારાજશાહીએ સૂચના કરી હતી કે ‘અમારના કાર્યક્રમમાં મુખ્ય બે બાબતો આસ પાન બિચનારી છે. (૧) હિંસક હોમના આગેવાનોને સમજાવવા અને (૨) સરખસનું કામ આ કામ માટે તમે જેટલી વધુ કોશિષ કરશો, તેટલી વધુ સારી અસર થશે કોઈપણ ભતિના આગેવાનો હાથ અહિં ન આવી શકતા હોય, તો હું તેમને ત્યાં જવા માટે તૈયાર છું ખાત તમે મારી સાથે આવો.’

‘મહારાજશાહીએ કહ્યું હતું કે આપણે આડબર કરવો નથી, પણ કામ કરવાનું છે એટલે શક્તિપૂર્વક જે કાંઈ થાય તે કરવું, એ આપણું કામ છે હિંસા થોડા ધણા અરો જરૂર બંધ થશે. પણ કદાચ એ બંધ ન થાય, તોપણ આપણે શુભ આશાથી આ કામ કરતા હોવાથી તેટલા પુરવના બાગીદાર તો થઈશું જ હિંસના બાગમાં હું માનું કામ બાળવીશ, પણ રાત્રિના સરખસ માટે સ્વસ્ત સારા જમા સુકરર કરો કે જેઓ લતા લતામાં રાત્રિફેરી સાથે ફરીને બાગમાં આવે રાત્રે.

‘મહારાજશાહીના આ ઉપદેશની અસર સારી થવા પામી હતી, અને લોકોએ પોતાપોતાનું કામ

મકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમા પ્રવૃત્તિ

સંભાળી લીધું હતું એક દર રીતે આ નવરાત્રિના દિવસોમાં થતી હિંસા બંધ કરવા માં આવી કરવા માટે મોટે મોટે જણ મુનિશીની પ્રવચાથી જે કાઈ ચોક્કસ લાંબા ધરવામાં આવી છે, તે પ્રસંગીય છે ને કાર્યકર્તાઓ પોતાના કાર્યમાં સફળ થાય, એમ આપને ઈચ્છીએ છીએ આ કામમાં દરેક સહકાર આપવો જોઈએ અને અગત્યે હોય છે કે આ બધી ચળવળનું ધ્યાન સુદર ધરિશ્વરમાં આવવા પામશે”

પાદમીસ સાર તા ૬ એપ્રિલ ૧૯૩૭

આવીજ રીતે હિંસા પડે પણ અમલોષ લખ્યો હતો તેમાં લખ્યું હતું

“હિંદુ નિતિ ૧ અનેક દામી જેઓ દેવીધર્મ પાળે છે, અથવા દેવીના ઉપાસક હોવાનો દાવો કરે છે તેઓ નવરાત્રિના એકને કે દેવી ઉપાસનાના તહેવારોમાં, અને ખાસકરીને નવરાત્રિની પૂર્ણાવૃત્તિમાં, એટલે દરોરાના દિવસે માતાના નામે, અથવા માતાને ભોગ ધરવા નિમિત્ત બહારજોતી હિંસા કરે છે અને દેવીને ભોગ ધરવાના નામે હિંસા કરીને માસાહાર કરે છે

“અમને લાગે છે કે આ ધર્મના નામે દેવીના ભોગને નામે થતી હિંસા એ અત્યંત નિંદ્ય છે અને હિંદુઓની દૈનિક જીવનમાં દરોરાના દહાડામાં જે હિંસા થાય છે, તે અટકાવવાને જે કાંઈ પ્રવૃત્તિ થાય તે કરે

“કરામીમાં આ દરોરાના દહાડામાં થતી હિંસા અટકાવવાને માટે જૈન ભાઈઓએ જે પ્રયત્ન ઉપાડ્યો છે, તે પ્રસંગીય છે આ સાલ વિશેષતા એ છે કે જૈનધર્મના મહાન ઉપદેશક મુનિમહારાજ વિષાવિજયજી કરોત્તીમાં બિરાજમાન હોઈને તેમની હાજરીથી તેમજ શ્રોતાસાહનથી આ દરોરાના નિમિત્તે થતી હિંસા અટકાવવાને એક મોટા ખાસ ઉપર નવાસ થનાર છે

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

“આ પ્રયાસ એ છે કે કાંઈક સો નેટવા બાઈઓ હિંસા અટકાવવાને હિંસાના સ્થાન આગળ, શાંત સત્યાગ્રહ કરવા અથવા ઉપવાસ કરવાને તત્પર થયા છે. ઉપરાંત આવા સત્વશુભી ભાઈઓનું એક સરથસ નીકળનારું છે, ઉપરાંત લેવા ઈયદો શક્તિને ધર્મને નામે જ્યાં જ્યાં હિંસા થાય છે, ત્યાં દેખરેખનાં પગલાં લેવાનાર છે.

જેન ભાઈઓના આ કાર્યને અમે સ્તુત્ય ગણીએ છીએ, અને આ હિંસાવિરોધનું કામ કરવામાં જેન ભાઈઓની સાથે તમામ મતના હિંદુ ભાઈઓ ભળશે, અને ઉત્સાહથી સાથ-સહકાર આપશે, એની કમેદ રાખીએ છીએ.

“કેમકે અમાલે કહ્યું તેમ ધર્મના નામે થતો પશુવધ ખાસ તજવા લેય છે. અને એ વધને અટકાવવામાં હિંદુ ધર્મની અને હિંદુ ધર્મિયોની મદદતા છે.”

‘હિંદુસ્થાન’ તા. ૧૦ ઓક્ટોબર ૧૯૩૭

મકરલુ ૨૫ સુ.
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

આમ સ્થાનિક પંજાની સૂચનાઓથી જેમ કાર્યકર્તાઓમાં અપૂર્વ જોર આવવા પામ્યું હતું, તેવીજ રીતે જેનો ઉપરાંત જેનેતરોએ પશુ ખૂન ઉત્સાહથી આ પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લીધો હતો.

બરાબર આસો સુદ ૬ થી કરાબ્યા પ્રમાણે પ્રગતિ શરૂ કરવામાં આવી હતી.

પ્રભાત ફેરી—આસો સુદ છક રવિવારથી પ્રભાતફેરી શરૂ કરવામાં આવી હતી. સવારના સાડા પાંચ વાગે તો જૈનમંદિરનો ચોક સી પુરોથી જરાઈ જતો હતો. સ્વપંચેન્દ્રે પાંચ વાગ્યાથી મહોલ્લે મહોલ્લે બુગલોનો અવાજ કરી લોકોને જાગૃત કરતા હતા. અને અમારા કિયાકાંડથી નિગ્રત થતાં ૭ વાગે પ્રભાત ફેરી શરૂ કરવામાં આવતી.

સેંકડો સ્ત્રીપુરુષો—જેન અને જેનેતર આ પ્રભાતફેરીમાં શરીર થતા. સ્ત્રીઓ અને પુરુષો બન્નેની લાઇનમાં મોડવાઇ જતાં. ઉત્સાહવર્ધક અને જીવદયાના પ્રચારનાં લક્ષ્યો લલકારતાં. આગેવાનો છૂટે હાથે જુદી જુદી ભાષાનાં હે-ડખીયો બહેંચતા. ફોટોગ્રાફરો જુદી જુદી પોઝીશનના ફેટાઓમાં આ સરપસને ઝડપી લેતા.

ઉપદેશ—નકકી કરેલાં સ્થાનોમાં રોજ આ સરપસ જતું. લંગી, ઢેઠ, ફાળી, વાપરી એવાઓને મહોલ્લાઓની વચમાં ભેગા કરવામાં આવતા. સાધુઓ અને વાણિયા બ્રાહ્મણો જેવી ઉજળી ફામનાં લોકો એ લોકોના ઘર આંગણે જતાં આશ્ચર્ય અને હાંધેલા થતા. સારી અને સરળ ભાષામાં 'માતા' 'માનતા' અને 'પશુહિંસા' કરવામાં કેવું પાપ છે' એ બધું મુક્તિપૂર્વક સમજાવતું. ઘણા લોકો પોતાની મેજ સરળતા પૂર્વક માતાની સામે પોતાના નિયમ પ્રમાણે ધૂપીધું ઉપાડીને પ્રતિજ્ઞા કરી લેતા કે અમે એકપણ જીવને મારીશું નહિ. ઘણાઓ એના 'ભૂવા' ઉપર રાખતા. ત્યારે ભૂવાઓને સમજાવવાની ફાશિશ કરવી પડતી.

પહેરાઓ—ચુકર કરેલાં બધાં સ્થાનોમાં સ્વયંસેવકોની ટુકડીઓ ખેસાડવામાં આવી હતી. વયોવૃદ્ધા બહેનો પણ તેમાં સામેલ હતી. આખી રાતોના ઉગ્મગમ કરીને આ ટુકડીઓ ફાઇપણ જીવની હિંસા ન થાય, એની ખબરદારી રાખતી. આઠમ, નેામ અને દશમ—એમ ત્રણ દિવસ શાંતિ અને સાવધાની પૂર્વક આ કામ કરવામાં આવ્યું હતું. પહેરા ભરનારાઓને ફાઇપણ જાતની તકલીફ તો નથી થતી? એની ખબર માટે સુપરવાઇઝરો ચોપીસે કક્કાકે મોટરોમાં ફરતા રહેતા.

વિચિત્ર દૃશ્યો—દેવીઓની આગળ બકરાઓ વિગેરે જાનવરો લાવીને ઉભાં રાખવામાં આવ્યા હોય, 'ભૂવા' ધૂણતા હોય, તેની આસપાસ સેંકડો લોકો હોકારા કરીને અને ડાકલિયા ડાક્યાં વગાડીને તાન ચડાવતા હોય, સાંકોઓ અને જરીઓ ઉજળતી હોય—આવા ભયંકર વાતાવરણમાં સ્વયંસેવકા અને સ્વયંસેવિકાઓ પોતાનું કર્તવ્ય બજાવતાં હતાં.

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

પરિણામ—અમારી આ પ્રવૃત્તિનું ધાર્યા કરતા ધણુ સુદર પરિણામ આપ્યું. ધણી જાતના અનુભવો મળ્યા. લગભગ જેટલે સ્થળે પહેરાઓ બેઠા હતા, તે બધે થે સ્થળે પ્રાપ્ત એક પણુ જીવની હિસા ન થવા પામી એટલું જ નહિ પરંતુ કેટલેક સ્થળે તો કાયમને માટે હિસા નહિ કરવાની લોકોએ પ્રતિજ્ઞાઓ કરી.

ઘોળીધાની બાજુમા ખોપરામીની પાછળ વાઘરીવાડામા રહેતો એક બાપ, કે જેનો મહેરા દેખીનેજ મનનેર હૃદયના માણસો તો કરી જાય, આ બાપ કહેવાય છે કે લોટા ભરીભરીને ચાર-પાચ બકગઓનું લોહી પી જતી આ બાપએ અમારી સામેજ ખૂન ધૂસવા પછી પ્રતિજ્ઞા કરતા કહ્યું કે—‘મારે ત્યાં મહાત્માઓ અને આવડુ મોટું મહાજન પધાર્યું છે, તો હું માતાની આગળ ક્યારે પણ જીવવધ નહિ કરૂં અને અમારી આખી કામગીરી આ રિવાજ દૂર થાય એવી કારિય કરીશ’.

પ્રકરણ ૨૫ ઝું
નવરાત્રિ આદિમા પ્રવૃત્તિ

આવીજ રીતે ફરીશના દિવસે પણ જે જે સ્થાને પશુવધ થતો હતો, ત્યાં જ સમગ્રવીને તેને બધે કરાવવામા આવ્યો હતો. પણે બાએ આ દિવસે મરાઠા લોકો પશુવધ વધારે કરે છે તેમને સમગ્રવીને બધ કરાવનામા આવ્યો હતો.

આવી રીતે નવરાત્રિ અને ફરીશના દિવસોમા અહિંસાની પ્રવૃત્તિ ધણીજ સંતોષજનક થઈ હતી અને ઉપટે-પહેના કરા-પા પ્રમાણે ‘જીવવામા ળી’ તરફથી તે બધા લોકોને મીઠાભાતનું બોજન આપનામા આવ્યું હતું.

સસારમા એવી અનેક પ્રવૃત્તિઓ છે કે જેમા એક અથવા બીજી રીતે અહિંસક ગણાતી કામમા પણ ફેટાકડા સખધી હિસાઓ થાય છે, જેને હિસા તરીકે લોકો ઓછી ગણે છે આવી પ્રવૃત્તિમા દીવાળી ઉપર ફાડાતા ફેટાકડા અને ઘરખાનાની પણ એક પ્રવૃત્તિ.

એક દિવસ બ્યાખ્યાનમા ફેટાકડા નહિ ફાડવા સખધી ઉપરેય આપવામા આવ્યો. દીવાળી નજીક આવતી હતી અમને ઘણું

કે આવા મોટા માણુઓને ફટાકડા નહિ ફેડવાના નિયમો કરાવવા એનો અર્થ તો કંઈજ નથી. ફટાકડા ફેડવાર બાળક બાળિકાઓને ઉપદેશ આપવો જોઈએ.

તા. ૨૩ મી એપ્રિલના રોજી અમે કરાચીની રફૂલોમાં જવાનું થયું. રફૂલોનો ટાઇમ થતાંજ અમે એક પછી એક રફૂલોમાં પહોંચી જતા. બરાબર સાત દિવસ સુધી અચક પરિશ્રમ રફૂલોમાં જઈને ઉપદેશ આપવામાં કર્યો. રોજ પાંચ-સાત-આઠ રફૂલોમાં પહોંચી જતા. હેડમાસ્તર કે પ્રીન્સીપાલને મળી રફૂલોના કમ્પાઉન્ડમાં કે રફૂલોના કોષ/પણુ મોટા હોલમાં વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થિનીઓને એકત્રિત કરી ઉપદેશ આપતા. સિધી, મુજરાલી, મરહી, હિંદા, ઉદ્દા અને હરિજનોની એકંદર સાત દિવસમાં ચાલીસ રફૂલોમાં ૫૬૨ હજાર વિદ્યાર્થીઓને ફટાકડા નહિ ફેડવાનો ઉપદેશ આપ્યો ને પ્રતિજ્ઞાઓ કરાવી. બાળિકા એટલા બધા નિર્દોષ હૃદયના હોય છે કે એને ગમે તે ઉપદેશ આપો, ઝટ અસર કરે છે. ધરે જઈને માબાપોને કહે: 'અમારી રફૂલોમાં એક સાધુ મહારાજ આવ્યા હતા, એમણે કહ્યું, કે ફટાકડા ફેડવાથી હાથ બળી જાય, હુગડાં બળી જાય, કોષ/ના ધરમાં કે કુકાનમાં આગ લાગી જાય, માણસ મરી જાય, માટે અમે ફટાકડા નહિ ફેડીએ. અમારે માટે ફટાકડા કાવશો નહિ.'

પ્રકરણ ૨૫ મું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

આ પ્રવૃત્તિની એટલી સુદર અસર થઈ કે આખા શહેરમાં ફટાકડા વેચનારાઓ બેઠાં બેઠાં બગાસાં ખાવા લાગ્યા. થોડી થોડી વારમાં દોઢાદોઢ કરનારા બબાવાબા પોતાનાં રોટશનો ઉપર આખો દિવસ ટેલ મારતાજ રહ્યા. મ્યુનિસિપાલિટીનું ભૂંગળું ચીસ પાડેજ નહિ. ન કંયાય આગ કે ન કંયાય ધૂમ. પરંપરાથી આખા ગામમાં ફટાકડા નહિ ફેડવાની ધાક વાગી ગઈ.

ફટાકડાના ઉપદેશની સમજ સવારમાં ઉઠીને પ્રભુની પ્રાર્થના કરવાનો, માતાપિતાને નમસ્કાર કરી આશીર્વાદ મેળવવાનો, વિદ્યા શુરુઓને મસ્કાર કરવાનો, સત્ય બોલવાનો અને વિનય રાખવાનો પણ ઉપદેશ થતો,

સાંભળવામાં આવ્યું કે—કાળીચૌદસની રાત્રે શહેરથી બહુ દૂર સ્થાનભૂમિમાં મેલી વિદ્યાઓને સાધનારા હિંસા કરે કાળીચૌદસ છે. એક દિવસ વ્યાખ્યાનમાં ઉપદેશ આપી ૬૦ સ્વયંસેવિકાની ટુકડીઓ તૈયાર કરવામાં આવી. જેમાં ઘણી બહેનોએ પણ નામ લખાવ્યાં. ભયંકર રથાનો અને ગતિનો સમય, એટલે બહેનોને માટે ત્યાં જવાની સાફ ના પાડવામાં આવી. છતાં ત્રણ વૃદ્ધ માતાઓ—મહેરા ધરની માતાઓ આખરે પહેરે ભરવા ગઈ તે ગઈજ. એ ત્રણ બહેનો—તે શેઠ લાલચંદ પાનાચંદના ધર્મપત્ની માણિકબહેન, શેઠ ભગવાનલાલ રણછોડદાસના માતા મણીબા અને ભાઈ ડી. જી. શાહના ધર્મપત્ની ચંચળબહેન હતાં. રાત આખી ઉજનગરો કરી પહેરા ભર્યાં, પણ જણાવ્યું કે કોઈપણ રથાને હિંસા થવા પામી નહોતી. કહેવાય છે કે માત્ર એકજ રથગે કોઈ વિદ્યા સાધનાર બાલુચ ધરેથી માંસ લાવેલો અને ત્યાં ટુકડા ફેંકેલાં.

અકરણ રપ સું
નવરાત્રિ આદિમાં પ્રવૃત્તિ

ઉવટે આ પ્રસંગે મહિરમાગી અને રથાનકવાસી સંબંધના આગેવાનો, સ્વયંસેવકા અને સ્વયંસેવિકાઓ, 'સિધજીવદયા ધન્યવાદ મંડળી'ના કાર્યકર્તાઓ અને તે ઉપરાંત જુવાણા શુદ્ધરથ શ્રીયુત દેવચંદ ભાઈ તથા ભાઈ ડી. જી. શાહને ખરા અંત કરણ પૂર્વક ધન્યવાદ આપ્યું છું કે જેમણે અમારી જીવદયા સંબંધની બધી જે પ્રતિષ્ઠામાં તન, મન, અને ધનથી સાથ અને સહકાર આપ્યો હતો. તે બધાઓના અને પત્રકારોના સહકારથી પરિણામ હવું કે અમારા જેના સાધુ જીવદયા સંબંધની પ્રતિષ્ઠામાં કંઈક કરી શકના ભાગ્યશાળી થયા છીએ.

સાધારણ રીતે જૈન સાધુઓં જ્યાં જ્યાં ચોમાસું કરે અથવા થોડી પણ રિચરતા કરે, ત્યાં જૈન ધર્મ પાળનારા લાખઓ ક્રિયાઓ અને બહેનોને ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં જોડવાને જરૂર પ્રયત્ન કરે. એ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિમાં ઘણા સાધુઓમાં અને ઘણા સ્થળોમાં ફરીપૂનઃક્રતાનું એટલું બધું તત્ત્વ પેસી ગયું છે કે જેના લીધે આજકાલના નવપુરકો કિંવા વિચારકોને એ તરફ અભિરુચી ઓછી થાય છે, એમ માનીએ છીએ કે સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પૌપધ અને એવી ક્રિયાઓમાં સર્વથા નહિ માનનારા લોકો તો બહુજ ઓછા હશે. એ ક્રિયાઓમાં માને છે જરૂર, પરન્તુ એનું મહત્ત્વ નહિ સમજવાના કારણે, તેમજ એ ક્રિયાઓના અર્થો જેવી રીતે સમજવા બેઠએ, તેવી રીતે નહિ સમજવાના કારણે તે તરફ લોકોની અભિરુચિ ઓછી થાય છે. અને તેમાં જે ધર્મભાવનાવાળા બહેનો તેમ થોડાક જુના ધરડાઓ એ ક્રિયાઓનું મહત્ત્વ કે અર્થ સમજવા વિના જે રીતે ક્રિયા કરે છે અને ક્રિયા કરતાં પણ કોંઈક દેશ્યે આદિ દુર્યંજોની મંદતા નથી કરી રાકતા, એના લીધે, ખીનઓ એમની અજ્ઞાનતા ઉપર નહિ પણ એ કિંવા તરફ ધૃષ્ટિ કરે છે. બેઠએ તો એમ કે જેઓ ક્રિયામાં માનનારા છે અને એકઠી વાચાળતા આત્મકલ્યાણમાં સાધનભૂત નથી થઈ શકવાની, એવું જે માને છે, એમણે સમજપૂર્વક ક્રિયા કરવાની કશિય જરૂર કરવી બેઠએ.

પ્રકરણ ૨૬ શું
ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

કશમીના જૈનો તો લગભગ આ વિષયમાં વધારે અજ્ઞાન કહી શકાય. કારણ કે એમને એવા પ્રસંગો સાંભળવાના બાલ્યવાના કે આચરવાના બહુજ ઓછા સંપર્કે હોય છે. અમારાં આખ્યાનોમાં, તેમાં જે ખાસ કરીને જ્યારે જ્યારે મુનિશાસ્ત્રી જન્મન્તવિજ્ઞાનના ઉપદેશનો લાભ કશમીના જૈન લાખઓ બહેનોને મળતો, ત્યારે ત્યારે ધાર્મિક ક્રિયાકારો તરફ એમને વાળવાની ખાસ કરી ને કશિય કરતામાં આવતી. અને તેના પરિણામે પૌપધ, પ્રતિક્રમણ વિગેરે ક્રિયાઓ બહેનોમાં તો વધારે થાય, એ સ્વાભાવિક છે; પરન્તુ પુરુષોમાં પણ તે તરફ અભિરુચિ સારી વધી કહેવાય. કાંઈ કાંઈ તહેવારના દિવસે પૌપધક્રિયા કરનારાઓની સંખ્યા ઘણી સારી દેખાઈ. સાધુઓની ઉપરિધનિનો આમ લાભ લે, એ સ્વાભાવિક છે; છતાં, વરતીના

પ્રમાણમાં અહિં પુરુષોમાં કિયાકાંક તરફ અભિગુચિ ધણીજ ઓછી રહી છે, એમ કહી શકાય.

આશ્ચર્ય જેવું એ છે કે આટલી મોટી વસ્તીવાળા શહેરમાં, આટલા બધા જોનોમાં આવકનાં બાર વત અંગીકાર કરેલો પ્રતોચ્ચારણુ લાગેજ એકાદ ગૃહસ્થ જોવાયો હશે. આ સંબંધી ઉપદેશ યતાં યતાં કરાવી મૂર્તિપૂજાસંધના આગેવાન ગૃહસ્થોમાંના એક મોરખીવાળા શેઠ વામજી શુભાશ્ચર્યે તા. ૪ નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે પોતાને ત્યાં આગેવાન ગૃહસ્થો અને પોતાના સગાસંબંધિયોનો એક નાનકડો મેળાવડો કરી સન્મેડે (પત્નીસહિત) અહમચર્યવ્રતનો સ્વીકાર કર્યો હતો. આ પ્રસંગે તેમણે પોતાની સક્રિય પ્રમાણે સારી રકમ જુદા જુદા ધર્મકાર્યોમાં ખર્ચવાની પણ જાહેર કરી હતી.

તે પછી તો સં. ૧૯૯૪ ના માસર સુદિ ૧૦ ના દિવસે મોટી ધૂમધામપૂર્વક થએલા દીક્ષા ઉત્સવ પ્રસંગે પણ ગૃહસ્થોએ સન્મેડે અહમચર્યવ્રતની તેમજ ધણીઓએ બાર વત વિગેરે મતો અંગીકાર કર્યા હતાં.

આમ જોમ જોમ ઉપદેશ મળતો ગયો, તેમ તેમ આવકર્ષક તરફ ભાષ્યો બહેનોની અભિગુચિ સારી વધી છે.

આવીજ રીતે અમારી સ્થિતિ દરમિયાન ચૌદપૂર્વની તપસ્યા, અક્ષાધ્યો, પંદર, મોળ ઉપવાસ-એમ છુટી છુટી તપસ્યાઓ તપસ્યા પશુ સારી થઈ, એટલુંજ નહિં પરન્તુ આવી તપસ્યાઓ પ્રમંગે ગુજરાત-કાશીવાવડની માફક રાત્રિ જનગણ અને બીજી ધૂમધામો પણ યથાશક્તિ યથાસમય સારી થતા પામી.

આવી ધર્મક્રિયાઓમાં પણ, અહિંના લોકોમાં એ કુરિવાજ ફેલી ગયો છે, એ ખરેખર દુઃખકર્તા છે. તે કુરિવાજ છે રાત્રિ જનગણ વખતે આપાખી ને નારતા ઉગાવવાનો. તપસ્યાન્ય નિમિત્તે કે પશુ-સજ્જના દિવસોમાં-ગમે ત્યારે ગમે તે નિમિત્તે કાઢને ત્યાં રાત્રિ

પ્રકરણ ૨૬ સુ.
ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

જાગરણ હોય, ત્યારે રાત્રિ જાગરણમાં જનારા લોકોને તે મૃદસ્થે નારતા પાણી કરાવવા જોઈએ. કોઈ પણ જાને સ્વાભાવિક રીતે જ રાત્રિ કંઈ ખાવું ન જોઈએ. જ્યારે પ્રભુની સંકિત કરવાને જોગ થતા પ્રસંગે આખી રાત નારતા ઉઠાવના, એ કેટલું બધું અપ્રશસ્ત-નિંદાકામ છે, એ એ સમજવા જેવું છે. આ સંબંધી ઘણો ઘણો ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે. એટલે તે કુપ્રથા કેટલેક અંશે બંધ પડી છે.

કરાચીના જૈનસંઘમાં અઠાઇ મહોત્સવ જેવા એક સાધારણ ગણાતા ઉત્સવનો પ્રસંગ પણ કેટલાંયે વર્ષો પછી અઠાઇ મહોત્સવ અમારી રીતિ દરમિયાન સાંપડ્યો, એમ લોકોનું કહેવું થાય છે. ગુરુદેવ શ્રી વિશ્વવર્ધનચરિત્ર મહારાજની પંદજીની ને સોળમી બંને જન્મતીઓ પ્રસંગે સારામાં સારી ધૂમધામપૂર્વક અઠાઇ મહોત્સવો થયા હતા. પહેલી જન્મતીમાં અઠાઇમહોત્સવ શેઠ ભાઈચંદ ભાણુજી તરફથી થયો હતો. શેઠ ભાઈચંદભાઈ કરાચી સધમા ધણાજ સરળ પ્રકૃતિના ને ઉદારચિત્તના મૃદસ્થ છે. તેઓ અને તેમનાં ધર્મપત્ની બંને બહુજ અદાણુ અને અવસરોચિત દાયો કરવામાં ઉદાર છે. ન કેવળ અઠાઇ મહોત્સવમાંજ, બલકે અમારી સાધુમંડળીને માટે જ્યારે જ્યારે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રની વૃદ્ધિના કાર્યો આવી પડ્યાં, ત્યારે ત્યારે તેમણે ઉત્સાહપૂર્વક લાભ લીધો છે.

પ્રકરણ ૨૬ મું
ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

શેઠ ભાઈચંદભાઈની સાથે, તેમના મિત્રો-શેઠ મોહનલાલ કાળીદાસ શાપુરવાળા, શેઠ મુનજીભાઈ જીવરાજ માંગેરાજવાળા અને શેઠ મગનલાલ ધર્મશી માંગેરાજવાળા—આ ચારે મિત્રોની જોડી જોવા છે કે જ્યારે જ્યારે દેવ, ગુરુ, ધર્મની ભકિતનું કાર્ય આવી પડે છે, ત્યારે ત્યારે સમયોચિત અને નિરાકબરતા પૂર્વક યથાશક્તિ ઉદારતા કરવામાં પાછી પાની નથી કરતા. બીમારીના કારણે ત્રીણુ જોમાનું રહેવાનું થતાં આ ચારે મિત્રોએ જે લાભ ઉઠાવ્યો છે, એ વધારે પ્રશસનીય છે, અને એમની ખરી ગુણભકિતનું સ્પષ્ટ કરે છે.

ખીજી જયન્તી પ્રસંગે જે ઉત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો, તે સમસ્તસંઘ તરફનો હતો. આ ઉત્સવ વખતે શાન્તિરત્નાત્ર શાન્તિરત્નાત્રની જૈનધર્મની મહાન ક્રિયા પણ કરવામાં આવી હતી. આ ક્રિયાની વિધિ કરવા માટે વળાદનિવાસી ક્રિયાકુશળ શેઠ કુંભવદલાઈ ખીમચંદ, પોતાના પુત્ર અને ખીજી એક ભાઈ સાથે આવ્યા હતા. કરાચીના અગણે આ ક્રિયા એક નવીન જ પ્રાયઃ ક્રિયા હતી લોકોને ખૂબ જ રસ આવ્યો હતો.

બન્ને વર્ષના ઉપયુક્ત ઉત્સવોને અંગે વરધોડ અને સમયોચિત ખીજી ધૂમધામો દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવ પ્રમાણે સારી થઈ હતી.

ઉપયુક્ત બંને ઉત્સવો કરાચીને માટે અગત્યના હતા. સિંધ જેવા માંસાહારી મુશ્કર્માં, અને અજીનાએ લીધેલો લાલ ન્યાં જૈન ધર્મ કે જૈન-ક્રિયાઓને લોકો જરા પણ ન જાણતા હોય. એવા દેશમાં આવા ઉત્સવો ખરેખરી જૈનધર્મની પ્રભાવના કરનારા થઈ પડે છે. જેમણે એ ઉત્સવો નજરે જોયા છે, તેઓને એ વાતની એકંકસ ખાતરી થઈ છે. બંને ઉત્સવોમાં સેંકડા સિંધી ભાઈઓ બહેનો અને ખીજી અજીનો ભાગ લેતા હતા, અને જૈનધર્મની પ્રચંસા અને અનુમોદના કરતા હતા. એટલુંજ નહિ પરંતુ શાન્તિરત્નાત્રના દિવસે જીવદયાનો જે કાળો થયો, તેમાં એ લોકોએ પણ યથાશક્તિ કાળો આપ્યો હતો. એટલુંજ નહિ, શાન્તિરત્નાત્રમાં ભગવાનના ૨૭ અભિષેકનું જળ, એક પાસ્ટી ગૃહસ્થ ભાઈ એદલ ખરાસે ૫૦ મણ ઘી (૧૨૫ રૂપિયા) ખોરીને પોતે લીધું. એદલ ખરાસે મહત્વ કહેતાય, એ વિચારનારા વિચારી શકે છે. હવે. આ કેટલું મહત્વ કહેતાય, એ વિચારનારા વિચારી શકે છે.

એટલે અત્યાસ્ત સમયમાં આવા ઉત્સવો વધારે મહત્વના અને આવરણશીલ નહિ હોવા છતાં, દેશકાળનો વિચાર કરનારાઓને જરૂર સમજાશે કે આવાં ક્ષેત્રોમાં, કે ન્યાં જૈનધર્મ શું છે ? એ કાંઈપણ જાણનાજ નથી; અરે ખુદ જોનારે પોતાને પણ પોતાની ક્રિયાઓની ખબર નથી, તેવા દેશમાં આવી ક્રિયાઓ-આવા ઉત્સવો જરૂર અગત્યના છે.

કરાચીની અમારી સ્થિતિ દરમિયાન બે અગત્યની ચર્ચાઓએ
ભારતવર્ષના જૈનસમાજમાં બહુ ઉચ્ચ રૂપ લીધું
ધાર્મિક કસવો હતું. તેમાંની એક બાબત હતી સંવત્સરિયા.
તિથિનિર્ણય સંબંધી, અને બીજી હતી 'ખિલ્દાર
રીલીફ્સ એન્ડોમેન્ટ બીલ' સંબંધી.

નિયિની વધઘટના કારણે સંવત્સરી પર્વ ક્યારે કરવું? એ સંબંધી
ગુજરાતમાં ચિચરતા મુનિરાજોની વચમાં નહિ ધ્વજવાળેજ ઉત્ક્રાપાત
મચ્યો હતો. એક વાર્ષિક પર્વની વ્યાસધનામાં રાગદોષનો દાવાનળ
આખી સમાજમાં સળગે, પાટિંઓ પડે, એકબીજાની નિંદાઓ થાય
અને તેના પરિણામે જૈનેતરામાં જૈનધર્મ અને જૈન સાધુઓની
હલકાઇ થાય, એ ખરેખર દુઃખનો વિષય હતો. મારે કરાચીના સંઘની
તા. ૨૨ મી જુને મળેલી વિરાટ સભાએ નીચેના ત્રણ કસવો આ
પંક્તિના ભેખડના પ્રસ્થાપકે કર્યા હતા. તે ત્રણ કસવો આ છે:-

“કરાચી સંઘની આ સભા માને છે કે
સંવત્સરીપર્વની તિથિની વધઘટના કારણે અત્યારે
આપણા મુનિરાજોમાં અને આગેવાનોમાં જે મતભેદ
પડ્યો છે, તે મતભેદ જરા પણ ધ્વજવાળેજ નથી.
કોઈપણ વિષયમાં મતભેદ થાય, એ સ્વાભાવિક છે,
પણ એ મતભેદને આટલું ભયંકરરૂપ આપી આપ્યા
સમાજમાં ભાગલા પડી જાય અને જૈનધર્મની
હીલણા થાય, એવી સ્થિતિ સુધી લઈ જવો, તે જરા
પણ સહ્ય નથી. મારે અમારા સંઘ એમાં ભાગ
લેનારા મુનિરાજોને અને આગેવાનોને વિનંતિ કરે
છે કે હા તે આ પ્રશ્નનો જેમ જાને તેમ જલદી
નીવેડો આવે એવો પ્રયત્ન કરે, અથવા આ ચર્ચાને
ખિલકેલ બંધ કરે.”

રજુ કરનાર: શ્રી મણિલાલ દસુરાલાય
રેકો આપનાર: શ્રી મૂળાજીલાલ જીવરાજ.

“સંવત્સરી જેવું પર્વ એક જ દિવસે આજીવાય, એજ
વધારે સારું છે, એમ અમારો સંઘ માને છે. પરંતુ

પ્રકરણ ૨૬ મું
ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

અમારા મુનિરાજે કેવળ દુરાશયદર્શી પાત્રને પોત પોતાના મતને પકડીજ રાખતા હોય, તો પછી જેને જે કહે તે દિવસે કરે, એ સિવાય બીજો ઉપાય નથી. મઠે કાઠપણું ભતની ચર્ચા એપરાંના પાના ઉપર ચઢાવવા સિવાય, જે ચાતુર્યભીષી સુસમાધાન થયું હોય તો કરી લેવું એ ઠીક છે, અને નહિ તો સૌ સૌની ઈચ્છા ઉપર રાખી મૂકી દેવું.”

રજુ કરનાર: શ્રી મણિલાલ દહેરાભાઈ
ટેકો આપનાર: શ્રી પી. ડી. શાહ

“અમારા સંપત્તિ માનવું છે કે જે શુદ્ધસ્થા કાઠ પણુ સાધુના દરિયાગી, અથવા તો પક્ષકાર બન્યા છે, એમને ઊપાદેશ લગભગ ભારતવર્ષના સમસ્ત જીને આવી ચર્ચા કે આવા નિર્મલક વાક્યમુદ્ધ વચ્ચે ધણી દરિયા જોઈ રહ્યા છે. અને તેથી સમસ્ત જામોના સયોને અમારા સંધ વિનતિ કરે છે કે તેમણે પોતપોતાના જામમાં આવી નિર્મલક અને શાસનની હીલણા કરાવનાર ચર્ચાને સ્થાન ન આપવું અને પોતાના આત્માના કલ્યાણ માટે પોતાના જામના ભાઈઓને સલાહસંપર્ષ એક દિવસ મુકર કરી સંપત્તિની આરાધના કરવી.”

રજુ કરનાર શ્રી પી. ડી. શાહ
ટેકો આપનાર શ્રી મણિલાલ દહેરાભાઈ

આત્મીય રીતે ધાર્મિક ફૂડા ઉપર તરાપ મારનાર, ‘બિહાર રીટીબલિસ એન્ડોમેન્ટ બીલ’ ના સંબંધમાં પચ્ચ તા. ૨૭ જુલાઈ ૧૯૭૮ ના દિવસે જેનેની એક મેટ્રી સભા બેલી વિરોધનો દરોવ પાસ કરવામાં આવ્યો હતો, અને ઘટતે રથને મોકલવામાં આવ્યો હતો.

કરાચીની જેન સંસ્થાઓના સંબંધમાં પહેલાં એક પ્રકરણમાં કહેવામાં આવ્યું છે. મૂર્તિપૂજક ધાર્મિક સંસ્થાઓના મેળાવડા પાઠશાળા અને કન્યાશાળા તેમજ સ્થાનકવાસી પાઠશાળા અને

પ્રકરણ ૨૬ મું
ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

કન્યાશાળા, એ ધાર્મિક સંસ્થાઓમાં મુખ્ય છે. બંને દિશકાઓની સંસ્થાઓ કમીડીના બધારણથી ચાલે છે. ખુશી થવા જેવું છે કે આ બંને સંસ્થાઓ એકસપીથી કામ કરે છે. મેળાવડા ધણી વખત સાથે જ ચાલે છે અને બાળકોને અને બાળાઓના જેવો વિગેરે પણ એક સાથે થાય છે. આવા સંયુક્ત મેળાવડાની અસર ધણી સુંદર થાય છે. બાળક અને બાળાઓને પણ પોતાનું કાર્ય કરવામાં ધણી ઉત્સાહ રહે છે. સંચાલકોને પણ તૈયારી કરાવવાનો સારો ઉત્સાહ રહે છે.

આવા અનેક મેલાવડા અમારી સમક્ષ થયા હતા, જેમાં સ્થાનકવાસી જેન પાઠશાળાનો એક આકર્ષક મેળાવડો તા. ૮-૯ એપ્રિલ ૧૯૩૬ ના દિવસોમાં કરવામાં આવ્યો હતો. આ વખતે બાળકો અને બાળાઓએ કેટલાક સંવાદો, અને ગરબા વિગેરેના કાર્યક્રમ રજુ કર્યો હતો. આ પ્રસંગે મેં જે દ્રેક પ્રવચન કર્યું હતું, તેનો સાર આ છે:-

“આ સંસ્થાના સેક્રેટરી ભાઈ ખીમચંદ વોરાએ બાળકો અને બાળાઓ પાસે જે પ્રોથામ રજુ કરાવ્યું છે, તે ઉપરથી મારે તમને સમજાવવું નેહએ કે સંગીત અને અભિનયકળાનું જેન સાહિત્યમાં થયું હતું સ્થાન છે. અભિનયમાં જેવા આપણાં સૂત્રોમાં જે ગાયકો આપણે જાણીએ છીએ, તે સંગીત કળામય છે. સૂત્રોમાં રસ નથી આવતો એટલું કારણ એ છે કે તે કળાચુકત બોલતાં નથી. જોનાથાઈએ સંસ્કૃત નાટકો રચ્યા છે, તેની અંદર ખૂબ સંગીત અને અભિનયને સ્થાન છે. મંદિરોમાં સ્તવનો વિગેરે મનાય છે, પણ જો તે સંગીતકળાચુકત બનાવતા હોય તો અત્યારે જે આનંદ આવે છે, એના કરતા વધારે આવે. મૃત્યુ એ ખૂબ અભિનય કળા છે. કોઈપણ વસ્તુના ધરીરના અભિનયથી સમજાવવાનું કામ આપણે બધાયે કરીએ છીએ. હું લાંબો હાથ કરીને લચેલી ઉધી રાખી માઠી નજરે કોઈના ઉપર હાથ મૂકું, આ આ મારો અભિનય કોઈ ખૂબ સમજી શકશે કે તે આશીર્વાદનો સ્વરૂપ છે. ગુસ્સો કરવો હોય, ત્યારે હાથ ઠકકે બનાવી મુકીવાળો

પ્રકરણ ૨૬ મું
ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

આખના ડોળા કઢીયે, એટલે વગર જોઈએ લોગે
સગલ રાકે કે આ ગુસ્સો કરે છે, આનું નામ
અભિનય કળા છે. ખરું કહીએ તો ધાર્મિક કે
વ્યવહારિક બધી બાબતોમાંથી આપણે કળાને દૂર કરી
છે અને ત્યારથી આપણી વસ્તુઓમાં નીરસતા
ઉત્પન્ન થઈ છે. સાદા ખીમચદનોરા કળાના ઉપાસક
છે. કળામય જીવન જીવવું એમને બહુ ગમે છે.
અને એજ કારણ છે કે તેમના હાથ નીચે ચાલતી
સંસ્થાના બાળકો અને બાળાઓને ધાર્મિક અભ્યાસમાં
પણ કળાને સ્થાન આપી આટલી બધી મુદ્દતો
હત્પલ્ન કરાવી રાકે છે. સ્થાન પાડસાળાએ બાળકોને
શ્રેયસ્પદીના બોલથી બહુ દૂર રાખ્યા છે. જૈનધર્મનું
મૂળ તત્ત્વ બાળકો કેમ જાણે, એ માટે સાઈ ખીમચદ
નોરા સતત પ્રયત્ન કરે છે. ધાર્મિક સંસ્થાના વિદ્યાર્થીઓ
વ્યવહારિક કળાઓમાં પણ સારી રીતે આગળ
વધી રાકે છે. આ સંસ્થાનું અનુકરણ
બીજી સંસ્થાઓ કરે એ જરૂરી છે. ઉપર
સંસ્થાના સેક્રેટરી શ્રીમંત્રી ખીમચદ નોરાને મારા
અત કરણના આશીર્વાદ છે કે તેઓ આવા ધાર્મિક
અને સામાજિક કાર્યોમાં સમયનો ભોગ આપી
સમાજને વધારે લાભકર્તા થવાનું બળ તેમને પ્રાપ્ત
થાય. સ્થાનકવાસી સંથાને હું આભાર માનું
છું કે—કોઈ પણ ભવને સામાજિક મતભેદ
રાખ્યા વિના તેઓ ઉદારભાવથી ખીલ સંપ્રદાયો
સાથે પણ પ્રેમભાવથી રહે છે અને તેવીજ રીતે કાર્ય
કરી બતાવે છે.”

મકરણ ૨૬ સુ.
ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ

આવા મેળાવણાઓ જૈનસમાજને અને જૈનધર્મને માટે ઘણાજ
લાભદાયક છે, એમ સ્પષ્ટ દેખાય છે. બાળકોનો ઉત્સાહ વધે છે,
લોકોમાં ધાર્મિક સંસ્થા પ્રત્યે પ્રેમ વધે છે. પોતાના કંતબંધુ બાળ
થાય છે અને જૈનેતરો જૈનધર્મની અનુમોદના કરે છે. જુદા જુદા
ફિરકાઓના સંયુક્ત મેળાવણ થવાથી બાળકોમાં પોતાના શ્રીશ્રી
તત્ત્વો અભિમાન ન આવતા પોતે પોતાને જૈન તરીકે ઓળખવાનું
શીખે છે. આપસમાં પ્રેમભાવ વધે છે અને છૂટી સંકિતઓ મરના
સંયુક્ત સંકિતઓનો પ્રભાવ ધણો વધારે પડે છે.

જગત પ્રસિદ્ધ સ્વર્ગસ્થ ગુરુદેવ શ્રીવિજયધર્મસુરિ મહારાજના નામથી કોણ અગ્નિપ્રસ્થ છે? ભારતવર્ષના વિદ્વદ્ સમાજમાં તો એઓ પ્રસિદ્ધ છે, પરંતુ ભારતવર્ષમાં એઓ પ્રસિદ્ધ થયા, તે પહેલાં તો યુરોપ અને અમેરિકાના વિદ્વાનોમાં તેમની પ્રસિદ્ધિ ધણી મોટી થઈ ચૂકી હતી. જયજી પ્રસિદ્ધ કૈન્ય વિદ્વાન ડોક્ટર સીલ્વન લેવી, જર્મન વિદ્વાન ડોક્ટર જેકોબી, છટાલીયન વિદ્વાન ડૉ. ટેસીયરી, ઈમાકસફર્ડના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ડૉ. થોમસ—આવા સેંકડો વિદ્વાનો તેમના ભક્તો અને પ્રશંસકો બની ચૂક્યા હતા. અને એજ કારણે જર્મન અને છટાલીની મોટી મોટી સોસાયટીઓએ તેમને ગોતાના ‘આનસ્ટ્રી મેમ્બર’ હોવાનું ગ્રાન આપ્યું હતું, કે જે માન હિંદુસ્તાનના બહુજ યોગી વિદ્વાનોને મળી શક્યું છે.

ગુરુ મહારાજ માટે આ સ્થળે વધારે લખવાનું મહારે કાંઈ છે નહિ; દુઃખમાં તેમનું બ્યક્તિત્વ કેવું હતું? એ બતાવવા માટે ‘જૈનજયોતિ’ના અધિપતિના સખ્તોજ દાંડી દઉં:-

“પરમ સાધુભૂતિ જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયધર્મ-સૂરીશ્વરજી પિછાન માટે આજ ક્ષત્ર અને કિતાબની બહુ ઓછી હપથોગિતા રહી ગઈ છે. જૈનધર્મના સાધુ બની જન્મધર્મની સાધુતા છવી જનાર, અન્ધાર અને અધર્મ સામે સદા-સર્વદા પચાંડ નેહાઈ જગાવનાર, માન કે અપમાનને સત્કર્મના ત્રાજવે તોળી લેનાર એ મહાત્માના કીર્તિ હિંદના સીમાડા પડાવી, યુરોપ અને અમેરિકાની ભૂમિ પર તેમના જ્ઞાનકાળ દરમિયાનજ પહેલો ગઈ હતી. તે યુરોપીય વિદ્વાનોનું ગુરુપદ પછે હાંતીલ કરી લીધું હતું. કાન્તિભયુ સાધુજીવન અને આત્મ ભયુ નીર જીવન માળી તેઓ ગોતાની પાછળ મોટો એવો ધરમપુજ મૂકતા થયા છે.”

આવા મહાપુરુષની પ્રવૃત્તિયિ દરેક ધર્મના અનુયાયિઓ ઉજવે, એ સ્વપરના હિતને માટે લાભદાયક છે, એમ કાંઈ પણ વિચારક કલા વિના નહિ રહે

પ્રકરણ ૨૭ મું
શુરુદેવની જયન્તિઓ

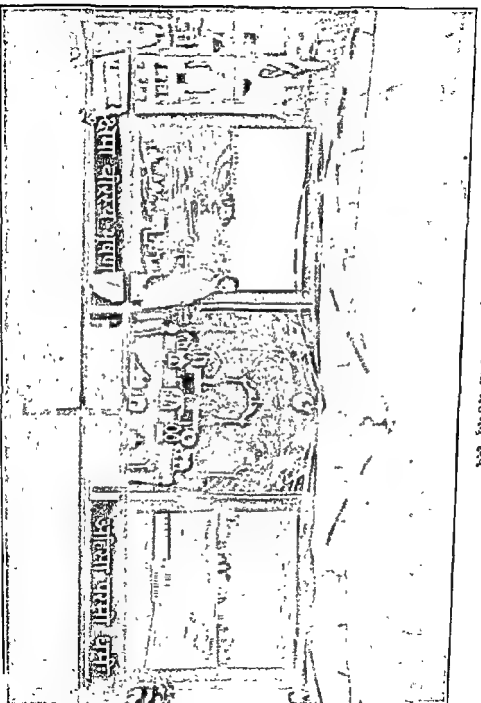
અને તેમાં જે અમારા જેવા તેમના અદના શિષ્યો માટે તો એ
 ગુરુદેવના રમરણાર્થે જેટલું કરી શકાય, તેટલું એણે
 કર્તવ્ય પાલન છે. અને તેમ કર્તવ્યને લક્ષમાં રાખી ત્યાં ત્યાં
 અમારું ચતુર્માસ ગાય છે ત્યાં ત્યાં ગામના
 પ્રમાણમાં ભાદરવા મહિનાનો શુક્ર પક્ષ ત્રિશિષ્ઠ પ્રતિતિઓથી પસાર
 કરવા-કરાવવામાં આવે છે. અને તેમ કરવામાં અમે અમારું
 સદ્ભાવ્ય સમજીએ છીએ. સાધારણ રીતે આવણ વદિ બારસથી
 ભાદરવા સુદિ પાંચમ સુધી ચર્ચુવણની ક્રિયાઓ ઘણી ધૂમધામ પૂર્વક
 દરેક રથજે નિયમિત ચાલજ છે. પરંતુ તે પછી ભાદરવા સુદિ
 અગિયારમે અહિંસા પ્રચારક, અમકમર પ્રતિબોધક, જગદગુરુથી
 હીરવિજયશ્ચર મહારાજની જન્મંતિનો દિવસ આવે છે. અને
 ભાદરવા સુદિ ૧૪ સ્વર્ગસ્થ ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મશ્ચર મહારાજની
 પ્રણયતિથિ હોય છે. એટલે આવણ વદિ બારસથી ભાદરવા વદિ
 એકમ પીગ સુધીના દિવસો ધર્મક્રિયાઓ અને બીજા ધાર્મિક તેમજ
 સામાજિક પ્રવૃત્તિમાં પસાર ગાય, એવો કાર્યક્રમ બનતાં સુધી
 ગ્રાહ્યવામાં આવે છે. રથાનિક ગૃહસ્થો પોતાની શક્તિ ને લક્ષિતા
 પ્રમાણમાં ધૂમધામ કરે છે.

પ્રકરણ ૨૭ મું
 ગુરુદેવની જન્મંતિઓ

જન્મંતિઓનો પ્રચાર હવે તો બહુ વધી ગયો છે. હાથવારે ને
 હાથવારે કાંઈની ને કાંઈની જન્મંતિ હોયજ.
 જન્મંતિઓનો પ્રચાર સાધારણ રીતે એકાદ સભા ભરી, બે ચાર
 વ્યક્તિઓ બેસી જાય, એટલે જન્મંતિની
 સાર્થકતા પૂરી થાય. વળી હવે તો જન્મંતિઓ કોની ઉગ્રપરી જોઈએ ?
 એની પછી કાંઈ મર્યાદાઓ રહી નથી, તેમ છતાં જગત્ પ્રસિદ્ધ ઉચા
 આદિત્ય ધારી મહાપુરુષોના ગુણાનુવાદથી પણ વર્ણિત રહેતું, એ પણ
 કેમ પાસવે ? અને તેટલાજ માટે લીટ લીટ આમવાની પ્રથા કરતાં
 કાંઈક નવીનતા અને વિદ્યતા યુક્ત કાર્યો થાય, કે જેથી જનનાને
 ધણું ભણવાનું, જોવાનું, અને શીખવાનું મળે, એવા પ્રયત્નો કરવા
 તરફ લક્ષ રહે છે.

આજ હૃદયને લક્ષમાં રાખી, દરવડે અને દરેક રથાનની માફક
 કરાચીમાં પણ ગુરુદેવની જન્મંતિઓ ઉજવવાનો કાર્યક્રમ ગ્રાહ્યવામાં
 આવ્યો હતો.

શ્રી ગુરુદેવની જગની પ્રતિમા દર્શ

શ્રી ગુરુદેવની જગની પ્રતિમા

અધિવાસી દર્શ

અધિવાસી દર્શ શ્રી ગુરુદેવની જગની પ્રતિમા દર્શ

પ્રથમ વર્ષની એટલે ૧૫ થી જન્મતીનો કાર્યક્રમ ત્રણ દિવસનો ખૂબ ભરતક રખાયો હતો. તે ઉપરાન્ત સાથે પહેલી જન્મતી. અઝાઝ મહોત્સવ પણ હતો. જન્મતીની ત્રણ દિવસની સલાઓના પ્રમુખો હતા:- ભાઈ જમશેદ નસરવાન મહેના, સિધના પ્રસિદ્ધ સાધુ ડી. એચ. વાસવાણી અને કરાચીના તે વખતના લોડ મેયર દુર્ગાદાસ એડવાની બી એઃ જ્યારે વક્તાઓ હતા: અમદાવાદના " જૈન જ્યોતિ "ના અધિપતિ ભાઈ ધીરજીલાલ દોકરશી શાહ, ખુરાલભાઈ વસ્તાયંદ, પડિત લાલન, આર્યસમાજના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન પડિત લોકનાથ, કરાચીના જૂતપૂર્વ એન્જીનેરિંગ ઇન્સ્પેક્ટર નર્મદાચક્ર ભટ્ટ બી. એ., સ્થાનકવાસી સાધના સેક્ટરી ભાઈ ખીમચંદ વોરા, કરાચીના પ્રસિદ્ધ સિંધી ગૃહસ્થ ચૈક લોકામલજી ચેલારામજી, ભાઈ પુરુષોત્તમ કાઠારી, શ્રીયુત જમિયત રામજી આચાર્ય, અમદાવાદના જાણીતા શહેરી શૈક્ષક રામરામજી લક્ષ્મીભાઈ, પારસીઓના આગેવાન કાર્યકર્તા ગૃહસ્થ ભાઈ દુસ્તમ દરુરજી, ભાઈ ડી. જી. શાહ, કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિક ભાઈ હીંગલજી ગણાના, હૈદરાબાદવાળાં સિંધી બહેન પાર્વતી સી. એડવાની. ભાઈ પી. ડી. શાહ અને કરાચીના પ્રસિદ્ધ ડૉ. કે. બી. પટેલ વિગેરે.

પ્રકરણ ૨૭ મું
ચુરુદેવની જન્મતીઓ

પહેલી જન્મતીનાં ખાસ આકર્ષણોમા જન્મતી અને અઝાઝ મહોત્સવ માટેના મંડપ, વરધોડો, પડિત લાલનજી આકર્ષણો. સામાયિકજી રહેલ, ભાઈ ધીરજીલાલના અવધાનના પ્રયોગો, રાતના સંગીતના જલસા અને બ્યામાજી પીરના બ્યામામના પ્રયોગો, જેમાં ભાઈ સીતારામ અને ભાઈ ભાગચંદ ખેતરી વિગેરેના પ્રયોગો ધણાજ રોમાચક હતા. પ્રેક્ષકર હાજરાં જોતરી વિગેરેના પ્રયોગો સાથેજ બ્યાખ્યાન, તેમ ડૉ. કે. બી. હાસાનના જાહેના પ્રયોગો સાથેજ બ્યાખ્યાન, તેમ ડૉ. કે. બી. પટેલજી મેજીસ્ટ્રેટનાં દારા મિત્રા બતાવવા સાથેજ સામાયિક કુટુંબીઓ ઉપરજી બ્યાખ્યાન-એ વિગેરે શ્રુત્ય થીન્ને હતી.

બ્યા જન્મતીને સફળતાથી પાર ઉતારવા માટે સંધની મેનેજીંગ કમીટીના બધાએ શેડીઆઓ ઉપરાન્ત જૈન સ્વયંસેવક કાર્યકર્તા મંડળ તેમજ ભાઈ ખીમચંદ વોરા, ભાઈ ડી. જી. શાહ, પુરુષોત્તમ કાઠારી, બી. ડી. શાહ, ભાઈ રૂઢચંદ

વર્ધમાન, ભાષ પ્રતાપ્યંદ ખીમ્યંદ, ભાષ જેયંદ વાધજ, ભાષ
ખુસાધયંદ વસ્તાયંદ, ભાષ તલકરી દસવાળા ભાષ જયન્તીવાસ
સ્વજભાષ મ્હેતા અને ભાષ ભાગ્યંદ ખેનખી વિગેરે મહાતુભાવેનો
અત્ન ધલોજ પ્રસંસનીય હતો.

આ પ્રથમ જયન્તીના ઉત્સવનું સર્વાધિક્ર ઝેય કરાચીના ઉદાર
અને ધર્મપ્રિય શેઠ ભાષ્યદસાઈ ભાલુજને ઘટે છે,
સર્વાધિક્ર ઝેય. કે જેમણે આજ મહોત્સવ આદિ ધાર્મિક કાર્યોમાં
પોતાની લક્ષ્મીને સદ્બ્યવ કરવામાં પોતાના દિવસે
મોકળું ગળ્યું હતું. જે ભાષ્યદસાઈનાં ધર્મપત્ની પણ તેજસાંજ
ધર્મપ્રિયી છે. અને આ દરખતી દરેક ધર્મક્રિયામાં આગેવાની ભર્યો
ભાગ લઈ આત્મિક લાભ ઉઠાવતા.

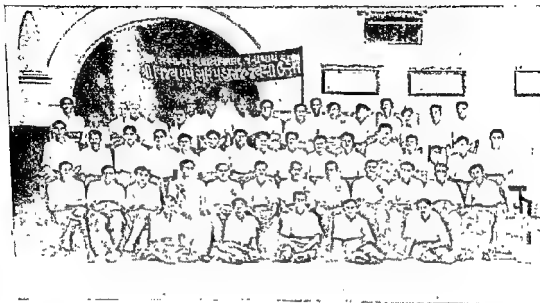
આ જયન્તીના કાર્યનું સ્વયં નિર્ણય કરી ગયા પછી " જૈન
જ્યોતિ " ના અધિપતિ ભાષ
'જૈન જ્યોતિ' શું કહે છે ? ધીરજલાલે જે અમરેખ લખ્યો હતો
તે વાંચતા માનવી દરેકોઈને ખ્યાલ
આવી શકે છે કે જો જયન્તી કોઈ જૈન સાધુની જયન્તી હતી કે
જો જયન્તી કોઈ મહા વિભૂતિને તમામ ધર્મના અનુયાયીઓ
પોતાની જાજી અર્પણ કરવા ઐશ્વર્ય યજ્ઞે સર્વધર્મોપાધિકારી
કોઈ સંમિલન હતું અથવા સર્વધર્મોપાજાની ઐક્ય સાધની કોઈ મહા
કોનક્રમ હતી ? જૈન જ્યોતિનો અમરેખ આ છે :—

'જયન્તી ઉજવવી એ દરે જૈન સમાજમાં નૂતન
થકના નથી રહી. યોગ યોગ દિવસોને અંતરે
'જયન્તી ઉજવ્યા'ના સમાચારો સાપડવાજ રહે છે,
પરંતુ નથી હોતી તેમાં કોઈ નૂતન દષ્ટિ, નથી કોઈ
તેમાં કોઈ ઉચ્ચ ધ્યેય ? જય જૈની જયતી
ઉજવવાની દોષ છે, તે પુરૂષ સમાજમાં જનક માન્ય
નહિ દોવાથી કેવળ તેના પાત્ર પચ્છીસ અનુયાયીઓ
એકત્ર મળે છે, જે એકદ બ્યાખ્યાન કે એકાદ પૂજ
બણાવી 'જયન્તી ઉજવ્યાનો' સ્તોત્ર લેવાય છે !
આ બધી પરિસ્થિતિને વિચાર કરતાં કરાચીમાં
જયન્તીની યોજનાધર્મપૂરીથીજીની જયન્તી
અપૂર્ણ લાગે છે.

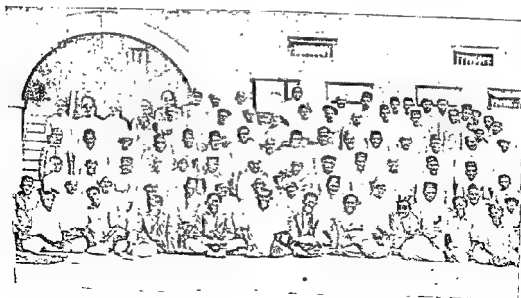
પ્રકરણ ૨૭ મું
શુરુદેવની જયન્તિઓ

શ્રી ગુરૂદેવની જયન્તી પ્રસંગનાં દર્શ્યો

શ્રી જૈન સ્વયં સેવક મંડળ દ્વારા.

જુદા જુદા ગામોથી આવેલા મેમાનો, કરાચી જૈનસંઘના આગેવાનો સાથે

“આ જ્યંતી એકાદ વ્યાખ્યાન કે પૂજમાંજ પર્યાપ્ત થઈ ન હતી. પણ એક મકાન કંતસવના રૂપમાં યોજાઈ હતી, અને તેની પાછળ જૈનધર્મની ગૌરવગાથા કરાવીની સમસ્ત જનતાના કાનમાં મધુર રણુકાર કરે, તેવો ઉચ્ચ હેતુ હોતો. તે માટે બહુ વિચાર પૂર્વક આઠ દિવસનો કાર્યક્રમ ગોઠવાયો હતો અને તેમાં અનેક નવીન તત્વો દષ્ટિગોચર થતાં હતાં.

“તેમાં સૌથી પ્રથમ ધ્યાન યોગનારૂં તત્ત્વ તો એ હતું કે કરાચીના ૪૦૦૦ જેનો, જેનો ૬૦ ટકા ભાગ સ્થાનકવાસી અને ૪૦ ટકા ભાગ મૂર્તિપૂજક છે, તે બંનેનો એમાં દિલોભનભર્યો સહકાર હતો અને કોણ સ્થાનકવાસી ને કોણ મૂર્તિપૂજક ? એ પ્રશ્ન કરવા છતાં પણ યોગબી શકાઈ ન હતું. * * *

“કરાચીમાં સામાન્ય રીતે બને ફિરકા વચ્ચે મરોઢી આગેજ સંબંધ છે, તેમ છતાં પૂજ્ય શ્રી વિદ્યાવિજયભાઈ મહારાજ આગ્રા પછી અને તેમના ઉદાર વિચારોના સુંદર પ્રચાર થયા પછી આ વસ્તુ-સ્થિતિ ખૂબ મજબૂત બનવા પામી છે. જો દરેક સંપ્રદાયના આગેવાનો આમાંથી શ્રેષ્ઠ પાઠ લે અને સંકુચિત વિચારોનો ત્યાગ કરે, તો કેવું સુંદર પરિણામ આવે ?

“જ્યંતી મહોત્સવનું બીજું નવીન તત્ત્વ તેના પ્રમુખોની ખસંદગી અને વક્તાઓ સંબંધી હતું. સાધુ જાસવાની, શ્રી જમશેદજી મહેતા ને વર્તમાન સેયર શ્રી કુર્માદાસ એડવાની જેવા જુદા જુદા દિવસના સલામતિઓ બન્યા અને ઉત્સવનવ્યક્તે અજોડિ અર્પવા સાથે પોતાના મનનીય વિચારો રજૂ કર્યા કે જે મનુષ્યને પોતાના કર્તવ્યનું સચોટ ભાવ કરાવનારા હતા. વક્તાઓ, કે જે જુદા જુદા ધર્મ અને સંપ્રદાયના હતા, તે બધા ધર્મની ઉદાર દિશ્ને નજર સમીપ રાખીનેજ પોતાનું વકતવ્ય રજૂ કરતા હતા અને શ્રોતાઓને એમજ લાગતું કે બધે ‘સર્વ ધર્મ’ પરિવર્દનીજ કોઈ બેઠકમાં ભાગ લઈ રહ્યા ન હોય એ ? દરેક વક્તાએ સાંપ્રદાયિકતાનો મોઢો છોડી એકજ ધર્મવૃક્ષની આપણે જુદી જુદી ટાળી-પાંખડીએ

પ્રકરણ ૨૭ મું
શુરુદેવની જ્યન્તિએ

છીએ, ■ વસ્તુ પર ભાર મૂક્યો હતો અને ■ બધાની સમક્ષ અસર જૈનધર્મની અત્યંત વિશાળતા સિદ્ધ કરવામાં પરિણમી હતી આ ઉત્સવના અંતે દરેક શ્રોતાને એવી પ્રતિભા મળી હતી કે જૈનધર્મ, એ ખરેખર અત્યંત ઉદાર ધર્મ છે, વિશ્વવ્યાપી થવાના તેમાં સંપૂર્ણ તત્વો છે ને અત્યાર સુધી આપણે કાંઈ પરંપરા અથવા સામ્રાજ્યિક સ્રોતથી જે કંઈ સામંત્ર્ય હતું તે બરાબર ન હતું. આટલો સદેશ હબરે મનુષ્યને પહોંચે, તે જેની તેની સફળતા ન કહેવાય

“હીન્દુ સુદાર તત્ત્વ આ સમારોહમાં એ હતું કે એમાં બાળકથી માંડીને વૃદ્ધ પર્ણત દરેકને ઉત્સાહથી ભાગ લેવાનું મન થાય તેવો કાર્યક્રમ હતો વિદ્યાર્થી વિદ્યાર્થીનિઓ માટે સમીપ, અભિનય, નૃત્ય, વ્યાયામના પ્રયોગો, મોડાઓ માટે વિદ્યાન વક્તાઓના કાવલો, અવધાન પ્રયોગો, પૂલ્કિયા કાવનાઓ વગેરે આ બધાનું પરિણામ એ આજીવન કે ઠરાયીનું ન્યૂનક જૈનમૃદ આ દિવસોમાં આ એક નાના નાના ઉત્સવના કેન્દ્ર સમુ બની ગયું જે આ આઠ દિવસો કેમ પસાર થયા તેની પણ ખબર પડી નહિ

‘આજીવન તત્ત્વ અવધાન પ્રયોગની યોજનાનું હતું તેણે જૈન-જૈનેતર મોટા ભાગને આકર્ષ્યા હતા એ દરમ્યાન કહેવાતી વાર્તામાં એ પ્રયોગોના સ્પષ્ટીકરણમાં જૈનધર્મના ઉદાર તત્ત્વોની પ્રતિભા સારી રીતે કરવામાં આવતી હતી પરિણામિ આવા પ્રયોગો જે મહા પુરુષની જ્યોતી પ્રસન્ને બેવાના મન્યા તે જ્યોતી મહોત્સવ પ્રેરે તેમનો અનુરાગ વિશેષ નમકતો હતો અને આ બધા પ્રસંગના સુખપાર શ્રી વિદ્યાવિજયજીની જ્યવરથા અને પ્રચારસક્રિતાના પ્રકટ કંઠે વખાણ થતા હતા

“જૈન સમાજમાં જે જનુમાન્ય વ્યક્તિઓ છે, તેમની જ્યોતિષો ઉજવવામાં જે ઠરાયોના બાંધપાટોને વશમાં રાખવામાં આવે તે આજે માનીએ છીએ કે તેની જ્યોતિષો દ્વારા જૈનધર્મની યસપતાલો જરૂર ભરથી ફરકે

‘જૈન જ્યોતિષ’ ૯ અક્ટોબર ૧૯૩૯

પ્રકરણ ૨૭ સુ
શુરુદેવની જ્યન્તિઓ

કરાચીનાં પ્રસિદ્ધ કળાકુશળ

આચન કળાકુશળ

ચુદેવની સ્તુતિ કરતી મિત્રી બાળાબા

બેન મહિબખાનુ કુખાશ
ગ્રીસ બેગમીન

ગ બેવતી બેન ગાન્ધા મહેતા

શ્રી ભપતગય દયે
જ્ઞાતિમિત્રા

ખીજી એટલે સોળમી જન્મન્તીનો કાર્યક્રમ પણ ત્રણ દિવસનો હત્યક રખાયો હતો. તેમ બાંધ મહોત્સવ પણ ખીજી જન્મન્તી હતો. વધુમાં બાંધ મહોત્સવ સાથે વિશેષતા હતી તે 'શાંતિસ્નાત્ર'ની. જૈનોની આ મહાન ક્રિયા બહુ ઓછા સ્થળે અને ઓછાજ પ્રસંગોમાં થાય છે. આ ક્રિયા કરાવવા માટે વળાદવાળા શેઠ કુલચંદલાઈ ખીમચંદની આગેવાની નીચે એક મંડળી આવી હતી. આ ક્રિયા જોવાને માટે તમામ દેશના, ખાસ કરીને સિંધી અને પાસ્તી કોમના ઘણા ભાઈઓ અને બહેનો મોટી સંખ્યામાં આવતા હતા.

આ જન્મન્તીની સલાઓના પ્રમુખો હતાઃ કરાચીના લોડ મેવર હાતીમ અલવી, ભાઈ જમશેદ મહેતા અને શેઠ શકરાલાઈ લલ્લુભાઈ અમદાવાદવાળા.

વસ્તાઓમાં ભાઈ ખુશાલચંદ વસ્તાચંદ, આચાર્ય જમીયતરામ, ભાઈ ખીમચંદ વોરા, કબીર પંથના આચાર્ય સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી, ભાઈ હીરાલાલ ગણાત્રા, મહુવાબાળામના સુમીન્ડેન્ડ વિદ્યાગુપ્ત પં. સુનીલાલ શિવલાલ ગાંધી, અમદાવાદવાળા ભાઈ બી. એફ. શાહ, શેઠ લોકામલ ચેલાગમ, પાસ્તી આગેવાન શ્રી પેશોતન વાલિયા બી. એ. એલ. એલ. બી., સિંધી બહેન પાર્વતી સી. એડવાની બી. એ. ડા. પુરોતમ ત્રિપાઠી એમ. ટી. (હોમી), પ્રસિદ્ધ સાહિત્યકાર ભાઈ નરીમાન ગોળવાળા, અને આર્થસમાજના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન પં. લોકનાથજી વગેરે મુખ્ય હતા.

આ જન્મન્તીનાં આકર્ષણોમાં શાંતિસ્નાત્ર, અબાઈ મહોત્સવ, સંગીતના જલસા, વરધોડો અને વ્યાયામના પ્રયોગો આકર્ષણો મુખ્ય હતા. આ જન્મન્તી પ્રસંગે 'જન સ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક પાકરાળા'નો પચ્ચીસ વર્ષનો 'સૈધ્ય-મહોત્સવ' પણ ઉજવવામાં આવ્યો હતો. આ 'સૈધ્ય મહોત્સવ'ના પ્રમુખ અમદાવાદવાળા શેઠ શકરાલાઈ લલ્લુભાઈ થયા હતા. આ પ્રસંગે પણ પાકરાળાના બાળકો અને બાળિકાઓએ અનેક સંવાદો, ડાયલોગ, રાસ અને ખીજી કેટલાક પ્રયોગો કરી ઓતાઓનાં ચિત્ર આકર્ષિત કર્યા હતાં.

સંગીતના જલસા પ્રસંગે શ્રીયુત શેઠ લાલચંદ પાનાચંદની પૌત્રી બહેન શારદા, કે જેની ઉમ્મર તેર ચૌદ વર્ષની છે, તેણીને

પ્રકરણ ૨૭ મું
ચુરુદેવની જન્મન્તિઓ

એક વીર ક્ષત્રિયાણીને શોભે તેવા પુણી તરવારના જે પડા ખેતી ખતાવ્યા હતા તે એક નવવર્ષની બાળિકા કુમારી બસરી મળ્યે ગુરુદેવની પૂજન કરેતુ નૃત્ય, તેમજ સિધી બાળાઓ ખેન મુદરી અને સાવિત્રીના લગ્નો-એ વસ્તુઓ ધાર્યા આકર્ષક ચક્ર હતી

આ જ્યન્તી પ્રસંગે કરાચીની કોષ/પથ કોમના વક્તાઓને 'વક્તૃત્વ પ્રજા'ની હરિકાષમાં નોતરીને વક્તૃત્વકગાની હુગીકાષ શ્રી 'વિજયધર્મચરિત્રના જીવન' ઉપર હરિકાષના વ્યાખ્યાનો ફગવવામાં પથ

આવ્યા હતા જુદી જુદી કોમના લગભગ ૫૬૨ જેટલા વક્તાઓએ આ હરિકાષમાં ભાગ લીધો હતો બધા ય વક્તાઓએ ગુરુદેવના જીવનનો સુદ્ધ અભ્યાસ કરી વ્યાખ્યાનો આપ્યા હતા આ હરિકાષમાં સૌથી પહેલુ ૨૫ રૂપિયાનું ઇનામ ભાષ હરિનામ રાચ નામના વેબ્યુન યુવાને ફાગે મળુ હતુ બ્યાગે ખીજા બે ૧૫ અને ૧૦ રૂપિયાના અનુક્રમે ભાષ પ્રગલ્લાન મેલતા અને ભાષ રેવિચંદ મેલનાના ફાગે મળ્યા હતા

કરાચીના પ્રસિધ્ધ કીર્તનકાર ગુનીલાસ અબાગમ બ્યાસે શ્રી વિજયધર્મચરિત્રનું બે દિવસ સુધી મળ પદમાં વ્યાખ્યાન સભાળાનીને કરુણ રસથી હજારો શ્રોતાઓને અમુખીની આજોવાળા બનાવી દીધા હતા શ્રીધુન બ્યાસની કૃતિ અને કળાથી પ્રસન્ન થઈ શ્રી સર્વે તેમને પથ સારુ ઇનામ આપ્યુ હતુ

આ ખીજા જ્યન્તીનો ઉત્સવ કરાચીના મુતિપૂજ્ય સધ તમકુથી કરવામાં આવ્યો હતો તે ઉપરાંત મુબઈવાળા સર્વાધિક એચ રોડ કાન્તિવાન ખચરવાલે રૂ ૫૦૦, ગ્રા કાન્તિલાસ ખકોરદાસે રૂ ૧૦૦, ગ્રે રેતિનાવ વરીનાને રૂ ૧૦૦, તેમજ રોડ શકરાભાષ ના ખુભાષએ રૂ ૧૦૦ બેગ રવરૂપ આપ્યા હતા શ્રીસધના આગેવાનો ઉપરાંત ભાષ ખીમચંદ બહેરાએ બધામ મર્ષકોને બ્યનરિયન ચવાવવા માટે જે તનોડ પશ્ચિમ ઉમરોએ હતો એ ન જુની ચકાવ તેવી એમની સેવા હતી

બને જ્યન્તીઓમાં અમલાવાદ ઉલ્લપુર, કારિયાવાડ અને સિરોહી વગેરેથી મોટી સખ્યામાં ગૃહસ્થો આવ્યા હતા

ન કવળ જોનોનીજ બંકે કરાચીની સમરત જળના માટે આ જ્યન્તીઓ બહેર હતી અને દરેક ગ્રામમાં તમામ કોમની ઉપરિચિત બંદુ આકર્ષક થઈ હતી

પ્રકબ્ધ ૨૭ મુ
ગુરુદેવની જ્યન્તિઓ

કરાચીની પ્રવૃત્તિમાં સહાયક થનાર બહારના શ્રીમન્તો.

મેડ સ્તીલાલ વાલીલાલ મુખ.

મેડ રામિલાલ બહોરાલાલ મુખ.

મેડ રામિલાલ રામલાલ મુખ.

મેડ રામલાલ રામલાલ મુખ.

ઉરાસીમાં ચએલી અનેક ધાર્મિક પ્રવૃત્તિઓમાં 'દીક્ષાપ્રતિ' એ પણ ખાસ સ્થાન રાખે છે. સેંકડો વર્ષના ઇતિહાસમાં સિંધમાં સવેગી સાધુઓનું પહેલાંજ આવવું ચએલું. જીનેતરાં તો શું, જીનોમાની મોટા ભાગ પણ જૈનધર્મની મહત્ત્વની ક્રિયાઓથી બિલકુલ અનુપ્રયો. આવી સ્થિતિમાં ને આવા ક્ષેત્રમાં જેટલી ધાર્મિક ક્રિયાઓ થાય, તેટલી જૈન અને જૈનેતરાંને માટે લાભકર્તા અને જૈનધર્મની પ્રભાવનાનું કારણ બને, આવો ખ્યાલ અમારો પહેલે-થીજ હતો.

દીક્ષાઓના સંબંધમાં હમણાં દમણાં કેટલાંક વર્ષોથી જૈન સમાજમાં મોટો મતભેદ ઉત્પન્ન ચએતો છે. મતભેદ ખાસ કરીને કેટલાક શુવકા તો દીક્ષામાં માનતાજ નથી. એઓ સાધુસંસ્થાની આવશ્યકતાજ નથી સ્વીકારતા. કેટલાક શુવકા એવા છે કે જેઓ સાધુઓની જરુરત તો સ્વીકારે છે; પરંતુ 'યોગ્ય' માણસો સાધુ થાય, એમ માહે છે. જો કે સાધુ થવાને 'યોગ્ય' કેણુ હોઈ શકે? એનાં સિદ્ધાંત એમણે નિશ્ચય કરેલો નહિ હોવાથી ધણે ભાગે 'યોગ્ય' કે 'અયોગ્ય' બધાં જે પ્રસંગોમાં વિરોધ કરતા તૈયાર થાય છે. જ્યારે કેટલાક એવા પણ છે કે જ્યાં મોટા 'ભા' બનવાનો પ્રસંગ મળે ત્યાં મમે તેવી 'અયોગ્ય' દીક્ષા હોય તોયે 'યાદુસેન' કરવા મંડી જશે, ને જો જરા કાષ્ટએ માન સન્માન ન આપ્યું, તો મમે તેવી 'યોગ્ય' દીક્ષામાં પણ વિરોધ કરવા તૈયાર થઈ જશે. મતભેદ કે જેમનો કાષ્ટ સિદ્ધાંતજ નહિ. અસ્તુ.

એમાં કંઈ નક નથી કે સાધુ થવામાં એક મોટી જવાબદારી પહોરવી પડે છે. અને આવી જવાબદારી અયોગ્ય માણસને માથે લાદવામાં આવે તો તેનું છુટું પરિણામ આવે. તેવીજ રીતે દીક્ષા આપનાર ગુરુમાં પણ ચેતન્યતાની ધણી જરુર છે. અને તેટલાજ માટે શાસ્ત્રકારોએ દીક્ષા આપનાર અને દીક્ષા લેનાર-બન્નેમાં કયા કયા-શુભો હોવા બેધએ, તેનું વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું છે. અપવાદ તો હોયજ. યોગ્ય માણસ પણ દીક્ષા લીધા પછી 'અયોગ્ય' નીવડી શકે છે. તેમ જોને 'અયોગ્ય' ગણવામાં આવતો હોય, એવા માણસ દીક્ષા લીધા પછી પણ કેઈ શુભ કર્મોદયથી બહુજ પ્રભાવશાળી અને

પ્રકરણ ૨૮ મું
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

સ્વપર કયાંય કરવાવાગે પણ નીવડી શકે છે. પણ સાધારણ રીતે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર મળે જાવનો વિચાર કરી દીક્ષાઓ થવી યોગ્ય છે અને આ સળધી જેમ સાધુઓએ ચોક્કસ સિદ્ધાંતો મુજબ કરવાની જરૂર છે, તેવી રીતે સમાજના દિનસ્વી યુવકોએ પણ ચોક્કસ સિદ્ધાંતવાદી બનવાની જરૂર છે, સિદ્ધાંત મુકરર કર્યા વિનાના જેટલા વિરોધો થાય છે, એ બધા ય અનિચ્છનીય છે. અને એજ કારણ છે કે ધણી વખત જેમ સાધુઓને પરતાવું પડે છે, તેમ યુવકોને પણ પાછા પડવું પડે છે. પાછળનું પરિણામ ગમે તેવું આવે, પરંતુ બન્ને પક્ષે જે સિદ્ધાંતોને અનુસરીને પર્તાવ કરે તે અત્યારે નિર્મર્થક કોલાહલોથી જનસાસનની જે અપભ્રાંજના ઘણી વખત થાય છે, તે ન થવા પામે દીક્ષા આપવામાં અને લેવામાં જે માત્ર આત્મકલ્યાણ કરવા કરાવવાની જાવના રખાય ને ઉમ્મર આદિ ખાસ ખાસ બાબતો બેધનેજ દીક્ષા આપવામાં આવે, તે પાછળથી ગમે તેવું પરિણામ આવે, તોપણ તેમાં કોઈનો હોષ કદી રાખ્ય નહિ.

પ્રકરણ ૨૮ મું
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

ચુરુદેવની પદ્મમી જન્મતીના પ્રસંગે જે અનેક ગૃહસ્થો બહાર-ગામથી આવ્યા હતા, તેઓમાં અહમદાવાદથી દીક્ષાનો ઉમેશ્વાર બે ઉદયપુરી ગૃહસ્થો આવેલા. જેમાંના એક બાઈ રૂપલાલજી બનોરિયા અમારા ઘણા વર્ગોના પરિચિત હતા તેમની સાથેજ એક મેવાડી ગૃહસ્થ લગભગ ત્રીસ વર્ષની ઉમરના હતા. જેમનું નામ હતું રણજીતસિંહ બાઈ રૂપલાલજી બીજા ગૃહસ્થનો પરિચય કરાવી 'તે દીક્ષાના ઉમેશ્વાર છે, અને યોગ્ય છે' એવી ખાત્રી આપી રણજીતસિંહને મુકી વિદાય થયા. રણજીતસિંહ અમારા પરિચયમાં આવવા લાગ્યા. અને પોતાની બાવના વધારવા લાગ્યા.

આમ બે ત્રણ મહિના થતાં જ્યારે તેમનું દીક્ષા લેવાનું મન પાકું જણાયું, ત્યારે આ હકીકત કમળીના મુર્તિપૂજકસમને જાહેર કરવામાં આવી.

ચોડા વર્ગો ઉપર અહમદાવાદમાં જરાયેલા 'મુનિસ મેલન' વખતે 'સંધસતાનો પ્રથમ ખૂન ચચયો દતો. આ પ્રથમ એટલે બધો સંધસતા અગત્યનો છે' જેની આજે સમાજમાં પડી જરૂર છે. જે ગામમાં સાધુ દીક્ષા જેવી ક્રિયા કરાવવાના હોય, તે ગામના

સંધની મરજ ઉપર બધું રાખીને સાધુ જો તટસ્થતિથી કામ લે, તો સંધમાં ન કોઇ જાતનો વિખવાદ થાય, કે ન સાધુને કોઇ વિષયમાં સડોવાતું પડે. એક ઉમેદવારની જેટલી પરીક્ષા સંધને કરવી હોય, તેટલી કરી લે, સુવર્ણં ચદિ શુદ્ધં ચેત્, તર્હિ પરીક્ષાયા કા વિમોષિકા ? સોનું ચદિ શુદ્ધ છે, તો પરીક્ષામાં શેા કર ?

દીક્ષાના ઉમેદવાર રજીજીતસિંહને પ્રથમ સંધની સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યો. સંધે આવશ્યક તપાસ કરી લીધી એના સગા સંબંધીઓને રજીજીર પત્ર લખી ખબર આપવામાં આવ્યા, અને પૂરી તપાસ પછી દીક્ષા આપવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. મુહૂર્ત આવ્યું ૧૯૯૪ ના માર્ગશીર્ષ સુદિ દસમનું.

દીક્ષા આપવાનું નક્કી થતાં શું કરવું ? શી રીતે કરવું ? એ સંબંધી સંધમાં વિચારણાઓ થવા લાગી. ઉત્સવનો આદેશ સિંધના સેક્રેટરી વર્માના ઇતિહાસમાં આ પ્રસંગ પહેલોજ હતો, એટલે ઉત્સાહ અપૂર્વ હતો. પણ જ્યાં વ્યવખયનો પ્રસંગ આવે. ત્યાં વાણિયાઓને વિચાર જરૂર થઇ પડે

મકરજી ૨૮ છું
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

આ વખતે ગુજરાત કાઠિયાવાડની મનોવૃત્તિ અને સિંધની મનોવૃત્તિનું અંતર માણુમ પડી આવતું હતું. જતાં કોઇપણ ગામમાં કે કોઇપણ સમાજમાં કંઈ બધાંય એક સરખી વૃત્તિવાળા નથી હોતા. સંધની એક સભામાં સંધ તરફથી કરવું કે ટીપ કરીને ? વિગેરે વિચારણા ચાલુ રહી હતી, તેવામાં એક ગૃહસ્થે ઉભા થઇ સંધને વિનંતિ કરી કે 'દીક્ષાને ઉત્સવ સારા તરફથી ઉજવવાનો મને આદેશ મળ્યો છે. સંધની સભામાં આશ્ચર્ય ફેલાઇ ગયું. આદેશ માગનાર બહુ મોટા શ્રીમંત નહિ હતા, જતાં ભાવના મોટી હતી. તેમણે સમય જોયો. સંધે ખુશી થઇ ને આદેશ માગનારને આદેશ આપ્યો.

દીક્ષાના ઉમેદવારના માત-પિતા તરિક્કિને લ્હાવો લેનાર તે વડોદ (વડવાણ કેપ)વાળા બાઇ ન્યાલવંદ બક્ષીચંદ કુવાડિયા, અને તેમના

ધર્મપત્ની શ્રીમતી માતીયાઈ અને દીક્ષાના ઉમેદવારની ન્હાની બેન તરિકે લઈથી કુળી નહિ સમાળી એ દસ વર્ષની કુમારિકા બેન હૈમકુવર

ભાઈ ન્યાયયદ કુવાડીઆએ શ્રીસ ધની સમતિ અને સહકારપૂર્વક પોતાને ત્યા સુદર મડપ રચ્યો, વાપણા, વરધોડા અને દીક્ષાને ચોખ્ખા આવશ્યક બધી થે ક્રિયાઓ શરૂ થઈ, કે જે ક્રિયાઓ કરાચીના જનને લગભગ નથી જ જોવાની હતી

જે વખતે દીક્ષા નિમિત્ત ઉત્સવની ધૂમધામ ચાલી રહી હતી તે દરમિયાન યુ ગઈયાં માસ્વાડનો એક યુવક પત્ન રંગમાં વધુ રંગ વનહાલ્યો દીક્ષાની ભાવના પ્રકટ કરી રહ્યો હતો. તેના વહીવ ભાઈ અમારા ખૂબ પરિચિત હતા. 'સાથે જ સાથે મારી પછુ દીક્ષા થઈ જાય તો મારું' એવા ધરાદાયી પોતાના ભાઈની કરાચી આવવાની સમતિ બંધ માર્ગશીર્ષી સુદિ એકમે તે કરાચી પહોંચ્યો ભાવના પ્રકટ કરી, સંધને જાહેર કરું તેના ભાઈ ભજૂતમલજી બાફણાને તારથી અને પત્નાથી પૂઠવામાં આવ્યું. તેમના પગે તક્લીફ હતી, પછુ બીજા ભાઈ અને કુટુંબીઓ હતા, એટલે તેમણે દીક્ષાની અનુમતિ આપી દીક્ષા મારે આવેલો વીલ વર્ષનો આ યુવક તે પુખરાજ બાફણા. ભાઈની સમતિ ન મળી ન્યાસુધી સંધ અને અમે યુવ રજા ભાઈની અનુમતિ મળતા સંધે પુખરાજને પછુ વરધોડે ચઢાવ્યો. અને દીક્ષાના ઉમેદવારના માત-પિતા તરિકે દહાવો લેનારા ભાઈ ન્યાયયદ કુવાડિયા અને એમના કુટુંબીજનોનો દર્જ કંઈ ગુણો વધ્યો અને ઉત્સવની શોભા ઓર વધારી

દીક્ષાની ક્રિયાએ કરાચીના જૈન ઇતિહાસમાં અને ખુબ રચાન ધરાવ્યું છે. દીક્ષાનો વરધોડો કરાચીના સંધની વરધોડો અને દીક્ષા જ નહિ, પરંતુ જેન ધર્મની ઉજ્જવળતાને શોભાવનારો હતો તમામ કેમનો સહકાર, સંધીઓનો સહકાર, પારસીભાઈઓનો સહકાર-એ બધી આ ક્રિયાની વિશેષતા હતી નવમીના દિવસે નિકળેનો વરધોડો કરાચીના ઇતિહાસમાં અદિતીય વરધોડો હતો. તેણ વર્ણન નેટલું કરીએ તેટલું ઓછું છે શીલ્પોવાળા શીલ્પો લેતા, ને ફાટાવાળા ઠેકાણે ઠેકાણે ફાટા લેતા.

પ્રકરણ ૨૮ યુ
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

કાળા હાથ તરફ હાથમા કળાગ લઈ ઉભેવ બેન હેમકુવ માળાઓ પહેરેલ
દીક્ષાના બે ઉમેદવારો જમાણા હાથ તરફ ઉભેવ કરનાર શ્રી ન્યાલય ક
કુવાડિયા અને તમના પત્ની મોતી બહેન

નવદીપ્તિ મુનિ પ્રધાનકાર્યવચ્ચ

૧૧ મી માર્ચનો દિવસ હતો મારી પાસે બાપ એલ બરાસ તેમના ધર્મપત્ની થીલુ બ્લેન, રોડ લાનચદ પાનાચદના ધર્મપત્ની માણેક બ્લેન અને બીજા કેનાક લાખોએ બ્લેનો બેઠા હતા સુદ ધર્મચર્યા આવી રહી હતી એક ગુરૂસ્થે મને બહાર બોલાવી ખબર આપ્યા કે 'રમેશવિજય ચાલ્યા જવાની તૈયારી કરે છે ન્યાલચદ કુવાડિયાને મોકલ્યો એમ શ્રી જયન્તાવિજયજી મહારાજ મનીરથી ટેફિનથી કહેવરાવે ■' (શ્રી જયન્તાવિજયજી મહારાજ તથા સાધુઓ સાથે તપીયતના કારણે મનીર રહેતા હતા જેમાં નવદીક્ષિત રમેશવિજય પથુ હતો) મારા માટે આ ખબર નિનકુસ નવા હતા રવખનમાં પથુ ખબર ન હતી કે રમેશવિજય જવાનો વિચાર કરતો હોય છતાં મારા મોડેથી નિકાલ 'જતો હોય તો જવા દેજો જરા મે રોકશે નહિ' હુ મારા રૂમમાં આવીને પાછા અધૂરી રહેવી ચર્ચાને આગળ ચલાવવા લાગ્યો ચોડીવારે પાછો તે માણસ આવ્યો અને તેણે ખબર આપ્યા કે 'શ્રી મી જી શાહે આપેના કપડા પહેરીને અને આપેના પૈસા લઈને તે ચાલ્યો ગયો મીરપુરખાસ ખબર આપો કે રાયસાહેન (રેલવેના કંટ્રોલ હસ્તેવિદ્વાસબાપ) તેને અડકાવે' મે કહ્યું "શ્રી જયન્તાવિજયજી મહારાજને કહો કે રોકવાની જરૂર નથી જવા દો" પાછા હુ મારા આસને આવી બેસા ગયો અને જાનચર્યા ચવાપી બેરેલાઓને રત્તીમાળ પથુ ખબર ન પડી કે હુ શામાટે બે વખત બહાર નિકળ્યો? જ્યારે જામમાં કાલાહન થયો અને સંધના બોડ ઉપર તે વાત આવી ત્યારેજ તે મહાત્માઓએ બીજા દિવસે બહુ આશ્ચર્ય સાથે મને પૂછ્યું કે આ ક્યારે બન્યું? મે કહ્યું 'આપણે કાલે ચર્ચા કરતા હતા ત્યારે! એમના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો મે કહ્યું 'આમા તમારે આશ્ચર્ય કરના જેવું કંઈ નથી સાઈ-સાઈ વર્ષના છુટ્ટાઓ, પચાસ પચાસ વર્ષના ચારિત્ર પાપનારાઓ કેાઈ થોડ પાપના ઉલ્લેખથી ચારિત્ર છોડી ચાલ્યા જાય છે તો પછી આ બિચારો જીવ ચાલ્યો ગયો, તો એમાં શું આશ્ચર્ય છે? અને હુ તો એમાં સ્વાભાવિક રીતે જરા મે દેખજોતો નથી કારણ કે 'જયન્તાવિજય જોર નહિ તો સુવાણી શુ કરે' એ બિચારો ગયો એ તો એ રીતે સાડું થયું. કારણ કે 'બહુ થયું લાગી જગજગ' સાધુપણમાં રહીને ચારિત્ર ન પાળતો, તો એ જેટલું ઉપદેશકતા દુ, તેમજ તેના માણસજ જનુ સુખકર્તા છે"

મકરંધ ૨૮ કે
દીશા પ્રવૃત્તિ

કરાચીમાં કેલાદલ થતાં ' મુંબઈ સમાચાર 'ના કરાચી ખાતેના પ્રતિનિધિએ મારો ઇન્ટરવ્યુ લીધો, એ ' ઇન્ટરવ્યુ ' માં પણ મેં જે જણાવ્યું તે આ રહ્યું:—

‘ઝડારો પોતાનો અભિપ્રાય છે કે જે સાધુનું જિત વિચર ન હોય ત્યારે કોઈને પણ બહેકાર્યો બહેકાર્યો નય, એવો સાધુ સાધુપણમાં રહીને પણ શું બંધ કરી શકે? જ્યારે હું માનુ છું કે તે નયો, એ અમારી સમાજની દૃષ્ટિએ અને ઝડારો પોતાની દૃષ્ટિએ સાદું જ થયું છે. હું તો દીક્ષા આપવાં બહેકાર્યો અને દીક્ષા આપ્યા પછી પણ કહેતોજ આવ્યો છું કે જેને સાચો નૈરાશ્ય હોય, જેને ચારિત્ર પાળવું હોય, જેને આત્મસાધન કરવું હોય, તેણેજ સાધુ અવસ્થામાં રહેવું જોઈએ. અમારે ત્યાં નાની દીક્ષા અને વડી દીક્ષા એવા બે ભેદ છે, નાની દીક્ષા આપવાનો હેતુજ એ છે કે મહિનાઓની કસોટી પછી તેને વડી દીક્ષા આપવી.

વડી દીક્ષા ન આપી હોય ત્યાં સુધી કોઈનું મન ચલાપમાન થાય અને તે પદ્ધતિએ ચર્ચો નય, તે એમાં હું કંઈ મત્કરત્ત જોતો નથી. કમની વિચિત્રતાઓને આધીન તમામ છવો હોય છે. જલમ શકરપામનમાં રહેલો માણસ વ્યભિચારી અને યા કોઈની છાકરી લઈને ભાગી નય, તો તે વખતે આપણે એમજ કહીએ કે ખાયાજાને પાપનો ઉદય છે. વડી વડી દીક્ષા આપ્યા પછી પણ અને ૨૫-૨૫ તેથી વધારે વર્ષો સુધી ચારિત્ર પાળના પછી પણ કોઈ મળજ પાપના ઉદયથી પતીત થાય, તો તેને કોણ રોકવા જનાર ? આ જમાનામાં આવું બને છે, એવું નયો, હમેશાથી ઇસારીઓમાં અને સાધુઓમાં આવી વિચલિતિઓ યતી આવી છે. આ બધું કમની વિચિત્રતાનું પરિણામ છે. કમની સિદ્ધાંતમાં માનનારો માણસ આવા ક્રિસ્તીઓમાં જરા પણ આશ્ચર્ય ન કરે. દીક્ષા છાકરીને જનારો માણસ જ્યારે અનુક રોકણે મહેલે છે અને પોતાની નિરાધાર અવસ્થા દેખે છે, ત્યારે તેને ઘણેજ પશ્ચાત્તપ થાય છે. પંડાય,

અકરણ ૨૮ થું
દીક્ષા મટલિ

ખીઝ દિવસે એટલે માર્ગશીર્ષ સુદિ દશમે કરાચીના પ્રસિદ્ધ અંસ-ગાર્ડનમાં સવારમાંથી જ માનવ-સાગર ઉઘટી પડ્યો હતો. દૂર દૂર સુરી મનુષ્યો જ મનુષ્યો દેખાતા હતા. આજે પણ શીલ્પ લેનારા શીલ્પ લેતા હતા અને કોરોબાકરો પ્રસિદ્ધ પુરુષોને, સાધુઓને, ટાળાને, દીક્ષા ઉત્સવના કાર્યકર્તાઓને અને દીક્ષા લેનારના ધર્મ માતા-પિતાને પોતાના કુમેરામાં ઝડપી લેતા હતા. તમામ લાધાના પત્રોના અતિ-નિધિઓ રિપોર્ટ લેવા તલપાપક થઈ રહ્યા હતા. ખારસી અને સિંધી વિગેરે લોકો દીક્ષાની વિધિનું મહત્ત્વ અને બોલાતા સૂત્રોના અર્થ સમજવાને દીક્ષાના વ્યાસપીઠની પાસે જ સાધુઓની નજદીક બેઠા હતા અને વખતો વખત સમજૂતી લેતા હતા. નવ દીક્ષિતોનાં નામ રાખવામાં આવ્યાં: રમેશવિજય ને પૂર્ણાનંદવિજય.

દીક્ષાની ક્રિયા સમાપ્ત થતાં નવીન દીક્ષિતોને પોતાને ત્યાં પહેલે દિવસે લઈ જવાની ઉત્સુકતા ધરાવનારા અનેક સજ્જનોમાં સિંધી ગૃહસ્થ સાથે ગેાવિન્દ મીસ્ત્રદાની પોતાના એક્સટનશનવાળા બંગલામાં લઈ જવામાં સફળ થયા હતા.

આ દીક્ષા નિમિત્તે પોતાની લક્ષ્મીના સહવ્યથ કરી લાઇ ન્યાસચંદ્ર કુવાડિયાએ પોતાની લાવના પ્રમાણે જે લાલ ઉઠાવ્યો છે, તે ખરેખર પ્રશંસનીય છે.

આમ અતિ ઉત્સાહ અને સર્વ પ્રકારની શોભાપૂર્વક દીક્ષાનું કાર્ય સમાપ્ત થયું હતું. દીક્ષા લેનારાઓએ કમનસીબ બનાવ પોતાની લાવનાપૂર્વક દીક્ષા લીધી હતી. ખર્ચ કરનારે શાસનની શોભા વધારવા માટે ખર્ચ કર્યું હતું. દીક્ષા આપનારે પોતાથી બની શકે તેટલી પરીક્ષા પૂર્વક દીક્ષા આપી હતી. સર્મે જેટલી તપાસ અને ખાત્રી કરવી જોઈએ તેટલી તપાસ અને ખાત્રી કરી હતી, એટલે સૌ પોતપોતાના કર્તવ્યમાં પરિપૂર્ણ હતા; છતાં પાછળથી જે એક કમનસીબ બનાવ બન્યો, તે નોંધવાથી જો હું અલગ રહું છું. તે આ ઇતિહાસમાં આ પ્રકરણને અંગે તેટલી ન્યૂનતાજ ગણી શકાય. કમનસીબ બનાવ આ હતો—

પ્રકરણ ૨૮ મું
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

૧૧ મી માર્ચનો દિવસ હતો. મારી પાસે ભાષા એક્સ ખરાસ, તેમનાં ધર્મપત્ની ખીલુ બહેન, શેક લાલચંદ પાનાચંદનાં ધર્મપત્ની માણેક બહેન અને બીજા કેટલાક લાઇઓ બહેનો બેઠા હતા. સુંદર ધર્મચર્યા ચાલી રહી હતી. એક ગૃહસ્થે અને બહાર બેઠાવી ખજર આપ્યા કે ‘રમેશવિજય ચાલ્યા જવાની તૈયારી કરે છે. ન્યાલચંદ કુતાડિયાને મોકલે. એમ શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ મસ્તીથી ટેલીફિનથી કહેવરાવે છે.’ (શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજ તથા સાધુઓ સાથે તખીયતના કારણે મસ્તી રહેતા હતા, જેમાં નવદીક્ષિત રમેશ-વિજય પણ હતા.) મારા માટે આ ખજર બિલકુલ નવા હતા. સ્વપ્નમાં પણ ખજર ન હતી કે રમેશવિજય જવાનો વિચાર કરતો હોય. છતાં મારા મોટેથી નિકળ્યું: ‘જતો હોય તો જવા દેજો. જરા યે રોકશો નહિ.’ હું મારા રૂમમાં આવીને પાછો અધૂરી રહેથી ચર્ચાને આગળ ચલાવવા લાગ્યો. થોડીવારે પાછો તે માણસ આવ્યો અને તેણે ખજર આપ્યા કે: ‘શ્રી ડી. જી. શાહે આપેલાં ૪૫૬૧ પહેરીને અને આપેલા પૈસા લઈને તે ચાલ્યો ગયો. મીરપુરખાસ ખજર આપે કે રાયસાહેબ (રલવેના કંટ્રોલર હુસોબિદાસભાઈ) તેને અટકાવે.’ મેં કહ્યું: ‘શ્રી જયન્તવિજયજી મહારાજને કહો કે રોકવાની જરૂર નથી. જવા દો.’ પાછો હું મારા આસને આવી બેસી ગયો અને જાનચર્યા ચલાવી. બેઠેલાઓને રતીમાત્ર પણ ખજર ન પડી કે હું શામાટે બે વખત બહાર નિકળ્યો? જ્યારે ગામમાં કોલાહલ થયો અને સંઘના બોડ ઉપર તે વાત આવી, ત્યારેજ તે મહાતુભાવોએ બીજા દિવસે બહુ આશ્ચર્ય સાથે અને પૂછ્યું કે: ‘આ ક્યારે બન્યું?’ મેં કહ્યું: ‘આપણે કાલે ચર્ચા કરતા હતા ત્યારે!’ એમના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો. મેં કહ્યું: ‘આમાં તમારે આશ્ચર્ય કરવા જેવું કંઈ નથી. સાઈ-સાઈ વર્ષના છોકાઓ, પચાસ પચાસ વર્ષના ચારિત્ર પાત્રનારો કોઈ થોર પાપના ઉલ્લેખથી ચારિત્ર છોડી ચાલ્યા જાય છે, તો પછી આ બિચારો જીવ ચાલ્યો ગયો, તો એમાં શું આશ્ચર્ય છે? અને હું તો એમાં રવાના કરનારનો જરા યે દોષ જોતો નથી. કારણ કે ‘જ્યુનારીમાં જોર નહિ તો સુવાણી શું કરે?’ એ બિચારો ગયો એ તો એક રીતે સાતું થયું, કારણ કે ‘જનું થયું’ લાંગી જંગળ.’ સાધુપણમાં રહીને ચારિત્ર ન પાળતો, તો એ જેટલું ઉપાધિકર્તા હતું, તેટલુંજ તેવા માણસનું જનું સુખકર્તા છે.”

પ્રકરણ ૨૮ થું
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

કરવીમા કોવાલ્ય થતા 'યુ મઈ સમાચાર'ના કરવી ખાતેના પ્રતિનિધિએ મારો ઇન્ટરવ્યુ લીધો, એ 'ઇન્ટરવ્યુ' માં પણ મેં જે જણાવ્યું તે આ રહ્યું —

‘ગદારો પોતાનો અભિનાય છે કે જે સાધુનું ચિત્ત રિચર ન હોય અથવા કોઈનો પણ બહેકાવે બહેકાઈ નય, એવો સાધુ સાધુપણમાં રહીને પણ શું બદલ કરી શકે? અટલે હું માનું છું કે તે મરે, એ અમારી સમાજની દૃષ્ટિએ અને ગદારો પોતાની દૃષ્ટિએ સારું જ થયું છે હું તો દીક્ષા આપતા પહેલાં અને દીક્ષા આપ્યા પછી પણ કહેતોજ આવ્યો છું કે જેને સાચો વૈરાગ્ય હોય, જેને આરિંગ પાળવું હોય, જેને આત્મસાધન કરવું હોય, તેણેજ સાધુ અવસ્થામાં રહેવું જોઈએ અમારે ત્યાં નાની દીક્ષા અને બડી દીક્ષા એવા બે કોદ છે નાની દીક્ષા આપવાને હેતુજ એ છે કે મહિનાઓની કસોટી પછી તેને બડી દીક્ષા આપવી

બડી દીક્ષા ન આપી હોય ત્યાં સુધી ઠાકરુ મન ચલામમાન થાય અને તે ધર,ભેંગા થઈ નય, તો એમાં હું કંઈ મદદન્ય જોતો નથી કર્મની વિચિત્રતાઓને આધીન તમામ જીવો હોય છે કલમ શુદ્ધસાધનમાં રહેતો માણસ વ્યભિચારી અને વા ઠાકરી ઠાકરી લઈને લાગી નય, તો તે વખતે આપણે એમજ કહીએ કે બીચારાને પાપને કલમ છે બડી દીક્ષા આપ્યા પછી પણ અને ૨૧-૨૫ તેથી વધારે વર્ષ સુધી આરિંગ પાળ્યા પછી પણ કોઈ મંજળ પાપના કલમથી પતીત થાય, તો તેને કોણ શિક્ષા જનાર છે? આ જમાનામાં આવું જન છે, એવું નથી, હંમેશાથી સસારીઓમાં અને સાધુઓમાં આવી રિયલિટી થતી આવી છે આ બધું કર્મની વિચિત્રતાનું પરિણામ છે કર્મના સિદ્ધાંતમાં માનનારો માણસ આપા કિરસાઓમાં જરા પણ આશ્ચર્ય ન કરે દીક્ષા ઠાકરીને જનારો માણસ જનારે જાણુક ઠેકાણે પહોંચે અને પોતાની નિરાધાર અવસ્થા દેખે છે, ત્યારે તેને ધણેજ પશ્ચાદ્દાય થાય છે. ‘હાય,

અકરબુ ૨૮ મું
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

હોય, એ આ શું કરું ?' એની આ હુ ખી
હાલતમા પેના દીક્ષા ઊડાવીને બગાડનારો માણસ
એને સહાયક નહિ થાય ને લોકો સસારમા
રહેવામા અને સસારમા રાખવામા ફળ સમજતા
હોય, તેઓ કોઇને દીક્ષા ઊડાવીને એ તેના બરણ
પોષણને સવાલ પોતાના હાથમા લઈ લેતા હોય
એની સેવા કરવા તેયાર થતા હોય, તે આપણે એમ
પણ માનીએ કે તેઓ ખરેખર દયાળુ છે પરંતુ
એક હંચા આશ્રમમાથી નીચે પાડીને એને હુ ખી
હાલતમા રજળતો મુકવો એના ભેડુ ભય કર પાતક
ખીલું કયું હોઈ શકે ? હુ તો આવા આત્માઓ
માટે કેવળ બાવદલાળ ચિંતલુ છું અને આવા
કિરસાઓથી એક રત્તી ભાગ પણુ હર્ષ-શોક નથી
થતો. અને આને પણુ નથી થયો અમાર કામ
કોઈપણુ માણસને દીક્ષા આપતા તેની ઉમર અને તેના
વાનીઓની મન્દી અને સંધની અનુમતિ લેવી એ
છે એમ કરીને દીક્ષા આપીએ પાછળથી કોઈ
અશુભ કર્મના યોગે ચાલેથી ભય તો તેમા
અમને કંઈ લાગતુ વળગતુ નથી સાધુપણુમા
રહીને એ કોઈ પાપી છવન ગાળે તેના કરવા તે
શુદ્ધ થાય એ નમારે હચ્ચવા યોગ્ય છે, એમ હુ
માત્રુ છું.

પ્રકરણ ૨૮ મુ
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

આટલુ મધ્ય પછી પણુ, પાછળથી એ બિચારા દયાપાત્ર જીવના
નિમિત્તે જે કંઈ કાવાહન થયો, અને મારા મિત્રો, ભક્તો, સુધ
અને બીજા ધણુએને સહાયણુ પણુ, એ ખરેખર હુ ખતર્તા છે
પણુ આશ્ચર્યકારક તો નથી જ, કારણુ કે સસારમા શું નથી બનતુ ?
દુરાચલમા પડ્યા પછી કેવી દરે પહેલો જવાબ છે ? કેમકે એને
હુ ખતર્તા થવાય છે ? એનુ આ ઉદારરણુ છે આપણે એજ ચાલિએ
કે સૌનુ કમ્યાણુ થાએ

સામાનતા પ્રમાણે અમુક બાઇના બ્હેમતવામા આવીને દીક્ષા
છોડી જનાર તેજ રણજીતસિંહે પાછી બીજા કોઈ સાધુ પાસે દીક્ષા
લીધી છે એ ત્યાં પણુ દીક્ષા પાળીને પોતાના આત્માનુ ન્યાણુ
કર, એજ આપણે છપ્પીએ

ઉરાચીની અમારી સ્થિતિ છત્રિયાન કેટલીક એવી પ્રવૃત્તિઓ પાણી કરી શકાય છે કે જેનો સંબંધ સમસ્ત જૈનસમાજના લાભની સાથે રહેલો છે, એટલું જ નહિ પરંતુ આજની ધાર્મિક ફિરકા ખંધીઓમાંથી બહાર કાઢી એકતાના માર્ગે લઇ જનારી છે. આવી જે નાની મોટી અનેક પ્રવૃત્તિઓ થઇ છે, જેમાંની મુખ્ય આ છે:-

જૈન કરતાં જૈનેતરોમાં, અને તેમાં જે ખાસકરીને રાજમહારાજ કે એવા અધિકારીઓની વચ્ચે પ્રવેશ કરીને ગવર્નરની મુલાકાતો જૈનધર્મનું રહસ્ય સમજાવવામાં જેમ વધારે ફાયદો છે, તેમ જૈનધર્મનું ગૌરવ પણ વધારે છે. એવું અમારું માનવું છે ગ્રામીન આચાર્યોના જીવન ચરિત્ર વાંચનારોએ જાણે છે કે એક એક આચાર્યે બાદશાહો, મુખાઓ અને એવા બીજા સત્તાધારીઓને ઉપદેશ આપવામાં ગમે તેવા કષ્ટોનો પણ ખ્યાલ કર્યો નહોતો. દાખલા તરીકે સંપ્રતિ રાજને પ્રતિભોધ કરવામાં અર્ચમુદ્રસ્થિતિ, આમરાજને પ્રતિભોધવામાં બાંધપાટીઓ, હસ્તીકુંડીના રાજાઓને પ્રતિભોધ કરવામાં વાસુદેવાચાર્યે, વનરાજને પ્રતિભોધવામાં શીલમુલ્યસુરિએ, સિદ્ધરાજ અને કુમારપાલ રાજને પ્રતિભોધવામાં હેમચન્દ્રાચાર્યે અને અને આવીજ રીતે મુદ્દમદ તુગલખ, ફિરોઝશાહ, અલ્લાઉદ્દીન અને ઔરંગઝેબ જેવા બાદશાહો ઉપર પણ પ્રભાવ નાખવામાં જિનસિંહસુરિ, જિનદેવસુરિ અને રત્નરોખર સુરિ જેવા આચાર્યોએ ક્યા ઓછા કષ્ટો સહ્યાં છે? છિવટે અધકપરને પ્રતિભોધવામાં હીરવિજયસુરિએ પણ ક્યાં ઓછી તકલીફ ઉઠાવી છે? આ બધું શાને માટે? એક જૈનધર્મની સેવા માટે. સુરુદેવ વિજયધર્મસુરિ મહારાજે જૈનેતર વર્ગમાં અને રાજમહારાજોઓમાં તેમજ યુરોપ અમેરિકામાં પણ જૈનધર્મની વારસવિકતા ફેલાવવા માટે કેટલાં કેટલાં કષ્ટો સહ્યાં છે? એ તો આપણી નજર સામેની વાત છે.

આવીજ રીતે અધિકારીઓ સાથેના સંબંધથી બીજો પણ ફાયદો એ થાય ■ કે ધણી વખત હજારો રૂપિયા ખર્ચ કરતાં જે જે કામ નથી થઇ શકતું, એ કામ લાગવગથી કાઢીના પણ ખર્ચ વિના થાય છે. ધણાં વર્ષો સુધી આબૂનાં મંદિરોમાં જૂદ પહેરીને જવાની જે આસાતના, હજારો રૂપિયાનો બચ અને સતત પરિશ્રમ કરવા છતાં

પ્રકરણ રજૂ થઈ
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

હાય, મેં આ શું કહ્યું ?' એની આ કુખી હાલતમાં પેત્રો દીક્ષા છોડાવીને ભગવાનનાં માણસ એને સહાયક નહિ થાય ને લોકો સંસારમાં રહેવામાં અને સંસારમાં રાખવામાં ફળ સમજવા હોય, તેઓ કોઈને દીક્ષા છોડાવીને જો તેના ભરણ પોષણનો સવાલ પોતાના હાથમાં લઈ લેવા હોય, એની સેવા કરવા તેવાર થતા હોય, તો આપણે એમ પણ માનીએ કે તેઓ ખરેખર દયાળુ છે પરંતુ એક હયા આશ્રમમાંથી નીકળે પાડીને એને કુખી હાલતમાં રજાતો મુકવો એના જેવું બધું જ પાતક બીજું કંઈ હોઈ શકે ? હું તો આવા આત્માઓ માટે કેવળ ભાવદયાળુ થિતરું છું અને આવા કિસ્સાઓથી એક રતી ભાગ પણ હર્ષ-શોક નથી થતો અને આને પણ નથી થયો. અમારું કામ કોઈપણ માણસને દીક્ષા આપના તેની હમર અને તેના બાનીઓની મંદરી અને સંધની અનુમતિ લેવી એ જ એમ કરીને દીક્ષા આપીએ પાછળથી કોઈ અશુભ કર્મના યોગે સાથે નબ તો તેમાં અમને કંઈ લાગણ વળગતું નથી સાધુપણમાં રહીને જો કોઈ પાપી જીવન ગળે તેના કરવા તે શુદ્ધ થાય એ વધારે હજીવા યોગ્ય છે, એમ હું માનું છું "

પ્રકરણ ૨૮ મું
દીક્ષા પ્રવૃત્તિ

આટલું થયા પછી પણ, પાછળથી એ બિચારા દયાપાત્ર જીવના નિમિત્તે જો કંઈ કાલાહન થયો, અને મારા મિત્રો, ભક્તો, સખ અને બીજા ધણીઓને સંડોવાવું પડ્યું, એ ખરેખર કુખર્તા છે પણ આશ્ચર્યકારક તો નથી જ, કારણ કે સંસારમાં શું નથી બનતું ? દુરાગ્રહમાં પડ્યા પછી જેની હદે પહોંચી જવાય છે ? જેનાં એને કુખર્તા યત્નાય છે ? એનું આ ઉદાહરણ છે આપણે એજ માદિએ કે સૌનું કલ્યાણ થાયો

સામાન્ય પ્રમાણે અમુક જાણના બહેમવાદમાં આવીને દીક્ષા છોડી જનાર, તેજ રણજીતિદે પાછી બીજા કોઈ સાધુ પાસે દીક્ષા લીધી છે અને ત્યાં પણ દીક્ષા પાળીને પોતાના આત્માનું ધ્યાન કરે, એજ આપણે ઇચ્છીએ

આ દિવસો 'સેક્સનહોલીડે' (કિવળ જોનોને માટે) તરિકે મંજૂર કર્યો છે. પરંતુ હું ચાહતો હતો કે સંવત્સરીનો દિવસ અથવા મહાત્માની જયંતીનો દિવસ 'જનરલ હોલીડે' (સાર્વજનિક છુટ્ટી) તરિકે પણ મંજૂર થાય. પરંતુ સિંધમાં અધિકાર ભોગવતા જોનોની સંખ્યા ઘણી ઓછી છે, એમ કહેવામાં આવ્યું. ખરી રીતે અધિકાર ભોગવનાર જોનોની સંખ્યા ઓછી હોવા છતાં, જૈન કામ એક મોટી, ઉદાર અને શાંતિપ્રિય કામ છે, એ દૃષ્ટિએ જોના માનની ખાતર પણ એક અથવા બે દિવસો 'જનરલ હોલીડે' તરિકે મંજૂર કરવા, એ ગવર્નમેન્ટનું કર્તવ્ય છે. ગવર્નર સાહેબે આ સંબંધી પોતાથી ખનતું કરવાને વચન આપ્યું છે.

આ સિવાય અમારા કન્ઝ તરફના વિહારને માટે અમારી સાથે ચાલનારી ગૃહસ્થોની પાર્ટીને માટે જોઈતી અને બની શકતી તમામ સગવડો કરી આપવા માટે ગવર્નર સાહેબે 'પોલીસ ડિપાર્ટમેન્ટ' ઉપર ભ્રામણ કરેલી અને તે અનુસાર વિહારમાં આવતાં તમામ સરકારી ધાણાઓ ઉપર સરકારી મોકલાએલા, એ હુકમની રૂએ મુનિરાજ શ્રીજયંતિવિજયજીને કન્ઝમાં જતાં ધણીજ સગવડતા સજ હતી.

આમ સિંધના નામદાર ગવર્નરે એક ઉંચા હાકમને જાણે તેવી રીતે, બની શકે તેટલા અંશે કાર્ય કરીને અમારું સન્માન કર્યું હતું.

એ પહેલા કહેવામાં આવ્યું છે કે કશ્મીરનો જૈનસંઘ એ હિંદુસ્તાનના બીજા શહેરોના સંઘોમાં પોતાનું જૈન હીરેક્ટરી સ્થાન ધરાવે છે. માત્ર બ્યાપાર અથવા આવેલા અહિંના જોનો ધીરે ધીરે એક સદી પસાર કરી શક્યા છે. આટલા સમયમાં ધીરે ધીરે વધતાં અત્યારે સાડા ત્રણ હજારની સંખ્યા યજ છે. જતા લગભગ બધા શહેરોમાં છે તેમ અહિંના જોનોની સામાજિક, ધાર્મિક, આર્થિક અને શિક્ષા સંબંધી સ્થિતિનું તાન મેળવવાને માટે કંઈ પણ સાધન નથી. આજે કામપણ સમાજના એક અઘનામાં અઘ્યા માણસને પણ પોતાની સમાજની સ્થિતિનો ગ્રિપાટ પોતાની પાસે હોવાજ જોઈએ અને તેટલા માટે કશ્મીરના સમસ્ત સંઘની એક 'દરિક્ટરી' કરવા સંબંધી ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો. 'આરંભ શરૂઆતની માફક ચડુઆત તો

પ્રકરણ ૨૬ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

પણ દર ન્હોતી યદ યદી, તે આશાતના, રવ ગુરુદેવી વિજયધર્મસુદિ મહાત્મની અધિકારીઓ સાથેની લાગવગથી એક ચિત્રીમાત્રથી દર યદ હતી

એટલે જૈનસાધુઓએ જો ધર્મનો વારતવિક રીતે ફેલાવો કરવો હોય, તો પોતાના રચાનના અને માનાપમાનના ખ્યાનને દર કરી વિશાળ હૃદયથી દરકને મળવામા ધર્મનું ગૌરવ સમજવાની જરૂર છે

સિંધની અમારી પ્રજાતિમા સિંધ ગવરમેન્ટનો પથુ જેટલો બની શકે તેટલો સહકાર અને પ્રેમ વધારે લાભદાયક થઈ શકશે, એવું અમારું માનવું પહેલેથી હતું. અને તેજ કારણે સિંધના બધા ગવરનર સર લૅન્સડોલ ટ્રેલેમ સાહેબની મે તથુ વખત મુનાકાતો લીધી હતી

પહેલી મુનાકાત તા ૨-૬-૩૭ ના દિવસે બીજી ૨૧-૭-૩૮ ના દિવસે અને ત્રીજી ૧૨-૧-૩૯ ના દિવસે લીધી હતી આ સોક્રમિય ઉદાર અંગ્રેજ અધિકારીએ જોઈએ તેરી ઉચિતતાપૂર્વક મુલાકાતોનું માન આપ્યું હતું. દરેક મુલાકાતમા કારી સમય મને આપ્યો હતો અને જૈનધર્મને લગતી જે જે બાબતો મે તેમની આગળ મૂકી હતી, તેમા પોતાથી બનતું કરવા માટે મને વચન આપ્યું હતું અને કારી લાગગી બતાવી હતી

જૈનધર્મની પ્રાચીનતા અને પવિત્રતાના સબધર્મ વાતો થવા ઉપરાંત ખાસ મુદ્દો મારો સિંધમા જૈનતહેવારોને લગતો હતો. સિંધમા અને ખાસકરીને કરાચીમા સાડા ત્રણથી ચાર હજાર જૈનોની વસ્તી છે જેનો જેમ બ્યાપારી છે, તેમ સિદ્ધામા પણ ધબ્બા આગળ વધેના છે સિંધમા જાગ્યેનું રચાન ઉચુ છે, છતાં એકપથ જૈન તહેવાર 'હોલીડે' તરીકે ન હોય, એ બહુ આશ્ચર્યજનક છે જો

ચેત્ર સુદ ૧૩-૧૪-૧૫

શાવમ્બ વદ ૧૨-૧૩-૧૪-૧૫

ભાદરવા સુદ ૧-૨-૩-૪-૫

પ્રકરણ ૬ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

આ દિવસો 'જનરલ હોલીડે' (કેવળ જનોને માટે) તરિકે મંજૂર કર્યા છે. પરંતુ હું ચાહતો હતો કે સર્વસરની દિવસ અથવા મહાપીર જયંતીનો દિવસ 'જનરલ હોલીડે' (સાર્વજનિક છુટી) તરિકે પણ મંજૂર થાય. પરંતુ સિંધમાં અધિકાર ભોગવતા જનોની સંખ્યા ઘણી ઓછી છે, એમ કહેવામાં આવ્યું. ખરી રીતે અધિકાર ભોગવનાર જનોની સંખ્યા ઓછી હોવા છતાં, જૈન કામ એક મોટી, ઉદાર અને શાંતિપ્રિય કામ છે, એ દૃષ્ટિએ એના માનની ખાતર પણ એક અથવા બે દિવસો 'જનરલ હોલીડે' તરિકે મંજૂર કરવા, એ ગવર્નમેન્ટનું કર્તવ્ય છે. ગવર્નર સાહેબે આ સંબંધી પોતાથી જનતા કરવાને વચન આપ્યું છે.

આ સિવાય અમારા કચ્છ તરફના વિહારને માટે અમારી સાથે ચાલનારી મુલ્કશોની પાર્ટીને માટે જોઈતી અને બની શકતી તમામ સગવડો કરી આપવા માટે ગવર્નર સાહેબે 'પોલીસ ડિપાર્ટમેન્ટ' ઉપર ભલામણ કરેલી અને તે અનુસાર વિહારમાં આવતાં તમામ સરકારી યાણાઓ ઉપર સરકારી મોકલાએલા, એ હુકમની રૂએ મુનિરાજ શ્રીજયંતિવિજયજીને કચ્છમાં જતાં ઘણીજ સગવડો મળી હતી.

આમ સિંધના નામદાર ગવર્નરે એક હંથા હાકમને જાણે તેવી રીતે, બની શકે તેટલા આ શે કાર્ય કરીને અમારું સન્માન કર્યું હતું.

એ પહેલા કહેવામાં આવ્યું છે કે કરાચીના જનસંઘ એ હિંદુસ્તાનના બીજા શહેરોના સંઘોમાં પોતાનું જૈન ડીરેક્ટરી સ્થાન ધરાવે છે. માત્ર વ્યાપાર અથવા આવેલા અહિંના જૈનો ધીરે ધીરે એક સદી પસાર કરી ચૂક્યા છે. આટલા સમયમાં ધીરે ધીરે વધતાં અત્યારે સાઝ જયુ હામરની સંખ્યા મળે છે. છતાં લગભગ બધા શહેરોમાં છે તેમ અહિંના જૈનોની સામાજિક, ધાર્મિક, આર્થિક અને શિક્ષા સંબંધી સ્થિતિનું ચાન મેળવવાને માટે કંઈ પણ સાધન નથી. આજે કોઈપણ સમાજના એક અદનામાં અદના માણસને પણ પોતાની સમાજની સ્થિતિનો પ્રિય પોતાની પાસે હોવોજ જોઈએ અને તેટલા માટે કરાચીના સમસ્ત સંઘની એક 'ડીરેક્ટરી' કરવા સંબંધી ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો. 'આરંભ કરાચીની માફક ચડુઆત તે

પ્રકરણ ૨૯ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

પૂજ્ય સુંદર શાહ. એની કમીટી નિમણૂણી, ફાર્મો છપાયાં, લગાવવામાં આવ્યાં, અને હવે માત્ર એની તારવણી કરવાનું કામ અટક્યું છે. જો આટલું અધૂરું રહેલું કામ પૂરું કરવામાં આવે, તો કરેલી મહેનત સફળ થાય, અને કરાચીના જનસમાજની વાસ્તવિક સ્થિતિ બરાબર જણાઈ આવે.

એમાં કંઈ શક નથી કે લાઇ પ્રતાપચંદ જીમચંદે આ સંબંધી ઘણી મહેનત કરી છે. હવે તે મહેનતને સફળ કરવાનું તેઓ અને તેમના મિત્રો ધ્યાનમાં લે, એજ હમણાં.

સિધમાં આવનાં હાવા મુકામે ગએલા ત્રીસ વર્ષના યુવાન અને ધુરંધર વિદ્વાન સાધુ શ્રીહિમાંશુવિ શ્રીહિમાંશુવિજયજી રમારક જયજીના સ્વર્ગવાસનું દુઃખ કરાચીના સમગ્રસંધને બહુ ઉંડું થાય, એ સ્વભાવિક હતું. શ્રીહિમાંશુવિજયજી કેટલો ગભીર, વિદ્વાન અને હોયો આત્મિપાત્ર સાધુ હતો, એનો પરિચય કરાચીના ધણા આગેવાન ગૃહસ્થોને થયો હતો. શ્રીહિમાંશુવિજયજીની બિમારી અને ઉતરે સ્વર્ગવાસ સમયે લગભગ બેઠા ગૃહસ્થો કરાચી, હૈદરાબાદથી હાજરા મુકામે આવ્યા હતા. સ્વર્ગવાસના બીજાજ દિવસે હાજરા, હૈદરાબાદ અને કરાચીના ગૃહસ્થોની સભામાં તેમના 'રમારક'ની ચર્ચાત કરવામાં આવી હતી. હાવાના સંધે પોતાના તરફથી શ્રીહિમાંશુવિજયજીની એક દેરી અને પાંદુક રાખીને 'રમારક' કાવ્યમ રાખવાનું સભાની વચ્ચે જાહેર કર્યું હતું.

કરાચીના સંધે રમારક સંબંધીનો ચિચાર બહિષ્ય ઉપર ગાખી, ફાંડની ચર્ચાત કરી હતી. અમારા કરાચી આવ્યા પછી સંધે તે વાત ઉપાડી લીધી અને સારું ફાંડ કરવાની કોસિસ કરી. રમારકના સંબંધમાં અનેક પ્રકારની સૂચનાઓ રચાતિક પત્રોમાં આવવા લાગી. કોઈએ કંઈ સૂચનું, અને કોઈએ કંઈ સૂચનું. આખરે 'શ્રી હિમાંશુ-વિજયજી રુચિયા વિગવાગું રમારક રાખવું. એટલે 'શ્રી હિમાંશુ-વિજયજી અન્ધમાળા' એ નામની એક અન્ધમાળા ચડુ કરવી અને તે અન્ધમાળા ઉલ્લેખની 'શ્રી વિજયધર્મસૂરિ જૈન અન્ધમાળા' ની પેટ અન્ધમાળા તરીકે જોડવી. જેથી તેના નિમિત્તનું જુદું ખર્ચ

પ્રકરણ રહે સું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

ન થાય અને અન્યેમાળા ખરાબર ચાલી શકે.' એવા નિર્ણય થયો. આ સ્મારક ફંડમાં કરાવીના સઘે લાગણી પૂર્વક બે હજાર રૂપિયા બેટલી રકમ ભેગી કરી, તેવી રીતે પાડીવ (માસ્કાટ) ના એક ગૃહસ્થ રોક તારાયંદજી સોક્તયંદજીએ ૧૧૦૦ રૂપિયા આપ્યા. એમણેસા (આફ્રીકા) વાળા ભાઈ મગનલાલ દોશીએ ૧૦૦૦ આપ્યા. શ્રીઅર્ધમાંથી લગભગ ૧૫૦૦-૧૬૦૦ રૂપિયા થયા. તેવીજ રીતે અમદાવાદ, દેહરામ, સિરોહી વિગેરે કેટલાક ગામોના ગૃહસ્થોએ છૂટક છૂટક રકમો આપી-એમ લગભગ સાતેક હજારનું ફંડ થયું.

અન્યમાળાનું કામ શરૂ કરવામાં આવ્યું છે. આ ફંડમાંથી તથા ચાર અન્યો પ્રકાશિત થઈ ચૂક્યા છે. જેમાં શ્રી હિમાંગુવિનયજીના પ્રસિદ્ધ અને અપ્રસિદ્ધ લેખોનો સંગ્રહ પણ બહાર પાડવામાં આવ્યો છે. આવી રીતે આ સ્મારક ચલાવવામાં આવ્યું છે.

ઉત્તર કેટલાક વર્ષોથી નવવક્રા લખનારા કેટલાક ગુજરાતી સાહિત્યકારો કાલ્પનિકપાત્રે ઉભાં કરી પ્રાચીન જૈના સાક્ષરોની ભમાજ્ઞા આપેતો એક યા ખીજી રીતે હલકાં ચીતરવાની કોશિશ કરી રહ્યા છે.

પ્રકરણ ૨૯ શ્રી
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

ગત વર્ષમાં કરાવીખાતે થયેલા 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ'ના તેરમા અધિવેશન પ્રસંગે પણા ગુજરાતી સાક્ષરો આવેલા. આ સાક્ષરોમાંના પણાખરા અમારા જુના મિત્ર હોઈ પરસ્પર મળવાનું ખૂબ મનું. એક પ્રસંગે કેટલાક સાક્ષરોની ઉપરિચિતેમા ઉપરુક્ત વિષયની ચર્ચા ચાલી. આ વખતે પ્રસિદ્ધ નવવક્રાકાર ભાઈ સુનીલાલ વર્ધમાન શાહ પણ હતા, કે જેમનું તાજું જ પુસ્તક 'રાજ હંત્યા' બહાર પડ્યું હતું. શ્રીયુગ સુનશીની 'પાટણની પ્રભુતા' અને 'રાગ-ધિરાજ'ની માફક શ્રી સુનીલાલએ પણ 'રાજ હંત્યા'મા જૈનસાધુ ઉપર આક્ષેપ મૂક્યા છે. આ ચર્ચા પ્રસંગે મારી એ દલીલ હતી કે -

“સાંસારિક અવસ્થામાં રહેતા માણસને માનસિક પાતનના સંયોગમાં મૂકાતે એમાંથી એને જિતેન્દ્રિય તરીકે હોમો લાવવો, એ ખરેખર મહત્ત્વ ટકી શકાય, પણ ને સંયમી છ જ, જિતેન્દ્રિય છે

જ, એને માનસિક પતનના સંયોગમાં મૂકી અને પછી જિતેન્દ્રિય તરીકે બતાવવો, એ તો એના વ્યક્તિત્વને ખરેખર અન્યાય આપવા જેવું થાય છે.

“બીજી બાજત એ છે કે ‘નવલકથા’ એ ‘નવલકથા’ છે. નવલકથાનું નામ જ એ સૂચવે છે કે તેમાં કંઈ ન-નીનતા હોય નવલકથા એટલે કાલ્પનિક કથા. એના પાત્રો કાલ્પનિક હોય. એમાં ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ સાચા પાત્રોનું આલેખન ન હોઈ શકે નવલકથામાં સાચાં અને કાલ્પનિક પાત્રોનું મિશ્રણ કરવામાં આવે, એટલી એની ઉણપ છે બંને વસ્તુ સત્ય ધટનાવાળી હોય. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યનું પાત્ર, એ ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ સત્ય પાત્ર છે. ભારે મંજરીનું પાત્ર છે કાલ્પનિક પાત્ર. આ દૃષ્ટિએ પણ સાચા ઇતિહાસનું ખુન થયું કહેવાય.

શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના રચનમાં કોઈ ચૂકરચનું કાલ્પનિક પાત્ર જોડવાને તેને ગમે તેવો વિષયો આલેખવામાં આવ્યો હોત, તો તેને અન્યાય કર્યો ન કહેવાત શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યને તો પહેલેથી જ એક સાધુ, ત્યાગી, સઘની તરીકે મુકરર કરવામાં આવેલા છે. પછી એને માનસિક પતનની ભૂમિકામાં મૂકવા, એ વેર અન્યાય છે.”

આ ચર્ચા પ્રસંગે શ્રીમુત સુનીલાઈ અને બીબા જે જે સાક્ષરો એકા હતા, તેઓને મારી ઉપરની દલીલો ખરેખર બ્યાજખી લાગી એ આમળ વધતા કહ્યું -

“ઇતિહાસમાં આવા અનેક જોડાણ થવા પામે છે, અને એજ કારણ છે કે ભવિષ્યના શોધકોને ધણી વખત એની સચ્ચાઈ શોધવામાં શકા મારવા પડે છે. આના એક બે ઉદાહરણ આપુ -

“અમરી એવાડની યાત્રામાં અમે જોધુ કે કેશરિયાજીમાં જે આવ્યાએ”, જે તિથિએ અને જે સમયે ધ્વજનંદક ચઢાવ્યાનો શિવાલેખ છે, તેજ તિથિ અને તેજ સમયે ત્યાથી ૧૦૦ ૧૫૦ માધ્ય દર કરેલ તીર્થમાં તેમનાજ હાથે પ્રતિષ્ઠિત ચંચેલી મૂર્તિઓના શિવાલેખો છે. એકજ મુહૂર્તમાં એકજ આવ્યાઈ ૧૦૦

અકરણ રદ હું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

૧૫૦ માઈલનાં બંને સ્થાનોમાં મતે પ્રતિષ્ઠા કરી શકે, એ આજના જમાનામાં માની શકાય એવું છે? ૧૦૦-૨૦૦ વર્ષ પછીનો ઇતિહાસ શોધક આ બંને શિલાલેખો ઉપરથી શું સત્ય તારવી શકે? અંધશ્રદ્ધાનો ધોધો તો એમજ બોલે કે 'આચાર્યશ્રી .....નો એ ચમત્કાર હતો કે તેમણે પોતાનાં બે રૂપ કરી એક સાથે પ્રતિષ્ઠા કરી હતી, ખરી વાત એ છે કે કેશરિયાજીના પ્લમ્બડ વખતે તેમના શિષ્યો કરેડામાં હશે. તેજ વખતે તે શિષ્યોએ ત્યાં પ્રતિષ્ઠા કરી અને 'પ્રતિષ્ઠાપક' તરીકે શુરુતું નામ નાખ્યું.

એક ખીણું ઉઘાડેલું—

"નાડયાઇ (મારવાડ)ની ભાગોળમાં બે પહાડો છે. બંને ઉપર મંદિરો છે. એક પહાડની તળેટીમાં એક દેવી છે. તેમાં પગલાં સ્થાપન કરવામાં આવ્યા છે. અદિના શિલાલેખમાં લખ્યું છે કે— 'આચાર્ય' યુદ્ધિસાગરના શિષ્ય.....સાગરે પોતાના ઉપાજ્ઞન કરેલા દ્રવ્યથી આ દેવી બનાવી.' આચાર્ય યુદ્ધિસાગરજ કંચન કામિનીના ત્યાગી એક જૈન સાધુ, જ્યારે તેમના શિષ્યે પોતાના ઉપાજ્ઞન કરેલા દ્રવ્યથી દેવી બનાવવાનો શિલાલેખ ! સો વર્ષ પછીનો શોધક શું એ કલ્પના ન કરી શકે કે 'શ્રીયુદ્ધિસાગરજ પૈસા રાખતા હશે. બ્યાપાર કરતા હશે' વિગેરે.

"ખરી વાત જુદી છે. શ્રી યુદ્ધિસાગરજનો એક શિષ્ય સાધુપણું છોડીને 'જોરજી' બની ગયો છે. જોરજીઓ કે જોજો 'યતિ' કહેવાય છે, તેઓ પૈસા રાખે છે, બ્યાપાર શેજમાર કરે છે. રેલ આદિમાં મુસાફરી કરે છે. એણે આ દેવી બનાવશાવી.

"આજની તલલક્યાઓમાં સાચા ઇતિહાસજ્ઞ ખૂન કરી, કાલ્પનિક પાત્રો ગોઠવી, પ્રાચીન આચાર્યોને હલકા ચીતરવા, એનો અર્થ ભવિષ્યમાં શો યજ્ઞ શકે ? એ કહેવાની ભાગ્યેજ જરૂર છે. સાદુશિના હાથે આવા અન્યાયો ન શોભી શકે."

'શુજાતી સાહિત્ય પરિષદ' વખતેજ 'શ્રીહિમચંદ્ર સાસ્ત્રવત સત્ર' ઉજવવાની વાટાઘાટ પણ યજ્ઞ હતી. અને પરિષદે તે સંબંધી કસવ

અકરણ રહ્યું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

પાસ કર્યો હતો. તે પ્રમાણે 'સન્ન' તો ઉજવાયું, પણ શ્રીયુત મુનઘીજીએ હિમચદ્રાચાર્યને કરેલા અન્યાયનું પરિશોધન નથી કર્યું, એ હું ખતો વિચારું છું.

સામાજિક કે રાષ્ટ્રીય ઉન્નતિ માટે આજે 'યુવકો' તરફ, નેટલી મીટ જ ડાય છે એટલી 'ટૂંકો તરફ' નહિ મારણ કે યુવક પ્રવૃત્તિ યુવકોમાં જોમ છે, શક્તિ છે, તમન્ના છે. તેઓ ધીરે તો ધર્મ, સમાજ અને રાષ્ટ્રના ઉત્થાનમાં મોટો ફાળો આપી શકે.

કરાચીના જૈનોમાં પણ યુવકોની બહુ મોટી સંખ્યા છે કરાચીમાં પ્રવેશતાં તેમનો ઉત્સાહ અને ભાવનાશીલતા જોઈને અમને લાગ્યું કે—આ યુવકસેનાને જે વાસ્તવિક તાલીમ મળે, તો ધણું કરી શકે. એકે સમય-શક્તિનો ગમે તેટલો ભોગ આપીને પણ તેમની શક્તિઓ ખીનવવા તરફ અમારું ચિત્ત દોડ્યું. મુશ્કેલીને પણ એમજ થયું કે જાણે આ સાધુઓ અમારાજ બરના આભ્યા છે, એને એઓ પણ ગમે તેના કાર્યોનો ભોગ આપી ખૂન આપવા લાગ્યા. ધીરે ધીરે યુવકોના લાભની જે પ્રતિઓ આદરવામાં આવી તેમની મુખ્ય આ હતી.

પ્રકરણ ૨૯ થી
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

૧ જ્ઞાનચર્યા—રાતે ૯ થી ૧૦ સુધીનો સમય યુવકો માટે 'જ્ઞાનચર્યા' નો રાખવામાં આવ્યો. બરાબર વખત થતા બહુ મોટી સંખ્યામાં યુવકો આવતા અને રોજ જુદા જુદા વિષયો ઉપર ચર્યાઓ થતી જરા પણ સંકોચ રાખ્યા વિના, દરેકને ગમે તે પ્રકારના પ્રશ્નો પૂછવાની છૂટ હતી આજના યુવકમાનસમાં ધાર્મિક કે સામાજિક કેવી કેવી શકાઓએ રથાન લીધેલું હોય છે, તે જાણવાનું તે પ્રસંગે ખૂબ મળતું. તેમના પ્રશ્નોના ઉત્તરોની સાથે પ્રસંગો પાસ તેમના ફર્તવ્યનું જ્ઞાન પણ તેમને ક્રમવત્તામાં આવતું આ ચર્યા ખૂબ રસિક થઈ અને તેમાંથીજ કેટલાક યુવકોએ સ્વયંચાલુ કે—આમ ચર્યા થાય છે તે ઠીક છે, પરંતુ અધ્ધારીયામાં એક કે બે વખત 'વકતવકલાસ' ખોલવામાં આવે, તો નવું નવું જાણવાનું મળે એ નવાની શક્તિ વધે અને એક વિષય ઉપર એક માણસ ખૂબ દલીલો કરી શકે.

૨. વકેતુત્વ કંઠાસ—જ રવિવાર અને ધુધવારે આ કલાસ ચાલવા લાગ્યો. ન કેવળ યુવકોજ, પરંતુ પુદ્ધમાનસ ધરાવનારા પણ આ વર્ગમાં રસ લેવા લાગ્યા. જૈનોના બન્ને ફિરકા ઉપરાન્ત કેટલાક અજૈન યુવકો પણ લાગ લેતા. જુદા જુદા વિષયો ઉપર ચર્ચાઓ થતી. તક વિતક થતા અને તે દ્વારા યુવકોને નવું નવું જાણવાનું મળતું. પરંતુ હવેનાં બનતું આબુ છે તેમ, થોડાક મહિનાઓ આ કલાસ ચાલ્યો અને ધીરે ધીરે તેમાં શિથિલતા આવી. છતાં જોડેલો વખત કામ ચાલ્યું, તેટલા વખતમાં યુવકોમાં કંઈ ચોરસ જાગૃતિ આવેલી દેખાતી હતી.

૩. યુવક કોન્ફરન્સ—ઉપર્યુકત 'વકતુત્વકલાસ'માં જ કરાવીના અગણે 'યુવક કોન્ફરન્સ' યોજાવવાનો નિચાર પણ ઉદ્ભવ્યો. મતભેદ તો હમેશા હોયજ છે. છતાં યુવકોને મોટો ભાગ આ કોન્ફરન્સને યોજાવવાની તરફેણમાં હતો, પરંતુ પ્રશ્ન એ હતો કે કોઈપણ સ્થાપી સંસ્થા વિના 'યુવક કોન્ફરન્સ' યોજાવે કોણ? એટલે તે ઉપરથી કરાવીમાં 'યુવકસંઘ'ની સ્થાપના કરવાનો નિર્ણય થયો.

૪. યુવકસંઘની સ્થાપના—તા ૫-૨-૪૮ ના દિવસે 'યુવકસંઘ'ની સ્થાપના કરવામાં આવી. આ વખતે અમને મલૂમ પડ્યું કે 'જૈન યુવકસંઘ' નામની કોઈ સંસ્થા પહેલાં હતી. અને તેણે યુરુમાં ધાર્મિક, સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં બહુ સારો ભાગ લીધેલો, પરંતુ અત્યારે તેની હસ્તી નામ માત્રની કદાચ રહી હશે. એટલે નવો સંઘ સમજી કે 'જુના સંઘ'નો ઇજોદ્ધાર સમજી, પણ સ્થાપના જરૂર થઈ. કોના ધારાધોરણ બન્યા અને અનેક મતભેદો વચ્ચે કામ શરૂ થયું.

અમારી આ યુવક પ્રવૃત્તિમાં ધાર્મિક ફિરકાઓ સંબંધી કંઈપણ મતભેદ ન જોવાયો. અર્થાત્ અમુક સ્થાનકવાસી છે કે અમુક મંદિર માગી છે, એવો કંઈપણ ભેદ ન હતો. હા, કોઈ કોઈ વખતે બેઠેના ભાસ થતો હતો તો કેવળ હાથારી અને 'ઝલાવાડી' તરીકેનો. દરેક બેઠક લગભગ અમારી સામેજ થતી. અને કોઈ કોઈ પ્રસંગમાં યુવકોમાં ભ્યારે એ પ્રત્યક્ષ દેખાઈ આવતું કે એ મતભેદના મૂળમાં અથવા પક્ષપક્ષીમાં 'હાવાઈ' અને 'ઝલાવાડી' તરીકેનું તત્વ કામ

મકરજી ૨૯ થું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

કરી રહ્યું છે, ત્યારે અમને બહુ આશ્ચર્ય અને દુઃખ થતું. યુવકમાન
સમાં પણ આ વસ્તુની ગંધ કેમ આવવી જોઈએ ? અને યુવકોની
પ્રગતિ બિલકુલ બંધ નેવી જોઈએ. પણ તેને આ તરતના
કારણોના છતાં ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ રથપાએનો 'જેન યુવકસમ્રાટ'
સમયે સમયે કંઈક તો પ્રગતિ કરી રહ્યા છે, એ ખુશી થવા જોઈએ છે.

યુવકો પ્રત્યે અમને સંપૂર્ણ માન છે. યુવકો ઉપર મોટી
આશાઓ છે. પરંતુ યુવકોમાં જે કંઈ
યુવકો પ્રત્યે જે બોલ નીકળે છે, તેમાંની મુખ્ય છે
સિદ્ધાંતનો અભાવ. લગભગ ધણે રથજો
આ ખામી જોવાય છે. યુવકમાનસ કોઈપણ જાતના શિક્ષામંડળીને
યા સંકુચિતપ્રતિભાને પોષનાર ન હોય. તે સિદ્ધાંતવાદી હોય. યુવક
તેજ વિવરમાં આગળ આવે કે જો સંબંધી તેણે સિદ્ધાંત મુકરર કર્યો
હોય. સિદ્ધાંતવાદ સિવાયની જેટલી પ્રગતિ થાય છે, એમાં લગભગ
નિષ્ફળતા મળે છે. સિદ્ધાંતવાદ મુકરર કરવામાં બહોળા શાસ્ત્રીય જ્ઞાનની,
અનુભવ જ્ઞાનની અને વ્યાવહારિક જ્ઞાનની જરૂર છે. આ ત્રણે જ્ઞાનની
કસોટીમાં કસાયા પછીની જુદી 'જુદિવાદ' તરીકે કામ કરી શકે છે.
સાધારણ કંઈક અજેલું જ્ઞાન કરી લીધું અથવા થોડીક આડી
અવળી નોંધેલા વાચી લીધી, એટલે આપણે ગમે તેવા ધાર્મિક
વિધિમાં પણ દખલગિરી કરવાના અધિકારી થઈ ગયા છીએ. એમ
કોઈએ ન માનવું. ખૂબ જ્ઞાન મેળવવું, ખૂબ અનુભવ મેળવવો,
અને બંધી જે દૃષ્ટિથી જુદિને પહોંચાડવાની શક્તિ પ્રાપ્ત કરી એ
યુવકમાનસને મટે જરૂર છે.

બીજી બાબત છે વાતવાતમાં પેપરોના પાને ચઢવાની નજીવામાં
નજીવી વસ્તુને પણ મોટામાં મોટું રૂપ આપી પેપરોની જગા શેઠવા
હોડી જવામાં ધાર્મિક અને સામાજિક દૃષ્ટિએ ધણું નુકસાન થાય
છે. શું લખવું ? ક્યારે લખવું ? શામાટે લખવું ? કેવું લખવું ?
એનો પણ વિચાર કરવાની જરૂર છે. આ સંબંધી કરાચીના પત્રોમાં
એક પ્રસંગે મેં થોડીક સૂચનાઓ બહાર પાડી હતી. જોકે તે પ્રસંગ
તો કેવળ કરાચીના યુવકો માટે હતો, પરંતુ તે સૂચનાઓ લગભગ
સર્વોપયોગી હોઈ, અહિં તેનો ઉતારો કરવો અસ્થાને તો નથીજ.

પ્રકરણ ૨૯ એ
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

૧ લખનારે જે વસ્તુ સંબંધી લખ્યું હોય, તે માત્ર પોતાની દૃષ્ટિથી ન જોતાં બીજી દૃષ્ટિથી પણ જોવી જોઈએ.

૨ મારા લખાણની અંતર બીજા પર ચરો કે કેમ ? અથવા ચરો તો શી ચરો ? તેનો ખૂબ જાંબીરાઈથી વિચાર કરવો જોઈએ.

૩ લખવા અગાઉ એક વખત તે વસ્તુનો સંબંધ જેની સાથે હોય, તેને પ્રત્યક્ષ મળીને વિવેકપૂર્વક પોતાનો પ્રામાણિક મત જણાવવો જોઈએ. આમ થવાનું પરિણામ એ આવશે કે પરસ્પરમાં જે કંઈ ગેરસમજુતી હશે, તે દૂર થઈ જશે, એટલે અર્થાનેજ અવકાશ નહિ રહે.

૪ ચર્ચા કરવા બહાર આવનાર પોતાનું વ્યક્તિત્વ પોતે તપાસી નામ. પોતાનું સ્થાન પણ પોતે જોઈ લે. ધણી વખત મુખ્ય નામથી લખવાની જરૂર પડે છે, એનું કારણ છે કે પોતાના વ્યક્તિત્વ માટે પોતાને ખુદનેજ અવિશ્વાસ હોય છે. સમજાપૂર્વક, વિવેકપૂર્વક પ્રામાણિક મતબદ્ધ હોય, તો પોતાનું નામ જાહેર કરવામાં શામાટે ભય રાખવો ?

૫ ખરેખરી રીતે જો સુધારવાની કામના હોય, તો અર્થ વિનાની, ગેરસમજુતીવાળા, આત્મવિશ્વાસ વિનાની અર્થથી કંઈ ફાયદો ન થાય. મુદ્દાની અને જરૂરી વાત, સ્લામે જેટલે પછી કરી શકાય છે.

૬ કોઈપણ ચર્ચા ઉપરિચિત કરતાં વિચાર કરી લેવો કે આ ચર્ચા કોઈ અંગત દોષના કારણથી તો નથી કરતો, ધણે ભાગે આવી ચર્ચાઓના મૂળમાં અંગત દોષ ભરેલો હોય છે. પણ તેમ ન હોયું જોઈએ.

દુકો પણ જરૂરની ઉપરની સૂચનાઓ ઉપર કસોટીનાજ નહિ, દરેક સચળના મુવકો ધ્યાન આપી કાર્ય કરે, તો ધણે લાભ થઈ શકે.

પ્રકરણ ૨૯ મું
સામાજિક પ્રવૃત્તિ

જેન ધર્મના સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે સાત ક્ષેત્રો 'પૈત્રી ક્યુ' ક્ષેત્ર અત્યારે સુક્રાષ્ટ રહ્યું છે ? એ વિચારવાની બધી જરૂર છે. કુવાનું પાણી ખેતરમાં પહોંચાડનારો ખેડૂત એટલું ધ્યાન જરૂર પહોંચારે કે ક્ષય ક્યારીમાં પાણી નથી પહોંચ્યું ? આપરેશન માટે ચાકુ ઉઠાવનારો ડાક્ટર એટલું જરૂર વિચારે કે ક્યાં આપરેશન કરવાની જરૂર છે ? નાટી જોનારો વૈદ્ય રોગનું નિદાન જરૂર તપાસે. સમાજની લગામ હાથમાં રાખીને ફરનારા સાધુઓએ અને પોતાની લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરવાની ભાવના રાખનારા શ્રીમતોએ એટલું વિચારવાની જરૂર છે કે આજે સમાજને શાની આવરવકતા છે ? શાના લીધે સમાજનું અધઃપતન થઈ રહ્યું છે ? દિવસે દિવસે સંખ્યા શાધી ધટી રહી છે ? સમાજ ચરીત્રમાં ક્યાં ક્યાં અંગેમાં ફેરવો ફેરવો સરો પેડો છે ? આ બધી વસ્તુઓનું બારીકાઈથી અવલોકન કરવું જરૂર છે.

પ્રકરણ ૨૦ મું
ગરીબાને રાહત

ધર્મ, એ સમાજ ઉપર આધાર રાખે છે. આજે કાષ્ઠ પૂછે કે બૌદ્ધધર્મ ફેરવો ફેલાએલો છે ? ત્યારે સંખ્યા ધટી છે કેમ ? કહેવું જોઈએ કે ભૂખન કરેલા મનુષ્યોમાં આજે કાષ્ઠ પૂછે કે 'જૈનધર્મ' ફેરવો ફેલાએલો છે ? ત્યારે કહીશું કે બાર લાખ અને ૩૬ લાખમાં. જે ધર્મને માનનારા ઝોની સંખ્યા વધારે, તે ધર્મનો ફેલાવો વધારે. થોડા વર્ષો ઉપર જે ધર્મને માનનારા કરોડોની સંખ્યામાં હતા, અરે, થોડાજ વર્ષો ઉપર ચાલીસ લાખ જેટલી સંખ્યામાં પચ્ચ હતા, તેજ ધર્મ આજ બાર લાખ મનુષ્યોમાં સમાઈ ગયો, એ ફેરવો દુઃખનો વિષય છે ? આનાં કારણો શોધવાં એ જરૂરનું નથી શું ? બધા બધા વર્ષોના પિહારો પાછી, બધા બધા દેશો જોયા પછી ને બધા બધા ગામોની રિયલિટી તપાસ્યા પછી અમારો તો એ હક અનુભવ થયો છે કે જૈનોની ગરીબાઈ, એજ જૈનધર્મીઓની સંખ્યા ઘટવાનું મુખ્ય કારણ છે.

હવે એ ગરીબાને પહેલ્લી વળવા શું કરવું જોઈએ ? એ બહુ વિચારવા જેવો પ્રશ્ન છે. આખા લાખોનાં દાન છતાં ગરીબાઈ ઢિંકુત્યાનમાં પારસી કામ નહીં એટલે લાખ સવા લાખ જેટલી

વસ્તી ધરાવે છે. જ્યાં જ્યાં તેમની વસ્તી છે, ત્યાં ત્યાં સરતા લાડાની ચાલીઓ, ધર્માદિ દવાખાનાં, કપડા-લત્તા માટેનાં સાધનો, ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને સ્કૅલરશીપો વિગેરે વિગેરે તમામ ખાખતોનાં સાધનો છે. પાસ્તી લાઇઓની સખાવતો જગમજહૂર છે. મુળદ મૂળત, કરાચી વિગેરે પાસ્તીઓની સારી સંખ્યાવાળાં સહેરોગા મોટા મોટા ટ્રસ્ટો છે કે જેમાયી ગરીમ પાસ્તીઓને ધણી મદદો આપવામાં આવે છે. તેમ છતાં આવા ફંડોના વહીવટકર્તા એક મોરા મિત્ર પાસ્તી ગૃહસ્થે એની આંતરસ્થિતિનો જે હેવાલ રજુ કર્યો, તે ઉપરથી સમજી શકાય કે લાખોના દાન કરવા છતાં પણ અને આટલી ન્હાની ફોમ હોવા છતાં પણ પાસ્તીઓની ગરીબાઇ બદલી નથી, બલકે દિવસે દિવસે વધી રહી છે. રહેજે સમજી શકાય છે કે એક વખત હાથ લાખો કરવા શીખેલો માણસ, પછી તેને ગમે તેવી સ્થિતિમાં માગતાં સરમ નથી આવતી, અને ધીરે ધીરે એ એક જાતનો ધંધો શરૂ જાય છે.

ખીજી તરફથી જે ખરેખરા ગરીબો છે અને જેઓ ખાનદાન છે તેઓ ખાનદાનીનો ખ્યાલ કરી, ગમે તેવી સાધનો મરેા ફોફાડી સ્થિતિમાં પણ-મુલ્કને ભેટવાનું પસંદ કરીને પણ ખીજની આગળ મંચવાનું પસંદ નહિ કરે. આ બંને પરિસ્થિતિઓમાં શું કરવું ? અને કેવી રીતે પહેલવી વળવું ? એ બહુ વિચારવા જેવું થાય છે. ધણા ઠગારોના કારણે થોડા સાચા ગરીબો માર્યા જાય છે. રૂકો અને કોલેજોમાં અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થીઓમાંના ધણાઓની સ્થિતિ સારી હોવા છતાં, સ્કૅલરશીપો મેળવીને પોતાનો અભ્યાસ આગળ વધારે છે. જરૂર પુરતી સ્કૅલરશીપ જ નહિ, અનેક સંચોથી ખાનગી સ્કૅલરશીપો મેળવે છે, પૈસા ભેગા કરે છે, અને શહેરોના વિલાસોમાં એ દ્રવ્યનો દુરુપયોગ કરે છે. આવા કિસ્સાઓ જ્યારે પકડાય છે, ત્યારે દાન કરનારાઓનું મગજ કંઈ કાચ કરી શકતું નથી. આવાઓના લીધે ધણા ગરીમ-સાચા ગરીબ વિદ્યાર્થીઓ બિચારા બંધિત રહી જાય છે. દાન કરનારા તપાસ પણ કેટલી કરે ? એટલી પુસ્તક પણ ક્યારી મેળવે ?

ફોફાડી મતલબ કે ગરીબોને-સાચા ગરીબોને રાહત પહેંચાડવાનો પ્રશ્ન ધણે ચિંતિત છે, છતાં જેના હૃદયમાં, જેના રુવાડે રુવાડે પોતાના

પ્રકરણ ૪૦ મું
ગરીબોને રાહત

જાતિ બાધાઓના—પહેનોના દુઃખો પ્રત્યે હમદર્દી વમેલી છે, અનુકમ્પા છે, એને તો કાષ્ઠ્યું દુઃખ જોયું જતું નથી.

ખીજ તરફથી જોઈએ તો જૈન સમાજ દાનશર કહેવાય છે. પ્રતિવર્ધ લાખો કરોડો રૂપિયા સમાજનું શરીર સડે છે કેમ ? ખર્ચ થાય છે. પણ સમાજનું શરીર જીવું—શીથું થઈ રહ્યું છે. ખૂબ પૌષ્ટિક ખોરાક ખાવા છતાં શરીર સડતું જતું હોય, તો એ નક્કી છે કે એ ખોરાક, હોજરી હજમ કરી શકતી નથી, તેને માટે તે ખોરાક યોગ્ય નથી. સમાજમાં લાખો કરોડો ખર્ચવા છતાં જો સમાજનું શરીર જીવું શીથું થાય છે, તો એ નક્કી છે કે એ ખર્ચ સમાજોપયોગી તો નથી. કારણ કે એના શરીરને ફાયદો નથી થતો. અને એ તો પહેલાંજ કહેવામાં આવ્યું છે કે—સમાજ વિના ધર્મ નથી. ધર્મનો આધાર સમાજ ઉપર છે. જે સમાજ સંખ્યામાં, ધનમાં, ઇજ્જતમાં, જ્ઞાનમાં જોડેલો વધારે મજબૂત, તેટલો જ તેનો ધર્મ પણ મજબૂત. માટે અત્યારે તો સમાજનું શરીર સંગઠિત રાખવા માટે, સમાજની ગરીબાઈ અને અસાનતા, દૂર કરવાની જરૂર છે.

તા. ૨૪-૭-૩૭ નો દિવસ હતો. બ્યાખ્યાનનો લાભ હળવો માણ્યો લઈ રહ્યા હતા. આટલી સ્થિતિ દરમિયાનમાં એક યોજના કરાખી જેવા શહેમાં પણ જેનોની આંતરસ્થિતિ થી છે ? એ જાણી લીધેલી હોવાથી આજના બ્યાખ્યાનમાં જેનોની ગરીબાઈનો સુર ઉપદેશમાં નીકળ્યો. ઉપદેશ આપવા સિવાય અમાગ જેવા સાધુ ખીનું શું કરી શકે ? છતાં અમને લાગ્યું કે જેનોની સ્થિતિનો જે કંઈ અભ્યાસ કર્યો છે, તેની પાછી ખાતરી કરવા માટે કેંઈક પ્રયત્ન કરવો. સંઘના સેક્રટરીને સ્થળા કરી એક સીલગ્રંથ ઉપરથી જિંદવાળા પેટી મંદિરના દરવાજા મૂકવામાં આવી. જનજનતાને, પછી તે સ્થાનક-વાસી હોય કે અદિરમાગી—સૌને સ્થળા કરી કે "જેને જેને આર્થિક કષ્ટ હોય, પછી તે બાઈ હોય કે પહેન, તેજે પોતાની સ્થિતિનું ખ્યાન અને જરૂરતો એક ચિટ્ઠીમાં લખીને પેટીમાં નાખવી. પોતાનું નામ દાખ વિગેરે લખીને.", આદિ. દિવસની મુદત આપી અને ૩૧ની

મકરજી ૩૦ મું
ગરીબોને ચહત

પણ ખાનગી હકીકત ખીજને નહિ કહેવામાં આવે, જ્યાંસુધી કે તે લખનારની સંમતિ નહિ મળે, તેની પણ ખાત્રી આપી અમારો આ અખતરો હતો. હીક આઠ દિવસે પેટી ખોલતાં તેમાંથી ચીઢીઓનો એક ગોટો ઢગલો મારી નજરે પડ્યો.

એક વાત કહી નાખું. મેં જાહેરમાંજ એ વાત કહી હતી કે “તમે જાણો છો કે હું સાધુ છું, નિર્મથ છું, ગરીબોનો બેઠી કંચન કામીનીઓ ત્યાગી છું, તમારી દંદલરી અપીલના જવાબમાં હું શું કહી શકું તેમ છું ? છતાં હું મારી જીમનો અને મારી કલમનો ઉપયોગ બનશે તેટલો કરીશ. એટલી તો જરૂર ખાત્રી આપું છું.” ખરેખર મારે મારી જીભ અને કલમનો ઉપયોગ દુ.ખી ભાષણો બહેનો માટે કરવાનો હતો અને ઉપયોગ હું કરી પણ રહ્યો હતો. હા, આત્મવિશ્વાસ પણ એક વસ્તુ છે. અને તેણે મેં આત્મવિશ્વાસની સાથે એ દુઃખિયાઓના અંતઃકરણની શુભ ભાવનાએ જાણે બળ આપ્યું હોય એમ, અમે કંઈક અંશે સફળ થતા હોઈએ એવું અમને લાગ્યું. આ દુ.ખિયાઓની વ્હારે ધાતલું પોતાની શક્તિ પ્રમાણે જે ભાષણે વચન આપ્યું, જેણે મને દિગ્મત આપી, એ ભાષણે આ જીંદગીમાં તો ક્યારેય મળ્યા નહોતા. અને થોડાજ દિવસના સાધારણ પત્રવ્યવહાર સિવાય તેઓની સાથે અમારો કોઈ પરિચય નહિ. કાણ જાણે સાથી શુરુદેવ તેમના હૃદયમાં વસ્યા ? કાણ જાણે જીંદગીમાં કદિ પણ પરિચય કર્યો નહિ હોવા છતાં, સાચી અમારા ઉપર શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ બેઠો ? એ હું નથી કહી શકતો. તેમણે મને લખ્યું : “આપ લખો તે શૂદ્ધરૂપ ઉપર હું મદદ મોકલી આપવા તૈયાર છું, દુ.ખિયાઓને મદદ આપો. આજ એજ પ્રથમ કર્તવ્ય છે. વધુ રકમ માટે આપણા ફરમાવતા જાઓ.”

જે કે આવા એક પવિત્ર ભાવનાશીલ, સ્થાણ શૂદ્ધરૂપની અનુયોદની કરીને પણ લેણા પ્રવચનપ્રકૃતિ ઉપાજન કરે, એટલા માટે તેમનું નામ આપવાની મારી હજી હજી, પણ તેઓની મનઃ હોવાથી નામ આપી શકતો નથી.

પ્રકરણ ૩૦ છું
મારીમાને રાહત

તે લાઇ તરફથી કરાવીના તેમના ઝોળાનીના શુદ્ધિ
અથવા કરાવીના 'સહાયક મંડળ' ઉપર ગરીબોની રાહત માટેની
જેમ જેમ રકમો આવતી ગઈ, તેમ તેમ તેનો વ્યય થતો ગયો જેને
જેને ને ને પ્રકારની આવસ્થકતાઓ જણાઈ, તેને તેને તે તે પ્રકારની
મદદો કરવામા આવતી ગઈ કેટલાકે તે સહાયતાથી ફેરીઓ કરવા
લાગી પણ રોગાદિ કારણોમા તાત્કાલિક મદદોની જરૂર જણાઈ
તેમને તેવી રીતે મદદ અપાઈ ન કેવળ ફગાવીમા જ, બંધારના
મામોમાથી પણ મદદ માટે પ્રાર્થના આવતા તપાસ કરાવી ત્યા ત્યા
પણ મદદો મોકલવામા આવી

કરાવીના ગરીબ જેનોને પહેલથી વળવાના સાધનમા ખાસ કરીને
એક આવીની જરૂર ॥ અમારું અનુમાન છે
કરાવીમા જરૂરત કે લગભગ પચ્ચીસ ત્રીસ કુટુંબો હશે, કે
જેઓને મકાનભાડાનો બોલો ઉઠાવવા જતા
પેટનો એક ખુલ્લો ખાની રહી જતો હશે પચ્ચીસ-ત્રીસ કુટુંબો માટે
એકજ ચાલી હોય અને વધારેમા વધારે પાચ-પાચ રૂપિયાની રાહત
મળે તો એ પચ્ચીસ કુટુંબો આસાનીથી રહી શકે અને એ
પચ્ચીસ કુટુંબોની પાઠગ માત્ર સમાસો રૂપિયાની માસિક ખોટ
ઉઠાવવી પડે કરાવીમા એવા અનેક શુદ્ધિ છે કે જેઓ આ માસિક
સમાસો રૂપિયાનો બોલો ઉઠાવીને પચ્ચીસ કુટુંબોને રાહત આપી શકે
છે એક શુદ્ધિ કદાચ ન કરે તો બે ચાર શુદ્ધિઓ મળીને પણ આ
પચ્ચીસ કુટુંબોને રાહત આપી શકે આવી જ રીતે કરાવીના આગળે
એક જૈનવીરની હોય તો જેઓ ફેરી આદિ કરીને થોડું કમાતા હોય,
અને પોતાના ગુજરાનમા હરકત આવતી હોય તેઓ બીજી વીશીઓ
કરતા થોડા ખર્ચે પોતાનો નિર્વાહ કરી શકે અને ધર્મના નિયમો
પણ ભંગવી શકે આ બે આવસ્થકતાઓ જેમ જરૂરની છે, તેમ
બિલકુલ થોડા ખર્ચમા પૂરી થઈ શકે તેવી છે કરાવીના જૈન
શ્રીમન્તો આટલું ધ્યાનમા લે, તો જતાયે મુશ્કેલ જેવું નથી

આજે આખા દેશમાં બેકારીનો પ્રશ્ન કેટલો બધો મુંઝતી રહ્યો છે, એ કોઈથી અગ્નિપ્રયુ નથી એ પ્રશ્નને હલ કરવો જેમ સાર્વજનિક હિતિએ દેશના નેતાઓ અને રાજદારી પુરુષો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, તેની-દરેક કામના આગેવાનો અને ધ્યાળુ શ્રીમતો પોતાપોતાની કામના ગરીબ લાકડાઓ-બહેનોના દુ ખને નિવારણ કરવાનો પ્રશ્ન પણ વિચારી રહ્યા છે અને એક અથવા બીજી જાતના સાધનો ઉભા કરી ગઈએ અને મધ્યમ ગિયતિના લાકડાઓ-બહેનોને ઉદ્ધર નિર્વાહના સાધનો ઉભા કરાવી આપવા પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે

માણસ ન્યાસુધી પોતાના ષગ ઉપર ઉભો ગહેવા સમર્થ ન થાય, ત્યાસુધી બીજાની આપેની મદદ ઉપર ધ્યાસુધી ટકી શકનાનો હતો ? એટલે એક અથવા બીજી રીતનું ઉદ્ધરનિર્વાહનું સાધન દરેક માણસે મેળવી લેવું જોઈએ આ સાધનો મેળવી આપવાના આચાર્યશ્રીજી કરાચીના પુરુષો અને સ્ત્રીઓ માટે જુદી જુદી બે સરઘાઓ બોલવામાં આવી

પ્રકરણ ૨૧ 'સુ' જે સરઘાઓની રચાપના

હમણા પુરોષ અને હિંદુસ્તાનમાં પણ 'હોમ્યોપેથિક' દવાઓનો પ્રચાર ખૂબ થઈ રહ્યો છે થોડાજ હોમ્યોપેથિક કોલેજ સમયમાં થોડી મહેનતે એક માણસ 'હોમ્યોપેથિક'નો ડોક્ટર થઈ શકે છે તેવી-રીતે હોમ્યોપેથિક દવાઓ પણ મિલકુપ થોડા પ્રમાણમાં મોકાશવાળી અને કાયદાકારક જણાઈ છે હિંદુસ્તાનમાં કેવલતા અને સાહેર જેવા એક બે રચાનોમાજ હજુ આ વિદ્યાની કોલેજો રચાપન થઈ છે શહેરોમાં આ દવાના દવાખાના તો ઘણા આવે છે જોકે હોમ્યોપેથિક વિદ્યા હજુ સરકારે 'રેકગનાઈઝ' નથી કરી, છતાં તેનો ઉદાપોહ થઈ રહ્યો છે, અને સભવ છે કે બહુ જલ્દીજ તે રેકગનાઈઝ થશે

એક શુભ ધરીએ 'પાસ્તીસ સાર'ના સન એડીટર બાઈ ડાક્ટરી કોમરીએ આ વિદ્યાની એક કોલેજ કુલ્લીમાં રચાપન કરવા માટે અમારું ધ્યાન ખેંચ્યું અને તેની એક યોજના આજન ધરી બાઈ ડાક્ટરી કોમરીની આ યોજના ખરી રીતે 'પાસ્તીસ સાર'ના લખા

અને ઉદાર અધિપતિ શ્રીયુત પી. એચ દરુર સાહેબની હતી. યોજનાનો મુખ્ય હેતુ એ હતો કે થોડાજ સમયમાં આમાંથી અભ્યાસ કરીને નિકળેલો યુવક ગુજરાત કાર્યાવાહક કે પોતાના ગામડાઓમાં જઈ દસાખાનુ જોતી પ્રામાણિકપણે પોતાનું ગુજરાન ચલાવવા સાથે દવાદારના સાધનહીન ગામડાના લોકોની સેવા કરવા માટે સમર્થ થઈ શકે છે.

બેકારીથી પીડાતા અથવા બોલી આવકના કારણે મુંઝતા યુવકો કે મધ્યમ રિયતિના ગૃહસ્થોને માટે આ યોજના લાભદાયક છે એમ અમને જણાયું. એ આ યોજના આક્રિષ્ટામાં વસતા એક ગૃહસ્થને જણાવી, કે જેઓ જરીબો માટે દુખિયાઓ માટે ધણીજ દુઃખદોષ રહે છે અને દુખિયાઓને ગ્રાપ્ત મદદો આપવા માટે પોતાથી બનતું કર્યાજ કરે છે તેમણે ત્યાજ વસ્તા પોતાના એક ભિત્રને આ યોજના બતાવી અને તેમણે પણ તે પસંદ કરી. આ બંને ગૃહસ્થોએ પ્રારભમાં અમુક મદદ આપવાની ઉદારતા બહેર કરી એટલે કરાચી જૈનસંઘના આગેવાન ગૃહસ્થો તથા 'પાસીસસાર'ના અધિપતિ દરુર સાહેબ વિગેરેની એક કમીટી કરી. તા ૧૨-૨-૩૮ ના દિવસે 'કારિયાદાદરૂલ'ના વિશાળ મેદાનમાં તે વખતના કરાચીના લોડ મેયર શ્રીયુત દુર્ગાદાસ એડવાનીના પ્રમુખપણા નીચે એક બહુ મેળાવડો કરવામાં આવ્યો અને 'શ્રી જૈનહિમાયો પેથિક કોલેજ' એ નામની સંસ્થા સ્થાપન કરવામાં આવી.

આ પ્રસંગે કમીટીના પ્રમુખ અને કરાચીના જૈનસંઘના આગેવાન શેઠ ખીમચંદ પાનાચંદ સંસ્થાનું ઉદ્ઘાટન કરવા માટે લોડ મેયરને વિનંતિ કરતુ જે એક લાભુ વિવેચન કર્યું હતુ, એનો દ્વેષ સાર આ નીચે આપું છું

આને દેશકાજ રેવા છે ? દેશના મધ્યાધ્યાપા
જિલ્લુલ મલીમાં આવી
શેઠ છે જે. પાનાચંદનું અવચન ગયા છે. તેના કારણે
દેશમાં પ્રબલ બેકારી વધી
પણ છે એક જગ્યા ખાલી દોષ છે, ત્યાં ટોળાનાં ટોળાં
હમિદવારો તે મેળવવા મરિપકાપડી કરે છે. જણેલાઓ

મળે મરે જી અને અલભ્ય પણ શૂંચે મરે છે. અનેક નવલુવાનો બેકારીથી કંટાળીને આપઘાત કરે છે. અનેક નવલુવાનો પરબાર ઊડીને ચાલ્યા જાય છે. અનેક માણસોને પેટ પૂરતું ખાવાનું પણ મળતું નથી.

પરિણામે દેશની પરિસ્થિતિમાં કરોડ કરક પડતો નથી, પણ કરાચીના સદ્બાગ્યે અને પધારેલ બિદ્વાન મુનિરાજ શ્રી વિધાર્થિજયજી મહારાજ ને કાઠ કહે છે, તે કરી બતાવે છે. તેમના દિલમાં ગરીબો માટે સહાનુભૂતિ-લાગણી છે. હાં છે. તેઓ ગરીબોની જાલવ સારી રીતે સમજે છે. તેમણે કરાચીના ગરીબોને હું અમાથી મુક્ત કરવા ખાતરી મદદે અપાવી છે; નાના વેપારીઓને આલખિકા ચલાવવા નાની રકમો લેવા અપાવી છે. આને બેકાર જેનો માટે 'દોશીયો'ની જા સંસ્થા બોલાય છે, તે પણ તેમના ઉપદેશ અને પ્રેરણાથી પરિણમ્ય છે. બહેનો માટે 'હુન્નરશાળા' ખોલવાના તેમના ઉપદેશને પરિણામેજ આવેના 'જૈન સહાયક મંડળે' એક યોજના પાસ કરી છે.

પ્રકરણ ૩૧ મું
જે સંસ્થાઓની સ્થાપના

“આ મુનિરાજના આગમન બાદ કરાચીમાં ‘જનદયા’નું પણ સુંદર કામ થયું છે. દીવાળીના દિવસોમાં મધુ, શાળાઓમાં જતો મુલાકાત આપીને વિદ્યાર્થીઓને ફટકડા નહિ ફેડવણી તેમણે પ્રવિણ કાવી હતી. નવરાત્રિમાં દેવિઓ આવળ અપહવા જવતા જનવરોના બળીદાનો આ મુનિરાજના પ્રવાસથીજ અટક્યા હતા. ગરીબોમાં કપડાની નહેવણી મહારાજશ્રીના પ્રયાસોજ આપારી છે. કરાચીમાં ને બહારના દુઃખી કુટુંબો મુદ્દમદદ માટે મહારાજશ્રીના કાઠ બોલો જલ્દિ નથી.

“ત્રીમતોની ધીમંતાઈ જેસા એકઠા કરવામાં નથી, પણ સુચોબ્ય માથે લફરીનો ઉપયોગ કરવામાં છે” આફ્રિકાનિવાસી જમ્બુઓ આ સમાવત કરીને કરાચીવાસીઓ માટે ખરો લેવા, જોગ, એક દર્યાવ રજી થયું છે. આવી વહારતા માટે

તેમને જેટલો ધનવાદ આપવામાં આવે તેટલો જોઈએ છે.

“અમે હોમોપેથી ઇન્સ્ટીટ્યુટ ખોલવાનું સામાજિક પસંદ કર્યું છે એવો ધારના સ્વાભાવિક રીતે ઠાક પૂછે, તો તેનો જવાબ સાચ સરળ છે આજ-કાલ હોમોપેથી વિદ્યાનો નવાર આપણા દેશમાં ઠીક ઠીક થઈ રહ્યો છે આ વિદ્યા શરીરવ્યાયામ સરળ છે જે વર્ષના નિયમિત અભ્યાસથી એક માણસ ડોક્ટર થઈ શકે છે આ દવા મીઠી હોઈ નાના માણસથી મારીને છુદાએ પણ તે હોસે હોસે ખાય છે વળી તે નિર્દોષ હોઈ સમર્થ જો પણ બેઝીકરાઈથી તેનો ઉપયોગ કરી શકે છે દવા સસ્તી હોવાથી એક નાનકડી જેમીમાં દવાખાનાનો સમાવેશ થઈ શકે છે

“આને હિંદમાં આવા અનેક ગામડાંઓ છે કે જ્યાં દવા દારૂની કરી સમજાડ નથી આવું સ્થળ આપણા ડોક્ટરો ને પસંદ કરે, તો તેઓ સુખથી પોતાની આલેખિકા કમાવા સાથે ચરીખ લોકોની સેવાનો વંદાવો પણ લઈ શકે તેમ છે ડોક્ટરોથી સહેરોની યોજિની છુટતી નથી, તેથી સહેરો ડોક્ટરોથી ઉભરાય છે જ્યારે ગામડાંમાં તેમની ખરી જરૂર છે પણ ત્યાં જ્યાં ઉચ્છતા નથી

“આપણા લાલેલા છુવાનો હોમોપેથિનો ખૂબ પૂર્વક અભ્યાસ કરી ગામડાંઓમાં જવાનું પસંદ કરે, તો ગામજનોની સેવા સાથે પોતાની આલેખિકાના સવાલનો સહેલાઈથી નીવેડો આણી શકે એક ડોક્ટર ૩-૪ ગામડાંને સેવાળી શકે છે આવડ કારણે ધ્યાનમાં લઈનેજ આ વિદ્યા શરીરવ્યાયામ આ સરવા જોડવામાં આવી છે

“આ કાર્ક માટે સ્વતંત્ર મકાન મેળવવા જઈએ તો ખર્ચનો આરો ન આવે મુઠી બાંધી મકાનમાં જ પાર્સી નમ અને કરવાનું ને ખર કામ છે, તે રહી નવ અમને શ્રી હરિશાઈ આપણ કારિયા

પ્રકરણ ૩૧ સુ
ત્રી સ્થાઓની સ્થાપના

હાઈસ્કૂલના ટ્રસ્ટીઓની તથા મંત્રીશ્રી એમ. બી. દલાલની મહેરબાનીથી આ સ્કૂલમાં એક મેટ્રો રૂમ મળ્યો છે. જ્યાં દરરોજ રાત્રે હોમોપેથિક ક્લાસ ચાલશે. આવી રીતે શાળાના અધિકારીઓ તથા ટ્રસ્ટીઓએ અમને એક રૂમ વાપરવા આપવાની ઉદારતા બતાવી છે—સગવડતા કરી આપી તો તે માટે કબીરી તેમનો જહેરમાં આભાર માને છે.”

તે પછી મેંપર થીયુત દુર્ગાદાસ એડવાનીએ ટૂંક પસ્તુ બાવવાહી ને પ્રવચન કર્યું હતું, તેનો ટૂંકો સાર આ છે:

આપ સૌએ મને આ પ્રસંગ પર આભારીને ને માન આપ્યું છે, તે માટે હું એયર દુર્ગાદાસનું બાપજી આપનો આભારી છું. આપ જૈન ભાઈઓનો મારા પર સર્વભાવ છે, તેથી આ ક્રિયા આજે મારા હાથે કરાવે છે. મહારાજશ્રી અનેક કષ્ટો અને તકલીફો સહન કરીને આ રચણે પધાર્યા છે, અને સુંદર કાવ્ય કરી રહ્યા છે.

“જમશેદ કબાટરના સહભાગ્યે યુનિમહારાજ ત્યાં પધાર્યા હતા, તે વખતે અમારા સિંધી ધણી શાઈબહેનએ તેમના વ્યાખ્યાનો ને જ્ઞાનચરિત્રો સાથે ઉઠાવેલા હતા. અમે તેમના ધણીજી આભારી છીએ.

“જન કોમ નેપારમાં આગળ વધી છે. પણ હાથે ભતે કામ કરવાનો સાલ લેલી નથી. હિંદુસ્તાનનો ઉદ્ધાર હાથના કામ (મિન્યુઅલ લેબર) થી થશે. જૈન કોમે હાથે ભત કામ કરતા મંત્રી જનું જોઈએ. મારી આખીસ કોમે પણ હાથે ભતે કામ કરીને સાલ ઉઠાવવો જોઈએ.

“જૈન કોમમાંથી ભિકારીની નિરૂત્તિ માટે આ સંસ્થા ખોલવામાં આવી છે. આ કામ સાર છે. કલકત્તામાં ‘હોમોપેથિક ઇન્સ્ટીટ્યુટ’ ખોલાયેલી છે,

પ્રકરણ ૩૧ શું
જે સંસ્થાઓની સ્થાપના

પણ તે અદિ થી બહુ દૂર છે નજીકમાં બીજે કયાય
આવી સર્યા નથી તેથી પત્તન, રાજપુતાના
અને સિધ્યા આ ઈસ્ટીટ્યુટ કામ કરી રાકરી

“હું ઇચ્છુ છું કે વખત જતા આ સર્યા
એકલા જેનોનીજ નહિ, પણ આમ-જનતાની યવી
જોઈએ ધનિક લોકોએ આ સર્યાને મદદ કરીને
કોસ્મોપોલીટન બનાવવી જોઈએ જે સખી શૃદ્ધશાએ
આ લાભ કામ માટે સખાવત કરી છે, તે ધનવાદને
પાત્ર છે મુનિરાજશ્રીની પ્રેરણાથી આ કામ યથુ છે
તેથી આપણે મહારાજના ધણા આચારી બીજે”

હમેશા જનતુ આગ્યુ છે તેમ, પ્રારબમાં ધણા વિદ્યાર્થીઓની
અછ મગી હતી, પરન્તુ યહેરી જીવનના બીજા સાધનોની સાથે
આવી એક વિદ્યા માટે સમય કાઢવો એ ધણાઓને ન પરવડી શક્યુ
એમ એક યા બીજા કરણે વિદ્યાર્થીઓ ઓછા આગ્યા છતાં ૨૫-૩૦
વિદ્યાર્થીઓ બરાબર અભ્યાસ કરી રહ્યા અને તેમાં ય કમનસીમે
જેન વિદ્યાર્થીઓ તે બહુજ ઓછા લાભ લઈ રહ્યા છે સર્યાતુ કામ
અત્યારે તે નિયમિત આની રચુ છે પણ કેવળ બહારનીજ મદદથી
સર્યા યથુ વખત ન દકી શકે એનો અનુભવ અત્યારે થઈ રહ્યો છે
આશા છે કે કરાચીવાસીઓ પોતાનુ કર્તવ્ય સમજી આ સર્યાને
પગબર બનાવવા કોશિશ કરશે આ સર્યાને અંગે તા ૧૮-૧-૩૮
ના દિવસે ભાઈ જમશેદ મહેતાના હાથે ‘હોમોપેથિક ફાખાલુ
પથુ ખોલવામાં આગ્યુ છે, કે જેનો લાભ કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ
પ્રેક્ટીકલ જ્ઞાન મેળવવામાં પણ કરી શકે

પુરુષોને માટે આજીવિકાતુ સાધન ઉત્પન્ન કરી આપવા જેમ
‘જેન હોમોપેથિક કોલેજ’ ની સ્થાપના
જેન હુન્નરશાળા કરવામાં આવી, તેવીજ રીતે પહેનોને માટે
તા ૩-૫-૩૮ના દિવસે હાલાઈ મહાજનવાદી
મા એક લખ્ય મેળાવડા કરી જેન જ્ઞાન આગેવાન શેઠ ખીમચદ
જે પાનાચ દના હાથે ‘હુન્નરશાળા ની સ્થાપના કરવામાં પણ આવી
હતી શેઠ ખીમચદભાઈએ આ પ્રસંગે પણુ રુપિઆ સર્યાને મેટ
આપ્યા હતા.

બહેનોનો કેટલોક લાગ ગરીબાઈમાં રીવાતો દેખાય છે. થોડુંક સાધત હોય તો પણ કેટલીક બહેનોને તો પેટનો એક ખૂણો તો ખાલી રહેતો હોય છે. બીજી તરફથી ઘરના કામકાજ સિવાયનો બાકીનો સમય કુયલીઓમાં અને ગરબા સંધ્યામાં નિરર્થક વ્યતીત થાય છે. ત્રીજી તરફથી બહેનોનો હાથમજૂરીનો ઉત્તેજ હાથથી ચાલ્યો ગયો છે, એટલે એમની તંદુસ્તીનો પણ એક મ્હેટામાં મ્હેટો પ્રશ્ન ઉભો થયો છે. ચોથી બાબત 'નવરા બેડો નખ્ખોદ વાલો' એ કહેવતને લાગુ પડતી બન્યાં છે. પુરુષ કે સ્ત્રી-નવરા માણસોમાં અનેક પ્રકારના અપસદ્ધિઓ અને ફુગ્ગિઓ આવે છે. આ બધી બાબતોને પહેલ્લી વળતા માટે બહેનોને માટે અત્યારના સમયમાં 'હુન્નરશાળા' એજ એક આશિર્વાદ સમાન ઉપાય છે.

આ હુન્નરશાળા 'જિન સહાયક મંડળ'ના આશરા નીચે ખોલવામાં આવી છે. સહાયક મંડળે ૧૫૦૦ રૂપિયાની રકમ મંજૂર કરીને તેનું કામ પ્રારંભ કર્યું છે. અને તે ઉપરાંત આફ્રિકાવાળા લાઇ.....નાં ધર્મપત્ની.....બહેને ૩૦૦ રૂપિયા સહાયતાવાર મોકલાવ્યા હતા. આવી રીતે આ હુન્નરશાળાનું કામ ચાલી રહ્યું છે.

પ્રકરણ ૩૧ સુ.
એ સંસ્થાઓની સ્થાપના

આ સંસ્થાની સ્થાપનામાં ડૉ. ન્યાયચંદ રામજી દેવી, લાઇ 'ખીમચંદ વૈરા અને લાઇ પાંડતલાલ પ્રાણજીવનદાસ વિગેરે મહાનુભાવોએ પ્રશસનીય પ્રયત્ન કર્યો છે, તેથી તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

આ સંસ્થાની સ્થાપના પ્રસંગે 'સ્વેતાગ્નર મૂર્તિ'પૂજકસંઘ'ના પ્રમુખ શેઠ હોટલાલા ખેતશીએ, પોતાના બહેનોના અનુભવના નવનીત સમાન દૂકામાં જે શબ્દો કહ્યા હતા, તે આ છે:

“આ હુન્નરશાળા કેવળ મરીબો માટેજ નહિ, પણ બધા માટે છે. દરેકે કાંઈ ને કાંઈ હુન્નર શરૂ કરે. કામ કરીને મહેનતાણું લેઈ, એમાં કાંઈ ખોટું નથી. દરેક સાળામાં હુન્નર ઉછીનવું શિક્ષણ દાખલ કરાવવાની યોજના વિચારાઈ રહી છે. આવી સાળા પોતાના પગ પર ઉભે તોજ નબી શકે. માટે તેને સ્વામ્યશી બનાવવી જોઈએ. દળડુ, બરડડુ,

ખાંડુ' એ પણ એક હુન્નરજ છે. કેટલીક બહેનોને
શુદ્ધી ભરડતાં પણ નથી આવડતી. કેટલાક માથાએ
પોતીયાં પણ પોતાં નથી આવડતાં. આવાં કામો
ભાતે હાથે કરી લેવાથી પૈસાનો ખચાવ થાય છે.
પૈસાથી કાચવામાં આવતા કામ ભાલો વખત સુધી
નલાડું નથી. દીવાલમાં ખીચો મારવાનો હોય છે તો
આપણે સુતારની રાહ નોંધએ છીએ. જરા ચૂનો
ઉપડયો હોય છે, તો કઠીયાની રાહ નોંધને બેસી
રહીએ છીએ. આડું દરેક કામ પડે ભાતે શીખી લેવું
જરૂરી છે. ...અતમા આ સંસ્થા સ્થાપત્રી બને અને
અન્ય કેમિને દાખલારૂપ થાય એવો પ્રયત્ન કરવો
નોંધએ."

આ સંસ્થા પણ અત્યારે તો ચાલી રહી છે. જૈનસંઘનું કલંબ
છે કે આવી ઉપયોગી સંસ્થા ટકાવી રાખવા માટે બનતો પ્રયત્ન કરે.
આવી ઉપયોગી સંસ્થા બંધ થઈ જવામાં જેમ સંઘને માટે
શોભાદાયક નથી, તેમ જ બહેનો આમાં લાભ લઈ રહી છે, તેઓ
તે લાભથી વચિત રહેશે.

પ્રકરણ ૮૧ શું
એ સંસ્થાઓની સ્થાપના

કેશચીની સ્થિતિ દરમિયાન થોડે ધણે અંશે પણ ચચેલી સેવા પૈકી અહિંસા પ્રવૃત્તિ, જૈન ધર્મની દૃષ્ટિએ ધાર્મિક પ્રવૃત્તિ અને જૈન-સમાજની દૃષ્ટિએ સામાજિક પ્રવૃત્તિ જે કંઈ થઈ શકી, તેનો ઉલ્લેખ પહેલાં કરવામાં આવ્યો છે.

અમારા ગુરુદેવનું માનવું હતું કે કાંઈ પણ સાધુ બાલ દૃષ્ટિએ ગમે તે ધર્મ કે સંપ્રદાયનો સાધુ હોવા છતાં, તે જગતનો સાધુ છે. જગતનો સેવક છે. એ વાત તેણે જાણવી જોઈતી નથી. અને તે અનુસાર અમારી સેવા સર્વજનોપયોગી થઈ શકતી હોય તો તેમાં અમારું સહભાગ્ય છે, એમ અમે સમજીએ છીએ. સાધુ ધારે તો આ જગતના અનેક ધાર્મિક મંથડાઓને સમાવી શકે છે. સાધુ ધારે તો આત્મારત્ના સામ્પ્રદાયિક કસોટીને ધણે અંશે ચાન્ત કરી શકે છે. સંકુચિતતા વાડાઓમાંથી બહાર નિકળી વિશાળ દૃષ્ટિથી જૈનધર્મની સ્પષ્ટતા શેરીપૂર્વક જગતના માનવીઓને સત્યનો સંદેશ સંભળાવે, તો તેને આપું જગત્ કીલવાને અને આદર કરવાને તૈયાર રહે છે. કદરમાં કદર સામ્પ્રદાયિકતાના રંગથી રંગાયેલી આનવી પણ ઉદારભાવપૂર્વક સંભળાવાતા સંદેશને કીલવાને તૈયાર રહે છે. એ વખતે એની સામ્પ્રદાયિકતાના દુરામદનું એર છુપત થઈ જાય છે, આ અમારા જાતિ અનુભવ છે.

સાર્વજનિક દૃષ્ટિએ અહિંસા અમારાથી જે કંઈ સેવા થઈ શકી, તે જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં બહેલીએ તો, નિયમિત શરૂ કરેલી બ્યાખ્યાન-આળા, જુદી જુદી કામેની વચમાં આપેલાં બ્યાખ્યાનો, શિક્ષણ સંસ્થાઓની મુલાકાતો, વિદ્યાર્થીઓની વચમાં આપેલાં બ્યાખ્યાનો, મદારત્મા પ્રુરોગોની જર્મતીઓમાં લેખિકા ભાગ, બહારના વિદ્વાનોબસ અપાએનો લાભ અને ધાર્મિક, સામાજિક અને સાર્વજનિક પરિપક્વમાં લેખિકા ભાગ-એમ વિભાગો કરી શકાય. અને એ પ્રમાણે ભાગો કરીને, અન્યનું કલેવર ન વધી જવાનો ખ્યાલ રાખી બહુ સંક્ષેપથી આ પછીનાં પ્રકરણોમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે.

જૈનસાધુઓની દિગ્ગંથમાં ઉપાસ્યની અંદર નિયમિત બ્યાખ્યાનો

પ્રકરણ ૩૨ મું
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

આપના યથાં પશુ ૩૬ થઈ ગઈ છે એ વ્યાખ્યાનમાળા હિસાબે અમારે પશુ નિયમિત વ્યાખ્યાનો તે આપવાના હતાજ, પણ કોગ્ગની સમસ્ત કામોના અનુયાયીઓ એ લાભ ઉઠાવે એવો અમારે પ્રયત્ન કરવાનો હતો. પણ ભાગે જૈન ઉપાધ્યયમા બીજા ધર્મના લોકો આવતા ધણેજ સંકોચ કરે છે એને અમારી 'વ્યાખ્યાનમાળા' કાંઈ સાર્વજનિક સ્થાનમા ચાલ એમ અને ચાલના હતા પણ અમને જણાયું કે બીજા બધા યહોરો કે મામો કરતા કશીની સ્થિતિ કંઈક જુદીજ છે કશીનો ઉપાધ્યય એ કેવળ જૈનો માટેનો, ચાર દિવાસોથી બધ યએનો ઉપાધ્યય નથી ઉપાધ્યયની વિશાળતા, જોતાઓ અને વક્તાઓ માટેની અનુકૂળતા, ગણુઓ લાઈન જેવા એક બહુ મોટા કેન્દ્રસ્થાનની વચમા એની હોતી, તેમજ કશીની જૈન આગેવાનોની ઉત્તમતા-એ બધુ એવું છે કે જ્યાં ગમે તે ધર્મના અનુયાયીને તે આકર્ષી શકે છે અને કાંઈને પણ આનવામા સંકોચ જેવું રહેતું નથી. કાંઈપણ ધર્મની પરિરક્ષા જરૂરી હોય, મેળાવણાઓ કરવા હોય કે જલસાઓ યોજવા હોય તે તેઓને માટે પણ આ સ્થાન ઉપયોગમા આવી શકે છે એને કશીમા પ્રવેશ કર્યા પછી બે દિવસ આરામ લઈને જૈન ઉપાધ્યયના વ્યાખ્યાન હોતમાજ એક 'વ્યાખ્યાનમાળા' શરૂ કરવામા આવી આ વ્યાખ્યાનમાળાના વિનયોની યોજવણુ એની કરવામા આવી હતી કે કાંઈપણ ધર્મનો અનુયાયી વિષયની કે પારિભાષક શબ્દોની જરા પણ ખુસ્કેની વિના તેનો નાભ ઉઠાવી શકે 'આત્મિક ધર્મ' 'સાધુધર્મ' 'શૂદ્રધર્મ' 'ધર્મસ્વાદ' શૂદ્રસ્થના સામાન્ય ગુણો' 'જીવન વિકાસના સાધનો' અને તે પછી આગળ વધતા 'જૈન દષ્ટિએ યોગ એમ સર્વોપયોગી વિનયો લેવામા આબ્યા હતા આ વ્યાખ્યાનમાળા લગભગ ત્રણ મહીના સુધી લાગત ચાલી હતી, એટલે ૭૫-૮૦ વ્યાખ્યાનો થયા હતા આ વ્યાખ્યાનોની શી અસર થતી હતી, તે બતાવવાનું કામ અમારું નથી છતાં એનું કંઈ સંકોચ કે કશીની દૈરક કોમની ભદ્રિક અને જિજ્ઞાસાવૃત્તિવાળી પ્રજા ઉલટમેર વ્યાખ્યાનનો લાભ લેવાને આવતી લગભગ ત્રણ હજાર સુધીની જનસંખ્યા લાભ લેતી પરિણામે શ્રીસંધને જેમ બેસવાનું સ્થાન વધારણુ પડ્યું, તેમ લાઉંડ રમીકર'ની પણ યોજવણુ કરવી પડી. શ્રોતાઓની આ ઉત્સુકતામા અને એમની જિજ્ઞાસાવૃત્તિજ મુખ્ય કારણસર સમજાયે છીએ

પ્રકરણ ૩૨ એ
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

જનતાની જિજ્ઞાસાસ્પતિ વધારવામાં વર્તમાનપત્રોનો પ્રયત્ન મુખ્ય કામ કરી રહ્યો હતો. 'પારસી સંસાર', 'સિન્ધ સેવક' અને 'હિતેચ્છુ' એ પોતાના રિપોર્ટરો રેલ્વે પોતાના પત્રમાં એ લાખલોને તત્કાળ પ્રકટ કરવાની કાળજી રાખી હતી. 'સિન્ધ સેવક' સવારનું બ્યાખ્યાન સાંજેજ જનતા વાંચી શકે, એટલા માટે સાંજના વધારા કાઢવા શરૂ કર્યા હતા. 'પારસી સંસાર'ના અધિપતિ સાહેબે અક્ષરે અક્ષર બ્યાખ્યાનો ઉતારી લેવા માટે પોતાના બાહોશ અને સિદ્ધહસ્ત રિપોર્ટર ભાઈ ઠાકરશી કોઠારીને રોક્યા હતા અને તે બ્યાખ્યાનોથી પોતાના પત્રમાં મોટી જગ્યા શકતા હતા. 'પારસી સંસાર' લીધેલા રિપોર્ટરનું પરિણામ એ કે તે બ્યાખ્યાનમાળાનાં ફટલાંક બ્યાખ્યાનો પુસ્તકરૂપે પણ પ્રકટ થઈ શક્યાં છે. તેમ તેનો અંગ્રેજી અનુવાદ પણ હપાયો છે.

અમારી આ જાહેર બ્યાખ્યાનોની પ્રવૃત્તિથી એક લાભ એ પણ થયો એ કે જૈન ધર્મના મહત્વ સંબંધી અને જૈન ધર્મના આચાર વિચારો સંબંધી જે કંઈ અનભિજ્ઞતા બીજી કોમોમાં હતી, તે પણ થોડે ખરે અંશે દૂર થવા પામી, છે. એટલે 'કેસરી'માં જૈન વાણિયા છે, અને જૈન દેહશસ્ત્ર છે એટલા પૂરતું જે જ્ઞાન, અજ્ઞાન પ્રગમમાં હતું, તેમાં વધારો થયો છે. જૈનધર્મની ઉદારતાની દૃષ્ટિએ અને પરસ્પરના પ્રેમની વૃદ્ધિની દૃષ્ટિએ પણ આ બ્યાખ્યાનમાળાથી કંઈક લાભ થયો છે, એમ અમારું માનવું છે.

આજુ 'બ્યાખ્યાનમાળા' ઉપરાન્ત ત્યારે ત્યારે પ્રસંગ મળ્યો, ત્યારે ત્યારે બીજી કોમોની વચમાં જનને બીજી કોમોની વચમાં પણ વાણીકારો જે કંઈ બની શકી, તે સેવા કરવાનું સમુચિત ધાકું હતું. આવાં જે બ્યાખ્યાનો અન્યથ થયાં, તેમાંનાં મુખ્ય આ છે:-

૧ પારસી રાજકીય મંડળ-કરાચીના પ્રસિદ્ધ 'પારસી રાજકીય મંડળ' તરફથી એક બ્યાખ્યાન તા. ૧૪ એપ્રિલ ૧૯૩૭ ના દિવસે 'જહાંગીર રાજકીયવાળા બાગ' માં પારસીઓના વડા ધર્મગુરુ દરુદુલ સાહેબ ડો. માલોદુલ નસરવાનજી ધાલા એમ. એ.

પ્રકરણ ૩૨ સુ.
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

પી એમ ડી, ડી લીટના પ્રમુખપણા નીચે જોડવામાં આવ્યું હતું. વિષય હતો 'વર્તમાન પરિસ્થિતિ અને આપણું કર્તવ્ય' આ વ્યાખ્યાનમાં સામાજિક સ્થિતિ, ધાર્મિક સ્થિતિ, રાજ્યોની પ્રજા પ્રત્યેની જવાબદારી, દેશની આર્થિક સ્થિતિ, વર્તમાન શિક્ષણ અને તેની છાત્ર ઉપર થયેલી અસર, ખેડોના છાત્ર ઉપર થયેલી અસર અને સંપત્તિ જુદુર-એ જાણતો ઉપર વિવેચન કરવામાં આવ્યું હતું. આ વ્યાખ્યાન 'પાસ્ટી રાજકીય મંડળે' મોપદી આકારે પ્રકટ પથ્ય કર્યું છે

આ પ્રસંગે ડી ધાલા સાહેબે પ્રારંભમાં અને અંતમાં જે મનનીય અને વિદ્વાપૂર્ણ વિચારો રજુ કર્યા હતા, તે આ હતા

'આ તખ્તા ઉપરથી આપણે ઘણા ફાની પુરૂષોને આવકાર આપ્યા છે આને આપણે ફાની ઉપરાત પવિત્ર પુરૂષને આવકાર આપવા અને સેવા મળ્યા છીએ x x x

પ્રકરણ ૩૨ એ
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

"પુરૂષોની ત્રણ છે કે આપણા યજ્ઞમાં અમલા ત્રણી અને પવિત્ર પુરૂષે પોતાના પત્નના કરમાળ્યા છે. દિવસ પછી દિવસ આત્માની જૂન અને તરસ જે સર્વેને હોવી જોઈએ, તે જીવાવવા નીતિ જોખ અને સળકો આપી રહ્યા છે. વરસાદ જોય નથી કહેતો કે 'તમે દમલોડીના તળાવમાંથી પાણી પીએ છો, મટિ દમલોડીના તળાવમાં વરસીસ અને તમે શ્યા હાકા બરીબરીને ત્યાંથી પાણી લઈ આવજો.' તે તો જેમ જવનરના મહેલમાં તેમ મરીબના ઝું પડામાં જોડ સરખો પડે છે આ રીતે આને ભતે તાલીફ લઈને આ પવિત્ર પુરૂષ આપણે આગળે પધાર્યા છે આપણે જાની રાહરો, તેહલા જેલ્લોનો સાલ લઈયું અને અમૃત પાણી પીને આત્માની પ્યારને જીવાવશુ તથા આપણા મન અને હૃદયને તરોવાજની આપીયું. આપણે સૌ તેમની ફાની ત્રણી ધાલજવા આતુર છીએ તો મુનિશીને પોતાના વિચારો રજુ કરવા આપણે અરજ કરીયું."

તેમણે અંતિમ ઉપસંહારમાં આ કહ્યું હતું:-

“માનવતા મહારાજશીના બોધક ભાષણ માટે આપણે સર્વે તેમના અત્યંત ઉપકારી છીએ. તેમણે આપણી સામે બૃત્તાળતું ચિત્ર રચ્યું હતું, તેમ વર્તમાનકાળનું ધાર્મિક, સામાજિક અને રાજકીય બાબતનું ચિત્ર રચ્યું હતી આપણને ઘણી રવેરી બોધ આપ્યો છે એવો એક નિયમ છે કે હમેશા જીવાંશી મેન રાજ કરતી કોમની સંસ્કૃતિ મહત્વ કરે છે. મુસલમાનના રાજ અમલ દરમિયાન તેમને પહેરવેશ માટે બાંધે જોવામાં આવતો હતો. જ્વાળાને પાણી પોતાનો પોશાક બદલ્યો છે. માણસ નતની આ નબળાઈ કહેવાય. પણ નવીનતા જવા પામે છે અને તે જીવન થાય છે, ત્યારે નકલ કરવાનો ચોખ રહેતો નથી.

“મહારાજ સાહેબે કહ્યું તેમ, ઘણું સિંચેલા નમનતાઈના શુભ વળે છે, પણ વાંધીમતવાળે અને નમનતાઈમાં ઘણા આમળ મધેલા પણ અપ હુ-ડેકમાં ખપનારા વધારે કેમકે ન વાળે, પણ ડોકથીજ કામ લે, તે તો યોગ્ય નથી આજના વસ્ત્રાએ આપણી સાદાઈ અને નમનતાઈનો ઉપદેશ દીધો છે. સોફિસ્ટિકેટ કહ્યું તેમ, એક માણસમાં વધુ મોડાઈ આવે તેમ તેનામાં નમનતાઈના શુભો વધુ પ્રકટ થાય છે.

“મહારાજશીએ ખર્ચના સંબંધમાં કહ્યું કે સીએમો વધારે ખર્ચ કરાવે છે. પણ તેમાં સીએમો એકલી જનાબદાર નથી. પુરેવો પણ માગે છે કે અમારી આસપાસ સુદરતા જોવામાં આવે. શીક પ્રભને ૪ લાખ ૭૦ હજારનાં માત્ર મોલીજ મંજાવવા પડતા; તેનું કારણ એટલુંજ કે તેમની સીએમો દેખાવડી લાગે. સી અને પુરુષ બંને સુદરતા માને છે. પણ મન ઉપરાંતનો ખર્ચ કરવો પડે, તે નબળાઈ છે અને કોમને ભારે પડે તેમ છે. એમ એમ વખત જોતો નથી છે, તેમ તેમ માણસ ઠોકરાઈને અનુભવ મેળવે છે.

અકરણ ઠરે મું
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

“અજાણી જીવનને ત્યજી ચાર અંગેલ સિખતા
કે છાતી કાઢીને ફરતા સધળા લોકો તેમને જોઈને
હેજતાઈ જતા હવે બી એ કે એમ એ યહુ
સાધારણ યહુ યહુ છે વખત આવતો અય છે
તેમ લોકોને પોતાની રિયતિ સમજતી નય છે ને
ગુણોની મારફત મનની મોટાઈ જણાય, તે ગુણો ને
છ દર્શીમા દાખલ કરીએ, તો મન તરીકે બાપણે
આખાદ થઈએ

“આજના વકતાને આપણે બહી હુઆ શુ
ચાહીએ ? આપણે તેમની પાસેથી હુઆ
મેળવવાની ચાહના રાખીએ છીએ છતા ખુદાતાલા
પાસે એટલું માગીએ છીએ કે હિફ્તનામમાં સાત
દાખ ગામો છે, ત્યા તેઓ પગે ચાલીને વિચરે અને
નિતિ બોધથી ગામડાની વસ્તીને ઉચી જાવતમા
લાવવાને ફતેહમદ નીવડે આપણે તો અમુક
સ્થળે ફરકામ છીએ. પણ આ આદર્શ પુરુષ તો
જગતના માણસ *Master of World* છે તેમણે
આ ઠેકાણે તે પહેલું ઠેકાણું નથી. તેઓ હિફ્ત
સમાજ નહિ, પણ હુનિયાના લોકો સમક્ષ પોતાને
ઉપદેશ લઈ નય અને તેમને નીતિબોધ આપવા
માટે ખુદાતાલા લાખી છ દર્શી બહો, તેવી હુઆ કુનરી
કિમતી બોધ આપવા માટે આપણે તેમને આજાર
માનીયુ અને આપણે એમના અસરકારક બોધ
મુજબ વર્તવા કોશિસ કરીશુ ને ચારિત્રને ઉચ્ચ
કરીશુ, તો તેમણે આદ્યો સમય લઈને આપણને ને
બોધ આપ્યો છે, તેણે સાધક યહુ કહેવાસી ”

પ્રકરણ ૩૨ મુ
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

૨ વાય એમ. એડ. એ - પારસી ડોમની વચમાં ખીજુ બ્યા
ખ્યાન કરાવીના પ્રસિદ્ધ ‘કોનક હોન મા Young man Gor
astrian association તરફથી તા ૧૬ ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ના દિવસે
યહુ હણ વિધાય હતો સુખની ચારી’ તેના પ્રમુખ હતા ‘ડેવી ગેજે’
ના વર્તમાન એડીટર શ્રી તારાપોરવાળા

આ વિચારણ હોન ખાતરી બાનુઓ અને પુરુષોથી ચીકાર કરાયો
હતો એમની નિવસાદશિ અને એમને ઉત્તરઆવ આ વખતે

પ્રત્યક્ષ દેખાતો હતો. આ પછી આ એમેસીએશન તરફથી બીજાં વ્યાખ્યાનોની ગોઠવણ મળી હતી; પરંતુ છેક સાંજનો સમય અને રથાન શહેરથી થયું દૂર એટલે અમારા જેવા સાધુઓને માટે અનુકૂળતાના અભાવે તે યોજના તે વખતે મુક્તવી રહી હતી.

૩ હુદાણા હાલમાં મહાજનવાદી-નીવાળીના માંગસિક પ્રસંગે 'હાલમાં હુદાણા મહાજન'ની એક વિરાટ સભા તા. ૩ નવેમ્બર ૧૯૩૭ના દિવસે ધઈ હતી. આ પ્રસંગે મહાજનના આગેવાનોના નિમંત્રણને માન આપી 'ગત વર્ષનું' આત્મિક સરવૈયું' એ વિષય ઉપર ઉપદેશ આપવામાં આવેલો.

૪ હુદાણા હોમ-કેસનીમાં હુદાણા કામની બહોળી વસ્તી છે. તેઓ ધનાઢ્ય અને ઉદાર પણ છે. ભાઈ હીરાલાલ ગણાતા જેવી ઉદાર અને પ્રજાવશાળી વ્યક્તિઓ તે કામમાં છે કે જેમના લીધે કામના દિનનાં અનેક કાર્યો થવાજ કરે છે. હમણાંજ આ કામના આગેવાનોએ એક મેટીંગ ફેડ કરી ગરીબ જાતિ ભાઈઓ માટે એક વિશાળ ચાલી બનાવી છે. તેની સાથેજ એક વિશાળ બેડિંગ પણ બનાવી છે. આ બંને સંસ્થાઓના મેળાવણ તા. ૨ અને ૩ મે ૧૯૩૮ ના દિવસે કરવામાં આવ્યા હતા. ભાઈ હીરાલાલ અને બીજા આગેવાનોની વિનંતિથી આ મેળાવણાઓમાં પણ કંઈક બોધ આપવાનો પ્રસંગ મળેલો. ગરીબોને શહેરો કંઈ કંઈ રીતે આપી શકાય છે? શ્રીમંતોનું તે સભાથી શું શું કર્તવ્ય છે? તેમજ બેડિંગોની આવસ્યકતા અને બેડિંગોના સુપ્રીટેન્ડેન્સોમાં ક્યા શુજાની જરૂરત છે? એ વસ્તુઓ જતાવવામાં આવી હતી. પ્રસિદ્ધ વેદાન્તી સ્વપ્નમી સુઅિદાનદાની ઉપસ્થિતિ પણ ધ્યાન ખેંચતી હતી.

૫ મહીરમાં વ્યાખ્યાન—ગત વર્ષમાં ગરમીના દિવસોમાં થોડા વખત મહીરમાં રહેવાનો પ્રસંગ મળેલો. હવાખાવાના નિમિત્તે મહીરમાં થયું લેકિા જાય છે. આ પ્રસંગનો લાભ લઈ તા. ૨૯ મી મે ૧૯૩૮ ના દિવસે એક વ્યાખ્યાન 'ફલધર પ્રાજ્ઞની ધર્મશાળા'ના વિશાળ ચોકમાં ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. સ્વામી કૃષ્ણાનંદજી પણ આ સભામાં પધાર્યા હતા અને તેમણે પણ પ્રસંગને

પ્રકરણ ટૂંક મુ.
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

અનુસરતું વિવેચન કર્યું હતું. આ વ્યાખ્યાનનો લાભ લેવા હૈદરાબાદના કેટલાક સિંધી ભાઈઓ બહેનો પણ આવ્યા હતાં.

૬ પ્રભુતત્વ પ્રચારક મંડળ-કરાચીનું 'પ્રભુતત્વ પ્રચારક મંડળ' કે જેના મુખ્ય સંચાલક શ્રીયુત જમીયતરામ આચાર્ય અને શ્રી નરીમાન ગોળવાળા છે, તેનો પરિચય પહેલાં એક પ્રકરણમાં કરાવવામાં આવ્યો છે આ મંડળ તરફથી એક વ્યાખ્યાનમાળા તા. ૨૦ મી જાન્યુઆરીથી ૨૩ મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ સુધી કરાચીના જુદા જુદા સ્થાનોમાં અને જુદા જુદા વિષયો ઉપર ગોઠવી હતી. તેમાં ૨૨ મી જાન્યુઆરીના દિવસે 'દરેક ધર્મ માનવ જાતને શું બોધે છે ?' એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન રાખવામાં આવ્યું હતું. આ વ્યાખ્યાનમાં મુકિતની સિદ્ધિ માટે જુદા જુદા ધર્મોએ બતાવેલા ઉપાયો અને જેનોની સ્પષ્ટતા દર્શાવે તેનો સમન્વય શી રીતે થઈ શકે? એ સંબંધી વ્યાખ્યાન આપવામાં આવ્યું હતું.

પ્રકરણ ૩૨ એ
સાર્વજનિક પ્રવૃત્તિ

ઉપરની બધી સભાઓ ઉપરથી એ જાણવાનું સહેલું થઈ પડશે કે હવે જમાનો એ આવ્યો છે કે કોઈપણ ધર્મ અને સમાજના અનુયાયીઓ એકબીજાની સાથે સહકાર સાધીને કામ કરે, તો આપણી મણી રાગદોષની જતિઓ ઝોછી થઈ જાય, એકબીજા પ્રત્યેની કુભાંષનાઓ દૂર થાય અને રાષ્ટ્રનું સંગઠન સાધી શકાય.

કેશવી ઉલ્લી દળનું એક સુંદર ચહેરું છે. ગુજરાતીઓએ પોતાનું રથાન દરેક દિશામાં મેળવ્યું છે. ગુજરાતીઓના હાથે ચાલતી સંસ્થાઓ પણ એવી અનેક છે કે જે ખાસ દર્શનીય છે. આવી કેટલીક સંસ્થાઓનો પરિચય પહેલાં કરાવવામાં આવ્યો છે. તે ઉપરાંત દીવાળાના પ્રસંગે ફદાકર નદિ ફાડવાનો ઉપદેશ આપવાના નિમિત્તે કરાવીની ૪૦ શિક્ષણ સંસ્થાઓની મુલાકાત લઈ ૧૫૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓને ઉપદેશ આપવાનું પણ જન્યુવરામાં આવ્યું છે.

તે સિવાય કેટલીક સંસ્થાઓની મુલાકાતે ખાસ ધરાણ પૂર્વક અનેક વિશેષતાઓ જાણવાની ખાતર જ સંસ્થાઓની મુલાકાત આવી હતી આવી જે લેણમાં સંસ્થાઓની મુલાકાતે લીધી, તેમાંની મુખ્ય ત્રણ છે:

૧ શારદા મંદિર—તા. ૧૦ જુલાઈ ૧૯૩૭ ના દિવસે આ સંસ્થાની મુલાકાત લેવામાં આવી હતી. આ સંસ્થાના મુખ્ય મથકની બાજુ મનસુખલાલ જોશનપુત્રાએ બંધા વિશ્વગોળ બતાવ્યા હતા. અહિંના નીચલા વર્ગોમાં સ્વતંત્ર અભ્યાસક્રમ રખાયો છે, જ્યારે આગળ જતાં સરકારી સ્કૂલોના ધોરણે રાખ્યો છે. ગમે માનીએ છીએ કે સંસ્થાનો આદર્શ જોતાં સરકારી પ્રીક્ષાના મોહથી આ સંસ્થાને બચાવવી જોઈએ. તેમજ સંસ્થાનું વાતાવરણ જોતાં સંસ્થાને અંગેજી જાનાલય હોવું જોઈએ કે જ્યાં વિદ્યાર્થીઓ યોગ્ય રીતે કલાક સારા આદર્શ પ્રકારેની દેખરેખ નીચે રહી શકે.

અહિંની એક વિશેષતા છે સામૂહિક પ્રાર્થનાની. વિદ્યાર્થીઓ, વિદ્યાર્થીનીઓ અને શિક્ષકો બધાથે સાથે મળીને જ્યારે પ્રાર્થના કરે છે, તે વખતનું દૃષ્ય અને વાતાવરણ ધણું જ મનોહર થાય છે. વચસાં ધૂપ સગન્ધી ફેલાવે છે અને ચારે તરફ જ્યાં બેસી મધુર સ્વરે પ્રાર્થના કરે છે. એ ગમે તેવાને પણ આકર્ષણ કરે છે.

૨ દાંતની કોલેજ—ડૉ. કે. બી. પટેલના પુત્ર ભાઈ મનસુખ-લાલ પટેલ દાંતના એક અસાધારણ કુશળ ડોક્ટર છે. તેઓ D. D.

મકરણ ૩૩ મું
શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

S. (Univ. Penna U. S. A.); F. I. C. D., Dr. Med Dent. (Univ, Rostock Germany); Dental Surgeon છે. કરાચીમાં એમની કોલેજ એક સુંદરમાં સુંદર એ તા લાયક સંસ્થા છે. ઉદ્દેશમાં છેલ્લી ટબનાં સાધનો તેમણે વસાવ્યાં છે સાધુ-સન્તો અને ગરીબોની મેવાલાએ તેઓ સારવાર કરે છે. કોલેજમાં બર્મા, ઇરાન, ઇસ્ટ આફ્રિકા સુધીના વિદ્યાર્થીઓ દાંતના ડોક્ટર બનવા આવે છે. કહેવાય છે કે હિન્દુસ્તાનમાં દાંત સંબંધી આવી કોલેજને માત્ર ગણીમારીજ છે કોલેજની સાથેજ તેમણે પોતાની માતા લક્ષ્મીબાઈના નામની 'દાંતની ઇસ્પીતાલ' પણ રાખી છે. આ કોલેજમાં અઢી વર્ષનો કોર્સ છે, સરકારે આ કોલેજને રેકગનાઈઝ કરી છે. કરાચી મ્યુનિસિપાલિટીએ ડૉ. મનસુખદાસને મ્યુનિસિપાલિટી રૂલના ત્રીસ હજાર વિદ્યાર્થીઓના દાંત તપાસવાનું કામ સોંપ્યું છે. આ કોલેજની તા. ૩૦મી જુલાઈ ૧૯૩૭ના દિવસે અમે મુલાકાત લીધી હતી. ડૉક્ટર મનસુખલાલ અને તેમના પિતાશ્રીએ કોલેજ અને ઇસ્પીતાલના બધા વિભાગો બતાવ્યા હતા. તેમનું આશુ ય કુટુંબ સરકારી, સુધારક, શિક્ષિત અને ઉદ્દેશવાળું છે. તેમના માતા લક્ષ્મીદેવી એ તો ખરેખર લક્ષ્મીદેવીજ છે.

પ્રકરણ ૩૩ સું શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

૩. વીરબાઈજી સ્કૂલ—કરાચીમાં પારસીઓની 'વીરબાઈજી સોપારીવાલા હાઈસ્કૂલ' એ બહુ જાણીતી અને પ્રસિદ્ધ સંસ્થા છે. તા. ૪ થી ઓક્ટોબર ૧૯૩૭ ના દિવસે અમે આ સંસ્થાની મુલાકાત લીધી હતી. બાઈ ડી જી. શાહ, ખુશાલબાઈ વસ્તાયંદ અને હૈદરબાદવાળા બહેન પાર્વતી અને રૂદમણી વિગેરે અમારી સાથે હતાં. પ્રીન્સીપાલ શ્રી પીકાવાલા તથા બાઈ ફરતમ ફરતુરે અમને આવકાર આપ્યો હતો અને બધા ક્લાસો બરાબર બતાવ્યા હતા. અહિંની વિશેષતાઓમાં એક એવું મન્ત્ર રાખવામાં આવ્યું છે કે જે હાથ કપારે ફેરો વસ્ત્રાદ આવરો તે જાણી યકામ છે. વિદ્યાર્થીઓની તબીબી તપાસનો રેકૉર્ડ પણ રાખવામાં આવે છે. એક વિશેષતા એ છે કે આ સ્કૂલમાં મેટ્રીક પાસ કરીને નિકળનાર દરેક વિદ્યાર્થી સ્કૂલને પોતાના નામની એક એક ખુરશી બેટ આપે છે. જે મુખ્ય હોલમાં રાખવામાં આવે છે. તે હોલમાં રખાએલી ખુરશીઓ ઉપરથી રહેજે જાણી યકામ છે કે કેટલા વિદ્યાર્થીઓ મેટ્રીક પામ ચ્યા. વિદ્યાર્થીઓને 'સુતરી કામ' ફરજિયાત સિખવવામાં આવે છે.

રૂઢવની સફાઈ શિક્ષકોનો હિતસાહ, પ્રીત્વીપાનની લાગણી અને વિદ્યાર્થીઓની સમ્મતા એ મધુ પ્રયત્નનીય જોવાયુ

૪ આંબળાઓની મુલ—કંચામીમા ‘આમળાઓની મુલ’ પણ એક જોવા નાયક સરથા કે દિનુ અને મુગનમાન—મંદી કામોના આંબળાઓને અહિ રાખીને, આંબળાઓને માટે મુકર યજ્ઞની નિષિમા જાખવા—નાગરાનુ તેમજ સગીન અને કુનાક નુત્તરોગનુ મામ શિખવવામા આવે છે ૨૦ મીડીમેનર ૧૯૩૭ના દિવસે વીસવગમવાળા ગૌ મહામુખબાઈ સુનીવાલ, પારમી શુદ્ધસ્થ ભાઈ એવન ખાસ સિધી શુદ્ધસ્થ ભાઈ જોવિન્દ ખીરચ—ની અને ખીત્ત કુનાક શુદ્ધસ્થ સાથે અમે આ સંસ્થાની મુનાકાત પીધી હતી પ્રીત્વીપાન શ્રીમત એ.વાનીએ બધા વિભાગો ચલાવના હતા થી મૂર્તિનું જનસથ તરફથી તમામ નિરાશિઓને કામગીર આપવામા આવ્યા હતા સંસ્થાને અમે એ નિગરાન અપગ ખાનુ પણ રાખવામા આવ્યું છે કે જેમા રામી અને નિરાધાર કુ મીઓને સ્થાન’ આપવામા આવે છે આ વિભાગ જોતા કાઇપણ માણસનુ કામ પીગત્તા વગર ન હે અને કર્મની વિચિત્રતાનુ પ્રત્યક્ષ દ્રશ્ય ત્યાં દેખાય છે

મકરણ ૩૩ મુ
શિક્ષણના ક્ષેત્રમા

૫ મામા ગર્લર્સ હાઇસ્કૂલ—પાગમીઓની આ પણ એક સરથા બહુ જોવા નાયક છે ખાન બટાદુર મામા સાહેબની લાખોની સંખ્યાવનનુ આ સરથા એક પચ્ચિમ છે તા ૭ મી ડીમેનર ૧૯૩૮ ના દિવસે પ્રસિદ્ધ આર્ગિસ્ટ ભાઈ વાડીનાન કપાસીની સાથે આ સંસ્થાની અમે મુનાકાત લીધી હતી ખાન મહાદુર મામા સાહેબ, ખાન મહાદુર કોન્ડાકર સાહેબ અને હાઇસ્કૂલના પ્રીત્વી પાલ વિગેરેએ અમને રૂઢવના મધ્ય વિભાગો ચલાવના હતા શિક્ષણ ઉપરાંત સ્ત્રીઓને યોગ્ય ગ્સોર્ષનુ, કપડા ધોવાનુ, જમવાનુ, ગુથવાનુ વિગેરે અનેક કામનુ શિક્ષણ અહિ આપવામા આવે છે સાથે ફ્રોન અને એની રકાઉગીજ સખધી ઉપયોગી તાલીમ પણ આપવામા આવે છે

ઉપર પ્રમાણે સરથાઓની મુનાકાતો લેતા લગભગ દરેક સ્થળે વિદ્યાર્થીઓને અને શિક્ષકોને સમવના પ્રમાણમા બેલ વ્યાખ્યાનો આપવામા આવેતો તે ઉપરાંત શિક્ષણક્ષેત્રમા કુલીક ખાસ સલાઓમા પણ વ્યાખ્યાનો આપવામા આવ્યા હતા જેમાની કેલાક આ છે —

૧ ઇંગ્લીયનીંગ કોલેજ—કરાચીમાં આ કોલેજ બહુ પ્રસિદ્ધ છે. કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ પૈકી ગુજરાતી વિદ્યાર્થીઓએ પોતાનું એક મંડળ સ્થાપન કર્યું છે. આ મંડળના આશ્રય નીચે મંડળના મંત્રી લાઇ મજલાસ મહેતાના પ્રવલથી કોલેજના પ્રીન્સીપાલ ષુબરકર સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે તા ૩ જુલાઈ ૧૯૩૭ ના દિવસે 'વિદ્યાર્થીઓનું ધ્યેય' એ વિષય પર બ્યાખ્યાન આપવામાં આવ્યું હતું. આ બ્યાખ્યાનમાં વિદ્યાર્થીઓએ સુદર રસ લીધો હતો. ઉપર પ્રીન્સીપાલ સાહેબે અંગ્રેજીમાં હારપરસયુકત ઉપસહાર કર્યો હતો.

૨ સેવાકુંજ—કરાચીની કોલેજમાં અવધાસ કરતા કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ 'સેવાકુંજ'ના જાત્રાસપમાં રહે છે. તેના સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ પ્રોફેસર કુમાર પણ નિકાન અને કરાચીના પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તા છે તેમના આગ્રહથી એક બ્યાખ્યાન ૨૮મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ના દિવસે ગખત્રામાં આવ્યું હતું. આ પ્રસંગે થોડાક ઉપદેશ આપ્યા પછી વિદ્યાર્થીઓને છૂટથી પ્રશ્નો પૂછવાની તક આપવામાં આવી હતી. આધુનિક જગત્માં આગળ વધેલા મરાઠી, પંજાબી અને ગુજરાતી વિદ્યાર્થીઓએ 'ધર્મ' 'આત્મા' 'જગત્' 'જીવન' ધ્યેય તેમજ સામાજિક અને કેટલાક રાષ્ટ્રીય પ્રશ્નો પૂછ્યા હતા. આ ચર્ચા ધણી રસપ્રદ નિવડી હતી. અને ફરી ફરી આવો પ્રસંગ મેળવવા માટે વિદ્યાર્થીઓએ પોતાની જિજ્ઞાસા બહેર કરી હતી.

૩. બાળકોની કોન્ફેરન્સ—પ્રસિદ્ધ દેશ નેતા સત્યજીતિ તા. ૧૩ મી નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે કરાચી આવેલા આ પ્રસંગે લાભ લઇ કેટલીક સરચાઓના આશ્રય નીચે કરાચીના વિદ્યાર્થીઓની એક કોન્ફેરન્સ સમયાગત મેદાનમાં થઇ હતી. આ પ્રસંગે કેટલાક કાર્યકર્તાઓના નિમત્રણને માન આપી આશીર્વાદાત્મક થોડું વિવેચન કરેલું. થોડાદ અને અન્યવચ્ચા એટલી બધી હતી કે કોઈપણ વક્તાને લાગ્યેજ સૌએ સાંભળ્યા હશે.

૪ શિક્ષક સમેલન—કરાચી મ્યુનિસીપલ સ્કૂલોના શિક્ષકોનું એક સમમેલન મ્યુનિસીપલ સ્કૂલગોર્ડના એડમીનીસ્ટ્રેટીવ ઓફીસર અમુત અનંત હરિ લાગૂ સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે મહાવીર

મકરંડુ ૩૩ મું
શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

વિદ્યાલયના કમ્પાઉન્ડમાં થયું હતું. આ પ્રસંગે 'શિક્ષકોની જવાબદારી' એ વિષય ઉપર વ્યાખ્યાન આપવાનો પ્રમંગ મળેલો. પંચગી, ગુરુત્રાની, સિખખ અને સિંધી વિગેરે શિક્ષકો સારી જેવી સંખ્યામાં હતા. આ પ્રસંગે શિક્ષકોની જવાબદારી સંબંધી કહેવાં મેં જણાવ્યું કે:

"તમે સમગ્ર રાખસો કે માખણો ન્યારથી છાકરાઓને રફલમાં બેસાડે છે, ત્યારથી તેઓ પોતાની જવાબદારી ઉતારી નાખે છે, આ એમની ખરેખર ભૂલ છે; કારણ કે શિક્ષકોની પાસે તો માત્ર ૫-૬ કલાક જ બાળકોને રહેવાનું હોય છે. છતાં પણ એક શિક્ષા-શુદ્ધ તરીકે બાળકો પ્રત્યેની જવાબદારીથી તમે તો છૂટા નથી થઈ શકતા. માવાપિતા અત્યંત છે, જ્યારે તમે જ્ઞાની છો. જ્ઞાની પોતાના કર્તવ્યનું બાદ જરૂર રાખે. આપણે ભણીએ છીએ કે તમારી પાસેના પાત્ર છ કલાકને ઊઠી બાંધીના ૧૮-૨૦ કલાક બાળકો મણાજ જેવી વાતાવરણમાં રહે છે. ધરમા બૂલો તો કસરકાર અને બહારના પદાર્થોની તો વાતજ શરૂ કરવી? તેમ છતાં બી ૫-૬ કલાકની તમારી અસર એ થોડી થણી પણ સારી પડશે તો તેમના જીવનમાં કંઈ ને કંઈક તો ફાપટો થશેજ. આજે તો મ્હેંદિ બાગે કોઈપણ જવાબદારી કે કોઈપણ આદર્શ વિનાજ બાળકો ને મુલકોનું જીવન ધસડાઈ રહ્યું છે. જેના જીવનને કોઈ આદર્શ નથી, એ કયા જઈને પદકારો, એવું અનુમાનજ થઈ શકતું નથી.

"મિત્રો ! શિક્ષક તરીકેની તમારી જવાબદારી બહુ મોટી છે, દરેક શિક્ષક કોઈપણ વ્યસનથી દૂર રહેશે હોવા જોઈએ. સંસ્કારના બધા વિભાગો કરતાં આ કેવળણીતુંજ ખાતુ એક જોડું છે કે જે પવિત્ર કહી શકાય. એ પવિત્રતા કયામુધી છે? એના જવાબ મોટામાં મોટા અધિકારીથી લઈને ન્હાનામાં ન્હાના એક શિક્ષક સુધીનો માણસ પોતાના કબજે હોય દઈ પોતાના અંતરઆત્મા પાસેથી લઈ શકે છે. દેશ-દેવોની મુસાફરી કરતાં જોવાયું છે કે આવી

પ્રકરણ ૩૩ મું
શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

પવિત્ર સંસ્થામાં પણ લાગ્ય, ઝરવત, બંક, પ્રખંધ અને વ્યસનોની દુર્ગંધો આંખો વિના પ્રાયઃ નથી રહી. માણસ પોતાનું જીવન નષ્ટ કરે, એ જેટલું ચિન્તાજનક નથી, તેથી વધારે ભયંકર તો એ છે કે તેના હારા બિચારા નિર્દોષ બાળકોનું જીવન અપવિત્ર અને છે તમને નથી લાગતું કે આવી સ્થિતિમાં અપવિત્ર જીવનવાળો માણસ સિદ્ધક-વિદ્યાગુરુ બનવાને યોગ્ય નથી ?

“તમને પગાર ઓછો મળતો હોય તો તમારા ક્રીપાઈમેન્ટ સાથે લડજો, તમારી બીજી જરૂરીયાતોને પૂરી કરવા માટે તમે બીજો ઉદ્યમ કરીને તે જરૂરીયાતો પૂરી કરજો, પણ એક ‘વિદ્યાગુરુ’ તરીકે તમારી શી જવાબદારી છે ? એને તો તમે નજી બૂલશો અને તમારું જીવન પવિત્ર રાખશો. એકઠો વિદ્યાર્થીઓમાંથી એકજ વિદ્યાર્થી પણ જે તમારી પવિત્રતાનો આદર કરશે તો સમજી રાખજો કે તમારું અને તેનું બંનેનું જીવન સફળ છે. પુસ્તકોમાંના પાઠો. કે તમારા વ્યાખ્યાનો જેટલી અસર બાળકોના જીવન ઉપર નહિ કરે, તેટલી અસર તમારું આચાર્ય કરશે.”

૫ શારદા મંદિરનો વાર્ષિક મેળાવડો—કરાચીના જાણીતા શારદા મંદિરે ૧૭ વર્ષ પૂરાં કરી ૧૮ માં વર્ષમાં પ્રવેશ કર્યો, ત્યારે એક ખાસ કાર્યક્રમ યોજવામાં આવ્યો હતો. આ દિવસે સવારના ૫ થી ધૂપની સુગંધી અને પ્રાર્થનાના નાદોથી વાતાવરણ ધાર્મિક પવિત્ર બનાવવામાં આવ્યું હતું. ૮ વાગે સજા કરવામાં આવી હતી, સંસ્થાના સંચાલક ભાઈ મનસુખલાલ જોબનપુરાએ સંસ્થાનો સત્તર વર્ષનો ટ્રુકો પ્રતિહાસ કહી સંબળાવ્યો હતો. જેમાં સંસ્થાને થતાં વિઘ્નો અને સંસ્થા માટે થતી ‘લોકનિદા’ સંબંધી પણ દિવસગીરી જાહેર કરી હતી.

આ પ્રસંગે ‘વહીલ વિદ્યાર્થી મંડળ’ રચાવવાનું સદ્ભાગ્ય મને સંપાદ્યું હતું. એ પ્રસંગે થોડાક વિવેચન કરતાં જે કંઈ કહેવામાં આવ્યું, તેનો સાર આ છે:

“હમેશાથી બનતું આવ્યું” એ તેમ કાઈ જોબનપુત્રએ પોતાના નિવેદનમાં બહેર ક્યાં ઉપરથી માલુમ પડે છે કે આ સંસ્થા પણ ‘આલેપો’થી અને ‘કાંઠાળા’ માંથી બની નથી. હું તો માનું છું કે જે કાર્યમાં વિન નથી, જેની પાછળ વિરોધ નથી, તે કાપજ નમાવું છે. વિરોધ હમેશા સક્રિયની પાછળ હોય છે એ એટલું સત્ય છે, તેટલું જ વિરોધના દાતામાં ઉન્નતિ છે, એ પણ સત્ય છે. સેવાબાવી માણસોને એવા વિરોધોમાંથી બહુ બહુવાનું મળે છે. સંસ્થામાં સો સોનું કામ કરે છે. નિંદા કરનારા નિંદા કરે છે ને સ્તુતિ કરનારા સ્તુતિ કરે છે. સેવા કરનારા સેવા કરે છે ને બચમાં રાહાં ઉભાં કરનારા રાહાં ઉભાં કરે છે.

“બીજા બાબત એ પણ છે કે કરાચી એવા શ્રીમંત રાહેરમા આ સંસ્થાને પ્રત્યેક વર્ષની થોડી થોડી બિઝ મટિ પણ સહનું” પડે છે, એ કરાચીના શ્રીમંતોને માટે સેવાદાયક નથી. પણ એમાં એક મારણ પણ છે. કેટલાક શ્રીમંતો તો એવા હોય છે કે ખાલી મોઢાની મોઢાસથીજ પેટ ભરી દેવાની કોશિષ કરે છે. એક શ્રીમંત શુદ્ધ મારી પાસે બહુ આવે છે. તેમને કંઈ પુત્ર નથી જ્યારે જે ત્યારે મારી આગળ ‘શારદા મંદિર’નાં ખૂબ વખાણ કરે છે. કોઈને એમજ લાગે કે બધું ‘શારદા મંદિર’માં ખૂબ મોટી રકમ આપતા હશે. પરંતુ જ્યારે મેં ‘ભણ્યું’ કે આતો ખાલી વાતોજ છે, ત્યારે મેં કેટલીયે વખત એમને કહ્યું: ‘બાઈ, તમારી પાસે ઘણી લક્ષ્મી છે, કોને માટે મૂકી જશે? ‘શારદા મંદિર’માં ૫—૫૦ હજાર રૂપિયા આપીને જોબનપુત્રની ચિન્તા ફર કરાને? સંસ્થા કાયમ માટે પુનરા રહ જશે’ આનો જવાબ કૃપણ અને તેમા જે ‘સુધારક’માં ખપતા કૃપણ વાલ્મીકી કેવી રીતે આપે? એ તો વધે બહુલા હશે. ખરી વાત એ છે કે આજે એટલું બોલાય છે, એટું સત્તાસમા પણ અત્યરણમાં મુકાવું નથી, મટિ મારો તો વખતે ઉપદેશ છે કે બોલવા કરતાં કરી બતાવો, જીવન સફળ કરવું હોય તો કર્તવ્યવું પાળન કરો.

પ્રકરણ ૩૩ મું
શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

“આજે સરયાના ‘વડીલ વિદ્યાર્થી’ મડળનો’ સ્થાપના કરતા મને ઘણો આનંદ થાય છે. આ મડળનો એક એક વિદ્યાર્થી સરયાનું હિત પોતાના હૈયે ધારણ કરે, એણે જે ઇચ્છુ છું વિદ્યાર્થીઓ પોતાની માતા સમાન આ સરયા પ્રત્યે પોતાનું કર્તવ્ય છું તે સમજે, અને સમજીને સરયાને દરેક રીતે ઉન્નત બનાવવા કાશિસા કરે. સરયાના પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી અને સચાવકો તેમજ સરયાને બહેર કે શ્રુત રીતે જોયા મદદ કરી રહ્યા છે, તે સુને મારા અતઃકરુણા આશીર્વાદ સાથે મને આ માન આપવા બદલ ધન્યવાદ આપુ છું.

પ્રકરણ ૩૩ સું
શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં

૬ ગુજરાતી ગ્રેજ્યુએટ એસોસીએશન—તા. ૧૦ મી જુન ૧૯૩૮ ના દિવસે ‘કારિયા હાઈસ્કૂન’ ના વિશાળ હોનમાં કરાચીના ‘ગુજરાતી ગ્રેજ્યુએટ એસોસીએશન’ તરફથી તરવરાનની ચચાનો એક મેળાવડો ઝોડાવવામાં આવ્યો હતો. આ પ્રસંગે એન્ડ્ર્યુકેશન ઇન્સ્પેક્ટર થીયુત બોશીય, ‘સિન્ધીયા સ્કીમ નેવીગેશન કમ્પની’ના મેનેજર થીયુત મ્હેતા તેમ કેટલાક વકીલો, શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓએ હાજરી આપી હતી. લગભગ દોઢ કલાક સુધી જુદા જુદા નિદાસુઓએ આત્મા, ઇશ્વર કર્મ, જ્ઞાનકર્મ અને બૌદ્ધકર્મ વિગેરે વિશે ઉપર જ્ઞાનચર્ચા ચલાવી હતી. આવા મેળાવડાઓથી વ્યાખ્યાનો મરતા વધારે ફાયદો થાય છે, એવી ખાતરી તે વખતે સાને થઈ હતી.

૭ મહાવીર વિદ્યાલયના મેળાવડા—સન્ ૧૯૩૮ અને ૩૯ અને વર્ષ ‘મહાવીર વિદ્યાલય’ના મેળાવડાઓમાં હાજરી આપીને વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોના જીવન સંબંધી ઉપદેશ આપનારો પ્રસંગ મળેલો.

કુરાચીમાં દરેક ધર્મના અનુયાયીઓ વગે છે. દરેક ધર્મનાં ધર્મસ્થાનકો પણ બનેલાં છે. અને તેમાં જે ગુજરાતીઓનો નિવાસ, એટલે જેમ 'મીશ પ્રદેશ'ઓમાં તેમનું અમરથાન, તેમ ધર્મપ્રવૃત્તિમાં પણ તેમનું અમરથાન હોયજ. બ્યવસ્થાપૂર્વક ધર્મના જલસાઓ કરવાની જે કુશળતા ગુજરાતીઓમાં બેવાય છે, એવી ભાગ્યેજ કાંઈ દેશવાસીઓમાં બેવાશે. કદાચિત્ કંઈ કરતા પણ હશે, તો પણ તે સગભગ અનુકરણ રૂપે

કુરાચીમાં અનેક મહાપુરોની જયન્તીઓ પણ ઉજવાય છે. જુદા જુદા મંડળો અને સભાઓ દ્વારા એ જયન્તીના ઉત્સવો સારી ધૂમ-ધામ પૂર્વક થાય છે. તેમાંની થોડીક જયન્તીઓનો ઉલ્લેખ આ પ્રકરણમાં કરું છું કે જેમાં પ્રસુખ તરીકે અથવા વક્તા તરીકે કંઈક સેવા કરવાનું સદ્ભાગ્ય આ લેખકને સાંપડ્યું હતું.

સન્ ૧૯૩૭ અને ૩૮ બન્ને વખતની 'કૃષ્ણજયન્તી'ઓમાં ભાગ લેવામાં આવેલો. સન્ ૧૯૩૭ ની કૃષ્ણ જયન્તી કૃષ્ણ જયન્તી 'ભારિયા સેવા સમિતિ' અને 'ભારિયા સદ્ગરી મંડળ'ના આશ્રય નીચે 'શારદા મંદિર'ના કંપાઉડમાં શેઠ હરિદાસ લાલજીના પ્રમુખપણા નીચે ચર્ચ હતી. સન્ ૧૯૩૮ની જયન્તી પણ તેજ રચળે ઉજવવામાં આવી હતી. બ્યારે તેજ દિવસે ખીશ જયન્તી 'પ્રભુતત્વ પ્રચારક મંડળ' તરફથી 'જૈન બ્યાખ્યાન હોલ'માં કરવામાં આવી હતી

શારદા મંદિરમાં થયેલી એ જયન્તી પ્રસંગે મેં જે વિચારો રજુ કર્યા હતા; તેમાંના થોડાક આ છે:

“કૃષ્ણ ભગવાનની જયન્તી, માત્ર સભાઓ બરીને બ્યાખ્યાનો કરોએ, એટલાથી સમાપ્ત નથી થતી. જેની જયન્તી ઉજવાય, એના જીવનમંત્રથી કંઈક ગુણ લેવાય તોજ તે જયન્તીની સફળતા કહેવાય. પ્રતિવર્ષ જયન્તી ઉજવેા છે, તમે વચારા જીવનનું અવલોકન કરો કે આટલાં વર્ષોમાં કયા અને કેટલા ગુણો સ્વીકાર્યા છે?

પ્રકરણ ૪૪ મું
મહાપુરોની જયન્તીઓ

“કૃષ્ણ ભગવાન બાલ્યાવસ્થાથી ગાયના પૂત્રી હતા. ગાયને એમણે હિંદુસ્તાનનું મુખ્ય ધન માન્યું હતું કૃષ્ણનો આજનો પૂત્રી તેજ ગાયને ‘ગાયમાતા’ કહેવા સિવાય બીજી રીતે પૂજ કરે ? આજનો હિંદુ શ્રીમત, મોટરો રાખવા મોટરગેરો બનાવશે અને મોટરોને સાચવવા મટિ એક બે નોકર પણ રાખશે પણ ગાયને માટે તેને ત્યાં સ્થાન નથી, ને નોકર પણ નથી મળતો કે જે ગાય પોતાને અને પોતાના બાળકોને શુદ્ધ દૂધ આપીને યારીર યુદ્ધ કરે છે રસ્તામાં ગાય મળે તો ગાયના યારીર ઉપર હાથ ફેરવી આપે લગાવે, ગાય સમી મળે તો તેના કપાળમાં કડુનો ચાડનો કરે; પણ ગાય વસુધી ભય અને દુઃખ દેતી બધા ધાય તો બે પૈસા એ પાંચશપાળમાં આપ્યા સિવાય સીધી પાંચશપાળમાં પધરાવે. આ ઓપૂજા ! એટલુંજ સામાન ? પદર રૂપિયાની ગાયના કોઈ ૧૭ કે ૨૦ રૂપિયા આપતો હોય તો એમ ભણવા છતાં કે, હમણાજ કસ્ટાઈનગાડે જવાની છે, એટલા લોકોની ખાતર એનેજ વેચશે

પ્રકરણ ૩૪ મું

મહાયુગોની જયન્તીઓ

“આવીજ રીતે કૃષ્ણની ગીતાના ગ્રંથ ગાનારાઓ ગીતામાં વર્ણવેલા ‘યોગ’ને કેટલો આદર છે ? ગીતાનો ‘કર્મયોગ’ મુશ્કેલ બ્રહ્મચરિ આસ સમજવાની જરૂર છે. હમણા મોડા દિવસ પહેલા એક જર્મન વિદ્વાને મને પૂછ્યું હતું કે ગીતાના ‘ભક્તિ યોગ’, ‘કર્મયોગ’ અને ‘જ્ઞાનયોગ’માં કયો કર્મયોગ છે ? મારી દૃષ્ટિએ ‘કર્મયોગ’ વધારે શ્રેષ્ઠ છે. કર્મયોગથી માણસ ‘ધર્મયોગી’ બની શકે છે, ‘જ્ઞાનયોગી’ પણ બની શકે છે. આપણે કેટલા કર્મયોગી છીએ ? એ અવશ્યમાને પૂછીએ તો માણસ પડે”

સન ૧૯૩૮ની ‘અયુત્તવ પ્રચારક મંડળ’ તરફથી થયેલી કૃષ્ણ જયન્તીમાં પ્રમુખ તરીકેના વ્યાખ્યાનમાં મે એ બાજત તરફ લોકોનું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું કે -

“આજે કૃષ્ણલીલાના બંદાના તીથે કૃષ્ણજાતો કૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ કરી રહ્યા છે કે એક જાતનો

સાસારિક વિષયોનો પ્રચાર કરી રહ્યા છે ? બાર વર્ષ સુધીની બાલ્યવસ્થામાં ઠાકરીઓની સાથે બાલકીડા કરનાર બાળકની ચેષ્ટાઓને આને કેટલું વિરૂદ્ધ રૂપ આપવામાં આવ્યું છે ? એ મારી દૃષ્ટિએ કૃષ્ણ ભગવાનની ભક્તિ નથી, પરંતુ વિષય-વાસનાની સ્વાર્થપરાયણતા છે. આને કૃષ્ણનું એક પણ શિષ્ય ઓપી વિનાનું તો નજ દોષ. સામાન્ય વ્યવહારમાં પણ એક ચૂકરૂપ પોતાની સ્ત્રીની સાથે પણ મર્યાદા ભંગની શકે છે—ભગવતીજ પડે છે, જ્યારે કૃષ્ણ ભગવાનના ચિત્તે અને કૃષ્ણ ભગવાનના જીવનના બદાના નીચે ખેલાતી લીલાઓ, એ શું અપોગ્ય નથી ? બાર વર્ષ સુધીની બાલ્યવસ્થાની બાળકીડાને આવી રીતે દુરૂપયોગ થાય, એ તો હુંચળવા જેવું નજ કહેવાય, એને આધ્યાત્મિકતાનું રૂપ આપવામાં આવતું હોય, તોપણ તે આધ્યાત્મિકતાનો વિચાર કરનારા સંસારમાં મનુષ્યો કેટલા ? મને તેવી શુદ્ધ વસ્તુ પણ જો તે અપવિગતાના અર્થમાં ફેલાતી હોય, તો તે શુદ્ધ નહીંજ, કોઈપણ ધર્મ ત્યાગ અને વૈરાગ્યથીજ ઓપી શકે છે.

પ્રકરણ ૩૪ મું
મહાપુરુષોની જયન્તીઓ

“આવાજ કારણેથી તો જોમ કેટલાકો ભક્તિના બદાના નીચે વિષયો બને છે, તેમ કેટલાક આવા નિમિત્તોને આગળ કદી અચ્છાદાણુ અને વાસ્તિક પણ બને છે. કૃષ્ણ ભગવાનના ભક્તોએ આ વસ્તુનો ખૂબ ગંભીરાર્થી વિચાર કરવાની જરૂર છે.”

તા. ૧૧મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૭ના દિવસે ‘સેવાકુંજ’માં મરાઠાઓ તરફથી ‘ગણેશોત્સવ’ ઉજવવામાં આવ્યો હતો. આ ગણેશોત્સવ પ્રસંગે એક દુંડું પ્રવચન કરતાં ગણેશજીનું વાદન ઉઠે છે, એ શું સૂચવે છે ? એ વિષય ઉપર કેટલુંક કહેવામાં આવેલું. ઉઠે તમામ વસ્તુઓને કાપી ખાત છે. નાશ કરે છે, એવા ઉદ્ધતું વાદન બનાવીને ગણેશજી સૂચવે છે કે ‘સંસારના તમામ જીવોને હાડપ કરનાર મૃત્યુ ઉપર તમે વિજય મેળવો, અર્થાત્ મૃત્યુથી તમે નિર્ભય રહો, એ મૃત્યુથી શી રીતે નિર્ભય રહી શકાય ? એ ઉપર વિવેચન કરવામાં આવ્યું હતું.

એક દિવસની સામે 'કમીર પથ'ના આચાર્ય મહાન્ત સ્વામી શ્રી
 બાલકૃષ્ણાચાર્યજીએ મારી પામે આપીને જણાવ્યું
 કમીર જયન્તી કે - 'જે સુધિ પુનમ ॥ ત્રિમે કમીર
 સાદેમ'ની જયન્તી ઉજવવાની છે, તે પ્રસંગે
 મારે પ્રમુખ થવું જોઈએ' મને આજ્ઞા આપે ખૂબ
 હોલ થયો કમીર સાહેબની જયન્તીમા મારા જેવો એક
 જનસાધુ પ્રમુખ તરીકે કેમ શોભી શકે ? વળી તેમ ॥ અર્થે ॥
 ઉપનયન અભ્યાસ સિવાય તેમના સમર્પી મારું જ્ઞાન શું ? પણ
 શાત્રુતિના, સાત્તિક ગતિના મારા આ નહાન્ત મિત્રને આમલ
 થાવું જ્યો આખરે મારે આ મિત્રનું વચન માન્ય રાખવું પડ્યું
 ૧૯૩૮ના જુનની ૧૦-૧૧-૧૨-૧૩ એ તરીખે શ્રી કમીર સાહેબની
 જયન્તી મારે મુકરર થઈ મહાન્તશ્રીના ઉપદેશથી 'રણડાયાઈ'ના
 શિવનગ પામેના મેદાનમા કમચીનકામીર ભખોએ એક સુશોભિત
 મડપ ઉમેા કર્યો. આ દિવસ ખૂબ ધૂમધામ પૂર્વક જયન્તી થઈ અનેક
 કમીરપથી સન-મદનો જહાર દેશવરથી પણ આવેના આજ પ્રસંગે
 મહાન્તશ્રી બાલકૃષ્ણદાસજીના પરિશ્રમથી ઉના થયેલા 'કમીર ધર્મ'
 સ્થાનક'ની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા પણ ચાલી હતી આ ક્રિયા કરાવીના
 માહમેયર થીયુન દુર્ગાદાસ એકવા િના હાથે કરવામા આવી કરાવી ॥
 અને બહારના જુદી જુદી કોમના પ્રસિદ્ધ બ્રાહ્મણાઓના બ્રાહ્મણોના,
 કુરાગ સંગીતકારોના સંગીતના જલસાઓ અને એમ જુદી જુદી
 જાતના માયકમોથી મારે દિવસનું પ્રોગ્રામ ખૂબ ભરચક રાખવામા
 આવ્યું હતું આ પ્રસંગે ધર્મસ્થાનોનું મહત્વ તાનતા મે કહ્યું
 હતું કે -

પ્રકરણ ૩૪ મુ
 મહાપુરુષોની જયન્તીઓ

“ધર્મસ્થાનો દ્વારા ધર્મપ્રચારનું કાર્ય થઈ શકે
 છે પ્રત્યેક ધર્માવલગબીઓએ એક આ બીજી રીતે
 ધર્મસ્થાનોને સ્વીકાર કર્યો છે આવા સ્થાનોને
 સસારની વાસના, મનોભવને અને રાગદ્વેષને સમર્પક
 ન હોવો જોઈએ નિમિત્ત તાપથી સતત થયેલા
 લોકો આવા સ્થાનોમા આવે છે સાધુસન્તોને
 સ્વસય અને તેમની સેવામા રહી ધર્મનો સદ્વિદેશ
 મહત્વ કરવો, એ આવા ધર્મસ્થાનોને હેતુ છે,
 ઉદ્દેશો દરેક સંઘાપના સાથે હોય છે, પણ પાછળથી
 તેનો દુરુપયોગ થાય છે. કમીર સાહેબે ઉદારતાથી

એકતા જમારવા અને કુદરીઓને ફર કરવા ને ઉપદેશ આપેા હોતો, તે ધમાળે વર્તવા તમે પ્રયત્ન-શીલ થશો. દરેક ધર્મરથાનેા આત્મકલ્પદાનુના ફરવા પર સર્થ જનારો રથાનેા છે.” હત્યાદિ.

ઉવતના ઉપસંહારમાં એ ને વિચારો રજુ કર્યા હતા, તેમાંના થોડા આ છે :

“સંસારના પ્રત્યેક મહાપુરુષના જન્મ પાછળ કંઈ ને કંઈ વિચિત્રતા અને કોતુહલ રહેતા હોય છે, આવી રીતે કબીર સાહેબના જન્મસંજ્ઞામાં પણ કંઈક વિચિત્ર ઘટનાઓ હોય, તેા એમાં આશ્ચર્ય પામવા નેરૂં નથી. આપણે તેા ને મહાપુરુષો જાપન થયા, તેમનેા સંદેશ શેા છે ? તેશિ પોતાનું જીવન શી રીતે જીવેા ? જન્મતાં કયાણ મઠિ તેમણે શું કહ્યું ? તેજ માગ ખાનખાસજવાની જરૂર છે. પાછલા કાળમાં અને તેમાં યે ૧૧ મી શતાબ્દિ સુધીના કાળમાં ને ને મહાપુરુષો યહ ગયા, તેમના ચમત્કારની વાનેા પણ પગી ચાલે છે. આવી ઘટનાઓ બધા સંપ્રદાયોમાં થયા કરી છે. આવી વસ્તુઓને આપણે અજાત કરી મહાપુરુષોએ જીવનને સંજ્ઞ કરવા શું સંદેશો આપેા છે ? તે ઉપર વિચાર કરીએ, તેા વધારે સારું છે.

“કુનિયાના અનેક મહાપુરુષોની માફક કબીર સાહેબ મઠિ પણ વિરોધ લગેા હોતો, પણ એ તેા કુદરતી છે સંસારની ભજમાં ફસાએલા માનવીઓ કહે છે જરૂર કે એને સત્યના પૂંદરી બીબ.” પણ સત્ય સાકળડું એને ગમતુ નથી. અને ને મહા-ત્માંએ સત્ય સબળાવે છે, તેના વિરોધી બની પૂળ ઉઠાવવા તૈયાર થાય છે. છતાં મહાત્માંઓ મઠિ તેા સત્ય તે સત્યજ છે. આખરે એમના સત્યનેા વિજય એમની મોઝફતીમાં નહિ તેા, ગેરમોઝફતીમાં પણ પ્રત્યક્ષ દેખાવા લિના નથી રહેતો.

“કબીર સાહેબના દોહાઓને ‘સાખી’ કહેવામાં આવે છે. એક વિદ્વાને તેની આશોચના કરતાં કહ્યું છે કે ‘સાખી’ એ ‘સાક્ષી’નેા અપભ્રંશ છે. કબીર

પ્રકરણ ૩૪ સુ’
મહાપુરુષોની જયન્તીએ

સાહેબની 'સાખી' જુનિયાના આત્માતુ સાક્ષીભૂત
વચન છ કબીર સાહેબની સાખી તેની હયાતિની
સાક્ષી છે સાક્ષી'માં પદ્ધતિપાત કે વાડાળધી નથી હોતી

“સગકન એ રાષ્ટ્રની જન્મવિતુ સૂત ॥ જુદા
જુદા સ પ્રદાયના મહાકમાઓની જન્મન્તીઆ સાથે મળાને
જન્મવાથી આપણી તાકતો વધશે અને પરિણામે
રાષ્ટ્રબળ વધશે મારો તમને ઉપદેશ છે કે ન્યા ન્યા
પ્રસંગો મળે, ત્યા ત્યા ભેગા મળવાતુ શીખો કબીર
સાહેબની જન્મન્તી ઉપરથી આપણે બોધ લઈને પ્રકા
પડશો તેથી બસ છે

“બધા દિવસોના કાર્યક્રમમાં તમે બધાઓએ
મને જે સાચ આપ્યો છે, અને સાતિપૂર્વક મને
દરેક વખત સાબર્યો છે, તે માટે તમારો આભાર
માત્ર છ મારા મિત્ર મહત્ત રવામી શ્રી બાલકૃષ્ણ
દાસજીના અથાક પરિશ્રમનુ આ પરિણામ છે તેથીને
હું નેટલો ધન્યવાદ આપુ તેટલો જોઉં છું

આ જન્મન્તી પ્રસંગે મહત્ત શ્રી બાલકૃષ્ણદાસજીએ રાજ
વિદતાપૂર્ણ અને ગભીરતા સાથેના જે પ્રત્યય કર્યા હતા તે બહુજ
મહત્વના હતા વડોદરાથી નિકળતા ‘સ્વ-સંવેદ’ નામના પત્રના
પાંચમા વાનનો ૧૦ એ અંક કરાચીની આ ‘કબીર જન્મન્તી અંક’
તરીકે સચિત્ર પ્રકટ થયો છે, એમાંથી બધાં બ્યાખ્યાનો વિગેરે હકીકત
જાણવાની મળે છે

‘પ્રભુતરવ પ્રચારક મહાળ’ના આશ્રય નીચે પાંસીઓના મદાન
પેગમ્બર જરથોસ્ત સાહેબનો જન્મોત્સવ
જરથોસ્ત જન્મન્તી રવિવાર તા ૧૨ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૮ ના
દિવસે ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મસુરિ મહારાજની
જન્મન્તી પ્રસંગે ઉભા કરાએલા મહત્વના ઉત્તરવામાં આપ્યો
હતો આ પ્રસંગે પણ માગ નેવા જરથોસ્ત સાહેબના
જીવનચરિત્રથી લગભગ અનર્ગળ એવા એક અંતના મિત્રુકને
પ્રમુખ તરીકેની જવાબદારી સોંપવામાં આવી હતી ડૉ વાલ્મીકી
પી એચ દસ્તુર સાહેબ, જમીનતગમ આચાર્ય, મારોમાધ દરોગા
એવા અનેક વક્તાઓએ જરથોસ્ત સાહેબના જીવન ઉપર પ્રત્યયને
કર્યા હતા

પ્રકરણ ૩૪ એ
મહાપુરુષોની જન્મન્તીઓ

કરાચીની અમારી સ્થિતતા દરગિયાન એક અથવા બીજા નિમિત્તે બહારના અનેક વિદ્વાનોનું કરાચીમાં આવવું થયું. આ વિદ્વાનોના જ્ઞાનનો લાભ પછી કરાચીની જનતાને પ્રસંગોપાત મળે, એવો પ્રયત્ન કરવામાં આવેલો. ઘણું ભાગે અમારાં ચાતુર્યાખ્યાનોના સમયમાંજ તે વિદ્વાનોનાં વ્યાખ્યાનો ગોઠવાતાં. કરાચીના મૂર્તિપૂજક સંઘ તરફથી તે સંબંધી બધી ગોઠવણ થતી. આવા જે જે વિદ્વાનોનો જ્ઞાનલાભ કરાચીની જનતાને અમારી ઉપરિચિતિ સમક્ષ મળ્યો, તેઓમાંના થોડાકનો ઉલ્લેખ અહિં કરવામાં આવે છે—

૧ અમદાવાદી હંસરાજભાઈ—અમરેલીના આ અમદાવાદી ગુજરાતી પ્રજામાં સારા જાણીતા છે. તેમની ભજનો ગાવાની શક્તિ અદ્ભુત છે. શ્રોતાઓમાં ખૂબ રસ રહે છે. તા. ૨૯મી જુન ૧૯૩૭ ના દિવસે એમનાં ભજનોનો એક જસસો ગોઠવવામાં આવ્યો હતો. ખૂબ આનંદ આવ્યો હતો.

૨ સાધુ વાસવાની—સિંધના આ પ્રસિદ્ધ સાધુ જગમથદાસ છે. તેમનો પરિચય પહેલાં કરાવવામાં આવ્યો છે. અમારી મિત્રતાના અગે અનેક વખત સાધુજી ઉપાશ્રયે પધારેલા. તા. ૨૭ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ ના દિવસે અમારા વ્યાખ્યાન પ્રસંગે તેમનું વ્યાખ્યાન ગોઠવવામાં આવેલું. ‘અંતર્ગત જોલો’ એ વિષય ઉપર એમણે ધર્મજ આધ્યાત્મિક અને પૌતાની લાક્ષણિક શૈલીમાં દિલ પીમળાવનારું વ્યાખ્યાન કર્યું હતું.

૩ જર્મન વિદ્વાન ડૉ. ફ્રીડહેન્સ સોમર—જર્મનીના આ પી. એચ. ડી. ડીમી ધરાવનાર વિદ્વાન તા. ૨૫ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ ના દિવસે આવ્યા હતા. આ વિદ્વાન જિજ્ઞાસાશનિવાળા અને ભલા મુદ્દત્થ છે. તેમણે હિંદુ સંસ્કૃતિનો ધણો સારો અભ્યાસ કર્યો છે. વિદ્વાન હોવા છતાં તેઓ વ્યાપારી લાભનમાં જીપલાએલા છે.

આ વિદ્વાને સ્વર્ગસ્થ ગુરુદેવ શ્રી વિજયધર્મસરિ મહારાજનું કૃષ્ણજ યુનીવર્સિટી પ્રેસથી બહાર પડેલું ‘જીવનચરિત્ર’ વાંચ્યું હતું. એ ઉપરથી એમના દિલ ઉપર ઘણીજ સારી અસર થઈ હતી.

મકરજી ૩૫ મું
બહારના વિદ્વાનો

શાનચર્યા દમિયાન ગીતાના 'યોગ' સબધી તેમજ જૈનોના 'યોગ' સબધી લગભગ દોઢ કલાક ચર્ચા ચાલી હતી તેમણે અમારી સચનાથી આજ્ઞા મદિરે જોવાનો ખાસ નિર્ણય કર્યો હતો સમય નહિ હોવાના કારણે તેમણે જાહેર વ્યાખ્યાન રાખી શકાયું ન હતું

૪ બેલ્જિયમ જર્નાલીસ્ટો—તા ૨૨ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ ના દિવસે હું મારા આસન પર બેસે હતો એવામા એક યુરોપીયન યુવક મારી પાસે આવી ચડયો. હાથમા કેમેરા લટકેલો હતો અને એક નાનકડી બેગ હતી, નામ પૂછતા ખચર પડી કે તે એક બેલ્જિયમના પત્રને પ્રતિનિધિ છે અને તે માત્ર નામ પૂછતો પૂછતો ત્યાં આવેલો તેની સાથે બીજો પણ એક યુવક હતો, જે તે વખતે પોતાને ઉતારેજ રહેલો. લગભગ બે વ્યાક સુધી એક દુભાષિયાને વચમા રાખી ચર્ચા ચાલી જેન સાધુઓનો આચાર વિચાર, જૈનોના ગ્રંથ તત્ત્વો વિગેરે વિદ્યે. એ ચર્ચામા મુખ્ય હતા તે પછી તે આ બંને યુવકો વખતે વખત આવતા અને ઘણી વસ્તુઓની માહિતી મેળવી નોંધ લેતા આ હકીકત ઉપરથી માલૂમ પડ્યું હતું કે તેઓ બે વર્ષથી દુનિયાની મુસાફરીએ નીકળ્યા છે જુદા જુદા દેશો અને ગામોમા જાય છે અને પ્રસિદ્ધ પ્રતિષ્ઠાની મુસાફરો લઈ હકીકતો મેળવે છે એમના કહેવાથી એમ પણ માલૂમ પડ્યું કે જે પત્રના તેઓ પ્રતિનિધિ હતા તે પત્ર તરફથી તેમની મુસાફરીનું વર્ણન પુસ્તકાકારે છપાશે આ બંને મુસાફરોના નામ હતા મેસર્સ ચાર્લ્સ પીટ્રાસ, અને ચાર્લ્સ જી પેરોને

૫ યોગાચાર્ય પ્રકાશદેવ—લાહોરના પ્રસિદ્ધ યોગાશ્રમવાળા ૫ પ્રકાશદેવ કશ્મીર આપેના તેમણે એક વ્યાખ્યાન 'સાક્ષર' વિષય ઉપર ૧ ડિસેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે ઉપાશ્રમમા રાખવામા આવેલું આજ્ઞાથી પાલનના જુદા જુદા નિયમો ઉપર તેમણે ઘણાજ પ્રકાર પાડેલો. એમના આ વિદ્વાતાચાર્ય વ્યાખ્યાનની ઘણીજ સુદર વ્યસર થવા પામી હતી

ઉપસહાર્ગાં મે દુકમા કહેવું કે—

‘દુ ખ એ આપણી ભક્ત પરિણામ ા
ખાનપાન આદિમા નિયમિત નહિ રહેવાના કારણે

પ્રકરણ ૩૫ મુ
બહારના / વિદ્વાનો

ધણે ભાગે રામ થાય છે. રામ થયા પછી તેના નિવાસસ્થાના ઉપરથી લઈએ છીએ. પણ રામ ન થાય, એ માટે કાળજી એાછી રાખીએ છીએ. આને કુનિયામાં ગણુ વસ્તુની રૂઢિ થઈ રહી છે. ધૈર્ય, વૈરથા, અને વકીલ. બધાંલિયારો વધ્યા એટલે વૈરથાઓ વધી, રામ વધ્યા એટલે ધૈર્ય-હાકરો વધ્યા, અને વૈર-વિરોધ વધ્યા એટલે વકીલો વધ્યા. ખરી રીતે પવિત્ર મનુષ્ય તરીકે જીવન વિતાવનારને આ ત્રણે 'વ'કારોની જરૂર નથી પડતી. પણ સંસારનાં પ્રલોભનો દિવસે દિવસે એટલા બધા વધતા ગયા કે નેમાથી આ ત્રણે બ્યાધિઓ વધી છે. અને એ બ્યાધિઓના કારણે તેનાં સાધનો વધ્યાં. એટલે આ ગ્રન્થથી ફર રહેલા માટે 'બ્રહ્મચર્ય'નું પાલન, નિયમિત આહાર વિહાર અને સૌની સાથે પ્રેમભાવ એની જરૂર છે. બ્રહ્મચર્યના પાલન માટે શ્રી પ્રકાશદેવે બાપામ અને ખોશક વિગેરે ને સાધનો બતાવ્યાં છે, તે સાધનોનો ઉપયોગ કરવો, એ અગત્યનો છે."

૬ શ્રી રામચૂરાજીનો દાયરો—ગુજરાતના આ મહાન સાહિત્યકાર, 'શારદા'ના તંત્રી અને 'લોક સાહિત્ય'ના પ્રખર અધ્યાસીશ્રી કાશુ અગ્રવલુ છે. કરાચીમાં કરાચીની ૧૩ મી 'યુનિવર્સિટી સાહિત્ય પરિષદ' પ્રસંગે ને અનેક વિદ્વાનો આવેલા, તેઓમાં ભાષ રામચૂરા પણ એક હતા. કરાચીની જનતાને ભાષ રામચૂરા અને બાળ સાહિત્યની વિદ્વાનો ભાષ મળે, એવી યોજનાઓ ગોઠવાઈ હતી. તેમાં શ્રીયુત રામચૂરાજી અને કવિ આવનલાલજીનો એક દાયરો રૂ જ નમુનારી ૧૯૩૮ ના દિવસે ઉપાશ્રયના હેતુમાં ગોઠવાયો હતો. આ વખતે જૈન સમાજના પ્રસિદ્ધ અને વિદ્વાન સોલીસીટર શ્રી મોતીચંદ ગિરધરાલાલ કાપડિયા તથા બીજાનગરવાળા રાજરત્ન શેઠ મહાસુખલાલ યુનીલાલ વગેરે જાણીતા ગ્રંથસ્થાની પણ ઉપસ્થિત હતા. સન્મેલનના સ્વાગતાર્પણ, ઉપપ્રશ્નો અને મંત્રીઓ પણ ઉપસ્થિત હતા. કરાચીના પ્રસિદ્ધ નાગરિક ભાષ હીરાલાલ મણુત્રાએ મહેમાનોનો પરિચય કરાવ્યો હતો. તે પછી ભાષ રામચૂરાએ પોતાની રમુજ સેલીમા સુંદર વ્યાખ્યાન કર્યું હતુ. લોકોને ખૂબ હસાવ્યા હતા. પછી લોકોના આમહથી રાજકવિ માવલાલજી અને

પ્રકરણ ૩૫ મું
બહારના વિદ્વાનો.

શીશુન રાખવાને સામસામે ઉભા બંદી દુદાઓની રમજી જમાવી
દની. આમ આ દાયકા પછીના રસમને યથો દતો.

૭ રોક મહામુખલાઈ—જનસમાજના પ્રસિદ્ધ લેખક અને
કવિ તેમજ વડોદરા રાજ્યના માનીતા વીસનમરવાળા રોક મહામુખ-
લાઈ મુનીશાસ્ત્રો પરિચય કરાવવાની બાબતે ૧૮૭૨ છે. તેઓ પણ
સાહિત્ય પરિષદ પ્રસંગે કરાચી આવેલા. તેમના જ્ઞાનનો અને
વિચારોનો લાભ મેળવવા માટે ૨૫ મી નવેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે
એક જાહેર બ્યાખ્યાન ગોઠવાયું હતું. તેમના ઉદાર વિચારો
અને ખાસ કરીને 'જન સમાજની વર્તમાન પરિસ્થિતિ' સંબંધી તેમનો
અભ્યાસ જાણવાની સારી તક મળી હતી. તેઓ થોડાક દિવસો સુધી
રોકાયા હતા અને અમારા જુદા જુદા બ્યાખ્યાનો પ્રસંગે પણ તેમના
વિચારોનો લાભ લેવાને મળ્યો હતો.

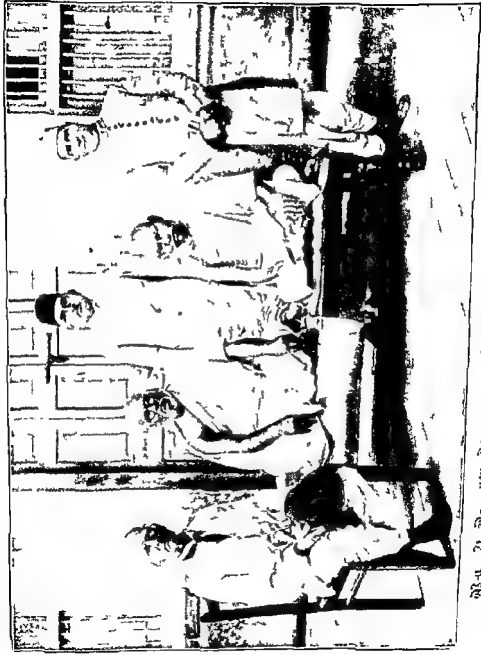
પ્રકરણ ૩૫ મું
પ્રહારના વિદાનો

૮ જમનાદાસ ઉદાણી—મુંબઈના આ જાણીતા જર્નાલિસ્ટ
અને અર્થશાસ્ત્રી કરાચી આવેલા. તેમનો દેશની આર્થિક અને રાજ-
કીય પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ પણ ઉડે છે. તેમના વિચારોનો લાભ
મેળવવા માટે ૬ માર્ચ ૧૯૩૮ ના દિવસે ઉપાધ્યક્ષ હોદ્દામાં 'વર્તમાન
યુગ અને અદિસા' એ વિષય ઉપર બ્યાખ્યાન રાખવામાં આવ્યું
હતું. તેમણે પોતાના વિષયના ધર્મશાસન, સમાજશાસન અને
રાજશાસન—એમ ત્રણ વિભાગો માઠી વિઠતાપૂર્વક બ્યાખ્યાન
આપ્યું હતું. કરાચીના જનોને તો એ જાણીને અભિમાન થાય એ
સ્વભાવિક હતું કે-જન સમાજમાં આવા ઉડા અભ્યાસીઓ પણ છે.

ઉપસંહારમાં મે તેમના ઉપયુક્ત ત્રણ શાસનો, ધર્મશાસન,
રાજશાસન અને સમાજશાસનની આસોયના કરતા અને જલોનો
સમન્વય કરતાં જણાવ્યું કે—

‘દરેક પદાર્થ સાથે ધર્મ જોડાયેલો છે. જ્યાં
વસ્તુ ■ ત્યાં ધર્મ છે, કારણ કે વસ્તુનો સ્વભાવ
એટલો ‘ધર્મ’ માનવામાં આવે છે, થોડો વસ્તુના
સ્વભાવને ઓળખ્યા નથી. તેથીજ સ્વયં કુઝ
હોવાથી રહેલા છે. જ્યાં ‘વાહો’માં ‘સ્વસ્થાન્યવાદ’ને

કુશાભાઈ ત્રિશિલ રજવાડાના એક સભ્ય, શામલ પાંડેશ્વર ડા. મુનિ શ્રી વિદ્યાવિજયભાઈ મુશાભાઈ આના તે સમયે એ

મેડેના ડા. એલ. મયુ શેખર, મુનિ શ્રી વિદ્યાવિજયભાઈ મુશાભાઈ આના તે સમયે એ
કુશાભાઈ ત્રિશિલ રજવાડાના એક સભ્ય, શામલ પાંડેશ્વર ડા. મુનિ શ્રી વિદ્યાવિજયભાઈ મુશાભાઈ આના તે સમયે એ

મહાણ કરવામાં આવે તો હુ:ખ ન થાય. બદલે
હુ:ખનો નાશ થાય. ભાઈ ઉદાણીના આપ્તા જે
વ્યાખ્યાનમાંથી માખણ રૂપે બે હું સારાસ કાઢી શકતો
હોઉં તો એમજ કહી શકું કે, તેમજ આપ્ત જે
વ્યાખ્યાન આપણને 'સ્વરાત્મ્યવાદ' તરફ લઈ
જાય છે. પણ 'સ્વરાત્મ્યવાદ'નો અર્થ આપણે
જાણવાની જરૂર છે. 'સ્વ'—આત્મા અને તેનું
'રાત્મ્ય' એનું નામ સ્વરાત્મ્ય. જવાસુધી આત્માને
ઓળખ્યો નથી, ઇન્દ્રિયોની ગુલામીની જીંદગીમાં
જીકડાએલા છીએ, ત્યાંસુધી 'સ્વરાત્મ્ય' નથી, લાખો
માણસો ઉપર કાણ મેળવવો અને હુનિયા નેને
'સ્વરાત્મ્ય' કહે છે, એ મેળવવું સહેલું છે, પણ
માગ થાયજ ઇન્દ્રિયો ઉપર કાણ મેળવીને 'આત્મિક
સ્વરાત્મ્ય' મેળવવું, એ તો ધણુંજ કઠણ છે.
આપણે નેહણી બહારની વસ્તુઓમાં રોધ કરીએ
છીએ, એટલી અંદરની વસ્તુઓમાં રોધ નથી કરતા.
ને અંદરની રોધ કરીએ, તો હુ:ખી ન થઈએ
સ્મરણમાં રાખવું જોઈએ કે 'ભૂલ' એજ હુ:ખનું
કારણ છે. ભૂલો કરીએ છીએ ત્યારે હુ:ખ જીતીએ
છીએ બેઠરકારીથી આવવાની ભૂલ કરી, એટલે
ઠેકર વાગી આહાર-વિહારમાં અવસ્થિત નહિ
રહેવાની ભૂલ કરી એટલે રોગ થયો. પાપ કરવાની
ભૂલ કરી એટલે પ્રાવશિત બોમવડું પડ્યું. એક
માણસ માગ છે, એથી આપણને હુ:ખ થાય સામટી
હુ:ખ થવું જોઈએ? એ આપણી માનસિક કમજોરી
છે. આવી વસ્તુને આપણે મહત્વ આપીએ છીએ,
પણ પોતાનું કર્તવ્ય શું છે? પોતે કેના ગુલામ
બન્યા છે? એ આપણે નથી જોતા આપણું ખરું
કર્તવ્ય આપણા આત્મિક શત્રુઓ—કામ કેશાદિને
છતવાવું છે, એ છતવાની કોશિષ કરનારોજ સાચો
'સ્વરાત્મ્યવાદી' કહી શકાય. અને એજ સ્વરાત્મ્યવાદી
સાચો આત્મદી મેળવી શકશે. સુખની એજ સાચી ચાવી
છે. આ ચાવીથી તમારે અતર્કાર જોવો, પ્રકારમાં
આવો અને આનંદ બનેલ."

પ્રકરણ ટીકા સુ
બહારના વિદ્વાંના

૯ ૩૧. યોમસ—ભારતીય સાહિત્યના ઉચ્ચ કોટીના અભ્યાસી,
યુરોપના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન, ઇન્ડિયા એશીસ લાયબ્રેરીયના જૂના પૂર્વ ગ્રંથ

લાયબ્રેરીયન અને એક્સફર્ડ યુનિવર્સિટીના માણ સરફ્ટ પ્રેક્સર ડૉ. એફ ઇમ્પ્રેસ્ટુ થોમસ એમ. એ પીએચ ડી, 'ઓરીન્ટલ કોલેજ'ના યુ ટાએના પ્રમુખ તરીકે હિંદુસ્તાનમાં આવેલા અમારા યુરુમહારાજ શ્રી વિજયવર્ધનસુરિ મહારાજના તેઓ પ્રથમ ભક્ત લગભગ વીસેક વર્ષ પહેલા તેઓ હિંદુસ્તાનની મુસાફરીએ આવતા સૌથી પહેલાજ યુરુમહારાજ પાસે આવેલા. તેમની અમારી મિત્રતા ઘણા વર્ષોથી ચાલી આવે છે. કેવળ થોડા કલાક માટે મિત્રતાનો સમય તાજે કરવાની અભિલાષાથી આવેલા. વખત નહિ હોવા છતાં આવા એક મહાન યુરોપીયન વિદ્વાનની વિદ્વાનો લાભ અપાવવા માટે તા ૧૭મી એપ્રિલ ૧૯૩૮ના દિવસે કરાચીના ચેપર શ્રીયુત દુર્ગાધાસ એડવાનીના પ્રમુખપણા નીચે ઉપાશ્રયના હોલમાં એક નિરાટ સભા ભરવામાં આવી હતી કરાચીના અધિકારિઓ, યુનિવર્સિટીના કારપરેટરો, તમામ પત્રોના પ્રતિનિધિઓ, પાત્સીઓ, અંગ્રેજો, સિંધી, અને ગુજરાતી જે પુરુષોની હજારોની સંખ્યા આ વિદ્વાનને સાંભળવાને માટે આકર્ષતાથી આવી હતી ડૉ. થોમસે 'ભૂત અને વર્તમાન' એ વિષય ઉપર ધણુજ વિદ્વાતપૂર્ણ મંબીર અને ભણુવા જેવું વ્યાખ્યાન આપું હતું અંગ્રેજીમાં વ્યાખ્યાન આપના છતાં પણ આ હજારોની જનતાએ જે શાંતિ ભળવી હતી એ બહુ આશ્ચર્ય કારક હતી

પ્રકરણ ૩૫ મું
બહારના વિદ્વાનો

આ અંગ્રેજી વ્યાખ્યાનનો ગુજરાતી તરજુમો શ્રીયુત પેશોતન વાણિયા બી એ એલ એલ બી એ કરી સભાગવ્યો હતો આવા મંબીર અને કઠિણ વિષયનો પણ ગુજરાતીમાં અનુવાદ સભાગવતાં શ્રી વાણિયાએ સરસ રસ ઉત્પન્ન કર્યો હતો.

ડૉ થોમસ કરાચીથી નેપાલની મુસાફરીએ ઉપડી ગયા હતા. ત્યાંથી ૬ મી જુલાઈ ૧૯૩૮ ના દિવસે વિવાદ માટે રદીમર પકડવાને પાછા કરાચી આવ્યા હતા આ પ્રસંગે પણ તેઓ ઉપાશ્રયમાં આવ્યા હતા. અને લગભગ બે કલાક રોકાઈ પોતાની મુસાફરીની બંધી હટાકતો જણાવી હતી ડૉ થોમસ હૈદરાબાદ (સિંધ) માં અમારી સ્થળાથી બેન પાર્વતી એડવાનીના મહેમાન બન્યા હતા. પાર્વતી બેનના આખા કુટુંબે તેમની સારી મહેમાનગીરી ભળવી હતી ત્યાંથી તેઓ મોહન-જો-ડેરો જોવાને ગયા હતા. પોતાની મુસાફરી દરમિયાન શિવપુરીની અમારી સરફ્ટ કોલેજ, આમાનું

‘વિજયધર્મલક્ષ્મી જ્ઞાનમંદિર’ એ બંધી સંસ્થાઓનું પણ નિરીક્ષણ કર્યું હતું. અને તેમણે અહિં આવીને ઘણો સંતોષ જાહેર કર્યો હતો.

૧૦ શ્રીચુત્ત ઓમનલાલ કીર્તનકાર—વાંકાનેરના વતની ઓમનલાલ કીર્તનકાર એક સારા પ્રસિદ્ધ આખ્યાનકાર છે. તેઓ કરાચી આવેલા અને કરાચીની જનતામાં તેમનાં આખ્યાનો ધણાં રોચક થયાં હતા. જૈનસંધ તરફથી પણ ‘શાહ અને બાદશાહ’, ‘રથુસિખર અને કરાચી વેળા’ ‘સવા-મેતમજી’ વિગેરે વિષયો ઉપર તેમનાં આખ્યાનો ગોઠવવામાં આવ્યાં હતાં. ગદ્ય અને પદ્યમાં પોતાની તાત્કાલિક કવિત્વ શક્તિથી આખ્યાનો તૈયાર કરી શુંદર અભિનય સાથે આ આખ્યાનો તેમણે સંજગાવ્યાં હતાં.

૧૧ મિસ માટોંરથ આદિ—બહાઉલ્લા નામના એક ધરાની તત્ત્વજ્ઞાનીના નામથી પ્રચલિત થએલા ‘બહાઇ’ ધર્મના નામથી ધણા ઓછા લોકો પરિચિત હશે. ધરાની લોકોમાં અને હવે તો યુરોપ અમેરિકામાં પણ આ ધર્મે પોતાનો પગપેસારો કર્યો છે. આ ધર્મના ત્રણ ઉપદેશક-૧. અમેરિકન બાઇ મિસ માટોંરથ ૨, ધરાનીનાઇ મિસીસ શીરીનબાઇ ફાજદાર અને ૩ યોજન ગુદરથ એચ. એમ. મનજી કરાચી ખાતે આવેલા. તેઓએ અમારી મુલાકાત લીધી અને તે પછી તેમનાં ત્રણ વ્યાખ્યાનો તા. ૧-૨ મે ૧૯૩૮ ના દિવસોમાં ગોઠવવામાં આવેલા. ત્રણે વ્યાખ્યાનોમાં પ્રમુખ તરીકેની જવાબદારીનું કામ આ પકિતના લેખકને મોંપવામાં આવ્યું હતું. પહેલું વ્યાખ્યાન જૈન ઉપાશ્રયના હોલમાં ‘વિશ્વવ્યાપક ધર્મ’ એ વિષય ઉપર રાખવામાં આવ્યું હતું. બીજું ‘શાર્ફ મંદિર’ માં ‘વિશ્વોદારક કેવલજી’ એ વિષય ઉપર અને ત્રીજું ‘કાર્મિક હાઇકુલ’ના હોલમાં ‘બાળકને નવીન સંદેશ’ એ વિષય ઉપર આપવામાં આવ્યું હતું. ત્રણે વ્યાખ્યાનોમાં, ખાસ કરીને ઉપાશ્રયના વ્યાખ્યાનમાં શ્રોતાઓની સારી સંખ્યા હતી. ‘બહાઇ ધર્મ’ના આ ઉપદેશકોએ ‘બહાઇ ધર્મ’ સંબંધી જે જે વાતો જણાવી હતી, તેમાં હિંદુ કે જૈન કોઇપણ ધર્મથી કંઇપણ જાતની વિરોધતા જેવું જણાયું ન હતું. અને તેજ વાત પ્રમુખ તરીકેના મારા વ્યાખ્યાનોમાં મેં જણાવી હતી.

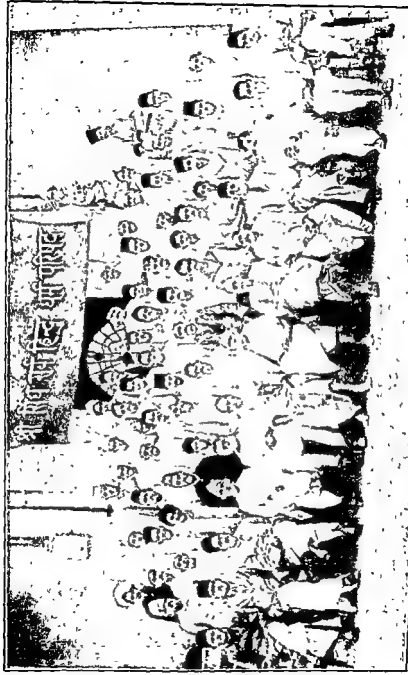
પ્રકરણ ૪૫ મું
ગહારના વિદ્વાનો

મિસ માર્ટીન્ડે એક વૃદ્ધ ઉમરની અમેરિકન બાઈ છે, તેણીએ આ 'બાદાઈ ધર્મ'ને માટે પોતાના સર્વસ્વનો ત્યાગ કર્યો છે. કેમણે કેમણે ફરીને 'બાદાઈ ધર્મ'નો પ્રચાર કરે છે. પોતે માનેલા ધર્મ માટે પોતાનો આ ત્યાગ કાઈની પણ પ્રશંસા મેળવ્યા વિના ન રહે. સાદાઈ, નમ્રતા એ એમના જીવનમાં એતબ્રાત બધાં છે.

૧૨ મીરાંબેનનાં જન્મનો—૧૯૩૮ ના મે મહિનામાં કંઈક શાંતિ લેવાની ઇચ્છાથી કરાચીથી વિદાર કરી બે દિવસ શંક છાટાલાલ ખેતશીના જંગલમાં અને એક દિવસ 'ડ્રોગરાડ' મુકામ કરી અમે મહીર ગયેલા. આ વખતે હૈદાબાદના સિંધી બેન મીરાં બેન અને ખીજા કેટલાક બાઈઓ પહેનો નમસ્કાર કરવાને આવેલા. મીરાં બેન, હૈદાબાદના એક ઉચ્ચ કુટુંબની બાઈ છે. નામ તો શુદીમેન છે, પરંતુ તેમની 'ઇશ્વરભક્તિ'ની પ્રગતિથી તેઓ 'મીરાં બેન' તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. આ મીરાંબેનનાં જન્મનો એક જલસો ત્યાં ગોઠવવામાં આવ્યો હતો. આ જન્મનો સાબળવાને કરાચીથી કેટલાક બાઈપહેનો પણ આવેલા. જન્મનો તો ધણુય ગાય છે, પણ મીરાંબેનના ગાવામાં ખાસ ખૂબી તો એ છે કે જે વખતે તે જન્મનોમાં તક્લીન થાય છે, તે વખતે ખરેખર એકતાન થઈ જાય છે. અને દુનિયાનું જ્ઞાન શૂલી જાય છે બહુજ ઓછા જન્મનિકા આવી એકતાનતા મેળવતા હશે. શ્રોતાઓ ઉપર આની ધણી સરસ અસર થાય છે.

પ્રકરણ ૩૫ મું
ખહારના વિદ્વાનો

मुनिश्री विद्याविजयलाला प्रभुधरदास नारायणदास 'सिद्ध सदा हिन्दु धर्म परमेश्वर' समर्थनार्थ जूथ श्रेष्ठ

કરાચી મહોટું શહેર છે, અને સર્વ ધર્મીય તેમજ સર્વ દેશીય લોકોનું એક વિશાળ નિવાસસ્થાન છે. અનેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ અહિં નિરંતર ચાલ્યા કરે છે. ધાર્મિક, સામાજિક તેમજ રાષ્ટ્રીય પરિપદો વખતે વખત થયાજ કરે છે. અમારી સ્થિતતા દુર્ભિયાન આવી કેટલીક પરિપદો (કોન્ફરન્સો) થઈ હતી, કે જેમાં આ લેખકને એક મા બીજી રીતે ભાગ લેવાનો પ્રસંગ મળ્યો હતો. આવી જે પરિપદો થઈ તેમાંની ખાસ ખાસને ઉલ્લેખ અહિં કરવામાં આવે છે. આમાં કેટલીક પરિપદો એવી થઈ હતી કે જેનો સંબંધ ધર્મની સાથે રહેલો છે. આ પરિપદોનો ઉદ્દેશ સર્વધર્માનુયાયીઓમાં એકતાની સાધના કરવી અને એકબીજા ધર્મમાં શી શી વિશેષતાઓ છે, એ જાણી પરસ્પર સમન્વય સાધવાનો હતો.

કરાચીના કેટલાક પ્રસિદ્ધ કાર્યકર્તાઓ, જેમાં કે ‘પ્રજ્ઞાતત્વ પ્રચારક મંડળ’વાળા શ્રીયુત જમી-સિંધ સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિષદ’ વતી આચાર્ય, ડૉ. ત્રિપાઠી, શ્રીયુત અંદ્રસેન જેટલી, શેઠ લોકામલ એલારામજી વિગેરે મહાનુભાવોના પ્રયત્નથી ‘સિંધ સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિષદ’ તા. ૬-૭ નવેમ્બર ૧૯૩૭ના દિવસેમા ‘ખાલક-દીના’ હોલમાં મળી હતી. સિંધ પ્રાંતના હિંદુ ધર્મની સર્વ શાખાઓના પ્રતિનિધિઓને નિમંત્રણ કરવામાં આવ્યું હતું. આ પરિષદ હિંદુ ધર્મની જુદી જુદી શાખાઓમાં પરસ્પરનો પ્રેમ વધારવા માટે એક અગત્યવાળી નિવેદી હતી. આ પરિષદના સ્વાગતાધ્યક્ષ કરાચીના શામકૃષ્ણ મિશનના અધિક્ષતા સ્વામી શ્રીસર્વાનંદજી પરિષદને સર્વથા સફળ બનાવવા માટે સરસ પરિશ્રમ કર્યો હતો. કરાચીમાં અનેક વિદ્વાન સંતા અને સુયોગ્ય પુરુષો હોવા છતાં, પરિષદના કાર્યકર્તાઓએ અયોગ્યતાનો કંઈપણ ખ્યાલ કર્યો વિના એ જવાબદારીની સેવા આ લેખકને સોંપી હતી. એ એમના શુદ્ધ પ્રેમ અને ભક્તિને આભારી હતું. પરિષદના ઉદ્દેશને સફળ બનાવવા અનેક કાર્યો પાસ કરવામાં આવ્યા હતા. પ્રમુખ અને સ્વાગતાધ્યક્ષ તરીકેનાં બાખ્ખાનો પુરતકાકારે પ્રકટ થઈ ચૂક્યો છે.

પ્રકરણ ૩૬ મું
સાંવર્જનિક પરિપદો

આ પરિષદના સંબંધમાં અનેક વર્તમાનપત્રોએ નોંધો લીધી હતી.

કરાવની અમારી દષ્ટિએ સિંધમાં ખાસ જરૂર હતી, અને આશા છે કે 'સિંધ સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિપદ'નું આગું વલણ, અહિંસાનો મંચાર કરવા માટે જ સિંધ ગયેલા યુનિરાજશ્રી વિદ્યાવિભયજીને ખૂબ જ ઉપયોગી નીવડશે.

“આ સિવાયના બીજા કારણો પણ અત્યંત મહત્વના છે, અને તે આજના યુગની જરૂરિયાતોને લક્ષમાં લઈને કરવામાં આવ્યા છે, તેમ કહેવું થયેલું થઈ પડશે. દરેક મંત્રની અર્થા પૂરોના પૂરો લઈ રાકે તેમ છે, પણ તેના અગાઉ કરેલ નામ નિદેશથીજ આપણે વૃત્તિ મળીશું.”

“આ અધિવેશનની સફળતામાં બીજા બધા કારણો સાથે ખાસ કારણ પ્રમુખપદની છરશી સાથે પણ સંકડાયેલું છે. એક જૈન સાધુ, તેમાં પછ્ત નવનવા સિંધમાં ગયેલા, આટલા દૂર સમયમાં 'સર્વ હિંદુ ધર્મ પરિપદ'ના પ્રમુખ સુદય, એ જૈન સમાજ માટે જોડા જોરવનો વિષય ન કહી શકાય. યુનિમહા-રાજશ્રી વિદ્યાવિભયજીએ પણ પ્રમુખપદ સ્વીકારીને પોતાના ભાષણમાં તેમજ સમાજ સંચાલનમાં જે ઉદારતા, કુનેહ, ને વિદ્વતા દર્શાવી છે તે પણ ન ભૂલાય તેવાં છે.

“તેઓથીએ પ્રમુખપદથી આવેલા ભાષણમાં ધર્મજન્ય કે જોડા મિત્રાસંબંધો જણાવ્યું અંત જણાતો નથી.

“આવા ભાષણના ચાને જાને સર્વધર્મની એકતાનો સંદેશ, સર્વધર્મ સમ-વયનું સૂચન સાચા જૈનસાધુને અરેખર શીલાવે તેવું છે. એ ભાષણનો થોડો ભાગ ન્યોતિના ગવાંકમાં અપાઈ ગયો છે. ગાંધીને 'આપું' ભાષણ વાચન અને મનન કરવા ભલામણ છે.

પ્રકરણ ૩૬ શ્રી
સાર્વજનિક પરિષદો

‘જેનોના ચોઠા ભાગના સાધુઓમાં વખતી જતી
કુખદ સંકુચિતતા સામે ‘આવા પ્રસંગો ખરેખર
હર્ષની ખીના બને છે; અને એ વખતે જૈન ધર્મ
કેટલો વિશાળ ધર્મ છે, અને સર્વધર્મનું સમન્વય
કરવાની કેટલી શક્તિ ધરાવે છે, તેનું કંઈક બાન
યથા આવે છે, અને ત્યારે સહેજે આજની રૂપમંદુકતા,
ઉપધાન કે ઉચ્ચભણા સુધીજ મર્યાદિત થતી ચાસતી
મહાવનાની સીમાઓ, એવાર ચોલા કે શીમંત
બકતો વધારી ‘લેવાની તાલાવેલીઓ, કસેરા કે કજયા
કરી મોટાઈ મેળવવાની ધમાલ તરફ દયા ઉપજે છે.
આપણા સમાજ અને ખાસ કરીને આપણે ઉપદેશક
વર્ગ આ તરફ લક્ષ્ય આવે એજ ભાવના.”

જૈનજયોતિ ૨૦—૧૧—૩૭

કરમીના સમજામ ‘બહોસમાજ’ તરફથી દર વર્ષે આઠ
દિવસનો એક જલસો કરવામાં આવે છે.
સર્વધર્મ પરિષદ તેમાં એક દિવસ ‘સર્વધર્મપરિષદ’ પણ કરવામાં
આવે છે. કરમીના પ્રસિદ્ધ ડૉ. ધારાની
આ સમાજના સેક્રેટરી છે. તેઓ ઉદાર વિચારના અને
સર્વ ધર્મ પ્રત્યે પ્રેમ રાખનારા મહાનુભાવ છે. તા. ૩૧
ડીસેમ્બર ૧૯૩૭ ના દિવસે આ ‘સર્વધર્મપરિષદ’ની બેઠકમાં
‘જૈનધર્મ’ ઉપર બાખ્યાન આપવાનું નિમંત્રણ આ બેળકને મળ્યું
હતું આ પરિષદના પ્રમુખરથાને મદાસવાળા રેવ. બાઈ સુખા
કૃષ્ણયા બિરાજ્યા હતા. ક્રિશ્ચિયાનીટી, જરથોસ્ત, ઇસ્લામ, શિખ,
બૈદાન્ત, થિયોસોફી અને જૈનીયમ વિગેરે ધર્મો ઉપર તે તે ધર્મના
નિષ્ણાત વિદ્વાનોએ પ્રવચન કર્યા હતાં. જૈનધર્મ ઉપર બોલતાં જૈન
શબ્દની વ્યાખ્યા, જૈનધર્મના મૂળ સિદ્ધાંતો, જૈનોનો ઇશ્વરવાદ, અને
જૈનોએ માનેલો મુક્તિમાર્ગ, એ વિષય ઉપર વિવેચન કરવામાં
આવ્યું હતું.

પ્રકરણ ૩૬ મું
સાર્વજનિક પરિષદો

સન ૧૯૩૮ ના ડીસેમ્બરમાં ચચેલી ખીજી ધર્મ પરિષદ વખતે
પણ નિમંત્રણ મળેલું, પરંતુ જિભારીના કારણે આ વખતે જઇ
શકાયું નહોતું.

કમળીની પ્રાન્તિક કોએસ કમીરી તરફથી તા. ૩-૪-૫ જુન
૧૯૩૮ ના દિવસે મોટા પાયા ઉપર બેઠા
બેઠાર કોન્ટેનર-સ ટ્રેન્ક-સ કરાવીના પ્રધાનના પ્રમુખ
પણા નીચે બરવામા આવી હતી આ
કોન્ટેનર-સમા ભાગ લેના માટે નિમન્ત્રણ મળેતુ તેને માન આપ-
વામા આનુ હવ તા ૫ મીની બેઠકમા

“વર્ધા જીવજીની યોજના સિધમા ક્યાસુધી સફળ થઈ શકે
તેમ છે? તેની તપાસ કરવાને સિધ મવનમેન્ટ એક કમીગી મુકરર
કરવી, કે જે કમીગી બહુ જલ્દી તપાસ કરીને રીપોર્ટ રજુ કરે”

આ પ્રસ્તાવ આ લેખકે તરફથી મુકામા આવ્યો હતો આ
કરાવના સમર્થનમા જે કંઈ કહેનામા આવ્યુ હતુ તેનો હુકો સાર
આ છે -

પ્રકરણ ૩૬ એ
સાંવર્જનિક પરિવર્તો

“જેકારીને પ્રશ્ન આખી દુનિયામા ઉભો થયો
છે બીજા દેશે કરતા હિંદુસ્તાનની જેકારીમા ફક
છે મારી દષ્ટિએ જેકારીના પાંચ કારણો દેખાય છે
૧ થોડો દુનર રહિત થયા, ૨ બ્યાપાર શેજમાર
હાથમાથી ગયો ૩ નકામા ખર્ચ વધી ગયા
૪ ઘરમથુ ધધા હાથમાથી ગયા અને ૫ શિક્ષણ
કેવળ શોપકાના જ્ઞાનમા અને ડીમીશોના મોહમા
રહી ગયુ

“હિંદુસ્તાનના હાથમા દુનર જેવી વસ્તુ શું
રહી છે? અને બ્યાપાર એ પ્રત્નના હાથમા હોયો.
એઈએ આરે રાત્ર વેપારી હોય, તે પ્રત્ન કિખારી
બને એ સ્પષ્ટ છે જેકારીના પ્રશ્ન હવ કરવો હોય
તો ઘરમાથીજ એનો સુધારો કરવાની કોશિશ કરવી
એઈએ ૨૦૦ રૂપિયાનો પચ્ચરછર માણસ પણ ચાર
પાય માણસનુ કુટુંબ નથી નમાવી શકતો અને
સુમો મારે છે. કારણ એ છે કે એના ઘરમા કિલ્લ
ખર્ચનો પાર નથી એક મલરુતુ આણુ કુટુંબ
મલરી કરીને ૧૧ ગણ રૂપિયા પેદા કરતુ હોય, અને

ધરમા છાસ—પેટલો ખાતુ હોય, છતાં ભૂખની ખમ
મારે કારણ એ છે કે એવો મનુર ચા, બીડી, પાન,
દાર અને નાટક સીનેમાની પાછવ કેટલું બધું ખર્ચ
કરે છે? આપણી મતાઓ અને બહેનો દબવાતું,
ખાડવાતું, સીવનાતું, વારવાતું વિગેરે કામ કરતી,
જ્યારે આંત્રે એ બધાંને કમિને માટે એક બરીબમાં
ગરીબને પણ પ્રેસા ખરચવા સિવાય વાવ નથી જરા
લડા ઉતરીને લેઈએ તો જ દગીની રાજ્યાતમાયીજ
બેકારીપણાનું જીવન ધરાઈ રહ્યું છે. સ્કૂલમાં શિક્ષણ
રાજ થાય છે, ત્યારથીજ બેકારી રાજ થાય છે.
શિક્ષણ પૂર થાય છે, ત્યારપછીમાં તો બાપના હાલરો
શિયા ખર્ચ કરાવી છેકરાંએ બાપને બાવો બનાવી
દીધો હોય છે. ગેલુએટ યદને બહાર
નિકળ્યા પછી એ પચ્ચીસ વર્ષના યુવકમાં
પોતાના પેટનું પાણીર અત્ર ચેદા કરવાની રાકિવ
નથી હોતી. જ્યારે બૂ—શૂમાં અને નેકકાઈ
કાલરમાં ફેશનેબલ બન્યા વગર રહેવાતું નથી.
આજના શિક્ષિતાની દશાતુ વર્ણન કરતાં એક કવિ
કહે છે:—

પ્રકરણ ૩૬ 'સુ'
સાર્વજનિક પરિષદો

“ન સરકારમે કામ પાનેકે કામિલ
ન દરનારમે લગ દિવાનેકે કામિલ
ન જંગમમે રેખડ મલાનેકે કામિલ
ન બાજરમે બોઝ ઉશનેકે કામિલ
ન પદતે તો, સો તગદ ખાતે કમાકર
વહ બોયે ગયે અઉર તાવીમ પાકર

અત્યારનું શિક્ષણ લેનારાઓની આ દશા છે.

“દેરાની દરિદ્રતાનું મૂખ્ય કારણ કમાવનાર
કરતા ખાનારની સંખ્યા ઠીક યુબી વધારે છે, તે
પણ છે. દરિદ્રતાને દૂર કરવાને બીજા એ ઉપાયો
લઈએ, તેની સાથે આ ઉપાય લેવાની ખાસ જરૂર છે
કે જીવનના પડવરની રાજ્યાતમાયીજ જીવનનું સાધન
મેળવવા ફિલ્લુજ ખર્ચથી દૂર રહેવું.”

એક દિવસ હું મારા રૂમમાં બેઠો હતો. સિંધના પ્રસિદ્ધ પ્રાણાચાર્ય વૈદ્યરત્ન શ્રીમાન સુખરામદાસજી આયુર્વેદ પરિષદ મહારાજ વિગેરે કેટલાક પ્રસિદ્ધ વૈદ્યોનું એક ડેપ્યુટેશન મારી પાસે આવ્યું. તેમણે જણાવ્યું કે “અમારી ‘આયુર્વેદોદ્ધારક સભા’ તરફથી ‘આયુર્વેદ પરિષદ’ ભરવા માંગીએ છીએ. તેમાં આપને પ્રમુખ જનાવવા, એવો અમે ઠરાવ કર્યો છે.” આયુર્વેદ પરિષદ અને આ લેખક પ્રમુખ ? એમનો આ પ્રતાપ સાંભળીનેજ હું તો આભો બની ગયો. આયુર્વેદનો એકડો પણ નહિ જાણનાર મારા જેવો એક જૈન સાધુ આયુર્વેદની પરિષદનો પ્રમુખ થાય, એ તો હદ આવી ચૂકી. મેં મારો અનધિકાર એમની આગળ રજુ કર્યો. પણ ભક્તિ અને શ્રદ્ધામાં લીન થયેલા મહાત્મા ભાવે એ ક્યાં માને તેમ હતા ? આ સભાજનોની ભક્તિ અને શ્રદ્ધાને મારે આધીન થવું પડ્યું. તા. ૨૬ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૮ ના દિવસે પરિષદ ધર્મ અનેક વિદ્વાન વૈદ્યરત્નોએ બ્યાખ્યાનો કર્યા. ઠરાવો થયા, અને છેવટે આયુર્વેદના મહત્ત્વ સંબંધી તેમજ અત્યારે રાજાનો નવારો સાથી થઈ રહ્યો છે. તથા રાજાની નિજાની કરતાં રાજાને રોકવાના શા ઉપાયો લેવા જોઈએ ? એ સંબંધી મેં મારા વિચારો રજુ કર્યા. ઉદાર વૈદ્યોની સહાનુભૂતિથી, સહકારથી, પ્રેમથી પરિષદનું કાર્ય સફળ થયું.

આવી અનેક પરિષદોમાં જે કંઈ સેવા કરવાનો લાભ મળ્યો, તેથી હું મારું સહભાગ્ય સમજું છું.

પ્રકરણ ૩૬ હું
સાર્વજનિક પરિષદો

ડોહા! મારી જીવનનીકા ખૂબ ડોહી!! બીજા બધા નિયમોના ભંગ ક્ષાન્તબ્ધ થઈ શકે છે, પણ કુદરતના નિયમોના ભંગ ક્ષાન્તબ્ધ નથી થઈ શકેતા. બધાએ ચતુર્ભાસ સુધી ખૂબ પ્રવૃત્તિ કરી, કુદરતના નિયમ પ્રમાણે આરામ લેવાની જરૂર હતી. પ્રવૃત્તિની ધમાધમીમાં 'આત્મિકશાંતિ' ભૂલી જવાય છે. પ્રવૃત્તિ પછી તે પ્રચરત હોય, તો પણ એક કેટલો જ. એ કેટલો મર્યાદિત હોય ત્યાંસુધી તે જીવી શકાય છે. અમર્યાદિત કેટ પટકી ન દે, તો બીજું શું કરી શકે? પ્રવૃત્તિમાં પડેલો આ જીવડો પોતાની મેજે ક્યાં સમજે તેમ હતો? એટલે કુદરતે લાલખતી ધરી.

ચુરુદેવની સોળમી જન્મતી અસાધારણ ધૂમધામ અને ઉત્સાહપૂર્વક ઉજવાઈ હતી. સાથે સાથે શાંતિરનાત્ર અને 'જેનપાઠશાળા'નો 'જ્યુનિલી ઉત્સવ' પણ ઉજવાયો હતો. મેમાનો ધીરે ધીરે વિદાય થઈ રહ્યા હતા. સંવત ૧૯૬૪ ના બાહરવા વરિ પાચમનો દિવસ હતો. હું મારા રુમમાં પાટ ઉપર બેઠો હતો. પાટનો પાયો પકડીને મારા પ્રિય શિષ્ય મહુવા બાળાશ્રમના સુપ્રીટેન્ડેન્ટ સુનીલાલ શિવલાલ ગાધી બેઠો હતા. બીજા પણ એક બે જણ ત્યાં મૌનુદ હતા.

પ્રકરણ ૩૭ મું
મારી જીવનનીકા

'સુનીલાલ! જરા છાતીએ બામ લગાવો.' કંઈક છાતીમાં દુઃખાવા જેવું લાગતાં મેં સુનીલાલને કહ્યું. બામ આવે છે ત્યાં સુધીમાં કંઈક ગભરામણ વધી. 'સુનીલાલ, જરા થી જવનવિનયજીને કહો કે કાંઈને મોકલી ડોક્ટરને બોલાવે.'

આટલું કહ્યા પછી શું થયું, એની મને ખબર નથી. કેટલાક વખત પછી હું આંખ ઉઘાડું છું તો, મૃત્યુ એ શું છે? ડૉ. મિસ્ત્રી, ડૉ. વિશ્વનાથ પાટીલ, ડૉ. ન્યા-લયદ દેસી-એ ત્રણ ડોક્ટરો અને બાપ એક્સ ખરાસ, સાધુઓ, હૈદરાબાદવાળાં બ્લેન પાર્વતી અને બ્લેન ચ દિકા તેમજ ઉદ્યપુરના મહેમાનો અને સંધના આવેલાનો મારી ચારે તરફ ઘેરાએલા રહતી સુરતે ઉભેલા, તેમને એકજ દિશિથી મેં જોઈ લીધા.

બસ, આજ મારી જિભારીની ચરુઆત-મારી જીવનનોકાની ડામડોડાગ રિયતિ ? દશ્ય પ્રસક્ત બતાવી આપતુ હતુ, કે આ જીવનની નોકા હમણાજ પાતાળે પહોચી જશે તે સમયની મર્યાદિત અવ સ્થામા શુ થયુ હતુ ? એની મને ખબર નથી પણ અર્ધજાગ્રત અવસ્થામા અને એકજ દષ્ટિએ આ બધુ ભયકર દશ્ય જોયા પછી મને એમ થયુ કે ખરેખર મારી દુમેની નોકા કંઈક ઉપર આની છે પણ એ ખ્યાનની સાથેજ મને એમ પણ થયુ કે જે સમયમા મારી નોકા દુખતી હતી અથવા દુખી હતી તે સમયે ગભીર નિન્ના સિવાય બીજુ શુ હતુ ? મૃત્યુને જગતે એગુ બધુ ભર કર બતાવ્યુ છે કે જેના નામથી લોકો નાસ પામે છે પણ મૃત્યુના મુખમા પહોચીને પાછો વળેલો માનવી જાગ્રત અવસ્થામા અનુભવ કરે છે, તે તેને તે એક ગભીર નિન્ના સમય બીજુ કંઈ જણાતુ નથી 'મૃત્યોવિભેષિ કિં મૃદ' આ કથનની અંદર ખરેખર સત્યતા છે શામાટે મૃત્યુથી ડરુ ? મૃત્યુ એ તો પ્રકૃતિ છે, સ્વભાવ છે, 'મરણ પ્રકૃતિ જીવન ચિકૃતિ પ્રકૃતિથી કા ડરુ ? એ તો નિર્માણ થયેલી વસ્તુ છે બદલી માન છે જે કંઈ ડરાવે છે, તે મૃત્યુ નહિ પણ આ સસાર ઉપરનો મોહ છે દુનિયામાં રહેલો માનવી જાસારની મોહજાળમા એટલો બધો ફસાએલો છે કે એને આ જાગમાયાની નિજગણુ ગમતુ નથી એને સસરના પ્રતોભનો આકરી રહ્યા છે ખરી રીતે જે માનવી સમજતો હોય કે મૃત્યુ એ નિર્માણ થયેલી વસ્તુ છે સ્વાભાવિક વસ્તુ છે તો તેને મૃત્યુથી જરા યે ડગવાની જરુર ન હોય મૃત્યુના કાઠે હોયતો માણસ હાથ પીટ કરે છે વનોખીત કરે છે ડુદડ કરે છે એનુ કારણ એને આ જાગમાયા નિજગણુ નથી ગમતુ એ અથવા એની મૃત્યુ માટેની તૈયારી નથી એ સિવાય બીજુ શુ છે ? માણસ જાણે છે કે હમણા કે પછી, આજે કે કાલે, મુસાફરી તો કરવાનીજ છે તો પછી તેણે તૈયાર રહેવુ જ જોઈએ અને તૈયાર રહેવાને હાથ પીટ કરવાની કંઈ જરુર ન હોય

પ્રકરણ ૩૭ મુ
મારી જીવનનોકા

મનુષ્ય આ વસ્તુને બરાબર સમજી લે તો એને એનુ જીવન એમ આનંદમા પસાર થાય, તેમ મૃત્યુનો ધટ એને જરા યે ભયભીત ન બનાવે.

આવીજ વસ્તુ બિમારીની પણ છે. જો સમજનામા આવે તો
 બિમારી, એ આત્માને અશુભ
 બિમારી શી વસ્તુ છે? કર્મેના બોળથી હલકા કરવાનો એક
 પવિત્ર સમય છે. અથવા કુદરતના
 નિરમોથી વિરૂદ્ધ ધસી જનારાઓને માટે એક લાલગતી છે અનાદિ-
 કાળથી આ જીવ અનેક પ્રકારના શુભાશુભ કાર્યોની પ્રવૃત્તિ કરતો
 આવ્યો છે. બિમારી એ અશુભ કર્મેના ફલ છે. માણસ પાપ
 કરતા નથી ડરતો, પાપના પ્રાપ્તિને ભોગવતા ડરે છે સજ્જ
 સીધી રીતે સમજાવપૂર્વક—શાંતિપૂર્વક જો ભોગરી લેવામા
 આવે તો તેને સમય પૂરો થતા શાંતિ મળે છે સજ્જ ભોગવતી
 વખતે કેટલી તોફાન કરે, કાપદાનો ભગ કરે, તો તેની સજ્જમા ઉમેરો
 થાય છે આજ દરો બીમારી સમયની છે

બિમારી જેમ જેમ આગળ વધતી જાય, તેમ તેમ મારી
 આત્મિક દૃષ્ટિએ અને એમ લાગતું હતું, કે હું સાધુઓને, સંધને,
 મિત્રાને, ભક્તોને કહેના નિમિત્તરૂપ થઈ રહ્યો છું. સેવા કરવા જામેલો
 આ જીવ, બીજાઓની સેવા લેવાને લાગ્યો છે રાતોરાત તુ
 જાગરણ મારા નિમિત્તે સૌને મરતું પડે છે આ વસ્તુ મને ધણીજ
 ખુશી મળી હતી પણ લાગ્યો હતો

પ્રકરણ ૮૭ મુ
 મારો જીવનનોકા

આત્મા પ્રસંગેમાં માણસ બહુ બારીકાઈથી વિચાર કરે તો,
 મનુષ્ય સ્વભાવની વિચિત્રતાઓને પણ ખૂબ
 વિચિત્ર અનુભવો અનુભવ થાય છે એક કવિએ કહ્યું છે -
 વૈદ્યા વદન્તિ વફાવિષ્ણુમરુદ્ધિકારાન્
 જ્યોતિર્વિદો ઇદગતિ પરિવર્તયન્તિ ।
 ભૂતાભિભૂતમિતિભૂતવિદો વદન્તિ
 પ્રાચીનકર્મવલગ્ન મુનયો મનન્તિ ॥

કેટલા આત્મા પ્રત્યક્ષ અનુભવ મને થઈ રહ્યો હતો વેદો
 કહેતા કે વાલુનો પ્રકાશ છે જાણ મુલ્યદ જ્યોતિર્વિદો જેવા જનાર
 ને ત્યારે સાડા સાતની પનોતી કે યોગે કે માર્ગે ગદગદાજી જતાવતા
 બિમારી બોગીલાની કે નીક પહેનો ‘મહારાજને નગર લાગી છે’

એમજ કહેતી. મારા જેવા વનમાં પેટેલા ઘાળા વાળવાળા છુદ્ડા સાધુને પશુ નગર લગાડી શકે એવી પશુ કોપ હશે ખરી? અને કોપ કહેતું કે 'મહારાજને કંઈક વળગાડ લાગુ પડ્યો છે?' પશુ મારો આત્મા પ્રતિક્ષણ એમજ કહેતો કે 'તને અજ્ઞાતાવેદનીયનો ઉદય છે, એને તું શાંતિપૂર્વક ઓગવ.' બાહ્ય દષ્ટિએ નિમિત્તભૂત ઔપધ જે કંઈ બની શકે તે કરતા રહેતું.

આ સિવાય બીજા પશુ અનેક પ્રકારના અનુભવો થયા કરતા, અને મનમાં ને મનમાં સંસારના વિચિત્ર સ્વભાવો ઉપર એવી બિમારીમાં પશુ આનંદની હોરો છૂટતી.

કોપ ડોક્ટર ઇજકશન આપવાનું કહે. ત્યારે કોપ આવીને કહે— 'ઇજકશનોએ તો મળ્યું ક્યોં છે. એક રોગને દબાવે છે, સત્તર રોગને ઉભા કરે છે.' કોપ દેશી વૈવ મોતીની ભરમ ખાવાનું કહે, તો કોપ ચક્રોદયની વાત કરે. એક ડોક્ટર હાટ માટે એક જાતની ગોળી આપે, તો બીજા ડોક્ટર એને બદલીને બીજી લેવાનું કહે. એક ડોક્ટર અમુક જાતના ઇજકશનની ભલામણ કરે તો બીજા ડોક્ટર બીજી જાતનું ઇજકશન બતાવે. કોપ ખીચડી લેવાની ભલામણ કરે તો કોપ એમાંથી ગેસ ઉત્પન્ન થવાનો ભય બતાવે. કોપ ખાવી દૂધ વાપરવાનું કહે તો કોપ ખાલી ફળ ઉપર રહેવાનું કહે. કોપ ખાવાનોજ નિષેધ કરે, તો કોપ 'ખાધા વિના શક્તિ આવશે નહિ, માટે શીરો વિગેરે ખૂબ ખાઓ' એમજ કહે. સ્વભાવની વિચિત્રતા અહિંથી નહોતી અટકી એક ડોક્ટર બારીઓ ઉઘાડી સખવાનું કહે, તો બીજા ડોક્ટર આવતાની સાથે બાગલડ બંધ કરી દે કોપ 'હોમોપેથિક' દવા લેવાનું કહે, તો કોપ દેશી વૈવની દવા લેવાનું કહે. કોપ સુપર્યાપ પડ્યા રહેવાનું કહે તો વળી કોપ આવીને કહે 'વાહ, પડ્યા તે રહેવાનું હશે. ખૂબ હશે ફરો, ગભરાવાની કાંઈ જરૂર નથી.' કોપ પાણી વધારે પીવાનું કહે તો કોપ પાણી પીવાથી વાગુ વધવાનું કહે શુન અને મુહૂર્તમાં ખૂબ ખૂબ માનનારા મદાતુ બાવો વાત વાતમાં મુહૂર્તનો જ ખ્યાલ કરે પાટ આપી પાછી કરવી હોય તો મેં મુહૂર્ત, પાટથી નીચે પહેલા પહેલા પગ મૂકવો હોય તો મેં મુહૂર્ત, કંઈક નવી દવા ચડુ કરવી હોય તો મેં મુહૂર્ત ને કપડાં બદલવાં હોય તો મેં મુહૂર્ત.

પ્રકરણ ૩૭ મું
મારી જીવનનોકા

આમ અનેક પ્રકારના વિચારોની આંધીઓ આ બિમાર શરીરની આનુષ્ઠાનુમાં ફરી વળતી. આ બધા વિચિત્ર સંયોજાથી પ્રભુત્વાર આનંદ આવતો. કોઈ કોઈવાર કંટાળો પણ આવતો. છતાં હું એટલું તો સમજતો કે 'જે કોઈ, જે કંઈ કહે છે, તે ભકિતથી, પ્રેમથી-મને જાતી સારા અમેતો બોવાનેજ કહે છે. એ તો મનુષ્ય સ્વભાવ છે. એમણે કહેવું જોઈએ અને મારે સાંભળવું જોઈએ. હું સમજું છું કે લગભગ બધા જે બિમારોની આગળ આ દશા ઉભી થતી હશે. થોડે ધણે અશોષણ.

આમ જીવનનોંકા ભરતીએ ડામાડોલ થયા કરતી. કોઈ કોઈ વખતે કિનારે પહોંચવા આવી જતી અને વળી પાછા એવો એક જુવાળ આવી જતો કે કિનારે આવેલી નોંકા ખૂબ દૂર નિકળી જતી

આ પ્રસંગમાં મારે ખીજું શું કહેવાનું હોય ? સિરાય કે, જેમણે જેમણે મારી આ જીવનનોંકાને બચાવી લેવામાં સહાયતા આપ્યાર કરી છે, નિમિત્તભૂત થયા છે, તેઓનો આભાર માનવો. પણ એ કાર્ય જેટલું જરૂરનું છે, તેટલુંજ કશું પણ છે. બાંધ ઉધાડીને જેઉં છું તો મારા માટે આ કાર્ય ધણુંજ મુશ્કેલી ભર્યું દેખાય છે. કેટલા બધા મહાનુભાવોએ મારે માટે કેટલાં કેટલાં કષ્ટો ઉઠાવ્યાં છે, એ શું નોંધી શકાય છે ? એની મહત્તરી ચર્ચ શકે છે ? અને મહત્તરી કરવા જતાં ઘણા ભૂલી પણ જવાય અને તેટલા માટે મારી આ જીવનનોંકાને બચાવી લેવામાં એક યા ખીજરીતે, થોડે ધણે અશો, જેમણે જેમણે મદદ કરી તે સૌનો સમુચ્ચયજે જ સાચા દિલથી આભાર માનવો ઉચિત સમજું છું. તેમાં કરાચીનો સમરત સંધ ડા. આલચંદ, ડા. વિશ્વનાથ પાટીલ-એઓની સેવા તો કપારે પણ ભૂલાય તેમ નથી.

મારી બિમારીમાં સ્થાનિક ભકતોએ સેવા કરી છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ, ચોતાના અગત્યના કાર્યોનો ભોગ આપીને પણ મહુવા બાળાશ્રમ વાળા શુનીસાલ શિવસાલ ગાંધી અને દેહગામવાળા ભાઈ છુલાખીદસ અનોપચંદ-એમણે લાંબો સમય રહીને જે સેવા કરી છે, તે પણ ન ભૂલી શકાય તેવી છે.

મારી આ બિમારીમાં જોનો ઉપરાંત જે જે જીનેતર યુદ્ધયોએ સેવા કરી છે, એ તો મારા હૃદય ઉપર હમેશને માટે કાતરાએલી

મકરણ ૨૭ મું
મારી જીવનનોંકા

રહેશે તે બે મુદ્દાઓ છે. ભાષા એક અને ખર્ચાના પ્રસિદ્ધ સિધ્ધિ બાપારી શેઠ રાધાકિશનજી પારુમવજી ભાષા એક અને ખર્ચાના તેમના ધર્મપત્ની પીતુ બહેન, જેમ બીમારીની શરૂઆતથી તે અત્યાસની ઘડી સુધી મારી ભક્તિ કરવામાં તન, મન, ધનને ન્યોખવર કરી રહ્યા છે, તેમ શેઠ રાધાકિશન પારુમવજીએ, જ મહિના સુધી સા પાસેથી કષ્ટપણુ ભાડુ લેવા વિના સિધ્ધિકામોનીમાંનો પોતાનો વિશાળ બગનો વાપરવા માટે આપવા ઉપરાંત તેમના આખા ચે કુટુંબે અનેક રીતે સાધુભક્તિનો લાભ લીધો છે.

૩. ન્યાયલયદ રામજી દોસીએ નિરુવાચ્ય વૃત્તિથી ડૉ હાલથી લઈને અત્યાર સુધી અવર્ણનીય સેવા કરી
૩. ન્યાયલયદની કદર છે એવા પરાયકરી સાધુભક્ત સેવકોની સેવાની વર્તુલિયિત્ પણ કદર કરવી, એ બ્યવહારની દૃષ્ટિએ મુદ્દાઓને માટે અગત્યનું છે અને તેમના માટે શ્રીસંઘ તરફથી તેઓને માન આપવાનો એક મેળાવડો શવિવાર તા ૧૧ દિવસે જૈન ઉપાચર્યના હોવામાં મુનિરાજશ્રી જયન્ત વિજયપણના પ્રમુખપણા નીચે કરવામાં આવ્યો હતો. આ વખતે સંઘના સેક્રેટરી શ્રીયુત મણીનાલભાઈ મહેતા અને ખુલાવલાઈ વરતાચદ વિગેરેએ પ્રકટર સાહેબની સેવાના ખૂબ વખાણ કર્યા હતા. સ આરાવણ હોવાના કારણે હું સભામાં નહિ જઈ શક્યો હતો. પરંતુ એક 'સ દેશ' મોકલ્યો હતો. આશીર્વાદ આપવા સાથે એ પણુ જણવ્યું હતું કે -

‘મારી આ બિમારીમાં અને જો કંઈ કુખ ધઈ રહ્યું છે તે બે બાબતો છે એક મારા નિમિત્તે ઘણાઓને ઉઠાવવી પડેલી તકલીફો અને બીજી મારે સેવના પડેલા અપવાદોનું કેટલાક વર્ષોથી મારા મનમાં એમ થયું છે કે મારા નિમિત્તે બીજાઓને તકલીફો આવી ઉઠાવવી પડે એવી રીતે મારે મારે જીવન જીવવું’ પણ આવી બિમારી પ્રસન્ન લાચારીથી મારા નિમિત્તે બીજાઓને ઉઠાવવી પડતી તકલીફો મારે જોવી પડે છે અપવાદોનું સેવન, એ પણ મારા માટે કુખનું. પરંતુ લાચારીનું કારણ બન્યું છે જીનસાસકારોએ અપવાદોનું નિધાન જરૂર થયું’

મકરજી ૩૭ મુ
મારી જીવનનોકા

છ. અને તે 'ઉત્સવ'ની રક્ષાને માટે. ચાલતી
ત્રેને કોઈ અકસ્માત પ્રસંગે સાકળ ખેંચ્યા વિના
છુટકો નથી થતો, અથવાદને હું સાકળ ખેંચવાના
સ્થાનમાં મૂકું છું. મારી આ બિમારીમાં નિવૃત્તા કે
અનિવૃત્તા અનેક વાર સાકળો ખેંચાણી હશે; પરંતુ
તે મારે માટે અસકચ પરિહાર હતો."

આ પ્રસંગે મુંબઈવાળા દાનવીર શેઠ કાનિલાલ બેઠારદાસ તરફથી
૫૦૦ રૂપિયા અને કરાચીના શેઠ રવજી ઝવેરચંદની પેઠી તરફથી
બાઈ મોહનલાલ કાળીદાસે ૧૨૫ રૂપિયા, એમ ૬૨૫,
રૂપિયાની એક થેલી ડા. ન્યાલચંદને પસંદ તરીકે આપવામાં આવી
હતી.

ડા. ન્યાલચંદે સંખનો અને બધાઓનો ધણો ધણો આભાર માન્યો
હતો. અને "પોતાનું કર્તવ્ય સમજીને તેમણે સેવા કરી છે. એમાં
કંઈ વધારે કશું નથી," વિગેરે ગળગળિત હૃદયે કહ્યું હતું. પસંદ
કેવાનો તેમણે ધણોજ ઇન્કાર કર્યો હતો, પરંતુ કેટલાક આગેવાનોના
સમજાવવાથી તેમણે સ્વીકારી હતી. દેહગામથી આવેલા શ્રીમુલ
બલાખીદાસ અનેપચંદે પણ એક સુંદર કારકેટ ડા. સાહેબને ભેટ
કહ્યું હતું.

મુનિરાજશ્રી જયન્તવિજયજીએ પ્રમુખસ્થાનેથી પ્રવચન કરતાં
ડા. ન્યાલચંદે પોતાની ઠીસપેન્સરી બંધ કરીને હાલ્લા આવીને
સ્વ. મુનિશ્રી હિમાશુવિજયજીની પૂજી સેવા કરી હતી. તેમજ પોતાની
અને આ વખતની બિમારીમાં પણ જે સેવા કરી છે, તેનાં વખાણ
કર્યાં હતાં. અને અંતઃકરજીથી આશીર્વાદ આપ્યો હતો.

પ્રકરણ ૩૭ મું
મારી જીવનનીકા

“મનુષ્ય સેવા કરવા જન્મ્યો છે, સેવા કરાવના નહિ, અને તેમાય અમારા જેવા સાધુઓને યાદે તો સેવા જ એ પરમ ધર્મ છે બેઘર, સેવાના તરીકા જુદા જુદા હોય છે અને એ જુદા જુદા તરીકાદ્વારા થતી સેવાઓથી દુનિયાને લાભજ થાય છે જેનો જેવો અધિકાર તે તેવી સેવા કરે અધિકારમંદ થઈને સેવા મેળવવા જવાર પોતે પડે છે અને બીજાને પાડે છે સાધુઓ સાધુતામાં રહી ઉપદેશ અને સાહિત્યમયાર દ્વારા જગતની મેલા મરી શકે સાધુની વ્યાખ્યાન એ છે કે- સાધ્નોતિ સ્વપરહિતકાર્યાણિ इति साधु। આ વ્યાખ્યાને અનુસરી સાચા સાધુએ જીવન જીવવાનું છે એ ખરું છે કે સાધુ નિર્મલ છે, કયન કમિનીનો ત્યાગી છે, એટલે જગતની મેલા કરવા જતા એને અનેક મુશ્કેલીઓનો સામનો કરવો પડે છે પરંતુ એ મુશ્કેલીઓને ઉડાવીને પણ બની શકે તેટલા અસર સ્વહિતની સાથે પરહિતના કાર્યો કરવા, એ સાધુનું કર્તવ્ય છે

મકરજી ૩૮ થી
કરાચીની કદરવાની

અમારા જેવા શક્તિહીન અને સાધનહીન સાધુઓ શું કરી શકે? ક્યાં એટલા સચોટો? અને ક્યાં ઉદારતાની અવધિ એટલી અતુલ્યતાઓ? જતા યત્નકિંચિત્ત અસર થોડું પણ થઈ શકતું હોય તો, તેમા અમે અમારા કર્તવ્યથી જરા પણ વધારે નથી કરતા એમજ અમે સમજીએ છીએ કરાચીમા જે કંઈ પ્રગતિ થઈ શકી, જે કંઈ સેવા થઈ શકી, તેનો ઉલ્લેખ આ પહેલાના મકરજીમા કરવામા આવ્યો છે એ પ્રવૃત્તિમા અમે કોઈ મહાભારત કામ મળું છે અથવા કર્તવ્યથી વધારે કંઈ છે, એવું જણ થે નથી, જતા એવી નજીની અને નમાની સેવાને પણ મોઢું રૂપ આપી એની કદર કરવાને તૈયાર થનારાઓ ખરેખર અમારી કે અમારા કાર્યોની કદર નથી કરતા, પણ તેઓ પોતાની સમજનતાને પોતાની ઉદારતાને અને પોતાના વિરાજ કદરને જ જાહેર કરે છે

કોઈ ગરીબ અતિથી કોઈના ઘરે જાય, અને તે ઘરનો માલિક મરીમ અતિથિયુ ઉચા મકાસુ આતિથ્ય કરે, તો તેમાં એ અતિથિયુ મહત્ત્વ નથી, પણ તે આતિથ્ય કરનારની ઉદારતાનું દોષક છે અમારા જેવા અદના વિમુક્ત કરાચીના અતિથિ બન્યા, ત્યારથી

કરાચીની જનતાએ અમારું ને આતિથ્ય કર્યું છે, અમારું ને સન્માન કર્યું છે, અમારી સેવાઓમાં ને સરળતા કરી આપી છે, અને દરેક રીતે ને સહકાર આપ્યો છે, એવું વર્ણન કરવાને અમે બિનકુલ અશક્ત છીએ આલ્યા હતા તો અમારું કર્તવ્ય બળની જીવનને કંઈક સાર્યક કરવા, પરંતુ કરાચીની જનતાએ તો પ્રારબધી અત્યાર સુધી ને ને ભાવબીજું સન્માન આપ્યું, તે બદલ અમે તેમનો નેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો થોડો છે. અમારી પ્રવૃત્તિમાં સાથ આપવામાં કરાચીની જનતાએ નથી જોયો ધર્મભેદ કે નથી જોયો જાતિભેદ, નથી જોયો વેપભેદ કે નથી જોયો દેશભેદ દરેક ઢામ અને દરેક જાતિના મૂલ્યોએ અને સાધુસતોએ ઉદારતા પૂર્વક અમને અપનાવ્યા અને સાથ આપ્યો ખરી રીતે અમારી યત્નિચિત પ્રવૃત્તિમાં પણ સર્વાધિક્ષેય કરાચીવાસીઓનેજ હોવા છતાં બધો ૫ ધશ અમને અપવા સુધીની એમની ઉદારતા ચે તો હૃદય કરી છે

જેઓની ખાસીયતજ બીજાની કદર કરવાની પહેલી હોય છે, તેઓ ગમે તેવા નાના પ્રસંગમાં પણ બીજાની સમારકની ચર્ચા કરે કરવા તૈયાર થાય છે એક પ્રસંગે શહેરના પ્રસિદ્ધ નાગરિક પૈકી કબીરપંથના આચાર્ય સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી, બાધજમશેદ મહેતા, શ્રી દુર્ગાદાસ એકવાની, શ્રી હીરાલાલ ગણાત્રા, કે. ત્રિપાઠી અને 'પાસીસ સાર' ના અધિપતિ હરનુર સાહેબ વિગેરે અમારા નિકટના મિત્રોએ સહેલીઓની એક બે સભાઓ બરી અમારી સેવાના બદલામાં ટ્રાઇપલ્યુ સમારક રાખવાની પ્રવૃત્તિ શરૂ કરી સમારક તો તેઓનું હોય કે જેમણે ટ્રાઇપલ્યુ ઢામ કે દેશને માટે કંઈપણ બલિદાન આપ્યું હોય, અમારા જેવા સાધુઓ કે જેઓનો ધર્મજ 'કર્મણ્યેવાધિકારસ્તે' ના સિદ્ધાંતનો નિર્માણ થયો છે, તેમનું વળી સમારક શું ? ખજર પડતા દિવસાત કરનારા આગેવાન મહાનુભાવોને અમારી પાસે બોલાવી વિનમ્રભાવે તેમનો આભાર માની એરી હીલચાલ ન કરવા માટે બળ્યાબુ. આ હીલચાલ ૧૫ રજા પછી પણ, કરાચીની જનતા એક મા બીજી રીતે પોતાની ભાનના અને પોતાની ઉદારતાને બતાવ્યા વિના ન રહી શકી.

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરવાની

ધાયા કરતા વધુ સમય રોકાઈ કરાચીથી પ્રસ્થાન કરવાની તૈયારી
ચાલી રહી હતી મહાસુદિ સાતમનો દિવસ પ્રસ્થાન માટે
માનપત્ર નિશ્ચિત થયો હતો (એકે બામરીના કાચો ડોક્ટરો
તરફથી એક માઈલ પણ ચાલવાની મના હતી) કરાચીના
પ્રસિદ્ધ નાગરિકો બાઈ જમશેદ મહેતા, સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી, બાઈ
હીરાલાલ ગણુના, ડૉ. ત્રિપારી અને શ્રી મણિલાલ મહેતાના
આમન્યથી તા. ૨૬મી જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ના દિવસે સાંજના ૪ા
વાગે 'ગુજરાત નગર'માં શિવમંદિર પાસેના મેદાનમાં પારસીઓના
પ્રસિદ્ધ ધર્મગુરુ રમ્મસ-ઉલ-ઉરેમા, દત્તુર ડૉ. ધાલા, એમ એ, પી
એચ ડી, સિટ્ ડી, ના પ્રમુખપણા નીચે કરાચીના શહેરીઓની એક
સભા મળી હતી તમામ કામ અને તમામ ધર્મના નેતાઓની આ
સભા અમારા પ્રત્યેના એમના દિલની સાચી ભક્તિના પુરાનારૂપ હતી
અને તેમાં યે ડૉ. ત્રિપારી, બાઈ હીરાલાલ ગણુના, બાઈ જમશેદ
મહેતા, શ્રી દુર્ગાદાસ એડવાની, સ્વામી બાલકૃષ્ણદાસજી, આર્યસમાજના
પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન પ. લોકનાથ, સિધી આગેવાન મુદસસ શેઠ લોકામતજી
ચેલાશમજી અને આખરે પ્રમુખ ડૉ. ધાલા વિગેરે મહાનુભાવોએ તે
વખતે ઉચ્ચારેલા હાદિક શબ્દો અમારા દિલોને હૃયમચાવી રહ્યા હતા
તેઓ પોતાની સજ્જતા અને ઉદારતાને જોઈ પરિચય કરાવતા હતા,
પરંતુ અમારું હૃદય અને નેત્રો ઉંડા ધસતા હતા કરાચીની સમસ્ત
જનતાની અમારા પ્રત્યેની આદલી બધી ભક્તિ એ શુ અમારી
યોગ્યતાને આભારી હતી ? ના, ખરેખર તેમના વર્ણન કરતા શબ્દોને
માટે અમે કેટલા અયોગ્ય છીએ, એવું જાન તે વખતે અમને થતું
હતું. 'ભક્તિની અતિરિક્તામાં યોગ્યતા શબ્દો એક સેવકને માટે તેના
આત્મા કર્તવ્યના સૂચન અને છે 'અજ્ઞ' દશા અમારી હતી

આ વખતે એક મહત્ત્વની પેઠીમાં કરાચીના લગભગ તમામ નાગ
રિકોના હસ્તાક્ષરગ્રસ્ત ૭૦ માનપત્ર આપવામાં આવ્યું તે આ છે -

જનહિતાનુરાગી, ધર્મધુરંધર

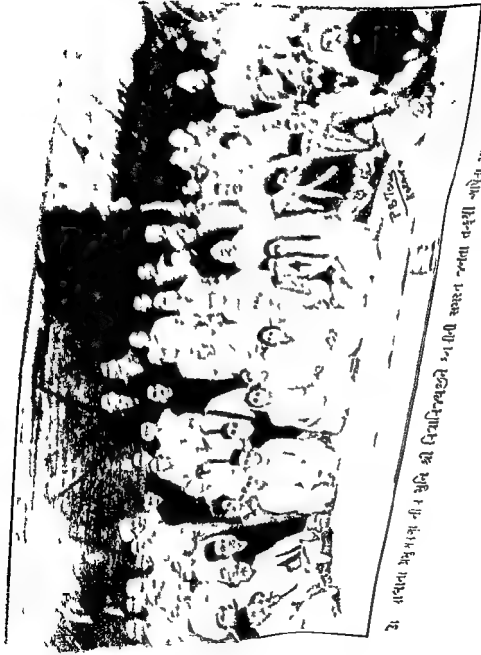
મુનિરાજ વિદ્યાવિજયજી મહારાજશ્રી

સુ. કરાચી

પૂજ્યપાદ મુનિવર્ધ્યશ્રી,

'અમે કરાચીનિવાસીઓ પોતાનું
અહોભાગ્ય માનીએ છીએ કે અમને આપ

પ્રકરણ ૩૬ શુ
કરાચીની કઠરદાની

૨૧. શાળાના પ્રમુખ મહાશય ની ને મુલિ શ્રી વિશ્વમિત્રજીએ આ બીની સમગ્ર નજીલા વનકીયા બાલિયા માન હા અમલનો ખર્ચ ફોટો.

જેવા એક વિરલ સત્યપુરુષનું સન્માન કરવાનો આ પ્રસંગ પરમાત્માએ આપ્યો છે સાધુઓના દર્શન તો સદૈવ દુર્લભ ગણાયા છે તેમા જે વિશેષતઃ આધિભૌતિક પ્રપચો વચ્ચે પીસાઈ રહેત આ જમાનામા, આપ જેવા મહાપુરુષના કેવળ દર્શનજ નહિ, પરતુ પરિચય અને સહવાસની દ્રષ્ટિ અમ કરાવીવાસિઓને લગાતાર અદાર મહિમા સુધી બહીને વિધિએ ખરેખર અમારા ઉપર મહેર જ કરી છે, એમ અમે માનીએ છીએ

“મહાત્મનૃ! આપે ધર્મને સાચેજ જીવી જાવો છે પૂરાતન સરકૃતિની લગીર જે ઉપેક્ષા કર્યા વગર આપ નૂતન પ્રકાશ જીવી શક્યા છે નિર્ધર્મની વિશિષ્ટ મર્યાદાઓનું રજખર પશુ ઉલ્લંઘન કર્યા સિવાય આપ સર્વધર્મસમભાવ અનુભવો છો, આચરો છો અને ઉદ્દ્યોષિ પશુ છો પરપરાગત રૂઢિઓ અને સનાતનધર્મ એ બન્ને વચ્ચે રહેવો સૂક્ષ્મ ભેદ આપની કુશાગ્ર દષ્ટિએ નિહાળ્યો છે અને આપના ઉદાર આત્માએ ઝોળખાળ્યો છે, એટલું તો આપના થોડા પશુ પરિચયમા આવનાર પ્રત્યેક જણ વિશ્વાસપૂર્વક કહી શકશે

“અને તેથીજ કરાવીમા આપના અદાર મહિમાના વસવાટ દરમિયાન બાગ્યેજ કોઈ એવી સત્પ્રવૃત્તિ હશે, જેની પાછળ આપની મગલ પ્રેરણા ન હોય બાગ્યેજ કોઈ એવું લોકહિતનું કાર્ય હશે, જેમા આપનો સહકાર ન હોય. સકૃષિત અર્થમા જે વસ્તુને યુવકુળ ‘ધર્મ’ સમજે છે, તેનાજ કેવળ આચરણથી આપ સતુષ્ટ રહ્યા નથી, આપને મન ‘ધર્મ’ એ ‘જીવન’ છે અને ‘જીવન’ એજ ‘ધર્મ’ છે.

પ્રકરણ ૩૮ ‘સુ’
કરાચીની કદરવાની

“આપશ્રીની તેમજ શ્રી જયન્તવિજયજીની છેલ્લી બિમારીના કારણે આવેલ સારીરિક નબળાઈને લીધે કરાચીથી કુચ સુધીના વિકટ પંથના પગપાળે વિહાર કરવામા માત્ર અંતરાય ૩૫ જ નહિં પણ, ડોકટરોના ૨૫૨૮ અભિપ્રાય મુજબ હાનિકારક છે, એમ જાણવા છતાં પણ વિહાર કરી જવાના આપના સંકલ્પમાં આપ દૃઢ છે, તે જાણી અમેને ચિંતા થાય છે. અમે વિનવિએ છીએ કે આપના સંકલ્પને ફરીથી વિચારી જોશો અને બની શકે તો એકાદ વર્ષને માટે કરાચીની જનતાને આપની વિદ્વાદ, અવહાર કુશળતા અને કાર્યદક્ષતાનો વિરોધ લાલ આપી કૃતાર્થ કરશો.

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની ઠંઠરહાની

“યદિ આપનો નિશ્ચય હઠજ રહેશે અને આપ નિયત દિને વિહાર કરશો, તોપણ અમે આપશ્રીને ખાતરી આપીએ છીએ કે કરાચીવાસીઓને આપ એક એવી પ્રુપ્તરશ્રુતિ બની રહેશે જે, તેમને સદૈવ સાંપ્રદાયિક વિચવાદોથી પર રાખી કબાણુપથે વાળશે. આપની વાણીનું રસાયણ એકવાર પણ જોણે માણ્યું છે, તે કાષ્ઠ કાળે પણ એ પ્રુપ્તરશ્રુતિ વિસરશે નહિ.

“સાથેસાથે શાન્તશ્રુતિ વિદ્વાન્ મુનિમહા-રાજશ્રી જયન્તવિજયજીની શાંતશ્રુતિ તથા અવહાર કુશળતાએ પણ અમારા હૃદય પર જે છંદી અસર અને માનની લાગણી ઉત્પન્ન કરી છે, તે વ્યક્ત કર્યા સિવાય પણ અમે રહી શકતા નથી.

“આપ જેવા એક વિરલ પ્રુપ્તનું સન્માન કરવાનો તથા અમરી આપ પ્રત્યેની કૃતજ્ઞતા

તેમજ પૂજ્યભાવ બ્યક્ત કરવાનો આ શુભ પ્રસંગ પરમાત્માએ અર્પણ છે, એને માટે અમે કરાચીનગરનિવાસિઓ અમારું અહોભાગ્ય માનીએ છીએ.

કરાચી, તા. ૨૯-૧-૧૯૩૯.

આપના દર્શન અને અમૂલ્ય બોધપ્રવચનો અવલુ કરવાની અભિલાષા સેવતા અમે છીએ,

દરુડ ડૉ. માણેજી ન. ધાલા M. A. Ph. D.

Lit. D, ચમ્પ-ઉલ ઉવેમા

જમશેદ નસરવાનજી M. L. A.

હાલીમ એ. અલવી મેયર

રૂસ્તમ ખ. મિધ્યા M. L. A.

દોકામલ ચેલારામ

પીરોજશાહ હો. દરુડ મહેરજીરાણા અધિપતિ

‘પારસી સંસાર’

ડૉ. પોપટલાલ ભુપતકર M. L. A.

ખા. બા. અરહેશર મામા

સધા એધવજી

હરિદાસ લાલજી

ભગવાનવાલ રણુછોડદાસ

ખેતશી વેલજી કાળાગવા

સ્વામી જ્ઞાનકૃષ્ણદાસજી

રા. સા. હમવાનજી મોગરજી

હીરાદાસ નારાયણજી ગણુવા મુ. કારપોરેટર

સોહરાબ જી. એચ. કાન્ક

ડૉ. પી. વી. ચારણી

સિવજી વેલજી કાઠારી

પેશોતન જમશેદજી વાણીયા B. A., LL. B.

દુર્ગાદાસ બી. અડવાણી માજી મેયર

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કહરવાની

ખીમચંદ માણિકચંદ શાહ મ્યુ. કારપોરેટર
ફરતમ જમશેદજી દસ્તુર II A.

મનુભાઈ કુંગરશી-જ્ઞેશી

મણીલાલ મોહનલાલ

એદલ ખરાસ

છાટાલાલ ખેતશી પ્રમુખ જૈન મ્વે. મુ. સ ધ

કે. જે પાનાચંદ

રખંદીઆર ભક્તિઆરી બાહાઈ

ડા. પોપટલાલ એન્ડ સન્સ

ડા. જી દી દિગેરાણી M B. B. S etc.

વૈદ્ય મોહન રામ જ્ઞેશી

ડા પી. આર. દિગેરાણી B. H. M S etc

સ્વામી કૃષ્ણાનંદ

ડા. તારાચંદ લાલવાણી M. D. D S.

મોહનલાલ હંશરલાલ એન્ડ સન્સ ઝવેરી

મોહનલાલ કાળીદાસ

હીરજી શીવજી કાકરશી ઝવેરી

લાલચંદ પાનાચંદ

જ્યોતિલાલ સ્વજી ઝવેસ્ચંદ

નરીમાન સોરાનજી ગોળવાળા

કુંગરશી ધરમશી સંપદ

મીન્સીપાલ રામસદાય B. A. S T. C

ગાધાલાલ કેવળદાસ

આલીમ દી ગીદવાણી

વૈદ્ય સુખરામદાસ દી. એમ.

શુદ્ધ હરજીવન

કાકરશી મેધજી કાઠારી

મણીલાલ લહેરાભાઈ સે જૈનમ્વે. મુ. સ ધ

ડા. પુરપોતામ ત્રિપાઠી M D. (Hombro)

કે. પુનીઆ. એડીટર સિધ એળગરવર

જગન્નાથ નાયજી નાયર તત્ત્રી 'અમન ચમન'

મોહનલાલ વાધજી મહેતા

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કદરહાની

ગાંગજી તેજપાળ ખેતાવાળા

પી. ટી. શાહ

મણીલાલ ભટ્ટજી વ્યાસ અધિપતિ જ્વાલા

હરિલાલ વાલજી ઠાકર અધિપતિ હિતેચ્છુ

ભદ્રશંકર મંછારામ શાહ અધિપતિ સિંધસેવક

ન્યાસચંદ બહ્મીચંદ કુવાડીઆ

ડો. ન્યાસચંદ રામજી દોશી

પંડિત ભોકનાથ વાયસ્પતિ

ફરીથી કલા વિના નથી રહેવાતું કે કરાચીએ અમારી કદર કરવામાં હદ કરી છે. ક્યાં 'કર્મણ્યેવાધિકારો મે' એ અમારા સિદ્ધાંત અને ક્યાં આ અમારા ઉપર બોળે ?

મારા આત્મીયમંદુ શાંતમૂર્તિ મુનિરાજશ્રી જયંતવિજયજીએ એમને આપેલા માનપત્રનો જવાબ આપતાં હું ક્યાં કહ્યું:-

“મને આપેલા માન મઠિ હું તમારા આવાર માતું છું, ખરીરીતે તમારે માન તો મહારાજશ્રીને એકલાનેજ આપવું જોઈએ હતું, છતાં તમે મને પણ આપ્યું છે, એ તમારી વહાલતાને સૂચવે છે. મહારાજશ્રીને કાર્ય કરવાની કેટલી ધન્યતા છે, એ તમે જોઈ શક્યા છો, ખીમારીમા મિસ્રી રોકરે મના કરવા છતાં, સૂતા સૂતાં પણ તેઓ લેખો લખાવે છે, અને દરેક કાર્ય કરે છે. એમણે કરેલી સેવામાં મારા શ્રદ્ધા હિરસાને તમે સમાનભાવ સમજી ને માન આપવા તૈયાર થયા, તે જાહેર તમારો આભારી છું. મારા અંતઃકરણના આશીર્વાદ છે કે આપ સૌ જાન-દર્માં રહો, સુખી રહો, સમાજ દેશ અને આત્માની વન્નતિ કરો.”

ખિમારીના કારણે આ પ્રસંગે હું કંઈ વધારે કહી શકું તેમ ન હતો. પણ વિધિ તો પૂરી કરવીજ રહી. એ નિયમે જેજ ઉપર જેતી ને શબ્દો કલા તેમાંના યોગ્યક આ છે:-

પ્રકરણ ૩૮ સું
કરાચીની કદરદાની

‘મનુષ્યમાત્ર સેવા કરવા જન્મ્યો છે, સેવા કરાવવા માટે નહિ’ આ સિદ્ધાંત જો બધા ધ્યાનમાં લે તો જગત્પત્ની અસાધિ દૂર થાય અને સ્વર્ગીય મુખ મેળવી શકાય.

“જો ભૂમિમાં કવચ ભાતપિતાની બકિત ભૂલી ગયો હતો, એવી નિદાએવી ભૂમિમાં આટલી બધી બકિત, આટલો બધો પ્રેમ અને આટલી બધી ઉદારતા જોઈને મને તો એમજ થાય છે કે, આ ભૂમિને નિદનારા જોએ પોરી બૂલ કરી છે સિધના જેવા આદરભાવ મેં તો ક્યાય જોયો નથી. માસાદારી દેવા છતાં, સિધમા લોકોની બકિત અને શ્રદ્ધા જોઈને મને તો એમ થઈ આવે છે કે જો આવશ્યકીય અનુકૂળતાઓ પ્રાપ્ત થાય તો સિધમા હજુએ બે નણ વર્ષ રહી ખૂબ પ્રચાર કરે.

મકરલુ ઠંડ મુ
કરાચીની કંઠરદાની

“કંઠરદા કંઠાઓએ, અમે જે કંઠો સઢન કરીને અહિં આવીયા, તેવું વર્ણન કંઈ છે પરંતુ હું જાણીશ કે જે દિવસથી અમે અમારૂં ધરખાર અને સગા-સબંધીઓને ઠોડીસાધુતા સ્વીકારી છે, અને ઈચ્છાને રોધ કરવાનું માથે લીધું છે, ત્યારથી કંઠ જોખવાનું તો અમારે માથે નિર્માણ થઈ ગયું છે.

“મુખ્ય કાહેને કહ્યું છે તેમ, સાધુ તેજ છે કે ને પોતાનો આદર્શ ખડો કરવા પોતાથી બનવું કરે છે કરાચીની જનતાએ આ માનવત્વ આપીને અમારા ઉપર ખરેખરો ઉપકાર કર્યો છે. પણ મારે માટે તો આ ઉપકાર એક ઉપસર્ગરૂપ થયો છે. ‘ઉપસર્ગ’ કોટરે કદ કંઠ સઢન કરવા માટે માલસમા સકિત જોઈએ. તમારૂં આ સન્માન છરવવાની માસમા સકિત છે કે નહિ, એનો હું બહુ વિચાર કરું છું. મનુ મને આ માન છરવવાની સકિત આપે અને એમા ઉચ્ચારેલા સંજ્ઞા જેવા મુલ્યો મારામા ઉત્પન્ન થાય, એની હું મનુ પ્રત્યે નાથના કરું.”

“હું જીનેના સાધુ છું, એણે તમે ન માન્યો,”
એમ હું રાગવાદથી કહેતો આવ્યો છું. એ મારું
કથન અત્યાર સુધી તમે માન્ય રાખીને કરાચીના
દરેક ધર્મના અનુયાયીઓએ અમારી જે સેવા કરી છે,
અમારા પ્રત્યે સ્નેહ વર્પાવ્યો છે, અમને સહકાર
આપ્યો છે, તેને માટે હું તમારો ફરી ફરીને આભાર
માનુ છું.

“અમારા જીવસય જે સેવા કરી છે તેને માટે
હું અંતઃકરણથી ધન્યવાદ આપું છું. આ પ્રસંગે
ડૉ. ન્યાલચંદ હોસી, ડૉ. વિશ્વનાથ પાઠીલ,
ડૉ. ઈ. કલેશ્વરીયા, વૈદરાજ નવલરાજકરભાઈ, અને
વૈદરાજ સુભરામદાસ વિગેરેને પણ અંતઃકરણથી
આભારીવાદ આપવા સાથે ધન્યવાદ આપું છું કે
જેમણે મારી અને મારી સાથેના સાધુઓની બિમા
રીના કોઈપણ ભતના સ્વાર્થ રાખ્યા વિના
અસાધારણ સેવા કરી છે

“આ પ્રસંગે એક પારસી ગૃહસ્થને પણ તમા
શીધા વિના હું નથી રહી શકતો તે છે ભાઈ એલવ
નસરવાનજી ખરાસ અને તેમના ધર્મપત્ની પીલ્લુબેન.
જે દિવસથી આ ગૃહસ્થને મારી સાથે પરિચય થયો
છે, તે દિવસથી અત્યારની યદી સુધી પોતાના પારસી
ધર્મના દૃઢ રહીને પણ અમારી સેવાને માટે તેમણે
જે તન મન ધન ન્યોજાવર કર્યા છે, એની હું ખરા
જાગરથી કદર કરું છું. નિસ્વાર્થ તિ થી
જેમણે હરણી સેવાનો બદલો પરમાત્મા તેમને આપે,
તેમના કુટુંબને સુખી રાખે, એવી હું પરમાત્મા પ્રત્યે
પ્રાર્થના કરું છું”

“અંતમા એક વાત કહી લઉં. તમારામાના
ધણાઓ મારી અત્યારની બિમારીને ધ્યાનમાં લઈ,
તેમજ ડૉ. મિસ્ત્રીએ તપસવા થઈ આપેલા રીપોર્ટ
જપરથી મને નિહાર નહિ કરવાનો જે આશ્રય કર્યો
છે, એ તમારા માસ પ્રત્યેના મમત્વને આભારી છે.
હું આ સંબંધી જરૂર ફરીથી વિચાર કરીશ અને

પ્રકરણ ૩૮ મું
કરાચીની કકરદાની

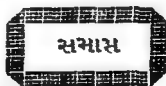
બિન હિંદુઓને હિંદુઓની નિકટમાં આણવારૂં હોઈ
હિંદુત્વની એક પ્રકાશની સેવારૂપ છે. અને બીજી રીતે
કહીએ તો એજ બીજા દેશની સર્વકામને એકબીજાની
નિકટમાં આણવારૂપ છે. અને તેથી વિદ્યાવિજયજી
મહારાજના જીવનકાર્યમાં અનાયાસ દેખસેવાતું
રાજકીય કલ્યાણતું કાર્ય' થઈ રહ્યું છે, 'એમ અમે
સમજીએ છીએ. અને તે માટે મહારાજને અમે
અભિનંદીએ છીએ."

'હિતેચ્છુ' ૩૧ માં ૧૮ માર્ચ ૧૯૩૬

હિતેચ્છુના વિદ્યાન અધિપતિએ કરાવીની કરદાનીના મંદિર ઉપર
એક શિખર ચણાવ્યા જેનું કામ કર્યું છે. અને તેમ કરીને જેમ
પોતાના વિશાળ હૃદયનો, ગુણાનુસંગતાનો પરિચય કરાવ્યો છે, તેમ
મારા જેવા એક અદના ભિક્ષુકને એક મહાન બોભથી દબાવ્યો છે.

મકરજી ૩૮ મું
કરાચીની કરદાની

સૌનું કલ્યાણ હો એજ અતઃકરણની ભાવના.

પરિશિષ્ટ

આ પુસ્તકના જુદા જુદા પ્રકરણોમાં જૂત અને વર્તમાનકાળનું ઇતિહાસિક વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે. પુસ્તકની સમાપ્તિ થતા થતા લખાએના વર્ણન સાથે સંબંધ ધરાવતી જે વિશેષ હકીકતો મળી છે, તેનો દૂક સાર આ 'પરિશિષ્ટ'માં આપવામાં આવે. ■

—પ્રકરણ ૧૧ માં 'જીવજાતીઓનું સ્થાન' બતાવવામાં આવ્યું છે. તેના પૃષ્ઠ ૧૩૭-૩૮ માં કરાચીની જુની અને નજીની શેઠ લાલજી લક્ષ્મીદાસની પેઢીમાં સવત ૧૮૭૫ ના ચોપડા હેવાનું જણાવ્યું છે. આ સંબંધી વધુ તપાસ કરતાં શેઠ હરિદાસ લાનજી કેટલીક હકીકત પૂરી પાડે છે, તે આભાર સાથે દૂકમાં આપુ છું.

જીવજાતીઓમાં સૌથી પહેલાં આવનારોઓમાં પોરબંદરવાળા જુના લાખીયા વેપારી શેઠ લક્ષ્મીદાસ માધનજીનું નામ આગળ આવે. ■ કહેવાય છે કે બસો વર્ષ પહેલાં તેમની અહિં કાઠી હતી તેમનો વિ. સવત ૧૮૪૮ નો 'ખાતાવહી નો ચોપડા' મળ્યો છે. એ ચોપડાના પૂજના પહેલા પાનામાં "સવત ૧૮૪૮ અસો વદ ૦)) દીપોત્સવ ઠા લક્ષ્મીદાસ માધનજી હસ્તકે જરમશી લક્ષ્મીદાસનો હસ્તની ખાતાવહી કરાચીની છે."

ધર્મશીના ભાઈ પ્રાગજી લક્ષ્મીદાસ અને પ્રગજીના પુત્ર પ્રિમજી પ્રાગજીના નામની પેઢી સ ૧૮૫૭-૫૮ સુધી કરાચીમાં હતી તેઓ કનડી ભાટિયા મહાજનના મુખી હતા. સ ૧૮૪૮ ના એ ચોપડા ઉપરથી જણાય. ■ કે-તે વખતે વહાણોની માલની આવ-આવનો વેપાર સારો ચાલતો. પાંચેક વહાણો તો તે પેઢીના પોતાના હતા.

જુદા જુદા દેવસ્થાનોનાં ધર્મદાખાતા પહોં જોવામાં આવે છે. દેવસ્થાનોનાં નામથી લાગ્યા કાઠવામાં આવતા ઓનાથદ્રારાનાં ભેગીયા અને વલ્લભાચાર્ય સમ્રાટના ભેગીયા લાગ્યા ઉધરાવાનાં આવતા તે પછીના વર્ષો એટલે સ ૧૮૮૦ અને તે પછીના ચોપડામાં દર પાંચ-માત વર્ષે ભાટિયા શ્રાવિમાં છુટાછવાયા લગ્ન તેમજ મરણના પ્રસંગોમાં એ મહાજનો તુરંથી લાગ્યા લેવામાં આવ્યાની નોંધ. ■

પરિશિષ્ટ

—પ્રકરણ ૧૯ માં ‘કરમીના સ્થાનકવાસી સઘ’ સંબંધી લખતા પૃષ્ઠ ૧૮૨ માં સ્થાનકવાસી સઘમાં પડેલા કુસુપનુ વર્ણન લખવામાં આવ્યું છે પરંતુ એ જણાવતા અત્યંત ખુશી થાય છે કે આ પુસ્તક વાચકોના હાથમાં આવે, તે પહેલાં સ્થાનકવાસી સઘનો તે કુસુપ દર થયો છે, અને બધા એક થયા છે સઘના વહીવટમાં લગાજાઈને પ્રથા બંધ કરી ‘ચુવાવેરા’ દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. સઘના વહીવટ માટે કમીટી બધારથી દૂર કરી હાલમાં, ઝાનાવાડી, અને કચ્છી તરફનો એક એક ટ્રસ્ટી એમ ત્રણ ટ્રસ્ટીઓના સઘનો વહીવટ ચલાવવાનું ઠરાવવામાં આવ્યું છે. સુસ્ત જૈનધર્મ પાળનારા ભાવસાર ભાઈઓ માટે શુ ઠરાવવામાં આવ્યું છે, તે કંઈ જાણવામાં આવ્યું નથી પણ એ તે કામની ઉપેક્ષા કરવામાં આવી હોય તો તે શોભાદાયક નથી

૬

—પ્રકરણ ૧૫ માં સિધી હિંદુઓના વર્ણનમાં આ કામના ‘લેટીરેટી’ના રિવાજ સંબંધી લખવામાં આવ્યું છે તેના પૃષ્ઠ ૧૨૮ માં આ રિવાજને દૂર કરવા માટે સિધધારાસભામાં બીલ આવ્યાનું જણાવવામાં આવ્યું છે ખુશી થવા જેવું છે કે તે બીલ પાસ થયાનું જાણવામાં આવ્યું છે

—આજ પ્રકરણના ૧૩૧ ના પૃષ્ઠમાં ‘આમ મહળી’ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે સિધી હિંદુઓની ચળવળના પરિણામે સિધ ગવરમેન્ડે આ ‘આમ મહળી’ ને ગેરકાયદેસર ઠરાવી છે

—પ્રકરણ ૨ નું ‘જૈનદર્શિએ જુનું સિન્ધ’માં પૃષ્ઠ ૧૩ માં વિ સ ૧૨૮૦ માં જિનયદ્ધરિએ ઉચ્ચનગરમાં કેટલાક અપિપુષ્પોને દીક્ષા આપ્યાનું લખ્યું છે ત્યાં ૧૨૧૮ નોંધ્યો

પૃષ્ઠ ૧૪ માં જિનમાણિક્ષયરિને જિનકુશનમરિના ચિન્હ બતાવ્યા છે, પરંતુ તે ચુરુચિન્હ નહિ હતા માણિક્ષયરિ જિનયદ્ધરિના ચુરુ હતા તેઓ ૧૬૧૧ માં સ્વર્ગવાસી થયા છે

પરિશિષ્ટ

અકબર ૪,૨૩૨,૨૫૪,૨૬૯,૩૨૪
અબ્દુલ ૭૮,૭૯,૧૦૯
અનંત હરિલાલ ૧૧૫,૧૫૮,૩૦૪
અબ્દુલ લતીફ ૧૨૧
અબ્દુલ હકીમ ૪,
અમીર ૭૮
અમોલખા ૪૧,૫૦,
અમુન ૩,

અલ્લાહીન ૩૬,૨૬૯,
અમુલ ૧૧૮
અમર ૨૬૯
અમર ૨૬૯
અલીમ ટી. ગીલાણી ૩૪૪
અસકર ૧૬૧,૧૬૨
અહમદ ગાંધી ૭૩

અહમદ ૪૯
અહમદ મોતીચંદ ૧૬૧
અહમદ ૧૬૨
અહમદ ૬

અહમદ ૧૫૩, ૧૫૪, ૧૫૫, ૨૨૨, ૨૨૩,
૨૨૪, ૨૪૮, ૨૬૬, ૩૦૩, ૩૩૧
૩૩૫, ૩૪૪, ૩૪૭, ૩૪૮

અહમદ ૨૬૯
અહમદ ૧૫૬, ૩૪૭

ક

કક ૧૨
કક ૧૪
કન્દલાલ મુનશી ૧૩૯,૨૭૩,૨૭૬
કપીર સાહેબ ૩૧૨,૩૧૩,૩૧૪
કમ્પોઝિશન ૩૪,૩૫,૩૬
કમ્પોઝિશન ૧૦,૬૭
કાકુ ૧૨

કાન ૧૪
કાન પોપટ ૧૬૩
કાનલાલ ૭૯
કાલકાચ ૨,૧૨,૧૩
કાલીદાસ ૧૦૪,૧૦૫
કાળા મલા ૧૬૧,૧૬૨,૧૬૩,૧૮૫
કિશોરમલ ૫૦
કુળધર ૪૯
કુમાર પ્રેમિસ ૩૦૪
કુમારલાલ ૩૬,૫૦,૨૬૯
કૃષ્ણભગવાન ૧૩૧,૩૦૬,૩૧૦
કૃષ્ણાનંદ સ્વામી ૨૨૯,૨૬૬,૩૪૪
કે. બી. પટેલ ૨૫૫,૩૦૧
કેસરદેવ ૨૨૯
કેસરદેવ ૭૫
કેસર ૩૨૧
કાંતિલાલ ૭૮
કાંતિલાલ મધરલાલ ૨૬૦
કાંતિલાલ જિંદગી ૨૦૬,૨૧૬,૨૧૯,૨૬૦,૩૩૭

ખ

ખાન ૧૮,૨૦,૧૬૧,૧૬૬,૧૮૬,
૧૮૮,૨૮૬,૨૮૦,૩૪૪
ખાન ૧૬૬,૧૭૦,૧૭૨,૧૭૫,૧૮૨,૧૮૪,
૧૮૬,૨૫૧,૨૫૨,૨૫૫,૨૫૬,
૨૬૦,૨૬૧
ખાન ૫૫,૧૪૨,૧૪૫,૧૬૮,૧૬૯,૧૭૩,
૧૮૨,૩૪૪
ખાન ૨૨૩
ખાનલાલ વસ્ત્રાચંદ ૧૭,૬૮,૬૯,૧૬૧,૧૭૦,
૧૮૮,૨૫૫,૨૫૬,૨૫૯,
૩૦૨,૩૦૬
ખેતરીલાલ વેલશી ૧૬૬,૧૮૬,૩૪૩

ખેતરી શાહ ૧૭૦
ખેતાણ ૪૧
ખેંગારભાઈ ૧૭૦

ગ

ગજસિંહ ૩૬
ગણેશજી ૩૧૧
ગદ્ગિલ્લ ૧,૨,૧૨,૧૩
ગંગાપુલેન ૧૪૩
ગાંગી ૧૭૬

ગાંગુભાઈ તેજપાલ ૧૧૧,૧૬૯,૧૮૬,૩૪૮
ગાંગા ૪૯

ગાંધીજી ૮૯,૯૦,૧૦૪,૧૦૬,૧૪૬

ગીડવાણી ડાકટર ૭૫,૨૨૩

ગીદુમલ ૫,૧૧૮

ગુપ્તરાજ ૧૧૯,

ગુલામશાહ ૪,૫,૭૧,

ગેધસફોડ ૨૮,૨૯,

ગોડીપાઈનાથ ૧૦,૧૧,

ગોવિંદ મીરચંદાની ૭૫,૨૧૬,૨૨૧,૨૨૨,૨૬૫,
૩૦૩,

ગોસલ(રાવ) ૧૩

ગૌરીસંકર અંજનીયા ૧૪૦

ઘ

ઘાત્રીજાલજી સાધુ ૫૫,૧૭૩,૧૭૬,૧૮૨,૧૯૫,

ઘ

ઘટુભૂજ વેલશી ૧૮,૨૦,૨૩,૬૨,૧૬૧,૧૭૦,
ચિતરંજન ૭૯

ચિમનલાલ કીર્તીનકાર ૩૨૧

ચુનીલાલ અંબાલાલ બ્યાસ ૨૬૦

ચુનીલાલ ચતુર્ભૂજ ૧૭૦

ચુનીલાલ શૂલાભાઈ ૧૬૪,૧૬૯,૧૮૬,

ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ ૨૭૩,૨૭૪,

ચુનીલાલ વીક્રમ ૭૯

ચુનીલાલ ચિવલાલ ગાંધી ૨૫૯,૩૩૧,૩૩૫,

ચેલારામ ૨૨૩

ચંચળપુલેન ૨૪૪

ચંદ્રશંકર બુચ ૧૪૦

ચંદ્રેર ૭

ચંદ્રમેન જોટલી ૩૨૩

ચંદ્રિકા ૧૦૯,૩૨૧,

છ

છગનલાલ લાલચંદ ૧૮૨

છાતાલાલ ખેતરી ૫૫,૧૫૮,૧૬૯,૧૮૩,૧૮૬,
૨૧૫,૨૯૧,૩૨૨ ૩૪૪.

જ

જગજીવનદાસ જોશી ૧૭૦

જગન્નાથ નાથજી 'અમનચમન'

જટારાંકર પોપટલાલ ૩૨,૩૮,૧૭૦

જહુરાય ખંધડિયા ૧૧૪,

જમનાદાસ ઉદાણી ૩૧૮

જમનાદાસ મુસંતાની ૧૬૧

જમશેદ મહેતા ૧૧૨,૧૪૧,૧૪૪,૧૪૫,૧૪૯,૧૫૦,

૧૬૮,૨૧૪,૨૨૦,૨૫૫,૨૫૭,૨૫૯,

૨૮૯,૨૯૦,૩૩૯,૩૪૦,૩૪૩

જમીનદાસ આચાર્ય ૧૪૪,૧૫૭,૨૫૫,૨૫૯,૩૦૦,

૩૧૪,૩૨૩

જયકંઠજી ૧૪

જયપદ્મ ૧

જય-તવિગ્નજી ૧૧,૧૮,૨૨,૮૭,૧૧૦,૧૭૭,૧૭૮,

૧૯૬,૨૦૩,૨૦૪,૨૦૯,૨૧૧,૨૧૫,

૨૧૬,૨૪૫,૨૬૬,૨૭૧,૩૩૧,૩૩૬

૩૩૭,૩૪૦,૩૪૫

જયન્તીલાલ રવજી અવેશંદ ૧૬૯,૨૫૬,૩૪૪

જયમજી ૩૬

જયસાગર ૧૪,૧૫,

જયદેવસત સાહેબ ૩૧૪
 જયદેવસાલજી સાધુ ૧૭૩
 જયરાજભાઈ ૧૪૬, ૨૨૩
 જયવન્તરાજજી ૫૮
 જસા ૧૩
 જનકી ૧૩૫, ૧૩૬
 જનનીબેગ ૪
 જિનકુશલસુરિ ૧૪, ૧૫, ૩૫૮
 જિનનય દસુરિ ૧૩, ૧૫, ૩૫૨
 જિનદેવસુરિ ૨૬૬
 જિનપતિસુરિ ૧૩
 જિનભદ્ર ૧૩
 જિનભાણિકૃષ્ણસુરિ ૧૪, ૩૫૨
 જિનવલ્લભસુરિ ૧૩
 જિનસમુદ્રસુરિ ૧૫
 જિનસિ હસુરિ ૨૬૬
 જિનેશ્વરસુરિ ૧૪
 જીવતરામ ગીઝવાની ૭૫, ૨૨૨
 જીવતરાય ૧૧૩, ૧૧૪
 જીવિજીવજી ૨૨,
 જુનરકર ૩૦૪
 જુહારમવજી ૫૦
 જોકાળી ૨૫૩,
 જોયંદ વાધજી ૨૫૬
 જોહાલાભાઈ ૭૮
 જોશી ૩૦૮
 જોહન ૧૧૨
 જોષીદાસ ૧૪૫

જ

કમલમસજી ૭૫, ૨૨૨

ક

કાપુઆન ૫,

કી. જી. શાહ ૨૫૫, ૨૬૬, ૩૦૨

કેસરી ૨૫૩

ક

કાકસી મેધજી કાકરી ૧૫૮, ૧૭૦, ૧૯૬, ૨૦૮, ૨૮૫,
૨૯૫, ૩૪૪,

ક

કમર નીમજી ૧૬૧

કાલ્યાણલ કેવળદાસ ૩૪૪

કાલ્યાણાઈ મુલતાની ૧૬૫

કુમરસી ધરમશી સંપત ૧૨૧, ૧૫૭, ૩૪૪

કુમરશી મહારાજ ૧૪૩

કિંગામલ ૭૫

ક

તલકસી જ્વાલાળા ૬૯, ૭૮, ૭૯, ૧૭૦, ૨૫૬

તાનસેન ૨૨૭

તારાચ દજી ગજરા ૧૫૬, ૨૨૬

તારાચદ લાલવાણી ડો. ૩૪૪

તારાચદ સાંકળચંદ ૨૭૩

તારાપોરવાળા ૨૬૮

ત્રિકમ કાળુ ૧૬૧

ત્રિપાડી ડો. ૧૪૫, ૧૫૮, ૨૫૯, ૩૨૩, ૩૩૬, ૩૪૦,
૩૪૪

ત્રિભોવનદાસ ૫૫, ૧૭૩, ૨૪૪

થ

થારાની ડો. ૧૫૬, ૩૨૭, ૩૪૩

થોમસ ૨૫૩, ૩૧૯, ૩૨૦

થ

દરિયાલાલ ૧૨૨

દુરુરાય ૭

દસરાય ૧

દરુર (પી. એચ) ૧૫૮, ૧૪૪, ૨૮૬, ૩૧૪, ૩૩૬,
૩૪૩

દાનવિજયજી ૨૨, ૧૧૦

દાહિર ૩

દિન્નામલજી ૫૮

દુર્ગાદાસ ઝોડવાની ૧૫૭, ૧૬૭, ૨૨૧, ૨૨૨, ૨૫૫,
૨૫૭, ૨૮૬, ૨૮૯, ૩૨૦,
૩૩૬, ૩૪૦, ૩૪૩

દેવચૂપ્તમરિ ૧૩, ૧૪

દેવચંદ ૨૪૪

દેવડ ૪૯

દેવધર પ્રાગજી ૮૩, ૨૬૯

દેવી (બી. ઝે) ૨૨૨

દેવેન્દ્રસાગર યતિ ૩૮

ધ

ધનજીભાઈ ૧૬૧

ધર્મદાસ વાઘવાની ૨૧૯

ધર્મદેવ જોડણી ૧૫૭, ૨૨૦

ડો. ધાબા સાહેબ સ્વરૂપ ૧૪૪, ૧૪૮, ૨૬૫, ૨૬૬,
૩૪૦, ૩૪૩

ધીરજસાસ ટાકરસી ૨૦૮, ૨૫૫, ૨૫૬

ધીરજસાસ બપાસ ૧૪૦

ન

નગીનદાસ કર્મચંદ ૧૬૫

નરસિંહલાલજી ૨૨૯

નર્મદાસંકર ભટ્ટ ૧૪૨, ૨૫૫

નરસેરામ નીમચંદ ૩૨, ૩૮, ૧૭૦

નરિમાન ગોળવાળા ૧૪૪, ૧૪૫, ૧૫૮, ૨૫૬, ૩૦૦,
૩૪૪

નવલમલજી ગુમાનમલજી ૧૬૧, ૧૬૨

નવલસંકર વૈદ્યરાય ૧૫૯, ૩૪૭

નસરમાનજી ૫

નાઉમલ ૫, ૧૧૩

નાયુસમજી સાધુ ૧૭૬

નાનક ૬૫

નારણભાઈ ૧૭૩

નાસચણદાસ ૧૪૫

નાહડ ૩૫, ૩૬

નિખુજુવિજયજી ૨૨, ૬૬, ૨૧૫

નેમવિજયજી યતિ ૩૮

નેમીચંદજી ૫૧

ન્યાલચંદ સમજી ડો. ૬૮, ૧૫૮, ૧૬૬, ૧૭૩, ૧૭૪,

૧૭૫, ૧૯૬, ૨૯૧, ૩૩૧, ૩૩૫, ૩૩૬, ૩૩૭,

૩૪૪, ૩૪૭

ન્યાલચંદ કુવાડિયા ૧૭૦, ૨૬૩, ૨૬૪, ૨૬૫, ૨૬૬,

૩૪૪

ન્યાલચંદભાઈ ૧૬૨

ન્યાલવાલ ૮, ૧૧૧, ૧૩૫, ૧૩૮, ૧૩૯, ૧૪૬, ૧૫૧,

ધ

પદ્મભાજી વેલાજી ૧૬૨

પદ્મપ્રભ ૧૩

પપૈયા ૭૯

પાનાચંદ દેસવજી ૧૮૬

પાનાચંદ ટોળીયા ૧૭૦

પાનાચંદ માવજી ૧૬૧

પાવંતી સી ઝોડવાની ૭૩, ૭૪, ૭૫, ૭૬, ૧૦૯, ૨૧૯,

૨૨૧, ૨૫૫, ૨૫૬, ૩૦૨,

૩૨૦, ૩૩૧,

પાર્શ્વનાથ ભગવાન ૧૮૫

પીટ્ટાસ આસં ૩૧૬

પીઠાવાલા ૩૦૨

પીપ્પુ બહેન ૧૫૫, ૨૧૬, ૩૩૬, ૩૪૭

પુખરાજ ૨૬૪

પુતરાજ ૧૧૯

પુનીમા ડે. એડીટર 'સિંધુ એબનરર' ૩૪૪

પુરુષોત્તમદાસ મહારી ૨૫૫

પુરુષોત્તમદાસજી ૫૮

પુતલીમાઈ ૭૫, ૧૦૯

ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੨੬੫
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੨੨੬
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੭੮
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੨੧੬
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੪੪, ੧੫੮, ੨੫੬, ੩੨੦, ੩੪੩
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ (ਪੀ. ਟੀ. ਆਈ) ੧੭, ੧੮, ੧੯, ੬੪, ੨੨੬,
 ੨੫੦, ੨੫੫, ੩੪੪,

ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੩. ੧੪੫, ੧੫੬, ੩੪੩, ੩੪੪
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੭੦, ੧੮੩, ੨੬੧
 ਪ੍ਰਥਮ ੧

ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੩੧੬
 ਪ੍ਰਥਮ ੧੭੮
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੨੫੬, ੨੭੨,
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੪੭,
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੧੧, ੧੮੫
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੩੫੧
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੩੮, ੩੫੧,
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੧੧

੬

ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੦
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੨੬੬
 ਪ੍ਰਥਮ ੩੦
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ੧੭੩, ੧੭੬, ੧੮੫,
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੨੪੮, ੨੫੬
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ (ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ) ੧੭੦, ੩੩੩
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੨੦, ੧੬੬, ੨੫੬
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੫੦

੭

ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੫੫
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੨੬੬
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੧੪
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੫੦
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੫੧, ੧੫੨, ੨੫੬, ੩੧੨,
 ੩੧੪, ੩੩੬, ੩੪੦, ੩੪੩

ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੨੫੬
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੭੬, ੧੭੬
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੨੭੫
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੨੩੫, ੩੩੭
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੨੬੦
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੬੦, ੬੭

੮

ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੬੧, ੧੬੩, ੧੮੫
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੪੦, ੩੪੩
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੪੧, ੧੫੮, ੧੬੬, ੧੭੦,
 ੧੮੧, ੨੪੪, ੩੪੩

ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੮੨, ੮੨, ੧੫੮, ੩੪੪
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੨੬੪
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੨੦੨
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੬੬, ੨੪੭, ੨੫੬
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੭੮, ੭੮, ੧੭੦, ੧੮੪
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੭੦, ੨੫੫, ੨੫੬
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੬੨
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੪,

ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੬੧
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੩੪੪
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੪੦, ੧੫੬
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੭੬
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੭
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੦੪, ੧੦੫
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੪੧
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੭੬

੯

ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੭੬
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੮੦
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੮੭, ੧੮੮, ੨੦੭, ੨੧੬, ੨੭੩
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੬੬, ੨੪੭
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੫੦, ੧੦੬
 ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ਪ੍ਰਥਮ ਵਿਭਾਗ ੧੭੦, ੧੮੬, ੧੮੮

રત્નપ્રભસુરિ ૧૨
 રત્નશેખરસુરિ ૨૬૯
 રમણલાલ ૭૮, ૭૯
 રમેશવિજય ૨૬૫, ૨૬૬
 રવજી ૮૧
 રવજી ઝવેરચંદ ૧૭૦; ૩૩૭
 રવિચંદ ૬૮, ૨૬૦
 રાજવિજયજી યતિ ૩૭, ૩૮
 રાજેન્દ્રચંદ્રાચાર્ય ૧૪
 રાધાકિશન પાટુમલ ૨૨૩, ૩૩૬
 રામ ૧૩૫, ૧૩૬
 રામદાસ મોરારજી ૧૬૨
 રામસદાપ મીન્નીપાલ ૩૪૪
 ગમસ્ત્રહપજી ૫૮
 રાયચૂરાજી ૩૧૭
 રાવજી રત્તાજી ૪૭
 રૂપલાલજી બનોરિયા ૨૬૨
 રુદ્રમણિ ૩૦૨
 રુસ્તમ દસ્તુરજી ૧૪૪, ૨૫૫, ૩૦૨, ૩૪૪
 રેવાશકર ૭૮, ૮૦
 રેખાબહેન ૧૪૩

લ

લક્ષ્મીદાસ મેહેમ ૨૭૦
 લક્ષ્મીભાઈ ૧૯૬
 લક્ષ્મણ ૧૩૫, ૧૩૬
 લક્ષ્મીદાસ માધવજી ૩૫૧
 લક્ષ્મીભાઈ ૧૭૯
 લક્ષ્મીભાઈ પટેલ ૩૦૨
 લાખા ૧૩
 લાખાભાઈ (વીરમ લાખા) ૧૫૮, ૩૪૩
 લાલચંદ એડવાની ૭૪
 લાલચંદ પાનાચંદ ૧૬૯, ૧૭૮, ૧૮૧; ૨૪૪, ૨૫૬;
 ૨૬૬, ૩૪૪
 લાલજી લક્ષ્મીચંદ ૧૩૭, ૩૫૧
 લાલન પંડિત ૨૫૫

લીલાચંદ ચાવાળા ૧૬૦, ૧૬૨
 લૂણુશાહ ૧૩
 લેખરાજ દાદા ૧૩૧, ૩૫૨
 લોકનાથ પંડિત ૧૫૯, ૨૨૯, ૨૫૫, ૨૫૯, ૩૪૦,
 ૩૪૪
 લોખમલજી ચેલારામ ૯૪, ૧૫૭, ૨૫૫, ૨૫૯, ૩૨૩,
 ૩૪૦, ૩૪૩
 લ

વનસજ ૨૬૯
 વનેચંદ ખેતસી ૭૫, ૮૦,
 વલભાચાર્ય ૩૫૧
 વસ્તાભાઈ પંચાલ ૧૬૩, ૧૮૫
 વાધજી ગુલાબચંદ ૨૦, ૧૬૯, ૨૪૬
 વાડીલાલ ૧૯૬
 વાડીલાલ કંપત્તી ૩૦૩
 વાડીલાલ જગનલાલ ૧૭૦, ૨૨૦
 વાણીયા ડાક્ટર ૩૧૪
 વાલીખેન ૧૭૦,
 વાસવાની સાધુ ૭૩, ૨૫૫, ૨૫૭, ૩૧૫
 વાસુદેવ ૨૬૯
 વિક્રમ ૧૨ ૩૬
 વિજયધર્મસુરિ ૧૭, ૨૮, ૭૪, ૭૬, ૮૬, ૯૦, ૧૯૪
 ૨૪૭, ૨૫૩, ૨૫૪, ૨૫૬, ૨૬૦, ૨૬૬,
 ૨૭૦; ૨૭૨, ૩૧૫; ૩૨૦

વિજયવલ્લભસુરિ ૨૦૮
 વિજયેન્દ્રસુરિ ૨૦૮
 વિદ્યાવિજય ૨૬; ૩૦, ૮૭, ૮૯, ૯૦; ૧૭૬, ૨૧૨, ૨૩૭;
 ૨૩૯, ૨૫૭, ૨૫૮, ૨૮૭, ૩૨૪, ૩૨૫,
 ૩૨૬, ૩૪૬, ૩૪૮, ૩૪૯, ૩૫૦
 વિમલચંદ ૧૪
 વિમનાથ પાટીલ ડાક્ટર ૧૫૯, ૩૩૧, ૩૩૫, ૩૪૭
 વિશાળવિજયજી ૨૨, ૧૧૦ ૧૭૮, ૨૧૬
 વિક્રમચંદ તુલસીદાસ ૭૮, ૭૯, ૧૭૦
 વીરપાલ ૪૧,
 વીરબાઈ ૧૪૪, ૩૦૨

वीरभट्ट ४१
 वीर ७६
 वृद्धिचंद्र तुलसा ३८
 वेध ५० १६८
 वेधशाला १६८
 वनवास ५०
 वनवास भेना ६८, २६०, ३०४

२।

शक्राभा ६५, २५६, २६०
 शकुंतला ६
 शांतिपुर ३७
 शारदा २५६
 शाहकुसेन भिरा ३
 शहीनभा ६५, २५६, २६०
 शिवशुभ २५६
 शिव ३४३
 शिवरतन २३०
 शिवशाला १६१, १६८
 शिवा १७८
 शिवा ३
 शंकरभा १७६
 शंभुशाला १६८
 शांतिशाला १६१
 शांतिशाला छायाशाला १६८

३।

सत्य ६३ ८
 सत्यचंद्र २२३
 सत्यचंद्र २६६
 सत्यभूति ३०४
 सत्यभूति छायाशाला १४३, १७१
 सत्यभूति १५
 सभे ४३
 सत्य २५

सत्यवती साध्वी १२
 सर्वानंद ३२३
 सेवा सोम ३२१
 स्वाध्याय ७५; ८०
 सावित्री २६०
 सिद्ध १
 सिद्ध २६८
 सिद्ध ७५, ३२४
 सिद्धि १३, १४
 सिद्ध २५३
 सीता १७६
 सीता २५५
 सीता १३८, ३४३
 मुद्राशाला १५६, ३३०, ३४४, ३४७
 मुद्रा १७६
 सुंदर २२३
 सुंदर १७५, १७६
 सुंदर १७०, १६६
 सुंदर ३२७
 मोनरा ३८
 मोनरा ४६
 मोनरा १७४
 मोनरा ५५
 मोनरा १६६
 मोनरा (द्वितीय) ३१५
 मोनरा ३४३
 मोनरा ५०
 मोनरा २६८
 मोनरा १
 मोनरा ३२१
 मोनरा ३४४

६

दुर्गा १११
 दुर्गा ४

દરગોવિંદલાસ ૫૮, ૨૬૬
 દરિદાસ લાલજી ૧૪૧, ૧૪૫, ૧૫૮, ૩૦૯, ૩૪૩,
 ૩૫૧
 દરિલાલ પ્રાગજી ૧૩૯ ૧૫૬
 દરિલાલ ચતુર્થજી ૨૨૩
 દરિલાલ કાકર ૧૫૮, ૩૪૪
 દરિલાલ રાઝજી ૨૬૦
 દરિમયજી ૬૭, ૧૬૧
 ઢાતીમ અલવી ૮ ૧૪૩, ૧૪૫, ૧૫૮ ૨૫૯
 ૩૪૩
 દાસાનંદ ૨૫૫
 દિમ્મતલાલ ૬૫
 દિમ્મતલાલ પરીખ ૨૨૩
 દિમાશુવિજયજી ૨૨, ૪૭.૬૦, ૬૭, ૬૮, ૯૧, ૯૨,
 ૧૧૦, ૧૭૪, ૧૯૧, ૨૭૨, ૨૭૩, ૩૩૭,
 દિગોરાણી (પી. આર. ડો) ૩૪૪

દિગોરાણી (ડી. જી. ડાક્ટર) ૩૪૪
 દીગજી શીવજી કાકરશી ૩૪૪
 દીરવિજયસુરિ ૨૫૪. ૨૬૯
 દીરાલાલ ગણાના ૧૩૫, ૧૩૭, ૧૪૦, ૧૪૫, ૧૫૦,
 ૧૫૧, ૨૨૨, ૨૫૫, ૨૫૯, ૨૬૯,
 ૩૧૭, ૩૩૯, ૩૪૦૩ ૪૩, ૩૪૮

દુમાવુ ૩, ૪
 દુમરાજલાલ ૧૪૬, ૨૨૩
 દુમકુંવર ૨૬૪
 દુમચંદ્રાચાર્ય ૨૬૯, ૨૭૪, ૨૭૬
 દુસરાજ કેવિ ૩૧૫
 દુસરાજ તેજપાલ ૧૭૦

ફ

ફાગાકાયાજી ૪૯

દેશ, ગામો, સ્થાનોની અનુક્રમણિકા

(હિંદુસ્તાન, સિંધ, કશ્મીર- એ નામો વારંવાર પાને પાને આવતા હોવાથી-)

સ્વર

અજમેર ૧૯૯,
 અફઘાનિસ્તાન ૧૯, ૧૬, ૧૧૨, ૧૧૯,
 અમરેલી ૩૧૫,
 અમેરિકા ૭૪, ૧૨૫, ૧૪૮, ૨૫૩, ૨૬૯, ૩૨૧
 અયોધ્યા ૧૦૬,
 અબોર ૨,
 અપાસા ૩૮, ૧૦૯
 અહમદાવાદ ૧૧ ૧૬૧, ૨૦૮, ૨૫૫, ૨૫૯, ૨૬૧,
 ૨૭૩, ૩૨૪,
 આમ્રા ૩૨૦
 આફ્રિકા ૨૮૬, ૨૮૭, ૨૯૧
 આગ્રા ૧૧, ૧૮, ૨૪, ૮૭, ૨૭૯, ૩૧૬,
 આમુઈ ૩

આસામ ૧૩૫,
 આહોર ૩૪, ૧૦૮,
 એશિયા ૧૧૧
 બંદાલી ૨૫૩
 બંશાન ૩૨૧
 બરમાઇલખા ડેરા ૧૫
 બરલામકાંટ ૨૬
 બિચ્ચનગર ૧૩, ૧૫
 બીજેની ૧૨, ૨૭૨
 ઉત્તર સરહદ ૬
 ઉદયપુર ૧૮, ૨૪, ૧૬૫, ૨૦૩, ૨૬૦, ૩૩૧,
 ઉમરકાંટ ૪, ૧૦, ૧૧, ૧૬૦
 ઉમેદપુર ૩૪, ૩૯, ૧૦૮
 ઉનારસા ૧૬૧, ૨૦૦

ઉંટકા ૪૨

એરણ્યપુરા ૨૦

એકસકુંડ ૨૫૩

ઓગર ૧૦૧

ઠ

ઠાણ ૧,૩,૪૭,૮૩૫,૧૩૬,૧૩૭,૧૮૬,૨૧૫ નડ

૩૫૧,

કયાસપુર ૧૪,

કરેડા ૨૭૪,૨૭૫

કલકતા ૮૮,૧૧૫,૨૮૫,૨૮૬,

કાશિયાવાડ ૩,૧૧૦,૧૧૪,૧૨૫,૧૩૫,૧૩૬,૧૩૭.

૧૮૮,૨૬૦,૨૮૬,

કાશી ૧૦૬

કાલુ-એ-ડેરા ૭,૧૧

કિશકું ૫૦

કેશરિયાજી ૨૭૪,૨૭૫

કોનીમમામ ૧૫

કોટ્લી ૧૦૬

કલ્હાર ૩

કોચડા ૧૫

ખ

ખડક ૧૧૨

ખહીન ૫૦

ખામડા ૨૬

ખારમારા ૧૫

ખીવાણી ૨૦

ખુડાખાદ ૪,૫,૭૧

ખેતા ૧૬૧

ખેતરા ૬૧

ખેતપુર ૬,૮

ખોખરેપાર ૩૩,૪૧,૫૧,૫૪

ખોળવાહન ૧૫

ખભાત ૨૨૩

ગ

ગદરાસ ૧૦,૧૦૦

ગાલીયર ૨૯

ગિ,નમ્ ૭૬

ગીફ ૨૬૭

ગુજરાત ૧૧૦,૧૨૫,૧૮૮,૨/૬,૩૧૭

ગુજરાતનગર ૮૪,૧૩૬

ગુડા ૪૮

ગુડા બાલોતરા ૩૭,૩૮,૧૦૮

ગોપાલગુર ૧૫

ઘ

ઘોરીમના ૪૨

ચ

ચણીગાવ ૪૨

ચોક્કીસ ૪૨

ચોક્કાળ ૪૨

જ

જામની ૨૫૩ ૩૧૫

જાસાઈ ૪૦, ૪૬

જાસોલ ૪૨, ૪૮

જાપાન ૨૬૭

જામનગર ૧૩૭

જાલુ-એ-બોનરા ૫૪

જાલોર ૩૪, ૩૫, ૩૬, ૩૭, ૩૮, ૩૯ ૧ ૮

જુહો ૨૬

જુના ૪૬ ૫૦

જેલમ ૧

જેલમમેર ૧, ૧૪, ૧૬, ૩૭, ૪૭, ૪૮, ૬૫,
૬૬, ૧૧૭, ૧૬૦

જેલપુર ૧, ૪, ૨૭, ૨૮, ૨૯, ૩૦, ૩૧, ૩૨,

૪૧, ૪૨, ૪૭, ૫૦, ૫૧, ૫૨, ૫૮,

૬૪ ૬૬, ૬૮, ૬૯, ૧૦૦, ૧૦૧

જોડીયા ૧૩૭,

જા પાંચ ૭૭,૭૮
જા ગણાલી ૭૭,૭૮,૮૧,૧૭૭

અ

ગાંધી ૧૭૬,

દ

દાપરા ૪૨

ક

દા ૩,૪,૭,૧૦,૨૬,૧૬૬,

ક

કંકરેલ ૧૩

ક્રીડારોડ ૮૪,૧૧૫,૨૨૦૩૨૨.

કેન્સાઈ ૨૨૬

ત

તખતગઢ ૩૯,૧૦૮,

તરપાંટક ૧૫,

તીખી ૩૫,

તીલવાડા ૪૧,૪૨,

થ

થરપારકર ૬,૫૪,૧૩૬

ઢ

ઢરાજ ૮

ઢાફ ૬,

ઢામેની ૭૭

ઢારકા ૬૭

ઢિંજી ૩,

ઢુનિયાપુર ૧૫,

ઢેરાઉલ ૧૪,૧૫,

ઢેવમંદર ૨,

ઢેવરાજપુર ૧૪,

ઢેલગામ ૨૭૩,૩૩૪,૩૩૭,

ઢોહદદા ૧૪,

ઢાંડી ૧૦૬

ધ

ધામોખંદર ૧૬,૧૧૪,

ધાટ ૩૩,

ધોરોનારો ૫૪,૫૫,૬૦,૧૭૪

ન

નખત્રાણા ૨૬

નગર ૪૮

નગરકાંટ ૧૪

નગરકાંટા ૧૩૭,૧૬૦

નગરપારકર ૧૦,૨૬,૧૩૭,

નવરગખાન ૧૫,

નવાનગાલ ૬,

નવાનગર ૧૫,

ન્યૂહાર ૫૪,૧૦૮,

નકાકા ૩૭,૬૭,

નાથલાસ ૩૫૧

ના ૩૩

નેપાલ ૧૨૨

નેપાલકાંટ ૨,૪,૧૬,૭૧

પ

પરમે-જી-વેરી ૫૪

પરશુરોકાંટ ૧૫

પાટણ ૧૮,૧૬૫

પાટીવ ૧૬ ૨૭૩

પાલી ૬૫,૬૬,૧૬૦,૧૬૧

પાલીવાણા ૨૩ ૪૩,૬૭

પોરખંદર ૩૫૧

પાળખ ૧,૬,૧૬,૧૧૧,૧૧૬,૧૨૨,૨૨૬,૨૬૦

ફ

ફરીપુર ૧૪

ફેન્ગ ૨૫૩

બ

બગદાદ ૩

બદોના ૨૬,૧૬૬

બમાવર ૧૭

બલનાબાદ ૭

બલુ ૧૯

બહુચિરતાન ૧,૫,૧૬

બાકરાણી ૬

બાડમેર ૧૧,૩૭,૪૨,૪૩,૪૬,૪૭,૪૮,૪૯,૫૦,
૫૧,૯૬,૧૦૮,૧૦૯

બાડેવા ૪૭

બાવોતરા ૨૭,૩૦,૩૧,૩૨,૩૩,૩૭,૩૮,૩૯ ૪૦,
૪૧,૯૫,૯૬,૯૯,૧૦૮,૧૬૫

બિલાવબરી ૮૮

બીટીશ ૧૧૩,

ભુતવાલા ૪૨

બેરાણી ૯૮

બેન્જમિન ૩૧૬

બગાળ ૧૩૫

ભ

ભારતવર્ષ ૮૭,૧૧૧ ૧૪૫,૨૫૩

ભાવમપુર ૧,૧૬,૧૧૯

ભિનમાલ ૪૯,

બૂબ ૪૭

બુલારી ૧૦૧

બેદનાનગર ૧૫

ભિડસાહ ૬૨,૬૪,

ભ

મદારી ૬૧

મદાસ ૧૧૫

મતેરા ૧૧૨

મગમવાહન ૧૪

મફકોદ ૧૨,૬૩,૧૪

મગદ ૧૩,૧૪

મર્લાવાતપુર ૧૫

મનીર ૮૧,૮૨,૮૪,૮૬ ૭૨ ૨૬૬,૨૯૯,૩૨૨
૨૫૯,૩૩૧ ૩૩૫

માનારખપુર ૧૫

માતલાડ ૫૨,૫૪,૫૭,૭૭,૧૦૮,૧૨૫,૧૩૪
૧૩૬,૧૮૮,૨૬૪

માવાણી ૩૩,૪૧,૪૨,૪૬,૪૭,૪૯,૫૦,૫૧,૬૭

માળીયા ૨૬,

મીરપુરખાસ ૩૩,૫૪,૫૬,૬૦,૬૧,૭૮,૮૮,૧૩૪

મીરાની ૩૦,૩૧,૫૧

મુજાગાવ ૩૩,૫૧,૫૨ ૯૯

મેલાડ ૧૩૬ ૧૮૮,૨૭૪,

મોકલસર ૧૦૮

મોખાસા ૧૯૮ ૨૦૭,૨૧૬,૨૭૩

માડની ૧૩૭,

મુંબાઈ ૮૮,૧૧૪,૧૧૫,૨૬૪,૨૭૩,૨૮૧,૩૧૮
૩૩૭

ધ

ધુરોપ ૭૪,૧૧૧,૧૨૫,૧૪૮,૨૫૩,૨૬૯,૨૮૫,
૩૧૯,૩૨૧

ર

રાજકોદ ૪૭,૯૮,૨૯૫

રાજપુતાના ૧,૩,૧૬,૧૧૯,૨૯૦

રાણપુર ૮,

રાધનપુર ૧૧,૬૫

રામસર ૪૨

રસિયા ૧૧૨,

રેલુકોદ ૧૪

રોહરી ૨૭,

સ

સારખાના ૪,૬,૨૨૫

સાહોર ૨૩૨,૨૮૫,૩૧૬,

સીવરપુત્ર ૧૧૧

સોદીપુર ૧૫

વ

વડોદરા ૮૮,૩૧૪

વર્ધા ૩૨૮

વસન્તનદર ૩૫૧

વળાદ ૨૪૮,૨૫૮

વાપુર ૪૨,૪૬

વામન-સરદદ ૧,૧૬

વાસરવાડ ૫૪
 વિલાયત ૩૯
 વિસનગર ૩૦૩,૩૧૭,૩૧૮
 વિસાલા ૪૨
 વીરમગામ ૨૫
 વેસાડો ૪૩
 વાંકાનેર ૩૨૧
 વૃંદાવન ૨૨૬
 ૨૧
 શાહપોર ૪,૩૫૧
 શિવગંજ ૨૦,૨૩,૨૭,૩૩,૩૮,૩૯,૮૭,૧૦૬
 ૨૦૩,૨
 શિવપુરી ૨૯,૩૨૦
 શિવીસ્તાન ૨
 ૨૧
 સફરીનગર ૧૫
 સપ્તપર ૬,૨૭,૨૨૫
 સપ્તપરનાજ ૮
 સમાનગર ૩
 સાધજેલા ૭
 સાસલા ૧૬૧
 સિદ્ધપુર ૧૭૫
 સિદ્ધાસલ ૧૪,૩૨૪
 સિવાસ્યા ૩૮,૧૦૮,૧૦૯,
 સીજીકારી ૪૨
 સીરોહી ૧૯,૨૬૦,૨૭૩

સીજીકારી ૪૮
 સીદ્ધાસ્યા ૪૨
 સુભાષપર ૧૯૬
 સુવર્ણગિરિ ૩૫,૩૬
 સુરત ૧૦,૨૮૧
 સેવણ ૩
 સોઈ ૧૧;
 સખેશ્વર ૧૧,
 સંધાધોરા ૪૬

૬

હરલાસ્યા ૪૩
 હરહાર ૧૦૬
 હસ્તીકુંડી ૨૬૯
 હાજીખાડેરા ૧૫
 હાથમા ૫૦
 હાલા ૪,૩૩,૬૦,૬૧,૬૨,૬૪,૬૫,૬૬,૬૭,૬૮,
 ૬૯,૭૦,૭૮,૮૮,૧૦૮,૧૦૯,૧૩૪,૧૬૦
 ૧૬૧ ૧૬૨,૧૭૪,૨૭૨,૩૩૬
 હાલાપવંત ૧
 હૈદાબાદ ૨,૪,૫,૬,૧૬,૨૬,૨૭ ૩૦,૩૩,૫૧,૫૫,
 ૬૧,૬૩,૬૮,૬૯,૭૦,૭૧,૭૨,૭૩,૭૪,
 ૭૫,૭૬,૭૭,૭૮,૭૯,૮૦,૧૦૧,૧૦૮
 ૧૦૯,૧૧૩,૧૧૮,૧૨૦,૧૩૪,૧૩૫,
 ૨૫૫,૨૭૨,૩૨૦,૩૨૨,૩૨૩,
 હોલાંડ ૨૨૬

શ્રી વિજયધર્મસૂરી જૈન ગ્રંથમાળા-ઉચ્છૈન

પ્રકાશિત પુસ્તકો

નંબર	નામ	લેખક-પાઠક	ભાષા	કિંમત
૧	વિજયધર્મસૂરિ-સ્વર્ગવાસ પત્રી	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	ગુજરાતી	૨-૮-૦
૨	ધર્મવિરોગમાળા	શ્રી દિમાશુવિજયજી	સ રૂપત	૦-૨-૦
૩	પ્રમાણનયતત્ત્વલોક			૦-૧૪-૦
૪	આવકાચાર	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	પિંડી	૦-૪-૦
૫	વિજયધર્મસૂરિનાં વચન કુસુમ	,		૦-૪-૦
૬	વિજયધર્મસૂરિનાં વચન કુસુમો		ગુજરાતી	૦-૪-૦
૭	સેષગ્ધ ઓક વિજયધર્મસૂરિ	ડા. કીકે	અંગ્રેજી	૦-૪-૦
૮	જન્મન્ત પ્રપંધ	શ્રી દિમાશુવિજયજી	સ ગુ	૦-૩-૦
૯	વિજયધર્મ-અષ્ટપ્રકારી પૂજા	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	હિંદી	૦-૪-૦
૧૦	આધ્યુ	શ્રી જન્મન્તવિજયજી	ગુજરાતી	૨-૮-૦
૧૧	વિજયધર્મ સૂરિ	શ્રી પીરજીભાઈ શાહ	,	૦-૨-૦
૧૨	આવકાચાર	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	"	૦-૩-૦
૧૩	શાણ્વી સુતસા	"	"	૦-૩-૦
૧૪	સમયને ઓળખો ભા ૨ જો	"	"	૦-૧૦-૦
૧૫	સમયને ઓળખો ભા ૧ લો	"	"	૦-૧૨-૦
૧૬	એન આઈડી-૧૫ મક	શ્રી સુનાવાના	અંગ્રેજી	૫-૦-૦

૧૫	સમ્યક્ત્વપ્રદીપ	શ્રી મંગળવિજયણ	ગુજરાતી	૦—૪-૦
૧૮	વિજયધર્મસૂરી-પૂર્ણ	"	"	૦—૪-૦
૧૯	જૈની સંપત્તિવર્ધી	શ્રી હિમાંશુવિજયણ	સંસ્કૃત	૦—૫-૮
૨૦	અભયર્થદિગ્દર્શન	શ્રી વિજયધર્મસૂરિ	ગુજરાતી	૦—૪-૦
૨૧	અભયર્થદિગ્દર્શન	"	હિંદી	૦—૪-૦
૨૨	વક્તા બને	શ્રી વિદ્યાવિજયણ	ગુજરાતી	૦—૬-૦
૨૩	મહાકવિ ગોબલમુનિ } અને તેમની કૃતિ }	શ્રી હિમાંશુવિજયણ	"	૦—૩-૦
૨૪	બાહ્યજીવાડા	શ્રી જ્યન્તવિજયણ	"	૦—૪-૦
૨૫	જૈનતત્ત્વજ્ઞાન	શ્રી વિજયધર્મસૂરિ	"	૦—૪-૦
૨૬	દ્રવ્યપ્રદીપ	શ્રી મંગળવિજયણ	હિંદી	૦—૪-૦
૨૭	સુભાષિતપદ્યરત્નાકર ભા. ૧લે	શ્રી વિશાળવિજયણ	સંસ્કૃત, ગુ.	૧—૪-૦
૨૮	ધર્મોપદેશ	શ્રી વિજયધર્મસૂરિ	ગુજરાતી	૦—૬-૦
૨૯	સંપત્તિવર્ધી પ્રદીપ	શ્રી મંગળવિજયણ	"	૦—૪-૦
૩૦	આર્હત પ્રવચન	શ્રી વિદ્યાવિજયણ	"	૦—૫-૦
૩૧	સુભાષિત પદ્યરત્નાકર ભા. ૨જો	શ્રી વિશાળવિજયણ	સંસ્કૃત, ગુ.	૧—૪-૦
૩૨	ધર્મપ્રદીપ	શ્રી મંગળવિજયણ	ગુજરાતી	૦—૪-૦
૩૩	ગેરી મેવાડયાત્રા	શ્રી વિદ્યાવિજયણ	હિંદી	૦—૩-૦
૩૪	સુભાષિત પદ્યરત્નાકર ભા. ૩જો	શ્રી વિશાળવિજયણ	સંસ્કૃત, ગુ.	૧—૪-૦
૩૫	વક્તા બને	શ્રી વિદ્યાવિજયણ	હિંદી	૦—૬-૦
૩૬	હેમચ દ્રવ્યનામૃત	શ્રી જ્યન્તવિજયણ	સંસ્કૃત, ગુજ.	૦—૮-૦
૩૭	પરિક્યાસમહ	શ્રી હિમાંશુવિજયણ	સંસ્કૃત	૦—૬-૦
૩૮	અહિંસા	શ્રી વિદ્યાવિજયણ	હિંદી	૦—૨-૦
૩૯	બારણતક્યાસમહ	શ્રી હિમાંશુવિજયણ	સંસ્કૃત	૦—૬-૦
૪૦	આબુલેખસ દોહ	શ્રી જ્યન્તવિજયણ	ગુજરાતી	૨—૮-૦
૪૧	મચ્છો રાહબર	પાર્વતી એડવાની	સિંધી	બેટ
૪૨	વીરવદન (કવિતા)	વીરભક્ત	હિંદી	૦—૨-૦
૪૩	અહિંસા	પાર્વતી એડવાની	સિંધી	બેટ
૪૪	ફૂલનમૃદ	"	"	બેટ
૪૫	વિદ્યાવિજયણનાં બ્યાખ્યાનો	શ્રી વિદ્યાવિજયણ	ગુજરાતી	૦—૮-૦
૪૬	હિમાંશુવિજયણના લેખો	"	સ. હિ. ગુજ.	૧—૮-૦
૪૭	જૈનધર્મ	"	હિંદી	૦—૪-૦
૪૮	સુભાષિતપદ્યરત્નાકર ભા. ૫મો	શ્રી વિશાળવિજયણ	સં. ગુજ.	૦—૧૦-૦
૪૯	સંસ્કૃતમ.કૃતતત્ત્વસંદોહ	"	સંસ્કૃત	૦—૩-૦

૫૦	નળ રોશની (જૈનધર્મ)	પાર્વતી એડવાની	સિંધી	ભેટ
૫૧	જૈનધર્મ	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	ગુજરાતી	૦—૩-૦
૫૨	સુભક્ષિતપદ્મરત્નાકર ભા. ૪થો	શ્રી વિશાલવિજયજી	સંસ્કૃત, ગુજ.	૧—૪-૦
૫૩	ભારી સિંધવાત્રા	શ્રી વિદ્યાવિજયજી	ગુજરાતી	૨—૮-૦
૫૪	Theism	અંચમાળાના નંબરોથી અતિરિક્ત	English	૦—૮-૦
૧	આયુ (૭૫ ફોટા સાથે)	શ્રી જ્યોત્સ્નાવિજયજી	હિંદી	૨—૮-૦
૨	ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર ભા. ૪થો	"	સંસ્કૃત	૩—૮-૦
૩	(કમલસંયમી ટીકાસુકત)	"	"	૦—૩-૦
	પ્રમાણુનયતત્વાલોક પ્રસ્તાવના, શ્રી હિમાંશુવિજયજી			

પુસ્તકો મળવાનાં ઠેકાણાં

- ૧ શ્રી વિજયધર્મચંદ્રિ જૈન મંથમાળા
છાપા સરાફ, ઉલજૈન (માળવા)
- ૨ શ્રી જૈનધર્મ પ્રચારક સભા
લાવનગર (મકીયાવાલ)
- ૩ શ્રી ગુર્જરમંચરત્ન કાર્યાલય
ગાંધી રોડ, અહમદાવાદ
- ૪ શ્રી વિજયધર્મલક્ષ્મી જ્ઞાનમંદિર
બેલનગર, આગ્રા-રેલી